

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İhtifalci Mehmed Ziya Bey'in
İSTANBUL-BOĞAZIÇI
Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Asâr-ı Bakiyesi II
Adlı Eserin Transkripsiyonu/-Metin İncelemesi ve
Eserin Sözlüğü**

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

HAZIRLAYAN
Nasibe POLAT

MALATYA-2017

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Genel Türk Tarihi Bilim Dalı

İhtifalci Mehmed Ziya Bey'in
İSTANBUL-BOĞAZIÇI

Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Asâr-ı Bakıyesi II
Adlı Eserin Transkripsiyonu/-Metin İncelemesi ve Eserin Sözlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nasibe POLAT

Danışman
Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

MALATYA 2017

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İhtifalci Mehmed Ziya Bey'in
İSTANBUL-BOĞAZIÇI**

**Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Asâr-ı Bakiyesi II
Adlı Eserin Transkripsiyonu/-Metin İncelemesi ve Eserin Sözlüğü**

YUKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

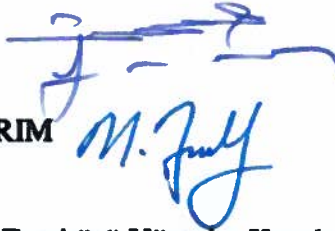
HAZIRLAYAN
Nasibe POLAT

Jürimiz 07.04.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans/ doktora tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim, Genel Türk Tarihi Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

imzası

1. Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ
2. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN
3. Doç. Dr. Mehmet Zahit YILDIRIM

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Yahya BAŞKAN'nın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İstanbul-Boğaziçi Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin ve Asâr-ı Bakiyesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Nasibe POLAT

ÖNSÖZ

Şehir tarihçiliğine olan ilgi, son zamanlarda ilim ve yayın alanında önemli bir yer tutmaktadır. Bir şehrin tarihi hakkında yapılan araştırmalar gittikçe artmaktadır. Bu tür araştırmalar şehrin tarih, sosyal ve kültürel hayat, sanat, edebiyat, bilim, mimarî yapıları ile gelenek ve göreneği hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Türk tarihinde de bu tür araştırmalar yapılmıştır. Özellikle Osmanlı döneminde merkez olarak göz önündeki şehirler ele alınmıştır. Bursa, Edirne, Kütahya, Kahire gibi merkezler, barındırdıkları halkın yaşam şeklini ve koşullarını açık bir şekilde ortaya çıkardıklarından dolayı araştırma sahası olarak seçilirler.

İstanbul, Doğu Roma'nın başkenti olur. Başkent olmasının ardından, Bizans'a ev sahipliği yapar. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğunun fethettiği ve başkent yaptığı bu şehir, mukaddes bir yer kabul edilir. Birçok milletin izini sadece siyasî olarak taşımaz. Aynı zamanda bilim, sanat, edebiyat ve mimarî yapı olarak da dikkat çeker. En çok şiir, türkü, şarkı, tabloların ilham kaynağı olan şehir İstanbul'dur. Tarih boyunca birçok uygarlığın misafiri olduğu İstanbul, mahalle, köy ve kasabaları; cami, kilise ve manastırları; türbe, mescit ve mezarlıkları; surları, su kemerleri, çeşmeleri vs. yapılarıyla kültürel zenginliği olan bir şehirdir. Bu özelliğinden dolayı yerli ve yabancı birçok araştırmacının çalışma sahası olmuştur. Çalışmamıza konu olan eserde de bunlardan bazılarını değinilmiştir.

Bu çalışmada, Bizans ve Osmanlı dönemindeki İstanbul, siyasi tarihinin yanı sıra mimarî yapısı, gelenek ve göreneklere ile de anlatılır. Günümüz araştırmacıları ve okuyucularının da bu araştırmadan istifade edebilmesi için elimizdeki metin transkribe edilmiştir. Çalışmamızda birtakım sıkıntılar yaşandı. Bunun en büyük nedeni metinde Latince ve Fransızca kelimelerin bulunmasıdır. Kişi ve yer adlarının Latince ve Fransızca karşılığı yer almaktadır. Latince ve Fransızca yer ve kişi adları, okunduğu şekilde verildi. Müellif, gerek olan yerlerde referanslar vermiştir. Özellikle yer ve kişilere dair açıklamaları, dipnotlarda göstermiştir. Dipnot bakımından oldukça zengin bir çalışmadır.

Çalışmamız süresince gerek kaynak konusunda gerekse yöntem konusunda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç.Dr. Yahya BAŞKAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

MALATYA-2017

Nasibe POLAT

ÖZET

Şehirlerin tarihinin yazılması, çok eski dönemlere dayanır. Ancak tam manasıyla, bağımsız bir disiplin olarak şehir tarihi yazımı, daha yakın yüzyıllarda görülür. Coğrafi keşifler ve aydınlanma hareketinin ardından şehirlerde; siyasî, iktisadî ve sosyal alanlarda canlanma söz konusu olmuştur. Bu durum, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda dikkatleri şehirler üzerine çeker. Şehirlerin; iktisadî, İdarî, sosyal alanda gelişmesi ve bu gelişme ile birlikte dış dünyayı etkilemesi şehir tarihçiliğini de geliştirmiştir. Çalışılan şehir, iktisadî ve idarî gelişmeler, şehri oluşturan nüfus ve gruplar, devlet ve şehir arasındaki münasebetler, mimarî yapı, edebiyat vs. noktalar doğrultusunda incelenir. Çalışılan saha, özele indirgenir. Daha detaylı bilgiler edinmemizi sağlar.

Söz konusu çalışmamız, bir şehir tarihçiliği örneğini teşkil eder. Bu çalışma, tarafımızdan transkribe edilmiştir. Metinde, Bizans ve Osmanlı dönemi İstanbul'u küçük başlıklar halinde anlatılmıştır.

Eserde, İstanbul'un semtlerine, mahallelerine, köylerine gidilir. Adım adım İstanbul işlenir. Çeşmesi, mescidi, sarayı, kilisesi, manastırı vs. mimari yapılar konu edilir. Bu bilgiler verilirken, siyasi tarihine dair notlar da verilir. Yazar, yaşadığı dönemin İstanbul'unu anlatırken önceki dönemleri, kaynakların ışığında ele alır.

Bu çalışma, Ortaçağ İstanbul'unun siyasi, sosyal, kültürel ve mimari yapısı hakkında da bilgi vermektedir.

Anahtar kelimeler: *İstanbul, Bizans, Osmanlı, Evliya Çelebi, Saray, Mescit, Kilise,*

ABSTRACT

Writing the histories of cities date back to old times. But, in the strict sense, writing the history of city as a discipline independently occurs in closer centuries. In cities, following the geographical discoveries and age of enlightenment, Revival has been appeared in political and social areas. This case takes the consideration on XIII ve XIXth centuries. The development of the cities in social economical and managerial areas and affecting the outer World with those developments have changed the city history, too. Writing the history of city is studied with the Subjects such as the city that worked on, economical and administrative developments, the population and the groups that form the city, relations between state and city, architectural structure, literature etc. The field studied is reduced to an exclusive level. It enables us to get more information.

Our study epitomizes an example for city history writing. This work has been translated by us in person. In the study Istanbul during Byzantine and Ottoman are has been handled and told in small titles.

Going to Neighborhood and village of İstanbul, studying of İstanbul step by step, are made. Architectural structures like Fountain, masjid, palace, church, monastery etc. are handled. While this information is being given, information is given related to Political history. While the author is giving information about İstanbul based on actual time, he explains the old information in light of the sources.

With the help of this study, we get political, social, cultural and Architectural structures' information about İstanbul.

Key words: *İstanbul, Byzantine, Ottoman, Evliya Çelebi, Palace, Masjid, church.*

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
METİN - TRANSKRİPSİYONU	9
SONUÇ	307
SÖZLÜK	309
BİBLİYOGRAFYA	319
EKLER	320

KISALTMALAR

- Bkz.** : Bakınız
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
Haz : Hazırlayan
S. : Sayı
s. : Sayfa
Vb. : Ve benzeri
Vs. : Vesaire
Vd. : Ve devamı

GİRİŞ

İhtifalci lakabıyla bilinen Mehmet Ziya Bey¹, 1865-66'da, İstanbul Süleymaniye'de doğmuştur. Babası Tokat Evkâf-ı Hümâyün müdürü Osman Vasfî Bey'dir. Mehmet Ziya Bey, ilk eğitimini Hamidiye (Hamîd-i Evvel) Sıbyan Mektebi'inde tamamlamıştır. Daha sonra orta öğretimi için Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'ne girmiştir. Burada kendi isteğiyle bir yıl İtalyanca eğitimi almıştır. Sanâyi-i Nefîse Mektebi'inde üç yıl okuyarak kara kalem resiminde ikinci olarak mezun olmuştur. Üç yıl eğitim gördüğü esnada Maliye Muhâsebe-i Umûmiyye Defter-i Kebîr-i Umûmî bölümünde memurluk görevinde bulunmuştur. 1889'da muallim olarak öğretim mesleğine başladı. Edirne, Tekirdağ, Halep, Konya, Bursa, Midilli ve İstanbul'da öğretmenlik yaptı. Buralarda zaman zaman müdürlük ve müfettişlik gibi idarî görevler de icrâ etmiştir.²

1892'de Bursa İdadisi'nde müdürlük yapmıştır. 1327(1911) tarihinde kurulmuş olan İstanbul Şehri Muhipleri Cemiyetinin'de idârî kurulun faal üyelerinden biri olarak görev ifâ etmiştir. Bu cemiyetin 19'u idareci, Türk ve yabancı olarak 180 kadar üyesi bulunmaktaydı. 1917'de kurulmuş olan Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümeni'ne girmiş ve Âsâr-ı Atika Müzesi'nde İstanbul'un eski eserlerini tespit ve korumaya yönelik çalışmalar da yapmıştır. Bu konuda kısa sürede çok iyi değerlendirmelere ulaşmıştır. İstanbul'a dair birçok evrağı toplayıp kendi eliyle fişlemiştir. Fişlemeler için gerekli olan resimleri çektirmiş, elde edilecek kitabelerin kopyalarını almıştır. İstanbul'u sokak sokak tanıma fırsatı yakalamıştır. Mezar

¹ Mehmet Ziya Bey'in "İhtifalci" lâkâbını almasının nedeni, halkın moralini düzeltmek ve halka manevî destek vermek için Türk tarihi açısından önemli olan kişi ve olaylar için anma törenleri (ihtifaller) düzenlemiş olmasıdır. Düzenlenen törenlerde, konuşmalarda bulunarak görevini ifâ etmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Meb'ûsan başkanlığına çektiği telgraf aracılığıyla "İstiklâl-i Osmânî" nin millî bayramlar arasına girmesi kararının çıkmasını sağlamıştır. Barbaros Hayrettin Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Mimar Sinan ve Şeyh Galip gibi şahsiyetlerin ölüm yıl dönümleri veyahut İstanbul'un fethi ve kurtuluşu gibi olayların yıl dönemleri için törenler ayarlamıştır. Bu geleneği başlatan kişi olarak ihtifalci ünvanını almıştır. Bkz. Mustafa Sürün, "Mehmet Ziya Bey'in Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde İstanbul'daki Eski Anıtlar Üzerine Verdiği Bir Konferans", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, (2014), s. 37-75.

² Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmet Ziyâ", *DİA XXI*, İstanbul 2000, s. 559.

taşlarına kadar İstanbul'un her noktasını incelemiştir. Böylece elinde birçok bilgi ve belge birikmiştir.³

Mehmet Ziya Bey, lise çağlarından itibaren Mevleviliğe⁴ çok ilgi duymuştur. İstanbul'un iki büyük Mevlevi tekkesi olan Galata ve Yenikapı Mevlevihanelerini ara ara ziyaret etmiştir. 1884'te Üsküdar'a misafir olarak gelen Eskişehir Mevlevihanesi şeyhi olan Hasan Dede ile tanışmıştır. Daha sonra Şeyh Eşref Dede ile olan üç yıllık muhabbeti esnasında Mevleviliği daha fazla öğrenme şansını yakalamıştır. Akabinde Konya'ya atanması, bu tanıma evresini hızlandırmıştır.⁵

Mehmet Ziya Bey'in üzerindeki Mevlevi etkisi eserlerine de yansımıştır. Bursa'dan Konya'ya Seyahat adlı altı yüz sahîfelik eserini meydana getirmiş ve bu çalışmada bütün Mevlevi büyüklerinin biyografilerini tanıtmıştır. Ancak bu çalışma Mehmet Ziya Bey'in ifadesine göre Malumat Basımevi'nde basımına başlanmış fakat tamamlanmamıştır. Bugün 368 sahîfelik Bursa'dan Konya'ya Seyahat adlı çalışma olarak basımı yapılmaktadır.

1930'da vefat eden Mehmet Ziya Bey, Eyüp Dedeler Mezarlığı'nın aile sofasında defnedilmiştir. Mehmet Ziya Bey'in eşi Pakize Hanım, kardeşi Prof. Dr. Neşet Umsan ile yeğeni Eşref Neşet'in mezarları da buradadır.⁶

Eserleri:

Târîh-i Sanâyi Mehmet Ziya Bey'in kaleminden çıkan ilk eserdir. Müellif, bu eserini II. Abdulhamid'e takdim etmiştir. Târîh-i Sanayi, onun gümüş liyakat almasını ve dördüncü rütbeden Osmânî nişanı ile onurlandırılmasını sağlamıştır. **Âlem-i İslâmiyyet: Açe Tarihi**, Uzakdoğu'da bulunan Müslüman Açe Sultanlığı hakkında bilgi veren bir çalışmadır. Öte yandan ülkenin Hollandalılarca işgali ve halka zulmü vurgulanmaktadır. İslâm dünyasını uyaran öğretici bir çalışma olduğu gibi resimlerle olayları anlattığı için görsel bir özellik taşımaktadır. **Kariye Câmî-i Şerîfi**: Mehmet Ziya Bey'in İstanbul'a dair yazdığı ilk eserdir. Binanın tarih açısından

³ İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi I (Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası)**, (haz. Murat A. Karavelioğlu, Enfel Doğan, Yahya Başkan, İsmail Mangaltepe, İsmail Karaca), İstanbul 2003.

⁴ Bkz. Nuri Şimşekler, "Mevlâna ve Mevlevîliğin Kültürümüze Katkıları" **Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik -Ulusal Sempozyumu**, (haz. Fevzi Günüş, Dilaver Gürer, Nuri Şimşekler, Semra Tunç), Konya 2006, s. 11-14.

⁵ Mehmet Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi I**, (haz. Murat A. Karavelioğlu vd.), İstanbul 2003, s.18

⁶ İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **Bursa'dan Konya'ya Seyahat**, (çev. Melek Çoruhlu), İstanbul 2009, s. 7.

önemini vurgulamış, sanat açısından ne kadar mukaddes bir bina olduğunu ifade etmiştir.⁷

Konya Seyahatı Hâtıratından ve Bursa'dan Konya'ya Seyahat adlı iki çalışma Mehmet Ziya Bey'in ifadesine göre aynı çalışmadır. Altı yüz sahîfelik bir çalışma olan bu eserin bir kısmı, basılmak üzere verildiği matbaada kaybolmuştur. Müellifin belirttiğine göre burada Mevlvî büyüklerinin biyografileri verilmiştir. Bursa'nın tarihi öneminden dolayı Bursa'dan Konya'ya doğru bir seyahat gerçekleştirmiştir. Daha küçük hacimlerde iki ayrı eser olarak basımları yapılmıştır. Bursa'dan Konya'ya Seyahat başlıklı çalışmanın, günümüzde farklı basımları bulunmaktadır. 368 sayfa olarak basılmaktadır. Yaklaşık olarak 25 tane resim kitabın sonunda verilmiştir. Bu eserde; Bursa, İznik, Söğüt, Eskişehir, Akşehir, Konya gibi tarih açısından önemli olan yerlere ait resimler yer almaktadır. Bir seyahat çalışması olduğu gibi Osmanlı'nın son dönemi hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca seyahat ettiği şehir halkının yaşam, sosyal durum ve nüfusu konu edinilmiştir.⁸

Yenikapı Mevlevîhânesi.⁹

Mehmet Ziya Bey'in bizzat şahit olarak kaleme aldığı bir diğer çalışmadır. Bu eserini, muhabbeti olduğu Dedelerden faydalanarak ortaya çıkarmıştır. Eskişehir Dergâhı postnişini Hasan Dede, Aydınli Şeyh Eşref Dede, Bursa postnişini Dede bunlardan sadece birkaçıdır. Mehmet Ziya Bey bu kitapta Mevlânâ, Mevlvîlik ve bu tarikata mensup büyüklerden bahsetmiştir. Mehmet Ziya Bey, eserin var oluş nedenleri ve oluşum safhalarını da anlatmıştır. Tekkede bulunan değerli şahsiyetlerden geniş bir şekilde bilgiler vermiştir. Çocukluklarından başlayarak eğitim aşamalarını mevzu bahis etmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesini alt başlıklar halinde tenkit ederek tanıtmıştır.¹⁰

Vesâik-i Kadîme-i Edebiyye, Resimli İlm-i Nebâtât diğer önemli kitaplarındandır. Ayrıca Mehmet Ziya Bey, Kadıköy'de öğretmen iken **Siyer-i Nebî** adı altında bir ders kitabı da çıkarmıştır. Müellif, her ne kadar kitaplarıyla tanınmış olsa da Tasvîr-i Efkâr, İkdâm, İleri gibi gazete ve dergilerde makaleler yazdığı bilinmektedir.

⁷ Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmet Ziyâ", s. 560.

⁸ Mehmet Ziya Bey, Bursa'dan Konya'ya, s. 8.

⁹ Mehmet Ziya Bey, **Yenikapı Mevlevihanesi**, (haz. Yavuz Senemoğlu), İstanbul 1913

¹⁰ Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmet Ziyâ", s. 560

Mehmet Ziya Bey'in en kıymetli eserlerinden biri **İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkiyesi**'dir. Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Kitap iki ciltten oluşmuştur. I. cildine göre II. cildin hacmi daha küçüktür. I. cilt, 528 II. cilt ise 257 sahifedir. I. ciltte, Mehmet Ziya Bey, İstanbul'un mimarî yapısının dışında farklı konulara da değinmiştir. Şehrin, Araplar tarafından kuşatılması, başarısız geçen seferlerden, Osmanlı'nın İstanbul'u ilk kez kuşatması vb. konular bunlardan bazılarıdır. Her iki ciltte müellif aynı üslupla hareket etmiştir. İstanbul'un Bizans ve Osmanlıdan kalma izlerini konu alır. İstanbul'un tarihi, eski eserlerini fotoğraflarla zenginleştirerek bizlere sunmuştur. Plan ve desenlerin yanında müellifin çektiği fotoğraflardan dolayı tarihi bir belge özelliği taşımaktadır. Osmanlı dönemine ait olan ve çoğu ortadan kaybolan birçok eseri içermektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nden sonra en kıymetli eser olarak gösterilmektedir. Yazar, Osmanlı ve Bizans dönemini anlatırken yerli ve yabancı kaynakları okumakla yetinmemiştir. İstanbul'un her sokağını gezmiştir. Bu açıdan çalışma bir belgesel özelliği taşımaktadır.

Eser, kıymeti görmezlikten gelinmeyecek derecede önem arz etmektedir. Ancak basımı, şartlar ve çalışmanın neşrini zorlaştıran nedenlerden dolayı aksamıştır. Neşrini zorlaştıran en önemli nedenlerden biri, müellifin kullandığı uzun cümleler, yer ve kişi adlarının birçoğunun Latince ve Fransızca kökenli verilmesidir. Ayrıca dipnotların verilmesi de bu durumu olumsuz etkilemiştir. Dipnotların çalışmaya zenginlik kattığı muhakkaktır. Ancak karışıklığı arttırmıştır. Bu durum, neşri zorlaştırmıştır. Bu konudaki pek çok çalışmaya rağmen eserin neşir tam olarak gerçekleşmemiştir. Eserin II. cildinin bir kısmı, müellifin oğlu Eczacı Celâl Ergun tarafından yeni harflerle yayımlanmıştır. 1937 yılında haftalık altı sahîfe halinde İstanbul'da yayımlanmıştır. 160. sahîfeye kadar gelinir. Teknik aksaklıklar ve okuma yanlışlıkları görülmüştür.¹¹

İhtifalci Mehmet Ziya Bey'in bu eserinin ikinci cildi çalışmamızın kaynağını teşkil edecektir. Adım adım İstanbul teması işlenmiştir. İhtilafci Mehmet Ziya dışında İstanbul'u konu eden birçok yazar olmuştur. Müellif, zaman zaman eserinde

¹¹ Mehmet Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi I**, (haz. Murat A. Karavelioğlu vd.), İstanbul 2003, s.11.

bu alanda çalışmış yazar ve eserlerinden bahsetmiştir. Evliya Çelebi de bunlardan bir tanesidir.¹²

İstanbul, Nâbî ve Nedim gibi değerli şairlerin şiirlerini de süslemiştir. Bununla birlikte İstanbul yazarlar için de araştırma mekânı olmuştur. İstanbul’u konu alan kitaplar, makaleler bulunmaktadır.¹³

Üzerinde çalıştığımız eser, İstanbul’u konu alan çok değerli bir kaynaktır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi iki ciltlik bir çalışmadır. Ancak bizim çalışmamız II. cilt üzerine yapılmıştır. Birinci cilde oranla hacmi daha küçüktür. Aslı 257 sahâfedir. İçerisinde müellif tarafından çekilmiş birçok fotoğraf da bulunmaktadır. O dönemde çekilmiş fotoğraflar oldukları için döneme ait evraklar olarak görülmektedir. Teknik sıkıntılar ve eserin aslının elimizde bulunmamasından dolayı bu fotoğraflar çalışmamızda net olarak yansıtılamadı. Bulanık olarak ilave edilen fotoğraflar, çalışmamızda eserdeki yerlerine yerleştirilmesine dikkat edildi.

Eser, yazarın İstanbul’u semt semt gezdiği esnada aldığı notlardan oluşmaktadır. Birinci sayfadan itibaren dipnotu bakımından oldukça zengin bir kaynaktır. Dipnotları, ağırlıklı olarak bu alanda çalışmış olan kişiler ve eserleri, açıklama ihtiyacı duyduğu bir olayı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu çalışmanın birinci cildine de atıflarda bulunulmuştur.

Bazı seyyahlardan ve eserlerinden gerek dipnotlarda, gerekse temel bölümlerinde bahsedilmiştir. Bunlardan en önemlisi daha önce ifade ettiğimiz üzere Evliya Çelebi’dir. Evliya Çelebi’nin en bilindik çalışması olan Seyahatnamesi’nin¹⁴ içeriğinde bulunan bilgilere çok teferruatlı olmamakla birlikte değinilmiştir.

¹²Ülkü Çelik, **Sorularla Evliya Çelebi**, Ankara 2011, s. 1-26.

¹³İstanbul’u konu alan çalışmaların başında Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi gelmektedir. Seyahatname, ortaya çıktığı döneme hitap ettiğinden dolayı ana kaynaktır. İstanbul’u konu alan araştırma eserleri de mevcuttur. İstanbul’un tarihi, sosyal yaşamı, mimarî yapıları vs. konularına yönelik yerli veya yabancı eserler de bulunmaktadır. Bkz. Mehmet Ziya Bey, İstanbul ve Boğaziçi II, (haz. M. Karaveli vd.), s. 245 vd..

¹⁴ Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi, belirttiğimiz gibi on ciltlik bir çalışmadır. Bizi ilgilendiren I. cilttir. I. cilt’in çeşitli basımları yapılmıştır. İstanbul’u gezerken edindiği bilgilerden oluşmaktadır. Bu eser, Mehmet Ziya Bey ile aynı tarzda bir çalışmadır. İstanbul’daki türbeler, hamamlar, saraylar, hastaneler, tımarhaneler, tekkeler, mescitler, camiler, bağlar, bahçeler geniş bir şekilde I. ciltte konu olmuştur. Sadece mimari yapıdan bahsedilmemiştir. O dönemdeki padişahlardan ve büyük şahsiyetlerden de bahsedilmiştir. Dördüncü Murat dönemindeki yeniçeri ağaları, İstanbul’daki mollaları, Şeyhül’islâmlar, vezirler, kaptanlar ve Sultan Murat’ın vefatı gibi konular başlıklar halinde verilmiştir. Aynı üslupla daha sonra tahta gelen padişahlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. I. ciltte sadece İstanbul seyahatinden ve orada vuku bulan olaylardan bahsedilmemiştir. İstanbul’un tamiri ve

İkinci ciltte müellifin ifadesine göre Evliya Çelebi I. ciltte de mevzu bahis olmuştur. Mehmet Ziya Bey, iki ciltlik olan bu çalışmanın I. cildin içeriğindeki bilgilerden yeri geldiğinde değinmiştir. Buradan anlıyoruz ki Evliya Çelebi I. ciltte de ara ara hatırlatılmış. Öyle ki sahîfe numarası belirtilerek Evliya Çelebi'den bahsettiğini belirtmiştir. Seyahatname'de bulunan bilgilerden hatırlatılarak mevzu aktarılmıştır.

Müellif, İlk sayfadan itibaren yerli-yabancı yazarlar ve onların çalışmalarına değinmiştir. Doktor Mortman bu yazarlardan önemlilerden bir tanesidir. Belirtilen yazarların eserlerinden ve İstanbul'a dair bilgilere değinilmiştir. Gerek dipnotlarda gerekse I. cilde atıflarda bulunmuştur. Bu yönüyle bir kaynakça özelliğindedir. İstanbul'dan bahseden eserleri, yazar ve eserini belirtirken sayfa numarasını da ihmal etmemiştir. Doktor Denbit D.r.a. Bethier'in Boğaziçi Konstantiniyye adlı eserini bu şekilde bize hatırlatmıştır.¹⁵ İdrisî (Tudela) 'lı Musevi Seyyah (Bünjamin)¹⁶, Ebu Abdullah Muhammed el-Şefef İdrisî, Vildosen (Seofiler da) Villehandonin Evliya Çelebi, Revanî Çelebi gibi isimler, zikr edilen şahıslardır. İstanbul'a dair gezilerde bulunan araştırmacılarıdır.¹⁷ Bunların İstanbul'a dair olan eserlerinden ve içeriklerinden bahsedilmiştir. Bu şahıslar hakkında kısa bilgiler de bulunmaktadır. Dipnotlarında bu bilgilere daha çok yer vermiştir.

Ebu Abdullah el-Şefef İdrisî, Milâdî 1180'de dünyaya gelmiştir. Kurtuba coğrafyasında bulunduğu esnada Afrika ve İspanya'nın coğrafyasına dair yazdığı kitaplarla adını duyurmuştur. Kitapları Latin, İspanyol, Fransız ve Almanca'ya tercüme edilmiştir.

Çalışmada I. ciltte yararlanılan kaynaklardan da bahsedilmiştir. Birinci cilt ikinci cildin devamı niteliğindedir.

kurucuları, Karadeniz'in fethi gibi tarih açısından önemli olan konulara da değinilmiştir. Bkz. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi I**, (Nşr. Tefik Temel Kuran, Necati Aktaş), İstanbul 1975, s.17 vd.

¹⁵Konstantiniyye tarih boyunca önemli bir yer olmuştur. Çünkü bu şehrin alınmasıyla birlikte bir imparatorluk çökmüş, bir imparatorluk kurulmuştur. Bir çağ açılıp bir çağ kapanmıştır. Konstantiniyye, İslam başkenti olması yani İslâmpol'a dönüşmesi tarih açısından mukaddes bir olaydır. Bu şehrin tarihi, Osmanlı Devleti'nin tarihinden eskidir. Roma devletinin Bizans'a yeniden canlanmasında umudun sembolü olmuştur. Bkz. Nicolo Barbaro, **Konstantiniyye'den İstanbul'a**, (çev. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 3.

¹⁶ İspanyol Yahudilerinden olan Tudelalı Benjamin, 12. yüzyılın seyyahlarından biridir. Özellikle İstanbul'da bulunduğu esnada kaydettiği bilgiler dikkat çekicidir. Bkz. Ertuğrul Önalp, **XV. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Bazı İslâm Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezinler**, Ankara 2010, s. 234 vd.

¹⁷Tudelalı Benjamin, Ratisbonlu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri**, (haz. Nuh Arslantaş), İstanbul 2003, s. 1-3.

10 Temmuz 1327'de Laleli civarında meydana gelen yangının zararlarına değinilmiştir. Arazilere verdiği zarar rakamsal olarak belirtilmiştir.1 Eylül 1461'de meydana gelen yangın daha önce bahsettiğimiz yangından şiddetli olmuştur. Yangından dolayı tarihi yerler hasara uğramıştır. Fenaru Mescidi'ndeki kitabeler, bu yangından dolayı okunamaz hale gelmiştir.

Mezarlıklara uzun uzadıya değinilmiştir. Mezarlıkların üzerindeki işlemler ve yazıları dâhil olmak üzere tarifte bulunmuştur. İstanbul'daki cami, türbe, mescit, kilise, tekke... mevzu bahis olan yapı çok detaylı olarak anlatmıştır. Öyle ki, yollarını anlatırken de adım adım bilgi vermiştir.

Dipnotlar, verilen yer veya kişiler hakkında detaylı bilgiler vermek adına hatırlatmalarda bulunmak için kullanılmıştır. Yer ve kişi adları Latince olarak da verilmiştir.

Kiliseler, camiler, mescitler, hamamlardan uzun uzadıya bahsedilmiştir. Kandilli Güzel Cami de bunlardan biridir. Eserinin birinci cildinde de bahsi geçmiş ve burada bunu ifade etmiştir. Beşiktâş Camii, Gül Camii, Fedhiyye¹⁸ Camii bahsi geçen camilerdendir.

Kilise ve manastırlar, çalışmada özellikleriyle birlikte verilmiştir. Severgi Kilisesi, Tevnketo Kilsesi, Apiyos İsayos Kilisesi, Ayıyios Kilesi, Polyanis Kilisesi, Kadim Sanloran Kilisesi bunlardan birkaçıdır.

Eserin 86. Sahîfesine kadar manastır, mescit, camii, kilise gibi mimarî yapılar anlatılmıştır. Buradan itibaren konunun yönü değişmiştir. Merâsim, kılık, kıyafet ve âdetlerden bahsedilecektir. Bu konu hakkında bilgi verilirken Bizans-Roma karşılaştırması yapıldığı görülmektedir. Özellikle yemek kültüründe karşılaştırma yapılmıştır. Roma halkında kadın ve çocuk demeden bir arada yemek yenilirken, Bizans halkında bu durum farklıdır. Kadın ve çocuklar ayrı yemek yerler. Bizans ve Romalılar günde üç öğün yemek yerler ve bol şarap tüketirler.

Yemek kültürlerinden bahsedildikten sonra, ticaret ve sanayi hakkında bilgi verilmiştir. Bu konu, çok detaylandırılmamıştır.

¹⁸ Fethiye Câmî: kiliseden camiye dönüştürülen bir yapıdır. Büyük bir bahçe ve tek bir minareye sahiptir. Yedi kule içinde Ebu'I Feth Camii olarak bilinen en eski binalardan biridir. Evliya Çelebi I, s. 209.

Çocuk eğitimi, Bizans'ta çok önemlidir. İlk eğitimi 6-7 yaşlarına kadar anne veya nenesi tarafından verilir. Aldığı bu eğitimden sonra mekteplere verilir. 15-16 yaşına kadar okur. Bu sürecin sonunda felsefe, mantık gibi bir alana yönlendirilir. Daha sonra askeri eğitime geçer.

Yazar, çalışmasında Bizans ve Roma merâsimlerine de değinmiş. Ancak konunun genel seyri İstanbul'un mimarî yapıları olarak devam eder. İstanbul'un zengin yapıları hakkında bilgi verilir.

METİN - TRANSKRİPSİYONU

İSTANBUL-BOĞAZIÇI

Bizans, Osmanlı Medeniyetinin Âsâr-ı Bâkiyesi

İkinci Kitab

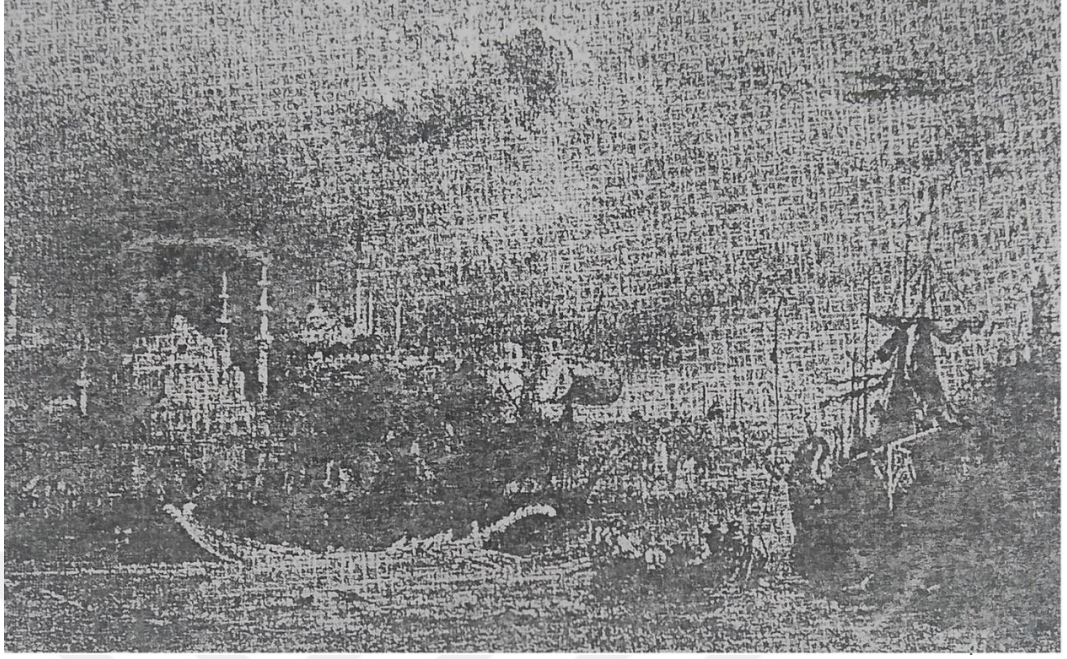
Müellifi

Muhâfız-ı Âsâr-ı 'Atfka-i Encümen-i Dâimiyyesi Kâtib-i Umûmiyyesi

Mehmed Ziya

İstanbul Devlet Matbaası

1928

Eminönü'nün Eski Hâli (sene 1850)

İstanbul

Birinci Mebhas

Medhal

İstanbul'un Bizanslılar zamanındaki Revnak ve İhtişamı

La Splendeur De Constantinople Sous Les Byzantins

(s.1)Aktâr-ı Garbiyye henüz hâl-i bedâvetde yaşayan milletlerin nüfûz ve te'sirâtı gûnâ günile azîm inkılâbâta zemîn ve sahne olduğu bir devirde Kostantiniyye âdât ve merâsim an'anâtını hemen olduğu gibi muhâfaza etmekte idi.

(327) yâhûd (328) senesinde¹ Büyük Kostantin'in te'sîs ve binâ eylediği bu belde-i mülûkâne, memâlikin sâir cihetindeki en güzel mebânî-i kadîmesinden kaldırılıp, buraya getirilen kıymetdâr heykellerle tezyîn edilerek az müddet zarfında şeref ve ma'mûriyeti ve revnak ve ihtişamı arttı.

¹ Bazı eserlerde ba'de'l-milâd 330 gösteriliyor. Kostantiniyye, yeni Roma'nın idâme-i mevcûdiyet ve ma'mûriyeti maksadıyla bu şehri irâde-i samedâniye ile te'sîs eylediğini neşrettiği kanunlarından birinde zikr ve ihbâr ediyor. Code Theodosien. lib XIII. titre 5, lol 7 [İstanbul, Birinci Kitab: S:5]

Kayser, Büyük Kostantin'in huzûrunda pâyitaht olarak tesbît ve yarı Hıristiyan ve yarı Putperest âyini üzere merâsim-i fevkalâde-i mahsûsasının icrâsı milâdın 330 senesi Mayısın on birinci günü vâkı' olduğunu ve bu münâsebetle tertîb edilen şenliklerin kırk gün devam eylediğini vaktiyle Dersa'âdet Âsâr-ı Atîka Müzesi Müdürlüğünde bulunmuş olan Doktor Detye Dr. P.A. Dethier, o târîhde Nâfi'a nâzırı ve Viyana'da küşâd edilen umûmî sergiye hükûmetimizin keyfiyet-i iştirâkini müzâkereye me'mûr komisyon re'isi Raşid Paşa merhûmun emriyle Viyana'da (1873) senesinde tertîb ve neşr eylediği (Boğaziçi ve Kostantiniyye) nâm eserin 17'nci sahîfesinde zikrediyor

(s.2)Altıncı asr-ı mîlâdide, Kostantiniyye, burclu, kuleli, mu'allâ tâk-ı zaferli, önünde geniş hendekli ve muhîti beş milden ziyâde çifte sûru ile muhât ve mahfûz büyük bir belde idi.¹ Derûn-ı şehirde müte'addid (amgite âter) ile elli aded revâk Portigue, umûma mahsûs sekiz ve husûsî, yani konak ve saraylarda²

İstanbul'un Revnak ve İhtîşâmı

(s.3)yüz elli hamam, biri Hazreti Danyal³ Aleyhisselâmın Arslanlar Mağarası'ndaki hâlini tasvîr eden mu'allâ ve muhteşem çeşmeler, (Ogüsteon)= (Ogustiyon)

¹ Ol esnâda Van fethinin müjdesi gelüb cümle halkın geceleri leyle-i İsrâ, rûz-ı rûşenleri îd-i uzhu olup yedi gün yedi gece Hüseyin Baykara fasılları oldu. Ol mahalde Sarayburnu'ndan tâ Yedikule'ye varınca leb-i deryâda kal'anın esâsı önüne yigirmi zirâ' arız bir sed binâ edüb kal'adan taşra bir şâhrâh-ı azîm oldu. Cümle keşdibânlar ol mahalden gemilerini isparçene âlet ipler ile keşân-ı ber keşân çekib Sarayburnu'ndan içeri dâhil olurlar idi. Ve kal'anın enderûn ve bîrûnundan kal'a üzere ve kal'aya muttasıl ne kadar a'yân ve eşrâf hâneleri var ise cümlesini istimlâk ile hedm edüb tarîk-i âmmalar ile kal'a dairen mâdâr râ yegân oldu. Ol asırda hakîr İslambol kal'asını hatvelediğimizi beyân edelim:

Evvelâ Bismillâh ile Yedikule'den taşra hendek kenarında tâ Eyyûb el- Ensârî Kapusu'na gelince 8810 adım ve altı Kapudur ve Küçük Ayvansaray Kapusu'ndan Bağçe Kapusu'na kadar 6500 adım ve 14 kapudur ve Yeni saray – ki Âsitâne-i Dâru's-Sa'âdet'dir- Arpa Anbarı dibinde Kireçcibaşı Kapusu'ndan Yenisaray dairen mâdâr 16 Kapudur. 10 adedi mekşûfdur. Bu Yenisaray kal'ası Ebu'l-Fettah'ındır, dairen mâdâr cürmü 6500 adımdır. Ahur Kapu'dan taşra nev binâ olan tarîk-i âmm üzere tâ Yedikule köşesine kadar 10000 adım ve yedi kapudur. Ve bu hesâb üzere nefis-i İslambol'un cürmü 30000 adımdır ve bin adımda on kule vâkı' olmuşdur ve cümle 400 kuledir. Ammâ kara tarafı üç kat olmağla ânların kuleleri ile beraber 1225 kule olur. Kulelerin kimi çâr köşe ve kimi müdevver ve kimisi şeşhâne-i mevzûndur. Bayram Paşa hîn-i ta'mîrde zirâ'-ı mi'mârî üzere hesâb isteyib cümlesi seksen yedi bin zirâ' olmak üzere hesâb edilmişdir.

Ol asırda İslambol ol kadar ma'mûr ve âbâdân imiş ki kal'adan taşra Silivri'ye ve Karadeniz sahilinde Terkos kal'asına varınca 1200 pâre bağı bağı karye ve kasabalar yek diğere itisâl etmişlerdi. Dâhil ve hâric-i kal'ada iki bin hâkim icrâ-yı hükûmet ile netîce-i karârlarını Kostantin'e arz ederler idi. 40 vezîri, 40 patriki, yevrozu, 40 pestyâr-ı ihtiyârı, kırk moparı var idi ki cümlesi hükûmet sâhibi olup ellerinde murassa' asâlarıyla At Meydânı'ndaki dîvânhânde Kostantin huzûrunda el bağlayub hizmet ederlerdi.

Bu Kostantin cümle mülûki fermânberî edüb cihângîr olmağa az kalmış idi. Ancak ekser eyyâmı i'mâr-ı şehir ile geçdi ve zaman-ı hükûmetinde Meryem Ana Kızıl Yumurta gibi eyyâm-ı resmîyede ve her pazar günleri İslambol dîvânlarını kırmızı pratekota çuka ile setr edüb alay-ı azîm ile sakalına inci dizdirüb başına tâc-ı İskender giyüb derûn-ı şehri devrân eyler idi ve kapunun nîgehânlarına bahşîş i'tâ eyler idi ve kal'anın bedenleri üzere haç ve müzeyyen ve murassa' asnâm ve sancak ve flandralar ta'lîk ve 366 mahalde trampete ve lotoryani borular ve tabl ve erganon-ı kebîrler ve nakus-ı Yunâniler çaldırıp icrâ-yı şâdimânî olunur idi ve her milletden adamlar gelüb İslambol'un zînetini seyr ve temâşâ eylerler idi.

Bu eşkâl ve bu cirmde olan kal'anın yigirmi yedi aded kapularının mâbeynleri ne kadar hatvedir âni beyân eder:

Evvelâ Yedikule Köşk'ü leb-i deryâdadır. Ândan Yedikule Kapusu'na kadar 1000 adım, Yedikule'den Silivri'ye 2010 adım, Bâb-ı Cedid'e 1000 adım Bâb-ı Topa 2900 adım, Bâb-ı Edirne'ye bin adım, Eğri Kapu'ya 900 adım, bu altı kapu garba ve Edirne cihetine nâzırdır. Eyyûb Ensârî'ye 1000 adım Balat Kapusu'na 700 adım, Bâb-ı Fânûsa

² Şimdiki (Fener) olacaktır.

³ Hazreti Davud aleyhisselâmın ahfâd-ı kirâmından ve ebnâ-yı benî İsrâil'den dört peygamberden biridir. Bu zât âlf-i kadr Yehuda Kralı Yuvakim'in zaman-ı hükûmetinde pek genç yaşında milladdan 606 sene evvel Kudüs-i Şerîfin zabtından sonra esâretle Bâbil şehrine getirilerek orada Bâbil Hükümdarı Buhtu'n-nasır Nabuchodonosor'ın saray-ı hükümdarisinden büyümüş ve bu esnâda şu'ubât-ı fûnûnda pek büyük isti'dâd ve terakkî göstermiştir. Hazreti Danyal Buhtu'n-Nasr'ın rü'yâlarını ta'bîr etmek sûretiyle müşârun-ileyhin nazar-ı teveccüh ve i'timâdını kazanarak ser-

Augustion denilen etrâfı iki sıra sûtûnlu revâklı ve orta yerinde bir elinde küre-i âlemi tutar vaz‘iyetde kayser İyvüstiyanos I. Yustinien’in at üzerinde heykeli mevzû‘ ve merkûz büyük bir meydân (Ayasofya Meydânı) muhteşem bir a‘yân sarayı ve Halic’in etrâf ve eknâfında eski vak‘anüvis lerin ta‘bîrleri vechle: “Bir gerdanlığın kıymetdâr ve bî-bahâ incilerinin vaz‘ ve tertîbi gibi birçok kilise vardı.

Sahillerdeki rıhtım ve dalgakıranlara gemiler yanaşır diyâr-ı sâireden ve civâr iskelelerden getirdikleri malları çıkarır, mal alırlardı. Hulâsa her tarafda bir çâlâkî bir fa‘âliyet-i ticârî ve iktisâdî meşhûd ve manzûr olurdu.

Avrupa şehirlerinin etrâf ve civârında olduğu gibi, Kostantiniyye’nin kurb ve etrâfında da latîf ve nazar rübâ sayfiyeler, kâşâneler, köyler mü’esses idi. Boğaziçi’ne hâkim bir mevki’de bulunan Sarayburnu’nda, şehrin en muhteşem mebânîsinden üçü musâdif-i enzâr-ı hayret olurdu ki bunlar: Ayasofya, İbodromos ve saray-ı kayserî idi. Mîlâdî on ikinci asırda Bizans Devleti’nin¹ mukırr-ı idâresi olan İstanbul’a gelen seyyâhîn-i ecnebîyyenin

600 adım, Petro Kapusu’na 600 adım, Yeni Kapu’ya 300 adım, Aya Kapusu’na 300 adım, Cibali Kapusu’na 400 adım, Unkapanı’na 400 adım, Ayazma Kapusu’na 400adım, Hatap Kapusu’na 400 adım, Zindan Kapusu’na 300adım, Balık Bazarı Kapusu’na 400 adım, Yeni Câmî‘ Kapusu’na 300 adım, Bâb-ı şehîd’e 300 adım, Eyyüb Ensârî’den buraya kadar on dört bâblar şimâle mekşûf ve leb-i deryadadırlar.

Saray-ı Humâyûn’un cevânib-i erba‘asında olan Bâb-ı hâsların evvelkisi Kireçibaşı Kapusu, Yalı Kapusu, TopKapusu, Uğrak Kapu, Balıkçılar Kapusu, İçahur Kapusu, Bayezidhân Kapusu (Soğuk Çeşme dibindedir.) Sokullu Mehmed Paşa (Alay Köşk’ü dibindedir.) Bâb-ı Süleyman Han (Makyevel İbrahim Paşa için küşâde idi) Bostancılar ve musâhiblere mahsûs Temur Kapu.

müneccim ve Bâbil beldesinin hazîne emîni nasb ve ta‘yîn kılınmıştır. Zeka ve ferâsetini ve akıl ve hikmetini bilhâssa (Suzan) Suzanne aleyhindeki da‘vâda irâ’e ve mûmâ-ileyhin ma‘sumiyetini isbât etmiştir. Ba‘l kâhinlerinin kizb u tezvîrâtını isbât ve ziyâfet keşide olunan Dîvânhane’nin duvarında görünen esrâr-engîz üç kelimenin mâhiyetini Baltazar tefsîr ve izâh etmiş ve esnâma ta‘abbüden imtinâ eylediği için berâ-yı tehdîd ve tazyîk atılmış olduğu Arslanlar Mağarası’ndan sağ ve salim çıkmış idi. Hazreti Mesîh’in (70) 70 semaine d’annee sene haftasından sonra geleceğini ve dört büyük devletde ihtilâlât zuhûr edeceğini ve Yahudilerin dağılacaklarını keşf ve ihbâr eden nebî-i müşârun-ileyhdir. Keldânistan’da vefât ettiği zannolunuyorsa da hakîkati ma’lûm değildir.

¹ Şark devleti bilhâssa uzun süren devre-i hükûmetiyle şâyân-ı nazar ve dikkatdir. Vekâyi-nâmeleri nazar-ı mütâlâ‘adan geçirilirse bir silsile-i fecâyî‘ ve cinâyâtdan, hıyânet ve mezelletden ve de‘ânet ve hud‘adan başka bir şey görülmez (Boye, Târîh ve Coğrafya lugati 1312.

M. N.Bouillet: Dictionnaire d’Histoire et de geographie, Empire d’Orient: p:: 1312

İç Ahur Kapusu'ndan Taşra Ahur Kapusu'na kadar 200 adım, ândan Çatladı'ya bin üç yüz adım, ândan Kumkapı'ya 1200 adım, ândan Lânga Kapusu'na 1400 adım, ândan Davut Paşa Kapusu'na 1600 adım, ândan Samatya Kapusu'na 800 adım, ândan Narlı Kapu'ya 1600 adım, ândan Yedikule'ye 2000 adım, (Evliya Çelebi: Cilt 1)

(s.4)Bi'l-müşâhede ifâdât ve beyânâtı belki daha ziyâde câlib-i dikkat ve merakdır. Fi'l-hakîka, târîh-i mezkûrda Bizans'ı ziyâret edenlerin cümlesi yek-zibân olarak bu âsime-i mülûkâne ve dilârâdaki sarayların, me'âbidin ve sâir masnû'ât-ı acîbenin kesret ve vefretinden, ve bunların tarz ve üslûb-ı inşâlarındaki letâfet ve ihtişâmıdan uzun uzadı bahsediyorlar. Ez cümle meşhûr Arap coğrâfiyyûnundan (İdrîsî) ¹ ile (Todela)'lı Müsevî seyyâh (Binyamin) ². Vilardeen ³ ve Şövalye (Rober de Kalari) *Robert de Clari* İstanbul'u, serâpâ bir belde-i bedâiyî-i meşhûn olmak üzere ta'rîf ve ittîrâ ediyorlar. Bu zevât, İstanbul'un ma'nevî servet ve ihtişâmı, âbidât ve mebânîsinin güzelliği ve me'abidînin bu mukaddes metrûkâtının kesret-i tenevvu'u, sekenesinin etvâr-ı zînet-nümûnu ve müdebdeb tarz ve refîâr-ı kibârânesi ve hâriku'l-âde revnak ve zarâfeti husûsunda kendilerini hayretten alamıyorlar.

Vilar Doen'in kendi ta'bîr-i mahsûsasıyla "Bütün beldeler meyânında İstanbul mülûkâne bir şehir idi."

¹ Ebû Abdullah Mehmed Ahmedü'sh-Şerîf El-İdrîsî [altıncı asırda hicri: 558 M 1099:1180] müşârün-ileyh Fas'da Merakeş hânedân-ı hükümdârîsinde İdrîsîlerin sülâlesindedir. Kurtuba'da coğrafya, hey'et ve tabâbet tahsil etmiş ve mü'ellifâtı meyânında (İspanya ve Afrika) kıt'alarına dair yazdığı coğrafya kitabları garb erbâb-ı kalemi tarafından me'a't-takdir el-sine-i garbiyeden bâ-husûs Fransızcaya, İspanyol, Latin ve Almancaya nakl ve tercüme edilmiştir.

² Benyamin Benjamin'de Tudele Batyamyin Müsevî bir haham olup on ikinci asr-ı milâdî ibtidâlarında (Navara) Navarre kıt'asında kâ'in (Tudela) beldesinde doğmuş ve 1173 de vefât etmiştir. Her birinin usûlü ve âdât ve merâsîmi tedkîk için dünyada ne kadar sinagog varsa hepsini dolaşmıştır. Netîce-i müşâhedât ve tedkîkâtını mübeyyen İbrânî lisânı üzerine **Relation de ses voyages** bir eser yazmış, ve bu eser 1543'de J.B-Barratier -saâdetde basılmıştır. Bilâhade Latince'ye de terceme edilmiştir. 1633. Eser-i mezkûr Zanbataya B-Barration tarafından Amsterdam'da Fransızca'ya nakl ve tercüme olunmuştur.

On ikinci asırda Arab seyyâhîn seyyâhîn-i meşhûresinden (İbn Batuta) 'nın İstanbul'u ziyâret ettiği târîhde İstanbul'a gelen Patyamyin bu şehri dilârâyı tasvîr ederken diyor ki "nefs-i İstanbul şehrinde bir nefer-i Müsevî yoktur. Bunların oturdukları mahalle (pera) pera derler.

³ Vilardeen (Geoffrol de) Villehardouin vak'a-nüvisândan olup 1167'de Bar-sur-Aube de doğmuştur. Şampanya hânedâna mensûb Kont Beşinci (Piot) V. Thibaut zamanında mareşal olmuştur. (1199) senesindeki dördüncü ehl-i salîbe iştirâkle İstanbul'a gelmiş ve burada bulunduğu müddetce Kayser Dördüncü Aleksiyos ile ehl-i Salîb arasında ekseriyâ tercümanlık vazîfesini ifâ eylemiştir. 1204 senesinde İstanbul'un ehl-i salîb tarafından zabtı hâdisesinde bulunmuş ve Birinci. Bodoen tarafından Romanya mareşali nasb olunmuştur 1206'da Bodoen Bulgarlara mağlûb olduğu zaman ehl-i salîb ordusu bir hezimet-i mutlakadan kurtarmağa muvaffak olmuştur. 1213 senesinde Tesalya'da vefât etmiştir.

Eski Fransız lisân ve şivesi üzere (İstanbul'un fethi) ve yahud (İstanbul İmparatorları Bodoen ile Henri'nin vekâyî'nâmesi) nâmıyla bir eser yazmıştır. 1198'den 1207 senesine kadar olan vekâyî'dan bâhis şu eseri, hâşiyeler ve bir de lugatçe ile zamanımız Fransızcasına tercümesiyle birlikte (Dükanej) Du Cange tarafından 1657'de tab' edilmiştir.

Benyamin: “Bağdad istisnâ edilirse İstanbul’un dünyada bir misli yoktur.” dedikten sonra Ayasofya’nın bî-nazîr olan şa‘şa‘a ve ihtişamını ve Velaharne Sarayı’nın “Bahâ ve kıymeti gayri kâbil-i hesâb ve ta‘dâd mücevherâtıyla” tantanasını, zer ve sîme, erguvânî ve harfî kumaşlara müstağrak mesâkin-i husûsiyesini ki -bu kadar servete müstağrak mesâkine sâir hiçbir diyârda tesâdüf edilemez- fevka’l-âde güzel geniş ve gerek tarz-ı telebbüsleri ve gerek meşy ve refâturları hasebiyle âdetâ birer kayserzâde zannolunan insanlarla dolu sokaklarının hüsni rengârengini hayretle ta‘rîf ve hikâyeye ediyorlar. İstanbul’un tasvîrinde Vîlardüe’in kalemi ucunda dâima tekerrür eden

(s.5) “Bu güzel kulelerin bu servet ve sâ mânâna gark olmuş sarayların temâşâsıyla gözler kamaşır.... Bu zengin belde ...” cümel ve ta‘bîrâtıdır...

Hulâsa-i kelâm, kurûn-ı vüstâda Bizans bî-nazîr servet ü sâ mân, ve muhayyeru’l-‘ukûl âsâr-ı umrân ile reyyân ve şa‘şa‘a-i nisâr altûn şu‘â‘ içerisinde dünyada yegâne bir memleket gibi tahayyül ve tasavvur olunurdu. Fi’l-hakîka o târîhlerde her kim Bizans’ı ziyâret etmiş ise, buraya henüz tekarrüblerinde heyecanla karışık bir deryâ-yı büht ve hayrete müstağrak olduklarını beyânda müttahidü’l-lisândırlar.

1204 sene-i mîlâdîyesinde ehl-i salîb İstanbul önüne geldikleri zaman her şeyden evvel yüksek surlar şehir-i dâiren mâdâr ihâta eden zarîf ve metîn burç ve bârûlar, mu‘allâ ve muhteşem saraylar kâşâneler ve inanılmayacak derecede mu‘allâ kiliseler enzâr-ı hîrs ve hayretlerini celb eylemiş idi.

Fakat mebânî-i mezkûreden mâ‘adâ, şâyân-ı dikkat daha pek çok âsâr ve âbidât da var idi: Bunlar miyânında hamamlar, devâ’ir-i umûmiye-i resmiyye, hastahâneler, kütübhâneler, dâru’l-fünûnlar, kışla veya habishane olarak kullanılan müstahkem kasrılar¹, revâklarla müzeyyen umûmî meydânlar, tâk-ı zaferler, sütûnlar, heykeller de bilhâssa câlib-i dikkat ve şâyân-ı temâşâ idi. Valers, enzâr olan âsâr ve mebânî-i mezkûre İstanbul’u kâ’inat nazarında yektâ bir belde olmak üzere tasvîr ve temsîl ediyor idi.

Bu mebânî bazen bir veya iki katlı bâlâları tahta pûşlar ile âreste, ekserîsi ahşab evler arasında ve dar sokakları içerisinde ve bazen de birtakım erbâb-ı ticâretin

¹Ayvansaray’ın yukarısında İvaz Efendi Câmi’inin havlîsi altındaki meşhûr (Ânamas) habishanesinden câlib-i dikkat ve mahûfdur.

ikâmetgâhları olan kemerli dükkânların mebnî olduğu zemînleri taş döşeli geniş sokaklarda kâ'in idi.

Kostantiniyye, bir aralık dûcâr olduğu inhitâta rağmen yine şarkın en büyük ve en güzel ve güzîde bir beldesi idi. On beşinci asr-ı mîlâdî ibtidâlarında bu şehir-i dil-ârâyı ziyâret eden seyyâhîn burada gördükleri âsâr ve âbidâtın kesret ve zerâfet ve ihtişamından dolayı hayretlerini gizlemiyorlar...

İspanyalı (Klavijo) Clavijo bu âsime-i bedâyi'-nümûnda üç binden ziyâde kilise ve ma'bed zikr ve ta'dâd ediyor. İçerilerine âdeta koca bir beldeyi ikâme etmek kâbil olan vâsi' hıyâbânların latîf şukûfe-zârların ortalarında kâ'in geniş manastırlar bi'l-hâssa nazar-ı hayretini câlib olmuş idi. Bu emâkin-i dîniyye ile beraber, hâl-i harâbîye yüz tutan sâir birçok âsâr ve âbidâtı, sarayları, konakları, kâşâneleri manastır ve kiliseleri de zikrediyor. Büyük mahalleler arasında tarla bağçeler çemenzârlar var idi. Hatta Kostantiniyye'nin şu hâleden dolayı o zamanın Fransız seyyâhlarından biri "Bu belde, köy olmak üzere mi te'sîs edilmiş, burada doludan ziyâde boşluk var..." diyor ki mebânî ve mü'essesâtı muhît olan çemenzârlar, bağ ve bağçelerin vüs'atinden kinâyedir..

On dördüncü ve on beşinci asırlardaki Bizanslılarla selefleri arasında ictimâ'î ve ahlâkî bazı farklar var idi.

(s.6) Bir taraftan mesâ'ib diğer cihetden irtikâb olunan envâ'-ı hatâyâ ve meşhûd olan nakâyıs-ı ahlâkiyye ve ictimâ'iyenin netîce-i tabî'iyyesi olarak, kayserlerin dârât ve ihtişamına artık nakîsa gelmiş idi. Her milletin târîhinde meşhûd ve mükerrer olan bu hâl Bizans'ın dârât-ı ikbâlîne de hâtîme çekdi. Her şeyde bir tebeddül-i mahsûs, hayatın umûmî îcâbâtı ve temâyülâtında bir değişiklik meşhûd idi. Bu hâlin netîcesi olarak Bizans'ın o muhteşem ve zarîf manzara-i umûmiyyesi başka bir istihâlede idi. A'sâr dîde an'anât değişiyor fakat kuvve-i nâmiyye-i milleti idâre eden esaslar muhâfaza ediliyor, toprakları kanları bahâsına alan ve muhâfaza eden eslâf hakkında derin hürmetler besleniyordu. Hayât-ı sâ'iyânenin her safhasına sirâyet isti'dâdını gösteren inkılâbât, tarz-ı ma'îşete de nüfûz etmeğe başladı. Muhtelif sunûf-ı ictimâ'anın telebbüs etdikleri libâslar sadeleştirildi, mesâkinin menâzır-ı hâriciyyesi bile değişdi. İrfân ve medeniyetle hâledâr, hubb-i vatan-perverî ve hamâsetle pîrâyedâr olan sekene-i belde, aralarına sokulan anâsır-ı ecnebîyenin nüfûz ve te'sîrâtıyla eski sâfiyetini gâ'ib etdi. Târîhine, mâzîsine merbût olan bu şehir garîb bir halîta-i akvâm hâline geldi. Binâen aleyh, muhtelif emellerin

mutezâdd efkârın tesâdümiyle ulvî emeller üfûle başladı. Hubb-i vatanper-verînin za'fa uğramasıyla efrâd arasındaki râbîta gevşedi ve insanlar âdetâ aralarında râbîtasız şu'ursuz birer kitle hâline geldiler ki, bir memleketin yegâne sâ'ik-i edbârı olan bu hâl, feth-i mübîninde pek âşikâr te'sîrini gösterdi... Hulâsa, İstanbul boşaldı.. ve şehri muhît olan sûrların çevresi Osmanlı Türklerinin muhâcemât-ı dilrânesine karşı beldeyi müdâfa'a eden ahâlînin nüfûs ve kesâfetine nisbeten artık pek geniş ve vâsi' gelmeğe başladı. Ta'bîr-i dîğerle İstanbul şehri eski galebeliğini gâ'ib etdi.

İKİNCİ MEBHAS

Şehrin Vasatındaki Sokaklarla Mebânî ve Mü'essesât

Rues et edifices du centre

(s.7) Bizanslılar ve Osmanlı Türklerinin vücûda getirdikleri âsâr-ı medeniyyenin fasıl fasıl ta'rîf ve tasvîrine başlamadan, âsâr-ı mezkûreden el-yevm mevcûd ve pâydâr olanların veyahud mürûr-ı zaman ile külliyyen veyâ kısmen mahv ve münderes olmuş bulunanların mebnî oldukları mevâkı' ve menâtıkın umûmî planını ve o târîhden mevcûd olub ekserîsi bugün dahi mürûr ve ubûra küşâde sokak ve caddelerin vaz'ıyyet ve istikâmetlerini nazar-ı mütâla'adan geçirmek, âtiyen verilecek tafsilât-ı mütemmime için bir rehber vazîfesini îfâ edecektir. Bunun için İstanbul'un bizden evvelki devrelerdeki dârât ve ihtişâmı hakkında umûmî bir fikir peydâ etmek üzere şehrin merkezindeki sokaklarda mebânî-i umûmiyyesini gözden geçirmeği muvâfık buldum: Çünkü İstanbul'un vaz'ıyyet-i umûmiyyesi lâyıkıyla anlaşılmadıkça mebânî ve mü'essesât-ı âliyesi hakkında vâzıh bir fikir edinilmesi kzri'în-i kirâm için mücib-i ta'b olur.

Bu derece tafsilde bir gâye daha ta'kîb ediyorum ki, o da âsâr-ı mebânîce bu kadar zengin bir belde Osmanlı Türklerinin eline bazı istisnâlarla mu'azzam bir harâbe hâline geçmeden evvel muhtelif zamanların inkılâbâtında ve Lâtin istilâsında ne derece vâsî' ve mü'ellem tahrîbâta ve yağmaya uğradığını ve sâ'ik-i ecnebîyye ile isbât etmeğe bir mukaddime teşkîli içündür.

İstanbul'un vaz'ıyyet-i topografyasına dâir mühim tettebbu'âtında bulunan müteveffâ Doktor Mortman İstanbul'un topografî taslağı¹ nâmındaki eserinde zikr ve tafsîl eylediği üzere, tedkîkâtında sühûlet-bahş olan nokta, (mesi: orta yol demektir) Meon denilen şehrin en mühim ceddesinin umûmî büyük meydânları, yekdiğerine ne sûretle rabt ve vasl eylediği ve saray-ı kebîr-i kayserîden ve Ayasofya ma'bedinde i'tibâren şehrin mebnî olduğu yedi tepenin zirvelerini ne vechle ta'kîb etdiği keyfiyetinin tedkîkidir. Binâen aleyh, Osmanlı fethinden beri birçok avârız-ı tabî'iyreden ve hâdisât ve inkılâbâtdan nâşî İstanbul'un vaz'ıyyet-i topografiyyesi hayliden hayli tebeddül etmiş olduğundan, bu hâdisâtın derecesini anlamak için şehrimizin eski vaz'ıyyetini öğrenmek lâzımdır. Bu inkılâbât-ı arziyyenin en yeni ve

¹ Esquisse topographique de constantinople

bâriz şeklini farazâ Aksaray harîk-i kebîrinden¹ evvel Laleli'den i'tibâren Lanğa) ve Yeni Kapu'ya doğru arâzî kadîmen dik bir yokuş iken yangından sonra bu havâlî tesviye edilerek zemîn Yeni Kapu istikâmetlerine doğru yerine göre, dört beş arşun, ve belki daha ziyâde yükseltilerek eski dik yokuş kısmen izâle (s.8)ve ta'dîl kılınmış olmağla yangında masûn kalan Langa, Yeni Kapu, Çoban Çavuş, Nişancı semtleri yukarıya nazaran pek çukurda kalmışdır ki, Kumkapu cihetindeki meşhûr Musalla yahud Ferhat Paşa Medresesi², Koska semtinin aşağısında Havuzlu Hamam kurbünde kâ'in Çoban Çavuş Câmi'i³ bu arâzînin imtidâdı

¹ Laleli civârında Koska'daki Koca Ragıp Paşa Kütübhanesi'nin arka cihetlerinde doldurulan arâzînin vasatî irtifâ'ı (5:6) metre olduğunu bi'l-müşâhede anladım.

Aksaray harîk-i kebîri: Mi'râc kandili gecesi (Cuma günü) 10 Temmuz 1327. Yanan yerlerin mesâha-i sathiyyesi 430,500 metre-i murabba'idir.

² Birinci kitabımızın 509'uncu sahifesinin hâşiyesinde beyân edildiği üzere (Musallâ Medresesi) Sinan Paşa'nın Samatya'yla Eyyüb Sultan civârındaki çiftliğinde muhtelî olduğu halde yakalanıb Yedikule mahbesinde i'dâm edilen (1004) sadrazam Ferhad Paşa yaptırmışdır. (Hadîkatü'l-cevâmi')de mezkûr olduğu üzere, bu zât yeniçeri ağası iken gördüğü bir rü'yâya Şeyh Ramazan Halvetî hulefâsından Şeyh Mahmud Efendi'nin Ferhad Ağa'ya "Damad-ı, sultânî ve sadrazam olacaksın" deyü tebşîr ile ta'bîr etmesi üzerine yaptırmış idi. Rü'yâ hakîkate münkalib olduğu takdirde de şeyhe bir mescid binası nezr etmiş ve fi'l-hakîka zaman-ı sadâretinde nezrini yerine getirmişdir.

Şeyh Mahmud Efendi (va'z) lafzının nâtik olduğu (976) senesinde irtihâl ederek mescidin sol cenâhında ihzâr edilen lahdde defin-i hâk mağfîret-nişân olmuşdur. Kabri hâlâ mevcûd ve fakat emsâli gibi metrukdur. Ferhad Paşa, Arnavud'dur. Türbesi Eyyüb Sultan'da Hâkân-ı esbak merhûm ve mağfûrun leh Sultan Mahmud Han'ın te'sîs ettiği (Reşadiye) mektebinin karşısında ve dört yol ağzında köşededir. Türbe Mi'mâr Sinan binasıdır. Pek mükellef ise de bakımsızlık yüzünden harâb ve metrukdur. Paşa'nın sandukası mahvolmak üzeredir. Serpûşu dolab içerisinde topraklara karışmış duruyor.

³ Çoban Çavuş Câmi'i: bu mescid Koska'da, Koca Ragıp Paşa Kütübhanesi'nin arka tarafında Havuzlu Hamam kurbündedir. Bânîsi Çavu başı Süleyman Ağa'dır. Kendisi de sağ cihette parmaklı duvar önünde medfûndur. Eser-i hayrî olan câmi'nin havlîsinde ve sol tarafında ahşab bir medresesi ve çeşmesi vardır. Esâsen bu câmi'in mahallesi yoğiken Sultan Ahmed Han sâlis devr-i evâhirinde etrâfındaki mahallelerden haneler alınıb buraya ilhâk edilmiş ve bu sûretle mahalle peydâ olmuşdur.

Bir taraftan Koska'dan bir taraftan Laleli karşısındaki Bodrum yâhud Mesîh Paşa Câmi'i önünden gelen sokak yerine göre üç dört metre kadar yükseltildiğinden bu câmi' günün birinde hemen sukfunu kadar toprak altında kalarak mahv ve gümnâm olacaktır.

Ba'de'l-harîk tesviye-i tarîkin netâyic-i meş'ûmesinden biri de budur...

Çoban Çavuş Câmi'i ahşab sukflu bir sıra kesme yontma taş, bir sıra tuğla ile inşa edilmiş kâr-ı kadîm bir mesciddir.

Kabristânda medfûn olan zevât:

Sağ taraf cebhesi ile mihrâb cihetini ihâta eden kabristânda âtiyü'z-zikr zevât-ı muhtereme ve ma'rûfe medfûndur. Târîhin me' hazalrından biri de mektûbât olduğuna nazaran günün birinde emsâli gibi yok edilmesi mukarrer bulunan kabristânda medfûn olanları evlâd ve ahfâdımızın hâfıza-i ihtirâmına nakş etmek üzere birer birer kaydediyorum:

Evvelân câmi'den içeri girerken sağda parmak önünde:

Süleyman Ağa:

Seng-i mezarında: "Küllü men aleyhâ fân. cennet-mekân-ı Firdevs-i âşiyân Gazi Fâtih Sultan Mehmed Han hazretlerinin ser-çavuşu sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğibu'l-cennet ve'd-derecât işbu câmi' ve medrese bânîsi merhûm Süleyman Ağa rûhuna Fâtihâ ihân" Bu zâtın mezarı mükellef mermer sandukalıdır. Baş ve ayak taşları kalın ve işlemezdir. Burası vaktiyle bir harîkden müte'essir olduğu, ayak taşının ziyâdece zedelenmiş olmasından anlaşılıyor. Baş taşı ayak taşına nazaran başka

Vasatdaki Sokaklarla Mebâni

(s.9)Hâlinde tamamen toprak altında kalacaktır. Doldurulan arâzî ile harîkden masûn kalan YeniKapu ve KumKapu

El-Bâkî, Huvellâh, Küllü nefsin zâ'ikatü'l-mevt

Sâhibü'l-hayrât vel-hasenât merhûm ve mağfurun-leh Çavuşbaşı İsmail Ağa'nın rûhiçün

Sene

1225

Nisbeten ufak bir taş olan bu seng-i mezarın alâmet-i fârikası, serpûşu yokdur, yukarısı müsellesü'ş-şekldir. Bu zâtın da çavuşbaşılardan biri olduğu anlaşılıyor.

Süleyman Ağa'nın yanında

Hüve'l- Bâkî: İlâhî varıcak dâr-ı bekâya - Şef'î ola Muhammed

Recai Efendi merhûmun Mehterbaşısı İsmail ibn-i Ali ibn-i Mustafa'ya rûhuna Fâtiha

13 Muharrem 1208

Bu Recai Efendi memleketinde Halil Ağa nâmıyla yâd olunmuş. Amasya muzâfâtından ecdâdımın meskat-ı re'isi olan Mecidözü'ne tâbi' olan Çelebili'dir. Memleketinde iken pederi bir vakfın mütevellîsi imiş. Hasbe'l-verâse vakfın tevliyeti amcazâdesine intikâl etmek lâzım geliyormuş. Halil Ağa tevliyeti uhdesine geçirmek zu'mıyla amcazâdesini öldürmüştür. Bu vak'a-i cinâ'iyye üzerine Halil Ağa memleketini terk ile Kütahya'ya firâr etmiş ve orada da bir müddet Mehmed Ağa ismiyle vakit geçirmiştir. Halil Ağa'nın Kütahya'da bulunduğu memleketince şâyi' olması üzerine oradan İstanbul'a geçmiştir. Halil Ağa İstanbul'da bazı zevâta ez cümle, Süleyman Feyzi Paşa'ya, sonra Lala Mahmud Beg'e intisâbla Sadâret Mektûbî Kalemi'ne halîfe olmuştur. Bi'l-âhire, Ma'âdin Valisi Ziya Yusuf Paşa'ya Dîvân Kâtibi olub servet sâhibi olmuştur.

şekilde olub mermer sandukasıyla mütenâsib ve âhengdâr bir kısım teşkîl etmiyor. Zâhir-i hâle bakılırsa bu sonradan yapılmıştır. Kitâbesi oyma ve hak sûretiyle olmayub yaldızla yazılmışdır.

Ser-kabrinde kandil yakılıyor anlaşılan mahallece bu zâtın ma'neviyetiyle teberrük edilmekdedir. Sanduka-i mezarının ayak taşına âriyet olarak bir diğerk küçük taş oturtulmuştur ki kitâbesi şudur:

Paşası sadrazam olunca Mehmed Efendi Kalyonlar Kâtibi nasb olmuştur. 1213'de Mısır seferi bidâyetinde Mektûbî Başhalifesi ve az vakitte Sadık Efendi vefâtında Mektûbî-i Sadr-ı Âlî oldu. 1216 'da Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel, 1217 Rabî'ü'l-âhirinde Mısır defterdârı olmağla fethden eline küllî emval geçti. Bu aralık azlolundu ise de tekrar nasb edildi. 1218'de Mısır'da katledilerek malı cânib-i mîrîden zabt ve müsâdere olundu. Beşşru'l-kâtile bi'l-katli. Bu sûretle adâlet-i samedâniye ma'sûm şehîd amcazâdesinin intikâmını almıştır. Mehmed Efendi, İstanbul'da Cerrah Paşa Medresesi'nde tahsîl-i ulûm etmiştir. Recai mahlasıyla iştihârı buradadır. Amasya Târîhi müverrih-i fâzılı Hüseyin Hüsemaddin Efendi biraderimiz maktûl mûmâ-ileyhin müsâdere edilen emvâlinin bir kıt'â defterini Ayasofya tabakasında mahfûz evrâk ve vesâ'ik-i vakfiye miyânında görmüş okumuştur.

Meclis-i ma'ârif a'zâ-yı sâbıkasından merhûm Süreyya Beg'in (Sicill-i Osmânî)sinde mûmâ-ileyh Recai Efendi'nin Kütahyalı olduğu yazılıyorsa da hatadır. Esâsen kendisi Elvan Çelebili'dir. Bi'l-âhire Kütahya'ya firar ve ilticâ etmiştir.

Bu zâtın yanında:

Kethudâ-yı teberdârân saray-ı atik merhûm el-Hâc Hüseyin Ağa rûhuna
1146.

(s.10)Semtleri arasında yukarıda söylendiği gibi, dört beş arşunluk uçurum vardır. Bu uçurum mahallât ile

Yanında:

Dergâh-ı âli gediklilerinden (Urfalı) el-Hâc Mehmed Ağa 'nın rûhuna 1177

Civârında

"Merhûm ve mağfûr Kâtib Ali Efendi rûhuna ... 1127

Yanındaki mezarda

Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî :

Hacı İsmail Ağa kıldı vefât

Fâtiha arz eyle rûhu için hemân

âlem içre kârı hakkaklık idi.

Terk-i kesb ve kâr edüb oldu revân

Bir mess zât-ı şerîf ve pâk idi.

Yetmiş yetmiş idi seni bî- gümân

*Demdem etsün karîn-i mağfiret
Kendi ihsânla Rabb-i müste'ân.
Böyle târîh-i mücevher bir gelur
Meskeni İsmail Ağa'nın cinân
Rûhiyçün rızâ'en lillâhi Fâtiha.
22 ZA 1224*

Yanında:

*Hüve'l-bâkî: Hocegân-ı Dîvân-ı humâyûn ve mektûbî-i sadr-ı âlî
hulefâsından Mehmed Nureddin Efendi*

Kurbünde

*N.7: 1277 hüve'l-Bâkî Lâ ilâhe illallâh.... Tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriyye
meşâyîh-i kirâmından Bozcaadalı Halil Paşazâde vedâ'-ı âlem-i fânî eden merhûm
ve mağfûre'l-muhtâc ilâ rahmetihi'l-gafûr Zühdi Efendi rahmetullâh-ı aleyhi'l-Bârî
1277*

*Muhtıra: Üsküdar'da Karaca Ahmed Türbesi'nin karşısındaki mescidden yüz
hatve kadar gidildikde sağdaki birinci sokağın köşesinde "Merhûm ve mağfûr Hoca
Mikail ibn-i Mahmud Şirvânî: Sene 1941" nâmında bir zâtın mükellef bir sandûka-i
mezârına tesâdüf edilir. Bu köşeyi dönünce Selîmiye'ye gider bir yol vardır. Bu yolun
sağ tarafındaki sed üzerinde evvelâ: es-Seyyid Kürd Ali Paşa'nın kallâvî ile
mezârına tesâdüf ediliyor: 10 HA 1213 Kütahya'nın şehregûsü mahallesindeki uluvv
Paşa câmi'-i Şerîfi ve medreseyi muşâruen-ileyh yaptırmıştır. Bu zât Anadolu valisi
idi. Bu câmi'in içerisi Kütahya'nın en nefîs çinileriyle müzeyyendir. Selîmiye'ye
doğru dört arşun fâsılada: Şehîd-i mağfûr Karahisar valisi Bozcaadalı Halil Paşa
hazretleri defîn-i hâk-i itrnâkdir. 08 C1218*

Halil Paşazâde Hasan Zühdi Efendi'nin yanında:

Çoban Çavuş Câmi'i imâmı merhûm Seyyid Osman Efendi...

1181

Vasatdaki Sokaklarla Mebâni

(s.11)Yukarı kısmın bir seviyeye gelmesi 'asırlara mütevakkıfıdır. Binâen aleyh Şehremîn-i esbak Cemil Paşa zamanında yapılan

Kurbünde:

El-Hâc Yusuf Paşa hazînedârı ve Yasin Ağa'nın fâniyyü'l-muhtâc ilâ rahmet Rabbihi'l-gâfûr Hüseyin bin Mehmed Ağa -1230

Yanında baş ve ayak taşları muntazam çerçeveli mezârda.

Çoban Çavuş câmi'i şerîfi imâmı, tarikât-ı aliyye-i kâdiriyye meşâyihinden post-nişîni el-Hâc Hafız Mehmed Zühdi Efendi'nin rûhu için: 7 Zi'l-ka'de 1310 Çarşamba.

Yanında:

Hâlâ devletlu Vâlide Sultan Efendimizin kethudâları devletlü Yusuf Ağa'nın karındaşı Mustafa Ağa'nın maht(d)ûmu merhûm Mehmed Râşid Beg rûhiyçün 1214.

Muhtıra: *Yusuf Ağa Selim Hân sâlisin vâlidesi Mihrişah Sultan'ın kethudâsı olub Bursa'da da katledilmişdir.*

17 Rabî'u'l-âhir 1222

Dâru'l-Fünûn binasının yerinde muşârun-ileyhin konağı vardır. Yusuf Ağa'nın efrâd-ı ailesi, Topkapu'dan Maltepe hastahânesine giden caddenin solunda ayrıca yüksek bir hazîrede medfûndur. Zevcesi de Vefâ kabristânında arka tarafda medfûndur. Ortaköy'de Defterdâr Burnu'nda esbak Bahriye Nâzırı Bozcaadalı Hasan Paşa'nın sâhilhânesi yerinde Yusuf Ağa'nın ahfadından ve sudûrdan Ömer Ağazâde Tefik Beg'in yalısı vardır. Tefik Beg Eyyüb'de Bostan İskelesi caddesinde medfûndur.

Yanında, başında Sultan Mahmud Adlî devri ricâlinin iktisâ etdikleri uzun ve kalın püsküllü tunuf fesi bulunan:

Dîvân-ı de'âvî Nâzırı Kîsedârı Hocegân-ı Dîvân-ı Humâyûn'dan ve Dâhiliye hulefâsından es-Seyyid Ömer Sırrı Efendi'nin rûhiyçün rızâ lillâh.....:

2 R 1257 Ketebe Seyyid el-Hâc Mustafa

Yanında:

Kesrâli kethudâsı sâbikan (matbak=matbah) emîni el-Hâc Mehmed Efendizâde merhûm ve mağfûre'l-muhtâc ilâ rahmet-i Rabbihi'l-gafûr Ahmed Efendi rûhuna :

1208 Cemâziye'l-evvel

Yanında:

Esmâ Sultan kethudâsı Çelebi Efendi'nin (hazînedârı) Halil Ağa'nın zevcesi merhûme ve mağfûrehü'lmuhtâc ilâ rahmet-i Rabbihi'l-gafûr Ayşe Hatun...

Muhtıra: *Esmâ Sultan kethudâsı el-Hâcc Çelebi Mehmed Efendi (15 Z 1214) Karaca Ahmed kabristânındaki şehîdliğin karşısında, Miskinler Caddesi ile Selîmiye arasındaki suffe üzerinde medfûndur. Baş ve ayak taşları gâyet kalın, mükellefdir, başında Hocegân-ı Dîvân-ı Humâyûn'a mahsûs mükellef kafesi destârlı büyük bir kavuk vardır. Ayak taşının cebhesinde tabaklar içinde armud ve nar resimleri, yan cebhelerinde müzeyyen ve acîbü'ş-şekl saksılar derûnunda çiçekler menkûşdur. Taşcılık san'atının mühim bir numûnesidir.*

Kitâbesi aynen şudur:

Acebkim rahm-ı mâderde

Temekkün etdiğin gibi

İstanbul

(s.12) şu garîb tesviye-i tarîk, şehrin Marmara'ya nâzır güzel, sıhî ve ma'mûriyete pek müsâ'id bir mıntikasını bu sûretle ikiye ayırmış, ve bu semtlerdeki müte'addid âsâr ve mebânî-i dîniyyenin imhâsını entâc eylemiştir.

İki kardeş bir yerde

Münevver-i şems-i mâh gibi

Sâbikan rikâb-ı humâyûn

ve merhûme Esmâ Sultan

Kethudâsı merhûm ve mağfûr

el-muhtâc ilâ rahmeti Rabbihî

el-Gafûr el-Hâc Çelebi Mehmed Efendi

Rûhiyçün el-Fâtiha

15 Z 1214

Bu mezârın yanındaki merkadın baş taşı yokdur. Tahkîkâtıma nazaran bunu on beş yigirmi sene evvel bazı ecnebîler sirkat etmişler. Ayak taşının, tıbkı Çelebi Mehmed Efendi'nin taşları gibi mükellef ve müzeyyen olmasına ve Çelebi'nin taşında "İki kardeş bir yerde" denilmesine nazaran bu mezar sâhibinin Çelebi Mehmed Efendi'nin biraderi olduğu anlaşılıyor.

Çoban Çavuş Câmî'inin kible cihetine tesâdüf eden kabristânında

Sâbikan Ayasofya-i kebîr mütevellîsi İbrahim Efendizâde Hattat Abid Mehmed Efendi medfûndurlar.

1138

Ve bu zâtın ayak ucuna müsâdif yerde de çocuğuyla beraber bir lahvesi medfündür ki taşında:

İllet-i ishâl vaz’-ı imhâl ile

İki yaşında şehîde olub

Anasıyla ma’sûmesi bir kabirde medfûn olan merhûme ve mağfûrun lehümâ Hanîfe ve Hatice ruhlariyçün

1175

Anlaşılan ishâlden muztarib iken vaz’-ı hamlin te’sîrâtı da munazzam olarak vefât eden bu kadının taşı, yarıya kadar toprağa gömülmüş olduğundan kitâbesinin tamamını okuyabilmek için el-yevm derûnünde birtakım muhâcir ve harîkzedegân iskân edilen câmi’ sâkinlerinden bir fakîr çocuk vâsıtasıyla tedârik edebildiğim bir keserle toprağı kazarak kitâbenin tamamını zabt u kayda muvaffak oldum.

Sâlifü’z-zikr Hattat Abid Mehmed Efendi’nin mezarı yanında tamamıyla toprağa gömülmüş baş ve ayak taşları kırılmış eşkâl-i hendesiyyeden müteşekkil müzeyyenât ile âreste dört mermer sanduka daha var ise de tamamıyla toprak altında olduklarından tedkiki mümkün olamadı. [8: Şubat 1338]

Çoban Çavuş Câmî’i civârında Kâtib Sinan Câmî’i nâmıyla bir kadîm ma’bedimiz vardır ki burasını bidâyeten Kâtib Sinan Efendi inşâ ve bi’l-âhire (1150) senesinde Râkım Mehmed Paşa nâmında bir sâhib-i hayr ufak bir kemer ilâvesiyle ta’mîr ve minber vaz’ etdirmiştir. Câmî’ esâsen kubbelidir. Bu mescidin el-yevm civârındaki çeşmede sadr-ı sâbık Daltaban Mustafa Paşa tarafından inşâ edilmiş ve sarayı da mescidin karşısında bulunmuş olduğundan mescid de Daltaban Mescid’i nâmıyla ma’rûf olmuş idi. Halbuki Mustafa Paşa’nın bu mescidle bir münâsebeti yoktur.

(s.13) Birinci kitabımızda bilhâssa mıntıkalar bahsinde bu mebânîden en mühimlerini ayrı ayrı zikrelemiştik.

Bizans topografyasının bu kısmı için ihticâca sâlih başlıca menba’a mürâca‘at evvel be evvel (Kitabü’l-merâsim)’dir ki kayserlerin büyük merâsim-i dîniyye ve milliyye ve yahud şehre alây-ı vâlâ ile sûret-i resmiye ve mutantanada duhûllerine âid kâffe-i tafsîlâtı ve ta’rîfâtı bu kitâb-ı kadîm ve mühimde buluruz.

Bizans kayserlerinden olub, mezkûr (Kitâbü’l-merâsim)’in mü’ellifi müverrih-i ma’rûf (Konstantin Porferoye Nitos) ConSt. le Porphyrogeuele bu gibi

merâsim ve gidişlerde kayserlerin muhtelif (faksiyon) = (fırkalar, cem'iyetler) tarafından nerelerde, hangi mevâkı'da alkışlandıklarını pek dakîk bir sûrette ta'rîf ediyor. Sâniyen (Patriya) Patr'a da mebânî ve mü'essesât-ı beldeyi ta'rîf ederken ta'kîb ettiği tertîb ve sırayı da nazar-ı dikkate almamız iktizâ eder.

Göze çarpar derecede saded-i hâricindeki bazı mevâd ve mebâhisden sarf-ı nazar edilirse bu mü'ellifin beldeyi üç hat üzerinde pek muntazam bir sûrette geşt ü güzâr ettiği eserinin mütâla'asından anlaşılıyor.

Son olarak (Noğorodlu Antuvan *Antoin de Novgorod*'ın de İstanbul'un me'âbidini ve ta'dâd ederken bunların vaz'iyet-i topografyalarının îcâbât-ı tabî'iyyesinden olarak bazı gûnâ sıra ve tertîbe ri'âyet etmiş olduğunu da hâtırdan çıkarmayalım.

Mürûr-ı zaman ile Mustafa Paşa sarayına, defterdâr, sonra Mısır, Cidde valisi olan Râkım Paşa vaz-ı yed eylediğinde, mescidi ta'mîr ve tahkikâtına nazaran bir kârgir kubbe ilâvesiyle tevsî' eylemiştir. Râkım Paşa Mısır'da vefât ederek İmâm-ı Şâfi' kurbünde defnedilmiştir.

Mevt-i Râkım Mehmed Paşa 1183 târîh-i vefâtıdır.

Pederi, Bozoğlan Defterdâr İbrahim Efendi İsakcı'da vefât etmiştir. 1159

Daltaban Mustafa Paşa. Kapucular kethudâlığında 1095 cübbeci başı ve yeniçeri ağalığında 1103 iki tuğ ile Babadağı muhâfızlığında, Anadolu Eyaletinde (1108) bulunmuş ve Diyarbekir'de iken hakkında şikayet vâkı' olmağla mazhar-ı gazab olmuş iken Müftî Feyzullah Efendi'nin şefâ'atiyle Bosna kurbünde Birçatal karyesinde nefy ve vüzerât-ı ref' olmuşdur. 1109 bi'l-âhire mazhar-ı afv olarak bir sene sonra Rakka eyaletiyle bir sene mürûrunda Bağdat hükûmetiyle taltîf olunarak bir sene sonra ser-asker-i islâm nasb edilerek ol tarafa gitmiş ve Basra'nın istihlâsı esnâsında (Diyâle) nehrinin ta'mîri ve eski mecrâsına ircâ'ı emrinde büyük hizmetleri sayketmiştir. Hudemât-ı vâkı'asına mükâfâten 1113'de Anadolu'ya vali 1114'de sadr-a'zâm olmuşdur. Mustafa Paşa, ümûr-ı devletin dekâyıkına vâkıf olmadığından kadınların ferâcelerini tevsî' ve Hirstiyan ve Yahudi libâslarını tağyîr gibi birtakım küçük ve ehemmiyetsiz işlerle meşgûl olduğu gibi, halka dürüst mu'âmele ettiğinden ve Müftî Feyzullah Efendi'yi azl ettirmek için tatarı tahrîk ile bir fesâda mü'eddî olacağı mesmû' olduğundan Edirne'de Kapu arasına habs ve

mâli mîrîden zabt ve kendi dahi meydân-ı siyâsetde katl edildi. Edirne'de (Sırık Meydânı'nda) medfûndur. 1114.Yerine Râmî Mehmed Paşa vezir oldu.

Câmi'in Kapu'sunun üzerindeki kitâbede:

*Bi hamdillâh ki ma'mûr oldu bu ra'nâ ibâdetgâh
Olub âli himem Râkım Efendi vâkıf-ı sâni
Salevâta cem' olan huzârdan budur temennâmız
Bu câmi' hasbetallahi bünyâd olduğu demde
Kabûlü ile mesrûr eyle yâ Rab iki âlemde
1150*

*Mürûr-ı vaktle olmuş iken her cânibi berbâd
Mu'ammer olakim kâtib-i Sinan'un rûhun etdi şâd
Bu sâhib-i hayrı da hayr ile bir kez eylesinler yâd
Dû târihe muvaffak oldu fenni hâme-i üstâd
Bu vâlâ ma'bedi Râkım Efendi etdi çün âbâd*

(s.14) Eski Bizans hakkında belki yegâne mühim bir vesîka-i târîhiyye olan sâlifü'l-beyân (Kitâbü'l-merâsim)'de âtîdeki mevâkıf zikr ve ta'dâd edilmiştir.

Ayasofya ile Sultan Ahmed câmi'-i şerîfi arasında ve civârında mebnî bulunmuş olan saray-ı kebîr-i kayserîden şimdiki Çenberlitaş mevki'i olan (Forum Kostantin)'e kadar güzergâhda sıra ile zikr olunan nukât ve mevâkı', mü'essesât var idi:

- 1- Tunç Parmaklık (sarayın önünde idi) saray-ı kebîrin medhali
- 2- Ahilefes, Mütâla'a Kapusu
- 3- Ogüsteon *Augusteum*
- 4- Milyon *Milion*, ...
- 5- Ay'iyos İyoanis Teoloğos *St. Jean Thelogue*
- 6- Lavusus *Lausus*'un yanındaki Emovlos
- 7- Pratoryum *Pretorium*
- 8- Andiforos(Forum Kostantin'in karşısında idi)¹
- 9- Foros Kostantin (Çenberlitaş mevki'i)

- Forum Kostantin'den (Fladelfiyum) (Direkler arası)'ya kadar güzergâhda şunlar var idi

- 1- Makrus Emovlos = (Uzun Çarşu) *Macros Embolos*
- 2- Artopolya *Artopolia* (Çenberlitaş ile Bayezid meydanı arasındaki saha: Atık Ali Paşa, Sadefçiler Çarşusu, Okçular Başı)

¹ Çenberlitaş'ın karşısında kemerli cesîm bir han var idi ki İlçi Hanı demekle ma'rûf idi. Birinci kitabımızın (405)'inci sahîfesinde verdiğimiz ma'lûmâtdan müstebân olduğu üzere, (İstanbul'da Latinlerin Târîhi) nâm eserin hîn-i neşrinde (1894) İlçi hanı harâb bir halde imiş. Müteveffâ Doktor Mortman'ın ifâdesinde nazaran (Santa Mariya) nâm Venedik külliyesinin yakınında kâ'in (Sen Mark) bandırasını hâmil Venedik balyozunun sarayı, Çenberlitaşın bulunduğu (Forum Kostantin) de imiş şu taraftan bakılırsa İlçi hanı dediğimiz cesîm han Venedik balyozunun sarayı olacak

(Sen Mark) *St. Marc* Venedik Cumhuriyeti'nin hâmîsi telakkî olunur idi, bu cumhuriyetin bandırasında bir arslan resmi menkûş olub bu arslanın önünde sahîfeleri açılmış İncil'deki *Pax Tipi Marce* yani (essalamu aleyke ya Marko) ibâresi yazılıdır.

Çocukluğumuz zamanına müsâdif âvande bu İlçi hanında Ramazan gecelerinde Karagöz oynadılır idi.

- 3- Tavros *Taurus*(Bayezid Meydânı, Kaptiol)
- 4- Deyakonisis Panaiya Kilisesi (şimdiki Kalender Câmî'î'dir)
- 5- Modios *Modius*

-Filadefiyom'dan Havâriyyûn Kilisesi'nin mevki'i olan Fâtih meydânı'na kadar kayser, Filadefiyom'a gelince Havâriyyûn Kilisesi'ne gitmek için şuralardan geçerdi.

(s.15) 1- Ayiya Efimya Tevavliozi *St. Euphemie* (Eski Saraçhane başında Ayas Câmî'î civârında idi)

2- Ayios Poliekaftüs ¹ *St. Polyeucte*

3- Ayios Hristoforos *St. Christophoros*

4- Mermer arslanlar

5- Ayiey Apostoly (Fâtih Meydânı) *St Apotres*

- Filadelfiyom'dan Balıklı Saray ve Kilisesine *St. Vierge- Pege* kadar güzergâhda

1- Filadelfiyom

2- Amastaryanon (Şehzâde Meydanı'dır) *Amastrianon* (Şehzadebaşı mevki'i)

3- Vos= (Aksaray) *Bovis*

4- Mesî Tôksirolofo (Haseki'den öteye) = (Koru, Çıplaktepe) *Xerolophus*

5- Birinci Tak Eksirolofo

6- Ayios= Kalinikos Ma'bedi (mescid) *St. Kallinique*

7- Monita= (Darbhâne)

8- Eksakionion = (Altı Mermer Sempti)

9- Teriodos= (Üç yol ağzı) *Triodos* var idi. Burada havâriyyûndan (Onisimos)'un bir ma'bedi var imiş.

¹Çok du'â eden ma'nâsına olan (Ayios Poli Efkâtüs) Romalı olub bir cem'iyet-i siyâsiyyenin reisi idi. Milâdın (309) senesine Van taraflarında katledilmişdir. Şubat'ın (13)ünde nâmına yortu yapılır.

¹ Bu havâlinin iç tarafında Silivri Kapusunun hizâlarında Ayia Anna *St. Anne* nâmına bir kilise var idi. Bu kilisenin yerinde veya burada bulunmuş olmak üzere büyük bir câmî'imiz vardır. Bânisi devr-i Süleyman Kânûnî'de Enderûn-ı humâyûndan üç tuğ ile çerâğ buyrulan Hadım İbrahim Paşa'dır. Mî'mârı Koca Sinan'dır. Tâk-ı dergâhındaki târîh-i itmâmı budur.

"Beyt-i Hadi ve ma'bed-i ebrar"

958

Cevâmî'-i şerîfe bahsinde bu ma'bed-i âliye dâir tafsîlâtı verilecektir.

10- Sağ kola dönünce: Ayiyos Ayiyokous Toperso *St. Jeeagues le Perse* (Ya'kûb Acemî) ma'bedi ki Hekimoğlu Ali Paşa Câmi'-i şerîfi mevki'i olmak üzere gösteriliyor.

11- Ayios Mokios Kilisesi *St. Mocius* (Deniz Abdal Câmi'i mevki'i)

12- Su Yolu (burada yerden su çıkardı)

13- Emovlos. Burada bir sûtûn var idi. Bu mevki'e sigma=sigma derler ki, Silivri Kapusu kurbündeki üçüncü bâb-ı askerî *P. Millitaire (Trite)* bu mevki'de idi. Birinci kitabımızın kapular bahsinde (s.103) zikredildiği üzere, ikinci bâb-ı askerî olan Belgrad Kapusu'nun köşesinden i'tibâren bu üçüncü askerî kapuya kadar surlar bir hatt-ı müstakîm üzere mümettid iken, buradan içeri kıvrılarak Bizans elif bâsındaki (Sigma) harfinin şeklini alır. İşte bu şeklinden dolayı buraya sigma demişlerdir. Harem ağası Hırısafios *Chrisaphios* kayser ikinci Teodosios'un heykelini burada rehz ettirmiş idi.

(s.16) 14- Zoüdocos Piyi (Balıklı denilen mahaldır) Zoodochos Pighi

Ber-vech-i bâlâ zikr olunan mebânî ve mevâkı'ı gösterilen numara ve sırasında idi. O târîhde başlıca sokak ve caddelerin istikâmetlerine nakl-i kelâm edilince:

- Biri Ayios Mokiüs *St. Mocius* Kilisesine ve Silivri Kapusu'na yükselen, diğeri de cenûba doğru (Pryolepetos)=(Sulu Manastır) Periblepte ve Ayios İyoanis İstodio o=(Emir Ahur Câmi'i) *St. Jean Studii* kiliselerine ve Yıldızlı Kapu denilen Yedikule Kapusu tarafına inen yol, Ayios Onisimos *St. Onesime* ma'bedinin mebnî olduğu Üçyol Ağzı'ndan (Teriodos=triodos) ayrılır idi. Buradaki (yükselen), (inen) ta'bîrlerinden de anlaşılacağı üzere bu iki tarîkin biri yukarı, diğeri yokuş aşağı mümettid idi.

Binâen aleyh Kostantin Porfiroye Nitus Cadde-i kebîrin veche-i istikâmetini oldukça vâzîih sûretde tersîm ve irâ'e etmiş olduğu cihetle, el-yevm dahi ma'lûm ve zebân-zed olan sokak isimleri delâletiyle Bizanslılar zamanındaki ana yolun yani Cadde-i kebîrin (Mesi) ihyâ'en tersîm ve irâ'esi imkân dâhilindedir. Bakınız ne sûretle:

Caddenin kebîr yani (Mesi) dedikleri orta yol (Dîvân yolu) Ayasofya-i Kebîr'in önünden başlar, At Meydânı'nın Çenberlitaş'ın (muhterik sûtûn)

ve Sultan Bayezid Câmî'inin önünden bi'l-mürûr Bâb-ı askerî meydânına (Forum Toros) varır ve oradan Kalender Câmî'inin (Teotokos Ton Diyakonisis) yani Meryem Ana Kenîsâ-yı kadîmi St. Vierge Diaconisa temâs edercesine-önünden geçerek Fladelfiyum o=(Şehzâde Câmî'inin mevki'i) gelirdi,¹ bu cadde bu noktaya vâsıl oldukdan sonra iki yola ayrılır:

Biri Fâtih'e diğeri Aksaray'a gider.

Topkapu ile Silivri ve Yedikule Kapu'larından gelen yollar, Yedinci tepe üzerinde ve (Aksirolofos) Xerolophus'un (Haseki, Davud Paşa semtleri) eteğinde kâ'in Aksaray mevki'inde Forum Bovis'de birleşirler idi ki, hâlâ da öyledir. Topkapu'ya giden yol, Aksaray'dan Kostantin Porfiroye Nitos'un eserinde zikredilmemiştir. Halbuki, o kitâbda irâ'e ve ta'rîf edilen tarîk, Aksaray'dan Avret Pazarı'na (Arkadios sûtûnu) Forum d'Arcadius) ve Koca Mustafa Paşa Câmî'ine giden yoldan başka bir şey olamaz.

Fi'l-hakîka yol burada çatallaşır: biri, Samatya tarîkiyle (Perivletptos) Perivleptos denilen Sulu manastıra kadîm (Ayios Ayioanis Estodyo) St. Y. Studion Manastır'ı olan Emir Ahur Câmî'ine ve buradan Yedikule'ye gider.

Diğeri yol da dar bir sokak olan Hekim oğlu Ali Paşa Câmî'ine (Ayios Eiyokovos Teperso)

Vasatdaki Sokaklarla Mebânî

(s.17)St. Jacque le Perse, altı Marmara (Exakionion) Çukur bostan Ma'cûncu Mokiyoş Sahrenci Citerna sancli mocii ve nihâyet Silivri Kapusu'na gider.²

¹ Mü'ellifin burada emir ta'bîrinden anlaşıldığı üzere Bayezid'den Şehzâde'ye giden yol yokmuş idi. Fi'l-hakîka buradaki bazı âsâr-ı mevcûde de bunu gösteriyor. Şehzâde Câmî'inin karşı tarafında ve dört yol ağzında kâin Damad İbrahim Paşa sebîlinin ve Kalender Câmî'nin vaktiyle şimdiki yol zemîninden aşağıda bulunduğu sebîlin ve câmî'in cebhesini teşkil eden mermer basamakların toprak altında kalmasıyla istidlâl edildiği bazı eski resimlerde bu ciheti te'yîd ediyor.

² Bu iki yol bugün dahi mevcûddur. Aksaray **kaze'u'l-hâliyesinin** solundan, olanlar dergâh-ı şerîfinin önünden yukarı giden dar yol, Yusuf Paşa, Cerrâh Paşa, Koca Mustafa Paşa Hekimoğlu Paşa semtine ve oradan Silivri Kapusuna müntehi olur.

Bu tarîk Cerrah Paşa Câmî'i şerîf mevki'ine kadar yükselerek gitdiği halde bu noktadan i'tibâren Koca Mustafa Paşa'ya kadar düz ve buradan Silivri Kapusuna tatlı bir meyl ile imtidâd eder.

Diğeri yolda tıramvay hattını ta'kîben Samatya ve Yedikule'ye muvassal olur Bu tarîk ötekine nisbeten biraz daha genişcedir.

Patriya¹da şehrin merkezi kısmının ta'r'fâtına (Augusteon)'dan Yustinyanos sûtûnundan ve meydân-ı mezkûru ihâta eden saray-ı kebîrin aksâm ve müştemilâtından (Halke, Magnora) ibtidâr olunuyor ve müte'âkiben (Altun Milyer)²Miliaire d Or huvârı (Ayives İyivanis) St. Jean Apotre'den o hutûğundaki (TeodorosEsforakiyu) ³dan Theodore Sphoracü (Laüsos Sarayı'ndan ⁴ Palais de Lausus, Forum Kostantin'den Artopoliyon'daki sûtûn (Colonne)dan (yani Çenberlitaş ile Bayezid Meydânı arasındaki güzergâhdır ki Çenberlitaş eski Sadefçiler, Parmak Kapu- Okçularbaşı Bayezid tarîkidir.⁵ Toksaras Sarayı'ndan Palais de Toxara (Anemodolion)'daki (Kız taşı - Sûfiler ciheti) Kırk Şehîdler Kilisesi'nden ⁶ 40 Martyrs de il Anemodoulion Forum

(s.18) Tori'den ve Hazreti Meryem nâmına (Panaiya Deyakonisis Kuratoros) Vierge du Curateur Kiliselerinden, Filadelfiyom'dan İki Elli Modius'dan Amastiryanom'dan, Bovis'den Exokiyonion Eksirolofos, Tezapilon'dan Fladelfiyom'dan, Sigma ve (Ayios İyuanis Astodyo), (Ayios Dyomidis)⁷ St.

¹ Banduri P. 7,399

² Kadîm Bizans şehri surlarının kara cihetinde bir Kapusu addedilen bu bina Bizans sarayları hakkındaki eseriyle meşhûr olan Mösyö Labart tarafından yapılan haritada Ayasofya meydânının ortasında olmak üzere gösterilmiş ise de Doktor Mortman bu Kapunun mevki'ini Ayasofya'nın garb cihetinde meşhûr Zokispos hamamlarının şimâlinde ve caddei umûmînin yani şimdiki Dîvân yolunun birleştiği yerde aramak lâzım geldiğini uzun uzadıya ispat ediyor.

Buna göre mezkûr Kapunun mevki'i millet bağçesiyle (Dîvân yolunda ma'rûf Cevrî Usta Mektebi'nin karşısında idi). Ayasofya Câmî'i arasında ve tramvayın döndüğü mahalde (İşkembeci İrani tütüncü dükkanlarının önü) olmak lâzım gelir. Roma'da Miliyer *Milliare d'or* İmparator Ogüst'ün vaz' etirdiği ale'l-'âde bir sûtûndan ibâret olub şehirden i'tibâren (mil)ler mesâfeler bu taşdan bed'e ederek sayılıyordu.

³ Vefâ'da Kilise câmî'idir.

⁴ Laosos sarayı, At Meydânı'nın şimâl-i garbî cihetinin yani defterhane, mehterhane tarafında idi.

⁵ Çenberlitaşa Atik Ali Paşa Câmî'i ile köşede Arnavud Sinan Paşa türbesi sırasındaki Arabzâdeler hazîresi arasındaki dükkanlarda vaktiyle sadef eşya ve avânî i'mâl edilir idi; bundan dolayı burasına Sadefçiler çarşusu derler idi.

⁶ Kıztaşı civârındaki Yayla yahud Kanbur Mustafa Paşa Câmî'i nâmında bir câmî' vardır. Çokdan harâbdır. Bu câmî'in altında kalın direklere müstenid kadîm bir Bizans sahrenci vardır. Burası, İstanbul'un eski planlarında (Kırk şehîdler Sahrenci) nâmıyla gösteriliyor.

Kambur Mustafa Paşa, üç kere Bağdad valisi olub Mısır'da vefât etmiştir. Vefât: Mâh-ı Zi'l-hicce 1198 târihidir.

Bu câmî' civârında, paşâ-yı muşârun-ileyhin eser-i hayrı olarak bir mekteb ile Süleymaniye suyundan bir akar çeşme var ise de suyu akmaz. (Sargiz) demekle ma'rûf Nureddin Efendi ânda medfûndur. Muşârun-ileyh Sultan Mehmed Han müderrisi iken Şevvâl-i Şerif 921 târihinde irtihâl etmiştir. Bu zâtın mâ'adâ (Tefsîr-i Beyzavî)üzerine hâşiye sâhibi Sinaneddin Yusuf Efendi de orada medfûndur. Yusuf Efendi (Sargiz)'in dâmâdıdır. Anadolu kazıaskeri iken felc isabet (2)

[1]Şehzâdebaşında direkler arasının arka cihetinde Acemi oğlanlar =(Acemoğlu) Hamamı'nın Çukur çeşme cihetinde muhterik Balaban Çavuş Câmî'idir. Kadîm Bizans manastırır. Aksarayharik-i hâ'ilinde muhterik olmuşdur. Son tesviye-i tarîkde yola kalb olmuşdur.

⁷ Yedikule'de Gazhâne'nin gaz-i istihsâline mahsûs havzın ittisâlindeki bağçe olmak üzere gösteriliyor. Burada birkaç sene evvel fevkalâde cesîmmermer direkler bulunmuş idi.

Diomede ve nihâyet Yıldızlı Kapu'dan bahsedilerek bu sûretle şehrin bu kısmının ta'rîfâtına devam olunmaktadır.

(Kostantiniyye'nin antikalari) nâm eserin ikinci kitabında mü'ellif Halic'deki mevâki' ve mücellâtı ta'rîf etmek için (Çikarnisteryon)¹dan bede' ediyor. (Eyieus Dimitrios= Sarayburnu)' burnunu dolaşiyor, ta'rîfatında sola sapıyor ve bu sûretle şehrin vasat kısmına temâs eden, orta yola yani Dîvân Yolu'na mücâvir mebânî ve mahallâtı zikrediyor.

Binâen aleyh şu tarîk ve istikâmeti ta'kîb etmekle Sarayburnu civârında Değirmen Kapusu'nun iç taraflarındaki (Panaiya) La Ste. Vierge Hodegetrin Kilisesi'nden (Zoksipos Zoksib Zeuxippe Hamamlarına² atlıyor, (Akropolis (Topkapu Saray-ı âlisi mevki'i) dedikleri iç kal'a'nın eteklerinde mebnî Ayios Minas St. Menas Kilisesi'nin bulunduğu mevki'e gelince, buradan (Ogüsteon) meydânının şark cenâhını teşkil eden Pitakya Les Pittakia (İshak Paşa semti) cihetine doğru çıkıyor, ve bu iki mevki' arasında ve Ayasofya-i kebîr civârında kâ'iin birtakım mebânîyi zikr ve ta'dâd ediyor.

ederek azlolundukdan sonra üç gün mürûrunda doksan üç yaşında iken (şehr-i Recebü'l-mücerreb 986) târihinde vefât etmiştir. Anadolu Hisarı'nda iki mescidi ve vilâyeti olan Amasya'da sâir hayrâtı ve nice te'lifâtı vardır. Ve neslinden yanında ulemâdan çok kimse medfûndur ve silsilesinin henüz bâkî olduğunu Hadikatü'l-cevâmî' 1193 yazıyor. Hammer'in Atabeg tercemesinin dördüncü cildinde (s: 91 kitap 21) Sarı güz Sultan Bayezid ile şehzâde Selim arasında istihsal mukârenete me'mûr olduğunu ve 929-1622 târihinde vefât eylediği mezkûrdur. Sarı güz hukûk-ı İslâma dâir Murtazâ nâmında bir eser yazmıştır.

(Mü'ellif sayfa on sekizin ilk dipnotunu vermesine rağmen sayfanın kendisinde yer ettirmemiştir. Bu yüzden birinci dipnotu bu şekilde vermeyi uygun görüyoruz: 1. Dipnot: Şehzâde başında direkler arasının arka cihetinde

¹ Çikanisteryon dedikleri koşu mahalli (Cündî meydânı) Akbıyık'dan, ÇatladıKapuda Yüstinyanos'un sâhildeki harâb hanesine kadar imtidâd eden sâhada idi. Akbıyık'da şimendüfer hattına müvâzî duvarlar üzerindeki hâneler bu koşu mahalli sâhasına dâhildir. Birinci kitab sahîfe (436)

² Birinci kitabımızda (ikinci mıntika sahîfe 21) zikredildiği üzere Zoksiyos Hamamları Sultan Ahmed türbesiyle mehterhane, Fîrûz Ağa Câmî'i ve Sultan Ahmed Türbesi arasındaki sâhada bulunmuş idi. Hatta Sultan Ahmed Türbesi'nin önünden, câmi'e doğru giden caddenin hîn-i tesviyesinde, cesîm beyazz mermerler çıkmış olduğu gibi, mezkûr câmi'in karşısındaki Taş Mekteb nâmıyla ma'rûf Cevrî Usta mektebe ilâveten yeni bina yapılırken temel hafriyâtında mermer sütûnlar cesîm mermer taşlar zuhûr etdiğini Ma'ârif Nezâreti sâbık mi'mârî Makasdâr Pavli Efendi'den işitmiş idim. Bu enkâz belki Zoksipos Hamamlarına âidtir.

[5] *Les xenodovhia de Samson d'Eobolos de St. Tryphon, la Vierge d'Urbice, le Strategion* (Ayasofya ile Vasiliği'nin arka tarafında idi) *les Chalkopratia et St. Jacques, la Vierge* Estirate giyon "Bâb-ı âlî" mevki'i.

Acemoğlanlar, (Acemoğlu) hemamesin çukur cisme cihetinde muhterik Balaban Çavuş Câmî'idir. kadîm bir Bizans Manastırırır. Aksaray harîk-ı hasılında muhterik olmuştur. Son tavsiye-yi tarikde yola kalb olmuştur)

(s.19)Yukarıda ismi geçen (Kostantiniyye'nin Antikaları) nâmındaki eserin ikinci kitâbının sekseninciden seksen üçüncü numarasına kadar yine Halic Dersa'âdet civârındaki mebânî ve sâireden bahsedildiği hâlde seksen üçüncü ve seksen dokuzuncu bahisler (İyodromos)=At Meydânı) kurbünde bulunan cenûb sath-ı mâ'iline tevâfuk eden cihetlere müte'lılıktır.

Bundan sonraki fasıllar, (Panaiya Karpiyano)¹ Vierge Tu Xaaniavarü'den, (Ayios Prokpiyos) St. Procopie'den (Vigla)dan² ve Halic-i Dersa'âdet'in sâir mebânîsinden bahseder mü'ellif, bunları zikrettikden sonra Kostantin hamamlarını³ Thermes Constantiniens (Ayios İstefanos'u⁴ St. Etienne ve (Filadelfiyom)=Şehzâdebaşı kurbündeki (Kırk Şehîdler Kilisesi)'ni (Kız Taşı kurbünde Kanbur Mustafa Paşa Câmî'i'nin ve Sahrencik mevki'ini) Les XL Martyrs de zikr ve ta'dâd ediyor.

Bu eserde (Deksiyokritos) Dexiocrates Mahallesiyle Panaiya Vierge ta Xuqou Kilise ve Konduskal Kapusu= (Kumkapu) bir hizada gösterilmiştir: Şu vaz'iyet -hiç olmaz ise- bazı topografya mütehasısları Türkçe (Tekir sarayı) ta'bîrinin müşâbehetine aldanarak zann ve tahmînleri gibi, ânifü'l-beyân Panaiya Kilisesi'nin Tekfur Sarayı kurbünde bulunmadığını isbât ediyor.

(Zeugma) Zelvuya⁵ ile Patriyon'un (Fener Mahallesi) Petrion bir kısmını ta'kîben Forum Tori. Ayiosteofanis s⁶ St. Tehoplîane, Ayios Markus St. Marc, Keçi ma'nâsına olan Takıriyo Sahrenci⁷ Citerne, Ayiyos Prokopios, Antemios Gantias'ın. Megatias'ın evleri, Ayios Poliefaktus, St. Polyeuçte, Ayia Anastasya Farma

¹ Vefa Meydânı, Atik Efendi Kütübhanesi Sarı Bayezid Mahallesi tarafları.

² Odun Kapusu Civarı, *Porta Duangarii Porta Vigler*.

³ Kostantin Hamamları, Kıztaşı kurbünde idi. / Birinci kitabımızın 37'inci sahîfesine mürâca'at

⁴ Ayio İstefanos St. Etienne Kilisesini Saraçhane başı ile Bozdoğan kemeri kurbünde Kalender Câmî'i arasındaki sâhada ârâmlı meşhûr (Pilakidiya)Placidia Sarayı da bu havâlide bulunmuş olacak. Saraçhane başında muhterik münhedim Kıztaşı Hamamı kurbünde ba'de-l harîk yollar tesviye edilirken bir iki arşun derbend cesîm kırmızı bir mermer lahd zuhûr etmekle âsâr-ı atika müzesine kabûl edilmiş idi. Bu lahd yeni müze binasının önünde sâir mezarlar sırasında duruyor.

⁵ Zeugma, Eminönü ile Kadîmen Derûngârî nâmıyla ma'rûf olan Odun Kapusu arasında ve sûr hâricinde kalan sahil kısmına itlâk olunurdu.(Birinci kitab s.369 satır 20.)

⁶ Ayia Teofanos Kilisesi kadîm planların tedkikâtına ve meşhûdâtına mahalliyeden hâsıl etdiğim kanâ'ate nazaran Fâtih'de At Pazarı kurbünde muhterik ve münderis (Sîne perver) Vâlide Sultan Mektebi'nin biraz yukarısında bulunmuş olacak (Birinci kitab. mntıklar bahsi s.39 hâşiye *)

⁷ Takriyo; keçi ma'nâsındır. Bu sahreç bazı vak'a-nüvislerin tahmînine nazaran Tahtakal'a'da Edhem Paşa merhûmun konağının arka cihetinde Kamaniçe fâtihi sadr-ı esbak Kara Mustafa Paşa'nın kadîmen mevcûd sarayının altındaki çeşmenin ittisâlinde bulunan sahreçdedir ki, el-yevm Şakir

(s.20)Kolitirya (şâfi ma'nâsınadır) St. Anastasie Pharmacolytria Kiliseleri, ve el-yevm At Meydânı dediğimiz¹ Leomacellium ve Panaiya Kilisesi ile Mireleon (Laleli Câmî'i-i şerîfi karşısındaki muhterik Mesih Paşa yahud Bodrum Câmî'idir) kurbünde daha birçok mebânî d ve mü'essesât vardır.

Mevzû-ı bahsimiz olan kitabın fusûl-i mütebâkîsi Petriyon ile Velaharne'ye tahsîs edilmiş, üçüncü kitab ise Marmara Denizi sahiline hasredilerek Ayios Sergios -Bakos (Küçük Ayasofya câmî'idir.) St. Serge St. Bacche Kilisesinden ve bu münâsebetle İpodromus'dan, ve buradaki Ayia Efimia, St. Euphemic ve (Milyerdor) cihetinde (Ayasofya meydânının tramvayın Yukarı Dîvân yoluna kurulduğu köşede idi) mübeşşir sıfatıyla tebcîl edilen Ayieos Eyioanis Pırodromus St. Jean Precurseur me'âbid-i kadîmesinden bâhisdir.

Sofyano Limanı (Kadırga Limanıdır) civârının beyânı münâsebetiyle (Ayios Mikail Arhangelos² ve Ayios Mikail Tovada St. Michel Tou (Tovada, Büyük Kostantin zamanında nâzırlıkta bulunmuş idi.) ve Ayios Agatonikos St. Agathonic ve Ayios Yolianos St. Julien Kiliseleri de zikredilmiştir. Mü'ellif Marmara Denizi'nin Samatya'ya kadar olan sevâhilinden de münhasıran bahsetmekle beraber saded hâricinde olan şeyleri de beyândan geri durmuyor.

Edirne Kapsu civârındaki (Asparos) Cit. Aspare,³ Sultan Selim Kurbünde Bonus Vonus Bonus,⁴ Altı mermerde Çukur Bostan nâmıyla mâ'ruf Ayios Mokios St. Mocius Binbirdirek

Efendi nâmında birinin taht-ı tasarrufunda ve sabunhanedir. Sahrencler bahsinde buna dair ma'lûmât verilecektir.

¹ Sûfiler semtidir. *Leomakelion* burada vaktiyle Yeniçerilerin yeni odaları vardı 1242 târihinde Yeniçeri ocağının ilgâsı vak'asında bu odalar Kara Cehennem İbrahim Ağa tarafından topa tutularak mahv ve ihrâk edilmiş idi.

Kara Cehennem İbrahim Paşa, topçu neferlerindedir. 1241'de Topçu Yüzbaşısı iken Yeniçeri bâğîlerinin kışlarını topla hâk ile yeksân etdi. Bu hizmetine mükâfaten nâ'il-i rütbe olarak miralay ve mirliva ve boğaz muhâfızı oldu. Sonra mîr-i mîrân rütbesiyle Biga mutassarıfı olub 1265'de müte'âkid oldu 1269 senesi Rabi'ü'l-âhirinin yigirmi dokuzuncu günü vefât etdi.

Taksimde Ayas Paşa kabristânında Jandarma karagolhânesinin hemen ittisâlinde medfûndur. Yakın zamana kadar mezarı taşı dururmuş Bezm-i Âlem İnâs Lisesi târih mu'allimi Manastırlı Tevfik Beg bu taşı görmüştür.

² Mikail nâmına mâ'ruf olan kiliseyi kayser İkinci Yüstinyanos (685-695) Kadırga'da inşâ ettirmiş idi. Ve Kadırga câmî'inin mevki'inde bulunmuş olması ağleb ihtimâldir. Celal Esad Beg'in (Eski İstanbul) nâm eserinde Kadırga üstündeki sîretde gösteriliyor.

³ Bir sahrenc: Edirne Kapsu caddesi üzerinde Karagömrük'deki üstü açık vâsi' bostandır ki Büyük yahud Birinci Eleon zamanında Aspar *Aspar* ve biraderi Ardaboriyos, *Ardaburius* taraflarında inşâ edilmiş idi. Bu iki zât, ahâlînin bir kıyâmı neficesinde 471 târihinde katl edilmişlerdir.

⁴ Sultan Selim Câmî'i-i şerîfinin garb-ı cenûbisinde kâ'in Çukur Bostan'dır ki bir tarafdân Çarşamba Caddes'inde kâ'in karagolhaneden Sultan Selim Câmî'inin havlîsine yapılan Hamîdiye Medresesinin önünde Fener'e inen yol, diğer cihetden de Dârû's-Şafaka önünden geçerek Kadı Çeşmesine inen yol

(s.21)nâmıyla meşhûr Fıloksanos Philoxenus ve Yerebatan Mahallesinde, Şehr-i Tekir Âlem olan Büyük Sahrencik Citerna Basilika zıkr ve beyânından sonra surların kara tarafındaki kapularıyla ekserîsi Eksiolofos (Altı Mermer Sementleri) denilen Yedinci Tepe üzerindeki muhtelif manastırlar hakkında ma'lûmât veriliyor.

Mü'ellifin-i kadîmeden Kodinos'un Codinus (Heykeller ve Sütûnlar) nâmındaki eserinde görülen ma'lûmât Baandori'deki ¹ tafsilâtın tekrarından ibâret olmağla beraber, bu tekrarda da topografya nokta-i nazarından o kadar ciddi bir tertîbe ri'âyet edilmemiştir.

İstanbul'un Latinler tarafından zabt ve istilâsından biraz evvel bu şehir-i mu'azzamı ziyâriyle meşhûdât ve mütâla'âtını kaydetmiş olan Nogorodlu Antuan, topografya noktasından bazı sıra ve tertîbe ri'âyet etmiştir ki bu cihet bazı kiliseleri mevki'lerini beyân husûsunda pek mühimdir. Bu vechle Antuan, Yıldızlı Kapu'da (Yedikule) ka'in Ayios Diyomidis St. Diomedea kilisesinden (Yedikuledeki gazhanenin bulunduğu yerde idi, Mermer kule civârı) başlayarak, Triyakondafilon Triakondaphyllon Sulu manastırdaki Pperioleptüs Manastırına ve Ayios Anderas Andikrisi St. Andire Evoxolael Kilisesine (Koca Mustafa Paşave Sünbül Efendi Câmî'i ve tekiyyesidir.) Ayios Mokiyos (Deniz Abdal Câmî'idir) St. Mocius², Ayios Lukas

arasındadır. Bu ikinci yoldan Dâru's-Şafaka duvarını ta'kîben gidilirse duvarın bitdiği yerde ve ittisâlinde direklerinin inceliği ve başlıklarının zarâfeti i'tibâriyle İstanbul sahrenciler meyânında meşhûr Polgerya, Polharya sahrencine teşâdüf ederiz. Bu yol bir yokuş halinde olup, sahrencin içerisi görülmez. Cebhesine sonradan pencereler açılmışdır. Yokuşun ortasında ve inerken solda Çerâğ-ı Hamza nâmıyla kudemâdan birinin müdeffini vardır.

¹ *Anony de Banduri*

² Deniz Abdal Câmî'i, TopKapu tramvay hattı üzerinde, müceddiden inşâ edilen Gurebâ-yı Müslimîn hastanesine varmadan sol tarafda küçük bir kabristân ortasında ahşab sukflu bir mesciddir (Birinci kitab s.46 hâşiye)

Bu mescidin duvarında tesbit edilmiş ale'l-'âde bir çeşme vardır ki bânisi Şehîd Ali Paşa'dır.

Kitâbesi şudur:

Sadr-ı âli-kadr-i Sultan Ahmed âlempenâh,
Fî sebîlillâh bünyâd eyleyüb bu çeşmeyi,
Geldi bir vakt-i mübârekde su târîhin dedim

Dâver-i a'zam Ali Paşâ-yı hayrât intisâb
Kıldı feyzu'l-letâfeti teşnigânî şâh-yâb
Oldu cârî çeşme-sâr-ı asafidde âb-ı tâb

1121

Çeşmenin bânisi olan Ali Paşa, Sultan Ahmed Hân sâlisin damadı ve Fatma Sultan'ın zevceidir. Müverrih muhterem Ahmed Refik Beg'in (Fatma Sultan) eserinde mezkûr olduğu üzere, Ali Ağa İznik Gölü'nün kenarında Veslos karyesinde dünyaya geldi (1077). Babası Ali Paşa kethudâlıklarından mütekâ'id Hacı Hüseyin Ağa'dır. Aslen ve neslen Türk oğlu Türk olan Ali Ağa, Sultan Ahmed sâni zamanında İatanbul'a geldi, hâkikî bir mekteb-i edeb ve irfân olan Enderûn'da tahsilini ikmâl etdi. Mustafa sâni zamanında zeka ve irfânıyla temâyüz etdi. Ahmed sâlisin cülûsu Ali Ağa için mebd'e-i feyz ve sa'âdet oldu. Mustafa sâni zamanında ser-kâtib olan Ali Ağa bu sefer sırasıyla rikâbdârlık, çukadârlık ve en nihâyet silâhdârlık rütbesine irtifâ eyledi. (1116)'da silâhdâr oldu.

Hatta şu taltîf münâsebetiyle devrinin ulemâsından Kadı asker Arif Efendi:

(s.22)St. Luc Ayios Diynos (Et Yemez) St. Dius manastırlarına ve buradan da eski Yıldızlı Kapu civârında kâ'in¹ Eksokionion² sütûnuna geçiyor. Ve ba'dehû Defteron Deuteron Mahallesindeki³Sen Roman, Ayios Romanos (Topkapu) Kapusu civârında bulunan kiliselere, Ayios İyoanis kiliselerine St. Iatoun ve Edirne Kapusu'nun nâm-ı kadîmesi olan Harisiyos Kapusu yanındaki Ayios Yorgios⁴ ma'bedine ve Kitâbü'l-merâsime nazaran Havâriyyûn Kilisesi (Fâtih Câmi'i Şerîfinin mevki'inde idi.) kurbünde bulunan Ayion Pandon ma'bedine, ve nihâyet (Ayia Efiya Olyorio) Kilisesi tarafına geçiyor. Bu mevki'e geldikten sonra Aiya Teodosya (Küçük Mustafa Paşa'daki Gül Câmi'i'dir) Ste. Tleodosie, Ayios İsaïyas⁵ St. İsaie, Ayios Lorandios

Ali Ağa tab'an sert idi. Fakat bütün şiddeti adl ve istikâmet yolunda gösterdi. İktisâda son derece meyyâldi, sarayın mesârifini kemâl-i dikkatle tanzîm eylediği gibi,kendi husûsî mesârifini da aynı sûretle tanzîm eylemiş idi. Konağında her günlük vâridât ve mesaârifât bir deftere kaydolunur, her ay nihâyetinde aylık deftere geçirilir, sene nihâyetinde muhâsibesi muhâsibesi görüldü. Ali Ağa yigirmi otuz senelik hesâbını bu sûretle tanzîm etmiş, bütün defterlerini rakamlı torbası içinde saklamışdı.

İlm ve fenne ri'âyet eder, erbâb-ı ma'ârifî himâye eyler idi. Müverrih Raşid, Şâ'ir Rahmi, Mustafa Sami, Silahdâr Ali Ağa'nın bezm-i ülfetinde hürmet gören sîmâlardır.

Silahdâr oldu bir kân-ı kerem sadd-i hamd mevlâya
Sunuldu destine tîğ-ı mücevher Han Ahmed'den
1116

Tarzında târîhler ve kasîdeler tanzîm etmişdi.

¹ Kostantin sûrlarının Kapuları meyânında Etyemez kurbünde muhteşem bir Kapu vardı. Târîhlerde eski Yıldızlı Kapu nâmıyla mâ'ruf olan bu bâb-ı mu'allânın yeri hâlâ Ese yani İsa Kapusu diye zebânzededir. Kayser Teodosyos şimdiki sûrları yapıdırınca eski yıldızlı Kapu nâmı, Yedikuledeki bâb-ı mu'allâya ilm olmuşdur.

² Eksüksiyonyon sütûn hârici demektir ki Kontantin sûrları hâricinde kalan menâtıka itlâk olunurdu. Samatya, Altı mermer, Ma'cuncu, Yenibağçe, Karagümrük civâr ve mahallâtı bu ta'bîre dâhildir.

³ De Feteron Silivri Kapusunun iç tarafı, Hacı Hamza. Ağa Câmi'i mahallâtı.

⁴ Ayios Yorgiyos şimdiki Mihrimah Sultan Câmi'inin yerinde idi. Fâtih Sultan Mehmed Hân Edirne Kapusu'ndan âlây-ı vâlâ ile şehre girerken burada bir müddet tevakkuf ederek şehri temâşâ etmişler idi. Bir hâtıra-i târîhiyye olmak üzere bu mevki'e bir câmi' inşâsını arzû etmişlerse de, fethi müte'âkib zuhûr eden gavâ'il buna mâni' olmuş idi. Bi'l-âhire Kânûnî Sultan Süleyman, kerîme-i muhteremeleri Mihrimâh Sultan nâmına Mi'mâr Sinan'a el-yevm yâr ve ağyârın hayret ve takdîr ile temâşâ ettikleri câmi'i-i mu'allâyı yapmışdır. Ve Ayios Yorgiyos kilisesinde istibdâlen Edirne Kapusu'nun iç tarafına ve karşısına inşâya müsâ'ade etmişlerdir. Bu kilise halen mevcûd ve ma'mûrdur.

⁵ Ayios İsaïyas Kilisesi Hadîkatü'l-Cevâmi'de sehv-i müretteb olarak ve ândan naklen Paspatî'nin eserinde (bir kuyu) tarzında tahrîr olunan Parmak Kapu nâm-ı aslîsi Molla Hüsrev ve lisân-ı avâmda Kandilli Güzel Mescidi'dir ki Müftî Ali Hamamı kurbünde (Âşık Paşa civârı)'dır. Birinci kitabımızın (365'inci sahîfesinin hâşiyesinde buna dâir tafsîlât vardır.

Hulâsa silâhdâr Ali Ağa'nın fazlı ve kemâli, idâre-i ümûr-ı devletde merdâne hareketleri bi'l-hâssa sadâkat ve istikâmeti hasebiyle Sultan Ahmed sâlisin bi'l-hâssa tevcîhini kazandı, idâre-i hükûmetde kendisine en kavî mu'âvin olacak olan Ali Ağa'ya henüz dokuz yaşında bulunan kerîme-i padişâhî Fadime Sultan tezvîc edildi(1121)

Silahdâr Ali Paşa'nın Mora Seferi'nde, Karlofça mu'âhedeyle Venediklilerin elimizden aldıkları yerlerin birer birer istirdâdında Kastil, Meton, Karun, Navarin, mevki'lerindeki muzafferiyetleri târîhimizin şanlı sahîfelerini teşkîl eder.

Hâdim-i devlet ve millet olan Silâhdâr Ali Paşa, Avusturya seferinde (Varadin)'de alnından bir kurşunla vuruldu, zümre-i şühedâya mülhak oldu. Yaralı olduğu hâlde bir cebhâne arabası ile Belgrad yolunda terk-i hayat eyledi. Ve nakş-ı gufrân na'âşî kal'a-i bâlâ içerisinde Sultan Süleyman Câmi'i hazîresine defnedildi.

1127

(s.23)St Laurent¹ Ayios Antonios St. Antoine ve Ayios Iyoanis Kalivitis St. Jean Calybite Kiliselerini de ziyâret etmek üzere Halic Sahili'ne iniyor.

Bu me'âbid-i kadîmenin mevâkı' ve vaz'iyetlerini bilenlerce, mûmâ-ileyh Antuan'ın ta'kîb eylediği güzergâhın, şehrin vaz'iyet-i topografyasına tamamıyla mutâbık olduğu, binâen aleyh, m'eâbid-i mezkûreyi ziyâret etmek için bu tab'î güzergâhı ta'kîb etmek zarûrî idüğü anlaşılır. Bunun için haritaya bir göz gezdirmek kâfidir.

Mezkûr kitabın 141-143'üncü mebhasları Sofiyano Limanı (Kadırga Semt) dairesindeki kiliselerden bahsediyor.

Mü'ellif, bâlâdaki menâtıkda kâ'in ta'rîf ve beyândan sonra (Aiya Efimia Olinorio) Kilisesinde bıraktığı yola devam ile (Konstati Yana) Koovodauva Mahallesi (Saraçhane başı, Kıztaşı mevki'leri) kâ'in Kırk Şehîdler) 40. Martyrs (Kanbur Mustafa Paşa Câmi'i) mevki'i ve Ayios Prokopiyo St. Procope Kiliselerini ve Pantokra Toros Manastırını Pantocrator (Zeyrek Kilise Câmi'i) ve Ayie Anastasia Farmokolitra.ve Artopalia kurbündeki Ayia Varvara St. Barbe ve Forum Kostantinî

¹ Ayios Laurendiyos, Sen Loran, Müfti Ali Mahallesi kâ'in Şeyh Murad Mescidi'dir. 1334 senesi Mayısın otuz birine müsâdif Fâtih ihtifâlinin yevm-i icrâsı olan cuma günü zuhûr eden harîk-i hâ'ilde yanmıştır.

Birinci kitabın (365)inci sahîfesinde bir *eser-i zühûl* olarak Çarşamba Caddesi kurbünde Murad Molla Tekiyyesi olmak üzere gösterilen bu mescid, yukarıda söylediğim gibi Müfti Hamamı civârındadır. Birinci kitabın hata-sevab cedvelinin (4) numaralı hâşiyesine nazar buyrula.

civârında kâ'in Hazreti Meryem'in lütfkâr sıfatına izâfeten ma'rûf ve müştehir Ayia Panaiya ve Ayios Vailius St. Basile Ayios Estefanos¹

(s.24)St. Etienne Aios Goriyas St. Gourie² ve Samonas Samonas (bu da papasdır) Ayios Bolyanus St. Julien (bu da Diyoklasyen) zamanında Mısır'da katledilmiş, bir başkeşişdir.) (Dardarya'da Keçecizâde Fuad Paşa Türbesi civârında idi) Ayios Agatonikos St. Agathonic ma'bedlerini zikrediyor, ve buradan yani Çenberlitaş'dan Marmara Denizi'ne doğru iniyor, ve bu güzergâhda Eptaskalon (yedi iskele demektir) Heptascalo yani Kumkapu'daki Ayios Akakios (Ermeni Patrikhânesi Kilisesinin mevki'idir) St. Acace, Ayios Sergius ve Baküs St. Sergee-et-Baccus (Küçük Ayasofya Câmi'i) ve At Meydânındaki Aiya Efimya me'âbid-i kadîmesini beyân ve ta'dâd ediyor

Şu başlıca üç menba'daki ma'lûmât ve ihbârât ile, vak'anüvislerin eserlerindeki ta'rifât ve tafsîlâtı cem' ve te'lif edecek olursak, şehrin vasatına tesâdüf eden aksâmın manzarasını ber vech-i âtî ihyâyâya muvaffakiyyet hâsıl olur:

Ayasofya'dan Forum Kostantiniyye yani Çenberlitaş'a kadar.

Sûret-i umûmiyyeede şunu nazar-ı dikkate almalı ki, Ogüsteon'un, mevki'i olmak üzere Labart'ın gösterdiği yer Ogüsteon'un (yani Ayasofya ile saray kasrı arası) hakîkî mevki'i olması pek muhtemel olarak telakkî edilebilir. Yalnız Kostantin Sütünü ve Ayios Kostantinos Kilisesi ile Forumdaki Panaiya Kilisesi hakîkî mevki'lerinde, yani Forum Kostantin'de gösterilmek lâzımdır. Bu mevki' ise oradaki

¹ Eski Destgâhcılar'da Hüsam Beg Mescidi nâmıyla ma'ruf bir mescid vardı. Bu mescidin kible cihetindeki hazîrede efâdıl-ı meşâyih-i islâmiyeden Şeyhü'l-İslam San'ullah Efendi (velâdeti 960, irtihali 1021) ile pederleri fahru'l-ulemâ kadiasker Cafer Çelebi medfûndurlar (978). 1324 senesi Ağustosunun on üçüncü günü zuhûr eden harîk-i kebîrde bu mescid yandı gibi hazîre de harâb olmuşdur. Hazîrenin caddeye nâzır parmaklıklı duvarının mermer sökesinde, bu iki zât-ı muhteremin fezâ'il-i âliyesine dâir nefis bir hat ile uzun bir kitâbe vardı. Harîkde parça parça olub mahvolmuşdur. Ba'de'l-harîk mescid Kazan eşrâfindan Halil Efendi nâmında bir zât tarafından yeniden inşa edildiği gibi, kabirler de Ebu's-Su'ûd Efendi ahfâd-ı kirâmından mülga Bâb-ı vâlâ-yı meşihat mühürdârı, kadîm talebemizden Nuri Beg'in delâletiyle ihyâ ve seng-i mezarları tecdîden inşa kılınmıştır.

Şeyhü'l-İslâm San'ullah Efendi hakkında ravzatü'l-ebrâr şu vechle senâda bulunuyor: Dört defa *mesned-i ârâ-yı eyvân eftâ* olan sultânü'l-alâ burhânü'l-fuzalâ seyyidi ve üstâdı san'uhü'l-'amedî hazretleri âmm-ı mâzîde tarîk-i Şam'dan edâ-yı farziyye-i huccetü'l-islâm ve ziyâret-i ravza-i Hazreti Seyyidü'l-enâm aleyhi's-selâm edüb ba'de'l-kufûl İstanbul'da nakd-i vakt-i arızlerin ibâdet ve tâ'at-perverdigâra sarf üzere genc-i inzivâda karar buyrulmuşlardı. Altmış bir yaşında medkûten (müteverrimen) âzim-i nüzhetgâha mülk-i câvidânî ve sadr-ı nişîn huvân rahmet-i rahmânî olub At Pazarı kuurbünde nasb-ı hatîb ve minber câmi'-i mu'teber etdikleri Hüsam Beg hazîresinde mütekellif genc-i mezar rahmet-medâr oldular.

Safer 1021

Merhûm muşârun-ileyhin Kafzâde Kadı Çelebi'ni târihidir:

“İlâhî eyle San'ullah'a rahmet”

² Hristiyanlar'a zulm ve ezâsıyla ma'rûf Roma kayseri Dalmaçyalı Diyoklesiyen zamanında Humus'da katledilmiş bir kişidir. Bu kayserin devrine târihde “Şühedâ Devri” denir.(303-311)

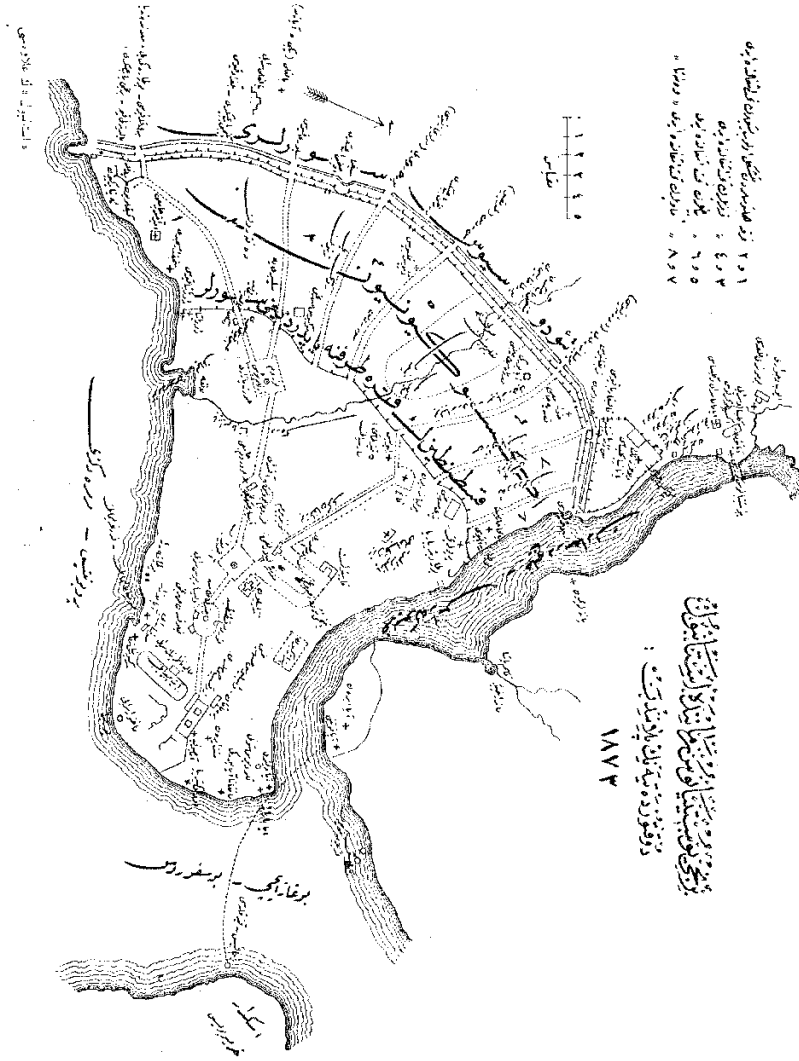
yanık sütûnunun yani Çenberlitaş'ın mevcûdiyetiyle derece-i kifâyede ta'ayyün etmiştir. Fazla olarak bakırcıların Panaiya¹ Vierge des Chal Koprataia ve Ayios İyakovas =Sen Jak St. Jeaques kiliselerinin Ayasofya Meydânının şimâl-i garbî cihetinde (Soğuk Çeşme Kapusu karşısında Zeyneb Sultan ve Lala Hayreddin Câmi'leri mevki'leri) buldukları bedîhdir. saray-ı kebîr-i kayserînin mebânîsine gelince, Halke Chalke ile Nomera Les Numera ve Zokasipos Zeuxıppus hamamlarının Ogüsteon cihetinde, sarayın etrâfında mebnî buldukları söylemek kâfidir.

Sultânu'ş-Şu'arâ Bâkî Efendi'nin Fâtih Câmi-i şerîfnde cenaze namazını kıldıran Şeyhu'l-islâm San'ullah Efendi'dir. Hatta bu esnâda pek müte'essir ve müteheyyc olarak Bâkî'nin kendi hakkında söylediği şu:

Kadrini senin musallâda bilüb ey Bâkî,
Durub el bağlayalar karşuki yârân sâf sâf,
beytini cehren okumuşdur.

¹ Galatasaray Lisesi resm-i hendesî mu'allimi Mösyö Ernest Malbori'nin tedkikâtına nazaran Soğuk çeşme yokuşunun alt başında kâ'in Zeynep Sultan Câmi'inin yan cihetindeki Lala Hayreddin Câmi'i meşhûr Halko Pratyakilisâ-yı kadîminin mihrâb kısmını işgâl ediyormuş, câmi'de mezkûr kilisenin mevki'inde inşâ edilmiş.

Zeynep Sultan Câmi'inin hîn-i ta'mîrinde (1337) keşfedilen sahrencedeki direklerin başlıklarında mahkûk Onomyo s EYN harfleri, başlıkları yapan taşçının ismine delâlet ediyormuş. Alemdâr Sineması yapılırken bazı âsâr, ez cümle metîn temeller zuhûr etdi ki bunlar mezkûr kilise duvarlarının bakıyyesi olmak muhtemeldir.

(s.25)A'yân dairesi ile (Pitakya) Pittakia ve (Magnora=Magnavra)'yı Magnaura vaktiyle Dâru'l-fünûn olup Bi'l-âhire Ticaret Nezâreti ve el-yevm Adliye Dairesi olan binâ-yı cesîmin bulunduğu yerde aramalıdır.

Makri Köyü'ndeki Baruthâne Burnu'nda da bir Magnavra Sarayı zikr olunmaktadır. (Teofanis)'in ifâdesinden anlaşıldığı üzere Süleyman bin Abdülmelik zamanında (98) Arabların donanması İstanbul'u birren ve bahren üç ay kadar muhâsara ettikleri zaman, Yedikule önünde her gün deniz muhârebeleri olurdu, bu esnâda Arab gemileri Demirhane yani Zeytinburnu ile Baruthâne arasında dururdu. Bu mesâfenin şark tarafı Zeytinburnu, garb tarafı Baruthâne'dir. Zeytinburnu'na

Kikloviyon, Baruthâne'ye Magnavra derlerdi. Burada Magnavra isminde bir saray da vardı.

Kayser Beşinci Kostantin Kopronimus Constantin V Copronyme (740- 776) zamanında vukû' bulan muhârebe-i bahriyede Bizans donanması Arab donanmasını mağlûb etmiş idi.(746)

Abbasilerin zuhûru târîhinden üç sene sonradır (25 Kânûn-i sâni 749)

1847 sene-i mîlâdîsinde şimdiki adliye binasının temelleri kazılırken sath-ı arzdan üç metre aşağıda (Edoksiya) Eudoxı'nın müzehheb ve mutallâ meşhûr heykelinin kadîm zemîn-i mefrûşsu i ile kâ'idesi meydâna çıkmıştır. Bu heykelin kâ'idesindeki Rûmi'l-'ibâre kitâbenin tercemesi şudur:

“İmparatorların pâyitahtın mahkemelerinde icrâ-yı riâyaset etdikleri bu mahalde, imparatoriçenin”

“Sumâkîden ma'mûl müzehheb heykeli işte budur.¹“

Bu kitâbe, kayserlerin icrâ-yı adâlet etdikleri yeri yani a'yân dairesinde Pitakya'nın mevki'ini vâzihan gösteriyor.

A'yân dairesinin yanında Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis'in vaktiyle humâyûn önündeki meşhûr-ı âlem olan sebîlinin mevki'inde vaktiyle (Yeranyon)² Geranion nâmıyla ma'rûf bir çeşme var idi, Kodinos'un, ifâdesine göre, bu çeşme, saray kebîrin bu cihetden müntehâsını gösterirmiş. Doktor Detye, (Bosforr ve Kostantiniyye) nâmındaki eserinde (s: 22-23) Bâb-ı humâyûn önündeki Sultan Ahmed sebîlinden uzun uzadıya bahsediyor. Çeşme ve sebîller faslında buna dair tafsilât vereceğiz.

(s.26)(Kitâbü'l-Merâsim)de Ahilefes Achilleus tesmiye edilen ve Bandori'nin eserinde ismi geçen ve Panvinisos³ Panvinius ile Bondelmontin'in planlarında işaret

¹ Bu heykelin kâ'idesi âsâr-ı atîka müzesinin bağçesinde. (Numara 321) Üzerindeki yazılardan anlaşıldığı vechle bu kâ'idenin üzerinde kırmızı sumakîden bir sûtûn ve üstünde kraliçenin gümüşden bir heykeli vardı. Rumca ta'bîrinde: “Sumakî sûtûn ile kraliçenin kurşunlanmış heykeli” deniliyor. Fransızcaya tercemesinde “Sumakîden ma'mûl müzehheb heykeli” denmesi hatadır. Çünkü heykel sumakîden değildir. Bu heykeli şehremini Sempliciyos *Simplicius* dikdirmiştir.

² Yeranos, bir nevi leylek,turna kuşudur.

³ Bandori (Anselmi) Domini Banduri İtalya şehirlerini Ragûze Ragoşanie'de (1761) senesinde doğmuş, 1743'de Paris'de vefât etmiştir. Tahsilini Toskana dükasının sâye-i lütfunda Paris'de ikmâl etmiştir. Mûmâ-ileyhin iki mühim eseri vardır:

Biri, (Emperyum Oryantal) İmperium Oriental ki Kostantiniyye'nin âsâr-ı atîkasından bahsolub, Paris Kütübhanesi-i millîsinin (Bizans Koleksiyonları)'nı teşkil eder. Diğeri (Nümizmata Empiratorum Romanorum Numismata romanorum imperatorum dud ki, Deçyos Decius'dan İstanbul'un son kaysei olan Kostantin Paleologos'a kadar bütün kayserlerin madalyalarının mükemmel bir koleksiyonudur

olunan kayser İyistinyanos'un at üzerindeki heykeli, İpodromus'un şimâl-i şarkisinde ve Nikiforus Gregoras Nicephore Gregoras'ın eserinde Ayasofya havlîsinin önünde (...) gösteriliyor.¹ (1150) târîh-i mîlâdîsinde. ve Kânûnî Sultan Süleyman Hân zamanında İstanbul'a gelmiş olan Kilyos –Piyer Ji Pierre Cilles, mezkûr heykelin kâ'idesinin tahrib edildiğini re'yü'l-'ayn görmüş. Doktor Mortman diyor ki: el-yevm medhaline ale'l-âde bir demir kapak konulmuş olan bir sahrenç'in medhali mezkûr heykelin mevki'i olmak üzere irâ'e ediliyor. Bu kapak şadırvanın yanındadır.

Heykelin istinâd eylediği sûtûnu tezyîn eden kitâbenin mahkûk olduğu mermer levha Küçük Ayasofya kurbünde ve deniz kenarında bir mecrânın ağzına konmuş olduğu da Martman'ın cümle-i rivâyâtındandır.

Sâlifü'z-zikr İyistinyanos'un at üzerindeki heykelinin mevki'i Zonaras Zonaras (Cilt:14, C.7) ile Nikiforus Gregoras'ın fikrâtında ve Pahimeris Pachymeres ve Kalavijon'un Ogüsteon'a dair ta'rîfâtında² kâfi derecede ta'yîn ve irâ'e edilmiş olduğu gibi Kalavijo da kitabında gösteriyor. Bonde Lee Moneti'nin planını neşreden (Satas)³da dahi bu sûtûn ile Yustinyanos'un esb-i süvâr heykeli (garba müteveccih olduğu hâlde), Ayasofya'nın cenûb-ı garbî sal'î cihetinde mersûm olarak şu ibârelere mezkûr ve mukayyedir:

Teodosyos'un at üzerindeki heykeli Theodosios in equo ereo

On altıncı asırdan kalma haritalarda bu sûtûnun ancak küçük bir parçası gösteriliyor ve bu mevki'e (Sûtûn meydânı) Piezza Kolania⁴ deniliyor.

Vaktiyle Dersa'âdet âsâr-ı atîka müzesi müdürlüğünde bulunmuş olan Doktor Detye, Rum Silogus cem'iyetine (1340) sene-i mîlâdiyesine âid vesâ'ikden olmak üzere, Topkapu Sarayı kütüphanesinde mahfûz bir resmin kopyasını vermiş. (1684 Kânûn-i sâni 31)

(s.27)Bu resmin altında (Kiryako Ankonitano)⁵ imzâsı varmış. Bu resim, Bizans mü'elliflerinin mezkûr heykel hakkındaki ta'rîfâtına tamamıyla tevâfuk ediyor.

(17918)'de basılmıştır. (Jan Tanini) Tanini isminde biri buna bir de zeyl yazarak (1791)'de Roma'da tab' etmiştir.

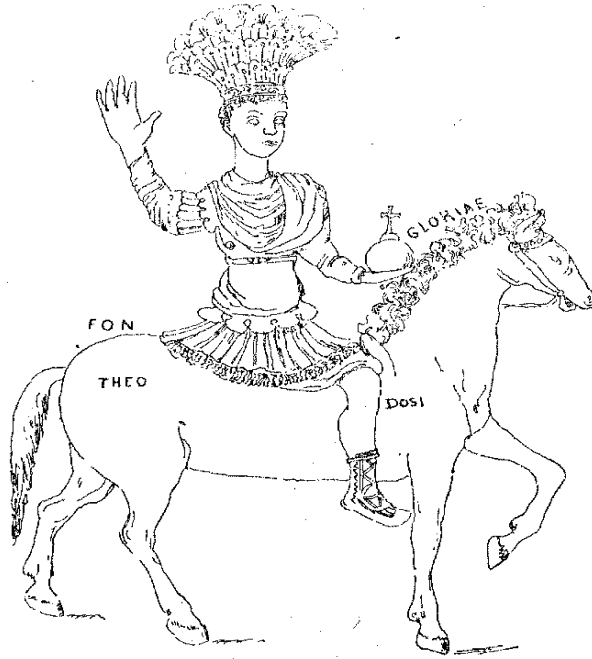
¹ Ayasofya Câmi' havlîsindeki Sultan Mahmud evvel şâd-ı revânının mevki'i olmak üzere ma'rûfdur.

² Description de l'Angustee

³ Plan de Bondelmonte de Sathas

⁴ Venetia all'insegna Colonna

⁵ Kyriaco Anconitano Nimphirus pinxit yani Ankonalı Kiryako tersîm etmiştir. Kyriaco Anconi tano ad seribendum adducto

**İyistifanos'un at üzerindeki heykeli
Topkapu Sarayı Kütübhânesi'nde mahfûz**

(s.28)Derc ettiğimiz resminden de anlaşılacağı üzere kayser Büyük Leon'dan i'tibâren Teofanos, Zonaras, İspanyalı Kalavijo'ya kadar, bütün mü'elliflerin enzâr-ı dikkatlerini celbeden Aspes hükümdârının üzerindeki (tufa) toufa denilen tuğ hakkında bize bir fikr-i mahsûs verebilir. Hatta Kalavijo bu heykeli tasvîr ederken: “ başında bir tavuskuşu kuyruğuna müşâbih cesîm bir tüy bulunan şövalye şekl ve heybeti ...” ta'bîrlerini kullanıyor.

Tufa'nın resmi Tourpa Meksika İmparatorlarının başlarına giydikleri eklîl-i hükümdârîyi tamamıyla andırıyor ki bu da bir tavuskuşunun tüyünden ibârettir.¹

On dördüncü asırda tersîm ediliyor Topkapı Sarayı Kütübhanesi'nde mahfûz idüğü Mortman'ın eserinde mezkûr olub bir sûretini kitabımıza dercettiğimiz resimde, kayser Yustinyanus'un bindiği bargirin yan tarafında (Teodozi) Theodosi ibâresi okunuyor².

Deteye tarafından bu heykel hakkında verilen ma'lûmât muhtâc-ı tashîhdir. Bunda bir yanlışlık vardır. Çünkü Kiryako 1391'de doğmuş, 1450'de vefât etmiş olduğuna nazaran resim 1340 senesinde yapılmış olamaz. Şu kadar ki Kiryako bu resmi tersîm etmiş olabilir, bu sûret kabûl ediliyorsa doğrudur.

¹ Evkâf-ı İslamiye Müzesinin Rokoko Salonu'nda teşhîr edilen eşyâ-yı nefîse-i nâdire meyânında selâtin-i sâbıkâ-i Osmâniyye ve şehzâdegânın vaktiyle serpüşları üzerine ta'lik ettikleri tuğların ekserisi tavuskuşu tüyündendir.

² Teodozi isminin orada bulunmuş olmasından istidlâl olunur ki; heykel esâsen Teodor nâmına yapılmış iken bi'l-âhire Justinyen yalnız heykeli oradan kaldırtmış, ve yerine kendi heykelini ikâme

Bonde Le Monti'nin planında görüldüğü ve Zonaras'ın ta'rîfâtından anlaşıldığı üzere bu heykel, Büyük Teodoros'un heykelinin mevzû' olduğu mevki'e rezk ve ikâme olmuş idi ki Zonaras bunu eserinde şu vechle beyân ediyor: "Büyük Teodoros'un, Arkadiyos tarafından rezk edilen müzehheb heykelinin bulunduğu yerde.."

Teodoros isminin mezkûr olması ânîfû'l-beyân haritanın Bonde Le Monti'ye atf ve istinâd edilmemek lâzım geldiğini de isbât ediyor. Zîra Latince metninde bu heykelin münhasıran İyostinyanos'un heykeli olduğu bilhâssa zikr ve kaydediliyor.

(s.29) Soğuk Çeşme Kapsu'nun yanından, Topkapı Sarayı'nın sûrunu ta'kîben yokuşu çıkarken üst başta ve tam karşımızda eski bir binanın duvarına tesbît edilmiş küçük bir çeşme görürüz. Bu çeşme kaba işlemeli (6) aded koyu renkte mermer ve sumaki direkli tûlen takrîben yedi, arzan beş metre vis'atinde müstatîlü'ş-şekl bir binanın duvarına yapılmıştır. Bu binâ-yı atîkin tarz-ı inşâsı gâyet basît basık kubbe ve kemerlidir. Üslûb-ı inşâsındaki sadelik sûtûn başlıklarında meşhûd olan kabalık bunun pek eski bir zamanda yapılmış olduğunu gösteriyor.

Ayasofya Ma'bedi'nin vaz'iyetine nazaran, şimâl-ı garbî cihetindedir ve saray-ı muhat olan sûra yaslanmışdır.

Müteveffâ Doktor Mortman, bu binayı ta'rîf ederken: Ayasofya ile Aiya İrini Kilisesi arasında, Ayasofya'nın sol cemâ'at mahallinin Narthex imtidâdı hâlinde, Topkapı Sarayı'nın sûruna yaslanmış gâyet basît bir şekl-i müstatîlde bir binanın hâlâ mevcûd olduğunu ve burasının bilâ şübhe bir ma'bed idüğünü kaydediyor ve sûtûn başlıklarının kabalığı, tarz-ı inşâsının sadeliği nazar-ı dikkate alınırsa bu binanın oldukça eski bir devrin bakiyye-i âsârında olduğunu dermeyân ediyor.¹

etdirmiş fakat her nasılsa ânın üzerindeki (Teodozi) ibâresini hak ve izâle etdirmiş ... ve bu sûretle Teodozi ismi orada kalmıştır. Görülüyor ki kitâbelerin ve mahkûkâtının târîhde pek büyük ehemmiyeti vardır. Bazen bu işaret büyük bir hakikat-i târîhiyenin izhârına vesîle bahşolunur.

Fi'l-hakîka Zonaros diyor ki: "İyostinyanos on yedinci sene-i hükûmetinde Teodosyos sûtûnunu hedm etdirdi. Ve onun üzerine eser-i dirâyeti olarak kendi heykelini koydurdu. Bunun üzerinde evvelce Teeodosyos'un heykeli vardı, kâ'idesi gümüşden idi, bu da Arkadiyos tarafından yapılmış idi. Bu gümüşün vezni yedi bin dört yüz litre imiş... bunları hep hedm ederek ve gümüşlerini alarak şimdi görülen kendi heykelini ve sûtûnunu yaptırdı.

Hülâsa İyostinyanos, Teodosyos'un at üzerindeki heykelini kaldırmış yerine kendi heykelini koydurmuş, bu hâlden ve ânın bedeninde mahkûk ve mersûm gelmeden anlaşılıyor ki at Teodosyos'un zamanında yapılmıştır.

¹ Bu bina-yı atîk, Ayasofya Meydânı'ndan Erdebili Tekiyyesine giden yolun tam karşısında ve Bahriye Hanım'la Rıza Beg'in veresi ve Tal'at ve Hilkat begler ve Cemil Beg veresi ve Saliha ve Selime Hanımlar beyninde şâyi'an tasarruf edilen (38) numaralı (Üskübî Mahallesi) ahşâb hanenin ittisâlidir. Soğuk Çeşme sûrunu ta'kîben eski Bâb-ı humâyûna giden yolun solundadır. Sokağa nâzır demir parmaklıklı üç küçük penceresi vardır. Dâhilen vaz'iyet-i hâzırasına nazaran, zemini dolmuş. Sûtûn kâ'ideleri toprak altındadır. Sûtûnların başlıkları son derece kaba ve yontulmamış murabba' şeklinde birer taşdan ibâretdir. Mihrâb cihetine müteveccih cebhesinin vasatında mihrâb

(s.30)Binâen aleyh burası Samson *Samson* tarafından inşâ kılınan misafirhanenin (Eksenoduhaya) *Xenodochia* küçük bir ma'bedi telakkî olunuyor. Fi'l-hakîka, (Prokopiyo's)'a nazaran. bu ma'bed kiliseler arasında mebnî imiş.

Yine Prokopiyo'sun beyânât-ı vâkı'asından müstebân olduğu üzere, kayser İyostinyanos, Samson misafirhânesinin karşısında yani Aiya İrini Kilisesi'nin şimâl cihetinde İzidoros'un ve Arkadiyo'sun haneleri denmekle ma'rûf evler içerisinde iki misafirhâne daha te'sîs eylemiş idi. Bu iki binâ da Emovlos'un ve İzidoros'un eksenedohyalardır.

Müverrihîn-i kadîmeden Kodinos¹ bu üç misafirhanenin Aiyos Trifon St. Tryphon nâmına inşâ edilen iki kiliseden başka olduğunu söylüyor ki ta'rîflere nazaran biri Eomovlus'da diğeri (Vasilisho)'da Els Ta Baonnixov kâ'in idi.

Prokopyos, İyustinyanos tarafından inşâ etdirilen (Tepel Argo) ... sokağında kâ'in bulunan ve diğeri bir mü'ellifde² Ayasofya kurbündeki Aiyos Evangelitis Kilisesi dâhilinde mebnî olan Aiyo Trifon Kilisesinden bahsediyorlar.

Mezkûr Aiyos İyovanis Evangelitis= St. Jean l'Evang Kilisesi'nin şimâlinde mebnî olan bu iki ma'bedin hakikatde bir kilise olması pek muhtemeldir. Bu kilisede

gibi duvara girmiş bir kısım ve sağında küçük bir hücre vardır. Bu hücre zemîne kadar inmez, şimdiki zemîne nazaran orta boylu bir adamın göğsüne kadar iner. Bu binanın hâricen tuğla ve taşdan yapılmış dört cesîm ayak üzerine oturtulmuş manastır tonozu tarz-ı inşâsında üç kemeri de vardır.

Burası âdetâ bir ma'bedin son cemâ'at mahalli gibidir. Fakat bu kemerler arasında asıl binaya girilecek kadîm bir Kapu, bir medhal eseri ne duvarda ne de sâir yerinde görülüyor. Emsâli kesîresinin müşahedesıyla anlaşılacağı üzere ma'bedlerin son cemâ'at mahallinden, asıl ma'bede girilecek Kapular üzerinde ince ve kaba işlenmiş mulaka bir korniş ve söke bulunmak lâzımdır. Bunda o da yok bundan başka Hristiyan mihrâbına teveccüh i'tibâriyle bu bina-yı kadîm ile Ayasofya'nın mihrâb istikâmeti arasında derece i'tibâriyle bir fark da vardır. Daha doğrusu bu cenûb-ı şarkîye ziyâdece müteveccih olduğu hâlde Ayasofya şimâl-i şarkîye müteveccihdir. Bir de emsâli hakkındaki meşhûdât ve tedkikâta nazaran, burası da kadîm bir su sahrenci olmak ihtimâli daha kuvvetlidir. Çünkü bodrum hâlinde bir ma'bed daha görmedim ve sokağa nâzır pencerelerde sonradan açılmış gayr-i muntazam birer delikten ibâretidir. Bilmem ki penceresiz hiçbir taraftan aydınlık almayan bir ma'bedin emsâli var mıdır?.

Mortman'ın bazı eserden istidlâlen ma'bed tahmîn eylediği bu bina-yı kadîmin karşısında harb-i umûmî esnâsında askerlerimizin araba ta'mîrhânesi olarak kullandıkları arsada birkaç ayak merdivenle inilir bir ayazma vardır. Hiç şübhe yok ki bu ayazma orada bulunmuş olan bir ma'bedin ayazmasıdır.

Bina-yı kadîmin duvarındaki çeşmenin kitâbesi

Sultan Selim sâlisin tuğrası

Kâmili'z-zât İsmail Efendikim odur,
Nâziriyken humbarahâne ocağ-ı pâkinin
Fî sebîlillah nâsî niyyet-i ervâ edüb
Ârifem kıldım bu târîh ile ataşâne nidâ

Müfahhar-ı kitâb-ı devlet âb-revâ hocegân
Oldu inşâgerdesi bu çeşme-i kevser-nişân
Böyle bir âb-ı musaffâ eyledi icrâ hemân
Etdi İsmail Efendi küll içenin zemzem revân.

1216

¹ Kadinus Codinus Bizans'ın son kayseri zamanında saray nâzırı (Koropaletis) Guropalato idi. İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından zabtı esnâsında ber-hayat idüğü zannediliyor. İstanbul'un saray ve âsâr-ı atikâsı hakkında Hüsna âsâr ve mü'ellifâtı Paris Kütübhane-i millîsinin Bizans koleksiyonları meyânında mahfûzdur.

² Le Symaxariste

Halic sahilinden (Salkım Söğüd- Hudâvendigâr Caddesi) Ayasofya'ya doğru çıkan ve el-yevm tramvay yolu olan caddeye temâs eder idi.

Ayasofya'dan Forum Kostantin'e giderken yani Çenberlitaş istikâmeti ta'kîb olunurken evvelâ (Milyerdor) Milliaire d'Or'a Aiyos İyuanis Evangelistis Kilisesi'ne ve Büyük (bazilik = Vasiliki) Pnyia Righia binasına tesâdüf olunurdu. Burası zû erba'ati'l-izâ' bir binâ olub bir nev' adliye dairesi idi.

Büyük bazilik denilen binayı, Prokopiyos ta'rîf ederken şu vechle idâre-i kelâm ediyor: Bir hâl-i kayserî ki orada da'vâ vekîlleriyle müdda'î-i umûmîler toplanarak müdâf'anâmelerini.fezlekelerini ihzâr ve tanzîm ederlerdi. Burası etrâfi revâklarla muhât ve müzeyyen zevi'l-erba'ati'l-izâh büyük bir havlî idi.

Prokopos'un şu ta'rîfine nazaran büyük Baziliki denilen bina Yerebatan Sahrencinimn üstüne tesâdüf eden Esad Efendi Kütübhanesi'ne ve Eski Zabtiye Dairesi'ne kadar imtidâd eder idi. Tahamîn ve takdîrime nazaran bu binâ-yı âlîde (Mesi) denilen tramvay yoluna kadar uzanırdı.

Tetebbu'ât ve tedkîkâtımdan hâsıl etdiğim netîceye göre Bizanslılar zamanında mü'esses ve mevcûd binâ-i dîniyye ve emiriyyenin yerlerinde, ba'de-l fethde bu kâbil mebânî inşâ edilmiştir.

(s.31) Hâl-i kayser dedikleri havlînin altına kayser Yustinyanos tarafından şâyân-ı dikkat bir vüs'at ve cesâmetde bir sahrenc inşâ ettirmiş idi ki el-yevm (Yere Batan Sarayı) Cıterna Basilika nâmıyla mazbût-ı tevârîhdir. Kodinos bu sahrencin (Milyer)'in arka tarafında bulunduğunu söylüyor ki vaz'ıyyet-i hakîkîsi de böyledir.

Patrik Kostantinus'un ifâdesine göre Yerebatan Sahrenci İyostinyanus değil Kostantiyye'nin bânîsi olan Büyük Kostantin yaptırmış kayser Yustinyanus da ânı tevsi' ettirmiştir.

Bazı âsâr-ı kadîmiyyeye nazaran¹ mütâla'ât ve müzakerâta ve ilm-i müsâhabelere mahsûs olan zû erba'ati'l-izlâ' binâ bazilik denilen binânın yakınında imiş. Bunun bir de kütübhanesi varmış. Sedrenos Cedrenus diyor ki: "Birinci Leon zamanında² (457-474) Halkopratalardan (Soğuk Çeşme Kapusu karşısındaki Zeyneb Sultan Câmî'i mevki'i) zuhûr eden harîk Bazilik kütübhanesini de yakmış idi.

¹ L'anonyme de Banduri

² Birinci Leon zamanında (1 Eylül 1461) İstanbul'da büyük bir harîk zuhûr ederek dört gün dört gece devâm ederek sekiz mahalleyi yakıp kül ettikten sonra ancak bir haftada sönebilmiş idi. Bazı vekâyı'nâmelere ez cümle (Gotvald) J. Gottwald'ın Bizans târîhinin başlıca vekâyı'ı Les Taitis princpaux de l'Histo Byz. eserinde görülen ma'lûmâta nazaran kayser (Vasiliski) Basilisque'bin devr-

Vak‘anüvis Paskal da¹ Le Chronicon meşhûr Nika Nika ihtilâl-i kebîrini entâc eden harîki mezkûru ta‘rîf ederken : “Ohtügon, kürkçülerin Basilique des Peaussiers baziliği ile (Rekya) Regia arasında kâ’in idi.” diyerek mevki‘ini ta‘yîn ediyor.

Mûmâ-ileyh vak‘anüvisin haber verdiğiğine göre Ohtügoni, Got asâkir mu‘âvenesi yakmışlardır..² Celal Esad Beg’in (Eski İstanbul) nâm eserinde de mezkûr olduğu üzere Ohtügon veya Tetradizon dedikleri bina Ogüsteon civârında ve meşhûr Zokispos hamamları karşısında yani kadîm Eski zabtiye dairesinin ve Esad Efendi Kütübhanesinin işgâl eylediği sâha-i cesîmede kâ’in olub dâru’l-fünûn makâmında idi. Kubbeli sekiz kısımdan ibâret olan bu bina-yı cesîm ve muhteşem eski mü’elliflerin tekmiâl âsârını ihtivâ eder idi.

Sultan Ahmed Hân-ı sâlisinin damadı ve sadr-ı a‘zamı olub (Varadin) de alınından bir kurşunla urulan ve Belgrad’da Kal’a içerisinde Kânûnî Sultan Süleyman Câmi‘i şerîfi hazîresinde medfûn olan Şehîd Ali Paşa’nın zevce-i muhtemesi, Fatma Sultan sarayı Yere Batan’da Sahaflar şeyhi nâmıyla ma‘rûf vak‘anüvis Esad Efendi Kütübhanesi’nin şimâle nâzır cebhesi karşısındaki sâhada idi. Muhterik bir hane arsası ortasında kalan fevkânî kârgir binada Şehîd Ali Paşa’nın kütübhanesi olmak üzere mu‘arrefdir.

(s.32) Burada esâsen defterdârlara mahsûs bir saray vardı. Bu saray, sâbık vezîr-i a‘zâm Bıyıklı Mustafa Paşa’nın idi. Ahmed Hân-ı sâlis bu sarayı kerîmeleri Fatma Sultan için mubâya‘a etdiler.

Hatta müverrih müdekkik Ahmed Refik Beg biraderimiz (Fatma Sultan) nâm eser-i latîfde bu saraydan bahsederken (s.11-12.) Fatma Sultan’a münâsib bir saray lâzımdı en muvâfıkı PaşaKapusu civârında defterdârlara mahsûs saraydı. sarayın Fatma Sultan’a ihsanını emrettiği gün defterdâr Efendi ile beraber Hâcegân Dîvân (Suya Batan) sarayına geçmişlerdi. saray kemâl-i dikkatle ta‘mîr olunacaktı... deyu sarayın mevki‘ni ta‘yîn ediyor.³

i hükûmetinde bir harîk-i hâ’il zuhûr etmiş. Ve daire-i tahrîbatına giren (Laüsüs) sarayıyla 20000 kütüb-i nâdire ve ve âsâr-ı nefiseyi muhtevî bulunan umûmî kütübhaneyi de yakmış idi. 371.

¹ S. 621

² S. 623

³ Fatma Sultan’ın Bâb-ı âlî’nin karşısında Gümüşhanelinin dergâhı nâmıyla ma‘rûf mahalde bir câmi‘i vardı. Bir harîkde yanmış olduğundan Mahmud Han Adli burasını tekrar yaptırmıştı. Burası hem câmi‘ hem ma‘rûf bir tekiyyedir. Tarîkat-i Nakşibendîye hâlidîyyedir. Sokak içerisinde büyük Kapusu üzerinde şu kitabe vardır:

Fatma Sultan’ın ihyâ etdi revhan-ı pâdişaha
Buldu eski revnakın bu ma‘bed-i zîbâneye
Harf-i cevherdâr ile izzet dîdem târîhini

Ohtügo'nun keyfiyet ihrâkında mü'ellifin-i kadîme ihtilâf etmişlerdir. Yukarıda söylediğim gibi vak'anüvis Pascal burasının ihrâkını gavt-ı asâkir mu'âvenesine atf ve istinâd ettiği gibi Kadinus da (İsaverya)lı yani Adanalı İsaorie Üçüncü. Leon orada toplanan ulemânın kendi nüfûz ve idâresine tenakkus edecekleri endişesiyle bu dâru'l-irfânı yaktırmış olduğunu söylüyor. (717-740)

(Askorakiyon Mahallesindeki Ayios Teodoros Theodore Sphoraci Kilisesi'nin mevki'ini ta'yîn husûsunda eslâf-ı mü'ellifin arasında ihtilâf vardır. Kânûnî devrinde İstanbul'da bulunmuş olan (Piyer Jill)den sonra gelen bütün topografya müthassısları bu kadîm ve mühim kiliseyi Vefa meydânı civârında Üçüncü Tepe'nin garb-ı sath mâ'il üzerinde göstermişlerse de bu tahmînleri doğru değildir. Bu kiliseyi Ohtügo'nun şimâlinde aramak îcâb eder.

Hatta, (Patirya) bede' ederek bütün Bizans vesâik-i müttehidü'l-lisân olarak bu kiliseyi Ayasofya kurbünde gösteriyorlar. Sâlifü'z-zikr muharrer, Ayios Ayioanis Evangelistis=(Sen Jan Evanjelist) Kilisesi'yle Ayios Teodoros Kilisesi'ni ve Leosos Sarayı'nı diğereine pek karîb yani bir grub halinde irâ'e ediyor.

Kezâlik Kodinos da, Esforakyon Mahallesi'ndeki (Ayios Teodoros)'u zikrederken Ohtügani Halkopratyalar Ayios İyoanis Dipyon Kilisesi'ni de St. J. Dihippion beraber zikrediyor. Şu ta'rîfe nazaran bunlar birbirine yakın imiş.

(s.33)Bu kilisenin Ayasofya civârında kâ'in idüğü vaktiyle hâdis olan bir vak'anın sûret-i zikri ile de anlaşılıyor: (Leon Diakoros)¹ Leon Diacre bu münâsebetle diyor ki: “maktûl 2. Nikforos Fokas'ın (963-969) biraderi Leon Fokas Korapalatis² sâlifü'z-zikr Fokas'ı istihlâf eden (Ayio Anis Cimiski) J. Zimisce aleyhine³ bir kıyâm tertîb etmiş idi.

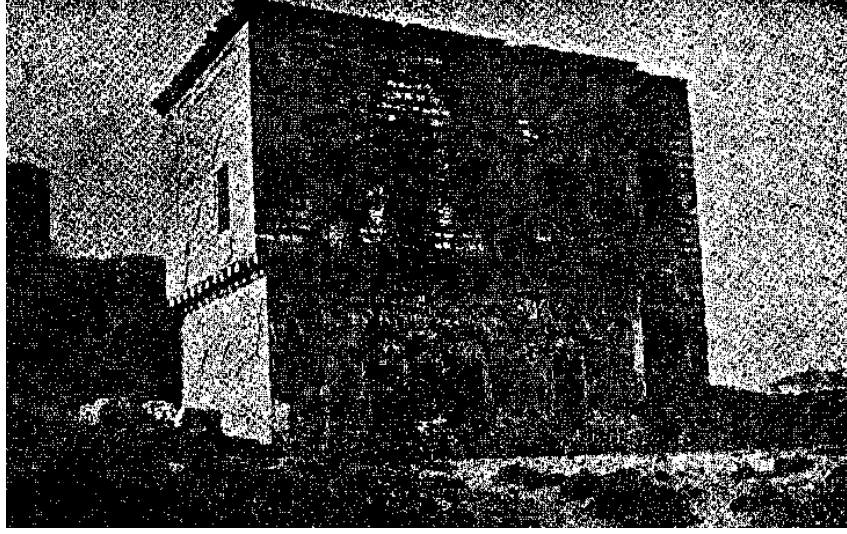
Etdi Sultan Câmi'in Mahmud Hân ihyâ yine.

1243

¹ Leon Diyakoros, ba'de'l-mîlâd takrîben 979 târîhlerinde Kostantin'in vefâtından İyoanis Çimiski'nin vefâtına kadar olan müddete âid bir târîh yazmıştır. Bu târîh (Minye)'nin neşrettiği (Patroloya Greka) nâm eserin (117)'inci cildinde mezkûrdur. Bu eserin cildi de ârâmîli.

² Saray nâzırı demektir. Leon le Curopalate

³ Jan Çimiski, şark orduları kumandanı idi. Adana civârında Arablarla muhârebe ederek onları mağlûb etmiş ve (969) senesi Kânûn-ı evvelinin sonunda Nikiforos aleyhine kıyâm ile âni katletmişti. Bi'l-âhire İkinci Vasilyos ve Dokuzuncu Kostantinos ile müştereken idâre-i hükûmet etmiş 969'da imparator i'lân olunmuştur. Suriye'ye sevk ettiği askeri muvaffak olmuş ise de 975-976 senesi Kânûn-ı sâninin on beşinde vefât etmiştir.

**Foto-Resim Yerebatanda Şehîd Ali Paşa'nın Kütübhanesi
(Fatma Sultan Sarayı mevki'i)
*Bibliothegue d'Ali Pacha (XVIIe Siecle)***

Mûmâ-ileyh Leon Fokus, Akropolis denilen Sarayburnu Tepesi'nin bir kapusundan gizlice pâyitahta girerek saray hademesinden birinin hanesine alınmış vâkı' olan bir ihbâr üzerine orada duramayub Ayasofya Kilisesine ilticâya mecbûr olmuş idi.

Vak'anın sûret-i naklinden pek güzel anlaşılıyor ki Ayios Teodoros Kilisesi Ohtügon civârında idi. Çünkü bazılarının zann ve tahmînleri gibi, bu kilise Vefâ Meydanı civârında kâ'in olmuş olsa idi,

(s.34)Aradaki mesâfenin ba'diyeti hasebiyle, Leon Fukas'ın mahall-i mezkûra ilticâ vakit ve zamanı müsâ'id olamazdı.

Mortman, bu kilisenin ta'yîn-i mevki'i münâsebetiyle bazı vekâyı'nın sûret-i zuhûrunu hâde-i tedkîkden geçirerek mukâyese, ve Latin istilâsı zamanındaki harîklere dair (Nikinas Akominyatus) ifâdelerini tahlîl ediyor.

Latinlerin istilâsı hengâmında zuhûr eden harîklerde Ayasofya civârında kâ'in bir çok mebânî yanmış idi. Ez cümle birinci harîk garb mahallâtını hâk ile yeksân eylediği hâlde ikinci yangın hepsinden dehşetli olub Halic Der-sa'âdet sahilinden i'tibâren Sofyano Limanına kadar Ayasofya'nın garbında kâ'in bütün mahallâtı yakmış ve Ayasofya'ya kadar çıkmış idi. Fakat bu binâ-yı mu'azzam ateşin şiddetine hâ'il ve mâni' olarak şark cihetindeki bütün mebanîyi kurtarmış ve bu sebeble yangın garba teveccüh ederek Milyon ile Makron'u ve Sinod'ları, yani büyük Vasiliği ile (Ohtügon)'u da (Yerebatan Mahallesi'ni) yakmış idi.

Vak‘anüvis Paskal, Kürkçüler Vasilikisini ve Gümüşcü mağazalarını Argropratia Ohtügan Forum Kostantin arasında gösteriyor.

Vak‘anüvis Teofanus¹, kayser Romanos Lakapanus zamanında (919-944) Forum Kostantin’deki Panaiya Kilisesinin kurbündeki revâklardan zuhûr eden harîk-i kebîri zikrederken kürkçü dükkânlarından mâ‘adâ (Gonarya) mumcu dükkânlarını da zikrediyor. Ve harîkin nihâyet noktası olmak üzere (Tomsihon) Mahallesini ta‘yîn ediyor.

Sedrenos, meşhûr Nika İhtilâli esnâsında yanan mebânî arasında, şimdiki Bizazistan’ın da da muhterik olduğunu haber veriyor.

O târîhde de Bizazistan’da esnâfın birtakım nukûd ve mücevherâtı ile zî-kıymet eşyası hıfzediliyor idi.

Bandori tarafından neşredilen mü’ellifi mechûl eserin (53)üncü sahîfesinden (İsmi Niyom) Symirnum dedikleri itriyât çarşusu *Marche aux aromes* da (Emvolus)’un yani Ohtügon’un yanında ve Esforaki Mahallesindeki Aiyos Teodoros Kilisesinin ittisâlinde idi.

Bütün bu vesâ’ikden anlaşıldığı üzere Bizanslıların pazarları ve çarşuları, Forum Kostantin, Çenberlitaş mevki’iyle Büyük Vasiliği arasında kâ’in olub hâlbuki zamanımızdaki Çarşû-yı kebîr Forum Kostantin’in garbına düşüyor.

Foruma kadar (Mesi)’nin cenûb yani sol tarafında tıbkı şimâl cihetinde olduğu gibi üstü kapalı bir dehlîz bir çarşu vardı.

İyoderomus’dan i’tibâren bu cihetde yani cenûb tarafında evvelen Laüsus Sarayı’na *Palais de Lausus*

(s.35)ve Filoksanus (ecnebî mehabı) Binbirdirek² *C. de Philoxenus* sahrenciyle Aiya Akilini *Ste. Aquiline* Kilisesine, İstanbul valisinin mahkemesine Kırk Şehîdler Kilisesi’ne. *Egl. Des 40 Martyrs* ve nihâyet bir tâk-ı zafere tesâdüf olunur idi.

Laüsus Sarayı, kayser Vasilsiki *Basilisque* zamanında zuhûr eden büyük bir harîkde yigirmi bin cilt kitâbı ihtivâ eden kütübhane ile beraber yanmış idi. (476)

Sadr-ı sâbık Keçecizâde Fuad Paşa merhûmun türbesi yanında bulunub birçoğunun (Dominusek Emvolus)*Emboli de Dominus* ¹ birinin bakıyye-i âsârı

¹ S.240

² Bin bir direk dediğimiz Filoksanos sahrencindeki sütünlardan biri üzerinde bulunan kitâbe şudur:

(Akilina) AKYAİNA

V
K N
A

olduğuna zâhib oldukları zû râbi‘atü’z-zevâyâ Bizans binası, Kuleli Bostan dedikleri mahaldir ki Fuad Paşa Türbesi’nin türbedârına meşrût hanenin ittisâlinedir, daha ziyâde bir melcâ’-i a fukarâ bir dâru’l-aceze olmak ihtimâli vardır.

Bu kısma, Selanikli bir zât bir hane yaptırdı.(1340) Caddeye mevâzî eski duvar yıktırılırken kaldırım seviyesinden aşağıda Bizanslılar devrinde kalma tuğla ile vurulmuş metfn kemer bakıyyesi çıkdığını gördüm...

Türbe caddesi duvarının kısım-ı fevkânîsinde boydan boya bir mermer silme bulunan bu yüksek bostanın dört yol ağzı köşesinde hâlâ kömürcü dükkânının bulunduğu yerde bir kule vardı. Âsârı duruyor, bu kule Bi’l-âhire hedmedildi. Köşeyi teşkil eden duvarın bu kısmı muntazam bir sıra boyunca taş ve bir sıra tuğla ile örülmüştür. Ve emsâline kıyâsen kulenin bakıyye kalan bu kısmı Osmanlı devrine âiddir. Türbe caddesinde muntazam tuğla ile yapılmış bir de mazgal hâlâ duruyor.

(s.36)Nika ihtilâli esnâsında (532) Got asâkir-i mu‘âvanesi tarafından ikâ‘ edilen harîk, (Ohtügon)’dan başlamış idi. Yangın, Esforaki Mahallesi’nde kâ’in Aiyos Teodoros St. *Theodore Sphoracli* Kilisesini, Gümüşçüler Çarşusunu *Embolos des Argyropratia* yaktıktan sonra Aiya Akilina St. *Aquilina* Kilisesinin karşı tarafına dayanmış idi.

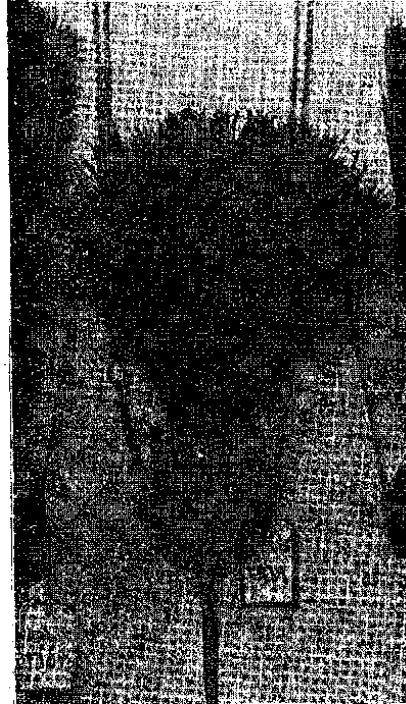
Aiya EfimiyaKilisesi Egl. Ste. Euphemie, İpodromus’un müntehâ-yı cenûb-ı garbîsinde ve Antakya sarayı yanında idi.

¹ Iksanodavehba yabancılara mahsûs demektir. Fuad Paşa merhûmun 1285 sene-i hicriyesi Şevvâlinin otuzunda Fransa bilâdından (Nis) şehrinde kalb hastalığından irtihâli üzerine na‘şî İstanbul’a nakl edilmiş ve ol vakt arsa halinde bulunana şimdiki türbe mahallinde vedî‘a-i hâk-i mağfîret kılınmış idi. Bi’l-âhire, türbe inşâ edilirken temellerin hîn-i hafirinde beş altı arşun derinlikte, taşlarla döşenmiş bir kaldırım bakayası ve mermer, sumaki sütûnlar üzerinde salîb-i mersûm sütûn başlıkları zuhûr etmiş olduğunu türbedârı Hafız Halil Efendi’den işitdim. Bu mahalleye Peykhâne derlerdi ki vaktiyle hademe-i hâssadan bulunan beglerin kileri burada idi. Bu münâsebetle arz ederim ki, şehzâde Mahmud Efendi’nin vak‘a-i tahsilinde fedâkârane hizmeti sebkat eden büyük pederim Eyyüb Hafız Mehmed Arif Ağa da rikâb-ı peyklerinden idi.

Fuad Paşa Türbesi kurbündeki Uzun Şucâ‘a Câmî‘ini Paşa-i mûmâ-ileyih müceddiden yaptırmışlardır ki ma‘bed-i mezkûr 1310 hareket-i arzında ziyâdece hannedâr olduğundan 1330 senesi zarfında ta‘mîr ve termîm kılınmıştır ki uzun Şucâ‘ mescidi diye ma‘rûf olan fi’l-asl Fazlı Paşa mescididir ki bânîsi Ebu’l-feth Sultan Mehmed Hân’ın şâtırı Uzun Hasan’dır. Câmî‘in mihrâbı sağında medfûndur. (Hadîkatü’l-Cevâmî‘)in rivâyetine göre Ayasofya câmî‘inde minberin sağ tarafına müsâdif Meyyit Kapsu’nun tam karşısında duvardaki mermer üzerinde menkûş resmi bu zâtın imiş. Te’sîsine muvaffak olduğumuz (Müstakbîlin Cem‘iyyeti)’nin teşkilinden evvel İstanbul’a vürûd eden ecnebî seyyâhlar refâkatinde Türk düşmanı olan garazkâr Rum ve Ermeni, ve sâ’ika-i cehâletle Müsevî tercümânları Boniçe’nin hazreti Fâtih’in Ayasofya’ya at üzerinde girerek elini kana boyadığı hâlde bu duvara basdığının bir nişânesi olduğunu söylerlerdi. Muharrir-i âciz bu hurâfenin, hatta ecnebî eserlerde bile yeri olmadığını, her gelen seyyâha delâ’iliyle anlatarak aleyhimizde asırlardan veri devam edegelen bir garazkârlığın kısmen önüne geçdiğimi tahdîs-i ni‘met makâmında burada zikrettim. Birinci kitabımızın 32. sahîfesinin 4 numaralı hâşiyesine mürâca‘at

Sultan Mahmud Hân-ı sâninin türbesi karşısında, sâbıkan merkez kumandanı merkûm Arif Paşa'nın konağı iken el-yevm şehremâneti dairesi olan binanın garbında büyük bir sahrenç daha vardır ki, Aleksiyadis Alexi'âde de mezkûr olduğu üzere gâliben Niğbulu'nun Kırk Şehîdler Kilisesinin mevki'i olacak sahrençler bahsinde başkaca ta'rîf edileceği üzere bu sahrencin içerisinde Ayasofya Câmî'indeki sütûnlar cesâmetinde direkler vardır. Emsâli gibi, burası da toprakla bargir gübreleriyle dolmuştur.

Hatta şehremâneti binası, İstanbul'un müttelik devletler tarafından işgâli zamanında Fransız Kuvvâ-yı işgâliyesi Başkumandanı Ceneral Şarpi'nin karargâhı olmuş idi. Muharrir-i âcizle mülâkât arzûsunda bulunan mûmâ-ileyh Cenerali Şark Bankası hey'et-i idâresi a'zâsından ve Galatasaray Lisesi me'zûnîn-i kadîmesinden muhibbim müteveffâ Mösyö Bosi ile birlikde ziyâret, ve İstanbul'un âsâr-ı kadîmesi hakkında müdâvele-i efkâr eylediğim esnâda bu mühim sahrencinin de tathîrini kendisinden ricâ etmiş idim. Herhangi bir ilme, san'ata husûmet şî'âr –ı medeniyetden olmadığı ve ale'l-husûs bütün bu âsâr-ı metrûke, bize mevrûs bir servet-i ma'neviyye olduğu düşünülürse, bu gibi âsâr-ı mühimmenin hüsni muhâfazasındaki lüzûm tezâhür eder. Biz de (i'mâr) me'selesini yalnız yol açmak, caddelere fener dikmek

Selâtin-i sâlife-i Osmâniyye'nin serpuşlarına takdıkları tuğlardan(evkâf-ı islâmiyye müzesinde 2919 numarada mukayyedir.

(s.37) veya kaldırım yapmakdan ibâret telakkî ediliyor. Hâlbuki asıl i‘mâr, memleketin kıymeti-i ma‘neviyyesini arttıran bu gibi âsâr-ı mevrûseye verilecek kıymet ve ehemmiyetle mütenâsibdir.

Mebânî-i atıkanın mevâkî‘ ve vaz‘iyyetlerinin ta‘yîni için bazı vekâyı‘ın zikri, müverrih ve vak‘anüvislerce öteden beri bir kâ‘ide-i müttahize olduğunu nazarı dikkate alarak, kitabımızda da yek nazarda saded-i hâricî görülen bazı hâdisât ve vekâyı‘ın zikrini ihmâl etmedik. Bu vak‘aların zikri, hem ictimâ‘î hem topografi nokta-i nazarından erbâb-ı mütâla‘a için pek ziyâde mûcib-i istifâdedir.

Kırk Şehîdler Kilisesi’nin ta‘yîn-i mevki‘-i münâsebetiyle zikri geçen Binbirdirek sahrenci dolayısıyla deniliyor ki: Aleksiyos Komninos, tarafdârlarıyla birlikte İstanbul’u terke mecbûr olduğu zaman vâlidisiyle ve Komninos ailesine mensûb kadınlarla Forum Kostantin’de vedâ‘ ederek ve Laharna Kapusu’na (Ayvansaray) doğru yollanmış idi.

O vakit kadınlar Ayasofya ma‘bedine ilticâ etmek istemişlerse de, Kırk Şehîdler Kilisesinin yanına varır varmaz, kayser Nikifonus Botanyadis’in mürebbîsi bunlara iltihâk etmiş idi.

Sumaki sûtûnla Forum Kostantin (Çenberlitaş) *Colonne Porphyretique* ve Aiyos Kostantinos, ve forumdaki Paniya Kiliseleri vasılesi hâvî sûtûn, şimâl tarafındaki a‘yân dairesi, Mesi Mese dedikleri orta yolun, yani Dîvân Yolu’nun ilk kısmının nihâyetini teşkîl ediyor idi.

Bizanslılar zamanında resmî merâsimin mahall-i icrâsı olmak i‘tibârıyla büyük bir ehemmiyeti hâ‘iz olan Kostantin Meydânı, tâ en eski zamanlarda bile, ekseriyâ Trakya’nın mermerden ma‘mûl âbideleri üzerinde temsîl edilen kahramanın¹ tebcîl ve tevkîr eylediği bir mevki‘ idi.

Dîvân yolunun Forum Kostantin ile Forum Tori (Bayezid Meydânı) arasındaki kısmına, zaman-ı kadîmde (Arrtopolya, Artopratya) Artopolia, Artoratia derlerdi ki, zamanımızda Sadefçiler, Okçularbaşı nâmıyla ma‘rûfdur.

Burada yigirmi beş sene evveline gelinceye kadar sadefci dükkânları vardı. Sadefkârî rahle, el âyineleri burada i‘mâl edilirdi.

Sadr-ı esbak Mustafa Reşid Paşa türbesinin karşı cihetindeki dükkânlarda birtakım okçular ok ve yay i‘mâl ve fûrûht ederler idi. Okçuların bakıyyetü’s-selefi

¹ Ekseriyet putperestçe Paions mechûl bulunan esb-isüvâr ma‘bûde Cavalier Thrace burada perestîş ediliyordu. Anonym Combefis (Cod. ed Bonn. 69)

Okçu Şükrü isminde, ihtiyar kösc, abûsü'l-vech biri idi. Ve dükkân gedikli idi, ve orada mutlaka bir okçu bulunmak tîr-endâzlar ocağınca meşrût idi. Ve dükkânı vermezlerdi. Şükrü, okçular ocağının son mümessili idi.

(s.38) Forum Kostantin dedikleri Çenberlitaş Meydânı'nda bulunan bir (meduz) *Meduse*¹kafası el-yevm âsâr-ı atıka müzesinde, kütüphaneye çıkılacak merdivenin cebhesinde, duvara rabt edilmiş duruyor.

Ta'rîfnâmesinde: (Meduz başı ile bir madalyon. Kadîm Forum Kostantin'de zuhûr etmiştir. (Ba'de-l-mîlâd 3 ilâ 4'üncü asr numara 0145) muharrerdir.

Forum Kostantinos'dan çıkılırken zemîni taş döşeli bir havlîye sonra, Artopolya denilen güzergâhın medhalinde de Gorgonların *Gorgones* iki cesîm heykeline tesâdüf ediliyor idi. Bu heykellerden biri 1870 sene-i mîlâdiyyesinde bulunarak el-yevm askerî müzesi olan Aiya İrini Kilisesine nakledilmiş Bi'l-âhire âsâr-ı atıka müzesine aldırılmışdır.

Burada şâyân-ı dikkat bir nokta var: Acaba bu âbideden bahseden müteveffâ Mortman ve Gorgon kafalarıyla müzeyyen kemer taşına ve “cesîm heykel “ nâmını mı veriyor. İkiyüzlü Gorgon kafası Artopolya'da bulunmuş olan bir tâk-ı zaferin kilid taşı idi. Yani tâk-ı zaferin ortasına mevzû' olub, ikiyüzlü idi, kafanın iki tarafının mâ'ilen yontuluşu da bunu gösteriyor.

Şuvâr-ı devlet a'zâ-yı sâbıkasından Kemaleddin Beg Çenberlitaş'ın karşısında dâhiliye mektûbcusu Ragıb Beg'in muhterik hanesi ittisâlindeki hâne (Suriye Kırâ'ethanesinin üstündeki evdir) 1290-1291 târîhlerinde inşâ edülürken, temel hafrı esnâsında büyük bir meduz kafasının sekiz metre derinliğinde zuhûr ederek çıkarıldığı re'yü'l-ayn görmüştür. Kendi ifâdesine nazaran, o târîhde sekiz yaşında imiş. Bu cesîm meduz kafası müzenin bağçesinde. (numara 3214)

Kodinus'un garîb bir ta'rîfinden anlaşıldığına göre, Forum Kostantinosun cenûb tarafında Kondüskali denilen Kumkapıya inen bir yokuş vardı. Bu yokuş el-yevm dahi mevcûd olub, Gedik Paşa Hamamının önünden Kumkapu İstasyonuna kadar mümtedir. Fakat bu yol vaktiyle pek dik imiş. Yolun güzergâhında bulunan Gedik Paşa Hamamı'nın zemîni nazar-ı dikkate alınırca, bu tarîkin Hoca Paşa harîkenden (1282) sonra dört beş metre doldurulduğu anlaşılır. Hamama altı yedi

¹ Esâtîr-i -evveline nazaran Gorgon dedikleri bir dev imiş. Bunlar üç kardeş imiş. Meduz, Evriyal Euryale ve İsteno Stheno bunlara her kim nazar ederse onları taşa tahvil etmek kudretinde imişler. Bu kudret bilhâssa Meduz'da varmış. Edebiyâtda Gorgonlar,müheyyib, korkunç bin kudreti, bir karalığı bir kötülüğü zulm ve dehşeti temsil eder.

basamak merdivenle inilir. Hoca Paşa, Küçük Mustafa Paşa Hamamları da böyle çukurda kalmıştır.

Şehrin ihtiyâcı için hâricten celb edilüb Konduskali, yahud Yedi İskele ma'nâsında olan Eptaskalon dedikleri iskeleye çıkarılan koyunlar hep bu tarîk ilela geçirilirdi.

(s.39)Koyunlar, Artopoliya (ekmek satılan dükkânlar) Artopolia (Atik Ali Paşa mevki'i)ya getirildikten sonra (Artoti Riyanon) dedikleri yere sevk edililirdi ki, ağleb ihtimâl salhâneler burada idi. İstanbul'un mebânî ve mü'essesât-ı kadîmesinin mevâkı' ve mevâzı'ı tedkîk edilirse, kadîmen mevcûd ve mü'esses olanların yerlerine, ba'de'l-feth aynı hizmet ve maksadı îfâ eden âsâr ve mü'essesât inşâ eylediği ve bu meyânda çarşu ve pazarların da ekseriyâ eskilerin mevki'lerinde te'sîs ve ihyâ kılındığı anlaşılır.

Meduz kafası (âsâr-ı atîka müzesindedir)

Binâen aleyh, Bizanslılar zamanında salhaneler, Çemberlitaş civârında bulunduğu gibi, bugün de Tavukpazarı dediğimiz semtde müte'addid salhâne vardır. Demek ki "Târîh bir tekerrürden ibâretidir." sözü mahz-ı hakikat imiş.

Esirp azarı ile Sarrac İshâk ve Nişancı semtlerinin nâm-ı kadîmi olan Anemodolyon *Anemodoulion*¹ ve Aiyos Agatonikus *Sts. Agathonic et Barbe*

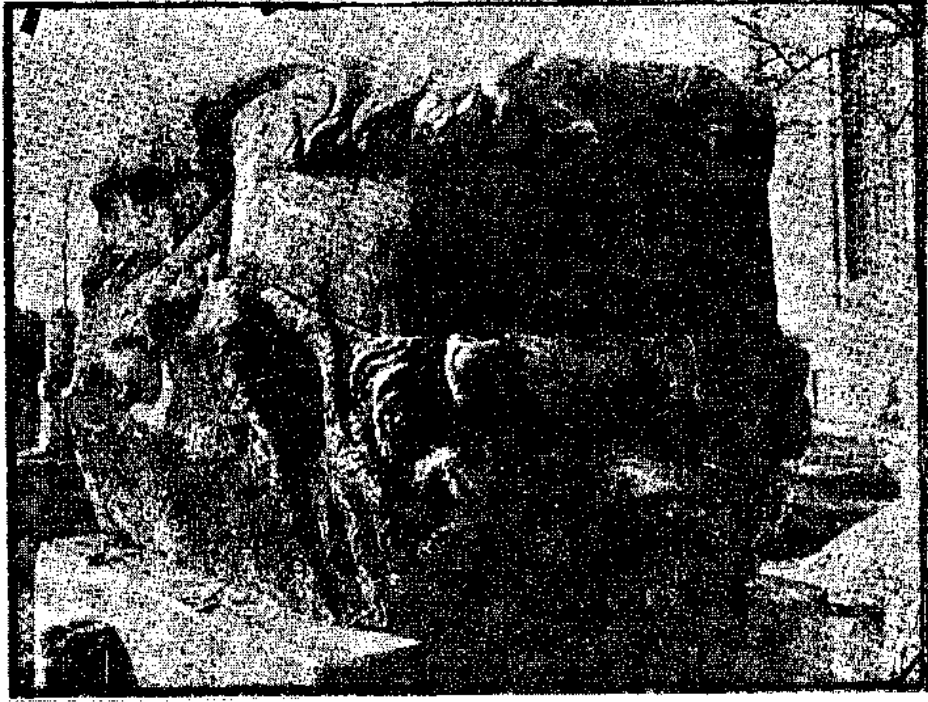
¹ Anemos= Rüzgâr, Dölos= esîr ma'nâsına olub rüzgâr esiri demektir.

Kiliseleri'nin Dîvân Yolu üzerinde Çenberlitaş ile Bayezid Meydânı arasındaki (meydâna varmadan) güzergâhında göstermeli.

(s.40)Kitâbü'l-Merâsim'de ekseriyâ mezkûr olduğu üzere imparator, saraya avdet etmek için Ayasofya'ya giderken ve yahud oradan çıkarken bazı me'mûrînile (sirka) mensûb (yani At Meydânı'nın) fırka rü'esâsı ta'zîmât ve tekrimâtını (Milyer)*Miliaire* 'in kubbeleri altında arz ederlerdi.

İmparator Ayasofya'ya giderken, ma'iyyetinde bulunan ricâl-ı devlet, bazen (Milyer)'de atlarından inerlerdi.

Kitâbü'l-Merâsim'in Teofilus'un (892-842) âlây-ı vâlâ ile şehre dühûlundanbâhis fıkralarında deniliyor ki: Kayser, Milyer'e gelince a'yân, bu âbidenin altında cümleten atlarından indiler ve sarayın ümerâ-yı

Gorgon kafası (Çenberlitaş civârında bulunmuşdu.)

askeriye ile birlikde saflar teşkîl ederek ve hepsi yaya olarak Bi'r-i mukaddes *Puits-Sacre*'in Kapsu'na kadar kayseri ta'kîb etdiler, kayser orada atından indi. Şu fıkralardan anlaşılıyor ki üzere, Bi'r-i mukaddes'le (Orolükyon) *Horologion* dedikleri Ayasofya'nın saat kulesi (ve vaftizhâne) Baptistere Milyer'e oldukça yakın idi, bununla beraber, Ogüsteon dediğimiz Ayasofya Meydânıyla bunlar arasında bir mikdâr mesâfe vardı.

Milyer ile saray-ı kayserî arasında olmak üzere Forumda bir bina daha mevcûd idi. Burası (Sen Jan Evanjelist= Aiyos Evanjelistis) nâmına ithâf edilmiş bir küçük ma'bed idi. Bu ma'bed kayser Fokas (620-610) tarafından inşâ, pîr ve mürşidi Aiyos Fokas nâmına nezredilmiş idi. Fakat Kayser İrakliyos sâlifü'z-zıkr Fokas'ı devirdikten sonra ve yerine kayser i'lân olunduktan sonra bu küçük ma'bedi Sen Jan Evanjelist nâmına ithâf etdi.

(s.41)Bu ma'bedin mevki'-i âsâr-ı salifede tamamıyla ta'yîn ve irâ'e kılınmış olduğu gibi, İstanbul'un antikalara dair on birinci asırda yazılmış olan bir eserde de¹bu ma'bedin Milyer'in pek yakınında ve fakat, bunun kubbeleri hâricinde inşâ kılınmış olduğu mezkûrdur.

(Jul Labart)'ın (İstanbul'un saray-ı Humâyûnu) nâm eserindeki plana nazaran bu ma'bed Ayasofya hamam-ı kebîrinin mevki'inde veya kurbünde bulunmuş olacak.

Yedinci Kostantin Porfiroya Nitos, Sen Jan Evanjelist ma'bedinin saray-ı kayserînin bir kapulu demek olan *Monothiros* medhali kurbünde bulunduğunu haber veriyor. Bu medhal a'yân dairesi kurbünde idi ve buradan Forum'a geçiliyordu.

Hulâsa-i kelâm, mü'ellifin-i sâlifenin beyânâtı vâkı'alarından anlaşılacağı vech ile Sen Jan ma'bedi Forum'da fakat sarayın sûru hâricinde yapılmış idi ve Milyer'in karşısında idi.

Bunun bu vaz'iyette bir vak'a-i ihtilâliyyenin tafsîlâtından anlıyoruz.

Müverrihînden Nikitas, (1182)'de Aleksiyos ile saraya ta'arruz etmek üzere gelen Sezar'ın (Bardas Phocas) 856 askerleri arasında Forum'da vukû bulan muhârebeleyi hikaye ederken, bu ma'bedin mevki'ini şübheden beri olarak ta'yîn ve icrâ ediyor:

Sezar'ın askerleri Milyer'i işgâl ederek, şark tarafındaki kemerleri üzerinden kayserin askerlerine oklar atarlardı. Fakat, kayserin askerleri şefkle beraber saraydan hurûc ile ma'bedi işgâl ederek muhasımlarını Milyer'den tard ve def' ile orasını işgâl etmişler idi.

Binâen aleyh, mü'elliflerin beyânâtı ve ta'rîfâtından anlaşılacağı üzere, mezkûr Sen Jan ma'bedi, Forum'da ve sarayın sûru hâricinde ve Milyer'in karşısında mebnî idi.

¹ Bandori: İstanbul'un Antikalari, Şark İmparatorluğu: Birinci kitab, sahîfe 2

Bunun böyle olduğuna şu da delâlet eder ki imparator askerleri bu ma‘bedin bâlâ-yı sukfundan oklar atarak, saraya ta‘arruz etmek için hazırlanan Sezar tarafdârları orasını terke icbâr etmişler idi.

Bu küçük ma‘bed, Forum’un (Diipyon) yani iki atlı *Diippion*¹ denilen bir mevki‘de kâ‘in idi. Bu mevki‘in bu nâm ile yâd edilmesi Fokas‘ın orada rezk ettirmiş olduğu iki at heykelinden nâşîdir. İşte bu münâsebetle ma‘bed-i mezkûrede Bizans târîhinde (Diipyon) nâmıyla yâd edilmekte bulunmuşdur.

Forumdaki âsâr-ı âliye-i -i nefise meyânında, en mühimi, kayser İyostinyanus‘un at üzerindeki tunçdan ma‘mûl bir heykeli idi. Bu heykel, a‘yân dairesinin (şimdiki adliye dairesidir) tam karşısında, ve beyaz mermerden yedi kademeli bir kâ‘ideye oturtulmuş tunç kaplı bir sehpanın üzerinde mebnî idi.

(s.42)Fevkalâde san‘atkârene yapılmış olan at şarka müteveccih idi. Bu heykel hakkında şu tafsîlâtı veren Prokopyos diyor ki: Tunçdan ma‘mûl bu at üzerinde kezâlik tunçdan İmparatorun cesîm bir heykeli vardı; Aşil‘in *Achille* elbisesine müşâbih libâsıyla bilhâssa şâyân-ı nazar-ı dikkat idi. Bı libâs dizlere kadar uzanmaz, arkasındaki zırh kahramanların giydiklerine benzerdi ve başında da bir tolga vardı. Heykelin yüzü şarka müteveccih idi. Bu vaz‘iyyetle sanki, acemlere karşı yürüyüş istikâmetini gösteriyor idi.

Yigirmi yedinci sahîfedeki resimde görüldüğü üzere, sol elinde bir küre-i âlem vardı ve sağ elini de şarka doğru uzatmış, sanki hudûdlarından dışarı çıkmamak için barbarlara emirler i‘tâ ediyormuş...

Bu cesîm ve musanna‘ heykelin yerinde büyük Teodosyos‘un gümüşden ma‘mûl ve (7,400) libre *livres* vezninde bir heykeli vardı. Bu heykeli kayser İyostünyanus eritmişti.

Bonde Lemoneti bu heykelin mevzû‘ olduğu kâ‘idenin irtifâ‘ının tahmînen otuz bir metre olduğu söylüyor. Piyer Jil, Kânûnî devrinde İstanbul‘u ziyâret ettiği zaman heykelin bu kâ‘idesi duruyormuş. Fakat heykel parça parça edilerek eritilmiş. Kayserin bacağı göğdesinden daha uzun ve burnu dokuz pûsdan ziyâde imiş. Bargirin tırnağını da ölçmüş, onun dadokuz pûs olduğunu anlamışdır. Şu ta‘rîfden bu heykelin ne cesîm bir eser olduğunu anlıyoruz.

¹ Nikitas

Mü'elliflerin beyânât ve ta'rîfâtından anladığımızı göre, fevkalâde bir cesâmeti hâ'iz olan bu heyke Oğüsteon Meydânı'nda a'yân dairesi karşısında merkûz imiş.

1422 târîhinde İstanbul'a gelmiş olan Bonde Meloneti, heykeli kâ'idesi üzerinde ve Ayasofya'nın hâ ve cenûb tarafında görmüşdür.

Piyer Jil ise bu heykeli yalnız kâ'idesini görmüşdür. Bu zât ta'rîfâtında daha vâzıhdır. Bu adam heykeli Ayasofya'nın garba nâzır cebhesine yakın bir noktada gösteriyor.

Bayezid Meydânı'nın nâm-ı kadîmesi olan (Forum Toris) de üzerinde Birinci Teodüsyos'un bir heykeli merkûz ve mevzû', büyük bir sütûn vardı.¹ Mürûr-ı zaman ile te'sîrât-ı gûnâ gûn tehlikeli bir hâle gelen bu eserin nesi kalmış ise Sultan Bayezid Hamamı'nı bir inhidâm-ı muhakkaktan kurtarmak maksadıyla yıktırılmış Kânûnî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'da bulunmuş olan Piyer Jil (Kilyos) bu hedm ameliyyesini re'yü'l-ayn müşâhede eylediğini eserinde zikrediyor.

(s.43) Demek ki bu sütûn Bayezid Meydânı'nda cenûb cihetinde merkûz idi. İkinci Teodosyos'un kademeli mermer bir kâ'ide *Tetrapylon* üzerine oturtulmuş olan at üstündeki heykeli, Bâb-ı âlî seraskerî meydânının ortasında bulunmuş olmak lâzım geliyor.

Fi'l-hakîka şimdiki Bâb-ı vâlâ-yı seraskerî binası yapılıken temellerin hafri esnâsında, vaktiyle İstanbul âsâr-ı atîka müzesi müdürlüğünde bulunmuş olan ve İstanbul'a dair "Boğaziçi ve İstanbul 1873" nâmıyla muhtasar bir eserde neşreden Doktor Detye o mahalde bir kitâbe parçası bulmuş.

İstanbul'un Latinler tarafından 1204 sene-i mîlâdiyesinde zabtını müte'âkib. onlar tarafından hedm ve imhâ edilen bu heykel² hakkında Detye epeyce tafsîlât veriyor.

Sâlîfû'l-beyân (Forum Tori)'nin etrâfı ve civârında vaktiyle bir çok kilise ve mebânî vardı. Bu cümleden Aiyos Markus (Çenberlitaş'da idi) Aiyos Prokopos *St.*

¹ Evliya Çelebi Seyahatnâmesinin birinci cildinde İstanbul'da Bizanslılar zamanında mevcûd âsâr-ı masnû'a-i acıbeve dair tafsîlâtı mevcûddur. Çelebi bu âsâr-ı masnû'aya tısim itlâk ediyor. Ez cümle mezkûr sütûn hakkında deniliyor ki:

On birinci tıslım Sultan Bayezid hamamının zemîninde çâr köşe tetrapylon bin pâre bir sütûn-ı âlî vardı. Kaddi seksen zirâ' idi. Tâ'ûn-ı n duhûlü için mutalessim idi. Her ne zaman ol amûd bâkî idi şehre tâ'ûn girmez idi. Vaktâ ki Bayezid Hân hamam inşâsında ol amûdu serengûn etdiler, o anda muşârun-ileyhin bir oğlu Davud Paşa Bağçesi'nde mat'ünen irtihâl etdi. Mezarı dâhili bâbda bir suffe üzerindedir. Ândan sonra İslambol içre tâ'ûn istîlâ eyledi.

² Kodinos. S. 42.

Procope, Aloniçiyum *Alonitzium* Kiliselerinin mevâkı'ını gösterecek âsâr ve nişân kalmadığı gibi Kapitol denilen mevki'de vaz'iyet-i kadîmesinde çıkmıştır. Mürûr-ı zaman ile ve bize gelinceye kadar da İstanbul'un hedef ve ma'rûz olduğu gûnâ gûn inkılâbâtdan dolayı mahv ve gûmnâm olan mü'essesât-ı mezkûrenin mevki'lerini ta'yîn etmek mümkün olamıyor. Bununla beraber, gerek sokakların gerek meydânların teviyesinde ve bazı mebânî inşâsında müsâdif olduğumuz bazı âsâr-ı bâkıye müdekkik bir nazar için bazı hakâyık-ı târîhiyenin istiknâhına yardım etmektedir. Sırası geldikçe bu âsâr-ı bâkıyeden bahsediyoruz.

Müteveffâ Doktor Mortman'ın ifâdesine göre mîlâdî 1777 senesi zarfında bâb-ı seraskeri meydânında kışla ile hastahane inşâ edilmek üzere meydân kazılırken Bizans Devleti'nin her devr-i târîhiyyesine âid binlerce kurşun mühürler bulunmuş idi. Bir yerde toplu olarak böyle azîm mikdârda kurşun mühürler sâir hiçbir mevki'de zuhûr etmemiştir. Bu mühürlerin zuhûrunda istidlâl ve istintâc olunabilir ki Büyük Kostantin tarafından inşâ edilüb, Bâb-ı âlî devâ'iri gibi bütün devâ'ir-i resmiyye-i devleti, bu meyânda posta dairesini de ihtivâ eden kapitolün hazîne-i evrâkı bu mevki'de imiş...

Bâb-ı askerî meydânının garb cihetinde Bozdoğan Kemerî¹ tarafına açılan kapunun iç tarafında Büyük Maksim denilen *Nymphceum maximum* cesîm bir su hazînesinin mevcûdiyeti haber veriliyor.

Meşhûr Bozdoğan Kemerî dediğimiz imparator (Valens) bidâyeten inşâ ettirdiği kemerler vâsıtasıyla şehre îsâl edilen sular bu hazîneye sevk ve isâle ve cem' ediliyordu.

(s.44)Şehrimizin vaz'iyet-i topografyası bizlerce ma'lûmdur ki sular Bozdoğan Kemerî vâsıtasıyla üçüncü tepe ile dördüncü tepe arasındaki (eski Saraçhane) vadinin (Bayezid, Şehzâde mevki'leriyle Fâtih Câmi'i arası) üstünden geçerek kadîm Havâriyyûn Kilisesi mevki'inde bulunmuş olan Fâtih Câmi'-i şerîfine gelir.

Birinci kitabımızın otuz yedinci sahîfesinde beyân olduğu üzere bu su maksiminin mevki'ini bir hayli aramış ve bu su hazînesinin Bâb-ı ser askerî'nin

¹ İstanbul'da Bozdoğan Kemerî kurbünde medfûn Kutbu'l-ârifin Helvâyî Dede kaddese sırrahu'l-azîz hazretlerinin muhterik olan türbe-i münifeleri cânib-i mekârim-i mülûkânedden binâ olmağın yevmî dört akçe ikâd-ı kandil ve yevmî sekiz akçe türbedârlık vazîfesiyle şehri iki okka revgan-ı zeyt ta'yîn olunub bu dahi şeyh olanlara meşrût ola. (Abdulhamid Hân Evvel kazıyyesi) bu tekiyye bugün mevcûddur.

Bozdoğan Kemerî'ne nâzır kapusunun (medresetü'l-kuzzât ve bu kerre müceddiden inşâ olunan Bayezid zükûr-i numûne mektebi, Kaptan İbrahim Paşa sebîli karşısı) yukarı tarafında meydânda mebnî olmak ihtimâlini dermeyân etmiş idim.

Fi'l-hakîka suyolcusu Ali Baba'dan bi'l-münâsebe icrâ eylediğim tahkîkâtın bu maksimin, kapudan İbrahim Paşa sebîlinin tam karşısına müsâdif kapusunun biraz yukarısında olduğu anlaşıldı.

Bu meydânın altında cesîm bir su hazînesi mevcûd olub derûnunda el-yevm su vardır.

Yedinci Kostantin Porfîroye Nitus'un (Kitâbü'l-merâsim)inde Forum Tori ile Havâriyyûn Kilisesi arasındaki mevki'de Modisos *Modius* ile Filadelfiyom (Direkler arası) Philadelphium muvakkıfları zikr ve beyân ediliyor.

Havâriyyûn Kilisesine Vakserolofus *Xerolophus* denilen Altı Mermer Senti'ne giden yollar Filadelfiyom dediğimiz Şehzâde başında birleşir idi. Şehrin vaz'îyyet-i topografyasına nazaran, bu iki yolun birleştiği noktayı Şehzadebaşı Câmî'i şerîfından biraz ötede aramak lâzım gelir ki Veznecilerden beri gelen ve Fâtih tarîkıyla Edirne Kapusu'na gelen caddeyi Unkapanı'ndan *P. Plateae*, Zeyrek yokuşundan yukarı doğru gelüb, Davud Paşa Kapusu'na *P. Sti. Emiliani* müntehî olan şimdiki yol burada amûden kat' eder idi.

Bu yol zamanımızda da mevcûddur ve oldukça işlek bir caddedir.

Hazreti Meryem nâmna kadîm Deyakonisis *Deipara Diakonissa* Kilisesi, şimdiki Kalender Câmî'idir ki¹ vaktiyle pek işlek bir yer olan buradaki yol kilisenin nâmına izâfeten meşhûr idi.

(s.45) Bizans mü'elliflerinden Mihail Atalyotis'in *Mich. Attaiote* ifâdesine bakılırsa burada halka bir eserdir gösteriliyormuş.

¹ Kalender Câmî'i --- Bu deyr-i kadîmî câmî'e tahvîl eden Fâtih Sultan Mehmed Hân'dır. Tahvîl edilen kiliseler bahsinde tafsîlât verilecektir.

İmparator Mavrikyos Maurice (582-701) zamanında Patrik Kiryako (Deyakonisis) ismiyle ma'rûf binaları yaptırmıştı. (Anonimos)'un ifâdesine nazaran bu mahallenin bu nâm ile iştihârı sâlifü'z-zikr patrikin Deyakonisa yani kilise papasının rûhânî bir hademesi iken orada ikâmet eylesinden nâşîdir. Hatta patrikin kız karındaşı da Deyakonisa idi.

(Sedrenos) Rumcası (Kedrinos) Cedrenus'un ifâdesine göre İmparator Mavrikyos Çekmece'de imparator i'lân edilen Fokas tarafından Kadıköyü kurbünde (Efteropiyos), Eutrope (Kalamış) Koyunda beş evlâdı : Javerius, Petro, Paveli, Jüsten ve Yüstinyanos ile birlikde i'dâm edilerek ser-i maktû'ları, Makriköyündeki meşhûr (Kampüs) Campus mevki'ine atılmış idi. [27 Teşrîn-i evvel 602] Fokas tarafından verilen emr üzerine kafaları ta'affün edinceye kadar oldukları yerde bırakılmış ve'l-âhire hıristiyanlar tarafından alınmış, ve cesedlerine takılarak götürülmüşdür. Samatya'da meşhûr (Estüdyon) Manastırına (Emir Ahur Câmî'i) gömüldükleri rivâyet ediliyor.

Kalender câmi'inin karşı yani cenûb tarafına daha sarîh bir ta'bîr ile direkler arasının ve Acemoğlu Hamamı'nın¹ arka cihetine müsâdîf mahalde ve yangın yerlerinde (Balban Ağa) Mescidi nâmıyla muhterik küçük bir mescid harâbesine tesâdüf ederiz ki vaktiyle pek mühim bir manastırın bakıyyesi olduğu maznûndur. Burası şâfi ma'nâsına olan (Tokoratorus) *Ste. Vierge du Curateur* vasfiyle tebcil edilen Hazreti Meryem nâmına bir mü'essese-i dîniyye idi.

(s.46) Tedkîkât-ı târîhiyyeden anlaşılacağı üzere, Balban Ağa İstanbul'un fethi târîhi olan (857) senesinde sekbânbaşı olup o sene içinde vefât etmiştir. Nereye defnedildiğini tahkîk edemedim.

Münhedim Vefâ Câmî'inin karşısındaki sokak içerisinde (buradan Süleymaniye Câmî'ine gider) evler arasında sıkışık kalmış olan Molla Şemseddin

¹ Acemi Oğlanlar Hamamı --- Vaktiyle yeniçerilerin eski odalar dedikleri Direkler arasında, Kozya kırâ'athanesi ve civârının işgâl ettiği sâhada kâ'in kışlanın hamamı idi. Devşirmelere acemi oğlanlar ta'bîr olunurdu. Fi'l-asl oğlan kelimesinde bir ma'nâ-yı terzîl olmayub delikanlı yahûd delikanlı olmağa karîb erkek demektir. Hatta Almanların bir sınıf-ı hafîf süvârî askerine verdikleri (öhlân) unvâmı oğlandan me'hûzdur. [Hammer: Ata Beg Tercemesi, İstanbul tab'ı, cilt 1. S.241 altıncı kitab]

Hadîkatü'l-Cevâmî'de bu kışlaya dair şu tafsîlât vardır. Acemi oğlanlar kışlası mescidi Akdeniz tarafında Kapamacılar ardında Anadolu Ağası yoldaşlarının sâkin oldukları kışladır. Bânîsi Ebu'l-feth Sultan Mehmed Han'dır. Derûnunda olan hamam Sultan Süleyman'ınındır. İttisâlinde Yeniçeri ocağının fedûle furunu (Şehzâdebaşında Letâfât apartmanının tam karşısında ve tramvay yolu üzerindeki furunun mevki'inde idi) ve mukâbilinde Tulumbacılar kârhânesi (16 Mart 1336 senesinde bir gece İngilizler tarafından derûnunda şehîd edilen askerlerimizin ikâmet ettikleri ve bir aralık birinci dâire-i belediye olan sâbikan Vâlide kethudâsı Şakir Efendi'nin ahşab el-yevm münhedim konağı yerinde idi.) ve kışlası vardır. Neferâtı harîklerde başlarına kalaylı tas giyerler, ve üzerinde neferin kaçınıcı olduğu rakamla yazılmıştır. Mescid-i mezbûrun minberini Şâhzâde Sultan Mehmed'in vakfına kâtib bulunan (Kazgan Asmaz) lakabıyla ma'rûf el-Hac Mustafa Efendi vaz' eylemiştir. Şu tafsîlâtdan anlıyoruz ki zamanımızda itfaiye neferâtının başlarına giydikleri ince ma'denden taslar, vaktiyle bizde yüz kırk şu kadar sene evvel de kullanılıyormuş.

Bu kışlanın Kapsu önünde meczûb Osman Baba'nın üstü kubbe şeklinde demir ve tel kafeslerle setredilmiş mükellef mermer sandukalı, baş taşında. eski şekilde kalın bir Mevlevî sikkesi bulunan türbesi vardı. Tramvay yolu Fâtih'e doğru temdid edilirken bu türbe bir gece ale'laceler hedm ve merhûm-ı muşârun-ileyhin pek muntazam gâyet metîn ve vâsi' lahdî açdırılarak bakıyye-i izâmı büyük bir sanduk içerisine alunub Şehzâde Câmî'i havlîsine, Fevziye Caddesi'nden Vefâ'ya giden yolun iç köşesine nakl ve defnedildi.

Ayak ucunda bir sırada merhûm mîr-ilm Mehmed Beg ibn-i merhûm mîr-ilm Süleyman Beg ibn vezîr-i a'zâm Mehmed Paşa Civan Kapucu Paşazâde: 1084 ve Mîr-ilm Süleyman Beg ibn-i vezîr-i a'zâm Mehmed Paşa: 1061 medfûndurlar. Bunların mücevveze serpûşları, ve mermer sandukaları muntazam ve mükellefdir.

Fakat dervîşin kadîm türbesi yapılmadığı gibi zarîf mermer direkler üzerine oturtulmuş kubbesi de tekrar inşâ ve ihyâ edildi. Bu mermer sütûnlar el-yevm Şehzâde Câmî'i havlîsine bir tarafa atılmış duruyor.

Merhûm Sultan Abdulhamid Hân evvelin: 15 Muharrem 1195 târîhli vakfiyesinde muşârun-ileyh Osman Baba hakkında diyor ki " İstanbul'da Şehzâde Câmî'i kurbünde eski odaların altmış bir Kapsu ittisâlinde defnolunub türbesi cânib-i mülûkâneneden bina ve inşâ olunan meczûb Dervîş Osman merhûmun başı ucuna be-her gece bir aded kandil ikâdî için yevmî dört akçe muvakkad kandil ve iki akçe ferrâşiye ve bir akçe kandil bahâ ki cem'ân yedi akçe ve şehriye ve iki okka revgân-ı zeyt evkâf-ı humâyûn hâsîlâtından ta'yîn ve i'tâ olunub vazîfe-i merkûmesi kışlada altmış bir cemâ'atin vekîl-harcı olana meşrûta ola.

Gürânî¹ nâmıyla ma'rûf kilise câmi'î eski (Aiyos Teodoros Tiron) *Egl. St. Theodore Tiron de Sphorace* kilisesi ² olmak üzere telakkî edilir halbuki mu'allim (Molman) *Mühlman* bu ma'bedin Aiyos Teodoros (Karvonaryo)olduğuna kâni'dir.

Her gün kiliselerde okunacak du'âlara dair bir mecmû'a³ neşr eden (Sir Mondî) bu tevcîhi bir dereceye kadar te'yîd ediyor. (3Eylül)

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü üzere, bazı mü'elliflerin beyânâtı ve şehâdeti bu kilisenin At Meydânı'nın civârında başka bir yerde gösterilmesine imkân bırakmıyor. Binâen aleyh Nogorodlu Antuan'ın İstanbul'u dolaşırken vâkı' olan ta'rîfât ve beyânâtını ve eski topografya ulemâsının ifâdâtına nazar-ı dikkate alarak Enfül-beyân Kilisesinin (Aiya Anastasya Farmakolitra) *Ste. Anastasie Pharmacolytra* ma'bed-i kadîmi olduğu kabûl ve ol sûretle teklîf ediliyor.

Şu vakfiye münderecâtından anlaşılıyor ki Derviş Osman, hâl-i hayatında âmmenin hüsn-i zannını kazanmış ve bilhâssa yeniçeri tâ'ifesinin nazar-ı hürmetini celbeylemiş bir zât imiş, ve kışlayla da münâsebeti varmış.

Padişahların nefer sûretiyle yoldaşlarından bulunduğu birinci orta odaları Osman Baba Türbesi ittisâlinde yani şimdiki Felek Sineması Mahallesi'nde idi.

Seng-i mezârındaki kitâbe şudur:

Hüve-l-hallâku'l-Bâkî

Meczûb-ı ilâhî merhûm ve mağfûrun leh Derviş Hâfız Osman rûhiyçün.

1197

(s.47)Aiyos Teodoros Kilisesine kâhin ve kâşif Revelateur ma'nâsında olan (Fanerotis) dahi denildiğini Doktor Paspati yazıyor. Kilisenin bu sıfatla da iştihârı

¹ Bu kadîm kilisenin vâkıfı Molla Gürânî'dir. Minberini Mehmed Eminzâde Hüseyin Ağa'nın oğlu müderrisinden Abdurrahman Efendi vaz' etmiştir.

² Vefâ semtine Asforakiyos Sphorakios Mahallesi derlerdi ki Asforaki büyük Kostantin zamanında (beşinci asr) a'yân idi. Asforaki Mahallesi bu adam te'sis ve i'mâr etmiştir.

Vefâ'da (Veyank-ı şucâ') câmi' hatîresinde İstanbul'un ilk kazıyü'l-kuzzâtı olan sülâle-i tâhire-i Mevlânâ'dan Hıdır Çelebi medfûn olduğu gibi, karşısında kabristânda da meşhûr Kâtib Çelebi defn-i hâk ıtr-nâkdir.

Bu câmi'in civârında bir bostan içerisinde pek kadîm tahte'l-arz bir kilise de vardır. Bazı rivâyete nazaran İstanbul'un son kayseri Kostantin burada medfûn imiş. Fakat bu rivâyet hiçbir taraftan te'yîd olunmamıştır.

kayser Adanalı (Isaveryali) Üçüncü Leon Leon I'Isaurun zamanında başlayan put-şikenler mücadelesinde (725-726) Hıristiyanların bu tahte'l-arz kiliseye ilticâ ettiklerini ve burada (ikon) dedikleri tesâvir-i e'izzeye ta'abbud eylediklerini kilise müstahdiminden tahkik eyledim.

³ (Karvonariya) kömürü ma'nâsındadır. Leon Makelis (bir Kapudân-ı deryâyı öldürdüğünden kasab lakabıyla iştihâr etmiştir.) zamanında zâdegândan İleriyon tarafından inşâ edilmiştir.

Minolokion Menologium (Mîn) ay ma'nâsına olub (lokiyon) bir ay zarfında her gün kiliselerde okunacak du'â mecmû'ası demektir.

her kim bir şey gâ'ib ederse, onu bulmak için bu azîzden isti'âne etmesinden dolayı imiş. Binâen aleyh kilisenin bu nâm ile de yâd edilmesi ağıle-i ihtimâl, muhbir ve kâşif ma'nâsını da ifâde eden Ayia Anastasya Farmakolitra *Ste. Anastasie Pharmakolytra* ta'bîrini bu kiliseye isnâd olunan havâsın mûmâseleti ki bidâyeten Anastasya nâmına nezr ve ithâf edilen mezkûr kilisenin Bi'l-âhire Ayios Teodoros nâmına tahvîline bâdî ve bâ'is olmuşdur. (farmakon = ilâc, litron= kurtarmak ma'nâsına olub terkîbi hâlinde ona mürâca'at eden, ilâcdan müstagnî olur demektir.

Bu kilisenin yerinde, evvelce Patrici (Famarka)'nın evi varmış. Kiliseyi Birinci Anastas (Dikoros) [491-518] yaptırmışdır.

Şu münâsebetle diyelim ki halk beyninde mütevâtir olan bazı an'anât ve rivâyâtın ekseri sıhhat ve vüsûkı sâbit olamıyor

(Mortman)'a göre, Vefa kurbünde Kırk çeşme karşısında kâ'in Sekmanbaşı İbrahim Ağa Mescidi, meşhûr (Kira Marta) *Couv.de Kyra Martha* manastır-ı kadîmidir ki kayser Mihail Paleologos'un hemşîresi ve ser-esvâbî-i kayserî ma'nâsına olan (Protöstrator) *Protostrateur* (Mihail Glavas Terahanyotis) *Michel Glavas Trachaniotis* 'in zevcesi olub (Marta) mezhebinde bulunan Mari Dukas Komninos¹ *Mari Ducaena Comnena Paleogina* tarafından inşâ etdirilmişdir.

Bu deyr-i kadîmde merkûm meşâhîr

Mebhas-ı mahsûsunda ayrıca zikredileceği üzere bu manastırda (Mari Kaleopa)*Marie Cleope* ile e'izze-i Hıristiyâniyyeden Cengaver Ayyius Anis (Sen Jan)'ın² cesedleri de medfûndur.

Bu manastırın karşısındaki meşhûr Kırk Çeşme'nin âyine taşı üzerinde, Bizans tezyînâtında çokça kullanılan hayvânât eşkâlinden. karşı karşıya gelmiş iki

¹ (Kameriyye Câmî'i) nâm eserimde mufassalan beyân eylediğim üzere Mari Dükas, kayser Aleksiyos Komninos'un kâyinvâlidésidir. Kadîm (Hora) Gholâ manastırı olan bu deyr, kayser Yustinyanos tarafından (527-565) inşâ edilmiş iken harâb olduğundan bu kadın ihyâ eylemiş idi. Mari Dükas'ın pederi Bulgar Kralı Samuel'in oğlu (Teroyan)'dır. Bu kadın fevkalâde bir hüsn ve âne mâlik, ahlâkı metîn ve mazbût her husûsda medh ve sitâyîşe şâyân ve elyak idi. Anna Komninos ile zevci kayser Nikiforos, muşârun-ileyhâyı pek ziyâde medh u senâ ediyorlar.

Bu kadîm deyrin hâatemü'l-kıyâsara olan (Kostantin Deragazas)'ın müdeffîni olmak üzere gösterilen mahalde kâin olduğuna dair birinci kitabımızın (30)uncu sahîfesinin (3) rakamlı hâşîyesinde mûnderic ma'lûmâtın bir sehv-i tertîbden münba'is olduğu bi'l-âhire anlaşılmaqla (Kira Marta) manastırının Vefa'da Kostantin'in müdeffîni olduğu rivâyet edilen mahalde kâ'in olmayub Kırk Çeşme karşısındaki Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mescidi nâmıyla ma'rûf olan ma'bedin asıl Kira Marta Manastırını idüğü tashîh olunur.

Patrik Kostantinos " Kostantiliyad 1846" nâm eserinde bu deyr-i kadîmin feylesof hekîm lakabıyla ma'rûf İkinci Leon zamanında (474) Patrici Lipis Libis tarafından inşâ ve Mihail Paleologos'un hemşîresi imparatoriçe Teodora cânibinden ihyâ edildiğini yazıyor. (S:96)

² Kameriyye Câmî'inin sol cihetindeki dairenin Pareklesion kubbesinde, Sen Jan'ın mozayikle yapılmış mükemmel bir resmi hâlâ duruyor.

tavus kuşu ve çam fıstığı resimleri ve eşkâl-i hendeseden müteşkil bazı tezyînât vardır.

(s.48) Bazı Frenk seyyâhlar bu tavus kuşları resimlerini görerek bu çeşmenin bir Bizans çeşmesi olduğuna zâhib olmuşlarsa da doğru değildir. Bu çeşme Kânûnî Sultan Süleyman Hân'ın uluvv-i himmetiyle şehre îsâl edilen suların çeşmesidir. Bu âyine taşı da başka yerden buraya nakledilmiş olsa gerek. Binâen aleyh bu gibi zevâhire bakarak hükmetmenin bir kıymet-i ilmiye ve târîhiyyesi olamaz.

Bu manastırı câmi'e tahvîl eden Sekbânbaşı İbrahim Ağadır ki, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın sekbânbaşılarından. Bu kadîm manastırın önünden geçen dar yolun 1339-1340 sene-i rûmiyyesi Teşrîn-i sâni zarfında tevsî'ine lüzûm hâsıl olduğundan sokağa tesâdüf eden müşârun-ileyhin müdeffini de mescidin yan tarafına nakledilmiştir. 1339-1340

Bu zâtın seng-i mezârında şu yazılıdır:

Hû- intekilu'l-merhûmü'l-mağfûr min dâru'l-fenâ ilâ dâru'l-bekâ ve hüve's-şehîdü's-sa'îd İbrahim Ağa ser-sekbân-ı Fâtih Mehmed Hân aleyhi'r-rAhmedve'l-gufrân târîh-i vefât: -857-

Filadelfiyom mevki'inde başlıca iki âbide vardı.

1- Biri iki elli Halkon Tetrapilon (bakırdan ma'mûl bir âbide idi.)

2- Diğeri Sintetos Kiyon (müte'addid taşlardan müteşkil sûtûn)

Edirne Kapusu'nun nâm-ı kadîmi olan Harisyos Kapusu'nda Havâriyyûn Kilisesi'nden Forum Amastriyanom'dan ve Porta Plate *Porta platea* dedikleri bir kapudan gelen yollar o târîhlerde şehrin vasatı olan Ffiladelfiyom (...) mevki'inde birleşirdi.

Filadelfiyom ile Havâriyyûn Kilisesi arasında (Taoliyuzio) *Olybrios* ile Kostantiyana *Constantiana* Mahalleleri vardı.

El-yevm mevcûd ve pâyidâr olan Marsyanus sûtûnu (Kız taşı) ve Kostantiyana Mahallesi'nin mevki'ini ta'yîn ve irâ'e etmektedir; burası Kostantiyana Mahallesidir.

Taoliyuzio Mahallesi on birinci mıntika dâhilinde müsâdif olan Sinan Paşa, ve (Kostantiyana)da Kız Taşı¹ ve Öksüzce Hatib semtleridir.

¹ Kıztaşı kurbünde ve civârında âsâr-ı milliyemiz. ---Kıztaşı civârında Fâtih Sultan Mehmed'in vüzerâsından İskender Paşa'nın Sultan Ahmed kurbünde Dîvân yolunda Fîrûz Ağa Câmi'i tarz-ı inşâsında kârgîr. yüksek ve tek kubbeli, son cemâ'at mahalli dört cisim sûtûna istinad edilmiş. güzel

(s.49)Câmi‘in çeşmesi üzerindeki kitâbe şudur:

Hazreti pâdişah devr ânun	Kapudan ve vezîr ismi Halil
Dileridi ki, bu mahalde,	Kıla bir hayr ve bula ecr-i cezîl
Kethudâsı vezîr--i dâânın	İsmi Mahmud ve halkı kadr-i celfîl
Dedi semtinde bir mahal vardır.	Halkı ataşân gibi zebûn ve ‘alîl
Ger olsa mâ’-i câriyye himmet	Olmaya böyle bir sevaba adîl
Eyleyüb su yerine akçe sebîl	Yapdı bu çeşmeyi latîf ve cemîl
Dileriz Hak vücûd pür cûdîn	Eyleye hıfz vere ömr-i tavîl
Nûş idenler suyu dedi târîh	Oldu bu aynın adı ayn-ı celil

Câmi‘in çeşmeye muttasıl kubbesi üzerinde de “İnne’s-salâte...âyetiyle 1036 târîhi mahkûkdür.

Medreseler bahsinde zikredileceği üzere, bu harâb câmi‘in karşısınca Sultan Mustafa zamanında Edirne’de pek fecî‘ bir sûretde şehîd edilen şeyhu’l-İslâm Erzurûmî Feyzullah Efendi’nin pek muhteşem bir medrese ve kütüphanesi vardır. 1112.

Zamânımızda At Meydânı dediğimiz, yeniçeri ocağının ilgâsından sonra Ahmediye nâmına alan semt-i meşhûr Bizans târîhinde (Leomakelion) *Leommakellion* nâmıyla şöhretgîrdir ki, burada yeniçerilerin (yeni odaları) vardı.

Târîhde Orta mescid nâmıyla ma’rûf olub Genç Sultan Osman sâninin Yedikule’de vak‘a-i dil-sûz şehâdetinden evvel ol müşârun-ileyh getirdikleri bu mescidin mürûr-ı zaman ile harâb lmuş idi. Şeyhu’l-islâm ve evkâf nâzır-ı esbaki merhûm Ürgüplü Hayri Efendi zamanında müceddiden dil-nişîn sûretde inşâ edilmiş olan mescid, kadîm Orta mescidin arsasına binâ olunmuşdur.

At meydânı mescidinin bânîsi fi’l-asl Kânûnî Sultan Süleyman’dır. Beş vakitden akşam ve sabah namazları ve yılda bir kere çuka tevzî‘i günü öğle namazı kılınırdı. Cibâli harîkinde yandığından müceddiden yapılmışdır. (1070). Mukaddimen dahi yanmış ise de tekrar inşâ edilmiş idi.

Orta mescidi de yakan bu dehşetli harîk, Sultan Murad râbi‘in devr-i saltanatında 1043 senesi Saferinin 27. Cum‘a günü dave-i küberâ zamanında Cibali Kapusu hâricinde bir kalafatçı funda yakub gemi kalafat ederken zuhûr etmiş ve

metîn bir câmi‘i bulunduğu gibi, Sultan Osman Han Sâni zamanında Kapudân-ı deryâ olan Halil Paşa’nın da İskender Paşa Câmi‘i tarz ve cesâmetinde bir câmi‘i vardır. Fakat 1310 hareketi arzında ziyâdece rahnedâr olan bu ma‘bed-i âlî-i’l-islâm el-yevm mesdûd ve ekser-i aksâm-ı mâ’il-i inhidâmdır.

poyraz rûzgârının şiddetle tevsî' ederek ân-ı vâhidde Aşık Paşa Semti'ne ve İstanbul'un kadîm-i küberâ bir ailesi olan Çeşmî Efendi'nin Kadı Çeşmesi'ndeki mükellef konağını da yakarak Fâtih semtine büyük ve küçük Karaman mahallâtına, Saraçhane'ye atlayub oradan Molla Gürânî'ye, Yeni Bağçe'ye kadar İstanbul'un en ma'mûr aksâm mahallâtını yakmış idi.

Orta mescidin karşısında Orta Çeşme nâmıyla güzel bir çeşmemiz vardır. Çeşmenin cebhesi Bâb-ı humâyûn önündeki Sultan Ahmed sebîlinin müzeyyenâtını andırır eşkâl-i hendesiyyeden müteşekkil nukûş ile müzeyyendir. Suyu daima akar. İki kısımdan ibâret olan bu çeşmenin ayrı ayrı kitâbeleri vardı.

Sağdaki kitâbe

Cenâb-ı zıll-i Hakk Sultan Ahmed Han Gâzî kim	Odur şimdi (serîr-i saltanatında hüsrev-i yektâ)
O hâkân-ı kerîmü'ş-şânın ecdâd-ı izâmından	Azîmü'l-menkıbe Sultan Süleyman Hân (adl-i ârâ)
Guzzât-ı dîni reyân zülâl lütf edüb gerçi	Bina kılmışdı (Bunda çeşme sâribi bedel râ)

(s.50)Diğer çeşmenin kitâbesinde

Velâkin zîb u zebûrdan olub ârî vü âzâde	Nazarda sâde rû bir hûb-ı sengîn-i dil idi gûyâ
Süleyman zamanın âsaf ve dâmâd-ı zî-şânı	Vezîr-i a'zâm İbrahim Paşa-yı kerem-i pîrâ
Görünce fırka-i Bektaşiyânın cümle ebvabın	Müzeyyen olduğun envâ-ı ârâyişle ser-tâbâ

Muhtıra :

Bu çeşme Sultan Mahmud Hân-ı Sâni zamanında iyice ta'mîr görmüştür. Çeşmenin kitâbeleri nefis bir ta'lik ile yazılmış olduğu hâlde (kereler/kareler) içerisinde alınan ibâreler gâyet kaba te'âyuka benzer bir yazı ile yazılmıştır.

Çeşmenin üzerinde Sultan Mahmud'un tuğrası bulunmasına bakılırsa yeniçerilerin ilgâsından sonra kereler içerisinde gösterdiğim ibârelerin birinde yeniçerilere dair bazı ibâreler mevcûd iken değiştirildiğine hükmediyorum. Çünkü kitâbe bir harîkden zarar-dîde olmuş olsa idi, bunun sâir yerleri de bozulmuş olacaktı. Halbuki çeşmenin hey'et-i umûmiyesinde ve nukûş ve müzâyenâtında harîkden müte'essir olduğuna dair ufak bir emâre bile görmedim. Şu hâlde bazı mülâhazâtae mebnî o ibâreler değiştirilmiş olacak.

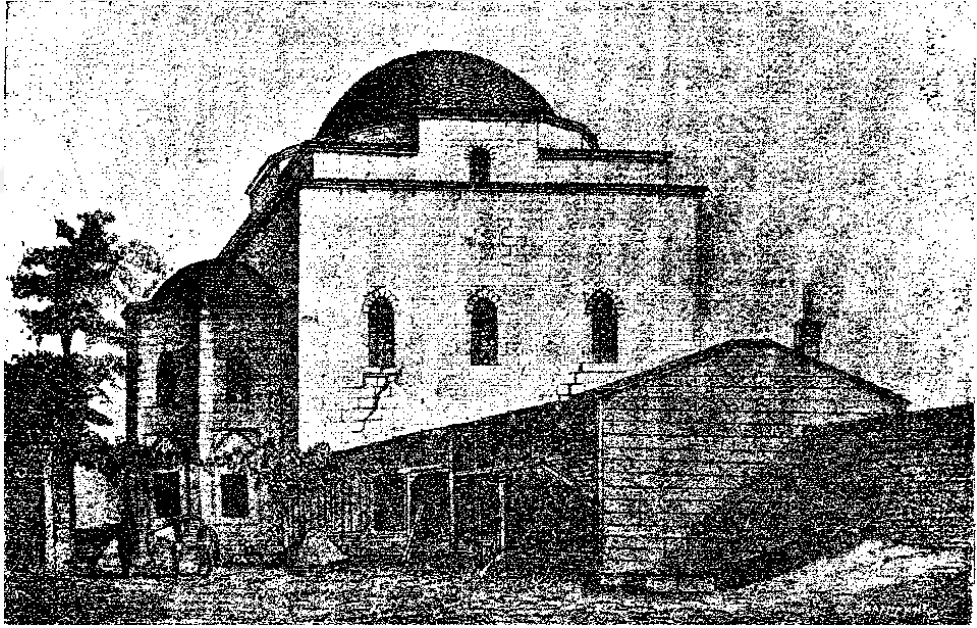
Kırk Mazlumlar Kilisesi'yle (Saraçhâne başında Kanbur Mustafa Paşa Câmi'i) Egl. Des 40. Matrys de Sebaste sahrenci (Saraçhane mevki'i) ve Halkon Tetrapilon ve Sinte Toskiyon [yekpâre olmayub müte'addid taşlardan mütşekkil sûtûn demektir.] mevki'leri vak'anüvis Pascal ile Bandori'nin ve Nikitas Honyatis'in (s.431) Nicetas Choniatis eserlerinde derece-i kâfiyede irâ'e ve ta'yîn edilmiştir.

Yukarıda ismi geçen Filadelfiyom mevki'inde ki Tetrapilon dedikleri çâr pâ âbidenin üzerinde iki el vardı. Bu eller mahall-i siyâset olan (Amastriyanon) meydânına götürülmek üzere Filadelfiyom'dan geçirilen mahkûmîn için bir alâmet-i tezlîl ve tahkîr idi.

Bizans meşahîr-i ricâlinden Karateros *Craterus* ile Mosele'nin *Mosele* evleri de Modiyon, Modiyos ile Filadelfiyum civârında kâ'in idi.¹

Evsâf-ı samedâniyyeden kâdir-i mutlak sıfatına izâfeten tebcîl edilen Pandokratorus (Zeyrek Kilisesi Câmî'idir) Pantocrator ve yine Cenâb-ı Hakk'ın (Basîr) sıfatına izâfeten meşhûr Pantapopitis *Pantepoptes* (Fâtih civârında eski İmâret Câmî'idir.), ve Fâtih kurbünde Ayia Teofano (Demirciler mescidi) *Ste. Theophano* kiliseleri. Moskof

(s.51) Hacıların ve patriyanın ifâdâtına nazaran dördüncü tepeyi işgâl eden bir çok me'âbidenen pâyidâr olabilenleridir.²

**Fâtih Câmî'-i Şerîfi kurbünde Demirciler yahud Tımarhane Câmî'i
Livis Manastırı
(1877 senesindeki resmi)**

¹ (Preger) Preger nâm mü'ellifin Scriptorum originum Constantinopolitanarum adlı eserinde (1901) deniliyor ki (mananayi) cenerali İskitleri kâmilen mağlûb etdikden sonra bu hizmetine mükâfâten (Odiyon)'da nâmına bir sûtûn rezk edilmiş idi. Bazıları (Odiyon) Modiyos da diyorlar: Orada bir de saat vardı. El-yevm o mevki'de bir kemerle sûtûnlar mevcûd olub bunlar (Krateros)'un evinin yanında idi.

² Birinci kitabımızın 38. Sahîfesindeki resminde görüldüğü vech ile Fâtih Câmî'-i şerîfinin Karadeniz cihetine müsâdif mahalde kâ'in olub hareket-i arzdan evvelki şeklini irâ'e eylediğimiz Demirciler Câmî'i yahud Tımarhâne Mescidi Paspatıye

Me‘a mâ fih (Kostantin Livis) Constantin Lips

Manastırına (Ayios Apostolos kurbündeki manastır) dahi derlerdi ki, burası Hazreti Meryem’e nezr ve ithâf olunmuş idi.

(s.52)Kırk Çeşme’nin Târîhimize âid Hatırâtı: Kırk Çeşme’de Payzen Yusuf Paşa’nın Pertev Paşa’nın konakları vardı. Vefa’da Topuzlu oğlu İbrahim Paşa’nın cesîm ve mükellef konağı vardı ki zamanımızda merhûm Kerîm Paşa veresesine intikâl etmiştir. Bu konağın altında büyük bir sahrenç bulunduğunu işitdim.

Evliya Çelebi, İstanbul’daki vüzerâ ve küberâ saraylarını zikr ve ta‘dâd ederken, Pertev Paşa sarayı’nın Vefa Meydânı’nda mebnî olub Mi‘mâr Sinan binâsı olduğunu haber verdiği gibi, (Tezkiretü’l-Bünyân)’da da bu sarayın zikri geçiyor. Pertev Paşa’nın vefâtı (988)dedir.

Evliya Çelebi, Eyub Kasabası’ndaki ziyâretgâhları zikr ve tavsîf ettiği sırada Pertev Paşa Türbesi’nin Mi‘mâr Sinan kârî münevver, müzeyyen bir kubbeden ibâret olduğunu söylüyor. ¹ Pertev Paşa türbesi Eyub Câmî’i-i şerîfinin şimâl-i garbî cihetinde yani Bostan İskelesine nâzır cebhesine muvâzî Küçük Emir Efendi Sokağı’nda ve müşârun-ileyhin müdeffinin karşısındadır. Türbe murabba‘u’l-şekl bir plan üzerine yapılmıştır. Esâs duvarları kargîdir. Hâ-i hâzırı Evliya Çelebi’nin ta‘rîfi gibi, (Mi‘mâr Sinan kârî bir kubbeden) ibâret değildir. Ahşab basık tavanlı karanlık bir yerdir. Anlaşılan türbenin yukarı tarafı yıkılmış, kubbesi yerine şimdiki ahşab tavan yapılmıştır.

Eyub Kasabası’ndaki âsâr-ı âliye-i dîniyye zikrolunduğu sırada bu türbeden bahsedeceğiz.

Müşârun-ileyh Pertev Paşa, Süleyman Kânûnî, Selim sâni ve Murad sâlis devirlerini idrâk etmiştir. Süleyman Kânûnî zamanında vezîr-i sâni olub (Sigetvar) cenginden şark cebhesi kumandanı idi. Mazbûtât-ı târîhiyye nazaran, kısa boylu bir adam imiş. Sultan Selim sâni’nin pederi tahta cülûs etmek üzere, İstanbul’a

nazaran (Livis)Libys manastırı olmak üzere kabûl ediliyor. Tarz-ı inşâsındaki bazı alâmete, ez-cümle mihrâbının çıkıntılı olmasına göre bunun kadîm bir ma‘bed bakıyyesi olduğuna ihtimâl veriliyor. ma‘lûmdur ki Türk mi‘mârları câmî’lerin

¹ Birinci cild S.408

planlarında bu çıkıntıyı kabûl etmemişler, planları murabba' bir esâs üzerine yapmışlardır.

Bu civârda bir de (Ayyios Teofanis) Kilisesi vardır ki, eski planların ta'rîfine, göre At Pazarı'nın biraz aşağı tarafında münhedim Mağnisalı Mehmed Paşa Câmî'i'nin Bozdoğan kemeri cihetinde ve yine münhedim (Sinepror Vâlîde Sultan) Mektebinin biraz yukarısında ve At Pazarı kurbünde bulunmuş olacak. Fi'l-hakîka eski planlarda kadîm Destgâhcılar caddesinde el-yevm harâb minaresiyle etrâf duvarları kalmış olan (Sanki yedim) yahud Keçeli Hayreddin Câmî'i'nin cenûb-ı garbîsinde gösteriliyor. Cırcır harîkenden sonra bu taraf yolları tesviye edilirken tahte'l-arz metîn temeller duvar bakkayâsı çıkmış idi. Celal Esad Beg'in (İstanbul Planı)nda Ayyios Teofanis Teophane Kilisesi (Sanki yedim Câmî'i)'nin şimâl-i garbîsinde, ve (Liviyos) manastırı da Çinili Hamamı'n şimâlinde kadîm Nemone Şükran mektebinin (el-yevm Akşemseddin Efendi nümûne mektebi olub sırasıyla Serdar Abdulkerîm, Tophane Fabrikaları nâzırı Said Paşalar, ve Tatarzâdegândan Hacı Arslan Efendi Konağı) mevki'inde gösterilir. [On birinci mıntika ve dördüncü tepe]

Olivriyos Olibrios manastırı da Saraçhâne başında, Fâtih Sultan Mehmed Han'ın mi'mârî Ayas'ın medfûn olduğu câmî'in biraz yukarısında bulunmuş olacak!

Burada da tekrarına lüzûm görüyorum ki, Bizanslılar zamanında mevcûd ve kısmen harâb olan mü'essessât-ı dîniyye ve emâkin-i emiriyyenin mevki'lerine bâ'de'l-feth aynı hizmet ve maksadı îfâ etmek üzere mebânî inşâ edilmiş idi. Tedkîkât-ı târîhiyyeden anlaşıldığı üzere fethi müte'âkib emlâk-ı husûsiyyeye dokunulmayarak hakk-ı tasarrufa tamamıyla ri'âyet edilmiş fakat emlâk-i vakfiye devlete intikâl etdirilmiş ve yahud bir emr-i hayrın idâmesi için fetihde yararlıkları görülen ricâl ve mücahidîne temlik kılınmış idi.

(s.53)Giderken yeniçeriler cülûs bahşişi talebi bahanesiyle müvekkeb-i pâdişâhî Bayezid hamamının önüne geldiği zaman isyân parolası olan (evet arabası devrildi) galgalesiyle alayın meşy ve intizâmını bir müddet ihlâl etmişler iken vezîr-i dil-yâr Sokullu Mehmed Paşa'nın hüsn-i tedbîriyle başlamak üzere olan şevreş teskîn ve alayın intizâmını i'âde ve te'mîn kılınmış idi.

Pertev Paşa'nın Vefa'da Molla Hüsrev Mahallesinde, Vefa Meydânı'na nâzır cesîm bir hanesi olduğu ve hane-yi evlâdına vakfettiği ve ittisâlinde daha birkaç hanesi olub, onları da akâr olmak üzere vakfeylediği ve ez meyyitde câmî'i, mektebi,

imârethânesi mevcûd idüğü ve Eyub'da türbesi bulunduğu (780) târihli vakfiyesinde mestûr olduğı gibi Mustafa Beg, Mahmud Beg, Mehmed Beg nâmında üç oğlu olduğı da sicillât-ı vakfiyede mukayedir.

Vefa Kovacılar Caddesi'nde harîkde bahriye nâzırı mühimme müdürü merhûm Hafız İsmail Efendi'nin büyük ahşab hanesinin ittisâlinde, tahmînen üç büyük arşun arz ve üç küçük arşun derinliğinde bir aralıkda (Hançerli Sultan) nâmıyla ma'rûf bir kadının mezarı vardı. Kitâbesi de okunur idi. Bu müdeffin harîkde kısmen hasarzedede olarak hâlâ pek yakınındaki Recai Efendi Mektebi sırasında ...'t-tecâvüz olarak duruyor. Caddedeki Büyük Kovacılar hamamı vaktiyle buradaki konaklardan birinin harem Küçük Koğacılar hamamı da selâmlık hamamı imiş.

Küçük Koğacılar Hamamı 1339 senesi Teşrîn-i sâni 1342 senesi Cemâziye'l-evveli içinde Emin Nureddin Câmî'i (Burmali Mescid) önünde Unkapanı'na inmek üzere açılan otuz metrelik cadde güzergâhına tesâdüf etdiğinden hedm edilerek arsası yola kalb olunmuştur.

Revâni Çelebi'nin ve Payzen Yusuf Paşa'nın müdeffinleri

Sultan Süleyman Kânûnî Devri şu'arâsından Revâni Çelebi'nin müdeffini ve Payzen Yusuf Paşa'nın kargir büyük türbesi Koğacılar –Destegâhcılar caddesi üzerinde idi.

Bu iki müdeffin de mezkûr yola tesâdüf etdiğinden hedmedildi.

Payzen Yusuf Paşa- Yusuf Paşa Frengiyyü'l-asldır. Bir vakitler hakîkî bir mekteb-i irfân aolub bu devlet ve millete pek çok hâdim yetiştiren Enderûn-ı humâyûndan bi't-tefeyyuz (990)'da yeniçeri ağası (993)'de Tımeşvar, (995)'de Bodin *Bude* vâlisi olub sonra azledilmekle (998) Zi'l-ka'desinde Kırk Çeşme'de kâ'in konağında bazı hademesi yedinde şehîd oldu. Paşa, etıbbâ'ını mâ fevka'l-had tekdîr eder. Şedîd ve hadîd bir zât imiş. Saraçhâne başında Fâtih daire-i belediyesinin kurbüne âhıran inşâ edilen kimyahânenin yerinde

(s.54)Harîkdan evvel bir mescidi de vardı. Yusuf Paşa'nın Payzın (*Forzato*) *Forçat* lakâbıyla iştihârı, harbde esîr edilerek, o zaman her tarafda cârî olan âdet vechle, ayağına zincir urularak harb sefînelerinde kürek çekmeğe ve tersâne işlerinde çalıştırılmağa mahkûm edilmesindedir.

Yusuf Paşa'nın türbesi (1310) senesindeki büyük hareket-i arzda harâb olarak kubbesi yıkılmış, metrûk bir hâlde idi. Mezârında kitâbesiz, üstivâniyü's-şekl kalın iki taş vardı ve mahalle ahâlisi tarafından ser-i kabrinde kandil yakılıyordu.

Bu medfen, Vîrane Türbe nâmıyla ma'ruf idi.

Türbe tam yol üstüne tesâdüf etdiğinden Şehremânetince hedmedildi. Paşanın yeniçeri ağalığında askerin zabt u rabtı ve Budin valiliğinde de bazı âsâr-ı hayriye te'sîsi emrindeki hıdemâtını nazar-ı dikkate alarak hâbgâh-ı ebedîsinin pâ-yı tahkîr altında kalmasını tecvîz itmediğimden, amele tedârikiyle, medfenini açdırarak bakâyâ-yı izâmını hemân ittisâlindeki Revâni Çelebi Câmî'inin havlusuna nakle teşebbüs etdim.

Bu medfenin, sokak seviyesinden iki buçuk arşun derinlikde zuhûr itdi. Lahdi ale'l-âde taşlardan harçsız olarak yapılmış tabutu dişbudak ağacından ma'mûldür. Lahd iki metre tûl ve bir metre arzındadır. Tabutun yan tahtalarından sağdaki tahta çürümüş, üzerini kısmen kanla mulemma' gördüm. Fakat içerisinde ne kafa ne bacak ne de sâir kemik parçaları zuhûr etdi. Hâlbuki Paşa'dan (68) sene evvel vefât eden Revâni Çelebi'nin kafa ve kol ve bacak kemikleri tamamen zuhûr etdi.

Bu garîbe karşısında hayretde kaldım ve mahalle kudemâsından tahkîk-ı keyfiyete mecbûr oldum. Bahriye Mühime Müdîri merhûm Hafız İsmail Efendizâde mülga Bahriye Nezâreti me'mûrîninden Talat Beg'den ve sâir zevâtdan an'ane ile gelen rivâyete nazaran Paşa'nın katlinden sonra bu fecî'aya cür'et eden hademesi tarafından cesedi lahdinden çıkarılarak yok edilmiş...

Fi'l-hakîka lahdinde ufak bir kemik parçası bile zuhûr etmemesi böyle bir ihtimâle kuvvet vermektedir.

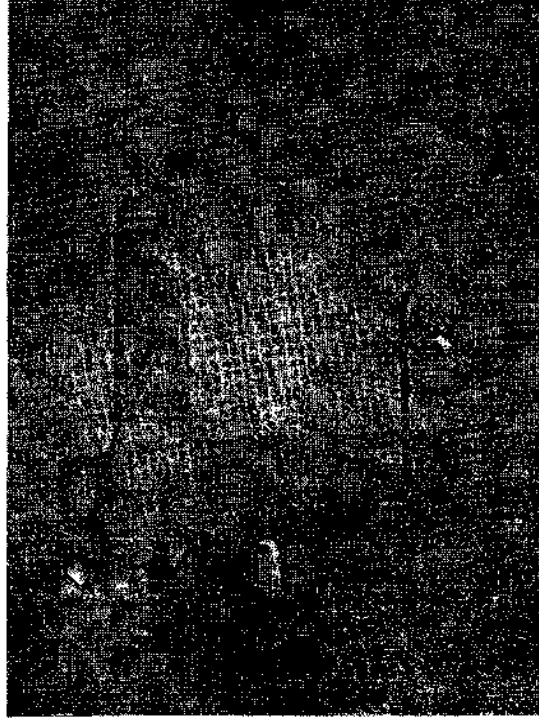
(s.55)Revânî Çelebi --Çelebi'nin câmî'i 1334 senesi Mayısının otuz birinci Cuma günü yanmıştır. Müşârun-ileyh Edirneli olup ismi İlyas Şucâ'dır. Yavuz Sultan Selim Trabzon'da iken hıdmetine dâhil olup birlikde İstanbul'a gelmiştir. Bursa'da kapluca, İstanbul'da Ayasofya mütevellîsi, bi'l-âhire Matbah Emîni oldu. İşrete mübtelâ idi. Bir dîvânı bir işretnâmesi vardır ki matla'ı şudur:

Kimiñ kim câm ile hoş âlemi var Süleymandır ki elde hâtemi var.

Revâni buradaki mescidini yapdırırken Sultan Selim oradan geçiyormuş. Bu mescidi bina eden kimdir? deyu sual etmekle, (Revâni kulunuzdur) deyu cevâb verdiklerinde latîfe yüzünden: "Hoş Ayasofyasın yılda bir mescid doğurursun!" dedikleri meşhûrdur.

Bu mescidin kurbünde tahsîl-i ulûm eden mülâzımlara mesken olmak üzere hücreler dahi yaptırmışdır.¹ Bu hücreler harîkda yandı, yeri yeni açılan sokağa kalbedildi. Şehrimizin tesviye-i tarîklerle mütemâdiyen dûçâr olduğu tahavvülâtından dolayı pek çok âsâr ve mebânîmiz ve bu myânda hâtîrât-ı târîhiyyemiz tahrîb olunarak mahv ve kemnâm edildiğinden hiç olmazsa, ashâb-ı hayr ve hasenâtın ve bu mülk ve millete hizmet edenlerin nâmlarını hâfıza-i enâmda yaşatmak ve onlara karşı deyn-i şükrânı îfâ eylemek ve bi'l-vesîle ittisâl-i âtiyeye bir îkâz-ı kadirşinâsânede bulunmak üzere, bu sûretle gâ'ib olan âsârı birer birer kayd ve zikrediyorum.

Revânî Çelebi'nin müdeffin medfûn olduğu lahd zemînden iki buçuk arşun aşağıda mükemmel yapılmış cesîm ve muntazam kapaklarla örtülmüş zuhûr etdi. Burası büyücek bir lahiddir. Bu lahidde aşağıda esâmîsi mezkûr zevât

Kovacılarda Revânî Çelebi Câmî'i (Dokuzuncu asır)

(s.56) fazladan defnedilmişdir. Bu zevât Revânî'den sonra defnedilmiş olduklarından Çelebi'nin kemikleri lahdin baş tarafına yığılmış bir hâlde görüldü. Târîhin haber verdiği gibi bacak ve kafa kemikleri nisbeten iri idi.

¹ Bizde tahsîl-i ilm ve ma'rifet edenleri eslâfın ne derece himâyet ve sahâbet etdikleri şu eserlerde sâbitdir. Binâen aleyh Avrupa'da mümâsil mü'essesât-ı şefkat-perverî yok iken, bizim memleketimizde bunlar da düşünölmüşdür.

Gerek Yusuf Paşa'nın ve gerek Revâni Çelebi'nin ve sair zevâtın kemikleri usûl-i şer'îyesi dairesinde hatemât-ı şerife tilâvet etdirerek intihâb ve inşâ ettirdiğim yeni lahdlarına nakl ve defneyledim [1340 senesi Martın birinci günü: hicret: 1342] Revâni Çelebi'nin bakıyye-yi izâmı, inşâ-kerdesi olan câmi'in mihrâbı önüne Yusuf Paşa'nın son hâtırâtı da bu câmi'in Kovacılar Caddesi'ne nâzır sağ cebhesi önüne minare dibine defnedildi ve her ikisinin ser-i kabirlerine birer servi ağacı dikdirildi.

Bu emr-i hayrda mü'essesât-ı dîniyye müdürü Sirozî Müftizâde Esad Beg'in himmetini bi'l-hâssa zikr ve takdîr ederim.

Vesâ'ik-i târihiyye tasnîf hey'etine me'mûr, erbâb-ı dânişden Musa Beg'in tedkîkâtından anlaşıldığı üzere Sultan Selim-i Sâni devrine âid (12) numaralı vesîkada Revâni Çelebi'nin Edirne'de Halîlü'l-ecr Mahallesi'nde İnci Hatun'un vakrf menziline mülâsık ve bir tarafı târik-ı âmm ile mahdûd hanesi bulunduğu muharrer olmasına nazaran Çelebi'nin Edirneli olduğu hakkındaki rivâyetin sıhhati tahakkuk etmiş oluyor.

Şimdiki muhterik câmi' mukaddemâ mescid iken Yorgancı Ali nâmında birinin minber vaz'ı ile câmi'e tahvîl ettiği sicilde mezkûrdur. Câmi'-i mezkûrla Kuşluk Hamamı arasında bulunub Sekbânbaşı Hüseyin Ağa'nın münderis olan câmi'ine âid olması melhûz bulunan kabristânda Sultan Ahmed Sâlis devrinde vefât etmiş Ali nâmında birinin musanna'ca kitâbe-i seng-i mezârı vardı. Bu zâtın mescid-i mezkûru câmi'e tahvîl eden erbâb-ı servetden sâlifü'z-zikr Yorgancı Ali olması muhtemeldir.

Harîkden pek ziyâde müte'essir olarak parçalanan Revâni'nin seng-i mezârı kâtibî kavuk ve sarıklıdır:

Kitâbe-i Seng-i Mezârı

**Cihân-ı serteser tutmuştu nâmı Ecel câmını çünkim nûş kıldı. İşidüb rûh-ı Kudsî dedi târîh
Emîr-i nazm kim yani Revâni, Şu denlü kim düşüb mest etdi âni Cinândan yana can atdı Revâni**
930

Revâni Çelebi'nin mescidiyle, Payzen Yusuf Paşa'nın türbesi arasında kâ'in olub, küçük bir hazîre teşkil eden mahalde, Çelebi'den mâ'adâ birkaç zât daha medfûn idi ki, isimlerini ber-vechi âtî kayd ediyorum.

Vefâ Şeyhizâde Hâmid Efendi'nin kerîmesi Fatma Hanım (1241)

Edremîdî Hoca Mehmed Sadullah Efendi (1244)

Mehmed Sadullah Efendizâde Mehmed Muhyiddin Efendi (1250)

Kastamonulu Hoca Ömer Efendi (1251-Za 29)

(s.57) Medfûn olub bu zâtların mezar taşları musattah ve üstuvâniyü'ş-sekl kûfekiden cesîm taşlardır. Bu zâtların kemikleri de Revâni Çelebi câmi'inin mihrâb istikâmetine defnedildi.

Revâni Çelebi mescidinin mülâzımlara mahsûs odaları ittisâlinde, ve ağleb ihtimâl, sekbânbaşı Hüseyin Ağa'nın çokdan mûnderis mescidi hazîresinde de şu zevât müdeffin idi.

Merhûm ve mağfûr Abdullah Beg: 1138

Elli dokuz cemâ'atin merhûm ve mağfûr Molla Mustafa Odabaşı 1184

Merhûm Mustafa Beg: 1184

Ahmed Bey 1159

Bu zâtların mezarları da otuz metrelik cadde istikâmetine tesâdüf etmekle, o mahalledeki kulübelerde sâkin erbâb-ı gayretten Çeribaşı Ali Ağa'nın himmetiyle, vaktiyle pek büyük i'tinâ ile yapılan cesîm ve muntazam kapaklarla örtülmüş olan lahidleri açdırılarak bekâyâ-yı izâmını Çelebi Câmi'i havlîsine defnetdirdim

1 Mart 1340-1342

Recai Efendi Mekteb ve Sebîli- Bu zâtın Vefâ Koğacılar Caddesi üzerinde (rokoko) *Rokoko* denilen üslûb-ı inşâ ve tezyînde güzel bir sebîli fevkinde mektebi vardır. Cebhesi som mermerdendir.

Çeşmenin kitâbesi: Allahu latîfun bi-ibâdihî vemâ tukaddimû li-enfusikum min hayrin indallâhi tecidûhü aynen fihâ tüsemmâ selsebîlen ve ce'alnâ mine'l-mâ

Sebîlin üzerinde sıra ile

1-

Recâ'î Mehmed nâm Emînü'd-Devle sâhib-i cûd

Ki oldu zâtı câh-ı defterîye mâ bihi't-tebhîc

Li-vechillâh edüb bu çeşme sâr u mektebi ibdâ'

Rızâ-yı Hakk'ı tahsîl etdüğünde şübhe yokdur hiç.

2-

Du'âsını su gibi etfâl-i devrân eyleyüb ezber

Dû âlemde ola bu hayr-ı cârî bâdî-i tefrîc

Te'âlallâh zehî mâ'ü'l-hayât rûh-ı perver kim

Letâfetde zulâl-i adnle himâye-i temzîc

(s.58) 3-

Senâkâr-ı kadîm ve müstedîmi bende-i şâkir
Mu‘ammâ gûne târîhîn eder bu beytten tahrîc
Bu târîh-i sebilde eyleyüb suyu başından sayd
Dedi atşâne sâhib-i hayr olan âbımdan al aç iç

1189

Mektebin Kapusu üzerinde

Mâşâ’Allâh,

Etdi bu mekteb-i vâlâyı bina ve ihsân

Sâhibü’l-hayr Mehmed ola âfetden Emîn

Derse teşvîk için etfâle denilsün

Vesakâhüm Rabbühüm

Defteri câh Recâ’î celîlü’l-‘unvân

Bânk-ı âmîni kopardıkça gürûh-ı sıbyân

Şâkir oldu o dâru’l-ilm bu kafes Hakk-ı Kur’ân

1119

Kapusunun münhanîlerden müteşekkil penceresi üzerinde de:

Acebtü li-men talebe’ d-dünyâ ve’l-mevtü tâlibühû

Menkûş ve muharrerdir. Hatt-ı talîk ile yazıları İstanbul’un imâdı makâmında bulunan (Mehmed Esad El-Yesârî)’nindir.

Bu mektebin bânîsi Recai Mehmed Emin Efendi, Başbakıkulu Borlulu Halil Ağa’nın oğludur. 1131’de doğmuştur. Kethudâ kalemine girüb ba‘dehû Koca Ebubekir Paşa’ya dîvân kâtibi olarak Cidde’de bulunmuş ve haccetmiştir. 1175 Muharreminde Re’îsü’l-küttâb olarak, 1176’de infisâl eylemiştir. 1181 Cemâziye’l-evvelinde ikinci defa Re’îsü’l-küttâb olmuştur.

Hulâsa-i kelâm ist‘dâd ve kâbiliyet ashâbından olmağla Halil Paşa’ya hazîne kâtibi, hâcegândan olmuş, tezkire-i sâni, tezkire-i evvel re’îsü’l-küttâb, çavuşbaşı, sadâret kethudâsı, tersâne emîni, arpa emîni, def‘a-i sâniye re’îsü’l-küttâb, rikâb çavuşbaşısı, kethudâ-yı sadr-ı âlî, defterdâr-ı şikk-ı evvel, nişancı, defter emîni oldu.

1194 Recebinin beşinde hamamda iken bir şiddetli nüzûl isâbetiyle vefât ederek Şehzâde Câmi‘inin tramvay yoluna nâzır hazîresine defnedildi. Mütedeyyin perhîzkâr idi. Hüsn-i hattı vardı. Kesret-i zürriyetden sağır ve kebîr on

(s.59)sekiz yetîmi kalmışdı. Evlâdından İbrahim Münib, Celal Süleyman Begler ve ahfâdından Ali Tevfik ve Şefik ve el-yevm vakfı mütevellîsi, Galatasaray Lisesi me’zûnîn-i kadîmesinden sâbık Kabataş Lisesi müdürü Abdülkerîm Nadir Beg’dir.

Seng-i mezârında aynen şu yazılıdır.

Sâbıkan tevkî‘-i humâyûn el-Hâcc Mehmed Emin Recâ’î Efendi

5 receb 1184

Bununla beraber, bu Kostantin Livis Manastırı Halıcılar'da At Meydânı'nın Leomakellium¹ garbında kâ'in fenerî İsa Mescidi olmalıdır.

Patrik Kostantin (Kostanti Niyad) adlı eserinde bu ma'bedde bahsederken mihrâb duvarının hâric cebhesinde ince uzun bir mermer üzerine mahkûk bir kitâbe gördüğünü, ve fakat mürûr-ı zaman ile ve yangınların te'sîrâtıyla harflerinin ekserîsinin bozularak okunamayacak bir hâle geldiğini ve ale'l-acele zabt edebildiği harflerden hiçbir ma'nâ çıkaramadığını ve binâen aleyh kilisenin bânîsi mechûl kaldığını yazıyor.

Fi'l-hakîka kitâbenin birçok yeri mürûr-ı zaman ile ve harîklerin te'sîriyle bozulmuş düşmüştür.

Patrik Konstantin'in mezkûr eseri 1846'da neşredilmiştir.

Mortman İstanbul'un Topografi Taslağı nâm eserinde bu kitâbeyi aynen kayd ve zabt etmiştir. Mûmâ-ileyh bunu kaydederken son ibâresini (Anadikson) diye zabtetmiştir ki göster demektir. Halbuki Anade Ksiyon sûretinde yazmak lâzımdır. Bu takdirde (kabûl et) ma'nâsınadır. Çünkü aşağıda görüleceği üzere kitâbedeki (an samîmü'l-kalb takdîm ediyorum) ibâresine nazaran (kabul et!) demek doğrudur.

Binâen aleyh Patrik Kostantin'in kullandığı kelime yerinde isti'mâl edilmiştir.

Gerek Kostantin'in eserinde gerek Mortman'ın okuduğu ibârelerde (Konstanti...) kelimesi mahkûk ise de hangi Kostantin olduğu bilinmiyor, kitâbenin tercemesini âtiye naklediyorum.

“Ben Kostantin mâder-i ilâh olan ve şehrin muhâfızı bulunan sana, yani Hazreti Meryem'e bir hediye olmak üzere bu muhteşem ve semâvî zevât ile meskûn kiliseyi an samîmü'l-kalb takdîm ediyorum. Kabûl et 932-6440?”

(s.60)Bu kitâbede (Panaharanda) kelimesi kullanılmıştır ki lekesiz ma'nâsınadır. Kitâbenin sonundaki ibâreler şüphelidir. Bilinemez ki kitâbenin son iki harfi Kostantin Livis'in (Costantin Lips) 6400/6410 senesinde ihyâgerdesi olan bu

¹ At meydânında el-yevm dokuma hamam havluları nesc ve i'mâl edilir. Burası kayser Birinci Leon tarafından te'sîs edilmiş bir mahaldir. (457-474) müşârun-ileyh Aspar isminde en büyük patrici ve a'yândan birini oğullarıyla birlikde 471 senesinde i'dâm ettirdiğinden beyne'l-halk kasap ma'nâsına olan Makelis Makellis şöhretiyle bed-nâm olmuştur.

manastırı ikmâl etdikden sonra 6409/6429 (917)'de Bulgarlarla ettiği muhâberede maktûl düşmüş¹ olduğuna mı delâlet ediyor.

Hazreti Meryem'in sıfat-ı mümtâzesinden biri olub (Pâk-dâmen, lekesiz) ma'nâsına olan (Panaharandos) *Panachrantos* kelimesi bu ma'bedin, Panaharandos kilisesi olduğu zannını tevlîd etmiş idi. Halbuki Moskof hacılarının şahâdetlerine nazaran Panaharandos Kilisesi birinci tepe üzerinde (Sarayburnu Değirmen Kapusu cihetleri) Odi Piriya, Abyos Lazaros, Ayiya Varvara Kiliseleri'nin civârında idi.

Kitâbü'l-merâsim'deki tafsîlâta göre, (Ayiyon Pandon) *Egl.de Tous les-saints* kilisesi Havâriyyûn Kilisesi'nin (Fâtih Câmî'i şerîfinin civârında) hemân ittisâlinde bulunmuş olmak lâzım geliyor. Bu kitâbın ma'bed-i mezkûreye âid fikrası iyice tedkîk edilirse, Ayiyon Pandon Kilisesi'nden cenûb tarafında küçük bir saray bulunduğu anlaşılır Havâriyyûn Kilisesinde ve Azizler (Ayiyon Pandon) ma'bedinde icrâ edilen her merâsim esnâsında kayserler bu saraya gelirlermiş. Havâriyyûn Kilisesi'nin garbında yukarıda bi'l-münâsebe zikrolunduğu üzere bir sûtûn merkûz idi ki bu sûtûn Kostantin sûrlarının buradan mürûrunu ve Eksokiyoniyon'un *Exokionion* hudûdunu gösterirmiş.² Sinoblu Nikiforus Gregoras, Ayiyos Gregoras kilisesinden bahsederken Patrik İğnas' *St. Ignacc* ın terceme-i hâlinde bi'l-münâsebe, bu sûtûnu zikrediyor ve diyor ki "Caddenin ortasında üzerinde bir haç mevzû mermer bir direk merkûz idi."

Bu ibâreler, mü'ellif-i mûmâ-ileyhin kitabının birinci cildinin 202'nci sahîfesinde mezkûr olduğu gibi meşhûr Piyer Jil de dördüncü kitabının (268)inci sahîfesinde zikrediyor.

Mûmâ-ileyh Nikiforus Gregoras'ın bir eserinde (*Ed. Elzev*) müstebân olduğuna göre Ayiyos İyoanis Hrisostomos *Jean Chrysostome* Kilisesinde Ayiyos Gregoras bakıyye-i izâmı da mahfûz idi.

¹ Yedinci Kostantin Porfiroya Nidos der ki; milâdın (927) senesi Ağustosunun yigirminci günü Bulgarlarla (Ahiveli) Anchialos'nde ettiği bir harpte ordusu mağlûb olmuş idi. Leon Fokas ile Lakapinos Lacapenus lakabıyla ma'rûf Anadolu Birinci Romanos, Kostantin aleyhine tertûbâda bulunmağla sarayda iğtişâş zuhûr etmiş idi. Kostantin Romanos'un kızı Elena ile izdivâc etmiş ve Romanos da Birinci Romanos unvânıyla emr-i hükûmete iştirâk eylemiş idi. 994'de Sekizinci Kostantin ile Romanos'un oğlu Estefanos müştereken icrâ-yı hükûmete başlayarak Romanos'u hal' etmişler, [20 Kânûn-i evvel]Kostantin müstakilen icrâ-yı hükûmete başlayınca memleketde bir çok islâhâta muvaffâk olmuş, ez cümle fûnûn ve sanâ'at-i nefîseyi şiddetle himâye ve adliyeyi tensik etmiştir. Müşârun-ileyh Kostantin milâdi (959) senesi Teşrin-i sânisinin on beşinde vefât ederek Fâtih câmî-i şerîfinin civârında bulunmuş olan Apostolos yani Havâriyyûn Kilisesine defnedilmiştir. Kiliseler bahsinde bu ma'bede ve kayserlerin mezarlarına dair tafsîlât verilecektir.

² Birinci kitab s.48.

(s.61) Bu kilise hem Ayiyos İyōanis hem de Ayiyos Gregoras (Eksirokipiyon) nâmıyla yâd olunmuş. Bu kilise kurbünde, Ayiyos Nikolaus (Kasavlon)

Τῶν Κοσσαῦλων

kilise ve manastırı da mezkûrdur ki burası vaktiyle kasîde ve ilâhî-nüvis Ayiyos Ayiyosif (Yusuf) *St. Joseph I'Hymnographe* nâm zâta âid idi.

Sinoblu Nikitas ¹(Nicetas)'ın fikralarında (Ekserokipyon) (kuru bağçe demektir.) *Xerokipion* denilen bir mahal gösteriliyor ki burası Beşinci Tepe üzerinde kâ'in Sultan Selim Câmî'-i Şerîfinin civârındaki meşhûr Çukur Bostan'dır.

Burası planlarda gösterilen kadîm (Vonus=Bonus) sahrencidir. Bu mevki' Kostantin'in yaptırdığı kara sûrlarının vaktiyle nihâyet noktası imiş. Sedrenos, Kayser İkinci Romanos zamanında (959-963) zuhûr eden bir maraz-ı müstevlî münâsebetiyle bu müntehâdan bahsediyor. Bundan müstebân olduğu vechle, Vonus Sahrencinin pek yakında tepe üzerinde ve şimâl rûzgârının latîf latîf eserek ortalığa serinlik verdiği bir noktada, el-yevm Sultan Selim Câmî'inin mevki'inde İkinci Romanos² bir saray yaptırmıştı ki,³ Vonus'un (Yeni Sarayı) *Palattium Boni* nâmıyla ma'ruf idi. Ayiyos Kostantin'in tezekkür-i hâtırası ve salîb-i mukaddes'in resm-i takdîs ve küşâd⁴ gününe âid merâsimin icrâsı îcâb eylediği zaman kayserler gelir bu sarayda geceler ve ertesi günü Havâriyyûn Kilisesi'ne giderlerdi.

Bu merâsimde bulunmak üzere gelen kayserlerin ta'kîb etdikleri yol Mesi denilen Dîvân yolunun bir şubesidir ki⁵ Vonus sahrencine muvassal idi. Bu yol, Ayiyos İōanis *St. Jean Xerokipion* Kilisesine ve FGethiye Câmî'ine *Pommakaiste* gider.

¹ Sinop Kıtası (Paphlagonie)

² İkinci Romanos zamanında (961) Nikiforos ile Leon Fokas tarafından Girid'e sefer edilerek Arabların (hendek) dedikleri Kandiye kal'ası muhâsara, ve Girid ve Haleb fetholunmuşdur. 960-961 senesi Martın on beşinci günü sarayında mesmûmen vefât etmiştir.

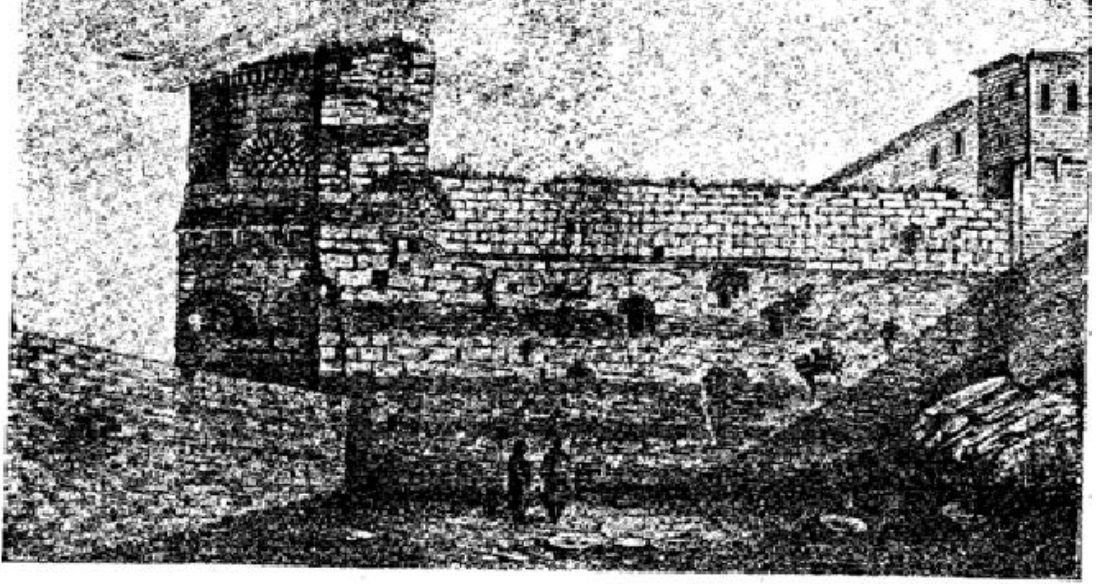
³ Kostantin Porfiraye Nitos (Const. Porhyr. De Garem, 1, p 592)

⁴ Bu resm-i takdise kâf-i Fârisî ile (Engenya) derler. Encaenia de la Ste. Croix

⁵ Fâtih, Çarşamba tarîkinin Dâru'ş-Şafaka önünde Sultan Selim Câmî'inin kurbündeki Çukur Bostan'a giden tarîkdir.

Bu Çukur Bostan'dan yokuş aşağı Küçük Mustafa Paşa'ya inerken yolun solunda el-yevm üç metre terbî'inde bir hazîre içinde kitâbe-i seng-i mezarında aynen mezkûr olduğu üzere: "Merhûm ve mağfûr ilâ rahmet-i Rabbihi'l-gafûr Çırakçı Hamza Dede rûhuna..."medfûndur. Hadîkatü'l- Cevâmî' 1240'da yazılmış yazma bir nüshasında bu zâtın fevkânî olarak Çırakçı Mescidi'ni inşâ ve minberini İbrahim Ağa nâmında bir sâhib-i hayrın vaz' etmiş olduğunu ve mezkûr Çırakçı Dede'nin Şem'dâncılar kethudâsı Hamza Ağa olub Sultan Selim Câmî'inin mihrâb şem'dânlarını i'mâl eylediği ve Sultan Süleyman Kânûnî'den izn ve ruhsat alarak bu mescidi binâ ettiğini ve bâninin merkadi nâma'lûm olduğu mezkûr olub, ancak Hamza Dede'nin merkadi bâlâda görüldüğü üzere, el-yevm yokuşun ortasında ve solda, ve muhterik kubbe dergâhının karşı tarafında bulunduğu, ve şu kadar ki harîkden evvel serpûşu mevcûd iken esnâ-yı harîkde bu da zâyî'i olduğu meşhûdum olmuşdur.

(s.62)Hazreti Mesih'in (mün'am ve muhsin velî ni'met) sıfatlarına izâfeten tebcîl edilen (Evergeto) *couv de*

Kapudan Sinan Paşa Mescidi dedikleri Sinan Ağa
Mescidi: Tevergeto Manastırı

(Kırk yedi sene evvelki hâli)

Le couvent d'Evergete, d'apres Paspati:1877

Evergetes manastırının mevki'i hakkında eslâf-ı mü'ellifin ihtilâf etmiştir. Patrik Kostantin'in farz ve tahmînine göre bu manastır Sultan Selim Câmi'inin mevki'inde bulunmuş iken Bi'l-âhire başka mahalle nakledilmiş.

İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından feth ve zabtı esnâsında Venedik gemilerini mezkûr Tevergeto Manastırından i'tibâren, Velaherne'ye kadar olan mesâfe arasında sıralanmış olarak gösteren Nikitas Akominatos'un

(s.63)fıkrâtına ve mezkûr manastırın kurbünde bir kuleden bahseden Venedik vesâ'ikinde isimleri mezkûr ehl-i salîb limanlarını zikr ve ta'dâd eden (Pahimeris)'in *Pachymeres* beyânâtına nazaran bu kilise daha ziyâde limana karib bir mahalde bulunmuş olacak.

Binâen aleyh şu vesîle ile kadîmeden istintâc-ı ahkâm eden Mortman Aya Kapusu'nun yukarı tarafında beşinci tepe'nin yokuşu üzerinde ve Ayia Teodosya Kilisesi'nin (Gül Câmi'i) hemân kurbündeki *Tout pres* Sinan Paşa Mescidi'nin

harâbelerini, İstanbul'un fethi târihinde birçok mühim hâtırâtı olan Tevergeto Kilisesine âid olmak üzere telakkî ve ol vechle teklîf ediyor.¹

(s.64) Moskof Hacısı (Zosimos) *Zosine* diyor ki "...Orada Tevergeto Manastırı vardır ki bâger Ayia Teodosya *St. Theodosie* bunda medfûndu." Zosimos'un şu ta'rîfinde şübhesiz bir hata vardır. Bununla beraber, şu ibârelerden hiç olmazsa Tevergeto Kilisesiyle Ayia Teodosya ma'bedinin birbirine pek

Ayiyos İsaivos (Elyasa' aleyhi's-selam) St. Isaias.---Bu kadîm kilisede Küçük Mustafa çarşusunda mezkûr Sinan Paşa mescidine giderken yolun solundadır.

Paspati'nin bir eser-i zühûl olarak (Pirkayo) dediği Parmak Kapu Mescidi'nin nâm-ı aslîsi (Kâtib Hüsrev) olub lisân-ı avâmda (Kandili Güzel) Câmî'i nâmıyla ma'rûf olan bu kadîm [birinci kitap s.365] Müftî Ali Hamamı karşısındadır 31 Mayıs 1334 senesi harîk-i kebîrinde muhterik olan bu ma'bedin el-yevm dört duvarıyla minâresinden başka bir şeyi kalmamıştır.

¹ Sinan Paşa Mescidi hakkındaki tedkîkât ve müşâhedâtım.-- Doktor Mortman, mezkûr Sinan Paşa Mescidi'nin Evargeto Kilisesi'nin temelleri üzerinde inşa edildiğini tahmîn ediyor.

Fi'l-hakîka 1877 senesinde neşredilen Doktor Paspati'nin Rumca *Etudes Byzantines* nâmlı eserindeki resme bakılırsa, bunun bir kiliseden münkalib olduğuna hükmetmek zarûrdir. Mihrâbı kiliseden olduğu gibi çıkıntılı, nisf daire şeklinde olub duvarlarının tarz-ı inşâsı da tamamıyla bir Bizans eseri olduğunu gösteriyor. Yan duvarları dört beş sıra tuğla ve dört beş sıra taşdır. Bu eski temel üzerine Osmanlı Türkleri tarafından ilâve edilen duvar ise tuğlasız yontma taşlardandır. Mihrâb cihetinin kuşakları da hem tuğla hem taş ile örülmüş olduğu gibi, Grek ta'bir olunub Bizans tezyinâtı cümlesinden bulunan eşkâl-i hendesiyye ile müzeyyendir.

İstanbul'un mebânî-i atîka-i dîniyyesine dair mühim ma'lûmâtı câmî' olan (Hadikatü'l-Cevami') Sinan Paşa Mescidi'nden bahsederken: "Bânîsi Rüstem Paşa'nın biraderi Kapudan Sinan Paşa'dır ki, ir câmî' dahi Beşiktaş Câmî'-i kebîridir, merkadi Üsküdar'dadır...." diyor.

Bu mescid mahalle ahâlisince Sinan Ağa Mescidi diye ma'rûf olub Celal Esad Beg'in (İstanbul Planı) bendinde de böylece mukayyedir. Bundan istidlâl olunabilir ki, Sinan Paşa bu mescidi Paşalık unvânının ihrâz etmeden evvel yaptırmıştır.

Burada şâyân-ı tashîh bir cihet varsa o da Doktor Mortman'ın dediği gibi bu mescid Aya Kapusunda meşhûr Ayia Teodosya (Gül câmî') ma'bed-i kadîminin (hemân kurbünde) *tout pres* olmamasıdır.

El-yevm harâb bir halde duran bu mescid Kadı Çeşmesi civârındadır. Gül câmî'i ile bunun arasında bir hayli mesâfe vardır.

Şurası da şâyân kayddır ki hakîkada Sinan Paşa Mescidi, Lütfi Paşa kurbünde gösteriliyor. Halbuki Lütfi Paşa Mescidi esâsen Defterdâr Ahmed Çelebi tarafından yaptırılmıştır. Yalnız çeşmeyi Lütfi Paşa yaptırmış olduğundan mahalle Paşanın nâmıyla iştihâr etmiştir. Lütfi Paşa Yeni Bağçe'dedir ve fi'l-hakîka Sinan Paşa'nın küçük bir mescidi daha vardır.

Paspati, bu ma'bedin 1877 senesinden beri harâb idüğünü beyân ile bunun kadîm Ayiyos Yülyanos Kilisesi olduğunu farz ve tahmîn ediyor.

Sultan Selim kurbünde Debbâğ Yunus Mahallesiinde bir Sinan Paşa Mescidi daha vardır ki kiliseden münkalib olub bunun da vâkıfı sâlifü'z-zikr Kapudan Sinan Paşa'dır. (Hadikatü'l-Cevami') de bu vechle mukayyedir.

Bu mescid el-yevm ma'mûr ve edâ-yı salevâta küşâdedir. Binanın esâsı duvarlarının istikâmetiyle minâre Kapusunun vech-i istikâmeti münharifdir. Bu gibi zevâhirin delâletiyle burasının kadîm bir kilise olduğu anlaşılıyor.

Birinci kitabımızın (43.) sahîfesinde bir eser zühûl olarak Debbâğ Yunus Mahallesiinde gösterilen Sinan Ağa Mescidi Müftî Hamamı semtindedir.. Binâen aleyh tashîhi lâzımdır.

Bu kadîm binayı da tedkîk etdim: Esâs duvarları kalın taşlarla ve tuğlalarla pek metîn bir sûretde örölmüşdür. Bu ma‘bed harâb olmuş, esâs duvarları üzerine yeniden inşâ olunan duvarlar tarz-ı inşâca kadîm duvarlardan farklı bulunmuşdur. Yani binanın kadîm duvarları daha metîndir.

Bu câmi‘ eski temeller üzerine oturtulduğundan mihrâba kible istikâmeti vermek için derecesine göre münharif olarak inşâ edilmiş olduğu gibi Şerefe Kapusu da kadîm binaya nazaran biraz münharif açılmışdır. Hulâsa-i kelâm vaz‘iyyet-i kadîme ve müte‘ahhiresinden istidlâl olunduğuna göre burası da kadîm bir binadır.

E‘izzenin terâcim-i ahvâlinde bâhis bazı eserlerde ez cümle “Sinaksariyom Eklezya Konstantinopolitane” Delehaye Synaxarium ecclesiae Constantinopolitane. Bruxellis, 1902 –II. adlı eserde ebnâ-yı sâlifeden Elyesa‘, Rumca ta‘birle İsaıyyas’ın Kudüs-i Şerîf’de Hazreti Davud ve Süleyman aleyhime’s-selâm’ın merkadlerinin arka tarafında, kibleye doğru, ruhbânların medfûn buldukları mezarlığa defnedilmiş ikeni bi’l-âhire cesedi oradan çıkarılarak İstanbul’a nakledilib, Velaharne kurbünde kâin Ayyios Lavrendiyos kilisesine defnedilmiş olduğu ve Ayyios İsaıyyas’ın yevm-i mahsûs Kânûn-ı sâni-i rûmî’nin yigirmi altıncı gününe müsâdif olub, muşârun-ileyhin tezkîr-i nâmı için o gün Ayyios Lavrendiyos Kilisesi’nde merâsim-i mahsûsa-i dîniyye icrâ edildiği, mezkûrdur.

Ayyios Lavrendiyos Kilisesi St. Laurent ---Şeyh Murad Mescidi nâmıyla ma‘rûfdur.

Birinci kitabımızın (365)inci sahîfesinde bir eser-i zühûl olarak Fâtih Çarşamba Caddesi üzerinde kâ’in (Murad Molla) Mescid ve dergâhı olarak gösterilen bu deyr-i kadîmde Müftî Ali Mahallesindedir ve Murad Molla tekiyyesinden başkadır. Bu kitabımıza da dercetdiğimiz kadîm bir resminden anlaşıldığı üzere vaktiyle pek muhteşem ve müzeyyen bir ma‘bed olan Şeyh Murad Mescidi de 1334 senesi Mayısının otuz birinci Cuma günü muhterik olmuşdur. El-yevm pek ehemmiyetsiz bir iki duvardan başka bir şeyi kalmamışdır.

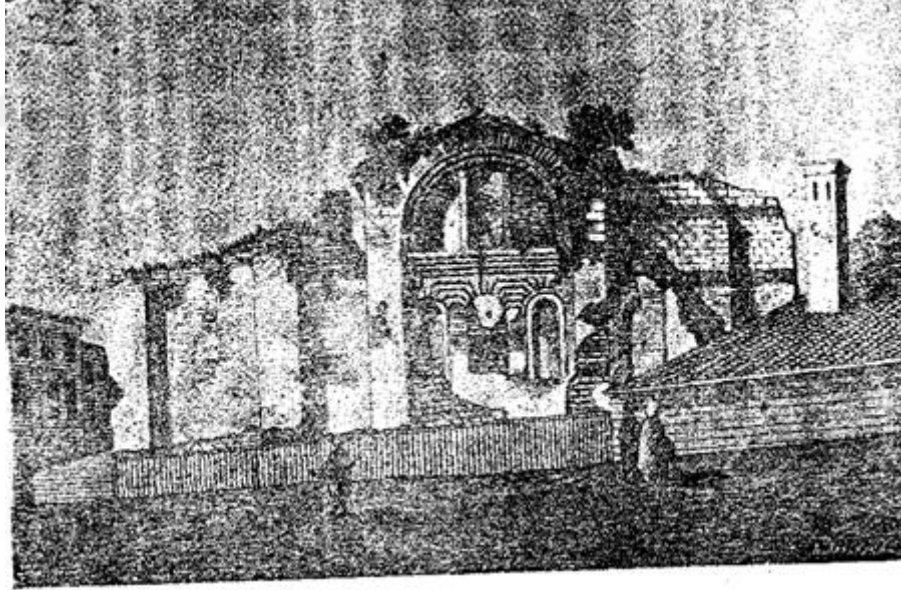
Birinci kitabımızın hata ve sevâb cetvelinin (517-518)’inci sahîfelerinde zikrolunduğu üzere mezkûr ma‘bedin mihrâb cihetinde keşfolunub üstünde bir değirmen taşı ve bunun da altında bir kapakla örtölmüş olan muntazam bir lahd tekiyyenin küşâdı târîhi olan 1298 senesinde bazı Hıristiyanlar tarafından açtırılarak içindeki kemikler alınıb Fener Kilisesi’ne nakledildiğini bu mü’essesenin yani Şeyh

Murad Dergâhı'nın postnişini bulunan Urfâyî tarikatden Şeyh Râşid Efendi'den işitdim.

El-yevm mihrâb cihetindeki kapunun yanında bir ayazma mevcûd olduğu da cümle-i tahkîkâtındendir. Bu mü'essese-i kadîmenin enkâz-ı târ-mârı arasında ez cümle kapıya söke hizmetini îfâ eden işlenmiş mermerler hâlâ duruyor. Târîh-i mezkûrda lahd açıldığı zaman, binanın arsasında bulunan üzerinde salîb-i menkûş tuğlalar da, o vakit Cibali'de oturan Doktor Fenerli Pavlaki Paşa'nın hanesine nakledilmiş idi.

(Patriyon)da da diğer bir Lavrendiyos Kilisesi vardı. Bir Ayiyos Lavrendiyos Roma'da katledilmiş idi.

Patriyon Velaharne'ye nisbeten daha yakın olduğuna ve yukarıki menba'-ı târîhde İsaıyas'ın Velaharne kurbünde Lavrendiyos (s.65) yakın olduğu istinbât olunuyor. Şu cihet de nazar-ı dikkate alınmağa şâyândır ki, şehri hakkıyla tanımayan ve geçici

Paspati 1877 Kadim Sen Loran Kilisesi Şeyh Murad Mescidi ve tekiyyesinin eski hali 1877

gözüyle gören ecnebî bir seyyâhın kurbiyetleri i'tibârıyla bu iki ma'bedi bir birne karıştırmış olması ihtimâl dâhilindedir.

(s.66) Beşinci tepeden (Sultan Selim'den) Halic'e (Fener'e) inen yokuşta Petriyon *Petrimon* denilen bir mahal görüyoruz [Fener Rum Patrikhânesi'nin bulunduğu mahal] burada o kadar çok kilise ve manastır vardır ki, me'âbidin şu

kesret ve kesâfetinden nâşî, bu mahalle pâyitaht içinde âdeta mukaddes bir belde gibi idi. Hayât-ı husûsiyyenin ilcâ'ât ve ihtiyâcâtına asla müsâ'id ve muvâfık olmayan bu kayalığın (Petriyon) dik ve sarb yokuşundan dolayı, münzeviyâne hayat geçirmek için birçok keşiş burada ihtiyâr-ı uzlet ve ikâmet ederlerdi. Burası

Kilisesine defnedilmiş olduğu gösterildiğine nazaran müşârun-ileyhin cesedi patriyondaki Lavrendiyos Kilisesi'ne defnedilmiş olmasın. Me'a mâ fih Velaharne'nin Ayyios İsaïyyas ve Lavrendiyos Kiliseleri kayser Markiyanos (*Marcien*) ile imparatoriçe Polharya (Pulcherie) tarafından inşâ olunmuş idi. (450-458) (Preger)'in şu eserinde Preger: *Scriptores originum Constantinopolitanarum* Ayyios İsaïyas'ın cesedinin Kudüs-i şerîfden İstanbul'a nakl ve defnedilmiş olduğu zikrolunuyor.

(268) senesinde Roma'da katledilen Sen Loran Ayyios Lavrendiyos'un kemikleri İmparator ikinci Teodosyos'un zaman-ı hükûmetinde (408-450) İstanbul'a getirilerek bir müddet sonra İmparatoriçe Polgerya tarafından aziz mûmâ-ileyhin bakıyye-i 'îzâmının vaz' ve defni için sûret-i mahsûsada inşâ ve bi'l-âhire Markiyanos zamanında (450-457) inşâatı ikmal edilen küçük ma'bede defnedilmiş idi.

Nogorodlu Antuan'ın ifâdesine göre enbiyâdan İsaïyas'ın cesedi Velaharne'nin Ayyios Petros Kilisesi (Ayvansaray'da Atik Mustafa Paşa Câmi'i) kurbünde bulunan Ayyios Lavrendiyos *St. Laurent* (Şeyh Murad Mescidi'dir.) civârında kâ'in hücresinde defnedilmiş imiş.

Mezkûr Şeyh Murad Mescidi veya tekiyyesinin arsası ittisâline sonradan inşâ edilmiş olan bir küçük hanenin duvarı dibinde (Ali Baba) nâmında bir zâtın medfeni görülüyor. Başu ucunda hanenin duvarına mu'allak bir de kandil vardır. Leyle-i mahsûsada yakılıyor. Uzun Çarşu esnâfından Düdükçü Ali Baba olduğunu anladığım bu zât târîhden yüz yigirmi sene evvel vefât etmiş.

Mescidin civârında şark-ı cenûbi cihetinde oldukça vâsi' kadîm bir Bizans sahrenci vardır. Bu sahrenc planlarda mezkûr değildir. Şu cihet şâyân-ı dikkatdir ki garba nâzır firârî bir Rum'un arsasına müteveccih cebhesinde iki üç sıra kalın tuğlalı kemerli medhaller vardır. Bizanskârî olan bu kemerli medhallerin mevcûdiyeti burasının bir sahrenc olmak ihtimalini selbediyor. Derûnunda iki sıra üzerine mevzû' yedişerden dört mermer sûtûn vardır. Me'â mâ fih sûtûnların bir kısmı, ittisâline sonradan yapılan evlerin altında kalmıştır. Mahallen tedkîkât icrâ etdim yanındaki

evin altında dört sütûn bulunduğunu anladım. Sütûn başlıkları muhtelif tarz-ı mi'mârîdedir ve bazıları musanna'dır.

İhtimal ki, Ayiyos Lavrendiyos Kilisesi bu binanın üstüne yapılmıştır. Çünkü kilisenin şimdiki arsası küçüktür.

Burada şâyân-ı dikkat bir nokta vardır ki: O da enbiyâdan Elyasa' aleyhi's-selâm)'ın Hıristiyanın zuhûrundan pek çok zaman evvel vefât ettiği ma'lûm olmağla nebî-i müşârun-ileyhle İseviyyet beyninde bir münâsebet bulunması ve kendisi Kudüs'de Hazreti Davut ve Süleyman aleyhi's-selâm merkadlerinin kible cânibinde medfûn olduğu hâlde, cesedi oradan çıkarılı İstanbul'a getirilerek sâlifü'z-zıkr Ayiyos Lavrendiyos Kilisesi'ne defnedilmiş olması husûsîdir. Bununla beraber bazı merâsim-i dîniyyede ez cümle cenaze âyînlerinde ve dualarında mevtâ hakkında: "Yâ Rab müteveffâyı Hazreti İlyas'ın Yakub'un âgûş-ı şefkatine al!" gibi tazarru'âtta bulunulması enbiyâ-yı müşârun-ileyhimin İsevîlerce de hâ'iz-i kudsiyet ve müstecâbü'd-da'vât olduğunu gösteriyor. Edirne Kapusu civârında Ka'riye Câmi'inin yan ve dış daireleri kubbelerinin merkezlerinde enbiyâ-yı sâlifenin tesâvîri bulunması da bu bâbda delildir.

(s.67)Tıpkı Olimpos *Olympe*, Aynaruz *M. Athos*, Karmel, *Garmel*¹ ve Ganos *Ganos*² dağları gibi keşîşlerin mukır ve me'vâsı olmuş idi.

Petriyon kelimesinin cem'i sîğası olan (Tapetriya) ta'bîrinden iki Petriyon'un mevcûdiyetine ve eski kaya ma'nâsına olan (Palea Petra) ta'bîrinden bir diğeri Petriyonun bulunduğu zâhib olanlar bulundu. Bununla beraber beşinci tepedeki Petriyon ismi (Varsomiyen) lakâbıyla meşhûr olan Patrici³(*Petri*) *Pierre le patrice* (*Barsumien*)'den ve yahud bu nâmda bir kiliseden alınmış olsa gerek. Bir rivâyete nazaran da Petros *Petrus*, kayser Postinyanos zamanında saray teşrîfât nâzırı imiş. Petriyon, doğrudan doğruya Petros'dan geliyormuş.

Kezâlik Kapu'nun Türkçe ta'bîri olan (Petri Kapusu) *Cidero Potra* ibâresi de gösteriyor ki Petriyon ta'bîri, bidâyetten bir ism-i hâs olan Petros'dan alınmıştır.

Palea Petra kelimesiyle bir ism-i hâs arasında ise hiçbir münâsebet yoktur.

¹ Hayfa'nın üst tarafında

² Şârköy civârındadır.

³ Kayser (Zinon)=*Zenon*'un neşrelediği kânûn mücibince bi'l-fi'l veya fahrî konsoloslara ve şehremînlerine Patrici *Patrice* unvânı verilirdi.

Burada mevzû‘ olan ancak Tekfur Sarayı Mahallesi’nin kısmen üzerinde mebnî olduğu (Kesme Kaya)dır.

Kitabımıza dercedilen bu ve bu gibi e‘izze resimleri, Rum kayserler tarafından zamanının meşhûr ressamlarına sûret-i mahsûsada tersîm etdirilmiştir. Bu cümleden olarak dokuzuncu asırda kayser Makedonyalı Birinci Vasilyos tarafından tersîm ve telvîn etdirilip Paris Kütübhane-i millîsinde mahfûz bulunan Kayserili Gregoriyos Nazıyanzon’un (Gregoire de Nazianze)’in bir resmi ile onuncu asırda kayser İkinci Vasilyos’un emriyle tersîm ve telvîn etdirilen ve Paris Kütübhanesinde ve Vatikan’da Venedik’de mahfûz bulunana Kitâbü’l-mezâmîr ile e‘izzenin resimlerini ve eyyâm-ı mahsûsalarını muhtevî bulunan takvîm *Menologe* manastırlar hayat ve hâdisâtını tasvîr eden elvâh ve tesâvîrin nevâdirindendir. Bu nev‘ âsâr ayrı bir mektebin mahsûsâtından olup bu mekteb ekseri zaman mukaddesât-ı dîniyyeye ta‘alluku olmayan *Profane* daha şumûllü bir ta‘bîr ile canlı modellere, târîhî tasvîrler ve eski an‘ânâta meclûb bulunan mekteb-i tersîme hâkim ve râci‘ olmuş idi. Ma‘lûmdur ki biri doğrudan doğruya saray-ı kayserîden ve onun nâm ve hesâbına imparatorlar için çalışan mü‘esseselerden diğeri ise manastırlardan ve kilise nâmına çalışan destgâhlardan ahz ve telakkî-i ilhâmât eylerler idi ki kitabımıza derc ettiğimiz enbiyâ-yı sâlifeden (Elyesa‘ aleyhi’s-selâm)’ın *St. Jsair* tasvîri manastır ve kilise hayatından mülhem, mühim ve nâdir bir tasvirdir.

Ayiyos İsaıyas (Kâtib Hüsrev, Kandili Güzel yahud Parmak Kapu Mescidi) (Galata olarak Perkiyo) Ayiyos Lavrendiyos (Şeyh Murad) Evergeto (Kaptan Sinan Paşa yahud Sinan Ağa) me‘bid-i kadîmesi Küçük Mustafa Paşa’dan Fâtih’e çıkan yolun solunda ve bir istikâmetdedir.

Celal Esad Bey, Fransızca (İstanbul Planı)’nda Şeyh Murad Mescidi, Küçük Mustafa Paşa’ya doğru, yani Gül Câmi’i dediğimiz Ayiya Teodosya Kilisesi’nin şimâl-i garbîsinde gösteriliyorsa da hakîkatde ta‘yîn ettiğim mevki‘dedir.

(s.68)Teofani’in¹ vefâtından sonra eserini tebdîl eden müverrih Elena’nın eski Petrideki bir imâretinden bahsediyor. Fakat bundan maksadı Yedinci Tepe

¹ Sahîfe: 458 Teofanis, milâdi 269 senesinden (Hilkat-i âlemden i‘tibâren 5777 sene) milâdın 797 senesine (hilkat-i âlemden 6305 senesine) kadar 528 senelik vukû‘ât ve hâdisâtı kayd ve zabtetmiştir. Teofanis’in eserini tezyîl edenlerden birinin ismi meçhûldür, bu eser, hekim lakabıyla iştihâr eden Altıncı Leon’un oğlu müverrih Yedinci Kostantin Porfiroya Nitos’un emriyle ve mûmâ-ileyh Teofonis’in bıraktığı seneden i‘tibâren yazılmış olduğu gibi, Yovani Kameniyatis (910) Simeon Mayisteros Yorgiyos Monahos Yene Situs (onuncu asır) taraflarındadır. Mezkûr eserin ikmâlen tahrîrine devam edilmiştir.

dâhilindeki Eleniana (*Heleniana*) Mahallesi'dir. Mintikâlar bahsinde beyân edildiği üzere, Heleniana on ikinci mıntika dâhilinde kâ'in olub CerrahPaşa ve civârıdır. Binâen aleyh ¹ Tapeterya dahi denilen yani *Meon* bir (Petriyon) ve bir de Altıncı Tepe'nin bir kısmını teşkîl eden (Paleapetra) dedikleri Eski Kaya'nın bir diğer mahallesi kabûl edilebiliyor.

Vaktiyle bu mahallede mü'esses birçok ma'bedden hâlen eser kalmamıştır.

Ez cümle yukarı sırtlara doğru enbiyâ-yı sâlifeden Hazret-i İlyas *Prophete Elie* nâmına olan ma'bedin kurbündeki Emanuel, Saval ve İsmail kiliseleriyle Petriyondaki Hazreti İlyas ve Romalılar'ın Ayios Estefanos *St. Etienne* Kilise'leri ve bilhâssa hânedân-ı kayserî prenslerine uzletgâh olan Ayia Efımya *Ste. Euphemie* manastırı² Ayıya Yülyanos *Ste. Julienne* Kilisesi me'âbid-i meşhûrdan idi.

(s.69)Yeni Aya Kapusu³ kurbünde eski bir Bizans Kilisesi'nin bazı âsârı hâlâ bâkîdir. Burası oradaki hamamın odunluğudur.

Mortman'ın tahmînine göre burası, ihtimâl ki demin ismi geçen Ayios Yülyanos Kilisâ-yı kadîminin mevki'dir. Fakat tahmîni te'yîd edecek elimizde henüz hiçbir vesîka yoktur.

Havâriyyûn Kilisesi'nden ve Eksokiyoniyon'daki *Exokionion* sütûndan cadde-i kebîre *Mese* ta'kîben Edirne Kapusu'na *charisius* giderken sağ tarafdâ, şimâle doğru, el-yevm bostan hâlinde üzerleri açık vâsi' bir sahrenc görüyoruz. Biz

¹ Doktor Mortman *Esquisse top graphique de Condtantinople* sahîfe 74:

² Galatasaray Lisesi mu'allimlerinden Mösyö Ernest Mambori'nin seyyâhlara ve tercümanlara rehber olmak üzere neşrelediği bir eserde Ayıya Efımya Kilisesi'nden bahsederken bunun Kastinos *Castinus* isminde bir rahib tarafından inşâ etdirildiği mezkûrdur. (257-230) şu hâle nazaran Bizans'ın en eski bir kilisesi oluyor. Tâc ve tahtından, veya saray-ı hükümdârîden def' ve tardedilen prenlere melce' ve me'vâ olan bu kiliseye İmparator Romanos Lakayanos İmparatoriçe (Zoiçe)' *Zoe'* yi habsedirdiği gibi bu kadın da hemşiresi Teodora'yı oraya tıkmış olduğunu yazıyor.

Tedkikât-ı târîhiyyeden anlaşılacağı üzere Teodora, Kastamonulu *Paphlagoine* bir kadındır. 830 senesinde Teofilos ile evlenmiş idi. Pek müttakî ve mütedeyyin ve fakat şedîdü't-tab' olan bu kadın Bulgarlarla Arablarla harbetmiş idi. Kiliselerde tesâvîr-i e'izzeye perestiş usûl ve âyînini ihdâs ve vaz' ve ta'mîm eden bu kadındır.

Ayyaş lakabıyla ma'rûf üçüncü Mihail'in hengâm-ı sabâvetinde 842'den 856 senesine kadar âkılâne idâre-i ümûr etmiş idi. Sâlifü'z-zikr kiliseye def' ve habsi muşârun-ileyh imparator zamanında vâkı' olmuşdur. (856)

Zoiçe'ye gelince: Bu kadın Sekizinci Kostantin'in kızıdır. 1028-1050 senesine kadar imparatoriçelik mevki'nde kalmıştır. Fevkalâde dessâs, harîs-i ikbâl bir kadın olduğundan saray herc u merc içinde yuvarlanmışdır. Dildâdesi Kastamonulu Sarraf Mihail ile bi'l-ittifâk kocası Romanos Arkiros'u zehirleyerek hamamda öldürmüştür. (11 Nisan 1034) Bu cinâyeti müte'âkib sâlifü'z-zikr dildâdesi Dördüncü Mihail unvânıyla makâ-ı hükümdârîye getirmiş ve âninla evlenmiştir. 1034 kocasının 1041 senesi Kânûn-ı evvelinin onunda vukû'-ı vefâtı üzerine onuncu Kostantin Monomahos ile evlenmiştir. (1042)

³ Aya Kapusu hakkında tafsilât birinci kitab sahîfe 339-340

bunlara Çukur Bostan diyoruz. Sultan Selim ma‘cuncu semtlerindeki bostanlar, kadîm Bizans sahneleridir.

Kara Gümrük’den Edirne Kapsu’na giderken sâlifü’z-zikr sağdaki Çukur Bostan Asparos *Cit. Aspare* sahnecidir ki vak‘anüvis Paskal’ın ifâdesine göre kayser Birinci Leon Makellis (*Leon I. Makellis*)¹zamân-ı hükûmetinde (457-474) Got milis askerinin re’isi bulunan Asparos tarafından yapıdırılmışdır.

Asâkir-i mezkûre rü’esâsı Eksokiyoniyon da hayme-nişîn olan efrâdının su yüzünden sıkıntı çekmemeleri için buralarda sahneler yapıdırılmış olmaları tabî’idir.

Zâten kayserler şehir dâhilindeki ahâlinin ihtiyâcâtını te’mîne kâfi sahneler, su kemerleri inşâ ettirmişlerdi. Ayios Mokiyos *St. Mucius* sahneci (Ma‘cuncuda

Zoiçe’nin saraydan teb’îdi kalafat unvânıyla ma’rûf Beşinci Mihail zamanındadır. (1042)

Yine o sene içinde bi’t-takrîb onuncu Kostantin ile evlenmiş idi. Zoiçe (1054) senesi Temmuzun on altısında vefât etmiştir.

İmparator Nikiforos Botanyadis de 1078-1081’de, Komminosların vâlidisi (Anna Dalasina) *Anne delassene* çocuklarıyla birlikte oraya def‘ ve habseylemiş idi.

(s.70)(Çukur Bostandır). Yedinci Tepe dâhilinde bulunub Eksokiyoniyon denilen mahalde ârâmsâz askerın Triton ihtiyâcına tahsîs olunmuş idi.²

¹ Kayser Birinci Leon Makellis zamanında 457-474 vukû‘ bulan hâdisât-ı mühimme cümlesinden olarak patrici ve Şark devleti kumandanlarından (Asparos) aleyhine ahâli kıyâm ederek kendisi ve oğlu (Ardavoriyos)’u *Ardaburius* saray-ı kayserîde de katl ve i‘daâ ettirmişlerdi. (421)

Asparos ârî mezhebından idi. Şark devletine ifâ eylediği hizmetlerden dolayı, menâsıb-ı devletin en yüksek mertebesine çıkmış ve müdde’î ve gâsıb-ı hükûmet olan (Ayiyo Anis)’i yakalayarak bu yüzden zuhûr eden isyâmı teskîn etmiş idi. (435)

Mûmâ-ileyh Markiyanos=Marsien =*Marcien*’in vefâtında (475), devletin en zî-nüfûz ricâlinden bulunuyordu. Vaktiyle kendi çiftlikâtı nâzırı bulunan Trakyalı Leon’u makâm-ı hükümdârîye is’âd ettirmek sûretiyle âmâline mutî‘ kılacağını ümîd etmiş ise de bu ümîdi boşâ çıkmış, bu sebeble Leon hakkında müte‘addid defa izhâr-ı hiyânet etmiş olduğundan yukarıda zikrolunduğu üzere (471) senesinde katl ve i‘dâm kılınmış idi.

Muşârun-ileyh Birinci Leon (474) senesi Kânûn-ı sânisinde vefât etmiştir.

² İstanbul’un kara tarafına Kostantin’in bidâyeten yapıdırıldığı sûru dâhilinde kalan aksâdan kinâyedir ki bu sûr Et Yemez’den başlayarak Fâtih’in az ötesinde ve Dâru’s-şafaka’ya dönecek köşede Kadiasker Begli Râşid Efendi Mektebi’nin karşısında muhterik Leblebici Câmî’i Şerîfinin bulunduğu mevki’de

İsparos sahrencinin yani Kara Gümrük'ten Çukur Bostan'ın garb cebhesi yanından Salma Tomruk tarîkiyle Halic'e inerken Drağman dediğimiz semtten Kesme Kaya Mahallesi'nden geçilir ve bu tarîk ile Balat Kapusu'na *Porta Basilica* kadîmen *Kinigo* dedikleri Avcı Kapusu'na gelinir.

(Vasilika Kapusu'na)Balat Kapusu Ayiyos İyoanis¹ Prodromos *St. Jean Prodroma* Kapusu dahi derlerdi. Patrikhâne kuyûdunda bunun böyle olduğunu Doktor Mortman haber veriyor. Kesme Kaya mahallesinin² şimdiki ta'bîrinde Eski Kaya ma'nâsına olan (kadîm (Plea Petra) ismi mündemicedir ki Sedrenos'un ifâdesine bakılırsa bu ta'bîr Velaharne'ye kadar şehrin bu kısmına itlâk olunurdu. (Tekfur sarayı, Salma Tomruk, Ka'riye semtleri)

Elyesa' Nebî'nin resmi
Nûr ile zulmet arasında
Le prophete isaie
Miniature d'un psautier de la Rioblistheque National(X siecle)

bir zâviye teşkîliyle Unkapamı Köprüsüne *Porto Platea* inerdi. Bu hatt-ı fâsılın hâricinde kalan bütün mahallât ve mevâkı'a hâric ez sûtûn ma'nâsına Eksokiyonion derlerdi.

Kara Gümrük'de kâ'in Asparos sahrenci de bu hâric ez belde veya sûtûn mıntkası dâhilinde idi.

Şehrin dâhili, bu Kostantin sûrundan Sarayburnu'na kadar olan sahadır.

¹ Yani Ayiyo Anis *Jean* İbranisi Yuhanna Yohanen'dir ki (Lütfullah) ma'nâsınadır.

² Kesme Kaya Mescidi'nin bânisi Muhyiddin Hammâmî'dir ki. mihrâb önünde medfûndur. Mescid Kapusunda Sultan Süleyman Kânûnî'nin bir çeşmesi vardır. 1042 senesi Muharremi guresinde zuhûr eden Balat harik-i kebirinde muhterik olan câmi'lerin ricâl-i devlet binasıyla me'mûr olduğu sırada bu mescidi daki Melek Ahmed Ağa (Sadrazam Melek Ahmed Paşa'dır) yapmıştır. ve minber vaz'ıyla ve bir mekteb inşâsıyla dahi ma'mûr kılmıştır. Ve kendi dahi vakfı olan Üsküdar'da kâ'in (Ahmediyye) nâm câmi'den vazîfe ta'yîn etmiştir.

(s.71) Sedrenos, Bizanslılarla Acemler arasında cereyân etmiş bir vak‘ayı hikaye sadedinde diyor ki: “İmparator İrakliyos¹ Hüsrev ve Perviz’i *Chosroes* ta‘kîb ederken Avarlarla Acemler tarafından muhâsara olunan İstanbul’un kurtarılması keyfiyeti, ancak Hazreti Meryem’in mu‘cize-i bâhiresi eseri idi.”

Mü’ellifin bu fıkrası ne Palea Petra’nın Beşinci Tepe üzerinde [Nişancı-Tahta minare-Sultan Selim semt ve civârı] bulunmuş olduğuna, ve ne de bunun Petriyon idüğüne müsâ‘iddir. Kimse kayanın yukarı tarafında kâ’in Ayios İyoanis Vaptistis = Sen Jan Batist (Hazreti Yahya aleyhisselâm) Kilisesi (Âdil Şâh Kadın Efendi Câmi‘i mevki‘inde idi) ve manastırı bilhâssa Paleologoslar zamanında büyük bir şöret-i kudsiyeye mazhar olmuş idi. Vâkı‘an on üçüncü asırda da (Nogorodlu Antuan) bu kilise ile manastırdan bahsolunuyor ise de burasının hacılar nazarında büyük bir hürmete mazhar oluşu ancak Paleologosların İznik’den eski pâyitahtları olan İstanbul’a avdetlerinden sonradır. 1261

Çünkü sonraları bu Ayiyos İyoanis Vaptistis *St. Jean Baptiste* kilisesinde cemâ‘ate ziyâret etdirilen ve Pasyon *Passion* denilüb Hazreti Mesîh’in gûyâ çârmiha gerildiği zaman işkence âlâtı olarak kullandıkları: gargı, başına koydukları dikenden ma‘mûl tâc ile sünger² Antuan’ın ifâdesine nazaran, evvelce kayserlerin Sultan Ahmed’deki saray-ı kebîri müştemilâtından (Hiriso Teryaklinos)’da mahfûz idi. Bu metrûkâtın Bi’l-âhire bu kiliseye nakli hacılar nazarında burasının ezd-i yâd şöret ve hürmetine bâdî olmuşdu.

¹ Kayser İrakliyos, Acemlerle mükerrer harb etmiştir. Acemler (611)’de Urfa’yı (*Edesse*) 614’de Kudüs-i şerîfi zabt ile Hıristiyanların salîb mukaddesini iğtinâm, 616’da Mısır’ı Gareth ile Kadıköyünü muhâsara etmişlerdi. Bunun üzerine 616’da kayser Acem Şâhı İkinci Hüsrev Pervîz nezdine bir hey‘et-i sefâret a‘râm ve 622’de bizzat Acemler üzerine yürüyerek Gence’yi (Gancak)= *Gangac*’ı zabt, 624’de anları defâ‘atle mağlûb ve münhezim etmiştir. 626 senesi Mayısının on dördünde İstanbul’da şevreş zuhûr etmiş olduğundan İrakliyos beşinci defa olarak Acemler üzerine ordu tahrik etmiştir ve Kazarlarla (*Khazars*) akd-i ittifâk etmiştir. İşte sene-i mezkûrede Acemler ile Avarlar bi’l-ittifâk Kadıköy ile İstanbul’u muhâsara etmişlerdir. Avarlar’ın hücûm ve savletleri Patrici (Vonus) *Bonus* ’un azm ve himmetiyle def‘ ve ref‘ edilmiştir.

Bundan sonra İrakliyos altıncı defa olarak Acemler üzerine yürüyerek onları Zab suyu kenarında mağlûb etmekle İran’ın içertülerine doğru yürümüş, ve bul hâlden fevkalâde me’yûs olan Hüsrev firâra mecbûr olmuş ve oğlu Şiruye’nin isyanı üzerine zavallı Hüsrev aç ve bî ilâc ölüme mahkûm edilmiştir. 628 Ahvâlin böyle bir netîce vermesinden dolayı meyûs olan Şiruye kayserle sulha mecbûr olmuşdur. Şiruye sene-yi mezkûre içinde vefât etmiştir.

Akd-i sulhu müte‘âkib kayser İrakliyos iki tekerlekli saltanat arabasında dört cesîm fil koşulu olduğu halde fevkalâde müdebbet ve müheyyeic bir alay ile Yedikule Kapusu’ndan şehre girmiştir.

Alâyın önünde Acemlerin evvelce Kudüs-i şerîf’den aldıkları salîb-i mukaddes rahâbînin iyâd-i (tebcîlinde) götürülmüş idi. Kayser 629’da mezkûr salîbi tekrar Kudüs’e i‘âde etmiştir.

İrtihâl-i nebevî milâdın 632 senesi Haziranının sekizinde vâkı‘ olmuşdur. İrakliyos ise 641 senesi Şubatının on birinde yani intikâl-i peygamberîden dokuz sene sonra vefât etmiştir.

² Gargı=*Lancea*, Sünger = *Spongia*, Dikenli tac=*Arundo*, Elbise=*Vestimenta*

Bazı menâbi‘-i târîhiyyeye nazaran on dördüncü asrın sonlarına doğru Pasyon *Passion* denilen bu metrûkât ile Hazreti Mesîh’in cübbesi kanından birkaç damla, ve (Sen Teodor= Ayyios Teodoros)’un

(s.72)bacakları gümüş bir sandukçe derûnunda olarak iç Gülhanede, fişenghanelerin bulunduğu yerde bulunmuş olan Manganların Sen Jorej Kilisesinde mahfûz imiş. İstanbul’ın kuvvâ-yı müttefika tarafından işgâli esnâsında Fransız başkumandanı Ceneral Şarpi tarafından burada icrâ edilen hafriyâtda, mezkûr Sen Jorej Kilisesin’in bazı enkâzı, bir de vaftiz mahali meydâna çıkmıştır.(1339)

Paleologoslar zamanında¹Sultan Ahmed’deki saray-ı kebîr-i müşerref harâb olduğundan kayserler Velaharne Sarayı’nda oturmağa mecbûr olmuşlardı. İşte o vakit (Pasyon) denilen bu metrûkât, Tekfur Sarayı kurbünde el-yevm Âdil Şâh, Kadın Efendi Câmî‘i’nin bulunduğu yerdeki Sen Jan Batist yani Hazreti Yahya aleyhisselâm nâmına yapılmış olan manastıra nakledilmiş idi. 1404 senesinde İstanbul’u ziyâret eden Kastilyalı sefir Klavijo *Castillan Clavijo* (Saray imparatoru civârında kâ’in olub (Della Piyedra)² *della Piedra*, Senjan Batist denilen bu kilise ve manastır hakkında uzun uzadıya tafsîlât veriyor.

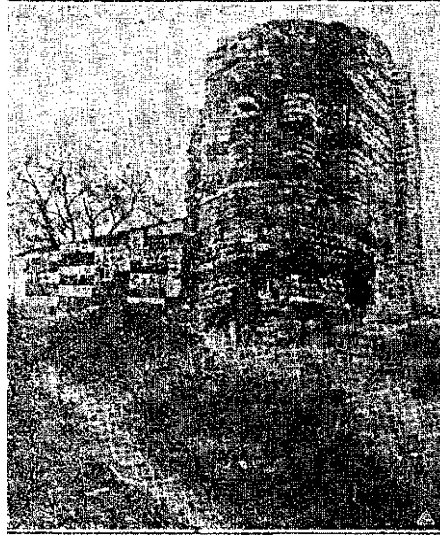
Bu ma‘bedin üç mirabı varmışı kayser, mezkûr metrûkât-ı mukaddesenin mahfûz bulunduğu sandukçenin anahtarını sarayda bırakmaz, yanına almadan çıkmazdı.

Mûmâ-ileyh sefir Klavijo’nun gösterdiği kilisenin mevki‘ini Moskof hacılarından Zosimos ile İstefano da te’yîd ve tasdîk ediyorlar. Bunlar nihâyet Velaharne’dan geçtikten sonra, yukarıda ismi geçen kilisede mahfûz metrûkâtı ta‘rîf ediyorlar. Nihâyet Bonde Meloneti Petra’daki Ayyios İyoanis Kilisesi’ni, Havâriyyûn Kilisesi’yle saray-ı kayserî arasında³ Velaharna’daki mevki‘de gösteriyor.

¹ İstanbul’un İkinci Bizans İmparatorluğu: Sekizinci Mihail Paleologos

² Palea Petra (*Palea Petra*) Mortman’ın (İstanbul’un planı)’na nazaran Tekfur Sarayı ile Hora Manastırı (Ka‘riye Câmî‘i) arasındaki sâhada idi.

³ Fethiyye Câmî‘iyle Fener’in yukarı tarafında (Defterdâr yokuşunda Kanlı Kilise arasındaki mevki‘de)

Kesme Kaya’da meşhur Boğdan Sarayı 1903’deki resmi

Bogdan Serai

(s.73) Pahimerlis (Kinigon) *Kynegon* yani Avcı Kapusu kurbünde zuhûr edüb sâlifü’z-zikr Ayios İyoanis Vaptistis Manastırı’na kadar vadi içerisinde¹ ne kadar mahallât var ise hepsini yakub kavuran harîkden bahsediyor.

Beşinci Tepe ile (Nişancı Mehmed Paşa, Tahta minâre semtleri) Altıncı Tepe arasında (Kara Gümrük’deki Çukur Bostan cihetleri) kâ’in olub, vaktiyle Kinigon dedikleri Balat Kapusu civârında ibtidâ eden vadi, tam Kesme Kaya dediğimiz mevki’de nihâyet bulur.

Dukas, Osmanlı Fethinden bahsederken diyor ki; “Yeniçeriler Harisyos Kapusu’ndan (Edirne Kapusu) şehre girdikten sonra ibtidâ saraya (Tekfur Sarayı Velaharne Sarayı) Havra Manastırı’na (Ka’riye Câmî’i) Petra’daki Sen Jan Patist=İyoanis Vabtistis Manastırı’na doğru ilerlediler.”

Bütün bir rivâyât ve şehâdâtı telhîs ederek, ve Pahimeris’in mezkûr kilisesi bir bağ ortasında göstermiş olmasını nazar-ı dikkate alarak mezkûr kilisenin Kefeli mescidin şimâl cihetinden biraz uzakda Kesme Kaya Mescidi karşısında kâ’in el-yevm (Boğdan Sarayı)= *Bogdan Serai* denen mevki’e vaz’ edeceğiz.

Büyücek bir bağçenin ortasında bir kaya üzerinde el-yevm hâl-i harâbîde ve fakat zarîf bir tarzda inşâ edilmiş küçük bir ma’bed bakıyyesi hâlâ meşhûdumuzdur ki burası Klavijo tarafından görülüb Doktor Paspati’nin tasvîr eylediği üç ma’bedden

¹ Balat’tan Fener’e kadar olan mahallât, Fethiye Câmî’i’nin aşağı tarafı

biri olacak. Bu mahal kurbünde kadîm bir kilise olan Kefeli Mescid vardır ki topografya mütehassısları tarafından (Emanuel Manastırı)=*Couv de Manuel* olmak üzere telakkî ediliyor. Havlîsi altundaki sahrenc de Esparos'a atfolunur.

Burada mevzû'-ı bahs olan sahrencin Aeciyoş=Aetius sahrenci olması daha ziyâde mukârun-ı hakîkat olsa gerek....

Kefeli Mescid civârında Odalar Mescidi¹ nâmıyla ma'rûf diğeri küçük bir Bizans ma'bediyle Ayios İyoanis nâm azîze nezredilmiş bir ayazma vardır.

Edirne Kapusu civârında, el-yevm Ka'riye Câmî'i dediğimiz kadîm (Havra Manastırı) tezyînâtı i'tibâriyle nazara çarpan pek mühim me'âbid-i kadîmdendir. Bu ma'bedin târîhçesi bâ husûs hakîkaten zarîf ve müstesnâ mozayikleri sanâ'at nakş ve tersîm târîhinde pek ziyâde hâ'iz-i kıymet ve ehemmiyetdir.²

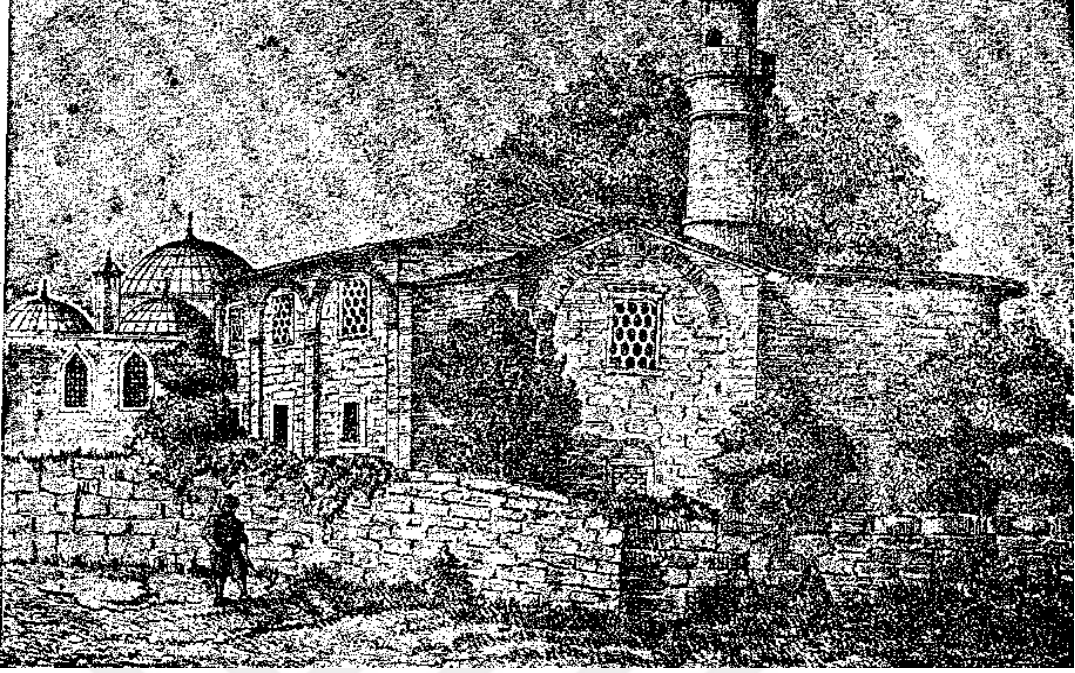
Filadelfiyom mevki'inde yukarıda beyân edildiği üzere, Dîvân Yolu ikiye ayrılıyor:

Yolun biri Edirne Kapusu'na gider halbuki diğeri Forum Amastriyanon'dan (Sarrachane başı)=*Amastrianon* geçerek Yedinci Tepe'nin (Ma'cuncu'daki Çukur Bostan mevki') eteğinde ve Eleftriyos Limanı (Langa Bostanı) *Port. d'Elefterius* civârında kâ'in Aksaray'a=*Forum Bovis* iner.

(s.74)(Aksaray) ta'bîri hâlâ imparatoriçe İrini tarafından inşâ edilen (Elefteriyos) sarayının mevcûdiyetini tahattur ediyor. Vaktiyle Likus=*Lycus* Deresi dedikleri Bayram Paşa Deresi vadisi tarafından şehrin sâir

¹ Odalar Mescidi yahud Kemankeş Mustafa Paşa Câmî'idir. Odalar mescidi, kadîmî Ayiyos Nikolaos kilisesi imiş. Bu ma'bed kadîm bir sahrencin üstünde ahşâb bir binadır.

² Ka'riye Câmî'i nâm-ı eserimde burasına dair mühim ma'lûmât vardır.

İsa Kapusu Mescidi=İssa Kapou Mesdjidi Paspatti'den alınmıştır

mahallâtından tefrik edilüb Ekserolofos=*Xerolophus*'u ihtivâ eden Yedinci Tepe, evvelâ Heleniyana Mahallesini (Avret Pazarının şimâline müsâdif mevâkı' ve mahallât: Davud Paşa, Haseki, Nevbahar semtleri). sâniyen, Defteroni *Deuteron* Eksokiyoniyon Belgrad Kapusu ile Silivri Kapusu arasındaki saha: Koca Mustafa Paşa Senti'nin garb cihetleri) ve Samatya'yı ihtivâ eder.

(s.75)Kitâbü'l-merâsim'de Dîvân Yolu'nun Kadîm Yıldızlı Kapusu'na kadar olan mesâfede mevâkıf *La Descriptio Antiqua*, nâm eserde aynen mezkûrdur: *Montea, Columna, Forum Theodosiacum, Porticus, Troadenses, Porta aurasa.*

Vaktiyle Arkadiyos'un heykelini hâmil olan sûtûnun el-yevm kısmen harâb kâ'idesi Forum Arkadiyos (Avret Pazarı) (*Forum Arcadii=Theodosiacum*)'nın ve Elenyana Mahallesinin (Avret Pazarı'nını Davud Paşa cihetine doğru mahallât) mevki'ini gösteriyor.

Bandori de Ayiyos İshakın menâkıb-ı hayatından bahsederken fikrasında, bu mahallenin Ekkserlofos'un sâha-i işgâlinde bulunduğunu te'yîd ediyor.

Elenyana= *Heleniana*'daki hamamda geçen bir hâdis-e hâriku'l-âdeden *Miracle* bahseden müverrihlerden Rahib Teodoros (*Theodorete*)'un bir hikâyesinden istintâc edildiğine göre, Ayiyos Astefanos *St. Etienne* Kilisesi'nin Forum Arkadiyos'un (Avret Pazarı) şimâl taraflarına doğru, yani Topkapu'ya müntehî yol

üzerinde kâ'in imiş ki, bu yol Eleniyana Mahallesi'nin mebnî olduğu arâziden daha yüksek bir seviyeden geçer.

Mezkûr mü'ellifin ifâdesine bakılırsa (Dalmadora) Manastırı, Davud Paşa Câmi'nin mevki'nde idi.¹

Sancakdâr Mescidi. mihrâb kısmı (1333 senesindeki resmi)
(Monstere Gastia abside. (Sanjakdar Messdjidi)

(s.76) Aiyos Estefanos Kilisesi'nin karşısında ve şimâl tarafında imiş. Eleniyana Mahallesinde Ayios Tirsos *St. Thyrsus*, Kalinikos=*Callinicus*, Lukiyus=*Lucius* Kiliseleriyle Karpos=*Carpus* ve Vavilas=*Babylas* Manastırları da vardır.

Nogorodlu Antuan İstanbul'daki mebânî-i dîniyyeyi dolaşırken, bu manastırdan bahsetdikden sonra otuz yaprak ma'nâsına olan (Teriya Kondafilon)=*Triacondaphyllon* yani Perivleptos *Perivlepte* (Sulu Manastır) Kilisesi'ni de zikrediyor.

Ekserolofos dâhilindeki Dîvân Yolu güzergâhında, birinci kitabımızın 45-46'ncı sahîfelerinde mufassılan bahsedildiği üzere kadîm Bizans ma'bed-i dîniyyesinden İsa Kapusu Mescidi el-yevm harâb duruyor. Burada Samatya'ya giden yol, ana hattından ayrılır. Kostantin sûrlarının kadîm güzel kapusunu *Porta Orea* İsa Kapusu'nda aramak akla mülâyimdir. Bu mahallenin deniz tarafına tesâdüf eden

¹ Antakya'da doğmuşdur. (396-458)

kısımında aynı irtifâda Et yemez¹ Mahallesi vardır ki kadîm Diyos Manastırı'nın (*mo. Dius*) mevki'idir.

Eski Kostantin sûrlarının kara tarafındaki kısmı işte buradan başlar. Bu mevki'in garbı ve şimâli Altı Mermer Mahallesi'dir. *Eximarmara*

Bu semt, nâm-ı kadîmi Eksokiyoniyon yani altı sütûn ta'bîrini hâlâ muhâfaza ediyor. Bu ta'bîr Büyük Kostantin tarafından sûrların hâricinde rekz ve a'lâ edilen cesîm ve yüksek bir sütûndan ileri geliyor. Bu sütûnun mevki'i Bonde Le Moti'nin haritasında mezkûr ve mu'ayyendir.

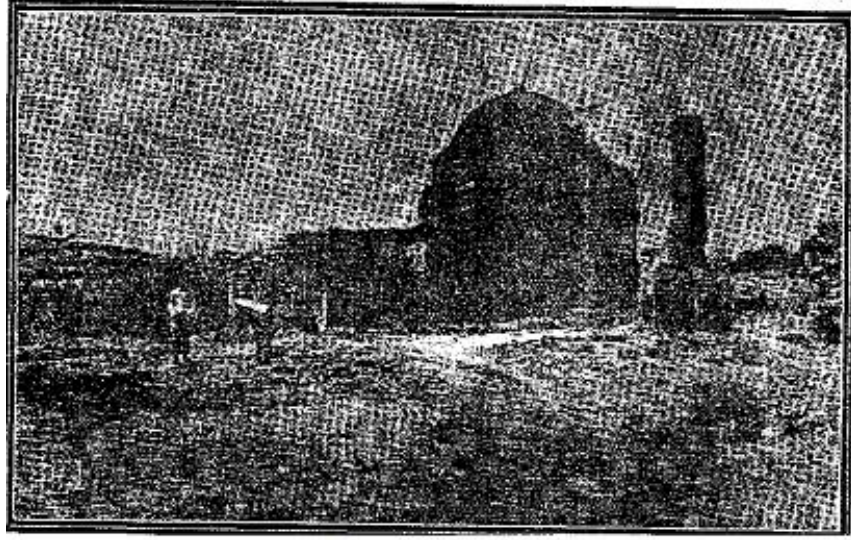
Panaiya Sulu Manastır=*Vierge Perilepte* ve Ayiyos İyuanis Studiyon (Samatyadaki Emir Ahur Câmî'idir) kiliseleriyle Sancakdâr Mescidi'nin nâm-ı kadîmi olan (Gastriya)=*Couv. des Gastria* Manastırı'nın mevki' her türlü şübhe ve teredütden vâreste olarak bizce ma'lûm ve mu'ayyendir. Bunlar, Samatya kurbündedir.

Bundan otuz yedi sene evvel Yedikuledeki gazhanenin bağçesinden çıkartılan iki cesîm mermer sütûn kadîm Ayios Diyomidis St. Diomede Kilisesi'nin mevki'ini gösteriyor.

(s.77) Ayiyos Andreas Andikrisi =Sent Andera² *St Andre* ... ma'bedi Koca Mustafa Paşa'daki Sümbül Efendi Câmî'i ve hângâhıdır. Bu câmî'in şimâlinde Çukur Bostan'la Altı Mermer Câmî'i

¹ Et Yemez Mescidi kiliseden münkalibdir. Vâkîfı Sultan Mehmed Han ile gelen mücâhidlerden Şeyh Derviş Mirza Baba ibn Ömer el-Buhârîdir. Vakfiyesi (nükte-şinâs:776) târihinde tescil edilmiştir. Hadîkatü'l-Cevâmî'de görülen tafsilata nazaran tevliyeti evlâdiyet üzere zabteden İmamlardan Şeyh Ali Efendi hâlâ mescid-i mezkûrda âyîn-i sa'dî icrâ etmekte idi. Hadîkanın 1182 târihinde tedvînine başlanılıb 1193 senesinde tebyüz 1195'de hitâm bulması ma'lûm olmasına göre bu tekiyye hakkındaki ma'lûmât bi't-tabi' o zamana âiddir.

² Hymeros 20-113 – Teofanis: An 324

Altı Mermer Kır Niğancı Mahmud Paşa Medresesi.
Medresse de Niğancı Mahmud paşa a Altı-Mermer(St.Mucius)

vardır ki Çukur Bostan, Ayios Mokiyoş=*St. Mucius* sahrencine tevâfuk ediyor. Altı Mermer Câmî'i ve kurbündeki karagolhane muhterik ve enkâz hâlidir. Zevâhir-i hâlê nazaran kadîm Ayiyos Mokiyoş Kilisesi'nin yerine yapılmıştır.

(s.78) Hazreti Meryem (Panaiya) nâmına ithâf edilen bu mahaldeki Küçük Rum Kilisesi müstecâbü'd-da'vet ma'nasına olan Ğurġue Pikius (Gorgoepikius) nâm-ı kadîminin hâlâ muhâfaza etmektedir ki kilise bu nâm ile Kanta Kozinos'un (1341-1355) eserinde mezkûr olduğu gibi, patrikhâne kuyûdunda da böylece mukayyedir.¹ Nogorodlu Antuan'ın [124] "" Sütûnun kurbünde Maderale Manastırı

¹ Grego Epikoüs kilise-i kadîmi hakkındaki meşhûdât ve tedkikâtım: Kanta Kozinos'un eserinde zikredilen bu kiliseye dâir mahallen icrâ eylediğim tedkikât, asr-ı ahîr âsâr-ı atîka mütehassıslarınca mübhem geçilen bazı hakâyık meydâna çıkarmıştır.

Muhâfaza-i âsâr-ı atîka encümeni tarafından İstanbul harîk mıntıklarındaki âsâr-ı kadîme ve mü'essesât-ı milliye tahrîr ve tesbît etdirilirken, Hekimoġlu Ali Paşa, Altı Mermer mıntıkası dâhilinde, muhterik Altı mermer Karakolhanesiyle Yol Geçen Câmî'i (Altı Mermer Câmî'i nâmıyla ma'rûf) câmî'i arasında ve Karakolhaneden yüz elli adım kadar câmî'e doğru bir mevki'de muhterik bir hane arsasında kemerli kısmen yıkılmış iki direk üzerine oturtulmuş takrîben beş metre arz ve on dokuz metre tûlünde kadîm bir mahzen nazar-ı dikkatimi celb etdi. Kemerlerin iltisak noktalarında on santimetre kutrunda künkler vardır. Hekimoġlu Ali Paşa Câmî'ine nâzır (şark-ı cenûbî) duvarında tuġla kemerli pencereler hâlâ mevcûddur. Kemerin bir kısmında sûret-i mahsûsada ve binanın hîn-i inşâsında yapılmış delikler görülüyor.

Vaktiyle mühim ve rasîn bir binâ olduğu âsâr bâkiyesinden anlaşılan bu mahallin kubbeleri çökmüş, içerisi toprak ve süprüntü ile dolmuş olduğundan mermer sütunların irtifâ'ını ta'yîn etmek mümkün değildir. Yalnız mermer başlıkları kısmen meydândadır. Burasının kadîm bir Bizans sahrenci olduğu şübhesizdir. Yukarıda ismi geçen ve Bizans târihinde bir mevki'-i mahsûs olup zamanımız âsâr-ı atîka mütehassıslarınca şâyân-ı kayd görülen kilisenin mevki'ini ararken Hekimoġlu Ali Paşa Câmî'inin karşı tarafında kâ'in Meryem Ana = Panaiya Rum Kilisesine girdim. Tesâdüfen odasında bulunduġum Râhib Papa Yermanos Efendi'nin bu mü'essese hakkında ma'lûmâtına mürâca'at eyledim. Papa Yermanos orta yaşlı tıknazca Türkçe'yi güzel konuşur ma'lûmâtlı bir zâtdir, Fener Rum mektebinde okumuş âsâr-ı atîka müzeleri hâfız-ı kütüb sâbıkı Mistakidis Efendi'nin rahle-i tadrîsinde bulunmuştur. Papa Yermanos bir hakikat-i târîhiyyenin istiknâhına hâdim mürâca'atımı hüsn-i telakkî ederek beraberce kiliseye girdik.

içerisindegümüş bir sanduka derûnunda genc Ayyios Odesimus'un St. Eudocime le jeune cesedi mahfûzduz dediği kilise galiba bu Panaiya Kilisesi olacak. Bu kilise (Munitiyis Everkitidus nâmıyla da ma'rûf ve müşteher idi.

Fi'l-hakîka (Evergetriya) *Evergetria* dedikler (Mâder-i Mukaddes) Mukaddes Kilisesi Antuan'ın eserinde mezkûrdur. Fakat Antuan'ın bunda aldandığına şübhe yokdur. Çünkü Ayyios Andreas'ın bakıyye-i izâmını bu kilisede mahfûz etmiş gibi gösteriyor ki bu Ayyios Andreas, Koca Mustafa Paşa'daki Ayyios Andreas Endıkırısı'den başka bir şahısdır.

Antuan Panaiya Prepoleptos Kilisesinden hareket ederek genc Ayyios Estefanos Kilisesini, ba'dehû Ayyios Andreas'ın bakâyâ-yı izâmının mahfûz olduğu Evergeterya kilisesini ba'de'z-ziyâret Ayyios Mokiyo's'a geliyor.

Antuan'ın ta'kîb eylediği şu güzrgâhdan istintâc edildiğine nazaran, bu adam yalnız Ayyios Andreas Andikrısı'yi nazar-ı dikkate almış ve bundan nâşî Avret Pazarı sûtûnu kurbündeki Evergeterya (*Evergete*) manastırı Sulu Manastır ile mezkûr Ayyios Andreas Kilisesini birbirine karıştırmıştır.

(s.79) Bazı eserlerde¹ Avret Pazarı'ndaki Arkadiyo's sûtûnunun hemân kurbünde evvelen Estavra Kiyos Manastırı gösteriliyor ki, bî-çâre kayser Estavra Kiyos² *Staurakios* ile zevcesi buraya defnolunmuşlardı. Bu kilise Hazreti Meryem nâmına nezr ve (salîb üzerinde Hristos) nâmıyla yâd ve teevsîm kılınmış idi.

Burada, senenin mu'ayyen gününde Ayyios Onisimos= *St Onesime* ile Havâriyyûn'ın tezkîr-i hâtıraları nâmına merâsim icrâ edildiğinden bu kilise (Apostoli) nâmıyla ve üç yol ağzının birleştiği nokta ile Ekserolofos'un cadde-i kebîri ve Yıldızlı ve Silivri Kapu'ları yolu da Ayyios Onisimos nâmıyla tevsîm kılınmış idi.

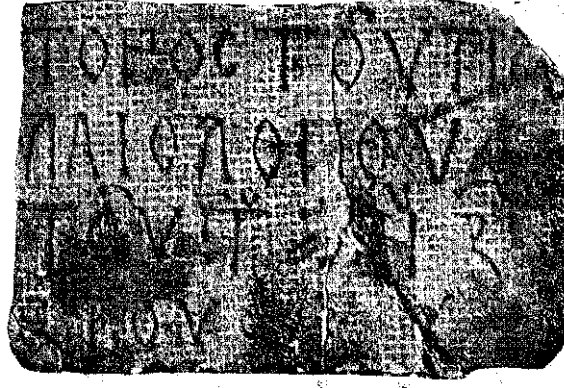
Bu zâtın verdiği ma'lûmâta nazaran, çabuk işiden ma'nâsına olan Gorgo Epikoüs (Hazreti Meryem'in bir sıfatı) =*Gorgoepikoos* Kilisesi demin ta'rîf etdiğim kadîm saharencin üstünde imiş.

Sultan Orhan'ın kayınpederi olan müverrih Jan Kantaküzen=İyoanis Kantaküzeno's'un hükûmeti (1341-1355) senelerine müsâdîf olduğuna, ve bunun muşârun-ileyhin eserinde mezkûr bulunduğuna nazaran kilisenin o zamanda mevcûd ve ma'mûr idüğüne hükmedebiliriz. Mürûr-ı zaman ile kilise harâb olmuş ordaki bazı e'izze teşâvîri bu meyânda Hazreti Meryem'in Ayyia Matroni'nin=*Ste. Marton*, Ayyios Yorgiyos'un Hızır=*St. George* resimleri ve daha bazı tasvîrler (1834)

¹ Les act. Set. Des Rollandistes (Les actes des saints)

² Bazı tahmîne nazaran bu manastır Avret Pazarı kurbündeki Bayram Paşa Türbe ve medresesinin yerinde bulunmuş olacak?! Kayser İstavrakiyos (811) bir zill ve hayal gibi tahta geçmiş, aynı senenin iki Teşrîn-i evvelinde Birinci Mihael Rainavis kendisini istihlâf eylemişti. *Michel l Rangabe*

Sâniyen, Paleollogoslar zamanında¹ Patrik olan Atanasyos=*Athanasius*'un ikâmetegâhı karşısında büyük birde manastır vardı.²

Altı Mermerde Paniya Rum Kilisesi duvarında bir kitâbe:

Bu taşın üzerinde: “İftokra Toros Topaleologo 1449” yazılıdır. Şu târihe nazaran; ismi muharrer Paleologo Bizans’ın Su Hükümdârı On İkinci Kostantin Paleologos’dur.

Hesâbı şu vechledir. 6957 târîh-i hilkat
5508 târîh-i mîlâda kadar
1449

senesinde inşâ eylediği iç Kapusu üzerindeki kitâbeden anlaşılan, bu Meryem Ana Kilisesi’ne nakl ve teşhîr edilmiştir. Bu resimleri tedkîk etdim. Bizans şahsiyet rûhâniyyesinin bâriz birer timsalidir. Fakat kadîm Bizans Kilisesi ne vakit harâb ve münhedim olmuş ve şimdiki kilisede mu’allâk tesâvîr-i e’izze buraya ne zaman konulmuş ve mezkûr kilisenin doksan sekizlik bir kademi olduğuna nazaran bu kilise inşâ edilinceye kadar bu tesâvir nerede hıfzedilmiş buraları bence mechûl.

Kantaküzenos’un zikrettiği Gorgo Epikoüs Kilisesi yukarıda ismi geçen Bizans sahrencinin üzerinde mebnî idüğü mûmâ-ileyh râhibin cümle-i rivâyetlerindedir.

Şimdiki Altı Mermer Meryem Ana (Gorgo Epiküos) Kilisesi bazilik tarzında dâhilen iki sıra sûtûnlu tertîbât-ı dâhiliyesi ve tesâvîri i’tibâriyle mükellef ve müzeyyen bir ma’beddir.

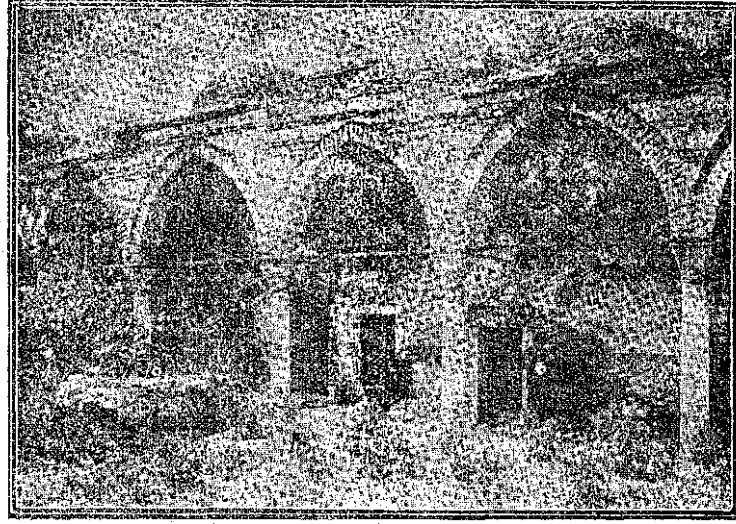
¹ İstanbul’da İkinci Rum İmparatorluğu Sekizinci Mihail Paleologos’dan başlar (..)dan başlar. (1261-1282)

² Convent du Grand Logariste.

Civarında bulunmuş olan kadîm kilisenin idâme-i hâtırası ve tasvîr-i Meryem'in de buraya nakledilmiş olması münâsebetiyle bu Altı Mermer Panayıya Kilisesi Gorgo Epikoüs nâm-ı kadîmî ile ma'rûf bulunmuşdur

(s.80)Ayiyos Mokiyo=St. Mucius saharencinden (Ma'cuncudaki Çukur Bostandır) Silivri Kapusuna= Sigma giden yol üzerinde Ayiyos Filipos= St. Philippe Manastırıyla Ayiyos Lukas St. Luc. Kiliseleri vardı. Buralarda esâslı hafriyât icrâ edilirse şehrimizin târîh-i kadîmine âid birçok âsâr-ı mühimme meydâna çıkar.¹

Doktor Paspati Altı Mermer Karagolhanesiyle Yolgeçen Câmi'i² arasında kâ'in bir bağçede Bizanslılardan kalma bir bina ile tahte'l-arz bazı enkâz keşfetmiştir. Mûmâ-ileyh bu bakâyâyı sigmadaki Panayıya Kilisesine atfediyor.

Muhâfaza âsâr-ı atıka encümeni taharriyâtı
İsa Kapusu Mescidi havlîsinde Hadım İbrahim Paşa Medresesi: 929
Medresesse dans dans la cour d'İsa Kapou Mesdjidi

(s.81)Bu keşfiyâ münâsebetiyle Doktor diyor ki “Garba doğru birkaç adım ileride bir hayli müdeffin keşfedildi...”³

¹ Mezkûr Kapu istikâmetinde Odabaşı Mescidi ile harîk dolayısıyla el-yevm harâb bir halde duran Hüseyin Ağa ve Kadıasker Hüsameddin Efendi ve Fenârî Baba ve tarîk-i Halvetiye'de Seyyid Ömer Câmi'i ve tekiyyeleri, Ma'cuncu Kasım câmi'i kurb ve civârında hafriyyât icrâ edilirse bu kadîm kilise ve manastıra dair bazı enkâz ve bekâyâyâ tesâdüf edilir.

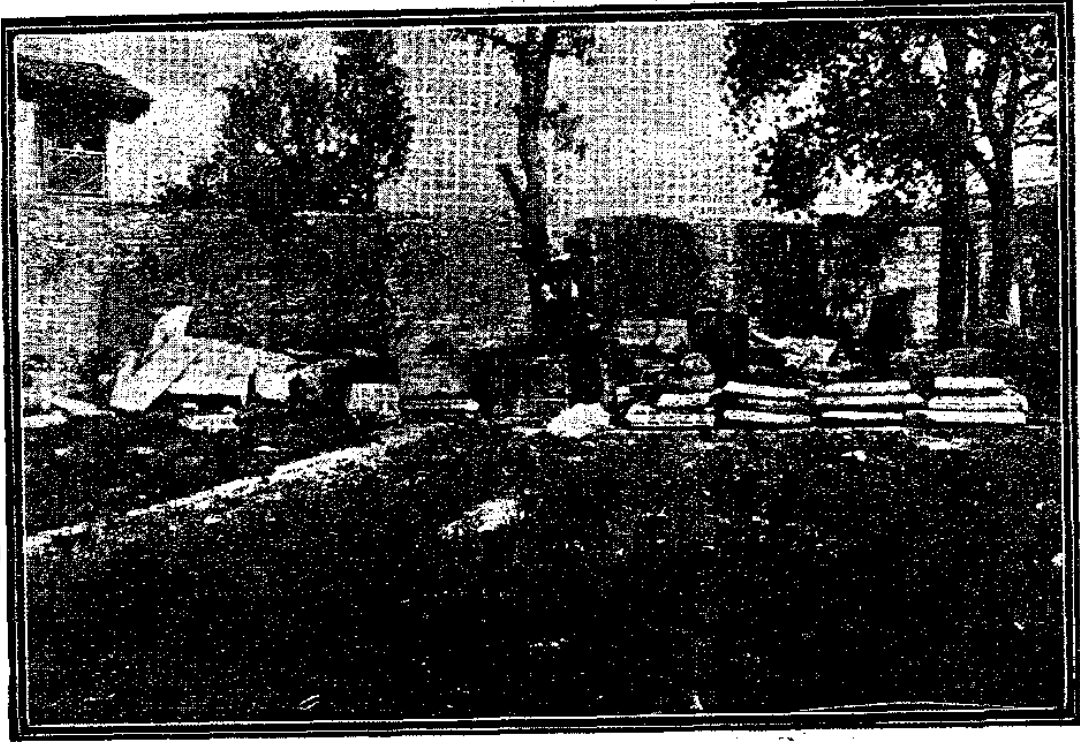
² Altı Mermerdeki Yol Geçen Mescidinin bânîsi Defter Emîni Ömer Efendi'dir. Kabri ma'lûm değildir. Vaktiyle tâk-ı dergâhındaki târîh-i itmâm:

Dedi bu dâr-ı rahmetihi târîh-i beyt rahmân ve ma'bed-i zılluhâ

Beyti mahkûk idi. Fakat mescid harîkden musâb ve mâ'il-i türâb olduğundan târîh taşı denince emsâli gibi parçalanmış gümnâm olmuşdur.

Minberini (Hacı Efendi) denmekle ma'rûf müderrisinden İzzet Paşa havacesi Mehmed İsmet Efendi mütevellî iken vakfından vazife ta'yîn ederek vaz' etmiştir. Bu zât Merkez Efendi Câmi'i civârında medfündür.

³ Eski Ali Paşa civârında Bekir Paşa Câmi'i Şerîfi sokağında Fatma Nazire Hanım'ın mutasarrıfı olduğu arsada bir kuyu zuhûr ettiği ve bunun âsâr-ı kadîmeden olması melhûz idüğü Polis müdüriyesi

Ma'cuncuda Seyyid Emir Câmî'î civârında Bizans devrine âid taşlar.
Muhâfaza -i 'atike encümeni tahrîrâr: 1333
Fragments d'architecture byzantine, Trouves a St Mocins.

Ayios Filipos Manastırıyla, Ayiyos Lukas Kilisesi'ne ve bunların umûmî mezarlığına âid verilen tafsîlâta

(s.82)bakılırsa keşfedilen bekâyânın Ayiyos Filipos Manastırı'na âid olması muhtemeldir.¹Kalviyo Anis Manastırı=*Mon. Calojohannis*, Ayiyos Filipos Manastırı'nın yanında gösteriliyor ki² seyyâh Nogorodlu Antuvan'ın eserinde mezkûr olduğu üzere İpskkopos Ayiyos Valasiyos =*St. Blaise*'in bekâyâ-yı izâmının mahfûz olduğu Kaloyani Manastırı budur.

Silivri Kapusu ile Mevlevihâne Kapusu arasında sûrun iç tarafına müsâdif Eksokiyoniyon'un mahallâtına (Defteron)=*Deuteron*³ derlerdi.

tarafından makâm-ı vilayete gönderilen tezkire üzerine İstanbul Valisi nâmına Abdulhâlık Beg (el-yevm maliye vekîlidir.) îlmzasıyla 18 Mart 1328 târihi ve 888 / 328 rakamlı tezkire ile keyfiyet muhâfaza-i muhâfaza-i âsâr-ı atika encümen daimîsine i'şâr ve istifâr mu'âmele kılınmış idi.

¹ Birinci Kitab, s.46, hasiye:4

² *Les Saynax*

³ Birinci kitabımızda bahsedildiği üzere Büyük Kostantin zamanında Kostatine beldesi bir mislinden ziyâde tevsî' etmiş olduğundan sûrlar kara tarafından ilerilere doğru temdidine mecbûriyet hâsıl olmuş ve Eski Köprü'nün yani Unkapanı Köprüsü'nün re's noktasından i'tibâren (Polianderyon)=*Polyandrion* denilen Fâtih Sementi etrâfında Langa Bostanı'na kadar hamam nisf daire şeklinde yeni bir sûr inşâ etdirilmişdi. Bu sûrun inşâ ve muhâfazası Got asâkir-i mu'âvenesinden (40000) kişiye havâle ve tevdî' kılınmış idi. Be-heri beş bin neferden müteşekkil olan sekiz fırka asker sekiz Kapunun ara yerlerinde rezk -i hiyâm etmişler idi.

Bu iş'âr üzerine muharrir-i âciz mahalline girerek tedkikâtda bulundum. Üç buçuk metre 'umkunda bir çukur olan bu yere tedârik eylediğim bir merdiven vâsıtasıyla indi ve fakat inerken merdivenin istinâd noktasından inhirâf etmesiyle kayarak aşağıya düştüm. Lehü'l-hamd bu sukûtdan müte'essir olmadım.

Burası, salîb şeklinde pek muntazam tuğlalarla örülmüş bir kemiklidir. İçerisi kesîf bir sûrette istif edilmiş insan kemikleriyle doludur. Kemikler çürümüş muntazam bir hâldedir. Bu mahzen salîb şeklinde olmasına nazaran salîbin kolları şimâle, cenûb-ı şarkîye, garba müteveccehdır. Mürûr-ı zaman ile bu kollar toprakla dolmuş olduğundan vüs'at ve imtidâdını ta'yîn ve takdir etmek mümkün olmadı. Binanın kubbesi arsa zemîninden üç buçuk arşun aşağıdadır ve kısmen yıkılmışdır. İçeriye bu yıkık yerden giriliyor, kubbeden şimdiki zemîn bir adam boyu irtifâ'ındadır. Fakat mürûr-ı zaman ile burası da dolmuştur. Kadîm zemîni bulmak için hafriyât lâzımdır. Hülâsa burası vaktiyle bir kilise veya manastırın kemikliği idi.

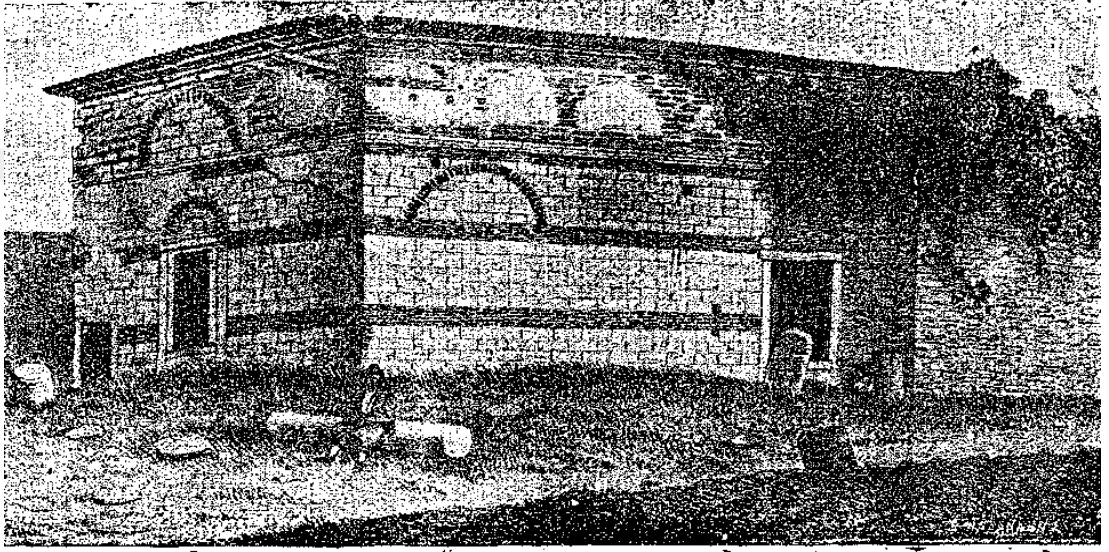
(s.83)Bu havâlîde kadîmen bulunmuş olan me'abidden çokdan eser kalmamıştır. Hatta tahmînî olarak bunların yerlerini ta'yîn etmek de halen müşküldür. Belki müstehîldir. Çünkü mü'elliflerin bu husûstaki ifâdâtı ve beyânâtı ve ta'rîfâtı vâzih değildir. Pek mübhemdir.

Ayiya Anına= Ste. Anne Kilisesi kadîmenin mevki'ini, belki Silivri Kapusu'nun iç tarafında ve tam karşısında (Sigma civârı) ki câmi'-i mu'allâyı işgâl ediyor. Sigmadaki İkinci Teodosyos'un heykeli ile müzeyyen bir de sûtûn vardı.

Zamanında putperestlik (*Arianisme*) inkişâf ve terakkî eden müşârun-ileyh imparatorun mahdûmu İkinci Konstantis= *Coustance II* zamanında Got asâkir-i mu'âvenesi imparatorlarına teb'an Hıristiyan olmuşlardı, fakat elli sene bu askerinin eski mezhepleri olan ârî mezhebini terk etmedikleri dâ'î-i töhmet oldu. Henüz Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Birinci Teodosyos'un saray-ı hükümdârîsi tarafından mazhar-ı himâye olup, gayrî mezâhib hakkında kat'iyen müsâmahakâr davranmayan Ortadoksluk, sûrların muhafazası için asâkir-i mezkûreye herhalde arz-ı ihtiyâc etmekle beraber bunların ba'de mâ ancak sâlifü'l-beyân yeni yapılan sûr hâricinde ve vasatında Kostantin'in sûtûnu =*Kion* bulunmuş olan Kapu önünde ikâmetlerine müsâ'ade edebildi. Binâen aleyh bunlar ba'de mâ mezkûr sûtûnunun hâricinde ikâmet etdiklerinden (Eksükioniler)= *Exokioniste* nâmıyla ma'rûf oldular ki burada (ecnebî) ve (mu'tezile) ma'nâsınadır. Zâten Hûnlar=*Hunes* meşhûr sergerdeleri bulunan Atıla'nın *Attila* kumandasında olarak Avrupa'ya akın etdiklerinden büyük bir seyl-i muhâceret-i akvâm bütûn Trakya kıt'asını istilâya başlamış idi.

Hâric-i ez sûtûn ma'nâsına olan (Eksokionlar)'ın kemâ fi's-sâbık hâric-i beldede ikâmetleri isteniliyordu. Ve ânlâr nezdine ilticâ eden Balkan şebh-i cezîresi mültecilerle birlikte âsâkir-i merkûmeye karşı bir hatt-ı müdâfa'a teşkîli zarûreti hâsıl olmuş idi. İşte buna binâ'en, o zamana kadar açık bulundurululan sâlifü'l-beyân Eksokioniyonyon denilen karargâhın tahkîmine mecbûriyet hâsıl olmuş idi.

Câmi'ler bahsinde ta'rîf ve tafsîf edileceği üzere, bu câmi' Koca Mi'mâr Sinan'ın âsâr-ı bedî'asından olub Süleyman Kânûnî'nin veziri ve Yavuz Sultan Selim'in damadı, Fatma Sultan zevci Hâdim İbrahim Paşa tarafından inşâ etdirilmiştir. Bu câmi' ile beraber karşı cihette erkeklere ve kadınlara mahsûs olarak muhteşem bir de hamam yaptırılmışdı. Bu hamam, bin üç yüz on senesi vukû' bulan hareket-i arzda külliye harâb ve münhedim olarak yalnız mermer sökeli ve sütûnlu güzel bir kapusu kalmıştır

Manastır mescidi (Karabali Mescidi'nin eski hali)
(Monastir Mesdjidi: Monastir St. Menodore)

İstanbul şehremîni bulunan (Antemiyos)=*Anthemius* kayser Teodosyos'un hengâm-ı hükûmetinde sâlifü'z-zikr Eksokioniyon'da şimdiki yüksek kara sûrlarını inşâ etdirdi.(413)

Asıl şehrin on iki ve hâric-i belde yani varoşunda iki mıntıkaya taksîm edilmiş olduğundan bâhis olan (Antika deskripta)= *Antiqua Descripta* nâmındaki kitapda ol vakt te'lîf edildi. O kitapda (Eksokioniyon) daima şehir hâricinde bırakılmış ve orada ikâmet edenler de hâlis-muhlis Ortadoks olarak zikr ve tavsîf edilmiştir. (Defteron)=*Deuteron*

(s.84)bazı mü'elliflerin ifâdelerine nazaran Ayiya Anna Kilisesi civârında Kayser Markinos [450-457]¹ *Marcien* tarafından yaptırılan Ayiyos Vasyanos=*Bassianus* Kilisesi de varmış.

¹ Markiyanos'un zevcesi Polgerya'dır. Bu kadın Markiyanos'a vardığı zaman (450) elli yaşlarında ve bâkir idi ve kendisiyle mu'âmele-i zevciyât olmamak şartıyla varmış idi.

Nogorodlu Antuan, Topkapu civârındaki âsâr ve âbidâtı ta'rif ederken Ayiyos Romanos=*St. Romain* Hazreti Danyal=*Pro. Daniel*, ve Ayiyos Nikitas=*St. Nicetas* kiliseleriyle el-yevm Manastır mescidi dediğimiz kadîm Ayiya Anastasya=*St. Anastasie* küçük ma'bedinin =*Sanctuaire* sûrlara yaslanmış bir vaz'iyette bulduklarını te'yîd ediyor. Me'a mâ fih Manastır mescidi o kadar ehemmiyetsiz bir binâdır ki bunun vaktiyle o derece hâ'iz-i şöhret olan me'âbiddin biri olduğuna ihtimâl verilmez¹

Paspati'nin Müller=*Miller* ile Mihlozih=*Michlosich*'in haber verdiği Menodora=*Menodora*, Metrodora=*Metrodora* ve Nimfodora =*Nymphodora* nâmlarına izâfeten ma'rûf olan küçük manastır hakkındaki beyânât ve ifadâtı bir dereceye kadar doğrudur.

E'izze ve fedâkârân-ı İsevî'nin eyyâm-ı mahsûsalarından bâhis olub, Sirmondi=*Sirmondi* tarafından neşredilen Minhea=*Mencea* yani aylık takvime nazaran [on sekiz Teşrîn-i sâni nüşhasında] Ayiyos Romanos Kilisesi'nin bulunduğu mintikaya Andis (Eleviho)..... Mahallesi derler ki (Hıriso Valanti) Manastırı: =*monasterium Chrysobalanti* da buradadır.

(s.85)Meşhûr âsâr-ı 'atîka mütehasıslarından olub çend sene evvel vefât eden Papa Döpolos'la Ramesi=*Papadepoulos Kerameus* tarafından Ayiyos Varas =*St. Baras*'ın hayât-ı ruhânîesine dair neşredilen eserde de Ayiyos Rabolas *St. Raboulas* Manastırından bahsediliyor.²

Çünkü gerek kendisi, gerek kız karındaşı bekâretini Hazreti Meryem'e nezr ve vaketmişler idi. Markiyanos ile Polgerya, Fâtih Câmî'i şerîfinin hemen kurbünde bulunmuş olan Havâriyyûn (Apostolos) Kilisesine defnedilmiş idi. Sanduka-i mezarları kırmızı somâkîdendir. Ve orada medfûn imparatorların mezarlarının sıra ve vaz'iyetine nazaran sekizinci mezar Markiyanos'un idi. Bunlardan sonra böyle kırmızı somâkîden lahd yapılmamıştır. Bu kırmızı somâkî taşlarda ma'lûm olduğu üzere Mısır'da kâ'in (Cebel-i Duhân)'dan *Douchan* getiriliyordu.

İstanbul kayserlerinin mezarlarından bahsedilirken buna dair ma'lûmât verilecektir.

Ma'lûmdur ki, Arkadiyos'un vefâtında: Teodora, Polgerya Marina ve Arkadiyos nâmlarında dört evlâdı kalmış idi. Bunlardan İkinci Teodosyos'un hemşiresi Polgerya nâ'ibe-i hükûmet olmuş idi.(450) bi'l-âhire, Teodosyos'un zevcesi Eudoksiya ve hâdim Hirisafiyos=*Chrysaphe* bir desîse ile Polgerya'yı Makriköyündeki Eudomon'ae sevk ve teb'îd ettirdilerse de bir buçuk sene sonra Polgerya'yı tekrar İstanbul'a saray-ı kayseriye i'âde etdiler ve Hirisafiyos'u da adalardan birine nefy ve tağrîb ettikleri gibi Teodosyos zevcesini de Kudüs'e gönderdi. Teodosyos'un (28 Temmuz 450) târihinde vefâtında Markiyanos kayser i'lân (439) ve Polgerya ile izdivâcî icrâ kılındı.(450)

¹ Birinci kitabımızın yüz altıncı sahîfesinde Teodosyos sûrları bahsinde mufassalan beyân edildiği üzere, Manastır Mescidi Topkapu tramvay hattının giderken solunda, Taş Mekteb Sokağı'nda kâ'indir. Sûrlarla bu binâ-yı kadîm arasında epeyce mesâfe vardır. Binâen aleyh Nogorodlu Antuan'ın bu manastır hakkında "Sûrlara yaslanmışdır." demesi bir eser-i zühûl olsa gerek.

² Les acta sanet. Bolland. Julit, t.VI. 26 Jul. p.600, no 1 et 4, nâm eserde Kapadüküyalı (Kayserîli) Ayiya İrini, İstanbul'un en güzel bir mevki'nde dünyanın velvele ve galgalesinden uzak,

Sigma'nın karşısında (Kara Bali) merhûmun türbesi dâhilindeki kabir taşı.
(Bu resim muharrir-i âciz tarafından mahallinde tersîm edilmiştir.)
Pierre tombale d'une heros du temps de Mahomet. II. Dessine par l'auteur

Defteron'daki Asparos saharencine karîb bir mahalde, Ayyios Romanos Kapusu (TopKapı) kurbünde Hora Manastırı'yla Ka'riye Câmi'i Ayyios Yorgiyos (TopKapı'da Mihrimâh Sultan Câmi'i'nin mevki'inde idi) kilisesi arasında kâ'in bu manastıra defnedilmiş idi. Bu fıkralar Asparos saharenci hakkındaki nokta-i nazarımızı te'yîd ediyor.

E'izze-i Hıristiyâniyye'nin hayat ve ahvâlından bahseden (Sinaksarya)=*Les Synaxaria* nâm eserin on altı Eylül târîhli nüshasında Panaiya'nın ikinci defa olarak resm-i takdîsinin Ayyia İrini'nin hanesi derûnunda icrâ kılındığını da yazıyor.

(Hırso Valanti Manastırı) mezkûr Ayyio Romanos (TopKapı) Kapusu kurbünde idi.

ÜÇÜNCÜ MEBHAS

İmparatorların Bizanslıların Hayât-ı Resmiye Ve İctimâ'ileri, Tarz-ı Telebbüsleri

Les Empereurs-la Vie sociale-les Contumos des Byzantins

(s.86) Bir zamanlar debdebe ve dârâtın revnak ve ihtişamın merkez-i siklet ve zemîn-i inkişâfî olan saray-ı kayserînin ta'rîf ve tavsîfine girişmeden önce, o muhît-i 'uyûn-ı ârâda kayyasirâ-i Rûm'un asırlarca geçirdikleri hayâta ve bu meyânda sekine-i beldenin tarz-ı telebbüs ve usûl-i ma'îşet ve refîârlarına dâir ma'lûmât i'tâsî mûcib-i istifâdedir. Bizans müverrih ve vak'anüvis lerinin hayât-ı umûmiyesi ve husûsiyesinin tarz-ı cereyân ve sûret-i güzâresine mûte'allık tafsîlâta ne derece ehemiyet verdileri, ve en küçük tafsîlâtına büyük bir vukûf ve ihâta ile zabtedtikleri eshâb-ı mütâla'aca ma'lûmdur. Ez cümle, kayserlerin, Bizanslıların tarz-ı hayâtı ve ma'îşetleri ve merâsim teşrîfâtiyyeleri hakkında pek mühim bir me'haz olan (Kitâbü'l-merâsim)'ı okumak kâfidir.

Birinci kitabımızın mukaddimesinde beyân edildiği üzere (Kitâbü'l-merâsim) Bizans'ın ahvâl-i bakıyye-i ictimâ'îyyesine itlâ' hâsıl etmek için kıymetdâr ve ibret-âmiz bir hazîne-i ma'lûmâtdır. Mü'ellifi olan İmparator Yedinci Kostantin Porfiroyinos (912-959) bilhâssa kayserlerin o müdebdeb ve 'uyûn-ı ârâ hayât-ı resmiye ve husûsiyelerine ve Bizans'da icrâ edilen merâsim-i resmiye-i mülkiye ve dîniyyeye dair hiçbir şeyi ihmâl etmemiş, vekâyi' ve hâdisâtı günü gününe zabtederek bu belde-i mülûkânenin şahsiyet-i ma'neviyyesinde tecellî etmiş olan revnak ve ikbâ ve medeniyetin hakîkaten tatlı, ibret-âmiz Hâtîrât ve safahâtını, Bizans'ın târîhini okumak isteyenlerin enzâr-ı hayret ve takdîrine vaz' eylemiştir. Bin kûsûr sene, hakîkaten feyyâz bir medeniyetin bütün safhâtını, merkezinde tecellî etdiren ve Avrupa'nın bazı merâkiz-i mühimmesinde, bu şa'ş'a'ayı intikâl ettirmeye vesîle ve hâdim olan Bizansın, bu kıymetdâr eseri hakkında biz henüz tettebbu'da bulunmadık.

Mühim bir medeniyetin merkez sikleti bulunmuş olan İstanbul şehrinin hayât-ı sâbıkası hakkındaki gafletimize mukâbil, yalnız ilme, sanâ'at ve medeniyete meclûb ve hürmetkâr olan garb mütefekkillerinin, bu beldeye dair yazdıkları eserler, akıllara hayret verecek derecede mühimdir, çokdur...

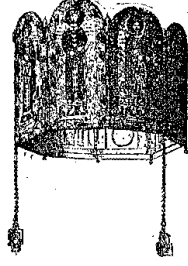

**Kostantin Monomahos'un tâcı
1042-1054**

**El-yevm Peşte Müzesinde mahfûzudur.
*Coure-onne dite de l'empereur Constantin Monomaque***

(s.87) Bizans'ın hayât-ı sâbıkası bizim için mühim bir mecelle-i tetebbu' ve âyine-i ibret ve intibâhdır. Bu böyle olduğu garb mü'elliflerinin de taht-ı tasdik ve i'tirâfında bulunduğu hâlde şân ve celâdetle, cihâna velvele vermiş olan mâzîmizin, târîhimizin safhâtını hakkıyla tedkîk edemeyişimiz büyük bir nâkîsa-i ictimâ'îdir. Hakîkî irfân-ı ictimâ'î, hüzn-engîz olsa da mâzîsini, târîhini tebcîl etmekle inkişâf etdirülüb târîh-i âlem, ibret nazarıyla bir gözden geçirirlerse, milletlerin hayât-ı sâbika ve hâliyelerinde şâ'ibeli sahîfelerin eksik olmadığı görülür. Binâen aleyh yalnız bu sahîfelere bakub mâzînin fezâ'il ve ulviyyâtını kâle almak fenn-i târîhden maksûd olan gâye-i intibâhı inkâr etmektedir ki bu da câ'iz değildir. Bununla beraber¹ vak'anüvis lerimiz müverrihlerimiz Osmanlı Türklerinin hayât-ı mâziyyelerine ictimâ'î ve idârî ahvâl ve hâdisâtına o kadar ehemmiyet vermişler, hatta mecelle-i irfân ve medeniyetimizde nâm bırakan ekâbir ve ricâlimizin hayât-ı resmiye ve husûsiyeleri bir iki cümle ile telhîs edilmiş ve bir derece tafsîl edilenler de muzlim sahîfeler arasında kalmıştır. Vak'anüvis lerimizin büyük bir nakîsası da zamanın te'sîri altında kalarak vekâyı'ı olduğu gibi tasvîr etmemek ve ekseriyâda hakîkatden tebâ'ud ederek zât-ı vak'ayı bir roman tarzında zabt ve tahrîr eylemek olmuştur.

¹ Usûl-i kitabımızda bir râbta-i terakkî vardır ki bu tarz-ı tahrîr bu gün okumuş olanlarımızın da mechûlüdür. Bununçün milletimize yabancı olan (aynı zamanda) ta'bîr-i sekîmi ziyazede olmuştur. Bu ta'bîr-i hocamız da talebemiz de ricâlimiz de tekrar edib duruyorlar.

**Sultan Murad Han Sâni'nin harac-güzârı olan Emanuel'in oğlu Sekizinci İyos
Anis Paleologos (1425-1448)
Viktor Pizano'nun madalyonundan: Bizans İmparatorları. Katalog. Atina: 1911
Jean VII Paleologue, Vassal du Sultan Mourad II. (1436)**

(s.88) Halbuki her ne olursa olsun zât-ı vak'ada hâkim olan hakikâtdir. Hayat ve diğerk endîşî değildir. Muhâkemesi metîn, rü'yeti devrin vak'anüvis târîhin yalnız safhât-ı musîbetini kaydetmez, onun ahlâkiyât ve uluvviyâtına temâs eder. Rengîn-i sahîfeleri de arar, enzâr-ı ibret ve takdîre vaz' eder.... ve bu sûretle terbiye-i umûmiyenin nezîh ve bî taraf bir mürşid ve mürebbîsi sıfat-ı fâhirine istihkâk kesbetmiş olur.

Bir âyine-i ibret olan târîhin hutût-ı esâsiyesinde hâkim olması lâzım gelen, endişe işte budur. Ve târîhin terbiyet-i fazîletkârîsi de bundadır.

Bizans'ın silsile-i vekâyı'ı ve hâdisâtının bir ma'kesi olan târîhinde pek çok nekâyısı vardır. Me'a mâ fih, o devrin erbâb-ı kalemi, bazı mübâlağalardan sarf-ı nazar edilirse, bizim bazı erbâb-ı fikir ve kalemimizden daha dûr-endîş, daha mütefekkir olduklarına şübhe yokdur. Bizde bazı husûsî terâcim-i ahvâlden başka hayât-ı umûmiye ve ictimâ'îyye için mü'ahhızlar enderdir. O husûsî terâcim ahvâlde hayât-ı husûsiye ile hayât-ı umûmiye arasında bir âhenk ve irtibât gözetilmemiş. Farzen meşâhîrden birinin hayat ve âsâr müdevvinâtı zikredilirken, onun mevki'-i ictimâ'îsi ve meslek-i siyâsîsi hakkında garb mütefekkirlerini düşündükleri gibi kalem oynadılmamıştır. Bunun için bizim hayât-ı mâzîyemiz, ekseriyâ şurada burada kalmış perîşân evrâkdan ve kuyûd-ı atîka-i resmîyeden ahz ve telfik edilmek sûretiyle öğrenilebilmiştir.

Başda kayserler olmak üzere Bizans hayatının ve merâsim-i rûz-ı mürenin en ince teferru'âtına kadar bizi haberdâr eden ve Kitâbü'l-merâsim= Le Livre des Ceremonies bu husûsda en mühim ve en mevsûk bir menba-ı ma'lûmâtdir. Saray-ı mukaddesde imrâr-ı hayat eden kayser Rûm dördüncü asırdaki seleflerinin an'ane ve

âdâtına tamamıyla ri'âyetkâr olarak müdebdeb ve muhteşem bir ma'îyyet istihdâm ederler. (Raven) şehrindeki me'âbidin şâyân-ı dikkat mozayiklerinde hâlâ görüldüğü üzere müşârun-ileyhim pek göz kamaştırıcı elbise giyerlerdi.

İmparatorlar devrinde Bizans'a giderek meşhûdât ve mesmmu'ât kayd ve zabt eden garb erbâbı kaleminin bu

Sent Etyen'e âid olduğu söylenen bu tâc, Buda (Macaristan) şatosu hazîne-i hükûmetinde mahfûzdur. Bu tâc, bir Bizans İmparatoru tarafından on birinci asırda bir Macaristan Kralına gönderilmiştir. El-yevm Macar Krallarının hîn-i tetevvüclerinde kullanılmaktadır.
Couronne byzantine dite de Ste. Etienne

İmparator İyostiniyanos (Arkasında geniş bir libâs-ı hükümdârî)
L'empereur Justinien

(s.89) husûsda eserlerine dercetdikleri ma'lûmât şâyân-ı dikkatdir. Ezcümle Rombo=*Rambau*'nun¹ imparatorlar hakkındaki tedkîkât ve ta'rîfâtı pek mühimdir. Binâen alehyh imparatorlara ve merâsime dair bu zâtın da ma'lûmâtından istifâde etdim.

İmparatorlar: Libâs-ı imparatorînin zînet ve ihtîşâmı merâsimin debdebe ve tantanasını ikâmetgâh-ı hükümdârînin derece-i dârât ve ihtîşâmı hakkında bize bir fikir verebilir.

İmparator arkasına beyaz bir kaftan (halamis halamidos)=*Chlamyde*² giyerdi. Bu kaftan uzun bir nev' cübbe=*Chasuble*³ olub omuzları, kolları örter idi. Bu kaftanın üzeri serâpâ altun işlemeli ve mücevherât ile pür zîb ve revnak idi.Üzerindeki tezyînât o kadar kesîf ve bundan dolayı ağır idi ki, vaktiyle bizim yeniçeri saka ustalarının eyyâm-ı resmîyede arkalarına giydikleri som sırma işlemeli ağır ve âdeta kabuk gibi sert libâsa müşâbih idi. Başlarına giydikleri tâc da ma'denî ve kıymetdâr taşlar ile müzeyyen idi.

Bu tâcın iki tarafından mücevherli tîlsân sarkardı. Ayaklarına yüzü sûzenî dedikleri nukûş ile bezenmiş ve som altunla işlenmiş bir kartal kuşu mersûm, erguvânî renkde bir kundura giyerlerdi.

Büyük merâsimde imparatorun eline bazen bir küre-i mücessime bazen alâmet-i adâlet olmak üzere bir âlet alır, bazen de altun bir salîb tutardı.

İmparatoriçe Teodora (başında tîlsânlı bir tâc vardır.) *Theodora*

¹ Rambo (Alfred Nikola) Fransa'nın kâmûs-ı irfânına kayd ettiği müverrihînden ve siyâsiyyûndandır. Âsâr-ı mühimesi meyânında (Kostantin Porfirojenet = Pofiroya Niitos) nâmâltındaki eseri pek mühimdir. (1895)de Ma'ârif Nezâreti makâmını işgâl etmiştir.

² İpokamison (Arabcası kamîs)dir. Gömlek ma'nâsındadır.

³ *Chasuble*; papasların esnay-ı âyînde, arkalarına giydikleri büyük celipâli müzeyyen elbisedir..

Esb-i süvâr bir imparator Bambarğ rahiblerinden birinin mezarında bir bulunub onuncu asırda işlenmiş olan bir kumaş üzerindeki resimden yapılmıştır.

Empereur a cheval (D'après Cahier et Martin)

(s.90) Merâsimde ku'ud etdikleri taht da pek muşa'şa'a idi. Bu tahta birkaç kademle ile çıkılıyordu. Bu serîr gâyet kıymetdâr kumaştan ma'mûl bir perde ile örtülürdü. İmparator tahtına oturunca harem ağaları bu perdeyi açarlar bu esnâda hâzır bulunan ekâbir ve ricâl, sanki güneşin şu'â'ı karşısında gözleri kamaşmış gibi, elleriyle yüzlerini kapayarak imparatorun önünde secde edercesine yere kapanırlardı.

Merâsim--- Bizans saray-ı imparatorîsinde merâsim gâyet sıkı birtakım teşrîfât ve teklîfâta tâbi' idi. Bu teşrîfât ve teklîfât dairesinde, imparatora tezyînâtı i'tibâriyle ağır ve uyûn ârâ elbise içinde âdetâ minelenmiş bir avânî gibi mahsûr ve mahdûd kalırdı. Her günün her dakikanın sûret-i isti'mâli ve güzârişi gâyet sıkı ve kavâ'id-i teşrîfâtiyye ile ta'yîn ve tahdîd edilmiş idi. Her merâsim için ayrı elbise vardı. Hatta ekseriyâ aynı merâsim esnâsında imparatorun müte'addid defa elbise değiştirdiği vâkı' olurdu.

Bu elbise, nütûc-ı zafer tes'îdi, sefir kabûlü, vaftiz, izdivâc ve yahud cenaze merâsimi gibi ictimâ'î veya dîni merâsim ve şu'ûnun mâhiyet ve tenevvu'u nisbetinde kesîr ve muhtelif şekil ve mâhiyette idi.

Bu münâsebetlerle tertîb edilen alaylar pek uzun sürer ve hakîkaten parlak bir sûretde donatılmış olan şehrin sokak ve meydânlarından dolaşır, ve hâ'iz-i rütbe-i şeref ve kudsiyet olan manastır veya kiliselerin önünde bir müddet tevakkuf ederdi.

Cidden muhteşem ve müheyyic olan enzâr-ı nâsdan devletin kuvvet ve mekennetinin tezâhürüne bir vesile teşkîl eden bu alayların güzergâhında kordon teşkîl etmek ve gümüşden ma'mûl erguvânlarla millî şarkılar ilahiler tegannî ve

terennüm ederek imparatoru alkışlamak üzere (Fakısyon) dedikleri bir nevi millî hâssa askerleri saff-ı beste-i ihtirâm olurdu.

Bu ziyâfette med'û bulunn ekâbir-i devlet, a'yân-ı memleket ta'rîf ve tasvîrin fevkinde müzeyyen gözler kamaşdırıcı libâslarıyla hâzır bulunarak hükümdârı arz, râsime-i tebrîk ve ta'zim ederlerdi.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse bin kûsûr sene süren cidden parlak bir medeniyetin sâhibi olup bu medeniyet Bahr-i Sefid sahillerine, Avrupâ'yı merkezîye ve sâireye kadar isâle-i vâsita olan bir devletin mahzâ şeref ve gurûr-ı millîsini göstermek için böyle mu'azzam tezâhürâtda bulunması çok görülmez.

Resmi elbiseli bir imparator. (On birinci asır)
Imperatrice en costume (XI sicole)

Saray kadınlarından biri
Dame de la Cour

(s.91) Ekâbirin huzûr-ı hükümdârîye sûret-i kabûlü birtakım teşrîfât ve ve teklîfâta tâbi‘ idi. Rütbe ve derecelerine göre birbirini müte‘âkib takım takım huzûra kabûl olunan zât, hükümdârın huzûrunda yerlere eğilirdi. İmparator bu ta‘zîmât ve tekrîmâtı duvarları gâyet nefîs ve nazar-ı karîb mozayiklerle müzeyyen ve müveşşah bir dîvânhanenin ortasında mevzû‘ tahtında büyük bir lâ kaydî ile yerinden kımıldamaksızın sâkin ve sâkit kabûl ve telakkî eder.

Bu muhteşem ve ‘uyûn-ı ârâ merâsimin icrâsından maksada hükümdârın kudret ve azametini enzâr-ı ibretten tecessüm ve tecellî etdirmek idi. Me‘a mâ fih bu azamet ve kudreti göstermek için ekseriyâ kaba birtakım tezâhürât ve nümâyîşlere de mürâca‘at ediliyordu.

Saray-ı kebîr-i kayserî bahsinde ayrıca zıkr ve tafsîl edileceği üzere, ez cümle süferânın resm-i kabûlünde imparator altundan ma‘mûl ve dallarında kendiliklerinden sadâ çıkarır yani müteharrîk bizzat kuşlar kondurulmuş bir ağacın altında vaz’ edilmiş bir tahta otururdu.

Tahtın iki tarafından makineli arslanlar dururdu. Bu arslanlar merâsim devam ettiği müddetçe kendiliklerinden doğrulurlar ve muhavvef sadâlar çıkarırlardı.

Bizans saray-ı imparatorîyi ilk defa ziyâret eden bir ecnebî sefir için pek şâyân-ı hayret heyecânâmiz bir manzara teşkîl eden bu tezâhürât, kayserlerin herhangi bir zaferden avdetinde bir zaman en kuvvetli zî haşmet olan bir mağlûbun başı üzerine bir ayağı basub, elindeki gargısı ile de bîçârenin boğazına dayanması kadar müdhîş ve müheyyci olmasa gerek.

İmparatorun bîçâre mağlûb hakkındaki şu hareketini gören ekâbir ve ricâl mağlûblardan alınan bayrakları ve gargıları ve kalkanlarıyla döşenmiş olan zemîne ve diğer üserâyı da bir sûret ve hâşyânede hükümdârın ayakları altına atarlardı.

Bu vahşiyâne manzara karşısında İpodromos’un (At Meydânı) merdivenleri üstünde veya Forum Ogüsteon’un (Ayasofya Meydânı) revâkları altında toplanmış başları çiçeklerle müzeyyen binlerce halkın alkışları teganniyâtı ayyûka çıkardı.

Büyük Kostantin’in başına giydiği zî-kıymet ahcâr ve incilerle müzeyyen tâc-ı hükümdârînin iki tarafına şakakların üzerinden omuzlara kadar sarkmak şartıyla, mücevher ve incilerden mürekkeb birtakım kısa halkalar ilâve edildi.

Hâsa askerlerinden bir gurub
Soldars de la gadre imperiale

Saray-ı imparatorî ekâbir ricâlinden biri. (on birinci asır) on birinci asırda yazılmış yazma bir eserden istinsâh edilmiştir. (Kütübhane-i millî)
Grand dignitaire de la Cour, XI. Siecle, (Bibl. Nation)

(s.92) Kayserler, serâpâ sırma işlemeli ipek entarinin üzerine erguvânî renkde bir haftân¹ ikitsâ ederlerdi ki, bu haftanın önlüğü=*Tablion* ince ve zarîf inci ve ahcâr ile müzeyyen ve sırma işlemeli idi.

Bu önlüğün, me'mûrîn-i mülkiye ve ilmiyemizin resmî elbisesinin sırma işlemeli önlüğüne müşâbih olub ya haftanla beraber işlenir yahud sonradan haftân üzerine dikilir veya geçirilirdi. Tabilyon²a e'âzim-i me'mûrînün alâmet-i fârika ve mümeyyizesi idi.

¹ Haftân: Fasîh Arabçası kabâ' olub, Rumca;(halamis)=*Khlamus*, *Udos*'dur ki, geniş ve uzun bir entariden ibâretidir.

² Bizde me'mûrîn-i ilmiye ve mülkiyenin elbise-i resmîyelerinin sırt ve göğüs taraflarını tezyîn eden sırma işlemler (Tabliyon)'un bir şekli-i ma'denîdir. Üniformalar Sultan Mahmud Sâni'den i'tibâren zaman zaman tahavvül etmiş, bazen geniş bir setre hâline konmuş bazen belden aşağısı kırmalı bir şekil almış, ve eyyâm-ı ahîrede olduğu gibi dar bir setre şekline girmiştir. Sultan Abdulaziz zamanında zâbitânın setreleri belden aşağısı kırmalı ve genişce idi.

Kayserler ayaklarına yüzü bağlı potin gibi konçlu urgânî renkde bir nev' kundura giyerlerdi. Resmî kabûl günlerinde dört zarîf ve latîf sûtûna istinâd etdirilmiş kubbesi serâpâ müzehheb bir eyvânın altunda otururlardı.

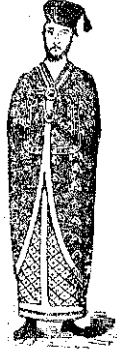
Tâk-ı eyvânında kanatlarını açmış ve sanki hükümdârın başına konmak istiyormuş gibi sağ elinde bir defne dalı tutmakta bulunan bir perî-i zafer timsâli mersûm ve menkûş idi. saray-ı kayserî de cârî usûl teşrîfâta teb'an her kim olursa olsun hatta en büyük rütbede de bulunsalar bile huzûr-ı hükümdârîde secde edercesine yerlere kapanıb, hükümdârın ayaklarını öpmeden doğrulmazlardı. Bu, şark imparatorluğu sarayında terk ve ihmâline ber-vechle mesâğ olmayan bir an'ane idi.

Kayserler saraydan dışarı çıktıkları zaman, mızrakları altun kaplamalı hâssa asâkiriyle muhât ve mahfûz bulunurlardı. Bizans ordusu Romalılar'ın techîzâtına müşâbih esliha

Saray ricâlinden biri
(Personnage de la Cour)

Muşârun-ileyh zamanında, resmî üniformalar Fransızları takliden sırma işlemeleri i'tibâriyle daha ağır idi. Setrenin önü yukarıdan eteklere kadar iki tarafı işlemeli idi. Ülemânın üniforması dahi omuzları örtmek ve sırtı müsellese müşâbih bir şekilde otuz beş santimetre kadar kaplamak üzere sırmalıdır ki vaktiyle kayâsere-i Rûm'un omuzlarına aldıkları müzeyyen ve müzehheb omuz örtüsü bu tarzda, fakat sâde sırma işlemeli olmayub, inci ve mücevherlerle müzeyyen idi. Kayserlerin omuz örtüleri haftânın üzerine ayrıca alındığı hâlde zamanımızın üniformalarında bu örtü makâmına kâ'im olan sırmalı kısım, elbisesi üzerine işlenerek tesbît kılınır. İranlıların şimdiki üniformaları devr-i Mahmud Hân Sâni'de olduğu gibi yakadan eteklere kadar sırma işlemelidir.

Saray-ı imparatorî ekâbirinden biri (on birinci asır) on birinci asırdan kalma bir yazma eserden alınmıştır.

Grand dignitaire de la Cour, XI. Siecle (Biblio. Nation)

(s.93)ve âlât ile mücehhez bulunduğu hâlde efrâdı kesîr olan ücretli ecnebî askerinin (milis askeri) kendi libâce ve elbisesinin isti'mâl ve telebbüsüne müsâ'ade edilmesinden nâşî, mezkûr ordunun şeklen ve heybeten manzara-i umûmiyesi yavaş yavaş değişmeğe başlamış idi.

Limanlarda (Dromonos) ta'bîr olunur iki sıra kürekli uzun kadırgalardan¹ müteşekkil kuvvetli bir donanma her dem harekete mahyâ bulunurdu.

Devr-i inhitânın başladığı zamanlarda yani kurûn-ı vüstâda kayserler onuncu asırda yaşayan eslâfin telebbüs etdikleri serâpâ mücevherli âlâyişli haftanı artık terk ederek, yerine bazen geniş bazen de kısa kollu uzun bir haftan giyinmđe başlamışlardı.

Bu haftanın üzerine sûzenî sırma ile envâ' nukûş ve müzeyyenât işlenmiş, ve kerrâ bahâ mücevherât ile donadılmış tıbkı küçük çocukların kenarı dantelalı beyaz göğüslükleri gibi bir nev' omuz örtüsü alırlardı.² Haftanın ön tarafında aynı tarzda

¹ Katırgon: Rumca bir kelime olup kürekî mahkûm olanların cezalarını çekmeye mecbûr oldukları mahal demektir.

² Ortadoks Rum papaslarının hâlâ eyyâm-ı resmiye-i dîniyyelerinde ve bazı merâsimlerde boyunlarına geçirerek nahiye-i batna doğru sarkıtıdıkları beyaz dantelalı ve sırmalı üstüfe örtü, ve Katolik papaslarının pelerinleri ve dantelalı örtüleri kadîm omuz örtüsünün ta'dîl ve bi'n-netîce tahfif edilmiş şeklidir.

El-yevm Ortadoks Rum ruhbânlarının merâsim-i dîniyyede boyunlarına geçirib ayaklara kadar sarkıtıdıkları (ridâ-yı Yunânî =balyom)=*pallium* gerçi mücevherât ile müzeyyen değil ise de sırma işlemelidir. Ve ale'l-ekser (üstüfe) denilen kumaşdandır.

Eslâf-ı kayâserenin omuz örtüleri ta'dîl edile edile zamanımıza kadar gelmiştir. 1242 târihine kadar ricâl-i mülkiye ve ilmiyemizin giydikleri kürklerin yaka kol ve omuzları o tarz-ı kadîmin şekli-i mu'addil-i ahîridir. Bu kürklerin omuz ve yakaları ve renkleri rütbe ve mansab ve mevki'e göre değişir. Bazen omuzları örten kısmı geniş veya dar olduğu gibi (balyom) dedikleri ön kısmı da gâh geniş ve gâh dar olur. Bütün bu tekellüfât ve teşrifâtiyye-i kadîme an'ane ile bizlere kadar gelmiştir.

işlenmiş eteklere kadar inen bir de kumaş pâre bulunurdu. Buna (ridâ-i Yumânî Balyom)=*Pallium* derlerdi. Bellerine zî-kıymet kemer ahcâr ile müzeyyen geniş bir de kuşak sararlardı. Haftanın etekleri sırma işlemeli bir sayvan (pervâz) ile çevrilmiş idi.

Saray-ı imparatorî ekâbirinden biri on birinci asır
Grand dignitaire de la cour

Saray-ı imparatorî kadınlarından biri
Dame de la Cour

Fakat şurası da şâyân-ı kayd ve tezkârdır ki Fransa'da İngiltere'de Avusturya ve Macaristan'da ve İtalya ve İspanya'da resmî üniformalar bizden çok parlak ve tekellüflüdür. Bunlardan Avusturya ve Macaristan ricâlinin iksâ etdikleri üniformalar şâyân-ı nazardır.

(s.94)Sol kollarına papasların ellerine aldıkları destmâl *manipule* gibi bir kumaş sarkıtırlar.¹ve başlarında da bir tâc *di'âdeme* giyerlerdi. Bu tâc el-yevm kürdlerin başlarına giydikleri beyaz keçeden ma'mûl tepesi kubbevârî (muhtedeb) külâhla tamamıyla müşâbih idi

Bu külâhın tîlsânî *Pendeloque* idi. Bizans ricâlinin tasvîrlerinde bu külâhın şekli pek güzel fark olunur. Edirne Kapusu kurbünde meşhûr Ka'riye Câmi'-i atîkinin iç kapusu üzerinde ma'bed-i mezkûrun ikinci bânîsi olan (Teodoro Metohitos)'un resminde başına giydiği külâhın beyaz keçeden ma'mûl ve bizdeki kadîm kafesî destârlı hâcegân-ı dîvân-ı humâyûn serpûşları gibi aşağı tarafı kafanın kutru genişliğinde ve yukarı kısmı oldukça geniş ve şişkin idüğü pek iyi fark olunuyor. Serpûş kürdlerin giydikleri beyaz keçeden ma'mûl külâhın cüz'î farkla aynıdır.

Bizans süvârîsi
(On dördüncü asır.)
Cavalier byzantin.XIV siecle

Takrîben altmış yetmiş sene evvelki Mevlevî külâhları hemen bu tarzda fakat kutren hemen müsâvî şekilde idi. Galata, Yenikapı, Kasım Paşa Mevlevihâneleri kabristânlarında ve Mevlevihâne Kapusu hâricinde dervîşân-ı mevlevînin medfûn oldukları (Dede Mezarlığı)nda bu şekil ve hey'etde pek çok külâh vardır. Galata Mevlevihânesi mezarlığında medfûn Fransız mühhtedî Hamîreci Ahmed Paşa'nın *Comte de Beaunneval* Begoğlu'ndaki Fransız Sefârethânesi bağçesinde bir sûtûn

¹ Bu destmâller vaktiyle bizde de kullanılıyordu. Kendinden işlemeli Brusa, Şam veya Haleb kumaşlarından ma'mûl olan bu destmâllerin uçları sırmalı veya püsküllü olur idi.

Bir tanesi evkâf-ı islâmiye müzesinin (Rokoko salonunda Kânûnî Sultan Süleyman Han'ın zevcesi Hürrem Sultan'a *Roxelane* âid metrukâtın mevzû' olduğu (30) numaralı câmekânda teşhîr edilmiştir.

Yeşil güzîden ma'mûl ve kendinden işlemeli, yani kumaşın hîn-i nescinde işlenmiş olan bu destmâlin ucu sırma işlemelidir ve pek zarîfdır.

Birinci rütbe nişân kordonlarının menşe'i bu olsa gerekdir. Şu kadar ki, bu kodonların sağ omuzundan sol taraf nâhiyeye doğru sarıldığı hâlde kayserlerin destmâlleri sol ele alınır.

üzerine mevzû‘ yarım taş heykelinin başındaki Mevlevî külâhı da bu tarz-ı kadîmdedir.

Bizans cengâveri
(On dördüncü asır)
Guerrier byzantin. XIV siecle.

(s.95) İmparatoriçelerin tarz-ı telebbüslerine gelince: bu libâsların da kadîm imparatorların melbûsâtı gibi müzeyyen ve uyûn ârâ idi. Arkalarına giydikleri manto ile entariyi, sûzenî işlerle ve kıymetdâr mücevherât ile tezyîn ve tecmîl ederlerdi. Elbiselerin besâtatına başlandığı bir zamanda imparatoriçeler tarz-ı telebbüslerinde eski örf ve âdet ve an‘anelerini henüz tamamıyla muhâfaza ederler idi.

Bizanslar’ın Hayât-ı Husûsiyesi, Tarz-ı Telebbüsleri: O târîhlerde en ziyâde ta‘dîlâta uğrayan tarz-ı telebbüs idi. On dördüncü asr-ı mîlâdiden i‘tibâren garb akvâmı kısa ve dar elbise intihâb ve isti‘mâl etdikleri hâlde Bizanslılar uzun elbise iktisâs i‘tiyâdından vazgeçememişler, eskiden nasıl ise öylece giyinirlerdi... Ekâbir-i me‘mûrîn ile zenginler, uzun kollu elbise giyerler, köylülerle amele sınıfı ve askerler de kezâlik uzun kollu dar bir sûtire ve çakşır iktisâ eylerlerdi. Sütrenin kolları işlemeli idi. Ve bellerine çifte kuşak sarar ve müşellahlarının bir ucunu sağ omuzları üzerine atarlar idi.¹

Müşellaha merbût tokaların ekseriyâ aşağı doğru sarkar zencirleri de var idi. Sunûf-ı ahâlinin başlarına giydikleri serpûşlar da pek mütenevvi‘ olub, kimisi tatarların ve Türkistan ahâlisinin (Kalmuk ve sâir akvâm) kalpakları gibi kürklü kimisi kalensuva olub bazısı da keçeden ma‘mûl müdevvir kalensuva giyerler idi. Bu kalensuvanın şekil i‘tibâriyle kürdlerin giydikleri keçe külâha tamamıyla müşâbih olduğunu yukarıda söylemiş idim.

¹ Cezayir, Fas, Tunus ve Suriye Arabları maşlahlarını bu tarzda isti‘mâl ve iktisâ ederler...

Bizans asilzâdesi
(On dördüncü asır)
Nobie byzantin au XIV siecle

Ayaklarına kısa konclu çorap giyerler, bu sûretle baldırları çıplak kalır idi. Kunduraları akvâm-ı ibtidâ'yyenininki gibi bazen pek ziyâde yüz­süz olur idi. Bu kunduralar ya deriden ya kumaşdan yapılır idi.

İmparatorların ayakkabıları Bulgar çobanlarınıninki gibi idi, ve bir ucu kunduraya merbût olmak üzere çâprastvârî bir kayış, kalçaya kadar bacakları sarar idi.

Saçlarının alna gelen kısmını keserler ve enseye tesâdüf eden tarafını uzatırlar idi.

Zâdegânden olanlar sakallarını uzatırlar idi. Me'a mâ fih kayser Yüstinyanos'dan i'tibâren sakalları yinezi kesmeğe başladılar.¹

Bizans tırandazı
(on dördüncü asırda)
Archer byzantin au XIV siecle

¹ Hazret-i İsa ve Meryem'in resimleri her milletin kendi tarz-i telakkî-i telebbüs ve tezyînlerine göre tersîm ve tasvîr edilir. Katoliklerle, Ortadoks Kiliselerindeki tesâvîr-i e'izzeye dikkat edilirse bu fark görülür. Bizanslılarda Hazret-i Mesîh daima sivri sakallı, Meryem de mahsûs koyu mavi bir libâs ile temsîl ediliyor ki bu tarz tersîm ve temâsîl en ziyade İyostinyanos devrinin mahsûsâtındandır.

(s.96)Kadınların elbisesi sade ve her türlü tekellüfden âzâde idi. Bunlar gâyet dar ve bükümsüz bir entari giyerler ve göğüsün yukarisından bir kuşak sararlar ve entarinin üzerine geniş bir harvânî iktisâ ederler idi.

Kadınlar tarz-ı tezyînde pek çok mücevherhât kullanırlar idi. Zengin ve kibar kadınlar birkaç sıra zî-kıymet taş ve incilerle müzeyyen gerdanlık takarlar idi. Birinci asırdan i'tibâren İkinci Ttivarıyos Apimaros ile İkinci Yüstinyanos'un ikinci defa devre-i hükûmetinden i'tibâren –beşinciden yedinci asra kadar- elbisenin üzerine inci ve mücevherâtle pür zîb ve revnak uzun geniz bir dîbâ ile nihâyet kısa bir pelerin (harvânî) ikitsâsı âdet olmuş idi.

Bizans sefresi. On dördüncü asır Paris Kütübhane-i Millîsinde 135 numarada mükayyed Rumca yazma bir eserden alınmıştır.

Repas byzantin au XIV siecle
(*Biobli,natio. NO 135*)

Saçları setr için tâclarının parlak tîlsânları üzerine bir baş örtüsü alırlardı. Bu baş örtüleri boyna bir defa dolandıktan sonra kıvrılarak omuza kadar iner idi.
Kıyafet

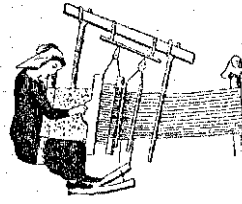
Papasların Giydikleri Elbise --- Bu libâsların şâyân-ı dikkat bir husûsiyeti varsa da haftanların üzerinde lâ ye'id salîb mersûm ve menkûş bulunması idi.

Kıyâfet-i Askeriyye--- Zânnolunduğuna göre on dördüncü asırdan i'tibâren Bizanslılar, Romalıların eski tarz telebbüslerini terk ederek Garb cengâverlerinin tarz-ı telebbüslerine daha müşâbih bir tarz ve şekilde giyinmeye başladılar. Zîrâ devr-i mezkûredeki Bizanslılar, a'sâr ve edvâr-ı sâlifeye nazaran garblılarla daha ziyâde peydâ-yı ülfet ve münâsebet etmiş bulunuyorlar idi.

Bizanslılar'ın yemek yiyişleri--- Yemek sefireleri Romalıların'da nasıl ise Bizanslılar'da da aynı idi. Bizanslılarda da sefirenin etrâfına kerevetler ve ortasına tabaklar dizerler idi. Yemeği bu kerevetlerin üzerinde sol kollarına bi'l-istinâd uzandıkları hâlde yemek yerler idi.

Kayserler dahi uzandıkları hâlde, yemek yerler idi. Şu kadar ki bunların sosefresine konulan tabaklar gâyet ince zarîf ahcâr-ı zî-kayyim ile ve mînâkârî resimlerle müzeyyen ve hey'et-i umûmiyesi fevka-l'âde uyûn ârâ idi.

Eski Romalılar yemeği ilâhlarına kurbân nezrinin bir tetimmesi addediklerinden ta'âma bidâyetde bir şekl-i dînî vermişlerdi. Bunun için yemeğe başlamadan evvel ol ilâhlarına karşı tazarru'ât ve münâcâtı hâvî neşîdeler kırâ'at ve usûlleri vechle onlara şerâb takdîmi resmini îfâdan sonra başlarlardı.

Kumaş nesciyle meşgûl bir Bizans kadını
(On dördüncü asır)
(Femme byzantine tissant a un metier)
(XIV siecle)

(s.97)Rumlar günde üç defa yemek yerler idi:

- 1- Sabah kahvaltısı şerâba batırılmış ekmekten ibâret idi.
- 2- Öğleye doğru bol bir yemek yerler idi.
- 3- En mühimi akşam yemeği idi.

Meşhûr (Omirus)'ın *Homere* insâl ve ahfâdı oturdukları hâlde yemek yerler idi. Edvâr-ı târîhiyyede ise Anadolu da cârî olduğu üzere birtakım sedirlere yataklara yaslanmış bulunduğu hâlde ta'âm etmek usûl ve âdeti Girid, Arhadya gibi bazı memleketler müstesnâ olmak üzere bütün Yunanistan'da ta'ammüm etmiş idi.

Romalılar da bu sûretle yemek yerler idi. Onlar da papuçlarını ve arkalarındaki haftanları başlarındaki serpûşlarını çıkararak ve bi'l-âhire Bizans kayserlerinin yemek odalarına ilm olan (Triklison) *triclinium* dedikleri meşkû'ş-şekl bir nev' dîvân yani sedir üzerine yaslandıkları hâlde ta'âm ederler idi.

Bizans Köylüsü
(On dördüncü asırda)
Payzan Byzantin au XIV siecle

Yemeğe yumurta ekliyle başlarlar, mevsime göre meyvelerle hitâm verirlerdi. Romalılarla Bizanslıların yemek yemelerinde şu fark vardır ki Bizanslılar'da kadınlar ayrı dairelerde ta'âm etdikleri hâlde Romalılar'da kadınlarla çocuklar birlikte sefrede bulunur idi.

Romalılar da yevmiye üç nöbet yemek yerlerdi.

1) Çentakolom = *Jentaculum* dedikleri sabah kahvaltısı (Jejonare *Jejonare* aç karna demektir.)

2) Pırandiyom dedikleri öğle yemeği (cibus meridanus)

3) Çena denilen akşam yemeği. Akşam ta'âmına öğleden saat üçe doğru başlarlar ve eski Romalılar'da olduğu gibi yemekden sonra eğlenceler *symposion* tertîbiyle ta'âmı uzatırlardı.

Bizans gemisi.
(On dördüncü asırda)
Vaisseau byzantin au XIV sience

Müte'ehhil olan kadınlar, ayrı dairelerde ta'âm ederlerdi.¹

Müda'ivîn güzel kokulu mâyi'ler sürünmüş oldukları ve kemâl-i i'tinâ ile giyinib başlarını tanzîm ve tetvîc etdikleri ve ayaklarındaki sandalları çıkardıkları ve

¹ Yine, kadın ma'nâsına olub kîo toplanmak demektir. Şu hâlde kadınların toplandıkları mahal demek oluyor. 7

ellerini iyice yıkadıkları hâlde sefreye otururlar ve üzerleri açık olarak getirilib küçük masalara konmuş olan tabaklardaki yemekleri elleriyle yerler idi.

(s.98)Yemekden kalkarken ellerini ekmek içi ve hamurla temizlerler idi. Yemek esnâsında az içerlerdi fakat yemekden sonra simposyon *symposion* dedikleri bir cümbüş, bir eğlence tertîb ediyorlar ve bir kab derûnundaki su ile karışık şerâbı ve kepçe veya büyük kaşık yahud (Kantaros) dedikleri iki kulplu meşrebe ile iştihâ-yı tehyîc için mütemâdiyen kırmızı kantaron *Canthare*¹ içerlerdi. Müda'ivîn meyânında kral gibi intihâb ettikleri bir zât şerâba katılacak suyun derecesini ve her kaşığa dökülecek (Kiatos) *cyathes* mikdârını,devr-i akdâhı, eğlenceleri, söylenecek şarkıları, musâhabeyi, ve'l-hâsıl yemeği ta'kîb eden eğlence zamanını tefrîh ve tesrîr edecek esbâb-ı neşâtı tanzîm ve idâre eder idi.

Bu müddet zarfında millî ve âşıkâne şarkılar tegannî ediliyor, flüt (kaval) rebâb gibi âlât-ı mûsikıyye çalınır bu sûretle hep birlikde cümbüş edilirdi. Eski Rumlar münferiden yemek yemeği sevmezlerdi. Tenhâlıkdan münba'is sükûneti, izâle için hep birlikde yerler şu kadar ki ârifâne usûlüne ri'âyeten herkes kendi yiyeceğini sepetler içinde getirir iidi. Rumların usûl ve âdâtına tamamıyla ri'âyetkâr olan eski Rumlardan bazı mahaller ahâlisi ziyâfetlerden pek hoşlanırlar idi.

**Çocuğu kucagında Bizans kadını
(On dördüncü asır)
Femme byzantine et son enfant**

Ez cümle (Boisya) *Beoite* ahâlisinden bazılarının aile hayatından kaçarak bütün servetlerini ihvân ve yârân ile birlikde yemek yemek ve mütemâdiyen ziyâfetler keşîde eylemek husûsunda sarf ve istihlâk ettikleri târîhçe ma'lûmdur. Münferid yemek yenilmeyüb ihvân ile ve aile efrâdıyla birlikde ta'âm edilmesi hakkında bir hadîs-i şerîf rivâyet ediliyor. Sefreye getirilen etler küçük masalar üzerine konulur ve herkesin gözü önünde kesilir idi.

¹ Kantaros, *Kantharos*, *cantharus* Kantaron dedikleri çiçektir.

Sanayi ve Ticaret: Bizansda zevk ve ihtîşâm pek ileri gitmiş idi. Bu hâlin bir netîce-i tabî'yyesi olmak üzere hâl-i revâcda bulunan sanâyi'-i muhtelif arasında bi'l-hâssa kuyumculuk ve mine ve savat *email* ve sadef işleriyle ipek ve ince kumaş nesci san'atları şâyân-ı hayret bir derecede ilerlemiş bi'l-hâssa Teb *Thebes* ve Koranet *Corinthe* şehirlerinde pek inkişâf ve terakkî etmiş idi.

Yüstinyanos zamanında memâlikin başlıca merâkizinde böcek hâneler te'sîs edilmiş olduğu cihetle Bizanslılar tâ İıran hudûdlarına kadar gelerek oralardan ipek mübâya'a ve celb ederler idi. Hâricden mübâya'a edilen bu ipekler Kostantiniye'deki destgâh-ı kayserîye nakl ile buralarda saray-ı kayserîye mensûb ve münhasıran bu işe me'mûr edilen esırlar tarafından terbiye ve telvîn etdirilerek hükümdârın sarayına lüzümlü olan her nev' kumaşa nesc ve i'mâl kılınırdı. Ticâretin sâir bi'l-cümle aksâmı için de Bizans tâcirleri şark ile garb arasında meyâncı vazîfesini îfâ ve kârvânlaın getirdikleri mahsûlât-ı şarkıyyeyi Bahr-ı sefid limanlarına nakl ve îsâl ederlerdi. Sanâ'at-ı nefîse, ulûm-ı edebiyenin inkişâfı bazıları hükûmet tarafından idâre olunan mekteblerin mikdâr ve adedi kütübhanelerin muhteviyâtca kıymet ve serveti gibi ahvâli altuncı asırdaki Bizanslılar'ın Avrupa'nın en medenî ve müterakkî bir milleti olduğunu gösterir hâlât ve hâdisât-ı ictimâ'idendir.

(s.99)Terbiye-i Etfâl: Hayât-ı ictimâ'iyede en mühim meşgale en nezîh vazîfe çocukların terbiyesi mes'alesi idi. Kadîm Ruımlar'da çocuğun maddi ve ma'nevî terbiyesine i'tinâ etmek ebeveyn için bir mecbûriyet-i kânûniyye idi.

Eski kânûnlarda, mûsikî ve terbiye-i bedeniye tedrîsâtı mecbûrî olub mekteb dâhilindeki nizâm ve intizâmın istikrârı da birtakım kavânîn ile ta'yîn ve tevsîk kılınmış idi. Hükûmet altı veya yedi yaşına kadar çocuğu vâlidesi ve yahud süt nenesi nezdinde bırakırdı. Bu müddet zarfında hatta millî, vatanî, dînî birtakım şarkılar, ve habb-ı vatanperverîyi temmiye edecek emsâl ve hikâyât (masallar) ile terbiye edildikten sonra mektebe verilir idi.

Birinci senede çocuk edebî ve mûsikî bir ta'lîmve terbiye görür. İkincisinde terbiye-i bedeniye ta'lîm eder, tedrîcen okumağa yazmağa ve bilhâssa şâ'ir Omıros'un eş'âr ve âsârından intihâb olunan parçaları ezberlemeğe ve ma'nâ ve mefhûmlarını îzâh ve takrîr etmeğe alışdırılıyordu.

Sonra, flüt dedikleri bir nev' kaval ve gitar *Githare* tesmiye olunana âlet-i mûsikîyi çalmağa şarkı söylemeğe ve raks etmeğe başlardı. Bu husûsda tedrîcen meleke ve rusûh kesbetmekle beraber vücûdu takviye edecek memârisât-ı bedeniye

de alıştırılır. Atlama, yürüyüş, koşu ve yarış, yüzme, kars, mızrak ve ok atmak, top oynamak, fuçu çenberi yuvarlamak gibi muhtelif oyunlarla vücûdu takviye edilir idi.

Çocuklar on beş on altı yaşına gelince artık bunun için ne mecbûrî bir program ne de mu'ayyen bir usûl-i terbiye *pedagogie* vardı. Bundan sonra tadrîsât-ı fenniye, mantık, ahlâk, felsefe, hendese, riyâziye, ilm-i nücûn, coğrafya tadrîsâtı başlardı. Bu usûl bilhâssa altuncı asırdan sonra hiç de terk ve ihmâl edilmedi.

Fakat genç vatanperver on altı yaşında bu yüksek tadrîsâtı ikmâl etmeden evvel hükûmetin malı olur; ve evvela mübtedîler kolejine sonra da bir derece mâ-fevk mektebe *ephebe* verilir. Ve orada tahsîline hükûmetce bizzat i'tinâ kılınır ve ale'l-husûs Isparta'da çocuk hayât-ı askeriyeye alışdırılmak için yorucu birtakım mûmârisât-ı bedeniye sevk olunur idi.

Vezâ'if-i askeriyesini îfâ eden genç artık büyük hocaların taht-ı idâresinde bulunan mekteblere devam ile tahsîlini ikmâl ve itmâm eyler idi.

Bu sûretle tahsîlini ikmâl eden bir genç varlığını müdrîk mükemmel bir ibdâ'cî ve-l-hâsıl fikren, bedenî yüksek bir seviyede ale'l-husûs rûhen ma'âliyyete erişmiş ve cenâb-ı kâdir-i mutlâk kudreti samedâniyesini mukırr ve muvahhid bir mevcûd olarak yetişmiş bulunur idi.

Gencin tahsîl ve terbiyesinde mu'allimlere o derece i'tinâ kılınır ve kuvvâ-yı akliye ve bedeniyesi arasındaki muvâzenet o rütbe-i âlimâne, vâkıfâne tanzîm ve takrîr ediliyordu ki ta'lîm ve terbiye müddeti zarfında tâmu'l-akl-ı zinde, çevik çelâk ihâtası serî' ve mükemmel rûh ve mevcûdiyetinin uluvvîyetine kâ'il ve kâni' mü'min muhâkeme-i akliyesi

Çocuk (Enfant)

(s.100)mantıkî yerinde hassâs ve daima güzelliğe, bedî'îyyâta, zerâfet ve intizâma meftûn, hulâsa-i kelâm sanâyi'-i bedî'îyye ve nefisenin dekâyık ve hakâyıkına vâkıf

ve bu i'tibârla me'âliye meclûb ve âşık ve bi'l-netîce sa'âdet ve selâmet-i fikriye ve bedeniyesine sâhib bir insan olarak hayât-ı âleme atılıyor idi.

Bizanslıların Yatağı
(On dördüncü asır)
Lit byzantin

Mu'allim ve müderrislerinin hep vatanperveriye ve me'âliyete sâ'ik ve müncir olan şu tadrîsât ve telkînâtı sayesinde hayır-hâh ve her şeyden evvel dindâr olarak yetişen genç muhîtini şen ve şâtır ve pür- ümmîd ve sa'âdet görür idi ki bir memleketin sa'âdet ve selâmet-i âtiyesi de böyle bir terbiye ile yetişen gençlerin sarf edeceği mesâ'î-i necîbânenin muhassalasına tâbi'dir.

Târîh gösteriyor ki ittisâl ve ahfâd ahlâkan rûhen ve terbiye-i milliyece mümtâz ve müstesnâ, pâkize-neseb mu'allim ve müderrislerin huzûr-ı telkîn ve ta'lîmlerinde buldukça istikbâl-i vatan emniyesi kendiliğinden hâsıl olmuş bulunur. Bununla beraber yine bir milleti derke-i hüsrâna sevk eden keyfiyetin şu'ûn ve hâdisâtın felsefî cihetini tedkîk etmeyerek kendi mevcûdiyetindeki mahsûsât ve mahsûnâtı terk ve ihmâl ile ahlâk ve tebâyi'ine ziddolan binaen aleyh bünye-i milliyesinin güç hazmedeceği ahvâl ve harekâtı taklîd etmek olduğunu bir âyine-i ibret olan târîh nice nice elîm misâllerle enzâr-ı intibâhımıza arz ediyor.

DÖRDÜNCÜ MEBHAS BİZANS SARAYLARI (DE PALAIS BYZANTINS)

(s.101) Bizans'ın devr-i hükûmetinde, İstanbul muhtelif mevki'inde inşa edilen mu'allâ ve muhteşem saraylardan ancak biri kalabilmiş, diğerleri mürûr-ı zaman ile bizzat sâhiblerinin ihmâli ve teseyyüleriyle mahvolub gitmiştir.

Senair (A'yân sarayı) Le Palais du Senat: Vaktiyle Bizans beldesinin medâr-ı şeref ve ma'mûriyeti olan mebânî-i âliye meyânında, şehrin bânîsi olan büyük Kostantin nâmına izâfe edilen Forum'da (Bayezid Meydânı'nda) cesîm ve fevkalâde muhteşem ibir a'yân sarayı vardı ki vak'anüvis Zonarras'ın¹ ifâdesine nazaran tarz ve üslûb-ı inşağa fevkalâde mükemmel bir eser imiş. Kayserler burada konsolosluk tâc ve libâsını giyerlerdi. Bu saray, İstanbul'un fethi târîhinde zaten harâba yüz tutmuş olduğundan Fâtih Sultan Mehmed Hân enkâzı üzerine bir saray yaptırmışdır ki şimdiki Sarayburnunda (Saray-ı Cedîd-i Âmire)'nin inşâsi üzerine burasına (Eski Saray) denilmiştir. sarayın etrâfına bir mîl muhîtinde gâyet yüksek bir de duvar yapıldı.

Müşârun-ileyhden sonra, saray-ı atik nâmını alan bu mahal, kadınlara yani hasekilerine ve bi'l-hâssa usûl-i verâsetin Sultan Ahmed Evvelden sonra tebeddülü üzerine irtihâl eden selâtinin zevcelerine yani vâlide Sultanlarla kızlarına tahsîs ve harem ağalarıyla teberdârân-ı hâssanın taht-ı idâre ve nezâretlerine tevdî olunmuş idi.

Bu sarayın hitâm-ı inşâsını müte'âkib (858-1454) Topkapı Saray'ı yaptırmışdır. (877-1472) ile (883-1488) seneleri arasındadır.

Müverrih Dükas²'ın beyânına göre yeni yapılan sarayın sukfu eski manastırlardan, ve mebânî'-i kadîme-i sâireden alınan kurşunlarla örtülmüş idi. Bazı müverrihler ve vak'anüvisler bu hâli, âsâr-ı atîkanın tahrîbi mâhiyetinde görüb gösteriyorlarsa da Bizanslılar daha evvel bu gibi tahrîbatda bulunmuşlardır: Ez cümle Yedikuledeki Yıldızlı Kapu'nun bir çok levâzın-ı tezyîniyyesinin Kantakozyanos'un damadı İyoanis Paleologos zamanında [on dördüncü asırda] Saraçhane başında bulunmuş olan Kırk Şehîdler ve Büyük Kostantin tarafından inşa etdirülüb

¹ Jan Zonaras; (*Jean*) Zonaras on ikinci asrın Bizans vak'anüvislerindedir. *Manuel d'histoire universelle* eseri oldukça güzel ve şâyân-ı i'timâd menâbi'den toplanarak yazılmış bir kitabdır. 1198 senesine kadar zabt-ı vekâyi' etmiştir.

² *Ducas, Dukas* Şark devleti imparatorlarından on birinci Kostantin ile yedinci Mihail, beşinci Eleksiyos ve Üçüncü İyo Anis bu aileden zuhûr etmiştir.

(s.102)şehremini kurbünde kâ'in iken harâb olan Ayios Mokiyoş (Deniz Abdalı Câmi'î mevki'inde idi.) kiliselerin hîn-i inşâsında kullanılmış olduğunu eski müverrihler yazıyorlar.

Saray-ı Atik hakkında Evliya Çelebi'deki tafsîlât (C.1. S.118)

Sitâyiş-i âb-ı hayât. Saray-ı Atik

Ebu'l-feth Mehmed Hân sâhib-i tab' bir padişâh-ı zîşân olmağla Aya İslambo'un hangi suyu latîfdir, deyu cümle hukemâsını cem' ile s'uâl buyurdular. Ânlar dahi Eski saray dâhilinde olan Ayn-ı şem'ûnî hafif ve mu'tedil ve serî'u'l-hazm bir âb-ı hayât buldular. Ve bundan ğayri ayların âb-ı sâfilerini beşer-i miskâl olmak üzere pembeleri güneşde kuruyub cümle penbeler vezn edildikde ayn-ı şem'ûnda ıslanan penbe hepsinden hafif gelmek ile kavî-i hükmen ğâyet latîf latîf su olduğundan Ebu'l-feth hazretleri dâimâ âb-ı lezîzden nûş eder idi.

İlâ-hâzâ el-ân cümle pâdişâhlar ondan nûş ederler ki kilercibaşı ve dış sakabaşı taraflarından üçer adam be-her yevm altı kişi üç seyis hânü yükü yigirmişer kıyye gelir gümüş güğümlere ol âb-ı nâbdan leb-i birr leb edüb su nâzır huzûrunda kilercibaşının mu'temedün-aleyh adamlarının mührüyle kırmızı balmumu ile mühürlenüb pâdişâha getirirler. Hâlâ ol çeşme-i hayvân eski sarayın şarka nâzır Kapusu önündedir ki Ebu'l-feth saray-ı atikden taşrâ icrâ edüb bu aynü'l-hayâtı binâ etmişdir. Hâlâ meşhûr âfâk ayn-ı şem'ûn nâmıyla şöhret-şi'âr bir mâ'-i kevserdir. Ba'dehû Sultan Süleyman bu saray-ı âtiki üç mîl ihâta eder bir saray edüb üç kapu eyledi. Dîvân Kapusu şarka nâzır ve Bayezid Kapusu cenûba nâzır, Süleymaniye Kapusu garba nâzır ve bu sarayın hâricine Süleyman Hân Belgrad ve Malta ve Rodos fethi malından Süleymaniye Câmi'ini binâ etdi ve medâris ve dâru'l-hadîs ve dâru'l-kurrâ ve mekteb-i sıbyân ebced huvân ve bir sûk-i sultânî ve bir dâru'z-ziyâfe (İmâret) ve bir tabhâne ve bir kervansaray (Evkâf-ı müzesinin arka tarafındadır) ve bir dâru'ş-şifâ (el-yevm askerî matba'asıdır.) ve kendilerine bir merkad-i pür-envâr ve bir hamam (Düğmeciler Hamamı) ve sûk-ı hafâfîn (Medreselerin altı) düğmeciyân vezirgirân (Düğmeciler Çarşusu) binâ etdirdi. Ve makbûl Siyavuş Paşa'ya bir sarâ-ı azîm ve yeniçeri ağalarına mahsûs bir saray-ı kadîm¹ (mülga bâb-ı meşîhat-penâhî) ve Lala Mustafa Paşa için² ve Pir Mehmed Paşâ-yı Karamânî için

¹ Burada vaktiyle Bizanslılar zamanında bir saray vardı.

² Birinci kitabımızın mıntıkala bahsinde zikredildiği üzere Tahte'l-kal'a'da Nâfi'a nâzır-ı esbakı İbrahim Edhem Paşa merhûmun konağının arka tarafında Kamanıçe Fâtihî Kara Mustafa Paşa'nın bir

birer saray ve Gekbûze'de câmi' sâhibi (Çoban) Mustafa Paşa'ya ve kızı İsmihân Sultan'a kezâ birer saray yaptırb câmi' hademesi için bin âdet hücre inşâ edüb eski sarayın cevânib-i erba'asını tarîk-i âmm ile âraste edüb el-ân bir cânibe ittisâli yok bir saray-ı azîmdir.

Bâlâda tahrîr olunan saray vüzerâ imâretler bi'l-cümle saray-ı atîk (Büyük Kostantin'in yaptırdığı A'yân Sarayı'dır) zemînine binâ olmuşdur.

Ammâ eski saray Sultan Mehmed Hân'ın binasıdır. Ândan yeniçeriler yüz altmış bölüğe ve cemâ'ate ve sekbânâna yüz altmış (s.103)aded oda binâ eyledi. Bin hane kalenderhâne tersâne ve Tophâne Kağıthâne, Baruthâne ve nice bunun emsâli imârât-ı azîme ile İslambol'un derûn ve bîrûnunu gazâ malıyla tezyîn etmişdir ki her birini mahallinde ta'rîf ve tasvîr eyleyeceğiz.

İslambol'un Karadeniz tarafına ve Galata'ya ve Halic'e nâzır bir mürtefa' ve havâdar mahalde Pozantin (Bizans) kayseri binâsı bir dîr-i kadîm vardı ki cevânib-i erba'ası sûr misâli beden beden bir duvar-ı üstüvâr idi. Bu dîrin cevânib-i erba'ası öyle çemenzâr ve hayâbân ile müzeyyen idi ki, Cenâb-ı rabb-i izzet bir havâ-i tayrân eden ve bir zemîn-i seyran ilen ve hûş ve tuyûrun ve hayvânât gûnâ gûnün envâ'ını ol draşân ile cem' buyurmuşdu. Ol dîr içere Pozantin ve Kostantin asrında ik bin keşîş ve râhib ve râhibe sâhibe-i riyâzet var idi.¹ Sebeb-i imâret ol idi ki Hazret-i İsa halîfelerinin havâri Şem'ûn İslambol'a gelüb ol cây-ı ferahfezâda ibâdetle meşgûl olub² cem' ve hûş ile hüsn-i ülfet edüb ol mahlûkâta su vermek için zemîn-i hafr

çeşmesi vardır. Çeşmenin üzerindeki kitâbeden anlaşılacağı üzere fevkinde Paşa-yı muşârun-ileyhin Evliya Çelebi'nin haber verdiği saray ihtimâl ki burasıdır.

¹ Birinci kitabımızın mntıkalar bahsinde yazıldığı vechle Süleymaniye Câmi'inden, muhterik Şeftali Sokağı tarîkiyle Uzun Çarşı başına inerken muhterik hane arsalarında câbecâ mahzenlere metîn temellere tesâdüf edilirdi. Hatta Hakkı Efendi nâmında birinin arsasında işaretli tuğlalar, muntazam merdivenle inilir mahzenler, gâyet kalın tuğlalarla inşâ edilmiş metîn dehlîzler gördüm. Bu dehlîzler kısmen tahrîb edilerek yerlerine dükkan ve fevkine hane yaptırmışlardır. 1341.

Bir de Düğmeciler Çarşusu'nun alt tarafında Devoğlu yokuşuna giden sokakda yaz kış akar bir su vardı. Burası tesviye-i tarîkde kısmen geri çekildiğinden su da gâ'ib olmuşdur. Mortman'ın vesâ'ik-i kadîmeye istinâden bahsettiği (Tâ- Metanyas) nâm Kızlar Manastırı burada idi. Bu manastırın mevki'-i mürtefa'ca olduğundan Halic'e, boğaza'a ve Çamlıca'ya nezâret-i fevkalâdesi vardır. Gayr-i muntazam i'vicâclı ve mürûr-ı ubûra pek de müsâ'id olmayan bu sokak şehremîni vekîli İstanbul Valisi esbak Ali Haydar Beg'in himmetiyle muntazam bir cadde hâline getirildi. Burada vaktiyle suyu yaz kış akar Kible Çeşmesi nâmıyla bir çeşme vardı ki 1324 târihindeki Aksaray harîk-i hâ'ili bu çeşmenin üzerindeki haneden zuhûr etmişdi.

² Evliya Çelebi'nin bahseylediği Havaârî Şem'ûn mes'elesinde bir eser-i zühûl görüyorum, Bizans beldesinin ferdâ-yı te'sîsinde Havâriyyûndan (Ayişos Andreas) isminde birinin İstanbul'a gelmesi Begoğlu Mezarlığında ikâmet eylediği ve orada küçük bir ibâdethâne yaparak tâ'atle meşgûl olduğu ve onun tarafından yapılan salîbin bir zamanlar muhâfaza edildiği hatta Karadeniz'e çıkacak gemilerin tâ'ifeleri sefer-i deryâya çıkmadan bu mezarlıkdaki küçük ma'bede gelerek du'â ve temennî-i selâmet eyledikleri ve bu vak'anın sâlifü'z-zıkr Aya Andrea'nın Karadeniz'le Moskava beldesinin hâmîsi

edüb ol kazdığı yerden bir âb-1 hayvân zâhir oldu ki hakkâke âb-1 hayvân olub cem‘i hayvânât ondan def‘-i ataş edüb ba‘dehû şem‘ûn halife ol cây-1 ıma‘hûda bir ibâdethâne inşâ edüb mürûr-1 eyyâm ile Pozantin kral ol uyûn-1 câriye üzere mezkûr dîr-i kebîri binâ eyledi.

Ba‘dehû Ebu‘l-feth ol-dîri feth edüb yerine 858 senesinde eski sarayın inşâsına şurû‘ edüb 862’de tamam edüb, burc ve bârûsuz ve dandân-1 bedensiz ve hendeksiz bir sûrdur. Ammâ gâyet metânet üzere binâ olunub cümle duvar üzere rasâs-1 nilgûn ile mestûrdur. Ol asrda dâ‘iren mâ dâr cürmü (1200) arşun idi. Ve şekli murabba‘ kârgîr binâdır. Bir rüknü Sultan Bayezid kazancıları (Bizanslılar zamanında burada bakır evânî ve sâire satılırdı.) köşesinden tameski sabunu bâbına (mülga Mâliye nezâreti kurbündeki Sabuncu hanıdır.) müntehî idi. Andan bir köşesi Dellâk Mustafa Paşa Sarayı’nda nihâyet bulunurdu. Ândan birer geni Küçük Pazar Seddi

(s.104)ve sahrenci üzere (Tahtakal‘a’da Edhem Paşa Konağı’nın arkasındaki kadîm sahrencidir, el-yevm sabunhâne olarak kullanılıyor, Şakir Efendi isminde birinin taht-1 tasarrufundadır) karar bulmuş idi. Hâlâ Yeniçeri sarayı (mülga daire-i meşîhat) ve Siyavuş Paşa Sarayı (Vefa civârında Kilise câmi‘i arkasındaki vâsi‘ arsa mahallidir.) zemîn-i mezkûr saray-1 atîk mahalli idi. Ve ândan bir köşesi tâ Tahte‘l-kal‘a üstündeki sedden (el-yevm Dev oğlu Yokuşunun üst tarafında meşhûd olan duvarlardır.) ubûr edüb yine Kazancı tâcirleri köşesine gelince bir saray-1 azîm inşâ edüb gûnâ gûn kâ‘alar ve müte‘addid harem hücreleri ve maksûreleri ve havz ve şadırvanlar yapıp matbah-1 keykâvus ve kiler-i hâssa ve (3000) teberdârân ve bî kâkûl hademâta müte‘addid hâneler binâ etdi.

Ve bir oda (Ak ağa) bir de (Kara ağa) binâ edüb cümlelerin üzerine dâru’s-sa‘âde ağasını hâkim edüb hasekilerle kral kızını dahi bu saray-1 atıkaya koyub haftada iki kere Yeni saraydan eski saraya gelüb ol gece adâlet eder idi.

Tekfur sarayı Palais de Belisaire: Büyük Kostantin tarafından inşâ ettirilen a‘yân sarayından mâ‘adâ, muhteşem bir saray daha vardır ki, ekser-i Rum müverrihler tarafından Velisaryos Blizer) sarayı, ve Türklerce Tekfur Sarayı nâmıyla yâd edilmektedir.

makâmına geçmesine bâdî olduğu ve bu ilk Hıristiyanlarla Aiyos Andreas’ın zamanına âid işaretli bazı taşların Yeniköyde Kara Todori’nin bağçesinde mahfûz idüğü birinci kitabımızın ma‘lûmât-ı târihiyye kısmında [sahife:6] zikredildi.

Âtiyen tafsîl edileceği üzere kara cihetinde Teodosyos sûrları yapılmadan bu saray şehrin hâricinde idi. Kostantinyadin'in ifâdesine bakılırsa bu saray Büyük Kostantin tarafından inşâ ve bi'l-âhire İyoistinyanos ma'rifetiyle bi't-ta'mîr (Eodomon Mahkemesi) *Tribunal d'Hebdomon* tesmiye kılınmıştır.¹

3. Teodosyos sarayı Palais de Theodose: El-yevm Bayezid Câmi'-i şerîfîni de ihtivâ eden (Forum Toris) dâhilinde Büyük Teodosyos tarafından mu'allâ bir saray yapılmıştı. Süferâ-yı ecnebiyyenin resm-i kabûlü daima burada icrâ edilirdi.

Saray-ı kebîr-i kayserî (Grand Palais): Sâlifü'z-zikr sarayların hepsindeen büyük, fevkalâde muhteşem bir saray daha vardır ki muhîti dâhilinde (Hırso Terikliyanos, Mağnavra, Porfiros) nâmlarıyla letâfet ve ihtişamca bir birinden farklı üç saray mevcûd idi.

Büyük Kostantin yapıdır (saray-ı kebîr) tesmiye olunan bu saray sırasıyla Irakliyos, İyustinyanos, Teofilos Filokozmos *Teophile le Philocosme* ile diğer hükümdâr tarafından tevsi' ve tezyîn kılınmış idi. Bu muhteşem saray, birinci tepenin en yüksek mahallinde ve tam Anadolu sâhiline karşı bir mevki'de inşâ edilmiş idi ki Sultan Ahmed Câmi'-i Şerîfî ve müştemilâtı bu saray-ı atîkin mevki'ini işgâl etmektedir.

Fasl-ı mahsûsunda görüleceği üzere bir taraftan Çatladı Kapu, diğer cihetde Ahur Kapu civârına kadar imtidâd eden bu saray zînet ve ihtişamca misli nâdir bulunur âsâr-ı âliyeden idi. Mükellef ziyâfetler burada verilir, seüferâ-yı ecnebiyye burada mu'allâda kabûl edilirdi.

(s.105)Sanâ'at-ı nefisenin devre-i inkişâfında, saray-ı mukkadesin tezyînini mes'elesi, Bizans hükümdârlarının meşâğıl-ı esâsiyesinden birini teşkîl ediyordu. Kayser İyostinyanos'dan *Justinien* sonra sarayın sûret-i fevkalâde tezyîni betşeken *Iconoclate* Teofilos zamanında vâkı' olmuşdur. [829-842]

Bizans tahtına tevârüs eden yeni sülâle-i hükümdârî ikâmetgâh-ı kayserînin tezyînini hâtırından bile geçirmemişdi.

Fi'l-hâkika Üçüncü Mihail Ayamamas Manastırı'nda öldürten Makedonyalı Birinci Vasilyos (887-886) eslâfının oturdukları dairelerde pek az otururdu. Binâen aleyh Hırso Terikliniyos *Chrysotricline* denilen taht salonunun cenûb cihetinde yeni

¹ Eudomon'un Tekfur sarayında olmayub Makriköyünde bulunduğunu İstanbul âsâr-ı atîka müzeleri fen me'mûru Makridi Beg uzun tetebu' ve taharriyât nefîcesinde isbât etmiştir.

daire ma'nâsına olan Kenoryon (*Chenourion*)¹ nâmıyla büyük bir salon yapıldı. Mu'âsır olan Bizans müverrihleri bu sarayın revnak ve ihtişamını uzun uzadıya ta'rîf ediyorlar.

Saray-ı Makdis -Plais Sacle: saray-ı Makdis'in tarz-ı mi'mârîsi hakkında kâfi derecede bir fikir edinebilmek için, saray-ı mezkûrun vaz'iyet-i mevki'iyyesini nazar-ı dikkate almak lâzımdır ki, bu da oldukça müşkül bir iş gibi görünüyor. Bununla beraber şâyân-ı memnûniyetdir ki Bizans mü'ellifleri bu saraydan pek çok bahsetmiş ve Kostantin Porfiroyenitos da (Kitâbü'l-merâsim)'inde bilhâssa onuncu asırda sarayın aksâm-ı muhtelifesine dair vuzûhla ma'lûmât vermiş olduklarından, bu ma'lûmât delâletiyle zamanımızın muharrir ve vak'anüvisleri için saray-ı mezkûrun ihyâsı daire-i imkâna girmiş olsa gerek. Bu bâbda sarf-ı mesâ'î edenler meyânında bilhâssa Labart'ın mesâ'î-i masrûfesi meşhûrdur. Ve her ne kadar bu himmet (1861) senesinde vâkı' olmuş ise de sairlerine yine rüchân ve tevaffuku vardır. Bununla beraber mezkûr sarayın bazı nukâtı hakkında yine kayd-ı ihtirâz dermiyan etmekte hakkımız vardır. Çünkü mûmâ-ileyh sâha-i mesâ'îsinde yine iğlâkdan kurtulamamıştır. Me'a mâ fih hey'et-i umûmiyesi i'tibâriyle Labart'ın eseri şâyân-ı nazar ve mütâla'adır.

Sarayın Planı: Burada evvel be evvel, bir noktayı nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Makedonya sülâle-i hükümdârîsi devrindeki saray-ı mukaddes ma'lûmumuz olan ikâmetgâh-ı imparatorîye hiçbir vechle benzemezdi. Burası, ne (Lover) ve ne de (Versay) sarayları gibi müttahid bir daireden müteşekkil ve âhenkdâr ve muhteşem cebheli bir bina değildi. Rusya'daki meşhûr (Kremlin) sarayı ve yahud Topkapu sarayı ve hâkân-ı esbak Abdulhamid Hân sâni tarafından ilâvelerle tevsîf kılınan Yıldız Sarayı, Bizans sarayları hakkında bir fikir verebilir.

¹ Labart'ın ta'rîfine nazaran Kabasakalda, bu sokakta Afif Paşa merhûmun taht-ı tasarrufunda bulunan konağın yerinde veya kurbünde idi. Saray kebîrin muhtelif zamanlarda inşâ ettirilen devâ'ir ve müştemilâtından ez cümle imparatorun yatak odası *Goiton sacre* Fener taraçası *Heliacon du Phare*, Fener'in Meryem Ana Kilisesi bu sokakta muhterik Baytar mektebiyle Kabasakal'da Polis Müdür-i esbak merhûm Âgâh Efendi'nin hanesiyle harîkden evvel ailemizin taht-ı tasarrufunda bulunmuş olan büyük hane sahası dâhilinde idi.

Kabasakal câmi'nin altında bir de Ayazma vardır.

Hanemizin mebnî olduğu Labart'ın planında işaret edilen ve ikâmetgâh-ı hükümdârîden *Domus imperial* galat olarak el sine-i nâsdan (Domuz odaları) nâmıyla ma'rûf üç katlı bina Kabasakal harîkenden sonra hey'et-i umûmiyesiyle meydâna çıktı. Burası Fener kulesi idi. Hırso Teriklinos denilen sekiz hücreli sekiz zal'lı muhteşem taht salonu da Fener'in geri tarafında ve vaz'iyet-i topografyaya nazaran Kabasakal Medresesi'nin mevki'inde ve yahud civârında bulunmuş olacak...

(s.106) Bizans sarayları, sâl dîde ağaçların sâye-i hazâretine ilticâ etmiş ve gelişi güzel kondurulmuş müteferrik birçok devâ'ir ve müştemilâtdan ibâret idi.

Bazı tedkîkâta nazaran, Bizans saray-ı mukkadesi 400.000 metre murabba'ı bir sâha işgâl edüb birçok kilise ve me'âbidle saray-ı kebîrin çevresi dâhilinde inşâ edilmiş sekiz saraydan mâ'adâ, sûtûnlarla muhât ve müzeyyen yedi dehlîzden *Peristyles* ve sekiz dâhilî havlîden, asâkkir-i hâssanın ikâmetlerine mahsûs dört kışlıktan beş büyük dîvânhaneden beş kabûl salonundan dokuz küçük kilise vaftizhâne, şehzâdelere mahsûs on daireden yedi husûsî daireden sarayın muhtelif dairelerini birbirlerine rabteden üç mâbeyn yolundan üç yemek salonundan, bir kütübhaneden esliha hıfzına mahsûs bir dehlîzden üç balkondan bir cündî meydânından *Tzykanesterion* iki hamamdan müteşekkil idi. Havlillere balkonlara, taracalara, merdivenlere muhtelif devâ'ir ve müştemilâtı yek diğëerinden tefrîk eden bağçelere bakılırsa Bizans saray-ı mukaddesenin birr-i zamanda inşâ edildiğî anlaşılır.

Devâ'ir ve müştemilât-ı mevcûde meyânında Halke ile Dafne Sarayı'nı muhtevî buluna eski kısmı daha muntazam bir şekil ve hey'et irâ'e ederdi. Kostantin tarafından inşâ edilen Dafne sarayı (İspalato=*spalato*)¹ daki Deyoklatyanos'un sarayının planına oldukça müşâbihâtı olacak gibi. Fakat zaman geçdikçe bu ilk binanın etrâfında biraz gelişi güzel binalar vücûda getirilmiş ve bu sûretle saray-ı kadîm hem vüs'sâtce hem de tarz-ı mi'mârîce küllî tahlîlâta uğramışdır. Onuncu asırda aynı hâl devam etdi. Bu müddet zarfında da yek diğëerinden müteferrik birtakım devâ'ir ve müştemilât inşâ edildi. Ve bunların bir hey'et-i müttahide hâline ifrâğî ile beynlerinde âhenk ve irtibât te'mîni asla düşünülmedi.

Sarayın Tarz-ı Tezyîni: Bundan sonra saray-ı kebîrin onuncu asırdaki hâlinde en ziyâde nazar-ı dikkate çarpan şey fevkalâde bir zînet ve ihtîşâmı câmi' olması idi.²

¹ *Spalato, spalatro* Avusturya'nın (Dalmaçya eyaleti) bir şehir ve limanıdır. 27000 nüfusu vardır. Zeytunyağî i'mâlathaneleri ve debbağhanleri ile meşhûrdur.

Espalatom 303 sene-i milâdiyesinde Diyakletiyen tarafından musakkat re'si olan kadîm salonenin *salone* yanında te'sîs edilmiş idi.

Mûmâ-ileyhin buradaki sarayı *Palais de Diocletion* meşhûrdur.

² Kayser Teofilos (829-842) bi'l-âhire Patrik olan fudalâdan İyo Anis Lekanomandayis'i Lecanomante sefâret-i fevkalâde ile Bağdad'a göndererek halîfe-i Abbâsî El-Me'mûne arz-ı ta'zîmât eylemiş (835) senesinde Sultan Ahmed Meydânında Arab tarz-ı mi'mârîsi üzere gâyet mükellef ve müzeyyen bir saray yaptırmışdı.

Lekanomandayis isminin tahliline gelince : (lekano) leğen ve (mandis) kâhin ma'nâlarıdır ki terkîbî hâlinde (leğenin içindeki suya bakarak keşf-i esrâr ve beyân-ı mâ fi'l-hâl eden adam) demektir. Arabların Tarsus beldesini zabtötmeleri (831) Ortadokslarla keşîşlere fenâ mu'âmele ve ezâ

Makedonyalı Birinci Vasilyos (867-886) tarafından inşa ettirilen mebânînin ta‘rîf ve tavsîfine dair olan fikrâtın kâffesinde mebânî-i mezkûrenin her tarafında gözleri kamaştıran bir debdebe ve ihtişâmdan bahsolunuyor.

(s.107) Meselâ devâ’ir ve müstemîlâtdan bulunan bir küçük ma‘bedden bahsederken Kostantin Porfiroye Nitos diyor ki ‘Bu ma‘bedin çevresi dâhilinde o derece altun, gümüş ve kıymetdâr ahcâr ibzâl ve îsâr edilmişdi ki gözle görmedikçe derece-i ihtişâmına inanılmıyordu.

Ma‘bedin döşemesi savatlanmış som gümüşle kaplanmış idi. Sağ ve sol cihetindeki duvarlarda zemîni kıymetdâr taşlarla pertev-endâz altun işlemeli büyük varaklı gümüşlerle mestûr ve mefrûş idi.. Mihrâbın üstündeki kubbeye gelince oradaki zînet ve ihtişâmın derecesi nâ kâbil-i ta‘rîf ve tavsîf idi.

Bu derece vüs‘at ve ihtişâmı olan ve sanâ‘at-ı mi‘mâriyenin kâffe-i tecemmülâtını câmi‘ bulunan bir sarayın enkâzından bile eseri kalmaması birçok münâkaşâta bâdî olmuş ve hakâyık-ı târîhiyyeden bî-haber olan kimseler bunun tahrib ve imhâsını Osmanlı Türklerine atfetmişlerdir. Halbuki birinci kitabımızın mukaddimesinde beyân edildiği üzere bu saray, zaman-ı fethi intikâl etmemişdir. Jul Labart’ın i‘tirâfı vechle Kostantin’in saray-ı kadîmi hiç şübhe yok ki terk ve yeniden yeniye inşa edilen mebânî-i kayseriyyeye malzeme tedârik edilmek üzere tadrîcen hedmolundu. Hatta Florasanlı Kristof bundan otuz kûsûr sene evvel İstanbul’a geldiği zaman bu saraya dair hiçbir şey kalmamış idi. Kezâlik (1550) târîhinde yani fetihden yüz sene sonra Kostantiniye’ye gelmiş olan Pier Jil de Kostantin’in saray-ı kadîminden bir iz bile bulamamış idi.

Bütün bu meşhûdat ve ifâdâtdan anlaşılıyor ki dillere destan olan saray-ı kebîr bizzat Bizanslıların terk ve ihmâliyle mahvolmuş ve yalnız hâtırâtı sahâ’if-i târîhde menkûş kalmıştır.

Tekfur Sarayı:

Kara cihetindeki sûrların şimdiki mevki‘inde inşâından evvel şehir hâricinde bulunmuş olan bu saray¹ Büyük Kostantin yaptırmış. Bi’l-âhire İyostinyanos ta‘mîr

ve cefâlar edilmesi (836) ve Arabların *Dazymene* muhârebesinde kayser askerini mağlûb etmeleri (839) bu kayserin zamanına müsâdîftir.

¹ Ekser Rum müverrihleri burasına (Verisaryos Sarayı) diyorlar. Milâdın (815) senesinde Sultan Selim sâlisin hemşiresi Hatice Sultan’ın mi‘mâr ve mühendisi (Meling) tarafından tersim edilen İstanbul planında Çenberlitaş’da Osman Beg matba‘asının yerinde Velisaryos Sarayı harâbesi nâmıyla bir harâbe olduğu görülüyor. Bu harâbe, mezkûr matbaanın târîh-i inşâsı olan (1301) senesine kadar dururdu ve elçi hanı demekle ma‘rûf idi, muharrir-i âciz bu harâbeyi bilirim.

ve tecdîd ederek Eodomon Mahkemesi *Tribunal* tevsîm kılınmış olduğu yukarıda zikredilmiş idi. Eski planların tedkîkâtından anlaşıldığına göre Eodomon Mahkemesi Tekfur sarayına muttasıl olan burcdur. Bu burca muttasıl olan kapuda Kerko Porta *Porte de Prokessus*'dır

Tekfur Sarayı'nın yanındaki burcun kurbünde (Rûhâniyyûn Kapusu) *P. Assomation* vardır ki birinci kitabımızın (230)uncu sahîfesinde tafsîlâtıyla mezkûrdur.

İmparatoriçe Anna'nın zamanında ve mahdûmu Beşinci İyuanis Paleologos'un hengâm-ı hükûmetinde [1391

(s.108)1341] Eleksiyos Apokafkos *Alex. l'Apocauche* nâmında mâzîsi mechûl ve tab'an denî ve dessâs ve Kantakozinos ailesinin hasm-ı bî-amânı olan bir adam dükalık mevki'ini gasb ve ihraz etdikden sonra Kantakozinos'un ne kadar akraba ve evdâsı varsa toplayub bu Tekfur sarayına hapsedirmiş idi. Bu keyfiyet-i tevkîf ve habsden bahseden kayser müverrih Kantakozinos diyor ki: Aleksiyos Büyük Kostantin sarayı'nı umûmî habishâne yapmak tasavvurunda bulunmağla orada kâ'in olub, İyostinyanos konağı denilen büyük hânenin ne kadar medhal ve mahreci varsa cümlesini kapatdıktan sonra içerisini birtakım hücelere taksîm ile mahbûsları orada habs ve tevkîf ettirmişdir. Müverrihîn-i sâlifeden Mihail Dükas da aynı vak'ayı hikâye eder. Bu habshâneyi (Büyük Sarayı'n şatosu) yâd ediyor.

Yukarıda zikredildiği üzere Kantakozinos'un ailesini orada habs eden mûmâ-ileyh Apokafkos işte bu mahbesde mahbûsîn tarafından bir sûret-i gaddârânede katledilmişdir ki bu sûretle (El-cezâ'ü min cinsi'l-'amel) sırrı tecellî etmişdir.

Apokafkos'un bu sûretle itlâfından sonra Kantakozinos'un ehîbbâ ve evdâsı kendisine mektûblar yazarak ale'l-acele İstanbul'a gelmesi lüzûmunu ihtâr ve mahbûsîn de Büyük Kostantin sarayını kabza-i teshîrlere geçirmiş olduklarından İstanbul'u kolayca alabileceğini ihbâr ve iş'âr etmişlerdir.

1-Üçüncü Aleksiyos (Trabzon İmparatoru) (1349-1350)

2-İmparatoriçe Teodora (Aleksiyos'un zevcesi) [Bu iki resim Trabzon civârında Panaiya Manastırı'ndaki ...vhlı boya resimlerinden alınmıştır.

3-grandüka Aleksiyos Apokafkos (1350)

4- Kantakozinos'un râhib elbisesiyle resmi (1347-1358).

5-Kantakozinos'un İmparator elbisesiyle resmi. *Jean L'empereur. Cantacuzene, en costume de moine et de ceremonle.*

Fi'l-hakîka Beşinci İyoanis Kantakozinos'un (1347) sene-i mîlâdiyyesinde İstanbul'a avdet ederek nâ'ibe-i hükûmet, imparatoriçe (Anna)' ile te'lîf-i beyn etmekle, Mayıs'ın on üçüncü günü zevcesi İrini ile birlikte Velaharne Kilisesinde resm-i takdîsleri icrâ kılınmıştır.

(s.109)Müverrihînden Kantemir *Cantemir*'in fikrinde mezkûr sarayın isminden (Palatyon) *Palation* kelimesinin tahrîfinden nâşî bu civâra (Balat) tesmiye edilmiş. Fakat mûmâ-ileyh sarayın son kayserler tarafından inşâ edildiğini haber veriyor ki hatâdır, zâten bu hatayı birçokları da etmiştir.

Kantemir, Tekfur Sarayı'nın Rumcada (To kiriyo) yani (Efendi) lafzından muharref ve hatta İstanbul ta'bîrinin de kezâlik Rumca (Es-tan polen)den alınmış olduğu ve kayser ta'bîrinin de Sezar'dan tahrif edildiği fikrindedir. Hatta diyor ki "İstanbul'un fethinden evvel Türkler Bizans İmparatorlarına memleketin hâkimlerin sâhibleri demek olan İstanbul tekfurı derlerdi.

El-yevm âsâr-ı bâkiyesi erbâb-ı tedkîk tarafından büyük bir merak ile temâşâ edilen bu saray, emsâli ma'dûm olan (mülkî tarz-ı mi'mârî) *architecture civile* yegâne eseri olarak kalabilmiştir. Eser hata olarak Velisaryos Sarayı Palais de Belisire Kostantin Porfiroye Nitos *Palais de Const. Prophyrogenete* ve yahud Eodomon *Palais de l'Hebdomon* dahi dedikleri bu binaya biz Türkler Tekfur Sarayı diyoruz.

Bu saray müstatflü'ş-şekl iki katlı bir binâ olub Teodosyos'un inşâ-gerdesi olan iki sûr arasında mebnîdir. Bundan dolayı vaz'ıyyeti şâyân-ı tedkîkdir.

El-yevm molozla memlû ve mülevves olan zemîn katı vaktiyle döşemesi, mermer direklere istinâd etdirilmiş müte'addid kubbe ve kemerli on yedi metre tûlünde bir dîvânhanenin şimâle yani Adil Şah Kadın Efendi câmi'ine nâzır cebhesi altı cesîm mermer sûtûna müsenid kemerlerle müzeyyendir.

Bu zemîn katın yukarısını yani birinci katını müstatfili büyük bir dîvânhanenî teşkîl eder, Dîvânhanenî'nin şimâk cihetine nâzır cebhesinde kemerli müte'addid pencere vardır. Burası merâsime mahsûs bir yer idi.

Bunun üstündeki katda 23 metre tûl ve 10 metre arz ve 630 metre yüksekliğinde cesîm bir salondur. Bu kısmında latîf ve renkli tuğlalarla örölmüş kemerli müte'addid pencereleri vardır. Binanın cebhesindeki balkon dışarıya doğru çıkmış kemerler üstüne oturtulmuş ve cenûba bakan yüzünde de küçük bir kelbe şeklinde bir kısım, daha doğrusu bir şâh-nişîn mevcûd olub, dîvânhanenînin dâhiline tesâdüf eden kısmı âdetâ bir mihrâbiye gibi çıkıntı teşkîl eder.

Sarayın bu katı etrâfi muhât olan sûrların irtifâ'ından yüksektir. Vaktiyle üzeri beşik örtüsü denilen şekilde bir sukf ile kapanmış idi.

Tekfur Sarayı'nın¹ en ziyâde şâyân-ı tedkîk olan ciheti hâricen olan tezyînât-ı fevkalâdesidir. Âsâr-ı İslâmiye-i Osmâniyenin resm ve planlarını muhtevî olub mü'ellefât-ı mühimmeden bulunan Kornelyos Gorlit'in *Cornelius gurlitt*'un meşhûr albümünde bu Tekfur Sarayı'nın en eski ve mükemmel resmi vardır. Bu eser nazar-ı tedkîkden geçirenlerce ma'lûm olduğu üzere sarayın şekl-i ibtidâ'îsi hakîkaten zarîf ve muhteşem imiş. İttisâlinde kâ'in olub el-yevm harâb olan mahkeme kulesinin *Tour du Tribunal* üst tarafı da sairleri gibi Hisârîceli imiş.

(s.110)Mevzû'-ı bahsimiz olan kelbe daha doğrusu şâhnişînüzeri vaktiyle kubbeli olduğu mezkûr albümde pek güzel görünüyor. Ön cebhesi ve yan tarafları mütenâzır olmak üzere beş cebheli, cenhesi kemerli iki, ve yan cebheleri de birer pencerelidir. Ve gerek istinâd ettiği kemerli konsolları ve gerek şâhnişîn kâmilen yontma taşdan zarîf bir sûretde inşâ edilmiş binanın hey'et-i umûmiyesiyle latîf ve âhenkdâr bir kül teşkîl etmekle bulunmuşdur. Binanın hhârici beyaz ve sarı (balgamî) renkli mermerler arasına konulmuş kırmızı tuğlaların hey'et-i mecû'usası pek latîf

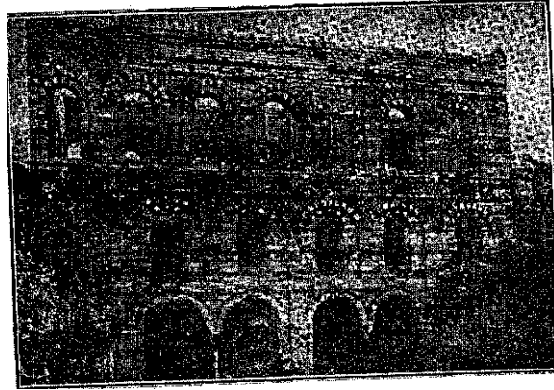
¹ Tekfur Sarayı'nın köşesindeki burcudan Ayyansaray'a doğru olan sûrları (613)'de kayser İrakliyos (23) Büyük kule ile inşâ ve tahkîm ettirmişdi.

eşkâl-i hendesiyye arz ediyor. Zemîn katın kemerleriyle pencerelerinde muhtelif renkli mermerlerle inşâ ve cebhesi fevkalâde zarîf ve latîf ufak tuğlalarla âdeta mozayik tarzında tezyîn olunmuşdur.

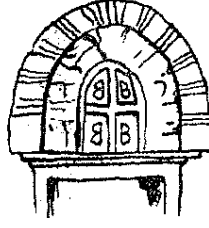
Binaları hâricen böyle rengârenk malzeme-i inşâ'yye ile tezyîn etmek tarz ve usûlü ma'lûm olduğu üzere Bizans sanâ'at-ı nefisesinde yeni bir şey değil ise de şarkın nüfûz ve te'sîr-i zerâfet nünûnu sayesinde, burada aldđđı şekil vech ile onuncu asırdan i'tibâren, ta'ammüm etmeğe başlamış idi. Hatta, dînî usûl-i mi'mârîde yeknesak tarz-ı inşâdan kurtarılarak, bu da o târîhden i'tibâren binaların cebhelerini taş, tuğla ve horasânî harcla inşâ ederek böylece renkli latîf manzaralar hâsıl etmeğe başlamış idi. Tuğla ile inşâ edilen bazı binalara çiniler ilâvesiyle usûl-i tevyînin daha nazar-ı karîb hâle getirilmesi bile görülmüş idi.

Tekfur Sarayı'na ve harîm-i sükûnetinde cereyân etmiş bazı vekâyî'a dair Rumili Hisarındaki Rober Kolej târîh mu'allimi Mösyö Aleksandır Milincen'in 1899 senesindeki neşrettiđđi İngilizce bir eserde dipnot münderic bazı ma'lûmât-ı târîhiyyenin de bu bahse ilâvesini muvâfık gördüm.

(Porta Eksilorgerko)'nun yanında Tekfûr Sarayı ta'bîr olunan harâb Bizans Sarayı, Porfiroyenitos sarayı olarak ma'rûf bir imparator ikâmetgâhı

Tekfur Sarayı Şemal Cebhesi
Tefour Serai (façade nord)

Tekfur Sarayı'nda Paleologoslara aid monogram.

Monogramme des Paleolognes

[1] *Alex, Van Milligen Byzantine Coustantinople, London, 1899*

(s.111)idi ve tepenin aşağısında bulunan Büyük Bilaharna= Velaharne Sarayı'nın mülhâkâtından birini teşkîl ediyordu. Fi'l-hakîka Kilyos *P. Gillius* burasını Teodoros'un sarayı zannetmişti ve onun bu fikr-i bedâhet-i maddeye rağmen ale'l-umûm doğru olarak kabûl olunmuştur. Lâkin Teodoros'un Varşunun mermerine deniz sahilinde kâ'in Makri köyünde bulunduğu kaziyesi pek kutludur ve Binâen aleyh Eodomon sarayını o civârda aramak lâzım gelir.

Tekfur Sarayı¹ asıl Bizans nâmı olduğu maddesi 1453 muhâsarası zamanında Türk ordusunun muhtelif fırkalarının işgâli ettikleri mevâki', Kritovolos tarafından ta'rîf olunan vak'anın sûret-i cereyânından bâhis bir cümlesinde zikr olmuştur: ve mü'ellifin fikrince Türk ordusunun sol cenâhı Halic civârında (Eksilo porta)dan² (Pofiroya Nitos)un sarayına ve oradan Harisyos Kapusu'na gelen dik yokuş üzerinde bulunan Tekfur Sarayı mahalline mu'âdildir.

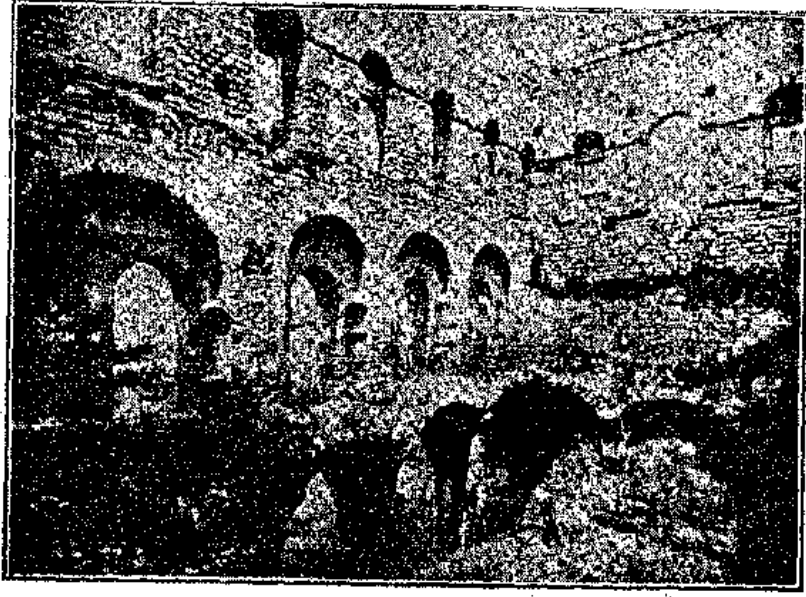
¹ Tekfur Sarayı, tâcdâr ma'nâsına bir Fârisî kelimededen müştâk imiş, Lonklaviyos diyor ki Türkler imparatora, Tekir ta'bîr ederlerdi. Tekfurun Rumca (Tekiriyo) kelimesinden müştâk bulunduğu ise mu'teber değildir.

Eksilo Porta ta'bîri ilk defa olarak Kantakozinos'un eserinde mezkûrdur. İstanbul'un fethinden sonra bahseden vak'anüvisler, bu Kapuyu Halic kurbünde gösteriyorlar ki hakikat de budur. Bu Kapu Ayiyos Kalinikos Kapusu'nun gizli Kapusu nâmıyla ancak ikinci Yüstinyanos'un evâhir-i hükûmetine müsâdif zamanlarda zikrediyor (705-711).

Sâlifü'z-zikr köprü Ayvansaray İskeleyi'yle defterdâr arasında ve Hasköye doğru mümettid idi. Bu cihette deniz altında bu köprünün taş enkâzına tesâdüf edilmekte olduğu civâr sekenesinden işitmiş idim ve yakın zamana kadar burada deniz üzerinde bir işaret mevcûd olub bu işâreti gören kayıklar vapurlara buradan geçmezler idi. Re'yü'l-ayn meşhûdumuz olmuştur.

² Kara tarafındaki (Halic ciheti) sûrların son Kapusudur. Bundan on beş yigirmi sene evvel bu Kapu ile beraber Teofilos'un bir kitâbesini hâvî kule ve İrakliyos sûrunu denize rabteden bir parça duvar da yıkılmış idi.

Pirfiroya Nitos'un sarayına dair sâir gûnâ telmîhâat, bu ikâmetgâhın ve Velaharne sarayı civârında bulunduğuna dair olan istidlâlâta tevâfuk eder. Meselâ Üçüncü Andronikos 1328 târîhinde hükûmeti büyük pederi İkinci Andronikos'un za'îf ellerinden almak için Sen Romanos Kapusu'ndan İstanbul'a girdiği zaman daha yaşlı hükümdârın (Kantakozinos) işgâl ettiği saraya yakın olmak için Porfiroya Nitos'un sarayını kendine ikâmetgâh ittihâz ettiği mevki'dir.

Tekfur Sarayı: dâhilî kısmı.
Tekfour Serai(interieur)

(s.112)İkinci Andronikos'un Velaharne Sarayı'nda bulunduğu şurdan âşikâr oluyor ki âsî hafidin şehre duhûlüne şâhid olan köylüler koşup vak'ayı Jirolinmi *Portegirolimo gyrolimne* Kapusu'nda -doğruca Velaharne Sarayı'na îsâl eden bir kapu- bulunan muhâfızlara haber vermişlerdi ve yine Porfiroye Nitos sarayını 1347 târîhinde İyoanis Kantakozinos tarafından işgâl edilmiş idi. O zaman Tol İmparatoriçe (Anna) ile kendi oğlu Jan Paleologos'un şerîk-i hükûmet olarak tanınması için müzâkerâtda bulunuyor idi. Kantakozinos, mezkûr ikâmetgâha tasarruf edince İmparatoriçe ile kendi mahdûmunun o zaman yaşamakta oldukları saraya hiçbir tecâvüz vukû' bulmaması için ta'îmât-ı şedîde ve kat'iyeye vermişti. Fakat Kantakozinos tarafdârları (Anna)'nın i'tilâfa gelmekte tereddüd ettiği haber aldıklarından onun emrine inkıyâd etmeyerek Velaharne'deki kal'ayı zabtetmişlerdir. Bu kal'a (Kastelyon) nâmıyla meşhûr olup sarayı müdâfa'a etmekte

idi. Velaharne ve Porfiroya Nitos saraylarının yek diğere karîb olduğu âşikârdır. Yedi sene sonra Jan Paleologos şehri zabt edince Porfiroya Nitos'un sarayını karargâh ittihâz etdi ve Kantakozinos'un istifâsı için tedâbîr-i lâzimeye tevessül etdi. 1355 bu husûsdaki vekâyi'in tasvîr ve hikayesinde yine âşikâr oluyor ki Porfiroya Nitos Sarayı, Kasteelyon'un ve Velaharne Sarayı'nın civârında idi.

İşte, bu sûretle ki madde tenvîr etmekle ber-vechi bilâ mevzû' bahsolan Bizans hâdisât-ı târîhiyyesi tesbît edilmiş oluyor. Üç katlı müstatîlü'ş-şekl bir binâ olan saray Porta Eksilokerko'dan Halic'e kadar kısa bir mesâfede aşağı doğru uzanan iki müvâzî hisâr arasında bulunur. Müttekâbilen şimâle ve cenûba nâzır olan uzun tarafları hisârlara mâ'il olduğu hâlde, kısa olan garb ve şark cihetleri ikinci katın hizâsında hisârların üstüne gelir. Damı ve iki yukarıki katı nâ-bedîd olmuş, ancak boş bir zarf kalmışdır. Şimâl cebhesi sûtûnlar üzerine kâ'im olub bütün sathı küçük tuğla ve taş parçalarından müteşekkil güzel bir mozayikle müzeyyendir. Binâların müte'addid pencereleri mermerden olub şark ve cenûb tarafındaki dil-nişîn balkonlarından sarayın yüksek vaz'iyetinin hâkim olduğu latîf manzaralar temâşâyâ şâyândır. Düşman mermilerine en ziyâde mâ'ruz bulunan garb cebhesi Porta Eksilokerko'nun garb tarafında yapılma cesîm bir kuleye nâzır olub bu sûretle kısmen kapunun medhali kapanmış oluyor.

Şimâlden biraz mesâfedeki hisâr üzerlerinde sarayın yapılmış olduğu iki duvar arasındaki sâhayı geniş meydân hâline vaz' ederek bu meydânda şimâl-i şarkî köşesinde bulunan bir kapudan şehre, ve garb hisârındaki kapudan da Parateyekyon'a¹ gidilir. Soldaki medhal, ihtimâl ki Porya Nitos'un Gizli Kapusu olarak tanınmış olan kapudur ki buradan Jan Kantakozinos'un kırk iki tarafdârı 1341 târîhinde şehirden firâr eylemişdir.

(s.113)(Salchenberg)'e göre saray, dokuzuncu asrın ilk nısfına âid olub imparator Teofilos'un eseri idi. Lâkin binanın ismi İmparator Kostantin Porfiroya Nitos'un binâ-gerdesi olduğu ve binâen aleyh onuncu asrın bir yadigâr-ı san'atı bulunduğu fikrini te'yîd eder. Kostantin Porfiroya Nitos inşâ etmiş olduğu birtakım

¹ Nikiforos Gregoras Velaharne'nin iki Kapusundan biridir ki, sûr hâricindeki bostanlardan girilir birkaç sene evvel İstanbul'u birlikte dolaşarak tedkîkâtda bulunduğum esnâsında müteveffâ Doktor Şrader'in ifâdesine nazaran Pirolenmi ta'biri Arkirolimni (Gümüşsuyu) kelimesinden muhaffef imiş ki gümüş gül demek oluyor.

(Taferner) *Tafferner* şehirden sarayın meydânına medhal olarak on aded latîf sûtûn üzerinde yapılmış olan bir dehlîzden *Propyloem* bahsediyor.

saraylardan dolayı iştiâr etmiş idi.¹ Meydânın şimâl-i garbî ucunda başka bir ikâmetgâh vardır. Bunun pencereleri geniş olup meydânın hâlâ hâricî duvarı üzerinde görünür. Cenûben ikinci pencere üzerinde Paleologos'un askerleri hakkındaki efsanenin monogramı mukayyedir.

Doktor Paspatis, bu binayı Kantakozinos'un eserinde, mezkûr (yedi sınıf meleklerin manastırı) olmak üzere kabûl ediyor. Lâkin bu manastır ve buna izâfetle tesmiye kılınan kapu İstanbul'da değil, (Tesalonika)da idi.

Dükas'ın mukayyedi olan Polyaldos *Bullialdus* Sarayı'ndan bahsettiği sırada der ki: "Paleologosların iki başlı kartalı kapulardan birinin üzerinde görünür idi. Binadaki belli başlı direkler Fransa'nın zanbâkî timsâlleriyle müzeyyen idi ve orada Paleologoslara âid bir monogram ile birtakım zırhlı kalkanlar görünür idi."

Bu müzeyyenât ve tecemmülât sarayın muhtelif sâkinleri tarafından orada bazı ta'mîrat yapıldığına delâlet edebilir.

Tekfur Sarayı'nın hâl-i hâzırı -- Kostantin Porfiroya Nitos sarayı dahi denilen Tekfur sarayı (35,82) metre tûlünde (eski mikyâs ile 18 tûvâzdır) büyük ve murabba'uş-şekl bir binâ olup âdeta üç katlı bir kuleye müşâbihdir.

Binânın çevresindeki mermer kuşak hâlâ mevcûd ise de binâyı dona(ta)n mermer sûtûnlardan ekserîsi yıkılmış, mermerlerin üzerlerindeki tabaka-i mücellâ eskimiş, zâ'il olmuş, sûtûnların başlıklarındaki oyma ve kabartmaların içerilerine toz toprak dolmuş, hâricdeki kemerler toprağa gömülmüş ve zemîn katının kemerleri, musanna' kubbeleri yıkılmış hulâsa hey'et-i umûmiyesi mu'azzam bir kitle-i enkâz hâlinde kalmıştır.

Şimâl yani Poyraz cihetine nâzır olan cebhesinin birinci kat pencerelerinin üst tarafında mermer levha üzerinde şu iki IIX. harfle birlikde iki başlı bir kartal kuşu resmi mahkûkdur. Bu harfler Paleologos ailesine işâretidir.²

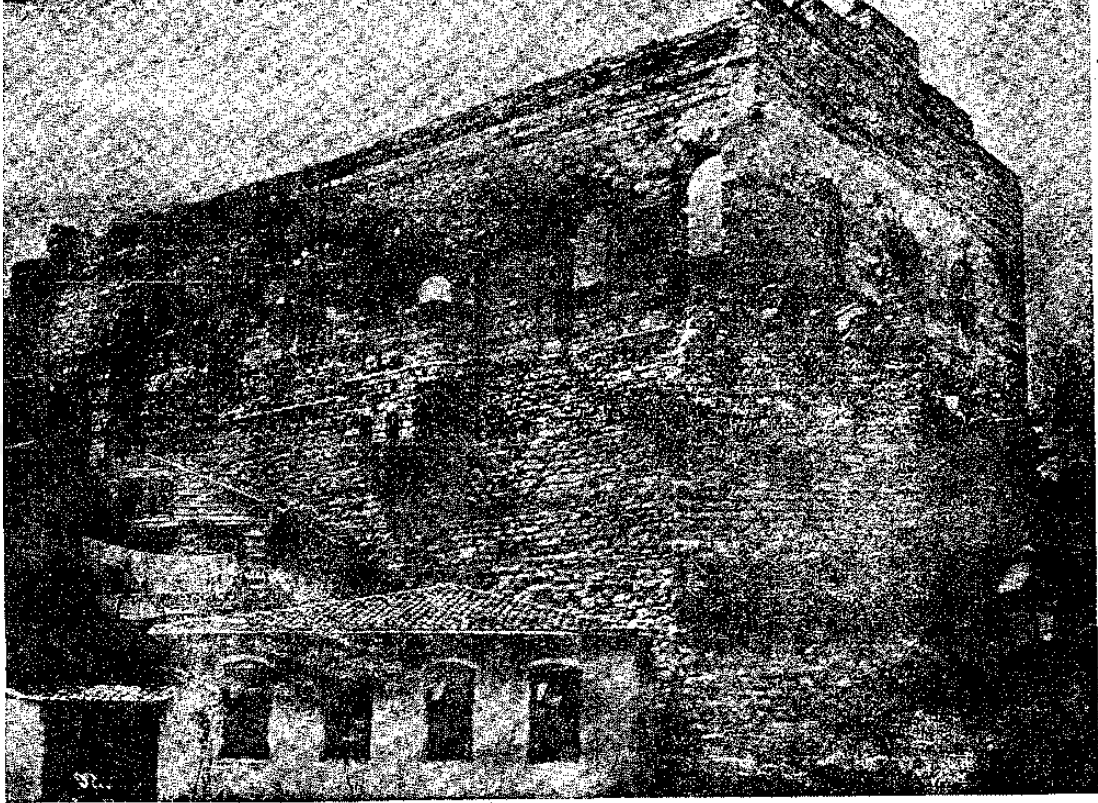
Bazı Avrupalılar bu harflerin Büyük Paskalya kelimesini ifâde ve binâen aleyh Paskalya günlerini irâ'e eylediği fikrindedirler.

Ehl-i salîb zamanında Kont Bodoen¹ işte bu Paskalya zamanında İstanbul'a muzafferin girmekle, bu Tekfur Sarayı'nda resm-i teteveccî icrâ edilmiştir.

¹ Binanın târîh-i inşâası tesbit edilmemiştir. Doktor Paspatus ikinci Teodosyos zamanından daha eski olduğunu zân ediyor. Doktor Mortman bu imparatorun zaman-ı hükûmetine atıf eder ki mütehassırlarca bu muhtaç-ı hâl bir mes'eledir.

² Kostantinad Fransızca tab'ı Der-sa'âdet 1846, s.54

(s.114)Kezâlik Birinci Triponos² Leon'dan (457) senesi Şubatının yedinci günü Birinci Leon ünväıyla bu sarayda kayser i'lân edilmiştir

Tekfur Sarayı
Tekfour Serai, facade sud.

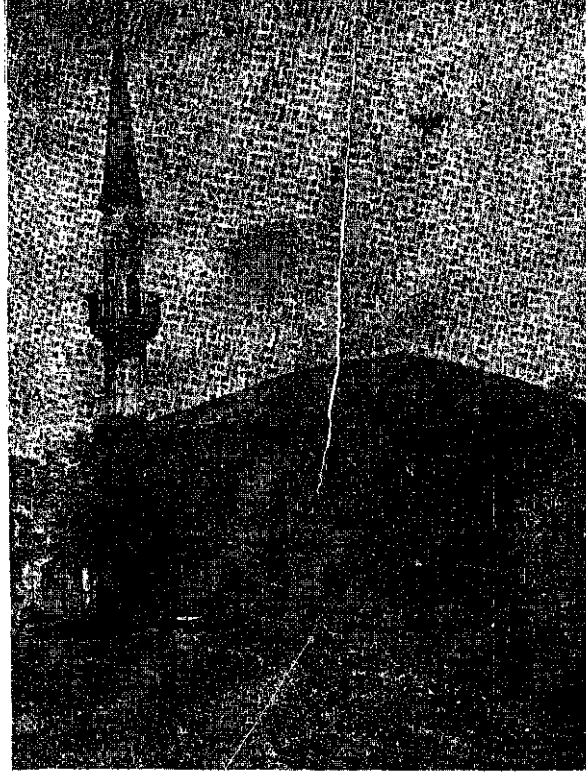
(s.115)İstanbul'un fethinden sonra Tekfur Sarayı terk ve ihmâl edilmiştir. Bir aralık içerisinde bir şişe fabrikası te'sîs olunarak ince zarîf şişe ve evânî-i sâire i'mâl edilmiş ise de bi'l-âhire bu şişehâne terk ve seddolunmuştur. Tekfur Sarayı'nın aşağı cihetinde Eğri Kapu'ya dönülecek köşedeki burc üzerine müverrih Francezi *Frantzes* leyle-i fethde kayser Kostantin ile birlikde çıkıp ordû-yı İslâm'ın ahvâlinin tarassud veecessüs etdiklerini iddi'â ediliyor. Bu burcun dibinde Kalinikos Kapusu vardır.

Bazı eserlerde Tekfur Sarayı'nın önünde Rum mezarlığının yeri, Eodomon Karargâhının bir kısmı *Campe l'Hebdomon* olmak üzere irâ'e ediliyorsa da Eodomon'un Makriköyünde kâ'in idüğü İstanbul âsâr-ı atîka müzesi me'mûrlarından

¹ Birinci Bodeon 1171'de doğmuş 4. ehl-i salîbi idâre eden rü'esâdan biridir. (1304) den (1205) e kadar bir sene zarfında İstanbul'da imparatorluk etmiştir. İkinci Bodeon *Baudion* İstanbul'da doğmuş (1228-1261)'e kadar burada hükümdarlık etmiş (1273)'de burada vefât etmiştir. 8

² Tribonus *Tribunus*, *Tribun* dedikleri Romalılarda hukûk ve menâfi'-i halkı muhâfazaya me'mûr bir hâkim idi. Bunlar bidâyeten iki kişiden ibâret olup kable'l-mîlâd (493) senesinde patricilere muhâlif bir sınıf olan Plebislerin *plebe* cebel-i mukaddese çekilmesi üzerine ihdâs edilmişlerdi.

Makridi Beg tarafından âhîran mahall-i mezkûrda icrâ edilen hafriyât netîcesinde tezâhür etmiştir. Binâen aleyh bu cihetin tashîhi lâzımdır. Buradaki hendeki, kayser Kostantin'in nezâret-i mahsûsası tahtında Latinler kazmışlardır (1452). Bu hendekin Eğri Kapu kısmını da yukarıda zikr edildiği üzere kayser Irakliyos kazdırmıştır. Bu sarayın kurbünde oldukça vâsî' kiremit örtülü güzel bir câmi'imiz vardır. Âdil Şah Kadın Efendi Câmî'i nâmıyla mâ'ruf olan bu ma'bedin kapusu üzerindeki kitâbede

Adil Şâh Kadın Câmî'i
(Bunun yerinde Hazreti Yahya nâmına bir kilise vardı)
Emplacement de le'gl. Hyz St. Jean Baptisie

[1] Âdilşâh Kadın Efendi (1218) Ramazanının beşinde irtihâl ederek Laleli türbesi hâricinde defnedilmiştir. Mahdûmları Mahmud Paşa, vâlidelerinin rûhiyçün çeşme ve mekteb yaptırmıştır.

(s.116)“Sultan Mustafa Hân sâlisin kerîmeleri Beyhan ve Hatice Sultan’ların vâlideleri Adil Şah Kadın’ın eser-i hayrı”

1220

ve ittisâlindeki mekteb-i sıbyânın kapusu üzerinde de:

“Sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât cennet-mekân Sultan Mustafa sâlis hazretlerinin üçüncü kadınları”

“ve devletlû Beyhan Sultan âlişân ve iffetlû Hatice Sultan-ı âlişânı hazerâtının”

“vâlide-i muhteremeleri ismetlû Adil Şah Kadın Hazretlerinin eser-i celîleleridir

1309

ibâreler muharrerdir.

Adil Şah Kadın câmi’i’nin bulunduğu yerde Bizanslılar zamanında Hz. Yahya *St. J. Baptiste* nâmına bir kilise varmış.

Bizans’ın fethini müte’âkib burasını bir Müslüman beldesi hâline koymak için eslâf ve ecdâdımızın mütemâdî himmetleri, hademetleri milliyet nâmına şâyân-ı şükrândır. Buradaki me’âbid-i İslâmiyyeyi lüzûmundan fazla görenler, veya mallarının müsâderesi korkusuyla inşâ etdirildiğine kâ’il olanlara Doroteos’un Londra’ya giderken, Sirkeci şimendüfer istasyonunda etrâfindakiler bağırarak (İstanbul’un bir Hıristiyan şehri!) olduğunu söylediğini hâtırlatırım. Bu sözler erbâb-ı intibâh için kulaklarda idi. Küpe olsa gerekir, İstanbul üzerindeki bütün hukûkumuzun müdâfi’i bazılarımızın lüzûmsuz addettiği işte bu kubbeler, minareler, medreseler, türbelerdir... ve’s-selâm

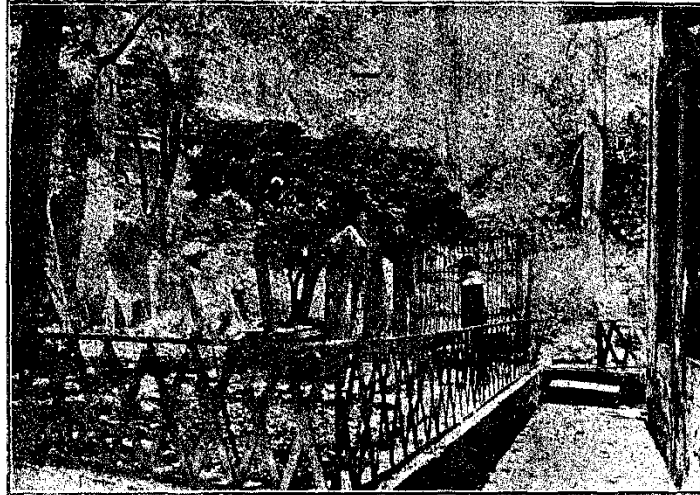
Vaktiyle Tekfur Sarayı’na çepni ve buna mümâsil avânî i’ mâl ediliyordu. Reisü’l-etibbâ Ömer Efendi damadı vak’anüvis Küçük Çelebizâde Asım Efendi, Râşid târîhine yazdığı zeylde (tab‘ 1282, s.252) Tekfur sarayında çepni i’ mâl edildiğini şu sûretle hikaye ediyor:

Zikr-i bina ve kârhâne-i kâşî kirân der Tekfur Sarayı

Sâhib-karân Selâtîn-i Rûm Sultan Selim Hân merhûm Şâh İsmail pür tadrîlî tedmîr ve tenkîl kasdıyla azm-i diyâr-ı İrân ve sadme-i kahr-ı kahramânî ile ol sûfi-i peçe-i erdebîlînin kürsî-i hükûmeti olan şehr-i Tebrîz’i pây-mâl ve vîrân edüb her san’atın erbâb-ı mahâretinden birkaç bin mikdârı ashâb-ı san’atı istishâb etmeleriyle diyâr-ı Rûm behçet-i rüsûmda sarayı-ı bedî’anın zuhûr ve şuyû’una bâ’is ve vesîle olduklarında elsine-i cumhûrda mezkûr ve meşhûr olduğu üzere birkaç nefer-i kâşî-i

girânî İznik şehrinde iskân ve temkîn etmeğin ol diyâr-ı mezbûrlara karârgâh ta'yîn etmeleriyle (çîmî-i İznik) demekle şöhret karîn olmuşdu. Lâkin nice zaman erkân-ı devlet-i ebed-müddet tezâhim ekdâr ve terâkim-i esfâr sebebiyle tezyîn-i mesâkine adem-i meyl ve rağbetlerinden nâşî gülşînin revâcî kâsid ve ol sanat erbâbının zamîr-i mâye-i ta'ayyüşleri fâsid olmağla ol pîşe ashâb-ı bi'l-küllîye perîşân ve nabûd ve âsâr-ı san'at ve mahâretleri ancak ebniye-i kadîmenin cidâr ve dîvârlarında meşhûd olması nakdîne-i himmetleriyle bir târîhde diyâr-ı Rum'da mensûc kârgâh-ı meşhûd olmayan nice sanâyi'-i acîbe hâdis ve nazar-ı iltifâtları pîçîde-i minvâl-i nisyân ve ihmâl olan envâ'-ı ma'ârif-i garîbenin zuhûr ve şüyû'una bâ'is olan sadr-ı ahâli-i perver kerem kester hazretlerinin (Nevşehirli Damad İbrahim Paşa) gayret-i tabî'atlarına girân ve himmet ve'l-ünhimetlerine tâc-sebân gelmekle mühre-i fenn-i mezbûrdan peygûle-i hîhâde mensi ve mestûr kalan bir ikisini tedârik ve tahsîl ve sene-i mezbûre hilâlînde İstanbul'da Eğri Kapu kurbünde vâkî' Tekfur Sarayı'nda müceddiden (Kâşî kârhânesi) bina ve levâzım ve mühimmâtlarını bi'l-cümle a'dâd ve tekmîl husûsu mukaddem ve kâr-güzâr bendelerinden Mustafa Ağa'nın dûş-i ihtimâmına tahmîl buyurdular. Zaman-ı kalîlde kumaş kâşî gibi munakkaş ve hûş kumaş

(s.117)Eslâf sanki tehlikeli ânlarımızı görmüşler de, bu belde-i kadîme-i târîhiyyeyi bir Müslüman Türk şehri hâline koymak için olanca himmetlerini sarf etmişlerdir. Onlara sadd-i hezâr tuhfe-i minnet ve şükran!

Toklu İbrahim Dede Mezarı.
Le Turbe de Toklou Dede

kâşîler yapub fennlerinde mahâretleri peydâ ve ol san'at-ı latîfe bi'l-küllîye bilâd-ı Rûm'da mensi ve güm-nâm olmuşiken himmet-i bî himmetâ-yı âsaf-ı yektâ ile yeni başdan zâhir ve hûydâ oldu.

Bu Mustafa Ağa'nın Ahmed sâlis ve Mehmed evvel zamanında ser-mi'mâr-ı hâssa olan zât ve yahud Ayvansaray'da Toklu İbrahim Dede hatîresinde medfûn "Sâbikan şer-kâtibi merhûm hattat Mustafa 1157 olması melhûzdur. [Birinci kitâb: S:350] Ser-mi'mâr-ı hâssa olan mûmâ-ileyh Mustafa Ağa'nın Eğri Kapu içerisinde İvaz Efendi Câmî'î civârında bir çeşmesi vardır. Üzerindeki kitâbede "Ser-mi'mâr Hacı Mustafa, târîh-i inşâsı: 1155 –Târîh-i ta'mîri: 11,1179 " muharrerdir.

Mustafa Ağa Ahmed sâlis, ve Mahmud evel zamanlarında mi'mâr-ı hâssa idi. [Birinci kitâb, S:357]

(s.118)Velaharne Sarayı= Le Palais des Blachernes

Bizans İmparatorlarından her birinin yegâne endîşesi, ehass-ı emeli, ikâmetgah-ı hükümdârînin tezyîd-i revnak ve ihtişâmı keyfiyeti idi. Bu şedîd arzûya binâen her biri o saraya birtakım dairelerle tevsî', tezyînâtını akıllara hayret verecek dereceye isâl etmişlerdi. Avrupa seyyâhları, bu sarayın tezyînâtını, ihtiişâm ve tantanasını mübâlağa ile ta'rîf ve tasvîr ediyorlar...

Âsâr-ı kâdimenin tedkîkinden, ve aralıkda İstanbul'u ziyâret eden, Garb ulemâsının beyânat ve ifâdelerinden anlaşılıyor ki on ikinci asırdan i'tibâren yani Komninoslar devrinde Kostantin'in te'sîs-gerdesi olan Sultan Ahmed'deki saray-ı mu'allâ, nev-'umâ terk ve ihmâl edilmiş idi. Fi'l-hakîka, Komninoslar, Halic'in Ayvan saray sırtlarında kâ'in Velaharne Şatosunda, daha latîf ve zevk-âver yeni bir ikâmetgâh te'sis etdiler. (1150) Ve orasını görülmemiş bir derecede tezyîn etmek hevesine düşdüler. Ve Velaharne'yi on ikinci asr-ı mîlâdîde ziyâret etmiş olan Garb seyyâhları bu saray hakkında insanı hayrete bırakacak, gözleri kamaştıracak ta'rîfât ve tafsîlâtta bulunmuşlardır.

İkinci ehl-i salîb muhârebâtında (1137-1180) Kral Yedinci Genc Lui'ye refâkat eden (Odon)¹ *Odon de Deuil* Velaharne sarayı'nı hem şehre hem ovaya ve denize hâkim ve nâzır, şâyân-ı hayret mevki' ve manzarasını, âsâr-ı san'atını medh u senâda ittirâ ediyor. Ve hâricen letâfet ve ihtişâmına hiçbir şeyin mukayyes olamayacağını söyledikten sonra tezyînât-ı dâhiliyyesine nakl-i kelâm ile "Bunu tavsif edecek ta'bîr bulamam...."

Sarayın içerisindeki serâpâ müzehheb ve rengârenk elvâh ve tesâvîr ile müzeyyendir, dedikten sonra pek vâkıfâne bir san'at ve mahâretle malzeme-i

¹ Odon, Sendeni rahibi idi. (1100) de doğmuş 1262'de (Sendeni)de ölmüştür. Birinci Lui'nin şarka seyahate dair bir târîh kaleme almış ve neşretmiştir.

inşâ'ıyyeden ve yahud san'atın inceliğinden hangisi bu saraya daha ziyâde bir letâfet ve kıymet ve bahşeylediğini bilemem.” diyerek hayret ve te'sir-i derecesini anlatmak istiyor.

(Todela)'lı Mûsevî Benyamin Benjamin¹ =*Benjamin de Tudele* bu sarayı vasfederken: “Sütûnlarla duvarları serâpâ müzehheb olub altundan masnû' serîr-i İmparatorî'nin bâlâ-yı tâkında bî bahâ ve bî-bedel mücevherât ile müzeyyen altun bir tâc mevzû' idi. Bu i'tibâr ile karanlık gecede bile parıl parıl parlar, ve mozayikler ile sulu boya tesâvîr ve temâsîl bir muhteşem mecmû'a-i tezyînâtı ikmâl ve tetvîc eder idi.” diyor.

Bu saray-ı ihtişâm-nümûnun etrâfında birtakım devâ'ir ve müştemilât, zemîni mermer döşeli ve alçıdan yapılmış harfler derûnunda akarsuları hâvî havlîler, dîvân-hâneler, ve ağaçlarla sâyedâr latîf bağçeler ikâmetgah-ı kayserînin revnak ve ihtişâmını câzibedâr bir şekle koymuş idi. O derecede ki sanki burası bütün san'at-ı nefise-i beşerin bir meşhûr letâfeti idi.

(s.119)Mukırr-ı imparatorînin tebdîl-i mahal ve mevki' etmesi yani Sultan Ahmed'den (İpodromos'dan) Velaharne'ye geçmesi Sultan Ahmed'deki saray-ı kebîrin tadrîcî sûretde harâbesini mûcib oldu.

On ikinci asırda Velaharne Sarayı'nda nâdiren oturulur ve burası mer'ıyyü'l-hâtır mahkûmîne mahbes olarak kullanılıyordu.

İşte bundan dolayı, daha on üçüncü asrın ibtidâlarında Velaharne sarayı, pek ziyâde harâba yüz tutmuş idi.

Daima bu târîhlerde, şark ve garb kiliselerinin i'tizâlî yüzünden zuhûr eden nizâ' ve mücâdele, Galata'da sâkin Cenevizlerle İstanbul tarafında mütemekkin Venedikliler arasındaki ardı arası kesilmeyen ihtilâf ve mücâdelât Venedik donanmasının Galata'yı ihrâk etmesi Cenevizlilerin İstanbul'daki Venediklileri katli-âmm etmeleri (1296) ve bi'n-nefice Venedik donanmasının İstanbul'u tehdîd ve tazyîk eylemesi, Osmanlı Türklerinin Anadolu'da yerleşmeleri, İstanbul'daki Katalanların katli-âmmı (1307), İstanbul'da büyük bir harîk zuhûru (1308), Sultan Orhan'ın Bursa'yı zabt ve istilâsı (1326) gibi dâhilî birtakım gavâ'il ve hâdisât-ı mühimme, o zaman Bizans tahtında bulunan İkinci Andironikos Paleologos,

¹ Bu zât İbn-i Batuta'nın Kostantiniye'yi ziyâret ettiği târîhde (on ikinci asır) İstanbul'a gelmiştir.

memleketin mü'essesât-ı âliyesinin hüsn-i muhâfazasına ve idâme-i ma'mûriyetine sarf-ı mesâ'î etmek için vakit bırakmıyordu.

Bütün bu hâllerin bir netîce-i tabî'iyyesi olarak on dördüncü asırda pek büyük himmetlerle vücûda getirilen bu saray-ı mu'allâyı ta'mîr ve termîm etmek için hazîne-i devletde pârede mefkûd idi.

On beşinci asrın ibtidâlarında Bonde Lemoneti İstanbul'u ziyâret ettiği zaman vaktiyle İstanbul'un en güzel bir mahallesi olan Velaharne'yi bir harâbezâr halinde bulmuş idi.

Velâharne Sarayı'nın Târîh-i İnşası

Eserimizde ismi mükerreren geçen Ayvan Saray'dan Eğri Kapu'ya doğru kıvrılan sûrların, tam zâviyesinde yüksek bir noktada mebnî olan Velaharne sarayını¹ ilk defa Birinci Anastas Diyokoros ²*Anastase le Diocre* yaptırmıştı.

(s.120) Bizans müverrihlerinden Nikitas'ın kavlince mu'ahhiren Emanuil Komninos (1143) etrâfına bir de sûr çekdirmiş.³ Ve sarayı erkeklerinin ikâmetlerine mahsûs iki vâsi' daire ilâvesiyle tevsi' ve bu dairelerin duvarlarına tavanlarına mozayik usûlüyle kendi guzzâ ve muhârebâtını tasvîr eder resimler tersîm ettirmiş idi. Ve İshak Angelos da Velaharne Şatosu kurbüne gâyet mefîn bir kule inşâ ettirmiş idi. Târîh-i mezkûreden i'tibâren imparatorlar Velaharne Mahallesi'ne nakl-i mekân etmişlerdir. Kantakozinos bu sûrun hisârına ve (Velaharne Sarayı'nın şatosu) namını veriyor, diyor ki "Bu şato derûnunda yani havlîsinde bulunan hanelerle

¹ İstanbulun leyle-i fethinde, İmparator Kostantin Velaharne Sarayında gecelemişti. İkinci Yüstinyanos'un oğlu Tiveriyos, *Tibere* Velaharne Kilisesinde öldürülmüş idi (711-1283) senesinde ve İkinci Andiro Nikos Paleologos'un zamanında bazı mesâ'il-i mühimme-i mezhebiyyenin müzâkeresi için Velaharne Kilisesi'nde bir meclis-i rehâbîn toplanmış idi ki bunda Andiro Nikos Roma Kilisesiyle Şark Kilisesinin tevhi'di fikrinden vazgeçmiş idi.

Salma tomruk civârındaki meşhûr Ka'riye Câmi'inin yani kadîm Hora Manastırı'nın bânî-i sânisî olan Teodoros Metohitos *Theodore Metoohite* 'un büyük güftelik yani kayserle Patrik'in arasında tercümânlık vazîfesini îfâya me'mûriyeti mezkûr impatorun zamanında vâkı' olmuşdur (1316).

(Ka'riye Câmi'i) nâm eserimde bir tafsil-i beyân edildiği üzere kayser İyüstinyanos'un eseri olan bu ma'bed-i kadîm mürûr-ı zaman ile harâb olduğundan mûmâ-ileyh Teodoros kîsesinden bir hayli para sarf ederek bu binayı ihyâ ve el-yevm manzûrumuz olan nefis ve zarîf ve binâen aleyh kıymetdâr mozayiklerle tezyîn ettirmişti. Sekizinci İyo anis Paleologos'un zaman-ı hükûmetine müsâdif (1434) senesi Kânûn-i sânisinin yigirmi dokuzuncu günü Velaharne Kilisesi'nde zuhûr eden harîk bu kadîm ve târîhi ma'bedi yakmış idi.

² Göz bebekleri başka başka renkte olduğundan bu nâm ile şöhret bulmuş idi.

³ Karadeniz'de yani Halic'ten Marmara sahiline kadar bir sûr inşâ ettiren Komninos ailesinden Mihail'dir. Bu sûr İstanbul âsâr-ı atîka târîhinde (Anastas Sûru) diye meşhûrdur. İmparator Beşinci Leon (Ermeni) de milâdın (813) senesinde Velaharne mahallesinin önüne bir sûr-ı mefîn yaptırmıştı. Kara cihetindea Teodosyos'un yaptırdığı sûrun Velaharne mahallesine kadar olan tûlü (5,500)metre olub, bu mahallede dâhil olduğu hâlde Halic limânına kadar sûrların tûlü 6500 metreye bâliğ olurdu.

beraber Kantakozinos'un damadı bulunan İyoanis Paleologos'a karşı açtığı muhârebe-i dâhilî esnâsında ahâli tarafından istilâ ve yağma edilmiş idi.

Müverrihînden Kadinós'un ifâdesinden müstebân olduğu üzere bu saraya (Büyüklerin saray-ı Mu'allâsı= Ayvan saray) denilmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki bu saray gerek mevki'an gerek tarz-ı inşâca pek mu'allâ ve muhteşem imiş. Zîrâ Honyadis imparator İshak Angelos *Isaac l'Ange* hakkında yazdığı bir eserde ol vakit (Yüksek saray) denilen Velaharne sarayında bir pencereden bahsediliyor. Bu pencere sûrların hâricinde ve (Filopanyon)un¹ yan tarafında olan tarlalar görünüyordu

(Îd-i tetahhür)de *Fetede Purification* imparatorlar ma'iyetlerinde teberdârân-ı hâssa buldukları hâlde Velaharne Kilisesine gelirlerdi. Burada icrâ edilen âyîn-i rûhânîden sonra bu ma'iyet askerleri baltalar omuzlarında olduğu hâlde Büyükler sarayı kapusunda saff-ı beste-i ihtirâm olarak hükümdârî beklerlerdi. Bu mevki' planda (*) işaretiyle gösterilmiştir.

Bu muhteşem saray İstanbul'un fethinden biraz evvel eskisi gibi dikkat i'tinâ ile ve muhâfaza olunamıyordu. Çünkü makâm-ı hükümdârîde bulunan Paleologoslar burasına nazar-ı dikkatden dûr tutmuşlardır.²

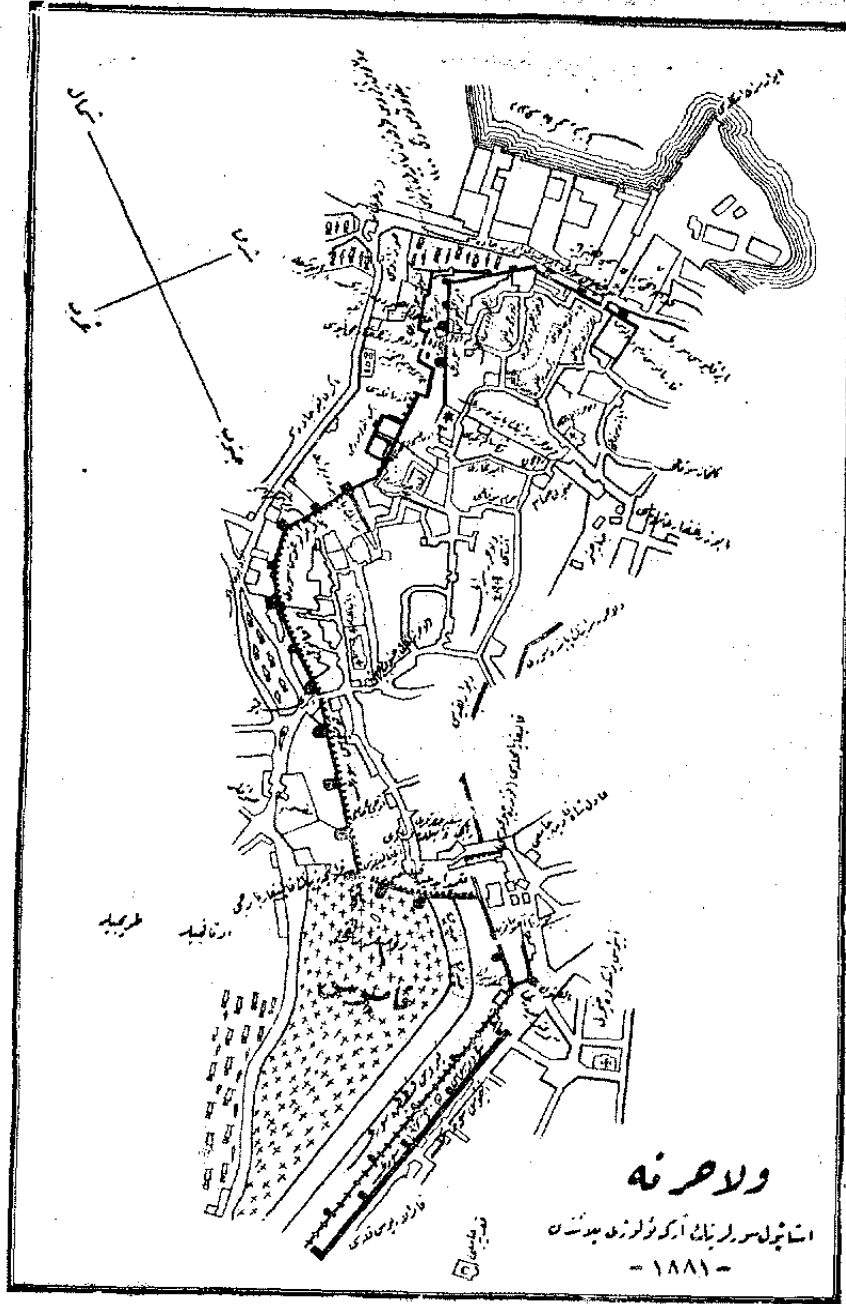
(s.121)

¹ Filopatyon Philopation (Zovedohopiyi) Zoodocho Pighi yani Balıklı etrâfındaki ovaya Filopatyon deniliyordu. Bu ova Velaharne'den tahmînen iki saat ba'd ve mesâfede olub Rumlar nazarında pek muhterem ve mukaddes tanılıyordu.

(Vareng) *varengues* tesmiye olunan bu teberdârân Brütön, Cermen ve İslavlardan mürekkebe bir firka-i muhâfaza idi.

² Celal Esad Beg'in (Eski İstanbul) nâmındaki eserinde Velaharne Sarayı'ndan bahsederken deniliyor ki "İkinci Teodos Bizans şehrini büyütmek için sûrları inşâ ettirdiği zaman (413) şehrin hâricinde şimâl-i garbî cihetinde ve Halic'e nâzır tepede Velakerne Sarayı nâmıyla yine bu isimde bir saray vardı. İmparatorlar ava gittikleri vakit, ve bazen yazın bu saraya gelirler, ve hatta birkaç gün ikâmet dahi ederlerdi. Teodos sûrları yapıldığı zamna bu saray duvarların hâricinde kaldı. Ancak iki asır sonra bu sarayın civârı galebelikleşince imparator Herakliyos (İrakli) tarafından Velakerne duvarları yapıldı ve bu saray tahkîm edildi.

Mösyö Şelombe Rejer'e göre, herakliyos duvarları yapıldıktan sonra arkada artık fâ'idesiz Teodos duvarları yıkılmıştır."

16---İstanbul târihi (Velaharne İstanbul sûrlarının arkeolojik planında 1881.)

(s.122) Binâen aleyh harâb ve metrûk bir hâlde bulunan bu saray fethi müte'âkib yıkılmış ve yalnız şatosunun bir kısım sûru kalmıştır. Ayvansaray Kapusu civârında ve daha yukarı sırada bu sûrun bakayası hâlâ mevcûd ve manzûrdur.

Velaharne ayazmasının arka tarafında ve sed üzerinde kâ'in Hançerli hamama çıkarken ve daha yukarılarda ve Eğri Kapu'ya doğru kısmen Hıristiyan mahallâtı arasında su görülen sûr bakayası ve temeller Velaharne sarayına âiddir.

Vaktiyle Velaharne Sarayı'ndan kiliseye inmek için bir taş merdiven vardır. Bu merdiven hâlâ dahi mevcûddur. Sâlifü'z-zikr ayazmanın arka tarafından Hançerli Hamam'a, Şeyh Salim Tekiyyesine ve İvaz Efendi Câmî'ine bir merdivenden çıkılarak gidilir.

Hançerli Hamamı'n bulunduğu yerde vaktiyle Aya Paraskevi *Ste. Paraskevi* Kilisesi vardır. İvaz Efendi Câmî'inin mebnî olduğu surun burda İshak burcudur. İmparator İkinci İshak Angelos =Melek)¹ tarafından yapıldığı beyân olunan bu burc hâlâ muntazam bir şekil ve hüvviyetde duruyor. Bu kule Velaharne Sarayı'nın hem habishane hem de ikâmetgâh olmak üzere inşâ etdirilmişti. Şekil ve hey'eti i'tibâriyle İstanbul'un sâir kulelerine benzemez ve şekl-i hâzırından pek ra'nâ anlaşılıyor ki burası derûnünde iskân edilmek üzere yapıldırılmıştır. Bu kulenin Eyyub Sultan Otakçılar cihetine nâzır üç büyük penceresi vardır. Bu pencerelerden ortadaki pencere diğer ikisinden daha büyüktür. Honyadis'in ifâdesine bakılırsa İshak bu kuleyi yapıdırırken o târîhde Velaharne hâricindeki

İvaz Efendi Câmî'i

¹ Melek lâkâbıyla meşhûr İkinci İshak (1185) de İmparator iken biraderi Aleksiyos tarafından hal' edilmiş ve gözlerine mil çekdirilmiş idi.

(s.123)Kiliselerin bazı malzeme-i inşâ'iyelerini burada kullanmış bu malzeme mermer sütûnlardan ibâret olup hâlâ pencerelerin alt taraflarına, duvar aralarında gayri-muntazam bir sûrette yerleştirilmiştir.

Loncadaki Meryem Ana Kilesisi'nden Ayvan Saray Kapusu'na doğru bir vakitler kömür mağazaları ittihâz edilen iki büyük kemerli kapu müverrihinden Teofanis ile Sedrenos'un ifâdelerine nazaran İmparator Moris Maverikyos'un *Maurice* Velaharne'de yaptırdığı (Kariyen) revâklardır. Bu kapuların duvarları üstüne, Moriyos kendi icrâ'âtını nakş ve hakketdirmiş idi. Müşârun-ileyh bi'l-âhire bu revâkların malzeme-i inşâ'iyesinden bir kısmını oradan alarak Velaharne'nin umûmi hamamını yaptıırken kullanmış idi.

İshak Angelos bir cenk ittisâlinde meşhûr Ânemas Kulesi vardır ki, vaktiyle devlet habshanesi idi. Birinci kitabımızın 265. sahîfesinde tafsîlâtı geçdi.

Velaharneler hâkim bir noktadadır. Etrâfını muhît olan sûrun tûlü vasat derecededir. Büyük bir kapusu hâlâ Bostanlar arkasında (birinci kitâb: resm-i sahîfe 256) kapalı olarak görülüyor.

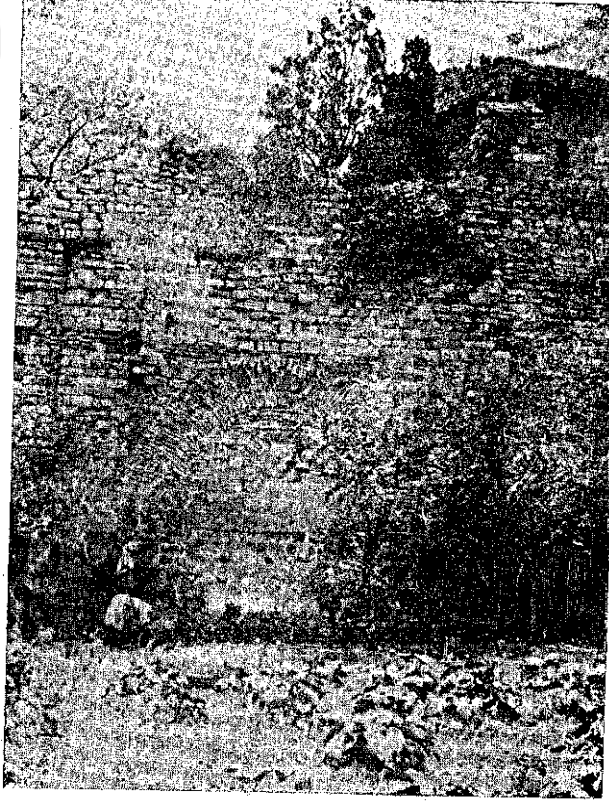

Foto: Celal Orgun - Velaharne'nin içeriye girilecek kapı
Porte d'interieur des Blachernes

1202 senesinde İshak Angelos'un oğlu Üçüncü Aleksiyos Angelos atıldığı zindandan kaçarak ehl-i salîbe ilticâ etmiş Venedik Doji Henri Dandolo'nun *Henri Dandolo* ve ehl-i salîbin İstanbul'a vürûdları ve Bizanslıların

(s.124)Eski büyük kapusu idi. Bu sûrun üç de kulesi vardır ki en büyüğü ve en meşhûru şimdi ismi geçen Anemas kulesi idi. Bu civârdaki ayazmanın Bizanslılar zamanında ne büyük şöhreti olduğunu yukarıda söyledik.

(Aiyos Vasilyos'un ayazması) *La fontaine ste. de Basile* nâmıyla târîhde bir şöhret-i mahsûsayı hâ'iz olan bu ayazmadan ve havlîsinde kâ'in Ebû Şebbetü'l-Hudrî türbesinden birinci kitabımızda [s. 248-251]'de bahsetdik. Oraya mürâca'at buyrulsun!

Hançerli Hamamı'nın kapusu üzerinde hâlâ şu levha mu'allaktır.

Tahâretle erer hakka erenler

Şifâ bulur bu hamama girenler.

Velaharne ayazması İstanbul Patriklerinden Sofronyos zamanında ufak bir kilise hâlinde tevsî' edilen daire içerisindedir. İç kapusu bâlâsındaki mermere hakkolunmuş ibârenin tercemesi ber vech-i âtîdir.

Velaharne vaktiyle mukaddes bir ibâdethanenin aksâm-ı dâhiliyyesi gâyet müzeyyen ve mutarrâ olmağla beraber ziyâdesiyle muhteşem idi. Bundan dolayı zevârî derûn-ı ma'bede girerken büht ve hayret istilâ edermiş. İşbu bina ahîren münhedim olarak bir ciheti gasilhâne tarzına ifrağ edilmiş ehl-i ziyâret de oraya gidib yıkanmış. Berâ-yı ibâdet gelenlere ba'de'l-gusl arz-ı ta'zîmât etmeleri tavsiye olunmuş. İşbu ibâdetgah 1865 târîhinde Patrik Sofronyos zamanında Girid metropolidi Diyonisyos (bi'l-ahîre İstanbul Patriği olmuştur.) ma'rifetiyle Yorgi Fotiyadis ve Angelo Harizostomos ve Dimitri Nikolopos'un nezâretleri altında te'sîs olmuştur.

Velaharne Sarayı, Dolmabahçe veya Çırağan Sarayı gibi bir sukf altında müttahid bir bina değildir, bazı imparatorlar tarafından muhtelif zamanlarda ilâve edilen daireler ile bir hayli tevsî' edilmiş idi. Celal Esad Beg'in eski İstanbul'da da gördüğüm ma'lûmâta nazaran, bu saray (300.000 metre) murabba'ına kadar bir sâhayı işgâl ederdi.

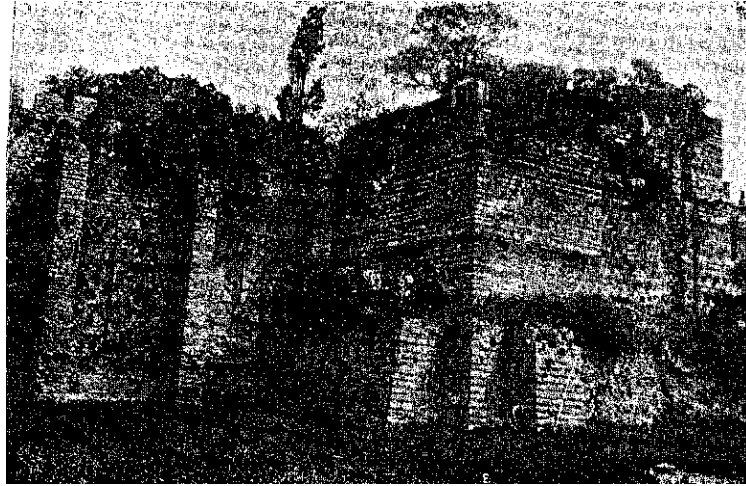
Kayser birinci (Emanuel Komininos 1143 senesinde Sultan Ahmed'deki saray-ı kebîri bütün bütün terk ederek kendisini daha emin bir muhîtte bulundurmak

endîşesiyle Velaharne Sarayı'na geçmiş olduğundan o târîhden i'tibâren burası ehemmiyet kesb etmeğe başlamış idi.

hezîmet ve mağlûbiyeti üzerine şehre ta'arruz edilmiş ve zuhûr eden harfîki müte'âkib İstanbul ehl-i salîb tarafından alınmıştır. İşte bu esnâda Aleksiyos firâr ederek İshak Angelos tahta ik'âd edilmiş idi (18 Temmuz 1203). Dördüncü Aleksiyos Angelos zamanında İstanbul'da büyük kargaşalıklar zuhûr etmekle Nikolaos Kanavos *Nicolas Canabe* isminde biri imparator i'lân edilmiş idi. Bu aralık İshak Angelos ölmüş oğlu dördüncü Aleksiyos da (Aleksiyos Dükas Mozorfil) *Alexis Ducas Murizaphle* tarafından ihnâk edilerek yerine kendisi geçmiş idi (1204).

Fakat ehl-i salîbn mükerrer hücum ve savletleri ve İstanbul'un zabtı üzerine Aleksiyos firâr etmiş idi. Bu vak'a üzerine Teodor Laskaris *Theodore Lascaris* bi'netîce imparator i'lân edilmiş idi (12 Nisan 1204).

(s.125)Metîn ve yüksek sûrlarla çevrilmiş olan bu sarayın dâhilî müte'addid vâsi' bağçeleri, mermer ve summâkî sûtûnlu, dehlîzli, revâklı havlîleri hükümdâra mahsûs selamlıklar ve harem daireleri ma'îyyet-i asâkirînin kışlalarını müte'addid küçük kilise ve ayazmaları vardı.

İshak Angelos ve Anamas kuleleri
(Yigirmi beş sene evvelki resmi)
Tour d'Isaac l'Ange, Tour d'Anema

sarayın mebnî olduğu arâzî meyilli olduğundan istinâd duvarları ve kemerleri inşâsına lüzûm görülmüş ve bunların üzerine şâh-nişînler bina edilmiş idi. Bu duvarlar ve kemerler sûr hârici hâlâ mevcûd ve meşhûddur.

Dördüncü ehl-i salîbin İstanbul'u ta'arruz ve ikinci hamlede bu şehir-i kadîmi zabtettikleri zaman ((Nisan 1204) İshak Angelos ehl-i sâlib rü'esâsını bu sarayda kabûl etmiş idi.

O zaman yazılmış târîhlerin mütâla'asından anlaşıldığı üzere rü'esâ-yı mezkûre, bağçelerin ve sarayın letâfet ve ihtişamına, duvarları tezyîn eden mozayiklerin, mermer ve summâkî sütûnların zerâfetine hayran olmuşlar idi.

Bu esnâda İstanbul'da büyük bir yangın zuhûr ederek bir mebânî-i âliye ve husûsiye yanmış ve bunun netîcesi olarak şehir yağma edilmiş ve bu hâlde fevkalâde tevhhuş eden Bizanslılar firâr etmişler idi. Bu vukuât-ı mütevâliye üzerine Kalander dükası Bodeon *Baudouin*, İstanbul'da Latin İmparatoru i'lân edilmiş idi (8 Nisan -1204)

[2] Bu burcun içerisini de gezdim ve tedkîk etdim. Tarz-ı inşâsı muntazam ve pek metîndir, tuğlaların tertîb-i intizâm-kârîsine zerre kadar hâle gelmemiştir. İçerisi kat katdır. Fakat aradaki ahşab katlar bu gün mevcûd değildir. Medhalî İvaz Efendi Câmi'inin havlisindedir. İçerisi toprak ile dolmuş olduğundan güçlkle girilir (1332) sene-i Rûmiyyesinde İstanbul Sultânîsi talebesiyle birlikte burasını ziyâret etmiş idik.

(s.126)Rengârenk mermerlerden alçılardan yapılmış, derelerden akan sular Çağlayan sarayın letâfet-i tabî'yyesini artdıran masnû'ât-ı bedî'adan idi.

İmparator, ehl-i salîb rü'esâsını burada huzûruna kabûl ettiği zaman ânların enzâr-ı takdîrine vaz' ve teşhîr edilen gâyet kıymetdâr işlemeli kumaşlar, fevkalâde muşâşa' resmî elbiseler altun ve gümüş eşyâ ve avânî, Frenklerin gözlerini kamaşdırmış idi.

Bizans imparatorluğunun, sukûtuyla, İstanbul'da Latin imparatorluğunun te'essüs ve Flandar dükası Birinci Bodoen'in *Baudouin* Latin imparatoru olarak i'lân [23 Mayıs 1204] üzerine saraydan firâr etmiş olan imparator Beşinci Aleksiyos Dükas, yakalanarak şehrin herhangi mevki'inde olduğunu tahkîk edemediğim bir sütûnün üstünden yere atılmış idi.

İşte İstanbul'da Latin İmparatoru i'lân edilen Bodo'en, bu sarayda oturmuş idi. Fakat birinci kitabımızın medhal kısmında, bir tafsîl-i beyân edildiği üzere Pahimaris'in kavlince Velâharne sarayı, Bodeon zamanında o derece harâb olmuş, matbah duman ve isleriyle o rütbe sîmsiyâh kesilmiş idi ki, içerisinde oturulmak kâbil değildi. Hulâsa, Latinler bu sarayın dâhilini berbâd bir hâle getirmişlerdi.

Bu hâl-i harâbî İstanbul'da İkinci Rum imparatorluğunun tekrâr te'sîs edinceye kadar devam etmiştir. Sekizinci Mihail Paleologos, İznik'den İstanbul'a avdet edince (1261) sarayın ta'mîr ve tezyînine ihtimâm etmiş ve termîmâtın

ikmâline kadar Sultan Ahmed'deki saray-ı kebîrde ikâmet etmiş idi. Bi'l-âhire Altıncı İyoanis, Kanta Kozinos, Sultan Orhan ile akd-i ittifâk ederek Kostantiniye'de nazaran İstanbul'a girdiği zaman İmparatoriçe Anna ile oğlunu bu saraya habsetmiş ve fakat biraz sonra (1347) mûmâ-ileyhâ nâ'ibe-i hükûmet Anna ile te'sîs-i münâsebet ve i'tilâf etmiş idi. Kantakozinos fecâyi'-i Bizans târîhlerinde mezkûr olan başvekîl Apokafkos'u i'dâm ettirdikten sonra, bu sarayda oturmuş ve kendisiyle zevcesi İrini'nin resm-i takdîsi de Velaharne kilisesinde icrâ edilmiş (1347).

İmparatorların Velaharne'de ihtiyâr-ı ikâmet etmelerinin netîcesi olarak burası ma'mûr olmuş, Sultan Ahmed'deki saray-ı kebîr bi'l-'akis harâba yüz tutmuş idi.

Hatta Floransalı Hıristof Bonde Meloneti, bu hâdisâtın cereyânından 75 sene sonra (1422), ve İstanbul'un fethinden otuz seneden fazla bir zaman evvel İstanbul'u ziyâret ettiği zaman Kostantin Sarayı'ndan artık hiçbir şeyi kalmamışdı.

Zaten Kostantin te'sîs-gerdesi olan Sultan Ahmed'deki saray imparatorlar tarafından terk olunduktan sonra yeniden yeniye inşâ edilen saraylara malzeme yetiştirmek için yavaş yavaş hedmedilmiş idi.

İstanbul'un fethinden yüz sene sonra, yani Kânûnî Sultan Süleyman devrinde gelen (1550) meşhûr Piyer Jil, Kostantin'in eski saray-ı muhteşeminden hiçbir eser ve alâmet görmemiş idi. Bizzat At Meydânı'nda (İpodromos) kalan âsârı zikr ve ta'rîf ediyor ve saray-ı kebîrin yalnız hudûdunu bir dereceye kadar ta'rîf ve ta'yîn ediyor.

(s.127)Hülâsa-i kelâm, İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından fethine kadar imparatorluklar Velaharne Sarayı'nda oturmuşlar ve hatta bir rivâyete göre, son hükümdâr Kostantin Paleologos, Fâtih'in karargâhını bu saray-ı mu'allânın pencerelerinde tesâdüf etmiş.

İvaz Efendi Câmi'i,

Velaharne Sarayı'nın mebnî olduğu sâha dâhilindeki mü'essesât-ı dîniyye meyânında İvaz Efendi Câmi'i de Mi'mâr Sinan'ın âsâr-ı mühimmesindedir. Bu câmi', İshak ve Anemas kulelerinin üstünde kâ'in olduğundan sûr hârici her taraftan görülür. Bu câmi'in orada vaktiyle bulunmuş olan âsârın mevki'inde inşâ etdirilmesindeki hikmet ve düşünce tafsîlden müstağnîdir.

İvaz Efendi Alaiyeli, (Manav Kadı) demekle ma'rûfdur. İstanbul kadısı olmuş, 989 senesi Şa'bânının guresinde Anadolu ve ba'de'l-azl Rumili kaz'askeri nasb edilmiş ve me'mûriyetde iken (Matematikya)= 994 târîhinin Zi'l-ka'desinde irtihâli vukû' bulmuştur.

Eser-i hayrı olan câmi'in mihrâbı önünde medfûndur. Mezarının baş ve ayak taşları üstüvâne şeklinde fakat kitâbesizdir. Kendisi ulemâdan olduğundan (hedâye) ve (miftâh-ı tefsîr-i Beyzâvî'ye) hâşiye yazmıştır. Kaz'askerlikden infisâli üzerine, zamanında bazı zurefâ şu ma'nîdâr târîhi söylemiştir.

Haber-i azli gelince Manav'ın oğluna der:

Beni öldürdü bu gam koymadı cismimde hayat

Bize şimdiden gerü koz kestane satmak görünür

Dedi târîhini oğlu (A baba pestil sat).

Şu cinaslı kat'iyeye-i târîhiyyeden anlaşıldığına göre, İvaz Efendi harîs câh ve mansab ve şöhret biri imiş.

İvaz Efendi câmi'inin havlîsinde, müşârun-ileyhin oğlu da medfûndur. Kitâbesi şudur:

Kad intekilü'l-merhûmü'l-mağfur Bâkî Çelebi bin İvaz Efendi- El-vâkı'fî şehri Ramazânü'l-mübârek li-sene tis'a ve tis'un mi'e 996.

Câmi'in kurbünde ve Eğri Kapu cihetinde bir çeşme daha var. Gâyet kaba yazı ile muharrer kitâbesinde: "Ser-mi'mâr Hacı Mustafa" 11 Zi'l-hicce 1179 ibâresi okunuyor.

İvaz Efendi câmi'i civârında, sûra yakın çukur mahalde bağçe ortasında, "Ashâb-ı güzînden Abdullah El-Hudrî" medfûn olmak üzere, küçük bir türbe görülüyor târîh-i Hicret: 46

Câmi'in karşındaki çeşmeyi İvaz Efendi yaptırmıştır. Te'sîsatından mekteb, medrese de nâmını hayr ile yâda vesîledir.

Târîh-i Çeşme:

(s.128)İvaz Efendi Câmi'inin Havlî Kapusu karşısındaki çeşmenin esâsen pek kadîm olduğu cümle-i tahkîkâtımdır. A'sâr-dîde bir çınarın sâye-i huzâretine ilticâ etmiş olan bu çeşme mahalli Bizans târîhinde de mezkûrdur. Hatta Nikiforos Fokas diyor ki "İlk paleologoslar zamanında (on ikinci asır) bu saray o kadar ihmâl edilmiş idi ki, havlîsinin ortasında bulunan çeşmede mahalle kadınları gelüb çamaşırlarını yıkarlardı." Mü'ellifin-i sâlifeden Paspati de, kendinden kadîm olan müverrihlerin

âsârından istinbâd ederek, bu çınarın saray-ı kayserînin havlîsi ortasında bulunmuş olduğunu nakl ve rivâyet ediyor. Bu çınar Andro Nikos zamanında mevcûd idi (on birinci asrın nihâyeti).

Velaharne Sarayı'na dâir âhiren İstanbul Rum mektebi sâbık mu'allimlerinden Papa Dopolo tarafından (Şarl Deyl) gönderilen bir mektûbda deniliyor ki:

Velaharne Mahallesi'nde âhiren gâyet mühim keyfiyyet icrâ edilmiştir:

Duvarlarda Anamas kulesi ve İvaz Efendi Câmî'inin Kapusu önündeki eski çınar arasındaki dar yol tesviye edilirken elli metreden fazla bir uzunlukda pek mühim temellere tesâdüf edilmiştir.

Temeller arasında, her nev' mermer parçalarına tesâdüf edilmiştir. Pervaz çerçeve kapu üst sökeleri, direk başlık ve her tarafı bir metre tûlünde kâ'ideler meydâna çıkmıştır. Direğin üst tabanıyla sûtûnun gövdesi 70 santimetre kutrunda idi.

Bu metîn ve azîm temeller, her tarafı 38 kesme taş ve tuğlalarla örülmüştür. Harcı fevkalâde bir salâbetde idi. Üzerinde bir yazı bulunan bir tuğlayı elde etmeğe muvaffak oldum. Yazılar oldukça tam, hiç bozulmamış müstesnâ bir temizlikde idi.

Hiç şübhe yok ki, Aleksiyos Kominos'un sarayının bakayası karşısında bulunuyoruz. İmparator Aleksiyos'un sarayının el-yevm İvaz Efendi Câmî'i ile Emir Buhârî Tekiyyesi'nin mevki'lerinden başka bir mahalde bulunmak ihtimâli olmadığını 1922 senesinde göstermiş idim.

Velaharneler Mahallesi'nde üç tabaka saray vardır:

1-Komninosların Velaharne'lerde yerleşmelerinden evvel mevcûd olan saraylar ki; Kitâbü'l-merâsimde mezkûrdur.

2- Velaharne'lerin yukarı kısmında evvelki sarayların yanında ve garbında sûrların yakınında kâ'in olub İmparator Âleksiyos Komininos tarafından inşâ edilen saraydır.

3-İmparator Emanuel tarafından aşağı tarafda deniz kenarında yaptırılan saraydır.

Ehl-i salîb rü'esâsı İmparator Emanuel Komininos ilk ziyâretlerinde ehl-i salîb karargâhından atılan bir ok, imparatorun tahtı yanında duran bir zâbiti yaralamış idi. Sarayın sûrun pek yakınında kâ'in ve ânı setr ve muhâfaza edemeyecek bir hâlde bulunduğuna bu bir delildir.

İshâk Angelos, zâtına ikâmetgâh olmak ve sarayı muhâfaza etmek üzere bi'l-âhire, orada bir kule yaptırdı.

Binâen aleyh, İshâk Angelos Kule'si hâlâ mevcûd ve ahîren icrâ edilen keşfiyyât ve hafriyyât kurbündedir.

Velaharne'nin Panaiya Kilisesi Ayazması
= *Ste. Marie Des Blachernes, I'Ajiasma des Blachernes*

(s.129)Ayvansaray'da Lonca denilen mahalde kâ'in Velaharne Ayazması'nın Bizans târîhinde büyük bir şöhreti, orada, bazı ekâbir-i İseviyyenin 'izâm ve remîm ve sâir bazı metrûkâtı *Relique* mahfûz olmasından dolayı halk nazarında müstesnâ bir mevki'-i kudsîsi vardır. Bütün eserlerde, bir ehemmiyet-i mahsûsa ile bahsedilen Velaharne kilise ve ayazması hakkında muhtelif âsârdan ahz ve iktibâs eylediğim ma'lûmâtı ber vech-i âtî derc ediyorum:

Onuncu asrın birinci nısfında İstanbul'da yaşamış olan Teodoros Anagnostis (kâri' ma'nâsınadır) ve daha sâ'ir bazı müverrih ve vak'anüvis lerin ifâdelerine nazaran, Velaharne Kilisesi, İmparator Markiyanos'un zevcesi Polgerya *Pulcherie* tarafından zevci, müşârun-ileyh imparatorun bidâyet-i hükûmetinde 451 senesinde inşâ edilmiştir.¹ Pek müttakî bir kadın olan Polgerya, Hz. Mesih'in a'lâ-yı nâm ve şânı için küçük ma'bedler inşâ ettirmiş idi. Fakat Velaharne'de yaptırdığı Panaiya Kilisesi rengârenk mermerlerin revnak ve letâfet i'tibârıyla bilhâssa şâyân-ı dikkat idi.² Müverrih Prokopiyos'un naklettiği diğer bir rivâyete göre Velaharne Kilisesi imparator Birinci İyostinyanos'un eser-i himmeti imiş (527-565) Prokopiyos, hiç olmazsa Velaharne Kilisesi'nin tûlânî şeklini, merkez kubbesinin altındaki sıravârî sütûnlarını ve el-yevm Rum kilisesinin meşhûr ayazmasının bulunduğu Halic civârındaki mevki'ini daha on birinci asırda kat'iyetle göstermiş oluyor. Demek ki bu kilise vaktiyle bazilik tarzında (Galata'daki Arab Câmî'i, Samatya, Emir Ahur Câmî'i, Hekimoğlu Ali Paşa kurbünde Papa Biyagorgo Epikoüs, Fener'de Patrikhane Kilisesi ve daha sâire gibi) imiş.

Üçüncü bir rivâyete nazaran da Velaharne Kilisesi, İyostinyanos'un selefi Birinci Yüstinios'un hengâm-ı hükûmetinde inşâ ettirilmiş (518-527).³

¹ Ebarsolet: Bizans Mukaddesleri: 1. 921

² Cf. *Theodore Lector, Eccl. Hist. 1.5 Theophanes ehron ed. de Boor, p. 105*

³ Prokopiyos'un metninde, bir cümle-i müterraza görülüyor ki, bu cümle Vatikan'daki bir yazma eserde mündericdir. Bu ibâre bu kilise, Birinci Postinos'un zaman-ı hükûmetinde inşâ edildiğini işrâb ediyor. Kezâlik bir mecmû'a-i iş'ârda kilisenin binâsı Birinci Yüstinios'a atfediyor.

(s.130)İkinci Yüstinos (527-565) biri şimâl cihetinde diğeri cenûb tarafında olmak üzere kiliseye iki hücre ilâve ederek o târîhden i'tibâren ma'bede salîb şeklini vermiştir.¹

On beşinci asrın ibtidâlarında İstanbul'u ziyâret etmiş olan İspanyolî Klavijo'nun ifâdesine bakılırsa kilisenin üç kubbesi varmış. Merkez kubbesi diğerklerinden hem büyük hem yüksek diğerk iki kubbesi ise, daha alçak imiş. Bu iki kubbenin altındaki dairelerden dehlîzler vâsıtasıyla asıl büyük kubbenin mebnî olduğu merkezî daireye geçilirmiş. Kilisenin içerisindeki sütûnlar "Yeşil akîk"den *Jaspe vert* kâ'ideleri de beyaz mermerden imiş. Duvarlar, nısf-ı irtifâ'a kadar muhtelif renkde akîk taşından yapılmış levhalarla mestûr ve müzeyyen imiş.

Merkez kubbesinin tavanı murabba'lara taksîm olunmuş ve gâyet iyice altun ile tezyîn kılınmış idi. Kubbenin üstünü kurşunla örtülmüş idi. Aynı târîhde İstanbul'a gelmiş olan seyyâh (Peter Andon) da bu kiliseyi sâirlerine asla kıyas etmeyecek bir nefâset ve letâfeetde mermerlerle düşünmüş, dâhilen envâ'-ı nukûş tesâvîr ile müzeyyen bir hâlde görmüş olduğunu kitabında yazıyor.

Ta'rîfât-ı vâkı'adan anlaşıldığına göre Velaharne'nin Panaiya kilisesi, üç kubbel,, ve dâhilen tabakalı bazilik tarzında idi. Altıncı asrın ikinci nısf-ı ahîrinde kilise salîb şeklinde bir ma'bed hâlinde ta'dîl edilmiş idi. Bu ma'bedin Birinci Yüstinos ile Birinci İyostinyanos taraflarından inşâ etdirildiğne dair olan rivâyetle, yukarıda ismi geçen Teodoros'un ve diğerk bazı vak'anüvis lerin beyânât ve ihbârâtı birbirine uymuyor. Bunlar, ma'bedin beşinci asrın evâsıtında inşâ edildiğini söylüyorlar.

Binâen aleyh. bu iki şehâdeti nazar-ı dikkate alarak kilisenin Birinci Yüstinyanos zamanında inşâ edilmiş olduğu neticesi çıkarılabilir mi?

[1. *Papadopoulos, At Bvax..., Constantinople 1920, p. 19s.*]

Bu nakl ve rivâyetle kilisenin Polgerya tarafından inşâ etdirildiğine dair olup Prokopiyos'un mu'âsırı bulunan Teodoros tarafından ihtâr edilen rivâyet arasında bir tezâd görülüyor. Bu kilise aşağıda görüleceği üzere Birinci Yüstinyos ile Birinci İyo Yüstinyanos'un hengâm-ı hükûmetlerinden evvel mevcûd bulunmuş olacak. Şu halde bu iki hükümdar, kiliseyi ta'mîr etmekte iktifâ etmiş oluyorlar demek.

¹ Ef. Theophanes Chron p.244

İstanbul'daki ale'l-umûm kiliseler bu tarzdadır: Ka'riye, Zeyrek, Fethiye, Fener'de, Lalelideki Bodrum nâm kadîm ma'bedler ile Fenerdeki Kanlı Kilise ve sâire hep bu şekl ve tarzdadır. İstanbuldaki kadîm kiliselerin dâhili bu tarz-ı mi'mârîdedir:

[3] *Le Voyage d'ontremer de Bertrandon de le Broquiere, Paris, 1892. P. 168*

[4] Kudüs-i Şerîf'de Yesimâni kilisesi *L'eglise de Gethsemani a Jerusalem* rivâyete nazaran, Hazreti Meryem, Şayda ma'bedinde vefât etmeyüb Yesimâni'te irtihâl etmiş. Ebersolet, İyos İshak ile Akilavos'un târîhçe-i hayâtına dair yazdığı eserde bu husûsa dair tafsîlât vardır. Paris. 1902, S:33-34
Ebersolt : Les actes. De St. Jacques, et les acts d'Aquilas. Paris 1902, p.33-34

Bu mü'elliflerin ifâdelerine bakılırsa, İmparatoriçe Polgerya, Velaharne Kilisesi'ni, İmparator Markiyanos'un bidâyet-i hükûmetinde [450-457] yaptırarak, oraya Hazreti Meryem'in gömleğini muhtevî sandukçeyi koydurmuşdur. Bu gömlek, Kudüs-i Şerîf'deki (Yesimani) kilisesinde [4] bulunmuş ve bi'l-âhire Bizans'a getirilmiştir.

Meryem'in Gömleğine dâir İstanbul'da bir rivâyet, gömleğin evvelice mahfûz Bulunduğu memleket, İstanbul'a keyfiyyet ve vâsıtâ-i nakli

Bu gömleğe dair İstanbul'da oldukça mühim diğer bir rivâyet devrân ediyordu: Rivâyet ederlerdi ki, İmparator Birinci Leon'un zaman-ı hükûmetinde (404-407) patricilerden Galbiyos=*Galbius* ile Kandiyos=*Candius*

(s.131)nâmından iki zât havâlî-i mukaddeseyi ziyâret etmek maksadıyla Filistin'e gitmişlerdi. Celile¹ *Galilee* kıt'asında kâ'in Kefernaum *Capernaum* beldesinde geldikleri zaman, libâs-ı Meryem'in bi't-tesâdüf hanesinde geceledikleri bir Yahudi avretinin yed-i hıfz ve emânetinde bulunduğuna vâkıf olmuşlardır. Libâsın mahfûz olduğu tahta sandukçenin ölçüsünü aldıktan sonra Kudüs-i şerîfe gelmişler ve orada Yahudi karısının hanesinde gördükleri sandukçe gibi bir sanduk yaptırıp, tekrar Kefernaum beldesine avdetle evvelce misafir oldukları yahudinin evine nâzil olmuşlardır. Orada bi't-takrîb gömleğin mahfûz olduğu sandukçeyi alub, yerine Kudüs'de yaptırdıkları sandukçeyi bırakmışlar ve mazhar oldukları hüsn-i kabûlden dolayı ihtiyar Yahudi kadınına kemâl-i hürmet ve nezâketle dua etdikden sonra İstanbul yolunu tutmuşlardır. Bizans'a geldiklerinde bu emâneti Velaharne

¹ Celile: Galile: Filistin'in eski bir eyaleti olub Hz. İsa'nın neşr-i diyânet husûsundaki telakkiyâtı ve irşâdâtına sahne olmuş bir kıt'adır.

Başlıca şehirleri şunlardır: Nâsırıyye *Nazareth* Pitolamyis *Ptolemais* Saforya *Sephoris*, Kana = Ken'ân *Cana* ki Hz. İsa i'tikâd-ı mesîhiyyûna göre burada küplerdeki suyu şerâba tahvîl etmiştir.

Konya'da mekteb-i i'dâdî müdürlüğünde bulunduğum zaman (1309) merkez vilâyete bir buçuk saat mesâfede (Sele) kasabasında bir Hıristiyan ailesinin düğününe da'vet edilmiş idim. Akd-i nikâh usûlen ve te'âmülen kilisede icrâ edileceği cihetle, bende müd'avîn meyânında oraya gitdim. Esnâ-yı akdde Papas fasîh bir Türkçe ile Hz. Mesîh'in mu'cizâtı meyânında işte bu mu'cizeyi de zikrederken "İsa Efendimiz küplerdeki suyu şerâb eyledi ..." diyerek gelin ve güveyi takdîs eylemiş idi.

Sele'deki kilisenin İyüstinyanos'un zaman-ı hükûmetinde fakat Ayasofya'dan evvel inşâ etdirildiği rivâyet ediliyor. Mühim bir binadır.

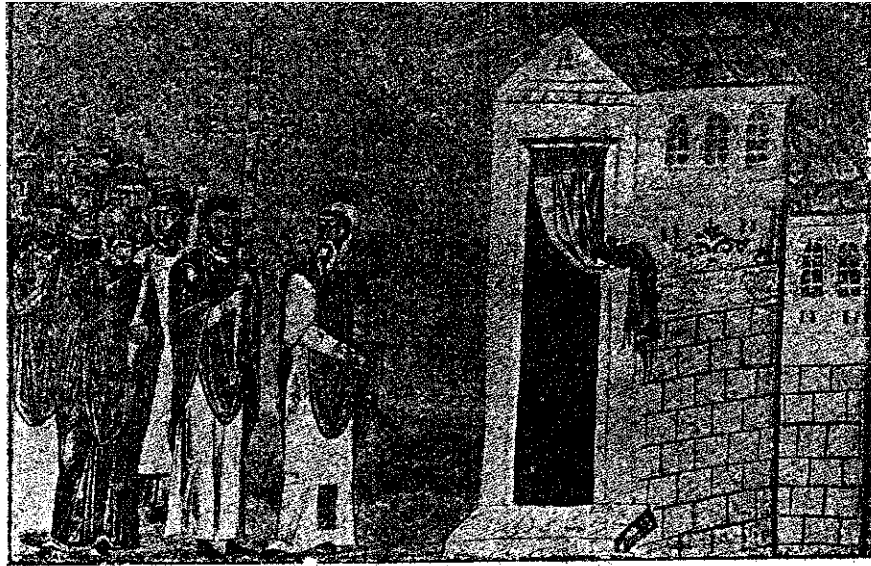
Bitulya *Bethulie*, Kefernaom *Capernaum* da bilâd-ı meşhûresindedir (Kefer çiftlik ma'nâsındadır). Kefer naom, Yenısaret *Genezareth* gölünün yakınında ve Vâdî-i'ş-Şerî'a kurbündedir. Kefernaom, vaktiyle ticaretçe pek ma'mûr ve müterakkî bir belde imiş. Hz. İsa kendisine nübüvvet tebliğ ve tevcîh olunmadan burada bir müddet oturmuş idi.

mahallesine bırakmışlar ve burada bi'l-âhire havâriyyûndan Petros- Markos (Küçük Mustafa Paşa'da Atik Mustafa Paşa Câmi'dir) Kilisesi'ni yaptırmışlardır.¹

Bu mes'ele İstanbul'da halk beyninde şâyi' olunca sâlifü'z-zikr patriciler, keyfiyet-i keşfdan imparatoru haberdâr etmeğe karar vermişlerdir.

Mes'eleden haberdâr olan Leon, Velaharne Mahallesi'nde bir kilise yaptırarak Hz. Meryem'in gömleğini bir mahfaza derûnunda oraya vaz' etdi. Gömleğin o kiliseye vaz'ı keyfiyyeti tezekkür ve tahattur ettirmek maksadıyla her sene Temmuzun ikinci günü bu yeni ma'bede merâsim-i mahsûsa icrâ edilirdi.

Binâen aleyh öteden beri dillerde dair olan 'an'aneye nazaran, Hz. Meryem nâmına Velaharne'de iki kilisenin mevcûd olduğu sarâhaten anlaşılıyor. Birincisi Büyük kilise dedikleri baziliktir ki "mâder-i ilah"ın gömleğini (s.132)linceul hıfz etmek üzere 451 senesinde Markiyanos'un zaman-ı hükûmetinde Polgerya tarafından inşâ edilmiştir. Diğeri de Kostantin'den getirilen libâs-ı Meryem'in hıfzı için birincinin zaman-ı inşâsından sonra Birinci Leon tarafından (457-474) yaptırılan ma'beddir. Bu kilise kubbeli idi.

**Velaharne'nin Meryem Kilisesinin giden bir alay-ı rûhânî
İkinci Vasil'in takvîminden bir minyatür.**

Procession a l'eglise de la Vierge des Blachernes Miniature du Menologe de Basile II

¹ Bazı eserlerde mezkûr patriçilerin kamîs-i Meryem'i, Yahudi karısının evinde buldukları Galile kıt'asında kâ'in kasabanın ismi işaret edilmemiştir. Fakat İstanbul Kilisesi'nin bir takviminde görülen diğeri bir fikrasında [*Ibid.*, p. 935 31 aout, syn, sel.] Galyos ile Kandidos'un kamîsi Kefernaom beldesinden getirdikleri mezkûrdur. Vak'anüvislerin rivâyetine bakılırsa kamîs-i Meryem Kudüs-i Şerif'de bulunmuşdur.

Leon grammairien, Ghron. Ed, Bonn, p114. Isel, Chren, ed. Bonn, p 42; Cedrenus. Ed.Bonn t.1 p.614.

(Balyon) (Önlük), Ömoforiyon, veya Maforiyon¹ nâmlarıyla ma‘rûf olan bu libâs, yekpare yek renk yükden ma‘mûl idi.

(s.133) Birinci (Leon) bu libâsı, urgânî renkde bir ipek bohçanın içerisine koymuş, ve üzerine mühr-i hükümdârîsi ile tahtîm etdikden sonra altun ve gümüşden ma‘mûl bir sandukçe derûnuna vaz’ etdirmiş idi. Bu sandukçanın içerisinde pırlatadan ma‘mûl ikinci bir mahfaza ve bu ikinci mahfazının içerisinde küçük bir mahfaza daha vardır ki Hz. Meryem’in libâsı işte bunun içerisinde idi. Bu mahfazadan bilâ inkıtâ‘ latîf bir râyiha intişâr eder imiş.

Bu libâs başı ve omuzları örten bir nev‘ kadın mantosu idi.² Libâsın bu küçük kilisede mahfûz olması bir çok hhacının orasını tehâlikle ziyâretlerine bâdî oldu. Hacılar buraya gelüb Meryem’im libâsını öper, gözlerine yüzlerine sürerlerdi. Kemâl-i huşû‘ ile vukû‘ bulan bu ziyâret, İstanbul’un Osmanlı Türkleri tarafından fethi ânına kadar bilâ inkıtâ‘ devam etmiştir.³

Bir iki duvar parçasıyla ayazması kalabilmiş olan bu küçük makdis Sanctuaire, zaman-ı fethe kadar pâyidâr olabilmiş idi. [3]

Yukarıdaki tafsîlâtdan anlaşılacağı üzere Velaharne Kilesesi çifte bir ma‘bed imiş. İstanbul’un mebânîsi hakkında birçok kıymetdâr ma‘lûmâtı i‘tâ eden (Kitabü’l-merâsim) mebânî-i mezkûrenin tarz-ı inşâsına ve üslûbuna ve muhtevî oldukları hazâ’ine dair müverrihlerle seyyâhîn tarafından verilen tafsîlâtı itmâm ediyor.

Bizans hânedân-ı hükümdârîsi Hz. Mesih’in ma‘bede takdîmi (İpa Panitis) *Hypapantis*⁴ manastırının yevm-i icrâsı olan iki Şubat Cum‘a mukaddesinde nevm-i Meryem’e⁵ müsâdif Ağustos’un on beşinde ve nihâyet istihmâm-ı mukaddes mezhebinin⁶ tebcîl edildiği günde bu kiliseye gelmedi.

Kadinos’un (Ofiçi) *De office* nâm eserinde mezkûr olduğu vechle on dördüncü asırda imparator yalnız Hz. Mesih’in ma‘bede takdîmi ve cenâb-ı

¹ Palyon *pallion* yahud Avmofoyiorn yahud Maforiyon dedikleri ağır başlı *matrones* Bizans kadınlarının üzerlerine aldıkları uzun bir örtü idi. Rum-Ortodoks papaslarının örtündükleri *omophorion* denilen uzun kumaş pâre başkadır. Teofanis ile Dükanej, bu kumaş pâreye dâir eserlerinde izâhât veriyorlar.

² Pellos (örtü) Pinekyon Amatiyon (zenne libâsı) demektir.

³ Birçok Moskof hacıları Hazret Meryem’in gömleğinden mâ‘adâ kuşağı da orada mahfûz olduğunu Ngorodlu Antuvan da gömlekdan ve kuşakdan başka baş ve omuzları örtmek üzere bir atkının da mahfûz olduğunu haber veriyorlar. Antuvan bu atkıya (Mafiriyon) *maphorion* diyor.

⁴ Paspatis: İstanbul 1887, s: 390-394, Mortman *Esqisse Topographique de Const* Leyl 1792, sayfa: 11-38

⁵ *Presentation du Christ au Temple*

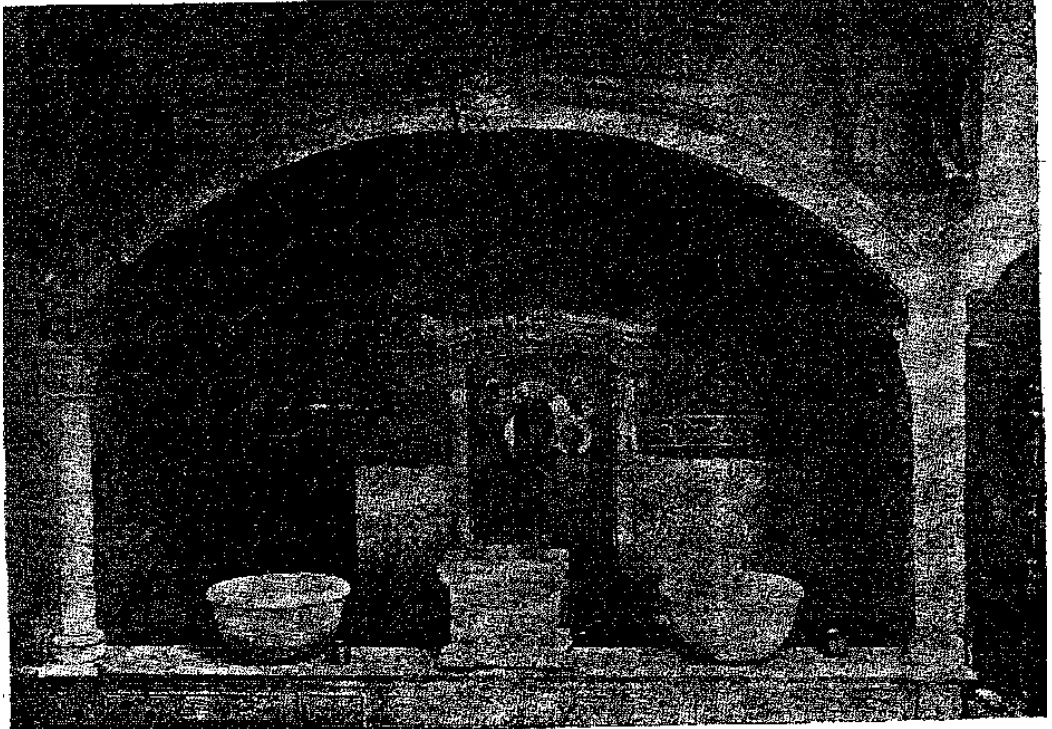
⁶ *Dormination de la Vierge*

Meryem'in vaz'-ı libâs¹ merâsiminde (2 Temmuz) hâzır bulunmak üzere bu kiliseye gelirdi.

Asâr-ı mütekaddimede Polgerya'nın yaptırdığı asıl kilise yani bazilik ile Birinci Leon tarafından inşâ etdirilüb Hazret-i Meryem'in kamîsini muhtevî olan Büyük kilise nâmıyla mâ'rûf bina ile ilâve edilen kısmın başka başka binalar olduğu vâzihan beyân ediliyor.

(s.134)Bu ikinci bina (sandukçe-i Mukaddes Kilisesi)² nâmıyla ma'rûf olub, birincisi gibi bazilik tarzında değil, yukarıda söylendiği gibi kubbeli bir bina idi.

Tarz-ı mi'mârîsi i'tibâriyle mebânî-i mühimmeden olan bu kilisenin bir son cemâ'at meclisi *narthex* vardı..³

1333 Muhâfaza:âsâr-ı atîka encümeni taharriyatından.

Velaharne Ayazması
(L. Ajiasma des Blachernes)

¹ *Rite du bain sacre*. On dördüncü asırda İmparator yalnız İpapantis denilen yortu gününde ve libâsın kiliseye vaz'ı keyfiyeti tahattür ettirmek üzere icrâ edilen merâsim ve âyinde kiliseyegelirlerdi.

Deposition du vetement de la vierge

² *Eglise de la sainte-Chasse*

³ İmparator, kiliseye birlikte girmeye mecbûr olduğu Patrik'e, son cemâ'at mahallinde intizâr ederdi. İmparator, makdisde vazîfe-i dîniyyesini ifâ ettikten sonra, aynı tarikle yani son cemâ'at mahallinden çıkardı.

(s.135)Bütün kiliselerde görüldüğü gibi büyük ma'bedin içerisine (mukaddes kapular)dan¹ geçiliyordu. Va'az ve nasîhate mahsûs kürsîde *ambon* kilisenin orta yerinde mevzû' idi.

Bu vâsi' bazilikin fevkânî tabakaları, maksûreleri vardı. Buralara son cemâ'at mahallinde bulunan bir merdivenle çıkılıyordu. Bu tabakalar geniş idi, ve bir küçük ma'bedle, imparatora mahsûs bir hücreyi mahfeli vardı.²

Bu tabakalar, Büyük ve Küçük Ayasofya Câmî'leriyle Zeyrek Kilise Câmî'inde olduğu gibi tarafeynde yani cenâhlardaki kubbeli dehlizlerin üstünde mebnî. ve cebheleri merkezî kubbeye nâzır idi (Mahfaza-i Mukaddese Kilisesi)'nden doğrudan doğruya Büyük Kilise'ye geçiliyordu.³

Büyük Kilise'de olduğu gibi, bunda da mukaddes kapuları mukaddes *sanctuaire* bir de mihrâbı vardı. Bunlardan başka, bir son cemâ'at mahalli⁴ ve Büyük Kilise'nin yukarı tabakalarıyla ittisâl eden maksûreleri de mevcûd idi. Bir nev' mahfel olan bu tabakaların imparatora mahsûs yemek salonu *triclinium* bir de odası vardı.⁵

Ta'rîfât-ı vâkı'adan müstebân olduğu üzere bu tabakaların oldukça vâsi' olması lâzım gelir. Son cemâ'at mahalliyle, mukaddesiyle⁶ fevkânî dehlizleriyle kamîs-i Meryem'in mahfûz olduğu kilise ale'l-âde bir ibâdethane değil idi.⁷ Burası hakîkî bir ma'bed olub, müdevverü's-şekl ve büyük bazilike yaslanmış bir vaz'iyette ib'âdca bundan daha az küçük olmakla beraber cesâmetçe hâtırı sayılır bir bina idi.

Kubbesi büyük baziliğin ön tarafını teşkîl eden kubbeleri örten sukfa hemen muttasıl idi. Ve'l-hâsıl tarz-ı mi'mârîsi i'tibâriyle bu çifte kilise, eski Bizans'ın me'âbid-i meşhûresi meyânında en mühimlerinden biri idi.

Burada metrûkât-ı mukaddeseden mâ'adâ gâyet mühim tesâvir de vardı.

¹ İmparator, yanında Patrik bulunduğu hâlde kilisenin ortasından yürüyerek, kürsînin yanından dolaşarak mihrâba gelir, ebvâb-ı mukaddese önünde durur ve bu vâsita ile makdise girerdi.

² İmparator, mihrâbdan çıktıktan sonra, kilisenin ortasından bi'l-mürûr sol cemâ'at mahalline dâhil olur. Ve oradaki merdivenden yukarı tabakalara çıkardı. Oradaki husûsî mescidde kilisede icrâ edilen âyîni istimâ' eder ve patrikin verdiği nân-ı mukaddesi yedikden sonra daire-i husûsiyesine çekilir ve ma'iyyeti me'mûrîn ricâlinin de aynı vazîfeyi ifâ etmelerine intizâr ederdi. Kilisenin yukarı tabakalarına muvassal olan helezûnî merdiveni diğer bir eserde de mezkûrdur.

³ İmparator büyük kilisede edâ-yı â'at etdikden sonra mukaddes mahfazanın mevzû' olduğu kiliseye girerdi.

⁴ İmparatorlar kamîs-i Meryem'in mahfûz olduğu kilisenin son cemâ'at mahalline girer, ebvâb-ı hümâyûndan bi'l-mürûr mihrâba dâhil olurlardı.

⁵ Büyük kilisenin fevkânî bulunan dehlizlerinde imparator bi'l-âhire mahfeze-i mukaddesenin Teriklinosi tarîkiyle geçirdi.

⁶ Makdis diye terceme edilen *Sanctuaire* çıkıntılı mihrâbın önündeki tahta bölmedir. Büyük Ayasofya'da makdis minberin ittisâlindeki Kapu ile karşısında bulunan mahfelin altında kemerli Kapu arasını vasleden bir bölme idi. Bu bölme ma'bedin câmi'e tahvîli üzerine kaldırılmıştır. Bu bölmenin arkasında bir masa *autel* bunun da gerisinde çıkıntılı mihrâb *abside* kısmı vardı.

⁷ Nogorodlu Antuvan Hazret-i Meryem'in libâs ve kuşağının cenahdaki küçük kilisede bir mahfazaderûnunda bulunduğunu haber veriyor. Antuvan'ın burada bahsetmek istediği Mahfaza-i Mukaddese Kilisesi'dir.

(s.136)

Velaharne'nin ayazması (Paisyat'ın kitabından).

L'ajiasma des Blechernes

(s.137)Beşeken Beşinci Kostantin Kopronimos'un devr-i hükûmetinden (741-775) mağdûren i' dâm edilüb e'izze-i nasarâ meyânına idhâl edilen genç Ayiyos Estefanos'un hayât-ı husûsiyesinden bahseden İstanbul Kilisesi deyakosu Estefanos, bu kilisenin duvarlarını tezyîn eyleyen mozayiklerden muhtasaran bahsediyor. Bu mozayikler, Hazret-i Mesih'in velâtından hâdise-i arûca, abd-i hamsîne, ve daha birçok mu'cizâta müte'allık safhât-ı târîhiyyeyi tasvîr ve temsîl ederdi.

İsmi geçen Beşinci Kostantin, dînî mâhiyyetde olan bu elvâh ve tesâvîri hakk ve tahrîb etdirerek yerlerine nebâtât ve hayvanâtından müteşekkil nukûş ve tezyînâtını ikâme eyledi. Bu tezyînât ise, ağaçlardan, sarmaşık dallarından hayvanât-ı vahşîden, kuşlardan ez cümle turna, kuzgun, tavus kuşları resimlerinden ibâret ve müteşekkil idi.

Bu ma'lûmâtı veren Diyakos diyor ki; "Kilise bu hâl ve şekliyle bir sebze bağçesine ve büyük bir kuşhâneye benzemiş idi.

İmparator üçüncü Romanos Ergiros zamanında (1034-1038) Meryem Ana Kilisesi ta'mîr ve ihyâ edildi ve bu esnâda direk başlıkları altun ve gümüşle talâ ve tezyîn edildi.

Meryem'in mu'ciz-nümâ tasvîri

İmparator zamanında kilisenin ta'mîri esnâsında duvarların bir yerindeki sıva kazılırken altından tahta üzerine tersîm edilmiş bir tasvîr meydâna çıkmıştır. Bu tasvîr, Meryem'i kucağında Hazret Mesih bulunduğu hâlde irâ'e etmektedir.

Bu tasvîrin sâlifü'z-zikr Betşeken Beşinci Kostantin Kopronimos zamanına pîveste olduğunu iddi'â edenler bulunmuş ve o kadar zaman hüsn-i muhâfaza edilmiş olması mûcib-i hayret görülmüştü. Fakat Velaharne Kilisesi, Hazreti Meryem'in bir tasvîri bulunmuş olmasından dolayı, bilhâssa iktisâb-ı şöhret etmiş idi. Herkes gelir bu tasvîrin önünde durur ve perverde eylediği âmâl ve mekâsıd-ı hafiyyesinin tahkîki için tazarru'da bulunurdu.

Bu tasvîr, mu'ciznümâ bir tasvîr idi. Ve önünde bir perde asılı idi ve bu sûretle enzâr-ı nâsdan tamamıyla mestûr bulunurdu. Bazı bu perde açılır ve o vakit tasvîr-i Meryem görülür ve bir hâdise-i mu'ciz-nümâ olmak üzere kendiliğinden tekrar kapanırdı. O zamanın Hıristiyanlarınca bu derece hâ'iz-i şöhret ve kudsiyyet olan bu tasvîr nerede idi?.. Bu tasvîrin Patrici Üçüncü Romanos Arkiros (1028-1034) tarafından keşf ve ta'mîr ve islâh edilen resim olduğu zan ve tahmîn edilebilir. Bu meşhûr ve nâmdâr tasvîrin herhâlde büyük bazilikin mihrâbında bulunmuş olması lâzım gelirdi. Bu tasvîr, halkca o kadar ma'rûf ve muhterem idi ki, bu şöhret-i kudsiyyet-perverîsinden nâşî asıl mihrâbda mevki'-i ihtirâmında bulunması iktizâ eder idi.

Dokuzuncu Kostantin Monomahos'un [976-1028] zamanında darb edilen bir sikkede görüldüğü gibi Velaharni tisa *la Blachernitissa* yani Meryem'in göğsünde Mesih'in resmi olmadığı hâlde niyâz ve tazarru' vaz'iyetindeki (s.138)hâlini musavver madalyonu demektir.¹ Fakat, Kitâbü'l-Merâsim'in metninde Velaharne Kilisesi'nde olmak üzere gösterilen Hazret-i Meryem'in bu tasvîrinden mâ'adâ, müşârün- ileyhânın niyâz ve tazarru' vaz'iyetinde *Vierge orante* başka bir

¹ Bu madalyon diğer iki kıt'a (295-360) madalyonlarıyla beraber İstanbul âsâr-ı atfika müzesinde 107 numarada mukayyedir.
Conque Kiliselerde çıkıntılı mihrâbın *abside* eski ismidir.

tasvîri daha vardı. Bu tasvîr, göğsünde bir madalyon içerisinde Hazreti Mesih'i temsîl eder ve (Velaharne tisa) diye yâd edilib. (Episkepisis) nâmıyla ma'rûf idi. müderris ma'nâsına olan Meryem'in bu şekil ve tasvîri birincisinden sonra yapılmış olacak, bununla beraber bu da onuncu asırda ma'lûm ve ma'rûf idi.

O târîhde Velaharne'de icrâ edilen istihmâm-ı mukaddes âyîn ve merâsiminde bulunmak üzere oraya giden imparatorlar, vazîfe-i ubûdiyeti îfâ için kamîs-i mukaddes kilisesine girer, mihrâba dâhil olurlardı. Orada vazîfe-i dîniyyelerini îfâdan sonra çıkar (Episkepisis)'e doğru sağ tarafa dönerler ve orada mum yakarlardı.

Bu ta'rîfdan anlaşılacağına göre bu tasvîr Meryem'i müşârun-ileyhâinin libâsını muhtevî bulunan sandukçenin mahfûz olduğu müdevverü'ş-şekl nebâtın sağ tarafındaki kısmında bulunmak lâzım gelir. Binâenaleyh burada mevzû'-ı bahs olan tasvîr büyük bazilikin mihrâbında bulunan tasvîrden büsbütün başka bir şeydir.

İmparatorlar, burada vazîfe-i ubûdiyeti îfâdan sonra ma'iyetlerinde birçok me'mûr ve hademe buldukları hâlde hamam-ı mukaddese (Ayos tosmâ) giderlerdi.

Vaftiz kurnasının *piscine* önüne gelince evvelen orada gümüş çerçevelerle müzeyyen e'izze tesâvirîne lâzime-i hürmeti îfâ eder, bâ'dehû kurnanın sağ tarafını ta'kîben o mahaldeki çeşmenin üzerinde etrâfı gümüş levhalarla mestûr (mâder-i ilâh)'in tasvîrinin bulunduğu mihrâbın şark cihetine[2] geçerlerdi. Bâ'dehû sol ciheti ta'kîben mermere oyulmuş ve kezâlik etrâfı gümüş levhalarla müzeyyen tasvîr-i Meryem'in mevzû' olduğu mahalle dönerlerdi.

Buradan tekrar geldikleri yere avdetle iç kubbedeki (Ayios Fotinos)'a *St. Photeinos* girer ve orada mermerden masnû' ve ellerinden mâ'-i mukaddes akan tasvîr-i Meryem'in önünde durub mum yakarlardı. Bu merâsim-i dîniyyenin îfâsından sonra imparator ve imparatoriçe birlikde vaftiz kurnasındaki mâ'-i mutahhire *eau lustrale* üç defa dalar bâ'dehû elbiselerini giyinmek üzere daire-i mahsûsalarına çekilirlerdi. Yukarıdaki ta'rîfâdan anlıyoruz ki Velaharne'nin çifte hücre-i mukaddesesi *sanctuaire* yanında mukaddes vuzûhlar için birtakım daireler vardı.

Evvelâ mihrâb gibi çıkıntılı bir mahalde bu kurna, ve üstünde bir çeşme mevcûd idi. Burada her iki kilisede mevcûdiyetinden bahsedilen tasvîr-i Meryem'den bambaşka bir tasvîr vardı. Fi'l-hakîka bu tasvîrin üzeri aynı kurnada muhâfaza edilen mermerden ma'mûl dest-i Meryem gibi gümüş kaplamalı idi.

(s.139)Diğer birçok nüshalarda mezkûr olan bu el birtakım metrûkât meyânına dâhildir. İstanbul'daki Havâriyyûn Kilisesinde bir mermer parçası gösteriliyor ki, bunun üzerine Havâri Petros'un ayak izi ?! sanki balmumu üzerine intibâ' etmiş gibi meşhûd ve manzûr olurdu. Diğer bir manastırda da ziyârete gelen hacılara Havârî Pavlos'un ayak izlerini hâvî bir taş irâ'e ediliyordu.

E'izze-i Neeârâ'nın hâtîrâtını hâfıza-i enâmda yaşatmak arzû-yı ittikâ-perverîsiyle bunların taş, mermer veya tuğla üzerinde ayak veya ellerinin izlerini temsîl ettirmekte tereddüd edilmezdi.

Mesih'in hutût ve eşkâl-i vechiyyesi, zaman ile sertleşmiş bir balçık üzerinde muhâfaza edilmiş bir şey değil mi idi.¹

Vaftiz kurnasının yanında Ayiyos Konitos *St. Photeinos* nâmiyle ayrıca bir ilâve vardır ki burada Meryem'in mermerden masnû' tasvîri zikrediliyor.²

¹ Sekizinci asrın evâsıtında Beşinci Kopronimos (741-775) Hriso Teriklinos'un yakınında Fener'in Meryem Ana Kilisesi nâmiyle ma'rûf ma'bedi yaptırmıştı. Bu ma'bed bu iş boş saray-ı kebîrin en zengin ve en şâyeste-i hürmet ve tebcîl me'âbidinden biri olmuş idi.

Onuncu asırda bu kilisede kıymetli takdîr olunamayan bir metrûkât vardı: Makedonya sülâle-i hükümdârîsi fethetdikleri memâlikde buldukları metrûkât-ı mukaddeseyi buraya koydular. (994) senesinde Romanos Lakayanos, kudret-i mu'cize-nümâsı hasebiyle menşe'i i'tibâriyle bütün Hıristiyanlık âlemince meşhûr olan ve nice zamandan beri Aya Falok'da mahfûz bulunan "dest-i beşerle yapılmış tasvîr vech-i Mesîhî" yerinden kaldırdı ve fevkalâde merâsim ile İstanbul'a getirilerek Fener Kilisesi'ne koydu.

Nikiforos Fokas, 968'de Suriye'ye son seferinde Ayiyos Ayioanis ve ve Aytistis'in pıhtılaşmış kanla mil' bir düğüm saçını Hazreti Mesîh'in dest-i beşerle yapılmış sûretinin muntabi' olduğu bir tuğlayı İstanbul'a getirmiş idi. İmparator bu tuğlayı sûret-i mahsûsada altundan yapıdırıp kıymetdâr mücevherât ile tezyîn ettirdiği bir sandukçe içerisine koyarak sarayının Meryem Ana Kilisesi'ne vaz' ettirmiş idi.

Diğer bir rivâyete göre de İyoanis Çiminski *Jean Tzimises* de 974 senesinde Halep Seferi'nden avdet ederken İstanbul'a bazı metrûkât-ı mukaddese de getirmiş idi. Sarayın salke denilen dairesindeki Mesîh Kilisesi'ne Hazret İsa'nın ayakkabılarını (sandallarını) ve Beriyyet'in *Beryte* tasvîrini vaz' ettirdiği gibi Ayiyos İyoanis ve Aytistis'in *St. J. Bapt* saçlarını da sarayın mâder-i ilâh kilisesine koydurmuş idi. Saray-ı kebîrden bahsederken buradaki metrûkâtı yegân yegân tedkik edecegiz.

² Burada mevzû' bahs olan ağleb ihtimâl, vaftiz kurnasının civârında küçük bir kilise olacak. Burası kubbeli ayrı bir bina idi. Bazı e'izze-i Hıristiyâniyye'nin hayat ve ahvâlinden bahsedib İstanbul'da neşrolunan bir takvimin 24 Mayıs târîhli nüshasında Sâmiriyyeli Ayiya Fotinos *Ste. Photine la Samaritaine. Martyre* isminde bir fedâkâr İsevî'nin ismi geçiyor. Fil-hakîka Nogorodlu Antuvan, Velaharne Kilisesi kurbünde Sâmiriyyeli Ayiya Fotinos'un bekâyâ-yı izâmının mahfûz olduğu bir Ayiya Fotinos Kilisesinden bahsediyor. Bu mazlûm İsevî, İstanbulca ma'rûf olub Martın yigirminci günü nâmına yortu yapılır.

İsmi geçen takvimin yigirmi Ağustos nüshasında da, Velaharne Kapusu hâricinde mağdur ve mazlum Fotinos'un bir kilisesinden bahsediliyor. Kitabü'l-merâsimde mezkûr kilisenin hangisi olduğunu ta'yîn etmek müşkildir.

İstanbul'un ahvâl-i kadîmesi hakkında bir eser neşreden Kondakof [Petro Grad : 1915:60, 109] Ayiyos Kotinos'un vaftizhane olduğuna hükmediyor. Oradaki tasvîrin de çeşme üzerindeki tasvîr olduğunu söylüyor. Fakat gümüşden ma'mûl olan bu tasvîr kurnanın önündeki çeşmenin üzerinde idi. Fotinos'daki tasvîr ise gümüşden olmayub mermerden idi. Kitabü'l-merâsim'in metninden burada ayrı bir binadan bahsediliyor gibi ise de bunun vaftizhane binası olduğuna kat'iyetle hükmedilemez.

(s.140)Bu tasvîr kabartma bir resim ve yâhud bir heykel idi. Mâ'-i mukaddes bu tasvîr veyâ heykelin ellerinden neb'ân ederdi. Bu tasvîrle berâber Hz. Meryem'in muhtelif şekil ve hey'etinde daha birçok tasvîri vardı. Velâharne hücre-i mukaddesesini teşkîl eden silsile-i mebânînin her tarafında Meryem'in istişfâ' ve istimdâd için gelenlere iyâdî-i rahm ve şefkat ve mürüvvetini uzatmış bir vaz'iyette tasvîri görülüyor.

Veleharnelerin Meryem tipi İstanbul Âsar-ı Âtika Müzesinde(360) numaralı defterde mukayyet kurşundan mühür.
Scean du musee de constantinople (Inv.No 360)
Type de la Vierge des Balchernes.

İlâhi-nüvis Yusuf¹ libâs-ı Meryemin Velaharne'ye keyfiyeti vaz' ve tevdi'ine dâir dokuzuncu asırda bir kanunnâme kaleme alınmışdı. Oradan Velaharne'nin hücre-i mukaddesesini ve hastalar için meccânî bir dâru's-sihha olmak üzere gösteriliyor. Maforyon *Maphorion* dedikleri her derde şifâ-bahş bir menba'dır.

Orada mevzû' olub Meryem'in metrûkâtını muhtevî olan sandukçe gamûm ve ekdâr ile halecâna gelen kalbleri tenvîr ve teskîn ve hastalıkların tevlîd eylediği küdüret ve kasveti def' ü ref'den bir nûr-ı ma'nevî idi.² Bu havâsadan mâ'adâ kamîs-i Meryem “meleke-i bilâd”ı hıfz ve siyânet eden bir sedd-i sedîd ve hiss-i metîn makâmında idi.

Velâharne Ayazmasının Hâl-i Hâzırı

Bizans târîhinde büyük bir şöret-i kudsiyyesi olan Velaharne ayazmasının Bizanslardan kalma küçük bir binâ olduğunu söylemiş idik. Lâtinler İstanbul'u zabtettikleri zaman kadîmen mevcûd olan kiliseyi Lâtin kilisesine tahvîl etmişlerdi.

¹ *Josephi Hymnographi Depositio vestio in Bla chernis. Epigrammatum Anthologia palatina, ed Dübner T.1,1 Paris, 1864, p.15*

² Kabûl ve hürmet-i âmmeye mazhar olmuş i'tikâdâtın şâyân-ı nazar olduğu derkârdır. Hatta 1339 senesinde İstanbul'a gelmiş olan Fransız üdebâ-yı ma'rûfesinden Mösyö Klod Farer Dâru'l-fünûn konferans salonunda vermiş olduğu bir konferansda “Bâtıl i'tikâdların, insanların bile hadd-i zâtında şâyân-ı hürmet olduğunu söylemişdi. *Le fetichisme est meme respectable*

Yukarıda tafsilen beyân eylediği üzere bazı dînî merâsim burada icrâ edilirdi. Vaktiyle İkdâm gazetesine tefrîka edilen Almanca'dan mütercem (Hindli Prens yahud Bizans'ın sukûtu) nâm eserde bu kiliseden bahs olunuyor. Osmanlı gemileriyle Bizans gemileri arasında vukû' bulan bir muhârebe-i bahriyede gûyâ Hz. Meryem mu'âvenete şitâb etdiğinden gâyet şedîd bir rüzgâr çıkmış ve Türk gemilerininin kâffesini gark etmiş ve kurtulabilen mürettebât ahîren Velaharne kilisesinde vaftiz edilerek tenassur etdirilmiş.

İstanbul'u her tehlikede kurtaran bu kilisede resmi bulunan Meryem imiş.

Velâharne Kilisesi yanmışdır. Hâlâ ziyâretgâh olan ayazmaya bir iki ayak mermer basamakla iniliyor. Tahmînen iki metre irtifâ' ve bir buçuk metre genişliğinde kârgîr kemerli bir dehlizi vardır.

Ayazma suyu bu kemerin takrîben kırk elli adım içerisinde bir mermer taşın deliklerinden çıkıyor. Bu su Eğri Kapu cihetlerinden sızma sûretiyle gelmektedir. Kârgîr medhalin önünde bir ayak üzerinde oturtulmuş beyaz

(s.141)bir mermer kurnadan *piscine* meşrebelerle su alınub içiliyor. Ayazmanın karşısında basık tavanlı küçük bir kilise de vardır. Vaktiyle şöhret-gîr-i âfâk olan kilisenin yeri burasıdır. Sonra kapusunun sol tarafındaki duvar ve kemer harâbeleri kâdim Meryem Ana Kilisesine âid bekâyâdandır.

Mezkûr mermer kurnanın önünde ve duvarda cesâmet-i tâbi'iyede fakat yarım, Hz. Meryem'in bir tasvîri vardır. Sol elinde oğlu Mesîh görülüyor. Bu resim pek eskidir ve musanna'dır. Önünde mermer ayak üzerine çifte başlı bir kartal kuşu timsâli vardır.

Bizans müverrih ve vak'anüvis lerinin tavsîf etdikleri tasvîr-i Meryem bu olsa gerek... Çünkü işi pek eskidir. Bu tasvîr birkaç sene evvel civârda kâ'in bir Rum Kilisesine nakl etmişler. Me'a mâ fih Velaharne Kilisesinin yevm-i mahsûsunda onu muvakkaten buraya getirüb halka ziyâret etdiriyorlar.

El-yevm ma'mûr ve beyne'n-nasârâ ziyâretgâh olan Velaharne Ayazmasında hâlen mahfûz bazı metrûkat :

- Gregoriyos (İpiskopos Agar Agandinon)un kafatası
- Târik-i dünya Ayyos Teodosyos Gino Viyerces (her şeyi yemeğe me'zûn idi)'in çene kemiği
- Ayyos Haralambos'un kemikleri
- Osie Ekiseni'nin kaburga kemikleri,

- Ayyios Pandeleyemon'un kemiği

Bu metrûkat tûlânî bir camekân içerisinde mahfûz olub her birinin hizasında sâhiblerinin resimleri mu'allâktır, her birini yegâne yegâne tedkîk etdim.

Sarayın Etrâf ve Civârı

(s.142)İmparator Kostantin, yeni pâyitahtını azamet ve ihtişamca Eski Roma'ya mu'âdil bir şekil ve hâle koymak istediğinden evvelâ Septimos Severos (Lucios Septimos Severos)'un *Septime-Severe* te'sîs-gerdesi (196) olan İpodromosu (At meydânını) birtakım âsâr-ı sanâ'iyeye ile tezyîne başladı. Ve orada katizme¹ *Cathisma* denilen mahfel-i imparatorîyi inşâ ettirdi. At Meydânı'nın şimdiki hâli ânın vaz'iyet-i tûlânîsini pek güzel gösteren iki dikili taşla yılan-kâvî sütûn, o vâsi' meydânın şekl-i kâdimini muhâfaza etmektedir.

Marmara denizine nâzır cihette Piyer Jil'in zamanında olduğu gibi tuğla kemerli yüksek duvarlar hâlâ dahi mevcûddur ki Sultan Ahmed Câmî'inin odalara nâzır cebhesi önündeki setten Marmara Denizi ve Çatladı Kapu Sahili'ne yakın mahalde Küçük Ayasofya dediğimiz kâdim Sergiyos Vebaküs Kilisesi pek güzel görünür. Kabasakal harîkinden sonra kadîm saray-ı İmparatorînin temelleri, bu sarayı tutan kalın tuğla kemerleri, istinâd duvarları, devâ'ir ve müstemlâtından olan birtakım mağaralar, dehlîzler, tamamıyla meydâna çıkmıştır. Bu enkâzı iyice görebilmek için Kabasakal'ın aşağı taraflarında Bayram Furunu, Cankurtaran semtlerinde, Akbıyık Hamamı caddesinde durub sağa, yukarıya doğru atf-ı nazar etmek kâfidir.

Bizans saray-ı kebîrinin enkâz-ı târumârı üzerinde mütekaddimin pek esâslı tedkîkatda bulunmuşlar ve yine ânların ta'rîfât ve beyânâtını esâs ittihâz ederek hâkikaten oldukça karîb plânlar tanzîm ve krokiler tertîb etmişlerdir.

Saray-ı mezkûre dâri mütekâddimînden ve Lisaryos'un kâtib-i husûsîsi Filistinli Prokopyos'un 562, vak'anüvis Paskal'ın Teofanis'in, Ozepyos'un, Piyer Jil'in verdikleri ma'lûmât pek kıymetdârdır. Bu ma'lûmât, müte'ahhirîn için tettebbu'larına bir rehber bir miftâh olmuştur.

Bu esâslı ma'lûmât üzerinedir ki Lapart (1861) Jan Ebersolet (1910) İstanbulun saray-ı kebîri hakkında mühim eserler neşredebilmişlerdir. Muharrir-i âciz de bu iki fâzılın tedkîkâtından istifâde etdim.

¹ Sultan Ahmed Meydânı'ndaki Alman İmparatorunun çeşmesi, mahfel-i imparatorînin mevki'indedir.

Kostantin, bir vâkitler dillerde dâstân olan sarayını, At Meydânı dediğimiz İpodromos kurbünde inşâ ettirdi. Sarayla mahfel-i imparatorî arasında bir geçid vardı. Hükümdâr orada tahta oturmuş olduğu hâlde At Meydânı'nda icrâ edilen at ve araba yarışlarını seyr ve temâşâ ederdi.

Serîr-i kayserînin mevzû' olduğu dairenin yanında müte'addid salon ve divânthane vardı. Bunlardan biri Triklinos *triclinos* dedikleri imparatorun yemek yediği ve bazen ziyâfetler keşide eylediği bir büyük daire

(s.143)ile At Meydânı'ndaki at yarışlarının ân-ı icrâsına intizâren oturduğu ve resmî elbisesini giyindiği bir oda idi. Bu oda ile büyük salon arasında küçük bir salon da vardı ki tevakkuf odasından büyük salona burada geçiliyordu.

At meydânı'nın kurbünde Ayasofya ma'bedinin cenâhlarından birinden Ogüsteon *Augusteon* denilen bir meydân vardı. El-yevm Ayasofya Meydânı dediğimiz bu yere, İmparator Kostantin vâlidesi Ogüsta Elena'nın *Augusta Helena* bir heykelini vaz' ve rezk ettirmişdir.

(532) senesinde zuhûr edüb büyük bir yangına bâdî olân meşhûr Nika ihtilâlini¹ müte'âkib İmparator İyüstinyanos, Ayasofya'yı şimdiki şekil ve heybetinde tekrar inşâ ettirdikten sonra bu meydânın zemîni mermerlerle döşetdi. Ortasına da at üzerinde kendi heykelini diktirdi.

Bu heykelin Kâ'idesini re'yü'l-ayn müşâhade etmiş olan ve Ogüsteon meydânının, Ayasofya Ma'bedinin cenûba doğru imtidâd eden şimdiki Ayasofya Meydânı olduğunu ilk defa olarak beyân ve ta'yîn eden Piyer Jil'dir.

Ekser müverrihler de şimdiki Ayasofya Meydânı'nın kadîm Ogüsteon Meydânı olduğunu te'yîd etmişlerse de Paspati her türlü bedâhet ve sarâhate rağmen bu meydânı İpodromos'un cihet-i âd-ı şârkıyyesinde olmak üzere gösteriyor ânın şu takdîrine nazaran saray-ı imparatorînin ihyâen tasvîri husûsundaki beyânât ve ta'rîfâtı da bi't-tabi' sehv ve hatadan vâreste değildir.²

Sütûnlarla muhât ve müzeyyen olan bu meydân Prokopiyos'a nazaran saray-ı imparatorî ve a'yân dairesi önüne doğru da imtidâd ederdi..

A'yân dâiresi (şimdiki Adliye binası) bu meydânın şârk cihetini işgâl ederdi.

¹ Viktorya *Victorias* denilen firkanın bâ'is ve bâdî olduğu harîk-i müdhiş Teodosyos tarafından inşâ ettirilen Ayasofya'yı ve Forum Ogüsteon'un revâklarını da yakmış idi. Labart: İstanbul'un Saray-ı İmparatorîsi : sahife 17

² Labart : Saray, sayfa.33

Büyük Kostantin tarafından inşâ edilen bu bazilikin (A'yân dairesi) nihâyetinde mihrâb gibi bir çıkıntı *abside* bunun önünde de bir revâk vardı. Vak'anüvis Paskal'ın ta'rîfine göre bu revâk birtakım heykellerle müzeyyen idi.¹

Mûmâ-ileyh vak'anüvis in beyânından müstebân olduğu üzere (532) harîkinden sonra İyüstinyanos bu çıkıntılı kısmı beyâz mermerden altı sütûnlu bir revâk üzerine oturdulmuş kubbeli olarak tekrar yaptırmış ve yukarı taraflarını aynı renkte mermerlerle ve heykellerle tezyîn etdirmişdi.

Garb cihetinde Ogüsteon Meydânı'na geçilmek için kapular vardı. (Mesi) dedikleri ve taydi kuledeki (s.144)Yaldızlı Kapu'dan biri şehri baştan başa kat' ederek umûmî meydânları Ogüsteon Meydânı'na rabt ve vasleden Dîvânyolu gelir. Bu cadde Ayasoyfa ve saray-ı imparatorî kurbünde nihâyet bulurdu.

Etrâfi revâklarla muhât olan Divânyolu sarayın medhalinden Forum Kostantin dediğimiz Çenberlitaş'a kadar uzanırdı.

Forum Kostantin mevki'i el-yevm meşhûdumuz olan Kostantin sütûnundan mu'ayyen olduğu üzere Çenberlitaş mevki'idir. Bu yol şâh-râh-ı imparatorî idi.

İmparatorlar herhangi bir seferden avdetlerinde bu yolu ta'kîb ederlerdi. Nikiforos Fakos, İstanbul'a muzafferden duhûlünde Yaldızlı Kapu'dan i'tibâren Forum Kostantine kadar bu yolu ta'kîb etmiş ve buradan Ayasofya'ya gelmiş idi.

Birinci Vâsilyos da Yaldızlı Kapu'dan girerek sarayın medhali olan halkeye kadar bu Dîvân yolunu ta'kîb eylediği gibi İyüstinyanos da bu güzergâhdan geçmiştir.

Ogüsteon civârında imparatorların heykelleriye müzeyyen (Milyon) denilen bir âbide vardı. Bu binanın kubbesine Hz. İsa'nın yalnız irâdât-beşeriyyesine mu'tekid *monothelete* imparator Filipikos Vardan Philppikos kendisi ve patrik Sergiyos ayakda oldukları ve etrâfında beş meclis-i rûhâni a'zâsı bulunduğu hâlde büyük kıt'ada resmini yaptırmış idi

Sarayın cebhesi şimdiki zamanın muhteşem mebânîsi gibi yek pâre olmayub birçok devâ'ir ve müşahhalâtın bir yere gelmesinde hâsıl olmuş idi. Bu daireler şu isimlerle yâd olunurdu.

¹ Paskal, s.258-529

[4] Mâhir bir cenerâl iken 962 senesi Ağustosunun on altısında imparator i'lân edilen müşârun-ileyh Müslümanlarla harb ederek, Kilikya'yı, Kıbrıs'ı, Antakya'yı ve Suriye'nin şimâl cihetlerini ânlardan istirdâd etmiş idi. (964) İstanbul'a avdet ederken Tarsus Kal'asının Kapularını da beraber getirmişdi. Antakya'nın istirdâdında Bizans cenerâli *Buzes*'in hayli himmeti görülmüşdü.

Triklinom:	yemek ve ziyâfet odası	<i>Triclinium</i>
Kubikolom:		<i>Cubibulum</i>
Kotion:	Yatak dairesi	<i>Cotion</i>
Deyavatika:	Piplotiko mabeyn dairesi	<i>Diabatica</i>
Fiyal:	ortası havuzlu şâdirvânlı avlu	<i>Phiale</i>

İmparator yaptırdığı bu resimle altıncı meclis-i ruhbânî (681-70) tanımamış oluyor. Çünkü bu altıncı meclis-i rûhânî Hz. İsa'nın sâlifü'l-beyân sıfatını kabûl etmiyordu. Fakat bi'l-âhire bu altıncı konsül öteki beş konsüle ilithâk etmiş idi.,

Kiliselerdeki tesâvirin şiddetle aleyhinde bulunan betşeken *Iconoclaste* Beşinci Kopronimos *Constantin V Copronyme* seviyye-i irfânı henüz inkişâf etmemiş hâm ervâh ile ecânib nazarında Ortodoks mezhebinin buhrân ve neş'etini gösteren bu resmi bi'l-âhire oradan hak ve izâle etdirdi.

(s.145) Milyon denilen bina asıl Ogüsteon Meydânı'nda olmayub garb ahâlinde Dîvân yolunun meydânındaydı.¹

Âsâr-ı kadîmenin tedkikâtından anlaşıldığına göre Zoksipos Hamamları, Forum Ogüsteon'un hâricinde ve bu meydânın garb cihetinde kâin sarayın ittisâlinde bulunan ve Foruma nâzır olan (Nomara) denilen daireye muttasıl idi. Dînî alaylarda imparator saraya dönerken Ogüsteon ve sarayın halke² denilen medhaline gelmeden milyondan geçerdî. Ayasofyanın son cemâ'at mahallinden çıkan³ müvekkeb hükümdârı Forum Kostantin'e gitmek isterse Mesi⁴ denilen divân yoluna geçmek

¹ Milyer, eski Bizans şehrinin Kapusu makâmında idi. Doktor Mortman'ın ta'yînine nazaran, (Milyer Dor) u Ayasofya'nın garbında Zoksipos Hamamları'nın şimalinde ve şimdiki Dîvân Yolu'nun birleştiği yerde aramak lâzım geliyor. Şu hâle göre, Kapunun mevki'ini Sultan Ahmed'de kadîm Millet bağçesiyle Ayasofya Câmi'i arasında daha doğrusu tramvayın yukarıya kıvrıldığı köşede aramak icâb ediyor.

Fi'l-hakîka 1432-1926 senesi Martı içinde Soğuk Çeşme yokuşundan yukarı doğru bir şirket tarafından lağım hafriyatı icrâ edilirken, tramvayın kıvrıldığı köşede tütüncü Acemin dükkânı hizâsında gâyet metîn temeller, oymalı cesîm mermerler, metîn tuğlalar çıktığını gördüm. Şübheden biridir ki oymalı, oluklu mermerler Milyer'in yatemel taşları yahud sütûnların kornişleri idi. Müttekaddimînin Milyer'in mevki'i hakkındaki tahmînâtı bu sûretle tahakkuk etmiş oluyor.

² Sarayın halke denilen Kapusu, Ayasofya Câmi'inin mevki'inde idi.

³ İmparatorlar Ayasofya tramvay yoluna nâzır Kapulardan ortadaki Kapudan çıkardı. Ayasofya'nın buradaki havlîsi vaktiyle pek vâsi' idi. Ve tramvay yolunu belki daha geriye doğru imtidâd ederdi

(1342-1926) senesi zarfında lağım hafriyatı icrâ edilirken Şifalar çeşmesinin karşısında tüccârdan Abûd Efendinin konağı önünde hâlis Horasân ve tuğla ile örülmüş metîn temeller ve bu temeller arasında mişeden hatıllar, büyük lofca çivileri çıktı. Bin kûsûr senenin bakiyyesi olan bu enkâz Ayasofya havlîsinin *atrium* temelleri idi. Hatıllar üzerinde Horasan ve kireç bulaşığı hâlâ duruyor bu bekâyânın çıktığı zemîn rutûbetden âri olduğu için hatıllar çürümemiş sanki bu gün duvar arasına konulmuş gibi sağlam metîn zuhûr etmişdir. Bu enkâz nezdimde mahfûzdur.

⁴ Labart "Saray" ser levhâli eserinde Milyonu *Million* Ogüsteon meydânının ortasında gösteriyor ki bunda hata ediyor [levha numro : 3]

içün mutlaka milyondan mürûr ederdi. Milyon ile sarayın medhali olan halke arasında Zoksipos *Zeuxippe* hamamları vardı ki imparator Forum Kostantin'den saraya gelirken bazen burada dururdu. Septimos Severiyos=Septim Sever tarafından inşâ etdirilen (193-211) ve bi'l-âhire büyük Kostantin cenâbından sütûnlarla, mermerler ve kıymetdâr heykellerle tezyîn kılınân bu hamam (532) senesinde meşhûr Nika ihtilâlinde yanmış ve müte'âkiben imparator İyostinos tarafından tekrar inşâ etdirilmişdi. Bu hamam İpodromos'un kurbünde ve sarayın medhali civârındaydı. Fil-hakîka Nika İhtilâl-i kebîrinde zuhûr eden harîk Zoksipos hamamlarıyla beraber sarayın dehlîzini de yakmış idi. Zoksipos Hamamları İpodromos'a muttasıl olmayub aralarında bir ev vardı.¹

(s.146)Vak'anüvis Paskal s.529-530 Pier Jil, İstanbul'un topografyası, s.79. Dükanej Hıristiyan İstanbul. Birinci kitab. S: 91

Milyon ile Halke arasında (Ahileos) *Achilleus*. Tesâdüf edilirdi ki bunun da yanında bir kapu vardı. Ahileos'un Zoksipos hamamı civârında diğerk bir hamam olması muhtemeldir. Mevzû'-ı bahs olan büyük kapunun garb cihetinde kâ'in Ogüsteon meydânına açılır. Kapulardan biri olduğu şübheden vârestedir.

Sarayın medhalinden İpodromos'a geçmek için ta'kîb edilen güzergâhdan birine Ahileos nâmı verilmiş idi.

Fi'l-vâkı' imparator Teofilos âlây-ı vâlâ ile saraya dönerken Ahileos yollarını ta'kîb ve Zoksipos hamamları önünden mürûr ederek Halke'den İpodromos'a gitmiş idi.

Burada bahsedilen güzergâhlar Ogüsteon Meydânı'nın etrâfını tezyîn eden sütûnlu mahallerden biri olduğuna şübhe yoktur.

Şu tafsilâtdan anlaşıldığına göre Ogüsteon'un şimâlinde Ayasofya, şarkında a'yân dairesi bulunmuş oluyor. Garbında ise bu meydâna geçilecek kapular vardı.

Ogüsteon yani Ayasofya meydânını Forum Kostantin yani Çenberlitaş'a rabteden dîvân yolu mezkûr meydânda nihâyet bulurdu. Yukarıda zikredildiği üzere bu cihetde İpodromo'un civârındaki Zoksipos Hamamları kurbünde bir nev' tâk-ı

¹ Urûc-ı İsa yortusunda İmparator (Milyon) geçdikden sonra, oradan halke tarîkiyle saraya girmiş idi. Büyük Paskalya'yı *paques* ta'kîb eden Pazartesi günü icrâ edilen alayda da imparator bu tarikle saraya dâhil olmuş idi.. Her iki cihetde imparator Forum Kostantin'den gelirken Milyon'dan geçmişdi. Fakat urûc-ı İsa yortusu münâsebetiyle Ahileos Milyon ile halke arasında zikredilmiş halbuki büyük Paskalyayı ta'kîb pazartesi günü merâsiminde Zoksipos zikrolunmuşdur. Burada aynı mevki'den bahsedildiği ağleb 10

zafer olan Milyon vardı. Dîvân yolundan meydâna geçmek için bunun kemerleri altından mürûr etmek lâzım idi. İpodromos kurbünde ve deniz cihetine doğru mebnî olan ikâmetgâh-ı imparatorînin Ogüsteon'un cihet-i cenûbesinde bir kapusu görölüyordu.

Bu cihetde İpodromos dediğimiz At meydânının bunca meydân ile hem-seviyye düz arâziyi kısmen Sultan Ahmed Câmi'î ve geniş havlîsi işgâl etmektedir.

Sultan Ahmed Câmi'inin inşâsında (H.1026; M.1610) vaktiye sarayın en kâdim kısmının mebnî.

İhtimâldir. İmparator Büyük Kapu kurbündeki Ahileos'dan da geçerci. Velâdet-i İsâ'da ise halkeden Ayasofya'nın (Orolociyon) *Horologion* dedikleri mahalle gelirdi. Ahileos'un bir hamam olduğu rivâyet ediliyor. Ahileos'un bir hamamı Zoksipos hamamları kurbünde olmayub İstratekiyon *Strategion* da gösteriliyor. İstratekiyon, Bâb-ı âlî mevki'inde idi.

Ahileos'un bir başka hamamı daha zikrediliyorsa da mevki'î gösterilmiyor. Bunun bir heykel olduğu da rivâyet ediliyor. Fil-hakîka Zoksipos Hamamı'nın etrâfında müte'addid heykeller vardı.

Zoksipos Hamamları kurbünde küçük bir hamamdan bahsediliyor ki Kitâbu'l-merâsim'de mezkûr Ahileos hamamı olsa gerekdir.

Yukarıda zikri geçen Ahileos kurbündeki Büyük Kapu'nun (Nikola Misaritis)in eserinde mevzû' bahs olan Ogüsteon'un garb cihetindeki kapulardan olduğunu şübhe yokdur. [Ebersoletİstanbul Büyük Sarayı. Sahîfe: 17, haşiye:2]

(s.147) olduğu arâzînin tesviyesine mecbûriyet hâsıl olmuş, Kabasakal'a ol sokağa¹ müvâzi arasta dediğimiz iki tarafı kemerli çarşu işte ol vakit inşâ edilmiştir.

Piyer Jil burasını ziyâret ettiği zaman câmi'in bu, yani şark ciheti denize doğru hafif bir meyl ile imtidâd edermiş. Sarayın tevsî'-i ameliiyesi işte bu cihetden

¹ Kabasakalda bu sokak Dâru's-sa'âde ağası Muslî Ağanın eski Türk tarz-ı mi'mârisinde ise bir sıra taş bir sıra tuğla örmeli fevkânî bir mektebi ve altında bir çeşmesi vardır. Mekteb Kabasakal hârikinde yandı. Çeşmenin suyu yaz kış akar. Kitâbe şudur:

H. Ağâ dâru's-saltanat yani Muslî Ağâ ol ferhunde zât
Bende-î cûd ve sühâsı hâs ve 'âm

Garka-i bahr 'atâsı kâ'inat çeşme bünyâd eyledi Allah için

Tazelendi çâr-rûkn ve şeş cihât

Hayrı cârîdir olan bî hesâb yevm-i akabî bâ'is-i fevz necât

Devletinde nâliyâ târîhidir

Geldi akdî çeşmeye ayn-ı hayât 1077

Ali İskender teberdâr-ı Hâssa

vâkı' olmuş ve muhtelif zamanlarda bu tarafda bağçeler ortasında birtakım yeni inşâ'ât vücûda getirilmiştir.

Saray-ı imparatorînin vaz'iyet mevki'iyeesi harîkulâde bir letâfet ve ihtişâm arz eder. Bir taraftan denize, Keşiş dağına ve Marmara'nın mavi dalgalarına gömülmüş adalara doğru uuzanan manzara hakîkaten şâhânedir, ulvîdir. Halic cihetine mûmettid olan manzara da başka bir zevk ve letâfet uyandırır. Meltem rüzgârlarıyla ve yahut boğazın latîf ve serin rüzgârlarıyla, her dem taze hayat yaşayan, saray-ı hükümdârî sedlerinde imparatorlar dünyanın iki

Septim Sever
Septime severe.

(s.148)kıt'asından muhtelif ve mütenevvi' eşya ve emti'ayı pâyitahta nakl ve îsâl eden gemilerin seyr ü seferini mağrûrâne temâşâ ile zevk-yâb olurlardı.

Forum, Ogüsteon Ayasofya Meydânı

Forum Ogüsteon dedikleri meydân Ayasofya'nın cenûb duvarlarıyla sarayın şimâl duvarına ilâve ve ilhâk [edilmiş binâlar arasında şimâlden cenûba doğru mu'tâd idi. Bu vaz'iyeti ta'yîn etdikden sonra şark ve garb cihetlerinin tesbîti keyfiyeti kalır. Meydânın şark cihetinde meydâna açılır (Monotiros) *Monothiros* denilenin Tek Kanadlı Kapu'yu Hâvî Sarayı'n sûru, a'yân dairesi ve nihâyet bakırcıların Meryem Ana Kilisesi vardı.

Kostantin ve Vâlidesi Eleni *Aynaruzde*

İmparator, Ayasofya'nın yukarı tabakalarının şark müntehâsından *Catechumenes* sarayına ahşâb bir merdiven vâsıtasıyla geçirdi. Ayasofya'nın cenâhlardaki tabakalara gerek zemîn katındakilere ve gerek birinci kâ'ide bulunanlara Katakomenos derlerdi. İmparatorun geçtiği tabaka cenûb tarafındaki tabakalardır.

Diğer cihetden sâlifü'z-zikr bakırcıların Meryem Ana Kilisesi'nden de Ayasofya Ma'bedi'ne yine bu merdiven vâsıtasıyla geçilirdi. Şu vaz'iyete göre Oğüsteon Meydânı şark cihetinde Ayasofya'nın binasından ileri geçemezdi. Hatta bu meydân Ayasofya'nın tamamıyla mümtehâsına da varamamak lâzım gelirdi. Eğer böyle olmuş olsa idi, Forum'a nâzır olan sarayın şimâl sûrunun Triklinyom *Triclinium des candidats* dedikleri binanın bütün cebhesince imtidâd etmiş olması lâzım gelirdi. Halbuki mezkûr Triklino'nun kapularından biri Mmagnevra= Magnavra Sarayı'nın büyük Triklinyom'nun *Atrium* Kapusu'na karşı idi

[1] *St. Marie Chalcopratiana*-- Labart bu kiliseyi şimdiki adliye dairesinin ön taraflarında Ayasofya Câmi'i havlîsinde Egri fâtihi Sultan Mehmed sâlis ile Selim sâni türbelerinin mevki'inde gösteriyor. Bazı mü'ellifler ise, Soğuk Çeşme yokuşunun alt başına Zeyneb Sultan Câmi'i'yle üst tarafında Lala Hayreddin Câmi'inin mevki'inde tahmîn ediyorlar.

(s.149)Yukarıki tafsilâtdan anlaşılacağı üzere, Forum'un hudûd-ı şarkıyyesi bir hat ile ta'ayyün etmiş oluyor ki, bu hattın mebde' noktası Ayasofya'ya ilhâk edilen mebânînin şark müntehâsından on metre kadar ba'd ve mesâfede bulunur.

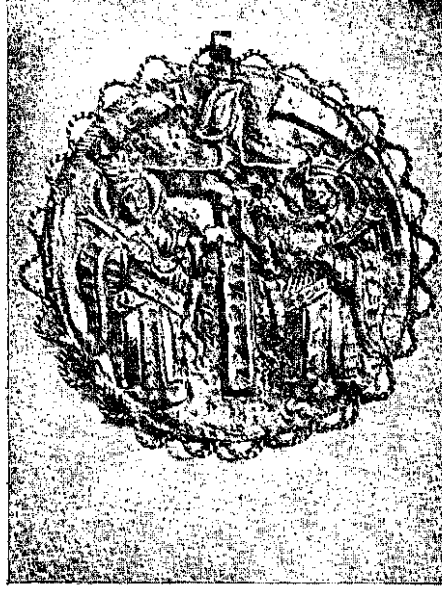
Ogüsteon'un garb hudûdu ise, sarayın bu cihetdeki hudûduyla ta'ayyün etmişti ki, bu hudûd burada mebnî (Numara) *Numera* denilen daireye kadar dayanırdı. Numara dedikleri daire Forum'a nâzır Vezoksipos Hamamları'na muttasıl idi. Fakat bu hamamlar, Forum'un hudûdu hâricinde idi. Fi'l-hakîka imparator Halke denilen kapudan çıkıp Forum'a geçerken halk numaraların önüne dizilirler idi. İpodromos'a gitmek üzere Forum'un cenûb-ı garbî kapusundan çıkar çıkmaz Zoksipos hamamlarına tesâdüf ediliyordu. Numaralar, Forum'un dâhilinde Zoksipos Hamamı ise, onun hâricinde bulunduğundan Ogüsteon'u garb cihetinden tahdîd eden hattın mebde' noktasını bu iki bina arasına vaz' edilmiştir.

Bazı âsâr-ı kadîmenin tedkikinden müstebân olduğu üzere Ogüsteon Meydânı, şimâlden cenûba yüz kırk ve şarkdan garba yüz yetmiş metre vüs'atında idi. Şu takdîre göre meydân hadd-i zâtında hâ'iz olduğu ehemmiyetle mütenâsib bir vüs'at ve cesâmetde değil idi. Nisbeten dar idi. Bununla beraber, Ayasofya ile Marmara yanî Ahur Kapu sahili arasındaki sahanın oldukça dar olduğu ve Ogüsteon'un umûmî bir meydân olmakdan ziyâde, Ayasofya ile saray-ı kayserîye mahsûs mahfûz vâsi' bir havlî bulunduğu nazar-ı dikkate alınmalıdır.

Fazla olarak Ogüsteon'un şimâlden cenûba doğru mümettid olan yüz kırk metrelik küçük cebheleriyle Paris'deki Vandom *Pl. Vendome* meydânının vüs'ati mukâyese ediliyorsa Ogüsteon meydânının daha vâsi' olduğu anlaşılır.

Meydânın zû erba'atü'l-izlâ' bir şekilde olup olmadığı muhtâc-ı tedkîkdir. Acaba Iyostinyanos'un mi'mârları, meydâna bu şekli mi vermişler?!

Bazı mü'ellifler meydânın dâ'ire şeklinde olduğunu iddi'â ediyorlar. Mü'ellifn-i kadîmeden Kodinos, İstanbul'un

**Kostantin ile vâlidesi Eleni
Madalyon**

(s.150)Mebânîsinden¹ bâhis eserinden meydânın dâire şeklinde olduğu haberini kabûl etmiyor ve mü'ellifler bundan hata etdiklerini söylüyor.

Mü'ellifler Zosimos'un fitratına istinâden Ogüsteon'un şekli hakkında beyân-ı mütâla'ât etmişlerdi. Halbuki Zosimos'un beyânât ve ta'rîfatının el-yevm Çenberlitaş dediğimiz Forum Kostantin'e âid olduğu anlaşılımıştır ki Ayasofya Meydânı'nda çok uzakda bir meydândır.

Ogüsteon Meydânı'nın etrâfındaki revâkları bidâyeten Büyük Kostantin yapmışdı, fakat İyostinyanos zamanında zuhûr eden meşhûr Nikâ ihtilâl-i kebîrinde bu revâklar mahv ve tahrîb edilmiş olduğundan ihtilâli müte'âkib İyostinyanos meydânı tevsî', revâkları tekrar inşâ ettirmiş idi. O vâkit revâklar meydânın dört cebhesini tezyîn etmek üzere çifte sütûnlar üzerine oturtulmuş idi. Meydânın zemîni mermer döşeli idi. Birçok mü'elliflerin eserlerinde mezkûr olduğu üzere meydân müte'addid kıymetdâr heykellerle donatılmışdı. Bu heykeller muhtelif duvarlarda, meydânın ân-ı harâbîsine kadar pâyidâr olanlardan en mühimlerinin zikr ile iktifâ etdik; fakat bunları zikretmeden rekz ve a'lâ ve imhâ edilmiş olduğundan meydânın ortasında bulunmuş olân (Milyer) *Milliaire*'den bahsetmeyi muvâfik gördük.

¹ Codin; *De cedificiis*: Paris: P.39

Milyer dedikleri Roma şehrinde; imparator Ogüst tarafından şehrın vasatına rehz ve ikâme edilen bir sûtûndan ibâretidir. Bu sûtûn mebdde' noktası idi. Devletin bütün büyük yolları, meyli i'tibârıyla bu noktadan hesâb ediliyordu.

Kostantiniye'den ise Milyer, dört tarafı kemerli bir nev' tâk-ı zafer şeklinde bir âbide idi. Âdeta Sultan Ahmed meydânındaki Alman imparatoru Giyom'un çeşmesi tarzında, ve fakat dört cebheli idi. ¹

Büyük Costantin
Constantin le Grand

(s.151) (Anonim)in *Anonyme* ta'rîfine nazaran Büyük Kostantin ile vâlidesi (Eleni) *Helene*² ortalarında bir salîb bulunan heykeli Milyer'in kubbesi altında mevzû' imiş. Kodinos'da, Anonim'in ifâdesini te'yîden, muşârun-ileyhimânın heykelleri o mevki'de bulunduğu, Sedenos'da, Kostantin ile vâlidesi Eleni'nin heykellerini hâvî olan kemerin şarka müteveccih idüğünü haber veriyor. Bu mü'ellifler, Milyer'i zikrederken yalnız bir kemerden bahsediyorlar. Fakat Nikitas, genç imparator İkinci Aleksiyos askerleriyle Sezar= Kayser İyoanis *Cesar Jean* askerleri arasında hâdis olan mukâteleden bâhis fıkralarında diyor ki: "Aleksiyos'un

¹ 1341-1926 senesi Şubatı içinde İstanbul mecrâlarının bir şirket tarafından inşâsı münâsebetiyle Soğuk çeşme yokuşu hafır edilirken Zeyneb Sultan Câmî'iyile Sakalar çeşmesi arasındaki sâhada üç metre derinliğinde Ayasofya

² Kostantin ile vâlidesinin bu şekilde Fener'de Defterdâr yokuşunda kâdim bir Bizâns Kilisesi olan Kanlı Kilise'de Bizans devrinden kalma yağlı boya tasvirlerini gördüm.

askerleri, muhâsımlarını Milyer'den def' ve tard etdikten sonra, bandıralarını kemerleri içine dikdiler; mü'ellifin bu cümlelerde cem' sîgası kullanmış olmasından anlaşılıyor ki, Milyer'in müte'addid kemeri vardı. Milyer'in şark cihetinde bir kemeri bulunduğu kabûl ediliyorsa, garb cebhesinde de diğer bir kemer bulunması lâzım gelir.

Bundan başka (Kitâbü'l-merâsim) de Milyer'den bahsediliyor, ve deniliyor ki: "Milyer altında birçok kimsenin toplanabilecekleri kemerleri, kubbeleri hâiz olduktan başka muhtelif cihetlerden içerisine girebilecek sûrette ötesinden berisinden delikleri de vardı..."

Binâen aleyh Büyük Paskalya haftasının ikinci günü Ayasofya'nın vaftizhanesinden¹ çıkan İmparator, Milyer'i geçer, ve Ayiyos Kostantinos² ma'bed-i husûsiyyesinin karşısında, üzerinde bir salîb merkûz sûtûna kadar Ogüsteon meydânına kadar ilerlerdi. Teblîğ-i velâdet-i İsâ *Annonciation* yortusunda icrâ edilen merâsimde de imparator aynı yoldan geçerdi. Bu münâsebetle icrâsı mu'tâd olan merâsimde vaftizhaneden çıkan imparator Forum'un şimâlinde bulunmuş oluyor demektir. İmparator Forum'da, Milyer'den daha aşağıda yani cenûb tarafında bulunan Ayiyos Kostantinos sûtûnuna gitmek arzû ettiği takdirde bu âbideden geçmek için şimâlden cenûba doğru yol almak mecbûriyetinde idi, bundan başka bir yol ta'kîb edemezdi. Diğer ahvâlde ise imparatorun, Milyer'in etrâfından mukâbil cihetden mürûr ettiği görülmüşdür. Yani cenûbdan şimâle geçdiği görülürdü. Bu cümleden olarak (İd-i hamsîn) *Pentecote* günü imparator Ayasofya'ya gitmek için halke denilen ikâmetgâh-ı hükümdârî *Chalce* dehlîzinin büyük kapusundan çıkar, şu hâlde, şimâle doğru teveccüh

ma'bedinin kâdim dış havlîsinin *Attrium* taş ve koyu kırmızı tuğla ile örülmüş metîn temelleri çıktığı gibi, tramvay hattının Dîvân yoluna döndüğü köşede (Tütüncü Acemin köşedeki dükkânı) kalın kalın beyaz mermerler bir metre kalınlığında koyu kırmızıya yakın renkde kûfegî taşlardan müteşekkil bina temelleri görüldü. Bu enkâzın delâleti de Forum Ogüsteon'un ortasında mebnî olduğu âsâr-ı kâdime de mezkûr Milyer'in temelleri olduğuna şübhe etmem.

¹ Ayasofya Câmî'inin siyâhane Kapusunun sağ tarafında, Sultan İbrahim ile Mustafa'nın ve bazı şehzâdelerin medfûn oldukları türbe vaktiyle vâftizhane *Raptistere* idi.

² *Chapelle de St. Constantin* – Labart'ın plânına nazaran Dîvân Yolu'nda Cevrî Usta mektebi mevki'i veya kurbünde olacak

Çünkü Forum Ogüsteon denilen Ayasofya Meydânı şimdikinden çok vâsi', Dîvân yolunda kâ'in Fîrûz Agâ Câmi'i ve karşısında mebnî Cevrî Usta mektebi hizâlarına doğru mümted idi. İşte, bizzât gördüğüm ve tedkîk etdiğim bu temeller o meydânın ortasında mebnî Milyer'e âid esâsât olduğuna kanâ'at hâsıl etdim. - Lamharda-

(s.152)etmek üzere cenûbdan hareketle (Orolökyon) *Horologion* dîvânhanesine gitmek için bu cihetden Milyer ile Ogüsteon'dan geçer ve Orolökyon'dan ¹ kiliseye girerdi.

İmparator Vasiliyos İstanbul'a girdiği zaman Forum'a cenûb tarîkiyle girmiş, ve Forum'daki Meryem Ana *St. Marie* mescidinde tazarru'da bulunduktan sonra, meydânın vasatından Milyer'e doğru ilerleyerek Orolökyon tarîkiyle Ayasofya'ya girmiş idi. Orolökyon, Forum'un şimâl tarafından mebnî idi.

Yukarıdan beri verilen tafsilâtdan anlaşıldığı üzere esbâb-ı mesrûde de imparator Milyer'i cenûbdan şimâle doğru ta'kîb etmişti. Binâen aleyh, Milyer'in Forum'un vasatında kâ'in dört tarafı kemerli ve her kemerin araları açık müstatîlü's-şekl bir binâ olduğu kabûl edilebilir. Mü'elliflerin ta'rifâtından anladığımızı göre Milyer denilen binâ Ayasofya havlîsindeki şadırvân veyâhud At meydânında bulunan Alman çeşmesi tarzındai ve fakat bunlardan daha geniş bir bina olacak.

Bundan mâ'adâ Kitâbü'l-merâsim ekseriyâ görüldüğü üzere, Ayasofya'ya giderken veyâhud kiliseden çıkıp saraya avdet ederken, muhtelif fırkaların ve rü'esâsının tanzîmat ve tekrîmâtını Milyer'in kubbeleri altında kabûl eder idi.

İmparator Ayasofya ma'bedine giderken ma'iyyetinde bulunan ekâbîr-i devlet bazen Milyer'in içinde atlarında inerlerdi. Mezkûr kitâbın Teofilos'un İstanbul'a sûret-i duhûlünden bâhis fıkralarında deniliyor ki: "İmparator Milyer'e varınca, burada a'yân atlarından indiler, ve sarayın ekâbîr zâbitânıyla sıralanarak cümlesi yaya olarak bi'r-i mukaddes'e Puits.Sacre kadar hükümdârı ta'kîb eylediler; ve orada imparator atından indi."

Bâlâdaki fıkralarında anlaşıldığı üzere, bi'r-i mukaddesle Orolökyon, ve vaftizhane Milyer'e oldukça yakın ve bununla berâber Ogüsteon'a vâsıl olmak için aralarında oldukça bir mesâfe vardı.

¹ Vaktiyle kilisenin vaftizhanesi *Raptistere* olan türbenin Kapusu önüne tesâdüf eden mahal, Orolökyon denilen sâ'at kulesi idi. Ayasofya'nın târîhinde pek mühim bir şöhreti olan (bi'r-i mukaddes) *Puit-Sacre* de burada kütübhanenin önüne müsâdifdir.

Ayasofya meydânında Milyer ile sarây-ı imparatorî arasında diğeri bir bina daha vardı. Buna, husûsî bir ma'bed *Oratoire* idi ve Ayios İyuanis Evangelistis *St.Jean l'Evangeliste* nâmına ithâfen yâd ediliyor idi.

(Labart)'ın planına nazaran, bu ma'bed Ayasofya Meydânı'nda adliye dâiresinin ön tarafında bulunmuş olacak

Bu ma'bed imparator Fokas (602-610) tarafından inşâ ve bidâyeten Ayiyos Fokas nâmına ithâf olunmuş idi. Fakat Afrika vâlisi İraklıyos'un, donanma ile gelerek, imparator gemileriyle İstanbul önündeki muhârebe-i bahriyede ihrâz-ı galebe etmesi ve İmparator Fokas'ın sefine içerisinde i'dâmı (6 Teşrîn-i evvel 610) üzerine makâm-ı hükümdârîye geçmesiyle, sâlifü'z-zikr Aya Fokas nâmı Ayiyos İyuanis Evangelistis nâmınâ tahvîl kılınmış idi.

Eski mü'elliflerin âsârının tedkîkinde, ez cümle İstanbul'un antikları hakkında on yedinci asırda yazılmış olan (Anonim) *Anonyme*'in mütâla'asından pek sarîh olarak anlaşıldığına göre, bu ma'bed Milyer'in hemen kurbünde ve fakat hâricinde inşâ edilmiş idi.

(s.153)Müverrih İmparator Yedinci Kostantin Porfiroye Nitas da bu ma'bede dâir ma'lûmât veriyor. Bu zâtın ifâdâtına nazaran, İyuanis Evangelistis Kilisesi, (Monotiros) *Monothyros* dedikleri sarayın kurbünde imiş.

Bu kapudan meydâna geçiliyordu, bu kapu a'yân dâiresinin kurbünde idi. İmparator Aleksiyos ile Sezar *Cesar* askerleri arasında, Ayasofya Meydânı'nda vukû'a gelen muhârebeden bahseden Nikitas da bu ma'bedin mevki'ini sûret-i kat'iyede ta'yîn ve irâ'e ediyor.

Hâtır-ı nişân-ı kâri'indir ki kayser lakabını alan Branas *Branas* askerleriyle gelüb [1185] saraya ta'arruz etmiş idi. Bunlar Milyer'i işgâl ettikten sonra şark tarafındaki revâkı üzerinden imparator askerlerine ok atmışlar idi. Fakat hükûmet askerleri şafakla beraber saraydan çıkmış ve mevzû'-ı bahs kiliseyi işgâl ederek muhâsamalarını Milyer'den def' ve tard ile orasını zabtetmişlerdi.

Hülâsa-i kelâm mü'ellifin-i kadîmenin beyânat ve ifâdâtından anladığımızı göre Sen jan= Ayiyos İyuanis ma'bedi Ayasofya meydânında sarayın sûru hâricinde ve Milyer'in karşısında mebnî idi.

Çünkü imparatorun askerleri bu ma'bedin sukfu (Diipyon) *Diippion* nâmını alan biri tarafından inşâ edilmiş idi. Mevki'in bu nâm ile iştihârî ise İmparator Fokas'ın oraya vaz' etdirmiş olduğu iki bargir heykelinden nâşî idi. (Bandori) nin

(Anonim)inde böylece mezkûrdur. Mevki'in bu nâm ile yâd edilmesi, ma'bedin de bizzât (Diipyon) nâmı ile iştihârına bâdî olmuşdur.

Ogüsteon'daki Âsâr-ı Âliye

Ogüsteon Meydânı'nı tezyîn eden heykeller meyânında en mühimi İmparator İyostinyanos'un at üzerinde tunçdan ma'mûl heykeli idi¹ Pek san'atkârane yapılmış olan bu heykel, tunç kaplamalı bir kâ'ide üzerinde beyaz mermerden ma'mûl yedi kademeli bir sath üstünde, a'yân dâiresinin karşısında mevzû' ve merkûz idi.

Bu heykel, (Labart)ın plânında Ayasofya Câmi'inin cenûba nâzır kapusunun [el-yevm câmi'e girilen meydâna nâzır musanna' Kanadlı Kapsu'dur.] girerken sağında vaftizhanenin [Sultan İbrahim ve Mustafa'nın medfûn oldukları türbedir] garb istikâmetinde gösterildiğine bakılırsa havlîdeki Sultan Mahmud ol şadırvanının bulunduğu yerde bulunmuş olacak. Zaten Mortman da heykeli burada gösteriyor. Şâyân-ı hayret bir san'at eseri olan bargirin yüzü şarka müteveccih idi.

(s.154)ediyor: Tunçdan ma'mûl olan bu bargirin üzerinde imparatorun cesîm bir heykeli vardır. Bu heykel de tunçdandır. Heykel elbisesi i'tibârıyla şâyân-ı hayret bir hâlde idi. Bu elbise Aşil = Ahilaos'un elbisesine müşâbih idi. Libâs aşağıya kadar inmez, dizleri çıplak idi. Arkasındaki zırh-ı libâs, kahramanların giydikleri zırh gibi idi. Başında bir miğfer vardı... Yüzü şarka dönmüş ² sanki Acemler üzerine yürümeğe mehyâ bir vaz'iyetde idi. İmparatorun sol elinde bir küre-i mücesseme var

¹ Sahîfe 27

² Salzenberg Ayasofya hakkındaki büyük eserinde [Levha 9-10] Alt *Christliche Bandenkmal von Constantinople* İyostinyanos'un heykelini Ayasofya ma'bedinin son cemâ'at mahallinin *Exonarthex* önündeki havlîde gösteriyorsa da bütün mü'ellifler bu meşhûr heykeli Ogüsteon'da irâ'e ediyorlar. Fakat bunda hata ediyor. Zonaros kitâbında bu heykelden bahsederken: "Büyük kilisenin önündeki havlîde merkûz idi..." diyor, fakat şurası muhakkaktır ve Dökanj'ın enzâr-ı dikkat vaz' ettiği vechle Ogüsteon Ayasofya ma'bedinin başlıca bir havlîsi addediliyordu.

Bütün mü'ellifler imparator İyostinyanos'un başının şarka müteveccih olduğunda müttehîdü'l-beyândırlar. Şu vaz'iyetde sanki Acemleri tehdîd ve ânların üzerine yürümek istiyormuş idi.

Bu böyle olduğu halde mûmâ-ileyh, Salzenberg imparatorun başını garba müteveccih olarak gösteriyor. Bu bâbdaki hatanın Bonde Lemoneti tarafından İstanbul'un ta'rifât ve tasvîrâtına dâir yazılıb müverrih Siname'den *Cinname* sonra Dökanj'ın neşrettiği eserden münba'is olduğuna şübhe yoktur. O eserde şu satırlar okunuyor: "*Ad occilentem oum avec situea droite edxtra minatur*" yani Bonde Lemoneti, imparatorun heykelini görmüş idi. Pirokopyos'dan a i'tibâren bütün mü'elliflerin beyânat ve ifâdâtına muhâlif olan şu tezat bize o kadar garîb geldi ki, Dökanj'ın tab' ve neşrettirdiği bundan Bonde Lemoneti 'nin eserini mütâla'a ve tedkîke mecbûriyet hâsıl oldu, kütübhane-i imparatoride mahfûz bulunan bu eserin tedkîkinde gördük ki, orada Dökanj'ın tab' etdirdiği vechle, *Ad. accidntem* değil *orientem* ta'biri mezkûr ve muharrerdir.

Demek Bonde Lemoneti, bu husûsda bütün Bizans müverrihleriyle hemfikirdir.

Sehv-i tertîb veya tab'dan ileri gelen şu hata Salzenberg'in hatasının yegâne sebebidir.

Labart: İstanbul'un Saray-ı İmparatorisi
Hâşiye: sahîfe 35

idi, sağ elinde sanki barbarlara hudûdlarını tecâvüz etmemek için evâmir i'tâ ediyormuş gibi şarka doğru uzanmış idi.

Bu heykel, İmparator Teodosyos'un 7400 libre ([bir libre takrîben 150 dirhem yahud 500 gram sıklisinde idi] sıklıetde olub İmparator İyostinyanos tarafından eridilen heykelin yerine vaz' ve rehz edilmiş idi.

Bunda Lemoneti diyor ki "Heykelin kâ'idesinin irtifâ'ı yetmiş kode *Coudes* den [takrîben otuz bir metre] aşağı değil idi. ¹ Kânûnî Sultan Süleyman zamanındaPiyer Jil İstanbul'u ziyâret ettiği vakit heykelin kâ'idesi duruyormuş fakat heykel parça parça edilerek dökümhaneye gönderilmiş idi. O târîhde orada bazı parçalarını görmüş: Ta'rîfâtına göre imparatoru temsîl eden vücûdun bacakları Piyer Jil'in boyundan daha

(s.155)uzun, burnu dokuz pûsdan ² ziyâde imiş. Bargirin tırnağını ölçmeğe muvaffak olmuş o da dokuz pûs imiş. Şu tafsîlâtdan anlaşılıyor ki heykel fevkâlede bir cesâmetde idi.

Heykelin ta'yîn ettiğimiz mevki'i mü'ellifin-i kadîmenin bu bâbdaki beyânâtıyla tamamıyla mutâbıktır, ânlar da bu mevki'i gösteriyorlar.

Prokopiyos, Ogüsteon meydânında, a'yân dâiresinin önünde gösteriyor. (1423) senesinde İstanbul'u ziyaret ettiği zaman heykeli henüz kâ'idesi üzerinde mevzû' ve merkûz olarak görmüş olan Bonde Lemoneti, bunun Ayâsofya meydânının hâricinde cenûb tarafında olduğunu söylüyor. Kâ'idesinden başka bir şey görmemiş olan Piyer Jil, beyânât ve ta'rîfâtında daha vâzıh, daha sarîhdir. Bu zât heykeli, Ayâsofya ma'bedinin garba nâzır zâviyesi kurbünde vaz' ve irâ'e ediyor.

Kostantin Sütûnu

Colonne de Constantin

Ogüsteon meydânında Milyerden daha aşağıdan yani cenûb cihetinde Ayyos Kostantinos nâmına bir sütûn, ve sütûn-ı ma'bed-i husûsiyyesi *Oratorie* nâmıyla dahi yâd edilen Ayyos Kostantinos ma'bedi *Chapelle* vardı.

¹ *Coudee* --Dirsekden parmak ucuna kadar, yani yarım metreden ibaret eski bir ölçüdür.

Müverrih Ginamos *Cinname*'yi, müte'âkib Dökanj'ın neşrelediği Bonde Lemoneti'nin yazma eserlerinde "Kütübhane-i imparatorî eskî Latince metîn numara 4825] bunun aşağısında görülen yedi yüz arşunluk *Septigentorum Cuibtorum alta videtur* ibareleri mezkûrdur. Fakat bedihîdir ki, at üzerinde cesimü'l- cüsse bir heykeli hâmil olân bir kâ'idenin 700 kode (tahmînen 300 metre) irtifâ'ı olamazdı. Bunu yedi yüz *Septuagiuta* diye okumak lazım gelir ki Bonde Lemoneti'nin kütübhane-i impaatorîde mahfûz Latince diğer yazma bir eserinde (numara 4824) ibârede bu kelime muharrerdir. Üçüncü yazma bir eserinde (numara 4823) yine (yedi yüz) kelimesi okunuyor.

² Pûs: *Pouce* ayağın baş parmağı kademin on ikide biri, parmak [takrîben 27 milimetre]

Bu küçük kilisenin (Sütûn ma'bedi) nâmıyla da yâd edilmesi Forum'un cenûb kısmında bâlâsında bir salîbi hâvî sumâkîden ma'mûl büyük bir sütûnun arka tarafında, Forum'da mebnî bulunmuş olmasından nâşî idi.

Bu küçük ma'bedin Ogüsteon'a nisbeten, garb cihetindeki vaz'iyetine gelince bu da, birtakım üserâ-yı ecnebiyyenin Forum'da imparatora arz eyledikleri ta'zîmât ve tezellumâtдан bâhis (Kitabü'l – merâsim) in mebâhis-i mahsûsasında irâ'e ve ta'yin edilmiştir. Bu kitabın merâsim-i mezkûreye âid fıkraları okunursa Forum'un şarkında mebnî olan a'yân sarayının Ayiyos Kostantinos du'âhanesinin *Oratcire* mukâbil cihetinde kâin idüğü anlaşılıyor.

Medeniyetin terakkîsiyle birkaç asırdan beri terk edilmiş olan merâsim-i mezkûre hadd-i zâtında oldukça şâyân-ı dikkat ve ehemmiyet olduğundan bazı esâslı tafsîlâtını kâri'in-i kirâmın enzâr-ı dikkatlerine vaz'ını mûcib-i istifâde gördüm. Halke denilen tarîk ile dehlîz tarîkiyle saraydan çıkan imparator Bi'r-i mukaddes *Puits-lacre* tarîkiyle Ayâsofya'ya girerdi.

Orada,Hz. Meryem'in ezkâr-ı cemîle ve evsâf-ı âliyesinden bâhis olan ilâhîler dinledikten ve tazarru'âtta ve âdât ve tâ'âtta bulunduktan sonra oradan çıkar, önünde imparatora mahsûs bandıra bulunduğu ve ma'iyeti ve ricâli kendisini ta'kîb ettikleri hâlde üzerinde bir salîb-i merkûz bulunan sumâkî sütûnâ doğru yürür, ve salîbin mevzû' bulunduğu kâ'idenin üstündeki kademeli taraça üzerinde dururdu.

Patrik dahi ma'iyetinde bütün ruhânlar bulunduğu hâlde imparatorun çıktığı kademeli taraçaya çıkar fakat

(s.156)salîbi takdîs ettikten sonra Kostantinos du'âhanesine *Oratoire* girerdi, ve şu hâlde imparator salîbin bulunduğu yerde yalnız kalırdı.

Bu esnâda elleri bağlı, ve muzaffer askerlerin iyâdî-i muhâfazasında bulunan üserâ-yı harbiye a'yân dâiresiyle mahkeme *Pretoire* içerisine dizilirlerdi. Diğer birtakım askerde düşmandan iğtinâm olunan bayrakları ellerinde bulunduğu hâlde dururlardı.

Yüksek rütbeli diğer bir zâbıta da meydânın isti'âb edebileceği mikdârda üserâyı Forum'un ortasına getirir dizerdi. Herkes yerli yerine durduktan sonra mağnîlerin re'isi zafer marşını tegannî eder ve hâzır bulunan bütün halk da hep bir ağızdan tegannî ederlerdi. Tegannî bitdikden sonra üserâ-yı harbiye içerisinde en yüksek rütbede bulunanı imparatorun önüne getirilir, o da secde edercesine yerlere kapanırdı.

Bu vaz'iyet üzerine imparator sağ ayağını esîrin başına koyar ve elinde tuttuğu kargıyı boğazına dayardı. Bu esnâda bütün üserâ yerlere yatarlar, ve ellerinde düşmandan aldıkları bandıraları tutan askerler de bu üserâyı yerlere sererlerdi. Üserâ, bu münâsebetle tegannî edilen şarkı bitinceye kadar bu vaz'iyet-i elîmede kalırdı.

Şarkının her durak yerinde, halk “Yâ Rab merhamet et” *Kyrie eleison* niyâzını tekrar ederdi.

Son râsime olmak üzere Patrik, “Sen, hâlık-ı a'zâmsın zirâ sen gafûr ve rahîm ve insanlara müşfik ve muhibsin!” sözleriyle başlayan bir du'â okuduktan sonra üserâ, yerlerinden kalkarlar ve imparatorun ayakları altına aldığı re'îs-i üserâ da geri geri ve başını çevirmeden evvelce bulunduğu yere gelir, dururdu.

Müte'âkiben orada toplanmış olan halk imparatorun medh ü senâsına mütezammin şarkıları terennüm ederler, ve imparator da Forumdaki Panayiya *Pte-Maire* küçük kilisesine libâs-ı zaferini bıraktıktan sonra sarayına avdet etmek üzere atına binerdi. Patrik de eşeğine râkiben Patrikhaneye avdet eyler idi.

İpodrom- İpodromos – At Meydânı

De l'Hisppodrome

Kostantin, devletin yeni bir pâyitahtı olmak üzere Bizans şehrini tevsî'e karar vermeden evvel, Roma İmparatoru Septim Severe, kendi eliyle tahrib ve ahâlisini katl-i âmm etirdiği bu şehri i'mâra teşebbüs ettiği zaman evvel be-evvel İpodrom'dan başlamış idi. Bu iş öyle ehemmiyetsiz bir iş değil idi. Bir At Meydânı ve târîhde inşâ edilen taş sütündan i'tibâren ikâmet edilmek üzere kubbeli kemerli binalar vücûda getirmek için oldukça vâsi' bir meydâna ihtiyaç vardı. Bundan mâ'adâ Septim Sever şimâl cihetinde At meydânının re'sini teşkîl eden müstakîmü'l-hutût cihetini ve yarış mahallinin sağ ve sol taraflarındaki merdivenlerin büyük bir kısmını da evvelce inşâ etmiş idi.

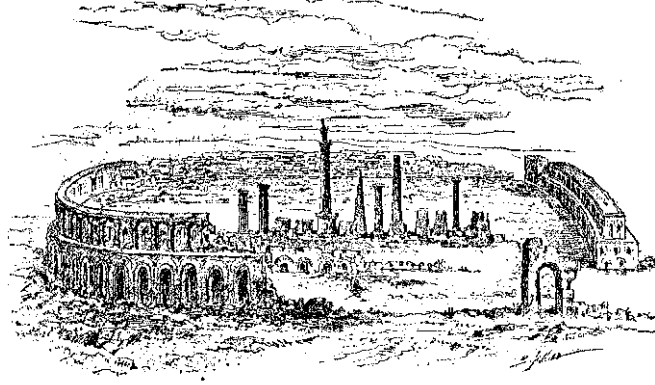
Roma'ya avdete mecbûr olunca bu azîm işi nâ tamamı olarak bırakmış idi. Kostantin ise ahâlinin oturmalarına mahsûs basamakları ve cenûb-ı müntehâsındaki dâirevî kısmı ikmâl etmiş ve Espina *Spina* denilen imparatora (s.157)mahsûs mahfeli ve At Meydânı'nın şimâl tarafında hudûdunu teşkîl eden müstakîmü'l-hutût duvarın üstünde mevzû' oyun mahfellerini inşâ ettirmiş idi. O zamandan beri Büyük Teodosyos zamanında Espina üzerinde At Meydânı'nın orta yerine granitden ma'mûl Mısır dikili taşını rezk ve i'tilâ etdiler. Bir müddet sonra da

aynı istikâmetde Espina'nın cenûb ciheti müntehâsına doğru kâmilten tunç levhalarla kâbilî bir dikili taş vaz' ve inşâ kılındı. Mürûr-ı zaman ile hayli hiasâra uğrayan bu iki dikili taş el-yevm mevcûddur.

Mısır'dan getirilen dikili taş At Meydânı'nın merkez noktasını işgâl eder. Ve bu taşdan mülga Ticaret Nezâreti binasının önünde merkûz sûtûna doğru bir hatt-ı müstakîm resmedilirse büyük mihverin istikâmetini kat'î sûrette göstermiş olur.

Sırık oyunları Romalılar'ın hayatında büyük bir eser-i heyecan ve sürûr idi. İpodrom'da eski Roma cumhûriyetinin forumu makâmına kâ'im olmuş idi.

At Meydânı büyük hâdisâtın cereyânı idi. Halk veya ordu imparatorun bu mahalde resmen hükümdârlığını

İpodrom
L'Hispodrome

i'lân etdikleri pâyitahtda buldukları zaman da imparatorlar bizzât bu meydâna gelir yarışları seyretmekden geri kalmazlardı.

Şu sebeplerden dolayı Kostantin İpodrom'un inşâsını arzû ettiği saraya rabt ve ilsâk etmeğe karar verdi. Anlaşıyor ki o vakitten beri Kostantin'in yapdıracağı bütün mebânî ve mü'essesât, Septim Sever'in İpodrom'a verdiği istikâmet üzere mebnî olacaktı.

Kostantin evvel be evvel imparatorların yarış oyunları başlamadan kabûl merâsimini icrâ etdikleri (Katizma) *Cathisma*'nın arka tarafında bir saray inşâ etdirdi. İmparatorlar saraydan taht-ı hükümdârînin mevzû' olduğu katizmaya çıkarlardı. Yarış meydânına nâzır olan bu sarayın İpodrom'un büyük mihverini bir hatt-ı şâkûlî

(s.158) ile mü'esses olması lâzım gelirdi. O târîhde mukteziyyât-ı dñniyye, hayatın bütün safhâtına hatta oyunlara bile iştirâk eder idi.

Kostantin, İpodrom'un şimâl cihetindeki duvarı üzerine (Sent- Etyen) nâmına bir kilise yaptırdı. Merâsim-i umûmiyeye hiçbir zaman erkeklerle beraber iştirâk etmeyen saray -ı hükümdârî kadınları işte bu kilisenin pencereleri arkasından At Meydânı'nı seyr ü temâşâ edebiliyorlardı. Demek ki Sent- Etyen kilisesinin mihveri At Meydânı'nın mihverine şâkûlî bir vaz'iyetde mütesâviyen bulunmuş oluyor.

Kostantin'in At Meydânı'nın kurbünde inşâ etdirib Dafne Saray' Le Palais de Daphni ında denizi görebilmek için aynı istikâmet ve vaz'iyetde idi.

Bunun böyle olduğunu Pirokopyos'un ve Yakturyalar'ın isyânı menkîbesinde haber verildiği vechle, saraydan katizma'ya gitmek üzere Kostantin'in yaptırdığı yolun bir hatt-ı müstakîm üzere bulunmuş olmasıyla sâbitdir.

Sarayın caddesi *Peripatos* denilen bu yol on dokuz yataklı Yeriklinos'un cenûb cebhesine muttasıl idi. Bunun bu vaz'iyetde olduğu, bina-yı mezkûrun vaz'iyetde olduğunu, bina-yı mezkûrun vaz'iyetini kâfi derecede ta'yîn ediyor. Hulâsa on dokuz yatağın önünde inşâ edilmiş olan büyük Yeretoryaların salonlarıyla Dafne sarayı'nın medhalini teşkîl eden havlîlerden saray-ı imparatorînin başlıca mebânisinin istikâmetine bulunmuş olacak.

Biraz cür'etle söyleyebiliriz ki sarayın Forum'a (Ayasofya Meydânı) nâzır cebhesi İpodromun büyük mihverine bir hâtt-ı umûmî olarak çizilmiş idi. Pek ziyâde şayân-ı dikkatdir ki, At Meydânı'nın büyük mihveriyle Ayasofya'nın büyük mihveri temdîd edilecek olursa, nokta-i tekâtî'larına doğru bir hatt-ı müstakîm teşkîl eder.

Yeni Ayasofya'nın mihverne bu istikâmeti vermelerine sebep, bir eser-i tesâdüf değildir. Bu bir hakîkatdir, mes'ele şu sûretle tenevvür etmiştir.

Viktorya ihtilâlinde Teodosyos tarafından inşâ edilen Ayasofya Kilisesi ve Forum'a muttasıl olan dehlîz ile sarayın müştemilâtı kurtulabilmiş idi.

Katizma Sarayı'yla Dafne Sarayı on dokuz yatağın Büyük Teriklinos bu âfetden masûn kalabilmiş o ihtilâl-ı kebîr ve harîk-i hâ'ilden masûn kalabilen bu mebânî, yangınla târmâr olan mebânînin tekrar inşâsı için plânın tanzîminde büyük bir te'sîr ve nüfûzu görülmüştür.

Daha vâsi' bir plân üzerine tekrar inşâsı lâzım gelen kiliseye gelince İyostinyanos'un mi'mârları, iki mühim noktayı mîzân-ı tedkîke vaz' etmeğe mecbûr edilir. Bir taraftan o târîhde kilisece kabûl ve intihâb edilen usûl ve âdâta ittibâ'an

mukaddes *Sanctuaire*, şarka dönmüş olmak lâzım geliyor. Diğer cihetden ma'bed Forum'a nâzıran saraya müteveccih olmak bulunmak îcâb ediyordu. Sarayın vaz'iyeti irtifâ'ı Forum'a nâzır olarak şimâle müteveccih olduğu cihetle ma'bedin medhal-i esâsîsini oraya vaz' ve inşâ etmek kâbil değil idi. Ma'bedin bu cebhesi, saraya nâzır ve müteveccih olmuş olsa idi, medhalin cenûb cihetine açılması lâzım gelirdi ki, bu vaz'iyet, mukaddesin şimâl istikâmetine müteveccih olmasını mûcib olurdu.

(s.159)Mukaddes şarka doğru döndürmekle kilisenin cenûb cihetindeki duvarının da saray-ı kayserîye müteveccih olmasını iktizâ edecek idi.

Mi'mârlar hareketlerinde tamamıyla serbest olmuş olsalar ve bir sebep-i mütekaddim bulunmamış olsa idi, teşkîlât-ı ruhânîyeye tebâ'an kiliseyi tamamıyla şarka müteveccih olarak inşâ ederler, ve bu istikâmete nazaran da Forum'a nâzır olan saraya Büyük Kilise'nin istikâmetine mütevâzin bir istikâmet verirlerdi.

Fakat Ayasofya'nın mihverî garbdan şarka tevciye ve tersîm edeceklerine ânu cenûba doğru meyletdirmeğe ve bu sûretle mukaddese şark, cenûb-ı şarkî bir vaz'iyet vermeğe mecbûr olmuşlardır.

Bu hâdiseyi îzâh edebilecek yegâne sebep, Yeni Ayasofya'nın inşâsı husûsuna ikinci sebebin ikmâlî sâ'ik olması keyfîyeti, yani ma'bedin cenûb duvarını Forum'a Saray-ı Kebîr-i Kayserî'nin cebhesine bu saraya mütevâzin bir istikâmetde inşâ edilmesi mes'elesidir.

Şurası muhakkaktır ki, mâdâm ki Ayasofya'nın büyük mihverîyle İpodrom'un mümted büyük mihverî bir zâviye-i kâ'ime teşkîl ediyor. Kilisenin cenûb duvarına nâzır olan sarayın tekrar inşâsı bu duvar vaz'iyetinde lâzım geliyordu ki, bu vaz'iyet İpodrom'un büyük mihverîne bir hatt-ı müstakîm istikâmetinde idi. Şunu da anlamak lâzım geliyor ki Ayiyostinyanos'un mi'mârları sarayın harîkzede olan aksâmını bu istikâmetde ihyâen inşâyaya mecbûriyet görülmüş ve sarayın harîkden masûn kalan aksâm-ı mühimmesi ânları bir mecbûriyet tahtında bulundurmuş ise mi'mârların daKostantin'in yapıtdığı kadim binaların aynı istikâmet vaz'iyeti üzere binalar yapırdıkları üzerine ihtimâl verilir.

Hıristof Bonde Lemoneti ile Kânûnî Sultan Süleyman devrinde İstanbul'u ziyaret eden Piyer Jil, İpodrom hakkında epeyce ma'lûmal veriyorlar.

Bunlar İstanbul'u ziyaret ettikleri zaman At Meydânı'nın tabakalarıyla etrafını muhît olan duvarları henüz hâl-i harâbîde ve fakat birçok aksâmı mevcûd ve meydânın çevresi tamamıyla mersûm imiş.

Şu beyânâta nazaran At Meydânı'nın tûl ve arzını ve oradan i'tibâren Forum'a ve buradan saraya kadar mesâfesini ta'yîn etmek kâbilidir.

1550 sene-i mîlâdiyesinde İstanbul'u ziyaret eden Piyer Jil diyor ki "Sarayın sınırı hâricinde ve sınırdan yetmiş kadem uzakda bu sarayın sûununun kapuları vardır.

Sarayın sınırından i'tibâren İpodrom'a kadar bütün yokuşlar hafifçe meyillidir. Ayasofya'dan i'tibâren, At Meydânı muntehâsına kadar cenûbdan garba doğru yedi yüz kademden fazla tûlde bir meydân vardır. İpodrom'un uzunluğu iki üstâd ve genişliği bir üstâddir. Zemîn tabî'aten değil, fakat amele eliyle işlenmiştir.

Marmara denizine nâzır cenûb cihetinin üç tarafından şarka müteveccih üç yokuş vardır. Bu yokuş garba doğru gayet sarpdır. Marmara cihetinde, bu yokuşlar mürûr ve ubûru çetin ve uçurum olduktan başka aşağı yukarı 50 kadem diklikde ve mürtefa'dır.

(s.160)At Meydânı ile Marmara Denizi sahili arasında 400 kadem genişliğinde bir ovaave bu ovanın ortasına Yanos-Serkiyos Ma'bedi vardır.

Üstâd denilen mesâfe ölçüsü mahal ve memleket ve zamana göre değişiyor. Piyer Jil'in, burada bahsettiği üstâd, İstanbul mesâfe ölçüsüdür ki, bu da Olimpos üstâdıdır. *Stade Olympique*¹. Bununla beraber bu üstâdın ba'd ve mesâfesi hakkında i'tilâf-ı efkâr yokdur. Mîl-i Rûmânî elyon (el-yevm) 1481 metre 75 santimetre, ve üstâd da yuvarlak hesâb üzere 185 metre tahmîn edilmektedir.

Binâen aleyh üstâdı 185 metre olarak kabûl ve merkezde merkûz olan granit dikili taşın şimâline 185 metre cenûba doğru, İpodromus'un büyük mihveri üzerinden hesâb edecek olursak İpodromus'un tûlünü bir dereceye kadar muhakkak sûretde takdîr etmiş oluruz.

Floransalı Hıristof Bonde Lemoneti, İpodromus'un vüs'ati hakkında ma'lûmât i'tâ ediyor. Bu zât diyor ki: "İpodrom tûlen 640, arzen 124 kol

¹ Müşârun-ileyh imparatorun medfeni olmak üzere Vefâ Yokuşu'nun üst başında ve Vefâ Karakolhanesi'nin alt tarafındaki su hazînesinin karşısında Çınarlı Kahvehane'nin ittisâlindeki sokakdan içeri girince büyücek bir arsanın soluna tesâdüf eden duvara mulâsık bir künbed gösteriliyor. Askerî Müzesi ve Feth-i Kostantiniyye" nâm eserin mü'ellifi ve muharriri Ahmet Muhtar Paşa merhûmun tahkîkâtına nazaran Kostantin Samatya'da Soli Manastır'da medfün imiş. Balıklı'da olduğu da mervîdir.

vüs‘atındadır.” Eğer on beşinci asırdaki kol tûlü şimdiki gibi idiyse ki öyle olması muhtemeldir. Bonde Lemoneti’nin 680 kolu 372 metreyi gösteriyor, demek ki bu da At Meydânı’nın tûlünü irâ’e ediyor.

Halbuki Piyer Jil bu mesâfeyi 370 olarak gösteriyor. İki sûtûn takdîri arasındaki iki kol farkı şâyân-ı ehemmiyet değildir.

Meydânın genişliğine gelirse Bonde Lemoneti 124 kol olmak üzere gösteriyor.

(Boğaziçi ve İstanbul) eserinin muharriri olan Doktor Detye diyor ki: “İstanbul, vilâyâtı yağma etdi ama, ecnebîler de bu merkez-i hükûmetin servetini (âsâr ve âbidât vesâire demektir) o derece soydular ki bu yağma netîcesinde burada pek az âsâr-ı atîka kalabilmiştir. Bununla beraber ve âmiyâne sözleri büyük bir kayd-ı ihtiyâtla telakkî etmelidir. Kostantiniyye bekâyâ-yı âsârını yine fahr ve gurur ile gösterebiliyor. Zîrâ dünyanın hiçbir memleketi İstanbul’daki âsâr-ı bâkiye ile kıyâs edilemez.

Bizanslılar zamanında olduğu gibi bugün dahi bomboş duran bir meydân varsa o da İpodrom dedikleri At Meydânı’dır. At yarışları vesâir oyunlar hep bu meydân ve sa’ya icrâ edildiği gibi, birçok vekâyı’-ı mühimme insâniyeti lekedâr edecek bazı hâdisât-ı fecî’a da yine burada cereyân etmiştir.¹

(s.161)İpodrom, Bizans’ın en eski bir meydânı olup vaktiyle daha küçük ve Sarayburnu’na yakın idi. Bu meydânın tanzîmine imparator Siveros başlamış, Büyük Kostanin tarafından ikmâl edilerek İstanbul şehrinin te’sîsine müsâdif her sene icrâ edilmek üzere (At Yarışları)nı ihdâs eylemiştir. Bu meydânın etrâfında evvelce at nalı şeklinde yüksek bir duvar vardı. Oyuncularla seyirciler bu meydâna üç kapudan girerlerdi.

Bu kapulardan birincisi (Antakya Kapusu) nâmıyla ma’rûf olub imparatorların dâhiline tahsîs edilmiştir. İkincisi (Decim) (öncü demektir. Decime) Üçüncüsü (Bâb-ı merde)² nâmıyla meşhûr idi. Bu meydânın içerisinde dâiren mâdâr üstleri kemerli hücreler (revâklar) ve her hücrenin mermerden merdiveni vardı.

¹ Ez cümle Birinci Leon (-7 Şubat 457) bu meydânda imparator i’lân olduğu gibi, Birinci Justinyen’in zamanında ve milâdın (532) senesi Kânûn-ı sânisinin on üçüne müsâdif günde harîk zuhûr etmiş. Anastas’ın yeğeni İpas *Hypace* burada imparator i’lân olunmuş ve burada otuz bin kişi ve bu meyânda hapis tutulub i’dâm edilmiştir. Bu kıyâmda İyüstyianos vezîri meşhûr Velitazyos’un pek çok hizmeti görülmüştür. Kıyâm Kânûn-ı sânisinin yigirmi ikisinde ancak teskîn olunabilmiştir. Bu kıyâm da meşhûr Zoksipos Hamamı ve sarâyın bâb-ı kebîri olan halke de yanmıştır.

² *Porte Marie (Nikra Pyli)*

Seyirciler bu merdivenlerden çıkıp kerevetler üzerinde oturlardı ve oyunu buradan seyrederdiler.

Kerevetlerin üstünde ve garb cihetinde yani şimdiki defterhane tarafında yigirmi dört cesîm sûtûna istinâd etdirilmiş mahfel-i imparatorî bulunurdu. İmparator bütün ma'iyyeti erkânıyla oyunları bu mahfelden seyredirdi.

Hücrelerin sağında ve solunda meşhûr ve dehşetnâk venetlerle yeşiller dururlardı.¹ Bu iki gürûh-ı mütegalibe, efrâdının kesreti hasebiyle, o kadar huşûnet, o derece vahşet iktisâb etdiler ki ekseriyâ, İstanbul içinde ihtilâllere; muhârebât-ı dâhiliyyeye sebep oldular ve etvâr-ı mütehakkimânelerinden nâşî Romalılar'ın Pretoryenlerine, Moskoflar'ın, İsterliçlerin ve bizim Yeniçerilere müşabih olan bu herifler, ekser zaman Bizans Devleti'nin mevcûdiyetini tehlikeye koymuşlardır.

Bu vâsi' meydân sonraları küçüldülmüştür. Zîrâ bir taraftan Sultan Ahmed Câmi'-i Şerîfi ve müştemilâtı, diğer cihetden defterhane ile arkasındaki ve yanındaki binalar bu meydânın eski vüs'atini hayliden hayli tenkîs etmiştir. Defterhanenin bulunduğu yerde vaktiyle Kesteryon *Questorion* denilen varidât-ı devlet-i ahz ve cibâyete mahsûs bir dâire, daha doğrusu bir (Hazîne-i Humâyûn) vardı. Mâliye dâiresi demek olan ve el-yevm defterhanenin arka cihetinde görülen bina pek kadîm olub, bunu Büyük Kostantin yaptırmıştır. Ba'de'l-feth burası defterhane dâiresi olmuştur.

¹ Yeşillerle venetler bir gerde-i müfsidet-cûyân olub memâlikin her tarafına yayılmışlar ve mensûb oldukları, firkalara nazaran muhtelif renkli libâslar giymişlerdir. Bu firklar bazen birleşirler ve ekseriyâ dahi aralarında bile firkalara ayrılarak İstanbul'da bile o derece dehşet ve vahşet ve yağma ve katl-i nüfûs gibi cerâ'ime ictisâr etmişlerdi ki, bir nisbet-i mütezâtide ile artmakta bulunmuş olan dehşetleri pek büyük felâketlere ve nihâyet Bizans Devleti'nin sükût ve inkırâzına bâdî ve bâ'is olmuşlardır.

(s.162)

At Meydanının Kâinî Zamanındaki Hâli

(s.163) At Meydânı'nı tezyîn eden muhtelif ve müte'addid sûtûnlarla ma'bûdlar, kahramanlar, imparatorlarla mübârizler nâmlarına merkûz heykellere ve Yunanistan'ın en benâm san'atkârları tarafından vücûda getirilmiş olan âsâr ve masnû'ât-ı nefise meyânında bakırdan ma'mûl ne kadar âsâr ve eşya varsa İstanbul'un Fransızlarla Venedikliler tarafından (1189-1192 dördüncü ehl-i salîb) zabt ve istilâsı esnâsında kâffesi eridilmiş ve ba'de'l-feth dahi bir çoğu yerlerinden çıkarılıp başka mahallere naklolunmuş ve tahrîb edilmiştir.

Doktor Detye'nin ifâdesine bakılırsa meydânın şimdiki tûlü (250), arzı da (150) kademdir.

Müverrihînden Piyer Jil'in tahkikâtına nazaran vaktiyle bu meydân tûlen iki üstâd (370 metre), arzan bir isnâd (185 metre) imiş. Şu ifâdelere nazaran meydân gerek tûlen ve gerek arzan sonradan epeyce küçülmüştür.

At Meydânındaki Dikili Taşlar

At Meydânı'nı vaktiyle tezyîn eden âsâr meyânında yalnız üç tanesi kalabilmiştir. Bunlardan biri yekpâre granitten ma'mûl ve menşûr murabba'îye yakın dikili taşdır. İrtifâ'ı takrîben altmış kademdir.

Dört cebhesi Hiyeroglif denilen Mısır yazılarıyla doludur. Bazı hayvânât ve eşya ve eşkâl-i sâire tasvîr ve timsâllerinden ibâret olan bu yazılar Fir'avnların icrâ'âtından ve Mısırlılar'ın târîhinden ve sâiresinden bâhisdir.

Teb şehrinde ve Mısır'ın bilâd-ı sâiresindeki ma'bedlerle saraylar önünde merkûz bu gibi dikili taşların kâffesinde bunları rezk eden Fir'avnlar tarafından ma'bûdlara hitâben birtakım nezirler ve tazarru'ât mahkûkdur.

Bu dikili taş bidâyeten At Meydânı'nın vasatını işgâl ederdi; ve At Meydânı'nın mihverini de yilankâvi direklerle Kostantin Proferiyenitos'un orman nezâreti önündeki dikili taş teşkîl ederdi.

Mısır dikilitaşı ve yâhud birinci Teodoz sütünü, Mısır Firavunlarından Birinci Totmozis'in milâddan 1600 sene evvel Mısır süflâda kâ'in Helyopolis denilen Medînetü'ş-Şems'de rezk ettiği sütünün yarısıdır.¹ Bu sütünün on sekizinci sülâle hükümdârlarından olan müşârun-ileyh Totmozis tarafından rezk (s.164) edildiği üzerindeki mahkûkâtdan anlaşılıyor. Bu Fir'avn'ın zaman-ı hükûmeti Mısır'da Nûr medeniyetinin başladığı zamana yani Mîlâd-ı İsa'dan bin altı yüz sene evveline müsâdifdir.

Bu sütûn diğer sütûnlarla beraber Ba'l yani Şems ma'bedi önünde merkûz idi.

Doktor Detye'nin rivâyetine bakılırsa İkinci Konstanis Jülyen ve Birinci Teodoz, bunun İstanbul'a nakli keyfiyetiyle meşgûl olmuşlar ve fakat bunu şimdiki mahalline rekze (milâddan dört yüz sene sonra) Arkadiyos muvaffak olmuşdur.

Kostantinyad'ın ifâdesine göre de Birinci Teodoz 390 sene-i milâdiyyesinde garb imparatorluğunu yed-i gasbına geçiren Maksim'i kahr ve tenkîl ile neficelenen muzafferiyet-i azîme üzerine ol vakit İstanbul valisi bulunan Proklos'un himmetiyle otuz iki günde şimdiki mahalline dikdirmişdir.

İrtifâ'ı tahmînen otuz iki metredir. ² Kâ'idesi iki metre olup esâs taşının irtifâ'ı da yedi metredir. Bu sütûn mermer kâ'ide üzerine dört köşede tunçdan

¹ At Meydânı'ndan mütebâki, mermerden ma'mûl kerevetlerle sâir evânî Kânûnî Sultan Süleyman'ın vezîri ve makbeli olan Hırvâtî'l-asl Pargalı İbrahim Paşa tarafından sarayının hîn-i inşâsında (Milâdi/1524) nakl ve isti'mâl edilmiştir. Bu saray tûlânî bir sûrette yani cebhesi meydâna nazır olmak üzere imar edilmişdi.

İbrahim Paşa sarayın işgâl eylediği arâzide el-yevm Defter-i Hâkânî ve iplikhane binaları ve İran hastahanesi vardır. Bu sarayın sadr-ı esbak Keçecizâde Fuat Paşa merhûmun tecdiden inşâ eyledikleri Uzun Şucâ' Câmî'-i şerîfine kadar imtidâd edermiş. Uzun Şucâ' Fatih'le gelen mücâhidinden olup, mezkûr câmî'in mezarlığında medfûndur. İbrahim Paşa

² Doktor Detye Kostantiniyad bu sütûnün irtifâ'ını 24 nevâvez ve cebhelerinin her birini de altı kadem genişliğinde olmak üzere gösteriyor.

ma'mûl dört ayak üzerine oturtulmuşdur. Dikkat edilirse, sütûnun sıkleti mermer kâ'ideyi tazyîk ile ezmiştir.

Bu kâ'idenin dört cebhesinde birtakım nukûş ve tesâvîr vardır ki letâfetlerine rağmen o târifde sanâyi'-i nefîsenin devr-i inhitâta yüz tutduğunu gösterir.

Mürûr-ı zaman ile bozulmak derecesine gelen bu tesâvir Birinci Teodozla Arkadiyos zamanında At Meydânı'nda cereyân etmiş vekâyi'i musavverdir. Bu tesâvîrden üçü Birinci Teodoz'un ve biri de Arkadiyos'un hayatına â'iddir.

Cebhenin şark cihetinde yani Sultan Ahmed Câmi'ine nâzır tarafında, imparator Teodosyos, elinde bir eklîl ve sağında ve solunda çocukları Onorios ve Arkadiyos olduğu hâlde bir hücre içerisinde ayakda duruyor. Taht-ı imparatorî, olmak lâzım gelen bu hücrenin hâricinde ve sağında ve solunda ellerinde mızraklar birtakım zevât hâzır. Daha aşağıda birtakım kadınlar raks ediyorlar, iki kadın da lir (cenk) çalışıyor.

Bu cebhedeki kâ'ide de beş satırlık bir kitâbe vardır.

Cenûb yani Orman Nezâreti cihetine nâzır cebhesinde, yine Teodoz tahtında oturmuş yanında çocukları ve solunda Valantinyan, makâm-ı imparatorînin hâricinde sağlı sollu ellerinde kalkan, mızrak birtakım zevât duruyor. Biraz aşağıda da ve taht-ı imparatorînin önünde sağlı ve sollu iki zât da ayakda duruyor ve bu iki kimsenin tarafeyninde diğer zevât bulunuyor.

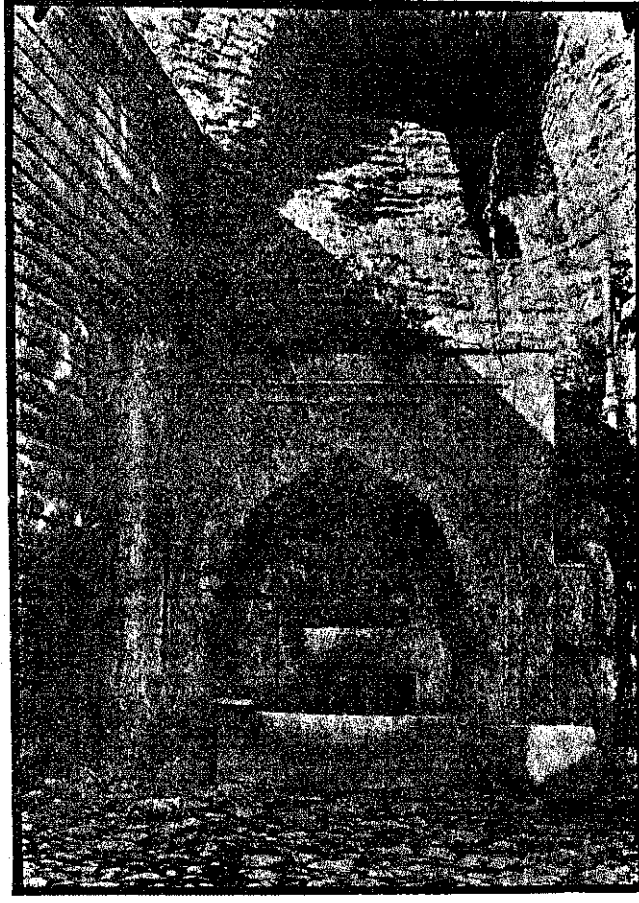
Kânûnî Sultan Süleyman ile Macaristan seferinden avdet ederken Hevfen şehrine uğramış oradan iğtinâm ettiği bakırdan Herkül, Dayana ve Apollo heykellerini 1526 senesinde ve nâm-ı sarayînin karşısına tesâdüf etmek üzere meydândaki altı mermer sütûndan biri üstüne rekz ettirmişdi.

Hatta Paşanın bu heykel rekzi mes'elesinden dolayı şöyle der:

“Dû İbrahim âmed-i bedir cihân Yeki put şiken ve yeki put nişân”

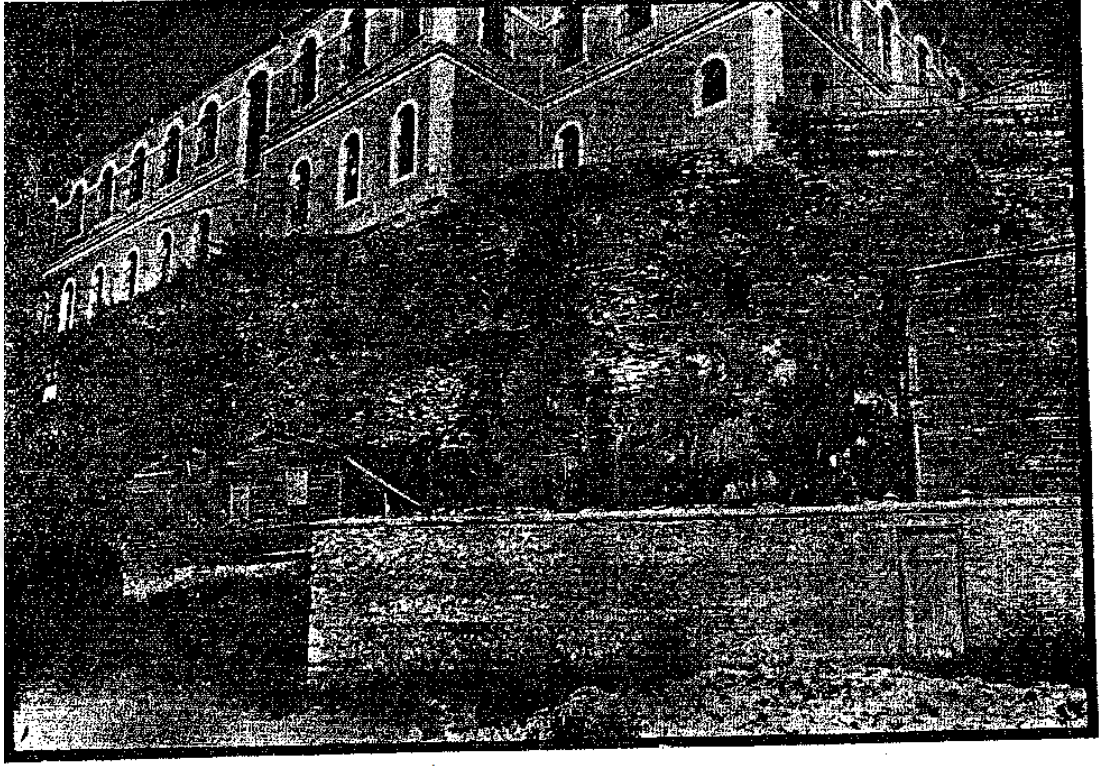
Beytinin mâ sıdkı olmuşdu. Paşanın vefâtından sonra bu heykeller eridilmiş.

(s.165)Aşağıda ve kâ'ide taşı üzerinde de At yarışları, bir dikili taş bir de tâk-ı zafer var. En aşağıda ise ikişer tekerlekli üçer atlı yarış arabaları mahkûk ve menkûşdur.

At Meydânının altında kadîm Bizans sarnıcı

Garb yani defterhane dâiresine nâzır cebhesinde ise, yine imparator Teodoz'la sağında ve solunda çocukları solunda da izdivâc ettiği ikinci Velantinyen'in hemşîresi, makâm-ı imparatorînin sağında ve solunda mızraklı bazı askerler duruyor. **(s.166)**Aşağı tarafda da Anadolu ve Rumili kabâ'ilinden bazı kimseler arkalarında hayvânât-ı vahşiyye

Mûlga Zirâ'at Nezâretî'nin altında, İpodromos'un eskandüne dedikleri istinâd duvar ve kemerleri

postları, ellerinde kâseler bulunduğu ve cümlesi diz çökerek hükümdâra arz-ı itâ'at ve inkıyâd ettikleri hâlde tasvîr edilmiştir.

Daha aşağıda Rumca bir kitâbe vardır.

(s.167)Dördüncü cebhe olan Ayasofya'ya nâzır yani şimâl cebhesinde, imparator tahtında oturmuş sağında ve solunda çocukları olduğu hâlde (400) sene-i mîlâdiyesinde tâk altında vukû' bulan intihâbâtı *erection* musavverdir. Kâ'idesinde de, bu dikili taşın sûret ve keyfiyet-i rekzini gösterir resimler birtakım âlât ve edevât vardır.

Bu dikili taşın tepesinde vaktiyle bakırdan ma'mûl bir küre varmış. Fakat Teofil'in imparator Mihal zamanında vâkı' olan hareket-i arzda bu küre düşerek parçalanmış.

Kâ'ide taşının cebhelerinde, biri Latince, diğeri Rumca olmak üzere iki kitâbe bulunduğunu söyledik. Rumca kitâbenin tercemesi şudur:

“Toprakdan dâima işlemekde olan menşûr murabba'ı bu sûtûnu, Teodosyos rezk etmeğe cür'et ettiğiinden Proklos'u bu işe me'mûr etdi. Ve bu sûtûn otuz iki günde rezk olundu.” İkinci âbideye gelince: bu sûtûn, birbirine sarılmış olan üç yilandan müteşekkildir, ve tunçdan ma'mûldür; yılanlar başlarıyla boyunları vaktiyle bu

sütûnun başlığını teşkîl ederdi; bu sütûnun şimdiki irtifâ'ı tahmînen beş metre kadardır. Yılan başlarından müteşekkil olan bu başlık kırdırılmışdır; bu yılanlardan birinin üst çene kemiği el-yevm âsâr-ı atfka müzesinde mahfûzdur. ¹

Doktor Detye'nin (Boğaziçi ve İstanbul) nâm eserinde deniliyor ki: Dünyanın en meşhûr bir âbidesi olan bu âbideyi iyice tedkîk etdik ve Viyana akademisi târîh mecmû'aları meyânında, (Doktor Detye ile Doktor Mortman tarafından neşrolunan Bizans elvâh ve menkûşât-ı kadîmesinin ik nısfı) sernâmesi altında neşrettik.

Bu sütûn (Delfi) ² şehrinden Büyük Kostantin tarafından kaldırılıp buraya getirilmiştir. Bu sütûnun tepesinde pek meşhûr bir altun sehpâ varmış, İraniylarla Yunânîler arasında mîlâddan (479) sene evvel vukû'a gelüb Yunânîlerin muzafferiyetiyle hitâm bulan muhârebe-i meşhûrasını müte'âkib bu sehpâ, Salamin ve Platea kahramanları tarafından Delfi şehrindeki Apollon ma'bedine nezredilmiş idi. Bu âbide sırf Yunan eseridir. Ebu'l-müverrihîn Herodot bu yilankârî sütûn ile üzerindeki altun sehpâ hakkında diyor ki:

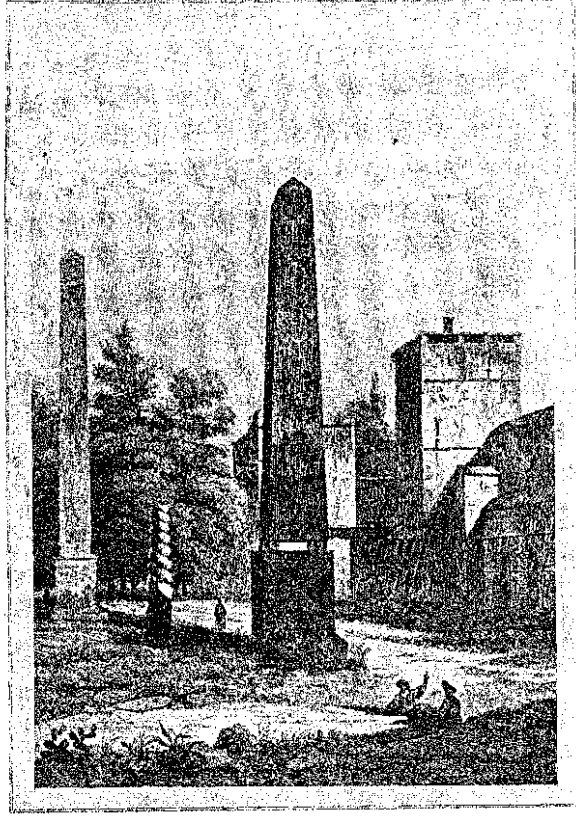
(s.168)“Rumlar Planea muhârebesinden sonra cem'-i sîm ederek bu gümüşün onda birini Delfi şehri ma'bûduna ayırdılar.

Bu gümüşle bu sehpâyı zerrin yapılarak ma'bede takdîm etdiler. Bakırdan ma'mûl üç başlı yılanın üzerinde mevzû' olan bu sehpâ Kalyopi ma'bedinin yakınında idi.

¹ Bu sütûnun üç başından biri esnâ-yı fethde kırılmış, diğeri ikisi de Rumlar'ın rivâyetlerine nazaran Mîlâdın 1700 târîhlerinde geceleyin çalınmış.

Doktor Detye diyor ki : Belli başlı hasımlarımızca kanâ'at hâsıl oldu ve bugün hiç şübhe edilemez ki bu sütûn Planea muzafferiyetinden sonra Yunanlıların Delfi ma'bedine rekz etdikleri bir ganîmet-i harbiyedir. Ve müttehîd harb bilâd. ve kasabât kuvvetinin kaviyyü's-şekîme despot bir devlet üzerindeki nüfûz ve te'sîrinin bir nişânesi olan bu vesîkanın Rumlar nezdinde bile bir asırdan biraz ziyade müddet devam edememesi şâyân-ı te'essüfdür. Bu altun sehbâ Makedonyalı Filip'le muhârebe etmek üzere giden askerinin maaşâtını vermek üzere askerler tarafından kaldırılmışdır.

² Yunanistan kadîm bilâddandır. Fokside kıt'asında kâ'in idi. Burada Apollo'nun muhteşem bir ma'bedi vardı. Delfi şehri mîlâdaan (279) sene evvel Gavellerden müteşekkil bir ordu tarafından zabtedilmiştir.

At Meydânındaki taşın seksen sene evvelki hâli

“Rumların iğtinâm ettiği mâlik ‘öşrünü bir tarafa ayırarak bununla altun bir sehpa yaptırib âtîdeki ibârelerle Delfi’ye nezr etmişlerdir. “Vâsi’ Yunanistan’ın halâskârları, bilâd ve kasabâtı bir esâret-i denâ’etkârânededen kurtardıktan sonra, bu sehpayı nezr etmişlerdir.”

Pozanyas da Fokide kıt’asında vukû’ bulan muhârebe-i mezkûreden bahs ederken:

(s.169)“Rumlar, Platea muzafferiyetinden sonra bakırdan ma’mûl bir ejder üzerine bir altun sehpa nezr etmişlerdir, bakırdan ma’mûl olan bu nezr ve tuhfe, zamanımızda mevcûd idi. Lâkin Fokide kralları altuna dâir nesi varsa alıb götürdüler.”

Bu meydândaki âbidâtın üçüncüsü mülga Orman ve Zirâ’at Nezâreti dâiresinin önünde merkûz murabba’ cesîm taşlardan müteşekkil sûtündür. At Meydânının bu cihetden hudûdunu gösteren bu âbideyi yedinci Kostantin Porfiroye Nitos ta’mîr ettirmişdi. Bunun üzeri vaktiyle yukarıdan aşağıya kadar yaldızlı bakır kaplı idi. İrtifâ’ı takrîben (94) kademdir. Sûtûnun mebnî olduğu murabba’u’ş-şeklî kâ’idede yedi kadem üç pûsdur.

Bu mermer kâ'ide üzerindeki kitâbe şudur:

“Te'sîrât-ı zaman ile dûçâr-ı harâbî olan bu müstatilü'ş-şekl ve cesîm bedî'ayı, Romanos'un pederi, devr-i hükûmetinin bâ'is-i şân ve şerefi olan Kostantin şimdi, eskisinden daha güzel yaptırdı. Rodos'daki sütûn nasıl bir bedî'a ise buradaki bu bakır da öyle bir bedî'adır.”

Doktor Detye diyor ki: “Cebhesinde kabartma olarak birtakım tesâvîr bulunan bu tunç levhalar sütûn üzerinde iki buçuk asırdan ziyâde duramadı. Zîrâ İstanbul'u istilâ eden dördüncü ehl-i salîb Latinleri bu levhaları söküb götürdüler. Şimdi yalnız levhaların sütûna merbût bulunmuş olduğu delikler kalmıştır.

Kostantinyad ise, bu levhaları, fetihden sonra aldığı yazıyorsa da evvelki haberin sıhhati derkârdır, çünkü Lâitnler İstanbul'da pek çok tahrîbâtda bulunmuşlar, pek çok şeyi aşmışlardır.

Latinlerin İstanbul'u zapt ve istilâ ettikleri günden beri bu meydânda ne yarış olmuş ne de sâir merâsim icrâ edilmiştir. Hatta ittisâlindeki saray-ı imparatorî de terk ve ihmâl edilmiştir.

Türklerin de bu târîh-i meydânda ara sıra oyunlar tertîb eyledikleri, ez cümle iç oğlanlarının burada cirid oynadıkları vâki'dir.

Kostantin, Porfiroya Nitos'un büyük bir i'tinâ ile ta'mîr ettirdiği bu âbide, on beş yigirmi sene evvel bir dereceye kadar ta'mîr edilmişti.

At Meydânı'nın kadîmen ihtivâ eylediği âsâr-ı mevzû'a-i nefise meyânında, meydânı bir cihetden muhît olan parmaklıkların üst tarafında, üzerleri altın kaplı meşhûr dört bargir heykeli vardı; ahâli meydânında icrâ edilen oyunları bu parmaklıkların üzerinden eğilerek seyr ve temâşâ ederlerdi.

At Meydânındaki Vekâyi'-i Ahîre

(s.170)Sultan Mehmed râbi'in vâlidesi ve köprü başındaki câmi'-i mu'allânın ikinci bâniyesi Turhan Hatice Sultan'ın musâhabesi olan Melekî Usta (1066) evâ'ilinde tahaddüs eden (Çınar Vak'a)'sında ma'hûd ağaca asılanlardan biridir.

Bu usta da sipâhi ağalığı pâyesiyle mütekâ'id olan zevci Şaban Halife, bir de Hoca Bilal isminde saray-ı humâyûn huddâmından diğer bir kimse ile beraber vüzerâyâ mahsûs olan azl ve nasb ümûruna müdâhale ediyorlar diye şöhret bulmuş olduğundan mütecessisler eline düşüb katlolunduktan sonra cüsseleri ser-nigûn olarak ma'hûd ağaca birdâr ve ol draht-ı nâ mübarek âvîhte cüsseleriyle (Na'îmâ)nın kavlince şecere-i Vakvâk'a nümûndâr oldu.

Hatta İstanbul'un bir şâ'ir-pesendîde tarz-ı nazm-ı âtîyi ol vakt hâle münâsib söylemiştir:

Gûş-ı merîha edüb tantana-i câh ü celâl
Lerze nâk etdi bu kavgâgede-i âfâkı
Oldu mahmûr nice mest-i müdâm-ı devlet
Câm-ı ikbâle ne tarh etdi bilinmez sâkî
Bağyân-ı felek gine güzârı seyret
At Meydânı'na dikdi şecer-i Vakvâkı

Müverrihîn-i kadîmeden (Honyadis)in ifâdesine göre, bu atlar yaldızlı bakırdan ma'mûl olub tavr ve vaz'iyetleri nârin ve çevikdi. Hârîn ve haşrı nazarlarla birbirine bakmakta idiler. Bazılarının zân ve tahmînine göre, bu atlar Roma a'yânı tarafından Yunanistan'da kâ'in Korent şehrinden Roma'ya nakledilerek ibtidâ Neron'un inşâ ettirdiği tâk-ı zafer üzerine konulmuş sonra oradan kaldırılarak imparator (Trayan)'ın tâkı üstüne vaz' edilmişdi: Bundan sonra (Ba'1) ma'bedi içerisine alınmış, mukırr-ı hükûmetin Roma'dan İstanbul'a nakli üzerine Büyük (Kostantin) bunları oradan kaldırarak yeni te'sîs ettiği Kostantiniyye beldesine nakl ile At Meydânı'ndaki parmaklıkların üst tarafında yüksek bir mahalle vaz' ettirmiştir.

Bazısının iddi'âsına nazaran bu bargirler, iki bin seneden ziyâde zamandan beri mevcûd olub hatta bir tanesi heykeltıraşlardan meşhûr (Lizipos) [mîlâd-ı İsa'dan evvel dördüncü asırda yaşamış bir zâtdır.] *Lisyppé*'in destî-i mahâreti imiş.

Fakat imparator (Aleksiyos Komninos)'un devr-i hükûmetinde yaşamış olan müverrih (Anonim) *Anonyme* ve sonra (Papiyas) *Papias* ve (Kodinos) *Codinos* da diyorlar ki bu bargirler imparator

(s.171)Genç (Teodosyos)¹ tarafından Sakız Adası'ndan İstanbul'a nakledilerek At Meydânı'na vaz' edilmiştir.

Bu bargirlerin İstanbul'a nakilleri hakkında bâlâya naklettiğimiz her iki fikrin sıhâtı meşkûkdür; hele birine mübhem birtakım zan ve tahmîn üzerine dermiyân ediliyor.

¹ Vaktiyle Avrupa'nın şimâl-i şarkisinde ve Asya'nın şimâl-i garbisinde sâkin göçebe bir kavim kesîrü'l-efrâd idi.

İkinci fikir ve mütâla‘anın ihtimâli hakikatde sâlifü’z-zikr müverrihlerin beyân ve ifâdelerine müstenid ise de bu ihtimâl Bizans müverrihlerinin mübâyet-i efkârından ve birçok ahvâlde ettikleri hatadan dolayı şübheli oluyor. Binâen aleyh (Anonim)’in fikir ve mütâla‘ası, gerçi (Papiyas) tarafından tey’id ediliyorsa da, (Kadinos) sözlerini isbât edecek bir vesîka bulamıyor, zîrâ gerek (Anonim) ve gerek (Kadinos) ta‘mîk-i tedkikât etmeksizin, yazdıkları târîhlere başkalarının fikir ve mütâla‘alarını derc ederek afvolunamayacak hatalarda bulunmuşlardır. İşte mesela, At Meydânı’ndaki dikili taşı Genç (Teodosyos)’a atf ediyorlar. Şu hâllere göre At Meydânı’nda vaktiyle bulunmuş olan bargirlerin nereden getirilmiş olduğunun tedkîk ve ta‘yîni keyfiyeti ilm-i âsâr-ı atîka ile müteveggil erbâb-ı ma‘lûmâtın düş-i gayret ve himmetine kalmıştır.

Vaktâ ki milâdın (1203) târîhinde ehl-i salîb, vatanın dehşetli bir dâhiyesi olan (İshâk)ın oğlu (Aleksiyos)’un nikâbı altında İstanbul’u zabtettiler (İskitler)¹ *Scthes* daha vahşî olan bu adamları hîn-i istilâda insaniyete sığmayacak yağmagirlikde ve zulm ve şenâ‘atde bulundular. Müverrihînden (Honyadis) ile (Karopolit) bunların îkâ‘ ettikleri zulm ve vahşet ve irtikâb eyledikleri denâ‘eti pek sûzîşli bir sûretde nakil ve hikâye ediyor. İşte bu istilâ esnâsında Venedikliler de birlikte İstanbul’da ne kadar zî kıymet eşya ve masnû‘ât-ı nefîse varsa cümlesini ve yukarıda zikri geçen bargirleri de kaldırıp Venedik şehrine götürerek (Sen Mark) Kilisesi’nin kapusunun karşısına koymuşlardı.

-Kostantinad-

Fransa hükûmeti cumhûriyyesi zamanında ve (1797) senesinde Fransızların İtalya’ya vukû‘ bulan seferlerinde bu bargir heykelleri Venedik’den kaldırılarak Paris’e götürülmüş ve orada alâmet-i zafer olarak rezk edilmiş idi. Bilâhare imparator zamanında bu heykeller (Karosel) *Carroset* tâk-ı zaferi üzerine konmuş ve fakat Napolyon’un 1813 senesinde (Laybiçk’de) vukû‘ bulan mağlûbiyeti üzerine düvel-i müttefika asâkiri Fransa’yı istilâ ederek Paris şehrine girdiklerinden meclis-i a‘yânın kararıyla müşârun – ileyh taht-ı hükümdârîden hal‘ edilmesiyle netîcelenen

¹ (Momios) Romalı ceneral ve konsolos olub Yunanistan’ı zabt ederek bir Roma vilâyeti hâline koymuş ve milâddan 146 sene evvel de Korent şehrini almıştır. Ceneral câhil ve sanâyi’-i nefîseden bî behre olduğundan ne kadar zî kıymet eşya, heykel, vazo, resim ve tasvîr varsa kâffesini Roma’ya göndermiş, hatta yolda zâyi‘ ve yâhud telef olacak olursa tazmîn etdireceğini nakil ve îsâl edenlere tehdîd ile beyân etmişti.

felâketden sonra (1814 seferi) bu heykeller Paris'den kaldırılarak tekrar Venedik şehrine getirilib eski yerine konmuştur.

(s.172)Meşhûr-ı âlim Evlan bu bargir bakır, altun ve gümüşle karışık bir halîtadan yapılmış idi. Bu halîtaya (krent bakırı) derlerdi. Zîrâ Konetliler şehrin Romalı ceneral ve konsolos (Mamios)^[2] Mammius tarafından 146 sene evvel] zabt ve istilâsından evvel bu halîtanın sûret-i i‘mâlini biliyotlarmış. Müverrihînden (Pelin) ile (Çiçeron) da bunu söylüyor.

Bu halîta, kudemâca pek ziyâde hâiz-i kıymet idi. Fakat bilâhare zuhûr eden ahvâ ve Yunanistan felaketini entâc eden hâlât sebebiyle bu halîtanın sûret-i i‘mâli unudulub gâ’ib olmuş, yalnız bu bargirler kalmıştır.

Hunların, Acemlerin, Afrikalıların, Vandalların, Gotların gâlibi olan ve Yunânîlerin medâr-ı şân ve şerefi diye şöhet bulan Velysariyos hakkında işte bu At Meydânı’nda icrâ’ât-ı sâbika ve muzafferiyâtına lâyük merâsim-i zafer ve dârât ve ihtişâm yapılmışdı. Me‘a mâ fih tevâtüren ve an’âne ile nakl ve rivâyet ediyorlar ki bidâyetde bu derece muzaffer ve parlak bir sîyt ve şöhet ve teveccühe mazhâr olmuş olan Velisariyos, yüz elli kumandan az bir zaman sonra a‘mâ olarak sürünüyor. Ve bu At Meydânı’nda bâzû-yı muzafferâne ve gâlibânesi sayesinde birçok defa kurtardığı o şanlı âbideleri altında dilenirmiş. [1]

Kosstantiyad diyor ki “ İyostinyanos, bu âkıl ve fazîletkâr hükümdâr için bu kahraman hakkında bu derece nankörlük. bu kadar vahşî bir kadir nâ şinâslık ile vahşîlerin bile irtikâbından çekinecekleri bir hâle cür’et ile nâmını, namus ve şerefini ebediyen lekedâr eylemek mümkün mü?

Fakat hakîkat-i hâl öyle değil. Biçare Velisariyos, birçok mehâsda ve tezvîrâta hedef olarak mansab ve ikbâlınden ve binâen aleyh İyostinyanos’un nazar-ı teveccüh ve iltifâtından dûr ve mehcûr olduğundan, ma‘iyyetindeki asâkir muhâfazasıyla yâverleri alınmış lâkin bir müddet sonra zevcesi (Antonya Jüstei)nin Antonia Zuste ricâ ve istirhâmı üzerine, tekrar imparatorun nazar-ı teveccüh ve iltifâtını kazanmış idi. Hunlar, İstanbul kapularına dayandıkları zaman (beşinci asr-ı milâdî evâsıtına doğru) kuvvâ-yı devlet, İtalya, Suriye, Mısır ve Anadolu’da meşgûl idi.

Bu esnâda Velisariyos ihtiyâr-ı tekâ‘üdâtıymış ve ihtiyârlıktan beli bükülmüş ve ma‘zîdeki şanlı ve nâmûskâr vekâyi‘in hâtırâtıyla muztaribu’l-efkâr bulunmuş iken genç ve zinde bir delikanlı gibi imparator İyostinyanos’un emir ve irâdesiyle İstanbul

içinde kalmış olan az miktârda asker ile Hunlar'ın karşısına çıkarak onları perîşân ve firâra mecbûr etmiş idi.

Ağatyas'ın[2] *Agathias* ifâdesine bakılırsa, bu muhârebe Velisariyos'un son gazâsı olmuştur. Ve şân ve zaferce de Vandallarla Gotların seferinden aşağı kalmamıştır.

(s.173) Saray-ı Kebîr-i Kayserî

Medhal

e Grand Palais

Kostantin'in Şahsiyeti

Saray-ı kebîrin tafsîlâtına girişmeden imparatorun garîb ve şâyân-ı dikkat yüksek şahsiyetine dâir eslâf-ı mü'ellifinin ve bilhassa Ozepiyos'un *Eusebe*¹ tedkîkât ve mütâla'âtını nakletmeyi lüzûmlu addeyledim. Zirâ târîh bir âyine-i ibret, bir dersane-i hikmet olduğuna nazaran bu ma'lûmâtın naklinde erbâb-ı basîret için pek çok fevâ'id-i ictimâ'îyye ve ahlâkiyye görüldü.

Kostantin, merkez-i hükûmetini eski Bizans'a nakil ve yeni mukırrı için Marmara sahillerini intihâb ettiği zaman vazîfe ve me'mûriyetinin ve hâ'iz olduğu sıfat-ii rûhâniyyesinin büyüklüğüne kâni' olmakdan mütevellid bir düşünceye mutâbık ve muvâfık olmak üzere orada bir saray yaptırdı.

Fi-l-hakîka imparator bir şahsiyet-i mukkadesedir. Ulûhiyyet ile kendi arasında bir vâsita yoktur. Bu nokta-i nazardan, imparatorun zekâ ve fetâneti, cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın pertev ve zekâsının bir aksi bir tecellisi idi.²

Konstantin'in zât ve şahsiyetini iyi tedkîk edenlerden Ozepiyos, imparator hakkında diyor ki:

“Kostantin, müddet-i ömründe ve saltanatında bir mâhiyet-i kudsiye olduğunu göstermeğe bezl-i kudret eyledi. Kostantin Hıristiyan kilisesinin taraf-ı ilâhîden mensûb bir râhibi olduğu cihetle, Sen Sinodları celb ve da'vet ve cem' ederek rehâbînin meyânelerinde ahz-ı mevki' eden sarayda serîr-i hükümdârîsi etrâfında cereyân eden kâffe-i mesâ'il-i i'tikâdiyye ve mezhebiyyeye iştirâk eyler idi.

Cenâb-ı Hakk'a bi-lâ vâsita arz-ı hâcet ve niyâz etmek üzere¹ her gün mu'ayyen saatlerde sarayının tenhâ bir köşesine kapanır ve evâniz ve âgâhda izhâr mâ-fi' zamîr eylerdi.

¹ Kayseriye olan Ozepiyos, meşhûr ve kıymetdâr bir kilise târîhini yazmıştır. Bunda kilisenin teşekkül ve te'essüsünü ve ilk terakkiyatını muntazam bir sûrette sırasıyla tamamı tamamına nakil ve hikâye eylemiştir. (267-340)

² Gasket *Gasquet* Bizans'da mâhiyyet-i dîniyye i'tibârıyla kudret-i imparatorî Paris 1789 – S:38

Kostantin, a'yâd-ı dîniyyeye tekayyüd-i tâm gösterir fevkâlade ri'âyet ederdi. Ozeptyos'un ta'bîri vechle bu merâsime cân-ı gönülden teslîm-i nefis eylerdi. Dînî merâsimin icrâsından bir gün evvel gece sabaha kadar Cenâb-ı Hakk'a niyâz ve tazarru' eder ve sabah olur olmaz halka atıyyeler tevzî' eyler idi. "Halkullah" imparatorun sarayına serbestçe girerlerdi. Ozeptyos, Kostantin'in saray-ı hükümdârîsi hakkında "Saltanat-ı yesû'îyyenin yeryüzünde bir timsâli demek istiyor. Daha o târîhde, etrâfına o azamete

(s.174)lâyık bir debdebe ve ihtişâm kurmuş idi. Bunun için ma'îyyetine aldığı galebelik bir hadem ü haşem dâima kendisinin mehd ü senâsını tekrar eder, ve mes'ûd ve bahtiyâr olması için zâtını üç defa alkışlardı. Altun işlemeli ve çiçeklerle bezenmiş erguvânî renkde bir libâs giyinmiş olduğu hâlde muvâcehe-i nâsda arz-ı endâm eder idi.

Başına koyduğu tâc âdeta bir hâle teşkîl eder. İkâmetgâhında kendisine tekarrüb edenlere neşr-i envâr eden bir güneş gibi parlardı.

Hükûmet-i arziyye, saltanat-ı semâviyyenin bir aks ve bir timsâli olduğu için imparator göz kamaştırıcı, muhteşem bir sarayda oturmak lâzım gelirdi. Gökkubbe altında, Büyük Vasilyos'un tahtı kubbe-i semâ, basamağı da rû-yı arz idi. Mâ fevka'l-arz kuvvetler, imparatorun şahsını hıfz ve sıyânete mü'ekkel olub heyet-i melâ'ik-i melâ'ike-i mukarrebîn etrâfında bir hâle-i nüvâr teşkîl eder. Rûhânîler şehinşâhın evsâf ve mehâmîdini tegannî ve terennüm ederler. Semâvî sarayının eşiğinde, mavi kubbede şems ve kamer ve seyyâreler devr ve seyredeler; semânın karanlık menâtıkına neşrettikleri envâr ile bu seyyârât sâhib-i kâ'inâtın ve ikâmet ettiği sarayın şân ve şeref ve şa'sa'sını ilan ederler. Rû-yı arzda, imparator, mütemâdiyen evsâf ve mehâmîdini terennüm ve tegannî eden parlak bir ma'îyyet ve muhafızlarla olduğu hâlde serâpâ altun ve kıymetdâr mücevherlerle müzeyyen, gözleri kamaşdıran bir tahtda kâ'im olarak arz-ı dîdâr etmek lâzım idi.

Saray uyûn-ı ârâ mermerle mozayikler, gerân-bahâ mücevherler ve sırmalı kumaşlarla şa'sa'ayâş olmak iktizâ eder idi. Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde vekîl ve murahhası olan imparator birtakım mühib ve mutantan sûr ve eşkâl, ve gözleri kamaştırıcı bir ihtişâmdan dolayı kendisini beşeriyetden bir dereceye kadar ayıramazdı.

¹ *Gasquet de l'autorite imperial en matiere religieuse a Byzance. Paris 1870. P.38 pour s'entretenir seul a seul aveo Dien*

Kostantin'in inşâ etirdiği saray-ı kebîr ahlâfı tarafından birtakım ilâvellerle tevsî' edilerek hakîkî bir şehir hâlini almış idi. Bu mecmu'a-i devâ'ir hakkında hiçbir mü'ellif tamam, muntazam bir usûl ve tertîb dâiresinde ta'rîfat ve tevsîfâtda bulunmamıştır. Ekser müverrihlerle vak'anüvislerin şehri sık sık ziyaret eden Moskof hacılarının seyyâhların bu saraya dâir verdikleri pek kısa ma'lûmât bu ikâmetgâh-ı kayseriyyenin hey'et-i umûmiyyesine ve muhtevî olduğu âsâr ve âbidâtının tarz ve seciyesine dâir bize bir fikr-i kat'î veremiyor. Bununla beraber bazı mü'ellifler sarayın ihtivâ eylediği bazı mebânî'-i âliyeye dâir oldukça doğru beyânat ve ta'rîfatda bulunmuşlardır.

Altıncı asrın vak'anüvislerinden Prokopiyos, (mebânî) *Aedificiis* nâmındaki eserinde İyostinyanos'un Nika İhtilâli esnâsında (532) müteharrik olan sarayın medhalini, ve etrâf ve civârını ne sûretle tekrar inşâ etirdiğini hikâyeye ediyor. Aynı devirde Koripos *Corippus* isminde bir şâir İkinci Vyüstinos'un medh ü senâsını mütezammin bir manzûmesinde, içinde emrâr-ı hayat eylediği saray-ı kayserîye dâir pek kıymetdâr ma'lûmât vermişti.

(s.175)Daha sonraları Kostantin Porfiroye Nitos'un emriyle yazılıb, Teofanis'in üçüncü kitabını teşkil eden mü'ellifi mechûl bir eserde, imparator Teofilos'un dokuzuncu asrın ikinci rub'unda sarayda inşâ etirdiği müte'addid dâirelere dâir tafsîlât vardır.

Yedinci Kostantin (Birinci Vasilyos'un hayatı) ser levhalı eserinde (....*silik çıkan kelime*) te'sîs-kerdesi olan mebânîyi ta'dâd, ve patrik Fotyos tarafından resm-i âyîni icrâ kılınan (yeni kilise)nin hâiz olduğu revnak ve ihtişamı ta'rîf ve tasvîr ediyor.

Mîlâdın (888) târîhinde İtalya kralı (Beranje) tarafından Yedinci Kostantin ve bilâhare Nikiforos Fokas nezdine gönderilen (Lui Pran) Luit Prand. saray-ı kebîrin, Makidonya sülâle-i hükümdârîsi devrindeki debbede ve dârâtını gözüyle görmüştür. Ta'rîfat ve tavsîfâtında sâfdilâne yahud inceliklerle az ülfet etmiş garbın kaba bir neşesizliği âşikâr göze çarpıyor. Bununla beraber sarayın bazı salonları, dîvânhaneleri hakkındaki ta'rîfatı şâyân-ı hayret bir mevzû' ve kat'iyet ifâde etmektedir.

On üçüncü asrın bidâyetlerinde Nikolaos Mesaritis Nicolas Mesarits isminde bir saray râhibi (1201) târîhinde, Komninyos ailesine mensûb gâsıb İyoanis'in Üçüncü Aleksiyos aleyhine kıyâm ile Ayasoyfa'da tâc-ı kayserîyi giydikten sonra,

sarayı nasıl elde ettiğini ve'l-hâsıl bütün vekâyı'ı re'yü'l-ayn görmüş ve öylece ta'rîf ve tasvîr etmiştir. Nikolaos (1206) senesi hâdisesinin ferdâ-yı vukû'unda yazdığı risâlede sarayın topografi nokta-i nazarından muhtelif nukât ve mevâki'i hakkında kat'î mâhiyetde yeni birtakım ta'rîfâtta bulunuyor ale'l-husûs o zamana kadar mechûl kalmış bazı âsâr ve âbidâtın mevcûdiyetinden bahsediyor.

Bütün bu ta'rîfât saray-ı imparatorînin ihyâsı husûsunda mühim bir fâ'ideyi hâizdir.

Bununla beraber Yedinci Kostantin Porfiroye Nitos'un (Kitâbü'l-merâsim)'ine kıyâs edilirse Nikolaos'un ta'rîfâtı kısmî ve nâ tamamıdır. Dördüncü asırda olduğu gibi, o târihde de imparator, ulûhiyyetin yeryüzünde vekîl ve murahhası idi Kâdir-i Mutlak, ânı- aynen ta'bîri kullanıyorum – kalkanı altına alır, muhâfaza ederdi. Tahtı güneş gibi ve nazar-ı ilâhî, zâtına müteveccih idi.

Kostantin Porfiroye Nitos'un ta'bîri vechle imparator küre-i arzdeki insanlar tarafından ta'abbüd edilmek üzere bir dağ üstüne konulmuş, bir altın heykel gibi idi.

Daha Büyük Kostantin zamanında saray hayatında büyük ve mühim bir mevki'i olan merâsim ve teşrîfat seneler geçdikçe karışık bir hâl aldı. Protokol gitgide imparatorun şahsını ihâta etdi: fakat bu debdeli merâsim ve teşrîfat menâsikinde her şeyden evvel devletin daha haşmetli, daha dehşetli bir hâle efrağı vesâ'iti Yedinci Kostantin de aranılıyordu.

Kostantin ta'kîb etmek istediği maksad ve gâyeyi (Kitâbü'l-merâsim)inin mukaddimesinde pek güzel ta'yîn etmiştir. Bu zât devletin bâ'is-i zînet ve ihtişâmı olan eski an'anâtı yaşatmak istiyordu.

(s.176) İşte bu maksadla kendinden evvelki mü'elliflerin eserlerinde ne gördü ise cümlesini ve vekâyı' ve hâdisâtı gözleriyle görenlerin bütün nakliyât ve rivâyâtını ve bizzat gördükleri şeyleri müdekkikâne bir sa'y ile topladı. Mü'ellifin bundaki emel ve gâyesi de, Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak'ın kâ'inâta besat eylediği intizâm ve âhengi, kudret-i hükümdârînin enzâr-ı nâsda şa'sa'a baş olması ve saray nüfûzunun teb'a-i devlet ile akvâm-ı ecnebiyye enzârında idâme etdirilmesi keyfiyeti idi.

İşte bu nokta-i nazardan bu merâsim, yalnız muktezâ-yı nezâketin dînî teşrîfâtın bir ifâdesi olmayıp, o merâsimdeki dârât ve ihtişâm, sarayın debdebe ve tantanası alayların şâhane tertîb ve icrâsı, tahtında oturan Vasiliyos'un rûhânîlere mahsûs vakûr ve sert vaz' ve hey'eti, Yedinci Kostantin nazarında devletin kuvvet ve mekennetinin idâmesi ve tezyîd-i şevketi için bir vâsita-i tezâhürü idi. Merâsim ve

teşrîfât kâ'idelerini, ebedî kılmak maksadıyla ta'yîn ve takrîr ederken öyle bir iş vücûda getirmiş oldu ki, bu iş, fikir ve mütâla'asınca kendisi için a'sâr-ı âtiye önünde hiçbir kimseye nasîb olmayacak yeni bir sernâme-i izzet ve şeref ihdâs ve ibdâ', ve Bizans devletinin şöhret ve azametini ebediyete pîveste kılınmış olacak idi....

Bizim için Kitâbü'l-merâsim'in bir fâ'idesi ve ehemmiyeti daha görülüyor. Sarayın mütemâdî debdebe ve tantanasını nazarlarda ihyâ ederken pür revnak olan bu medeniyetin seciyyevî olan cihetlerinden birini pîş-i dikkate vaz' ediyor ve birçok ahlâkî cihetleri ve ictimâ'î örf ve âdetleri de meydâna koyuyor. Merâsim ve teşrîfât bir merkez tecellî etdiriyor. O merâsim, pek müterakkî bir medeniyet hâline gelmiş bir hayât-ı ictimâ'iyenin bir ta'bîr ve ifâdesidir. Bu medeniyetin tulû'u ve inkişâf etmesi için bir muhît-i san'atkârî lâzımdır. Evzâ' ve etvâr, ef'âl ve hareket, protokollerinin usûl sek (sevk) ve tertîbi müdebdeb ve mutantan hârici bir vâsita ile müterâfik olmayınca hiçbir kıymeti olamaz. İşte bu i'tibârla Kitâbü'l- merâsim müdekkikâne bir sûretde saray-ı hükümdârîde cârî olan tekellüfât ve teşrîfâtı kayd ve ta'rîf ederken tahavvülât-ı mütemâdiyesi, vekâyi' ve hâdisâta ve insanların hasâ'il ve âdâtına ve secâyâsına ve tâbî'ine sıkı bir sûretde merbût bulunan libâs ve kisvelere dâir de ma'lûmât vermektedir.

Huzûrları olmadan hiçbir merâsimin icrâsına imkân görülmeyen, me'mûrîn ve ricâl-i devleti zikrederken mü'essesât-ı muhtelifenin târîhini yazan müverrihlere pek zengin bir zemîn-i tetebbu' ve menba'-ı ma'lûmât ihzâr ediyor hulâsa-i kelâm, bütün bu ihtişâmın inbisat ve inkişâfı için hâricî bir kadro da lâzım idi. Bu kadroda imparatorun âlây-ı vâlâ ile ziyaret ettiği kiliseler, bazı i'tiyâd-ı mahsûsada azîmet eylediği saraylar ve bilhassa ikâmet eylediği dâire idi.

İmparator orada doğar orada resm-i tenevvücü icrâ edilir, orada izdivacı vukû' bulur, muzafferiyetlerden sonra oraya avdet eder idi. Fa'âliyet-i siyâsiyenin en mühim kısmına saray-ı hükümdârîsinin salonları sahne olurdu, ricâl ve me'mûrîn-i devlete rütbe ve mansab tevcihi hep bu sarayda icrâ edilirdi.

(s.177)Küll-i yevm ümûr-ı hükûmetle meşgûl olduğu yer sarayı idi. Süferâ-yı ecnebiyyenin ve küberâ-yı müsâfirîni orada kabûl ederdi. Berâ-yı ibâdet şehrin kiliselerine buradan hareket eder, eyyâm-ı resmiye ve a'yâd-ı dîniyyede bütün ziyâfetler bu sarayda verilir, ya sarayda olur, ve mahall-i mahsûsuna defnolunmadan evvel sarayın en muhteşem yerinde na'sı teşhîr olunurdu. Bâlâdaki tafsîlât ve

ta'rifâtдан anlaşıldığı üzere, merâsim ve teşrifât bizi bizzat ikâmetgâh-ı hükümdârînin dâire-i harîmine kadar idhâl ve îsâl, ve bir dereceye kadar sarayın hayât-ı husûsiyyesine iştirâk etdiriyor.

BEŞİNCİ MEBHAS
SARÂ-YI İMPARATORÎ
MEVKÎ'-İ VAZ'İYYETİ- SÂHASI

(s.178) Saray-ı kayserîyi muhteşem ve mu'azzam cebheli, geniş, umûmî bir meydâna nâzır muntazam (.....) olmak üzere tasavvur etmemeli. Bidâyeten Büyük Kostantin tarafından inşa ve nâmına izâfe edilen ve bilâhare altıncı asırda kısmen İyüstinianos tarafından tekrar bina olunan ve zaman zaman muhtelif imparatorlar cânibinden mühim ilâvelerle tevsî' kılınan bu saray, hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyla yekpâre cihet bir bina değil idi. Muhtelif zamanlarda yapılan ilâvelerle bir mecmû'a-i devâ'irden ibâret ve fakat bu ilâveler arasında oldukça bir ahenk ve irtibat te'sis edilmiş idi. Bununla beraber şunu nazar-ı dikkat önünde bulundurmalıdır ki, burası onuncu asırda âdetâ müdâfa'aya hazırlanmış ve binâen aleyh bir saray olmakdan ziyâde kurûn-ı vüstâdaki şatolar ve eski Roma'daki kayserler sarayı gibi bir mevki'-i müstahkem hâlini almıştı.

Sarayın taksîmâtı saray-ı kebîr ayrı ayrı üç dâireden müteşekkil idi.

1-Birinci dâireye medhalini teşkil edüb (halke) *Chalcee* denilen bir dehlîzden dolayı (halke) tesmiye olunurdu. Bu birinci kısımda, mezkûr dehlîz ile Hazreti Mesîh nâmına husûsî bir ma'bed ile havâriyyûn nâmına kezâlik küçük bir kilise ve Büyük Konsistiyoryom dedikleri bir mahfel-i rûhânî (Numara)¹ dedikleri bir dâire-i teriklinyom, ve merâsim ve yortu günlerinde ziyâfetler keşîdesine mahsûs bir salon ve daha bazı devâ'ir vardı. Bu birinci kısmın kapusu Ogüsteon meydânına nâzır idi. Bu devâ'irden mâ'adâ Hazreti İsa nâmına bir de kilise mevcûd idi. Bu kısmın tafsîlâtına gelelim.

Ogüsteon meydânına nâzır, halke denilen bu birinci kısım, ikâmetgâh-ı hükümdârînin büyük dehlîzini yani medhalini teşkil eder idi. Birçok mühim devâ'irden müteşekkil olan² halke *Chalcee* olan sarayın bu kısmına ve Ayasofya meydânındaki şimdiki Ayasofya hamamı bulunan yerde büyük bir demir kapudan geçince bir dehlîze giriliyordu.

¹ Büyü(k) Kostantin tarafından inşa ettirilen bu dâire İrakliyos'un emri üzerine habishane ittihâz edildi. Fakat Yedinci Kostantin Porfroye Nitos, bu numaraların habishane olduğunu zikir etmiyor. Kanâ'atime göre bu bina bilhassa saray-ı kebîr muhâfazasına mahsûs karagolhane gibi bir mahaldir.

² *Le tribunal des Lycnes, le triclinum des excubiteurs, le triclinum des qandidats le grand consistorion*

(s.179)Bu dehlîzin sukfu kiremitlerle örtülmüş idi. Dehlîzin şekli nısf dâire idi, ve üstü nısf kubbe ile örtülmüş ve murabba'î bir binanın medhaline karşı mebnî bulunmuş idi.

Kabasakal'da Bizans Sarayının temel kemerleri

Bu kısmın devâ'ir- mühimmesinden biri olan Büyük Konsistoryum'dan *Macron des Condidats* denilen dâireye sadefden ma'mûl üç kapudan geçiliyordu. Halkenin şekli ibtidâ'isini ta'yîn etmek mümkün değildir. Yalnız Ozepyos Kostantin'in hayatına (s.180)dâir yazdığı bir eserde¹ ellerinde yalın kılıç bulunduğu hâlde duran muhâfizların, dâima taht-ı nezâret ve tarassudunda bulunan sarayın dehlîzlerini ta'rîf ve tavsîf etmeksizin zikr ve beyân ile iktifâ ediyor.

Kayser Kostantin'in saraya girilecek mahallin kapuları önünde, gelüb geçenlerin enzâr-ı dikkatine çarpacak yüksek bir mahalde, husamâ-yı kenîsâ'iyeye üzerine salîbin ihrâz eylediği galebeyi musavver yağlı boya ile bir resim yaptırmışdı. Bu resimde kilisenin düşmanları bir yılan sûretinde temsîl ve irâ'e eylediği gibi, imparator Kostantin de başında alâmet-i zafer, etrâfında çocukları bulunduğu hâlde tasvîr olunmuş, ve imparatorun ayakları altında sâlifü'z-zikr yılan, bir tarafından

¹ Rusehe, Vita Const. 111, 3.p., 78-111, 15.p, 84

öbür tarafına bir ok saplanmış, ve cehenneme doğru atılmış bir vaz'iyette gösterilmiş idi.

Bir rivâyete göre halke Büyük Kostantin tarafından inşâ edilmiş. Diğer bir rivâyete nazaran da sarayın bu birinci kısmı, Birinci Anastasyos, mi'mârı (Aeteryos) *Aitherios* yaptırmış.

Hammer tarafından iktibâs edilen ve ikinci rivâyet ağıleb ihtimâl bir iltibâsdan ileri gelmiştir. Vak'anüvis Paskal'ın ifâdesinden anlaşıldığı üzere imparator Anastasyos'un zamân-ı hükûmetinde zuhûr eden bir ihtilâl esnâsında (498) Yeşiller, At Meydânı'nın halkesini yakmışlardı.¹ Demek ki At Meydânı'nın halkesiyle sarayın halkesini yekdiğerinden tefrîk etmek lâzımdır. Anastasyos mezkûr harîkden sonra At Meydânı'nın halkesini tekrar inşâ etmiş olmak lâzım gelir ki, mü'elliflerin sarayın halkesi mûmâ-ileyhe atf ve isnâd etmeleri bundan münba'isdir.

Kadîm halkenin sukfu yaldızlı tüne levhalarla örtülmüş idi. Nika ihtilâli esnâsında bu sukf yandı.² Bilâhare İyostinyanos, Bizans sanâ't-i mi'mârisine hâs yeni bir suver ü eşkâl ile tekrar yaptırdı.

İyostinyanos burasını Bizans sanâ't-i nefsesine hâs yeni eşkâl-i mi'mâriyye üzere tekrar inşâ ettirmiş idi. Prokopyos'un rivâyetine bakılırsa halke, dört tarafı yüksek duvarla muhât bir dâire imiş. Şimâl ve şark cihetindeki duvarları, diğer taraf duvarlarına nazaran az mürtefa' olduğundan bu vaz'iyet binaya bir şekl-i müstatîlî vermiş idi. Dâhilinde duvarlara istinâd ederek yekpare bir hâl almış dört cesîm ayak üzerine oturdulmuş sekiz kemer vardı. Merkez kubbesi, bu kemerlerden dördü üzerine bindirilmiş idi. Diğerleri, şimâl ve cenûbdakiler, hâricî duvarlara istinâd eder ve kubbeleri tutardı.

Dâirenin yukarı kısımları, gâyet ince ve hurda ve gayri kâbil-i kıyâs ve tanzîr mozayiklerle uyûn-ı ârâ ve nazara pîrâ idi. Dâirenin her cihetinde birtakım muhârebâtı, cenk ve cidâlî, İtalya'da ve Afrika'nın şimâl-i şarkî *Lybie* kıt'asında feth ve zabt edilen bilâd ve memâlikini, ve gâlib ve muzaffer İyostinyanos, ordusuyla avdet ederek Vasileos ganâ'im-i harbiyyeyi ve esîr edilen kralları takdîm eyleyen Velisaryos'u musavver resimler, levhalar nazara çarpardı.

(s.181)Bu tesâvirin ötesinde imparatorun zevcesi Teodora a'yân a'zâsı tarafından muhât olduğu hâlde, Vandallarla Gotlar üzerine ihrâz edilen galebe ve

¹ Chr. Pachs, p.608, ef. p.701

² Chr. Pach, p.621, Thiphaee, T.y. p.184, Cedrenus 1 y. q.647

zaferin ihtilâfını icrâ eder bir şekil ve hey'etde tasvîr edilmiş idi. Bu tesâvirde sîmâların kâffesinde âsâr-ı sürûr ve beşâşet belirirdi. Cümlesi, bir ma'bûd gibi perestiş etdikleri imparatorun muzafferiyet vâkı'asından dolayı mağrûr ve mütebessim görünürlerdi. Duvarlar, yukarıdaki mozayiklere kadar mermerlerle kaplanmış idi. Bu mermerden levhalardan bazıları zümrüde benzer, birtakımı da âteş renginde idi. Fakat ekserîsi mâvi damarlı beyaz mermerden müteşekkil idi. Zemîn kâmilin mermer mefrûş olub, bunun ortasında sumâkîden müdevver bir mermer görülürdü.

İşte menâkib-i ruhbâniyyeyi irâ'e ve tenâzır-ı muşâ'şâ'ayı ihtivâ eden bu târîhî nukûş oraya ilk girenlerin nazarında devletin zafer ve şevketini tecessüm ettirirdi. Asırlardan beri kayserlerin mütemâdî himmetleriyle cem' ve tevfiiz edilmiş olan bu âsâr-ı bedî'adan dolayı bu dâire hakîkî bir müze hâlinde idi. Kostantin, buraya Hz. Mesîh'in tuncdan ma'mûl bir heykelini rezk ettirmiş idi ki bu heykel İsaveryalı Leon'un¹ zamân-ı hükûmetine kadar olduğu yerde kaldı.

Betşeken imparatorların devre-i hükûmetine kadar muhâfaza-i mevcûdiyette eden san'at heykeltıraşı imparatorlarla birtakım zevât-ı meşhûre ve ma'rûfenin heykellerini vücûda getirmişdi ki, bunlar meyânında büyük Teodosyos ile zâhîde Polkerya'nın Zeynon'un, Adriyanos'un, Birinci Ayyostünyos'un, Ayyostinyanos ile Velisaryos'un, Tiveriyos'un, Moris'in ve sâirenin heykelleri şâyân-ı nazar ve temâşâ idi.

Bilâhare Atinalı İrini tarafından mozayik tertîbinde tekrar tersîm ettirilmiş idi. Betşekenler ikinci bir tecâvüzlerinde bu tasvîr tekrar bozduruldu. Zîrâ râhib Lazari, Teofilos'un vefâtından sonra Ortodoksluk yeniden iktisâb-ı hayat ve kuvvet ettiği zaman, Hz. Mesîh'in tasvîrini halkeye tekrar resmetdirmiş idi. Sederenos'un ifâdesine nazaran, dokuzuncu asırda halke, İmparator Birinci Vasilyos tarafından hasârzede olan mahalleri tekrar ta'mîr ve termîm ettirilmiş idi.

Onuncu asırda Romanos Lakopenos, halkede, Hz. Mesîh nâmına husûsî bir mescid yaptırmış idi.

¹ Üçüncü Leon (717-741) *L. I'lsaorien* Anadolu'da Hamid ili sancağındadır.

Bunun zamanında Ohtügon Kütüphanesi yanmış (729 Kânûn-ı sâni) Müsevîlerle Montanos mesleğini ta'kîb edenlere zulm ve i'tâf edilmiş Arablar donanma ile İstanbul'u muhâsara etmişlerse de Grejroa ateşinin te'sîriyle donanmaları yanmış orduları rüc'ate mecbûr olmuşdur.

İyoanis Cimiski *Jean tzimisce* burasını tevsî' ve fevkalâde tezyîn ve oraya birçok zî kıymet eşya ve bunlarla beraber Mesîh'in çarmlı gerildiğini musavver (Berit)in *Beryte* tersîm kerdesi olan resimle Nebî'-i müşârun-ileyhin ayaklarına giydiği sandal ta'bîr etdiğimiz üstü açık ayakkabılarını hıfz etdirmiş idi.

Promanos vefât edince tezyînine bezl-i himmet eylediği bu ma'bedin ve muhteviyâtı olan eşyâ-yı mukaddesenin

(s.182)yanına defnedilmiş idi. Bidâyeten hakîkî bir müze hâlinde olan halke günün birinde cenazelerin defnine mahsûs bir lahd hâlini aldı. Bütün binayı kendi nâmına izâfe etdiren ve meşhûr Tunç Kapu acaba nerede idi.

Tunç levhaların revnak ve şa'sa'asından parıl parıl parlayyan yüksek kubbeli, muhteşem ve mu'allâ havlî nerede idi.

Kitâbü'l-merâsim, müverrihlerin ta'rîfâtı ve tavsîfâtının bazı noktalarını îzâh ve ma'nâlarını ikmâl ediyor. İmparator, yortu günlerinde kiliselere ve yahud şehirdeki saraylara gitmek üzere, ekser parlak ve muhteşem bir ma'iyetle hareket eder idi.

Hükümdârın ta'kîb edeceği yol, usûl-i teşrîfât dâiresinde kemâl-i dikkat ve i'tinâ ile ta'yîn ve tahdîd ediyor idi. Yolda gider iken müvekkib-i imparatorî bazı mu'ayyen noktalarda durur, burada şark a'zâsı tarafından istikbâl edilerek şerefine tegannî olunan kasâ'idi, alkışları dinler idi. Saraya avdet de aynı merâsim dâiresinde vukû' bulurdu.

Ogüsteon meydânından saraya giderken (Halke'nin bâb-ı kebîri) nâmıyla ma'rûf büyük bir kapuya tesâdüf ediliyordu ki burada imparator biraz tevakkuf eder idi.¹

Sarayın hâricî kısmı tarafındaki bu ağır ve cesîm kapu, sâlifü'z-zikr meydânın revâkları cihetine açılırdı. Bu kapu geçildikten sonra içeride bir parmaklığa²*Cancellus*.. tesâdüf ediliyor idi ki, fırkalar, hükümdârı bu noktada istikbâl ederlerdi. Bu parmaklık da geçildikten sonra Tunç Kapu'ya gelirdi ki, içeri girilince büyük kapunun altındaki meydânlığa girilirdi.

¹ Büyük Paskalya'da ve *annonciaton* yortusunda İmparator, Ayasofya'ya gitmek için bu Kapudan geçer idi. Ve gerek Büyük Paskalya'da gerek *Epiphanie* yortusunda imparator saraya dönerken ilk geçtiği Kapu halkenin bu bâb-ı kebîri idi.

² Büyük yortularda imparator Ayasofya'ya gitmek üzere, saraydan çıktığı vakit, Beşinci resm-i kabûl Ogüsteon'a açılan büyük Kapu önünde icrâ ediliyor idi.

Bu ağır kanadlı, geniş ve yüksek kapu, sarayın kapusu idi.¹ Ve buraya daha girerken insana bir hiss-i kudret ve şevket ilkâ eder idi.

Saray cihetinde, halkenin başka bir muhrec ve mihveri daha vardı. Burası, büyük bir kapu idi.

(s.183)İmparator burada istikbâl olunurdu. Bu kapu (Eskolarr)ların dâiresine açılırdı. Eskolar denilen efrâd, sarayın muhâfazasına me'mûr birinci bölük idi. Bu sebeble bu kapuya Eskoların *Scholes* Büyük Kapusu denilirdi ki buradan halkenin dâhiline geçilirdi.

İmparatorlar Ayasofya'ya giderken yahud oradan gelirken her zaman Ogüsteon meydânındaki Büyük Kapu'dan geçmezlerdi. Halkenin parmaklığını *Cancel* geçtikten sonra (bi'r-i mukaddes)e *Puits Sacre* gitmek üzere sağa dönerlerdi. Bu bi'r-i mukaddes Ayasofya ma'bedinin cihet-i cenûbiyyesinde idi.² Bi'r-i mukaddese gitmek ve yahud oradan geri gelmek için küçük bir kapudan geçilirdi.³ İmparatorların ta'kîb etdikleri şu güzergâhın ta'rîfnde bir demir kapudan bahsediliyor. Bu kapu bir kubbe altında idi. Bu kubbenin halkenin önündeki revâkın üzerinde bulunması iktizâ eder. Kubbenin İyostinyanos tarafından Ogüsteon meydânının şark cihetinde a'yân dâiresinin önünde, revâklar üzerinde inşâ ettirilen kubbeye oldukça müşâbih olması iktizâ eder.

Bu kubbenin altındaki küçük, yahud "Demir Kapu'dan" sarayın bunca imtidâd eden revâka geçilirdi. İmparator Ayasofya'ya işte buradan geçer idi.⁴

¹ Mentler bu parmaklığın şekline dâir hiçbir ma'lûmât vermiyorlar. Acaba bu parmaklık kiliselerde olduğu gibi mihrâbla kilisenin geri kalan kısmını yekdiğerinden ayıran yüksek bir parmaklığı idi ?

Parmaklığın Ogüsteon meydânına açılan büyük Kapu tunç Kapu arasında bulunmasında bir fâ'ide görülmüyor. Binâen aleyh büyük yortularda dördüncü resm-i kabûl. halkenin parmaklığı hâricinde vukû' bulurdu. Beşincisi de müte'âkiben Ogüsteon'a geçilen büyük Kapu önünde yapılıyordu. Avdetde imparator bazen bu parmaklık önünde istikbâl ediliyordu.

Hilâfet-i Abbâsiye zamanında İstanbul'a gelen hey'et-i sefâret halkeye girmek üzere bu parmaklığın hâricinde atlarından inmişler idi.

Bu Kapular bu mevki'de İkinci İshak Angelos (Melek) zamanına kadar kaldı. Bu zât ânları oradan kaldırdı.

Nicetas chron de Isaac l'Auge III. p. 582. Labarte, Palais, p.110

² Labart'ın planına nazaran ve bi'r-i mukaddes denilen Kapu, Ayasofya Câmi'i havlisinde Selim sâni ile Eğri fâtihi Sultan Mehmed sâlisin türbeleri arkasındaki bağçededir. Bu Kapu el-yevm mevcüddür. Ve yanında müstatilî şekilde kadîm bir de mermer tekne vardır.

³ Bu küçük Kapu Eğri fâtihi Sultan Mehmed sâlisin türbesine karşı olan Kapudur. Bu Kapunun önünde abdest almaya mahsûs mermerden bir su hazînesi, bir de tulumba vardır. Bu su hazînesi eski bir Bizans lahdidir.

⁴ Noel yortusunda ilk resm-i kabûl bu bi'r-i mukaddesde ikincisi bu demir Kapunun kubbesi hâricinde üçüncüsü de halkenin içerisinde yapılıyordu. Büyük yortularda imparator Ogüsteon'a nâzır büyük Kapudan geçerlerdi. Fakat avdetde, Noel yortusunda olduğu gibi, birinci resm-i kabûl bi'r-i mukaddesde ikincisi demir Kapuda, üçüncüsü de halkenin içerisinde icrâ edilmiş idi.

Halkeden Ayasofya'nın yukarı tabakasına da geçmek mümkün idi. Bu takdîrde Ogüsteon meydânı ve bi'r-i mukaddesle bir seviyede bulunan revâklar ta'kîb edilmez. Fakat halkeden Ayasofya'nın tabakalarını saraya rabt ve vasleden bir dehlîzden çıkılırdı.¹

İşte ikâmetgâh-ı hükümdârînin medhalini teşkîl eden bina bu vechle idi. Binâen aleyh sarayın içerisine girmek için Ogüsteon meydânına nâzır olan büyük kapudan girilir, ve kubbeli bir revâkdan geçildikten sonra Tunç Kapu'ya gelmek için parmaklıktan bi'l-mürûr halkenin içerisine girilirdi. Bu mahallin ortasında büyük bir kubbe vardı. Duvarları demir levhalarla ve mozayiklerle müzeyyen ve mutarrâ olan bu mahalle daha girerken, insana bir hayret istilâ eder. İhtişâmın derecesine meclûb olurdu. Buradan sarayın birinci muhâfızları olan Eskolarların dâiresine geçilirdi. Fi'l-hakîka saray müte'addid kıt'ât-ı askeriyye tarafından muhâfaza ediliyordu.

(s.184)Eserlerde halke civarında (numaralar)dan bahsolunuyor. Hilâfet-i Abbâsiye zamanında Bizans'a gelen hey'et-i sefâretin hîn-i istikbâlinde, müvekkebin bir kısmı Tunç Kapu'nun yanında durmuş, diğer takımı parmaklığın hâricinde bazıları numaralar tarafına² ve bir kısmı da (Milyon)a³ doğru ahz-ı mevki' eylemiş idi. An'ane ile gelen rivâyete nazaran, numaraları Kostantin yaptırmış, fakat sonraları isti'mâlden sâkit olduğundan Kayser İrakliyos ile ihlâfi tarafından hapishaneye tahvîl edilmiştir. Fi'l-hakîka dokuzuncu asırda zikr ve tavsîf edilen (numaralar) mahbûsîn ikâme edilen bir mahal olmak üzere zikrediliyor. Numara denilen bir müfreze işte burada dururlardı. Bunların başlarında da re'is domestoque vardı. Bunun da ma'iyetinde birtakım me'mûrlar bulunurdu. Numare denilen dâire Zoksipos hamamları ve Milyon cihetinden, saraydan Ogüsteon meydânına çıkılınca halkenin sol tarafına tesâdüf eder idi.

¹ Bu dehlîz, ihtimâl ki revâkın üstünde idi. 776 senesinde dördüncü Leon, oğlu Kostantini emr-i hükûmete teşrîk etdiği zaman, İmparatoriçe İrini buradan geçmiş idi. Ayasofya'nın Katekomenos *Cate choumena* denilen yukarı tabakalarına geçmek için imparatoriçe halkenin yukarı kısmına çıkmış idi.

² Yukarıda beyân edildiği üzere numaralar İmparator Kostantin tarafından yaptırılmıştır. Biâhare Irakliyos burasını habishane ittihâz etmiştir. Fakat müverrih İmparator Kostantin Porferoye Nitos binasının habishane ittihâz edildiğini kitâbında zikretmiyor. Hâsıl olan kanâ'ate göre, bu bina bilhassa saray-ı kebîrin muhâfazasına me'mûr karagolhane gibi bir mahal olacak.

³ Milyon *Milion* Ayasofya meydânında tramvay yolunun yukarıya döndüğü köşe tam karşısına müsâdifdi. Ogüsteon'un Kapuları da burada idi.

Yukarıda zikredildiği vechle hilâfet-i Abbâsiye zamanında Bizans'a gelen hey'et-i sefâretin merâsim-i kabûliyyesi esnâsında müvekkeb halkenin¹ parmaklığı hâricinde Milyon'a kadar olan mesâfe boyunca meydânın revâkları altında durmuşdu. Zîrâ bu cihette revâklar Demir Kapu ile kapanmış bulunuyor idi. Ve ancak İmparator Ayasofya ma'bedine gideceği zaman açılıyordu. Halkeden çıkarken sağ tarafa tesâdüf eden revâkın bu kısmından ahâli geçemezdi, ânlar müâade yokdu.

Diğer efrâd-ı askeriye ikâmetgâh-ı hükümdârînin eşiğinde dururdu. Halkeden saraya girerken ilk tesâdüf edilen muhafız bölüğü (Eskolar) *Skolaires* denilen efrâd idi.

Dafne Sarayı

Le Palais de Daphne

İmparator Kostantin zamanında sarayın vasatında diğer devâ'irden daha yüksek bir bina vardı ki burası bizzat imparatorun dâiresi olmak lâzım geliyor.

Kostantin bu dâirenin tavanının ortasına serâpâ müzehheb ve kıymetdâr ehcâr ile müzeyyen bir salîb resm ve nakşetdirmişdi. İmparatorun na'sı arkasında libâs erguvânî, başında tâc-ı imparatorî bulunduğu hâlde revnâk ve ihtişam ve irtifâ'ı hasebiyle sâirlerine fâ'ik olan dâirenin ortasına yüksek bir mahalle

(s.185)mevzû' tabut içinde teşhîr edilmiştir.[1] Etrâfında şem'danlar yanan müzehheb tabut gece ve gündüz muhafızların taht-ı nezâreti ve muhafazasında bulunurdu. Ezepiyos= *Eusebe*'un dediği gibi dünya yaradılalı böyle mu'azzam bir manzara görmemiştir.

Kostantin At Meydânı kurbünde inşâ etdirdiği büyük saraydan At Meydânı'na helezûnî bir merdiven ile geçilirdi. Bu merdivenle Katizma Sarayı'na çıkılıyordu.

Kitabü'l-merâsim'in birçok yerinde, ikâmetgâh-ı imparatorîyi İpodrom'a rabt ve ilsâk eden merdivenden bahsediliyor. At Meydânı ile ittisâl eden kısmına "Dafne" nâmı veriliyordu. Bu isim de Roma'dan getirilmiş bir peri heykelinden kinâye idi.

Dafne Sarayı'nın merâsim salonları, kiliseleri devâ'ir ve müstemilât-ı sâiresi vardı. Bu duvar hakkında doğru ma'lûmât mefkûddur.

¹ Halke Ayasofya hamam-ı kebirinin bulunduğu mahalde idi. Miliyer, Ayasofya Meydânı'nın ortasında a'yân dâiresi olan şimdiki adliye binasının tam karşısında idi. Bunun üzerinde Apollon'un eski bir heykelini hâvî bir sütûn vardı. Bu sütûna Kostantin nâmı verilmiş idi.

Onopodyon'u *Onopdoion*, altun el revâkını geçdikden sonra, Ogüsteon'a giriliyordu. Saraya girilirken birinci ve saraydan çıkarken sonuncu dîvânthane burası idi. Fevkalâde nazar-ribâ muhteşem olan bu dîvânthane, imparatorun na'şî konulan dâire-i muhteşeme olsa gerekdir.

Beşinci ve altıncı asırlarda Kitâbü'l-Merâsim'de bu sarayın aksâmından olmak üzere mezkûrdur, bu dâire Dafne Sarayı'nın en mühim duvarlarından biri olduğuna şübhe yoktur. İmparatorların merâsim-i tetevücciyesi burada icrâ edilmiştir.

Revâka açılan büyük kapudan mâ'adâ, Ogüsteon'un diğer medhalleri, kapuları da vardı. Büyük kapularda imparator bu dîvânhaneye girer girmez bu kapular kapanırdı. İmparatorun bu dîvânhaneye duhûlünde hâzır bulunan zevât tarafından alkışlanırdı.

Diğer mebanî inşâ olunduktan sonra, saray hayatının merkezi değışti ve Dafne Sarayı da kısmen metrûk bir hâle geldi. Gerçi imparatorlar sâir yerlere tercihen burada oturmaz oldularsa da, mu'tâd ve müte'âmil olan bazı merâsimin icrâsı için yine buraya gelirler, ve fakat oturmazlardı.

Ogüsteon'un kurbünde diğer bazı âsâr ve âbidât daha vardı. İmparatorlar Katizma Sarayı'na muvassal olan merdivenden At Meydânı'na geçtikleri zaman Ogüsteon'u geçtikden sonra bazı kere Sent Etyen Kilisesi'ne giderlerdi. Ogüsteon civârında bulunan ve ilk mazlûmun nâmına yâd edilen bu kilise, saray hâricinde, At Meydânı'nda idi. Sarayın Sent Etyen Kilisesi (Ayiya Stefani Kilisesi) 428 senesinde İkinci Teodosyos'un hemşîresi Polkerya *Pulcheria* tarafından sâlifü'z-zikr Ayiya Stefani'nin sağ elini vaz' ve teşhîr etmek üzere yaptırılmışdır. Bu el imparatoriçeye Kudüs-i Şerîf piskoposu tarafından hediye gönderilmişdi.

Kostantin'in salîb-i kebîri rivâyete nazaran, Kıbrıs'da Havariyyûn'dan Barnavas'ın bakâyâ-yı izâmı ile birlikde bulunmuş olan Ayiyos Matyus'un İncil'i de burada mahfûz imiş. Bu İncil'i, imparator Zeynon sarayda Aya Etyen (Ayiya Estefani) Kilisesi'ne vaz' etdirmişdi ki senede bir kere Pençsenbe-i mukaddes günü ziyaret ediliyordu. At Meydânı'nda oynanan oyunları imparatoriçe ma'iyyetiyle beraber buradan temâşâ ederdi.

(s.186)Bu kilisenin şekil ve hey'eti ma'lûmumuz değildir.[1] Herhâlde büyük bir bina olmasa gerekdir. Çünkü burası bazen aarayın Aya Estefani ma'bedi diye yâd olunmaktadır.

Dafne Kilisesi, sarayın en mukaddes me‘âbidinden biri idi. İmparator ve imparatoriçeler burada tâc giyinmişler ve izdivâciyelerinde de kezâlik bu kilisede başlarına eklil koymuşlardır. İlkâ-yı salîb fi’l-mâ’-i yortusundan bir gün evvel patrik, imparatorun huzûrunda şadırvan önünde suları takdîs merâsimini icrâ ederdi.

Büyük merâsim-i dîniyyede imparatorlar Ayiye Estefani Kilisesine giderek Kostantin’in salîb-i kebîrini ziyaret ve takdîs ederlerdi. Mezkûr kiliseden mâ‘adâ Dafne Sarayı dâhilinde daha birtakım küçük me‘âbid de var ise de bunların şekil ve hey’etleri ma‘lûm değildir.

Bazı yortularda imparatorlar Ogüsteon’un dîvânhanesine girmeden evvel bu kiliselerden geçerlerdi.

Dafne Sarayı ekseriyâ bir geçid mahalli olmak üzere kullanılmış idi; Dafne kilisesi bazen, gerek Ogüsteon ve gerek Estefani Kilisesine gitmek için ta‘kîb edilen bir yolu ifâde ve irâ’e eder. Fi’l-hakîka birtakım yollar Ogüsteon’a ve Estefani Kilisesine muvassal idi. Binaların üstünden geçen direkli ve üstü kapalı bir yoldan İpodroma imparator dâiresine geçilir ve oradan Katizma (Sultan Ahmed Meydânî’nda Almanya İmparatoru’nun çeşmesinin mevki’i) ta‘bîr olunan hükümdâr locasına kadar gidiliyordu. İpodrom’un bu kısmında imparator günlük elbibesini değiştirir ve resmî elbiselerini giyerek mahfel-i imparatorîye gelirdi. Katizma Aya Estefani Kilisesi’nin yanındadır ve Zoksipos Hamamları’na doğru idi. Büyük Saray’ın bu kısmı birçok mebânî-i dîniyye ile resmî meclislere mahsûs devâ’ir müstemîlâtı ihtivâ etmekte olup yekdiğerine dehlîzler vâsıtasıyla geçiliyordu ve âsâr ve mebânînin Ogüsteon denilen merkezî bir dâirenin etrâfında bulunduğu ve geniş bir sâhayı işgâl ettiklerine şübhe yoktur. Oyunlar esnâsında imparatorunistirâhat ve teneffüs etmesi ve ekâbir ve ricâli kabûl eylemesi için odalar dahi vardı. Bu münâsebetle saraya gelen ekâbir ve ricâl sedyelerle gelirler ve bu sedyeleri kapunun yanındaki mahalli-i mahsûsda bırakılırdı.

Teriklinos ve On Dokuz Yatak Mahkemeside Lefaks

Bâlâda mezkûr devâ’ir ve âbidâtın birincisine, inşâ ve te’sîsini an‘ane ile Birinci Kostantin’e atf ve isnâd olunan On Dokuz Yatak (Akobita *accubita* =yemek sofası demektir) denilmiş idi ki ziyâfetler esnâsında müd‘avîn Romalılarda âdet olduğu vechle bunların üzerlerine yaslanırlardı (Lui Prinet)’[2]e göre burası gayrı kâbil-i kıyâs ve tanzîr bir letâfet ve zerâfeti hâ’iz yüksek bir bina imiş.

Küçük Paskalya'da (Velâdet-i İsa yortusunda) imparatorla müd'avîn, yemek yemek üzere buraya gelüb sofranın etrâfına oturlardı. Bu yemekde yalnız altun tabaklar isti'mâl olunurdu.

İmparatorluk Oton'un elçisi sıfatıyla (948) sene-i mîlâdîsinde İstanbul'a gelen (Karamon) piskoposu bu ziyâfetlerde hâzır bulunmuşdur. Bu zât diyor ki "Herkes yemeği yarım uzanmış ve hemen yatmış bir hâlde yiyordu. Yemek kablari hep altundu. Ziyâfetden sonra tabaklar sonra, altun tabaklar içerisinde meyveler getirdiler.

(s.187) Bu tabaklar o kadar ağırdı ki elde getirilemediğinden üzerleri erguvânî kumaşlarla örtülmüş iki tekerlekli arabalarla getirildi. Sofranın üzerine tertîb âfî vechle iki vazo konuldu. Tavanın deliklerinden üzerleri yaldızlı meşînden ma'mûl ve altun halkalı üç ip sarkıdıldı. Hademeler, bu halkaları vazolara geçirdiler ve tavanda bulunan mütehârrik bir makine vâsıtasıyla yerlerinden kaldırarak sofranın üzerine koydular.

Yedinci Kostantin Profiroye Nitos'un nezdine Kral Branje'nin seffri sıfatıyla gelen ve bu ziyâfetlerden birinde bulunmuş olan (Lui Prand) mâ'il-i inhidâm olan sukfunun ta'mîr ve termîminden dolayı bu binayı görmüş olması pek muhtemeldir. Bu dâirenin serâpâ müzehheb sukfu mürûr-ı zaman ile harâb olduğundan Yedinci Kostantin burasını büyük bir i'tinâ ile ta'mîr ve câbecâ sekiz köşeli hücreler inşâ ve bu hücreleri birtakım menfezler ve asma dallarıyla ve yaprak ağaçlarını temsîl eden dantela tarzında müzeyyenât ile tezyîn etdirmişdi.

Dâirenin her tarafı serâpâ müzehheb idi. İşte büyük imparatorun na'sı bu muhteşem ve nazar-ı karîb salonda teşhîr edilmiş idi.

On Dokuz Yatak Dîvânhanesi bilhassa büyük ziyâfetlere tahsîs olunmuş idi. Bu dâire biri imparatora, diğer misafirlere mahsûs olmak üzere iki kısımdan ibâretti. Birinci kısım 300 da'vetliyi isti'âb edecek vaz'iyette idi.

Fevkalâde bir zînet ve ihtişâmın te'sîriyle hayretde bırakmak maksadıyla, mer'ıyyü'l-hâtır olan ecânibe burada pek parlak ve kerem ve sahâ ile memzûc mu'âmele ediliyor.

Lui Prand, bu yemek sofrası hakkındaki hayret sâfder ve nânesini gizlemiyor.

Velâdet-i İsa yortusunda ve ilkâ-yı salîb-i fi'l-mâ' merâsiminde imparatorların burada bir sıra ziyâfet vermeleri mu'tâd idi. İmparator, ricâl ve

me'mûrîn-i devletden ve şehrin muhterem misafirleri meyânında on iki kişiyi sofrasına da'vet eder idi.

Sofranın etrâfında şilteler üzerine yaslanmış olan müd'avîn, Havâriyyûnu telmîh ederlerdi.

Dîvânhanede mevzû' diğer minderler üzerinde de her sofrada on ikişer kişi ahz-ı mevki' etmek üzere 216 müd'avîn otururdu. Bu hesâba göre on sekiz sofa hazırlanırdı.

Bu sofraların yâhud yatakların sofa-i imparatorî etrâfında ne sûretle mevzû'-i bahs olduğunu görelim: Sofra müdevver idi ve Efendilerin etrâfında bulunan Havâriyyûnu telmîh ve temsîl etmek şerefini ihrâz eden müd'avîn, sofranın etrâfında imparatorun sağında ve solunda ahz-ı mevki' ederlerdi. Diğer sofralarda da dokuz sofranın etrâfında ve iki sıra üzerine vaz' ve tertîb edilirdi. Bu münâsebetleriyle tertîb edilen zînet ve ihtişâm o derece revnaklı idi ki imparator, mer'iyu'l-hâtır misafirlerini i'zâz ve ikrâm etmek istediği zaman, Noel yortusundan ilkâ-yı salîb-i fi'l-mâ'yortusuna kadar güzêrân olan on iki gün zarfında keşîde eylediği ziyâfetler gibi ziyâfetler tertîb ve keşîde ederdi. Merâsim-i izdivâciyyelerinde, imparatorla imparatoriçelerin burada keşîde olunan ziyâfetlerde buldukları vâkı'dır.

Bu dîvânhanenin müstatilü's-şekl olması ve câmi'lerimizdeki mihrâb mahalli gibi taşraya doğru nısf

(s.188) dâiresinde bir çıkıntı bulunması muhtemeldir. Bur dâirenin ön tarafında bir revâk da vardı. Bu çıkıntılı mahalle birkaç ayak merdivenle çıkılıyordu. Sofra-i, imparatorînin bu hücre-i mihrâbiyyede abside mevzû' olması lâzım gelir. İmparator burada yatağa yaslandığı hâlde mevki'i biraz yüksek olmasından nâşî salona hâkim bir mevki'de bulunur ve etrâfında Havâriyyûnu temsîl eden on iki kişiye riyâset ederdi.

Ozepyos'un ifâdesine bakılırsa Büyük Kostantin zamanında bu ziyâfetler, hakimiyet-i Mesîh'in hakîkî bir rü'yet-i hayâlî idi.

Bu binanın önünde on dokuz yatak mahkemesi vardı.

Menâsıb-ı âliyye-i imparatoriyyeye ve zâdegânlığa intihâb merâsimi burada icrâ ediliyordu. Bu tevciye merâsiminde hâzır bulunacaklar, mahkemede ve on dokuz yatağın revâkında dururlardı.

Triklinos'da bulunan imparator ve imparatoriçe, revâk tarîkiyle mahkemeye giderlerdi, işte merâsim-i mezkûre burada icrâ ediliyordu. Mahkeme denilen mahal On Dokuz Yatak Sarayı'nın önünde vâsi' bir havlî ve bunun da önünde bir sed vardı.

Kayserler'in ve zâdegânın emr-i intihâbına ibtidâr edilmek üzere imparator refâkatinde patrik bulunduğu hâlde ve sedde çıkar dururdu. Her iki taraftan sedde çıkılacak bir merdiven vardı.

İmparator ile imparatoriçe merdivenden çıkarken e'âzım-ı ricâl merdivenin basamaklarında dururlar diğer huzzârda mahkemede ahz-ı mevki' ederlerdi.

İmparator Ogüseton'da tâc-ı imparatorîyi giydikten sonra mahkeme seddine çıkar ve orada müctemi' bulunan halk tarafından alkışlanırdı, bu esnâda bazı ricâl ve ekâbir de merdiven basamaklarında dururlardı. Yeni imparatoriçe, seddin parmaklığına kadar ilerler ve salîb önünde duran mumları yakdığı zaman kendisine arz-ı ta'zîmât olunur ve resm-i tetevvücünden dolayı halkın alkışlarını istimâ' ederdi, ba'dehû Ogüsteon'a avdet eylerdi.

Ogüsteon salonundan mahkemeye giderken altun el denilen mahalden ve Onopodyon'dan *Onopodion* geçiliyordu. Burada iki sûtûn arasına asılmış bir perde vardı. Burası Onopodyon'dan mahkemeye geçilecek büyük bir kapu idi. Sonra imparatoriçe sedde geçer. Oradan aynı tarîki ta'kîben Ogüsteon'a dönerdi. Binâen aleyh Onopodyon'dan doğruca on dokuz yatak mahkemesine giriliyordu. Onopodyon, on dokuz Yatak Sarayı'nın önünde ve On Dokuz Yatak Sarayı Onopodyon'un civârında idi.

Büyük Paskaya'da bûse-i müsâlemet *baiser depaix* merâsimin hıtâmında imparatorla imparatoriçe revâk tarîkiyle On Dokuz Yatak Triklinosundan çıkarak Onopodyon'u geçerler, oradan heyet-i ruhbânın ictimâ'-ı konsistuar odasına mükellef ve fildişi ile müzeyyen üç kapudan giriliyordu. Odanın nihâyetinde yüksek bir mahalde imparatorun tahtı vardı. Binâen aleyh Trikliyos ile On Dokuz Yatak Mahkemesi Dafne Sarayı'ndan pek uzak değildi. Dafne Sarayı'nın devâ'ir ve müştemilâtı gibi On Dokuz Yatak Sarayı da hipodrom cihetinde idi.

(s.189) Bunun revnak ve ihtişâmını görmüş olan Lui Prand sarayın şimâl cihetinde ve At Meydânı'nın yakınında bulunduğunu söylüyor. Mahkemeye gelince, burası sarayın önüne doğru mümted bir meydân idi ve sarayın mahkemesi diye ma'rûf olub imparator ve imparatoriçelerin heykelleri müzeyyen idi. Bu meydân imparator İrakliyos'un zamanına kadar sirkin yanı İpodromun yeşillerle mavilerin raks mahalli olmuşdu.

Şu tafsilâtdan anlaşıldığına göre Dafne Sarayı'yla At Meydânı civarında kâin olan On Dokuz Yatak Sarayı'nın önünde bir meydân vardı. Bu meydândan Onopodyon seddi vâsıtasıyla kandidate Triklinosun'a geçiliyordu.

Delfakas denilen dâire dahi On Dokuz Yatak Sarayı gibi At Meydânı'nın civarında idi. Bu binanın şekli ve hey'eti pek ma'lûm değilse de beşinci asırda mevcûd idi. 6. asırda imparator burada bazı menâsıb tevciye etmiş ve (527)'de dahi imparator İyostinyanos'un amcası Yedinci Postinos'un tâcını burada giydirmiş idi. Bu binadan saraya ve At Meydânı'na geçilirdi ve hiç şübhe yok ki Mağnavra Sarayı gibi burası da mu'azzez bir dâire idi.

Pale Sakara Saray-ı Mukaddes

Pale Sakara denilen iç saray kısmının sigması Trikonik *Triqonque* ve sâire nâmlarıyla yâd olunması burasının Rumcada sigma denilen harfe benzer bir şekilde bulunmasındandır. Mabeyn erkânı, imparatoru orada beklerlerdi. Burada büyücek bir meydân vardır. Ortasında kenarları gümüşlü bir havuz ve bu havuz ortasında kabuk şeklinde altundan bir tekne bulunup içine yemiş doldurulurdu. Ve gelen geçenler oradan alarakyerlerdi. Bu meydândan sonra on beş sütûn ile müzeyyen saybana geçilir ve oradan dört mermer sütûn üstünde bir kubbe ile mestûr bir mahalde imparatorun tahtı bulunurdu. Eyyâm-ı resmîyede imparator buraya otururdu ve mabeyn erkânını burada kabûl ederdi.

Yine bu kısımda dokuzuncu asırda Teofilos tarafından inşâ edilmiş iki katlı bir saray var imiş ki bu saray Bağdad kayserlerini taklîden yapıdırılmış idi.

İç Sarayın mühim kısımlarından biri de "Hriso tTeriklinom" denilen dâiredir. İmparator İkinci Yüstinos tarafından inşâ ve halefi Tibeveryios tarafından tevsî' ve tezyîn edilen bu dâire, saray merâsimine âid kitabların hemen her sahîfesinde tekerrür eder. Burası sekiz zal'lı bir bina olup üstünden bir kubbe ve kubbenin etrâfında da on altı penceresi varmış.

Sekiz zal'dan her biri üzerinde birer hücre-i mihrâbiye bulunup bunlardan birbirine geçilirmiş. Kapunun karşısına gelen kısımdaki hücre gümüş kapulu ikinci kapu ile ayrılmış olup birinin üstünde Hazreti İsa'nın diğeri üzerinde Hazreti Meryem'in tasvîrleri varmış.

Resmî kabûllerde bu kapular evvelâ kapalı olup ziyaretçiler salona girdikten sonra sükûn hâsıl olunca kapular açılır, ve kısım-ı mihrâbiyyenin nihâyetinde yüksek bir mevki'de imparator oturmuş olarak ve kıymetdâr

(s.190)taşlarla müzeyyen kırmızı mantoyu lâbis olduğu hâlde görülürmüş baş hizasında Hazreti Mesîh'in tasvîri bulunuyormuş.

Ziyaretçilerin kâffesi imparatorun önünde eğilirdi. Bizanslılar merâsime son derece ehemmiyet verdiklerinden resmi kabûller, saraya âid izdivâclar, resm-i tetevvücler hep bu salonda icrâ edilir ve pek mutantan teşrîfâta tâbi' bulunurdu.

Bu merâsimin ekserisi hükümdârların usûl-i teşrîfâtlarından alınmışdı. Mösyö Gâye *Gayet* eserinde diyor ki: “Taht salonu (Muğayda Salonu) sarayın kapusuna muttasıl idi ve oradan doğruca bu salona girilirdi. İmparator büyük bir perdenin arkasında bulunurdu. Ziyaretçilere kendisini göstereceği vakit, yüksek bulunan tahta oturarak etrâfına âile-i imparatorîden olanları, vüzerâyı ve saray erkânını alırdı. Sonra verilen bir işâret üzerine hemen perde açılır ve imparator tahtı üzerinde görünürdü.

Bu salonun arkasında imparatorun husûsî dâireleri vardı. Bunların bir kısmı yazlık ve bir kısmı kışlık idi.

İmparator Teofilos'un yazlık dâiresi bir zemîn katı ile bir yatak odası ve bir salonu hâvî birinci katdan ibâret imiş.

İşte bu ta'rîfâtdan anlaşılacağı vech üzere, bu saray hakkında Bizans müverrihleri pek çok şey yazmışlardır. Fakat sarayın şekl-i hakîkîsi hakkında tamam bir fikir edinmek biraz müşküldür.

Labart târîhlerden istidlâlen ve bugün mevcûd olan bazı mebânînin mevki'ine istinâden hayâlî bir plan vücûda getirmiştir.

Bunun ne derece doğru olduğu mûcib-i tedkîkdir. Bilâhare ve şu zamanlarda Fransa Ma'ârif Nezâreti tarafından me'mûren gönderilen Eber Solet, ve mi'mâr Adolf Teber Sarayı'n şekli hakkında mevki'en tedkîkâtda bulunarak Labart'ın taharriyâtını ikmâl ve tashîhe çalışmışlar ve Büyük Saray'a dâir mühim bir eser neşretmişlerdir. [1]

Bizans imparatorları tarafından asırlarca iskân edilen bu büyük saray On ikinci asırda imparatorların –Emanuel Komninos tarafından tevsî' ve tezyîn edilen-Balat üstündeki ve Lakerne ve Tekfur saraylarına nakl-i mekân etmelerine müte'âkib metrûk kalmış ise de, niye büsbütün terk olunmayub on üçüncü asrın bidâyetlerine doğru, Üçüncü Aleksiyos tarafından iskân ediliyordu. Bilâhare yavaş yavaş harâba yüz tutmuş ve on dördüncü asırda yine Türkler İstanbul'u fethetmeden evvel bu saraydan eser kalmamışdı. Fetihden otuz sene evvel İstanbul'u ziyaret eden Floransalı meşhûr Bonde Lemoneti bu sarayın yerinde birkaç taş parçasından başka bir şeyi bulamadığını söylüyor.

Sarayın bazı kapuları gayet musanna‘ fildişi işlemeli veya tunç kaplı idi. Bu kapulara el-ân câmi‘lerde görüldüğü vech üzere işlemeli perdeler asılmış idi. Yataklar gayet kıymetdâr ve işlemeli kumaşlarla

[1]Jean Ebersolt: Le grand Palais 1910 Paris

(s.191)örtülü olub yemek yerken yatmak için yatak şeklinde kerevitler de mevcûd idi. Bunlara bazı Eski Yunan ve Roma eşyalarındaki üç ayaklı tunç masalar, ve oyma koltuklar ilâve edilirse Büyük Saray’ın eşyası ver manzara-i dâhiliyesi hakkında fikir edinebiliyor.

Büyük Sarayın Hudûdu

Büyük Saray şimâl-i garbî cihetinden İidoprom’un duvarlarına kadar dayanıyordu. Şimâl tarafından Ayasofya Meydânı ile hem-hudûd olub şimdiki Sultan Ahmed sebîlinden¹ aşağı inen sûların mahallinde bulunan diğere bir sûr ile denize kadar giderdi. Bu duvarların istikâmetinden denize kadar inmek üzere (Kortin) denilen kemerli yollar vardı.² Saray, deniz cihetinde bu sûrun denize ittisâl kesb ettiği mahalden çatladı. Kapu civarında, sahilde şimendüferin geçdiği mahalde bugün bir harâbe görülmektedir. Bu harâbenin önüne Bokoleon Limanı deniliyor ki burası sarayın limanı idi. Orada sahile müvazî giden surlara amûden iki çıkıntı vardır. Bilâhare İyostinyanos zamanında gerek o cihet ve gerek şark ciheti büyüdü, ve yeni duvarlarla tahkîm edildi. Bu tevsî‘iye sarayın hudûdu garb cihetinden Küçük Ayasofya’ya yakın olan ikinci çıkıntıya kadar büyüdü ve evvelce saray hâricinde olub İyostinyanos’un prensliği zamanında ikâmet ettiği Hor Mizdas içeriye alındı.

Eski İstanbul

Hulâsa-i kelâm, saray-ı kebîr pek cesîm ve muhteşem bir saray olub çevreesi dâhilinde Hriso Triklinos, Mağnavra *magnaure* ve Porfiros *porphyre* elh. (ilâ-nihâye) gibi mükellef saraylar da vardı. Bu sarayı Büyük Kostantin yaptırdı. Sonraları İrakliyos, İyostinyanos, Teofilos *Le philocosme Theofile* ile sâir birçok imparator tarafından ilâvelerle tevsî‘ ve tezyîn edildi. Binâen aleyh bu saray muhtelif zamanlarda tevsî‘ edildiği için hey’et-i mecmû‘ası her nev‘ üslûb ve tarz-ı mi‘mârîden müteşekkil bir kitle-i mebânîden ibâret idi.

¹ Meşhûr Sultan Ahmed Çeşmesi

² Bu yollar Adliye Nezâretiyle, İshâk Paşa Hamamı arasındaki arsalarda ÇatladıKapu’da İyostinyanos Sarayının demir yolu cihetinde dikimhane civarında pek çokdur.

Kabasakal'da ailemizin taht-ı tasarrufunda iken Kabasakal harîkinde muhterik olan ve mahallece Konak diye ma'rûf bulunan cesîm ve fevkânî hanenin fener seddi olduğu eski planların tedkîkinden anlaşılıyor.¹ Bu dâire, tahtânî ve fevkânî muhtelif odalardan, dîvânhanelerden müteşekkildi. Harîkden evvel, aksâm-ı mühimmesi görülmezdi. Fakat şimdi muhtelif devâ'ir hakkında pek güzel tedkîkât icrâ edilebilir. Bu sarayda muhtelif zamanlarda ilâvelerle tevsîf edilmiş idi. Bu ilâvelerin ne sûretle yapıldığı harîkden sonra âşikâr bir sûretde görülüyor. Binanın sokak tarafı daha kadîm ve bir dereceye kadar metîn olub denize, Ahur Kapu'ya nâzır olan kısmı ise daha sonra yapılmıştır. Eski binanın sûret-i inşâsı

(s.192) bir sıra tuğla bir sıra taşdır. Halbuki sonradan yapılan ilâveler münhasıran taşla yapılmıştır. İçeriden ve dışarıdan dikkatlice bakılırsa bu ilâveler fark edilir. Âdetâ her iki kısmın aralarında iltisâk yok gibidir, sanki ayrı ayrı binalardır.

Bu dâire dâhilinde yukarı katdan aşağıya zemîn katına kadar olmak üzere helezonî meyilli ve basamaksız bir merdiven vardır. Bu merdiveni imparator Makedonyalı Vasilyos yaptırmıştır.[**] Bunun için Makedonyalı Vasilyos'un merdiveni diye meşhûrdur.

Bu merdiven tâ bağçeye kadar iner ve oradan üstü kemerli bir yol ile yine ailemiz erkânından Râsih Beg merhûmun Bayram Furûnî Mektebi karşısında ve çeşme ittisâlindeki hanesi ittisâlinde bulunmuş olan ağleb ihtimâle göre Tânea Tanea Kilisesi'ne geçilmiştir. Bu kilisenin mevki-i mezkûr mektebden i'tibâren Veznedârbaşı merhûmun sed üzerindeki konağının denize nâzır cebhesindeki seddine kadar dayanmıştır. Mezkûr mektebin karşısındaki çeşmenin ittisâlinde ve arkasında muhterik haneler arsalar, mahzenler kemerler vardır. Saraydan bu kiliseye geçmek için Bozdoğan kemeri tarzında bir yol varmış. Yolun Bozdoğan kemeri tarzında inşâsı da yolun seviyesini yükseltmek için idi. Kiliseden sâlifü'z-zikr sedde geçilirdi. Buranın manzarasının pek latîf, pek ulvî olduğunu Bizans müverrihleri yazıyorlar. Fi'l-hakîka öyledir...

Bu târihî konağın alt katının bir kısmına Hacer Kadın nâmında bir zenci mutasarrıf idi. Bu kadının ikâmet ettiği kısmın kemer altındaki kapusuna bir Kanadlı Kapu ma'nâsına olan *porta monotyron* derlerdi. Bu kapu yeri hâlâ mevcûddur. Bu konağın bağçesinde pek kadîm bir de kuyu vardır.

¹ Doktor Mortman'ın eski İstanbul planına bakılırsa burası Fener Seddi olacak

Kabasakal harîkinden sonra, bu konak mahallini şehremâneti istimlâk etmiştir.

Konağın altı kemerli dâirelerdir. Bu dâirelerden birinin ve kısmen su hazînesini îfâ etmiş olan mahzenin Sultan Ahmed cihetine doğru kemerli yolları vardır. Bu yol daha yukarılarda bulunmuş olan Dafne Sarayı'na ve yâhud Palaskara'ya gidermiş.

Bu konağın karşısında matbah-ı âmire müdürü Abdullah Efendi merhûmun hanesi arsasında bodrumlar, mahzenler vardı.

İ'tilâf-ı murabba' muhârebesinden evvel İstanbul'daki Rus âsar-ı atîka mü'essesesi bu saray mahallinde tedkîkât ve taharriyât icrâ ederek dîvânhanelerden birini temizletdirmidi. Bu hafriyât esnâsında birtakım kemerler, tarafeynde pencere kemerleri, medhaller meydâna çıkmıştır. Hafriyâta devam edilirse daha birçok âsârın meydâna çıkması pek muhtemeldir.

() *Excalier de B. Le Macedonien***

(s.193)Bu sarayın enkâzı ve bekâyâsı Kabasakal harîkinden sonra câbecâ görülmektedir. Ez cümle, Kabasakal Câmî'-i Şerîfi altında kadîm bir ayazma keşfolunarak Mekteb-i Sanâyi' resim mu'allimi Mösyö Ernest Mambori tarafından planı çıkardılmıştır. Bu ayazmayı gördüm. Câmî'in mihrâbı altında tesâdüf ediyor. Üzeri pek muntazam tuğla ile örülmüş olan bu ayazmaya inmek için sâir Bizans mebânîsinde olduğu gibi helezonî bir merdiven vardır. Suyu kaynak, ve pek mebzûl imiş. Kaynak mahalli bilâhare toprakla dolduğundan suyun ne tarafa gittiği belli olmuyor. Bu ayazmada sarayın ayazmalarından biri olmak gerekdir.

Bu sokakta Ahmed Afif Paşa'nın Konağı, Bizans devrinden kalma bir duvar üzerinde olduğu gibi Bayram Furûnî Mektebinin arkasına kadar imtidâd eden Kabasakal'daki polis müdürü Âgâh Efendi merhûmun hanesi de Bizans duvarı üstündedir.

Bütün bu civâr bu saray-ı kebîrin enkâzı ve bekâyâsını muhtevî ve hâtîrât-ı târîhiyyesi hem zengin ve hem hazîndir.

Tanea Kilisesi beş kubbe üzerine mebnî olub, kubbelerin üzeri yaldızlı tunçla örtülmüş, iç tarafları da mozaiklerle tezyîn ve ortadaki kubbede de Hz. İsa'nın tasvîri mersûm bulunmuş idi. Kubbenin dilimlerinde ellerinde mızraklar huzûr melekleri mersûm idi. Bu tesâvîrden mâ'adâ, Havâriyyûn'un şühedâ-yı İseviyyenin, enbiyânın ve patriklerin resimleri de vardı.

Kilisenin duvarları kâmilren renkli mermerlerle mefrûş döşemesi de serâpâ mermer idi. Bu mermerler döşenmiş gibi idi.¹

Rengârenk mermer safhalarının etrâfi mozayik çerçeveslerle muhât ve müzeyyen olub her birinde hayvânât resimleri ve tesâvîr-i muhtelif menkûş idi.

Kilisenin mihrâbı da serâpâ gümüş, altun ve inci ile pür-zîb ve letâfet idi. Nogorodlu râhib Antuan, 1200 senesinde kilisenin mihrâb cihetindeki kapuları üzerinde Kostantin'in salîbini ve kakma ile müzeyyen İkonostaz *Iconostase*² denilen paravânâtın üzerinde imparatorun kalkanını görmüş. Kilisenin latîf, fevkalâde nazar-ı ribâ mermerlerle döşenmiş bir de dış havlîsi vardı. Bu mermerler yekdiğerine o derece san'atkârâne mürtebit ve mûltasık idi ki, zemîn âdetâ yekpâre görünüyordu...

Bu havlîde, biri cenûb tarafında, diğeri şimâlde iki şadırvân phiales vardı. Cenûb cihetindeki Mısır'ın kırmızı sumâkîsinden yapılmış ve etrâfına ejder heykelleri vaz' olunmuş idi. Kurnasının ortasında, mermerden bir dal, dalın üzerinde de her tarafına delikler delinmiş kezâlik

13- İstanbul târîhi

(s.194)mermerden çam fıstığı konulmuş idi. Dâire şeklinde konulmuş beyaz küçük sütûnların üzerinde de müdevver bir pervâz vardı. Şimâl cihetindeki çeşme ise, sadepli mermerden idi. Ve bunun da ortasında kezâlik mermerden bir dal üzerinde beyaz mermerden çam fıstığı vardı.³ Fıstığın deliklerinden sular akar idi.

Hazreti İlyâs nâmına Temmuzun yigirmisinde icrâ edilen merâsim-i rûhâniyyede imparator bu kiliseye gelir âyinde bulunurdu. Teşrin-i sâninin sekizinde Mikâil nâmına merâsim-i mahsûsa da burada yapılırdı. Bu kilisenin merkez mihrâbı Hazreti Meryem'e nezredildiği gibi (Meryem'in resmi mihrâbda mersûm idi), Meryem'in ve sâir e'izzenin de ayrı ayrı mihrâbları olmak lâzım geliyor. Binâenaleyh merkez mihrâbı, Hazreti Meryem nâmına ithâf edilmesine nazaran kilisenin Hazreti İsâ'ya, İlyas'a, Nikola'ya, Cebrâil ve Mikâil nâmlarına da beş makâmı bulunmak iktizâ ediyor.

¹ Saydânın nefis ve zarîf kumaşları bu târîhde de büyük bir şöhet kazanmışdı.

² İkonostas, mihrâb cihetinde üç Kapulu bir paravana olub üzeri e'izzenin tesâvîriyle müzeyyendir. Bunun ortasını papas merâsim-i takdîsi îfâ eder.

³ Bizim eski konaklarımızdaki fiskiyelerin üzerleri hep böyle idi.

Hazreti İlyas Nâmına Ma‘bed¹

İmparator Vasilyos, bu yeni kiliseden başka beş mescid daha yaptırdı. Sarayın cihet-i şarkiyyesinde Hazreti İlyas nâmına gâyet müzeyyen bir ma‘bed yaptırmışdı. Bu ma‘bed sâlifü’z-zikr yeni kilise derûnunda İlyâs nâmına nezredilen mihrâbdan başkadır.

Hazreti İlyas’ın yevm-î mahsûsu olan yigirmi Temmuzda imparator ve imparatoriçe yeni kiliseye gitmeden evvel Fener’deki Meryem Ana (Kabasakal’da Çeşme Sokağı’nın müntehâsındaki kemerli yüksek mahal olacak) kilisesine gider ve buradan İlyas Kilisesine geçerdı.

İkinci Deyokos da elinde salîb ihtifâlî olduğu hâlde bâb-ı kralîye yani kilisenin cümle kapusuna gelirdi. Burada resm-i âyîn mûcibince imparatorla imparatoriçe İncil ile salîbi öperlerdi. Bunu müte‘âkib imparator patrikle beraber kiliseden çıkarak, Fener Kilisesinden bi’l-mürûr taraça üzerine açılan kapudan geçerdı. Bu taraçayı geçdikden sonra Yeni Kiliseye ve İlyas Mescidine inerdi. Binâen aleyh Hazreti İlyas ma‘bedinin bir dehlîzi de vardı ki, bu dehlîz Fener’in Meryem Ana Kilisesine muttasıl idi. İlyas mescidine gitmek ve yâhud oradan çıkmak için buradan geçilirdi.

(Nikola Mesartis)’e *Nicolas Mesaritis* bakılırsa onüçüncü asr-ı Milâdî evâ’inde Hazreti İlyas ma‘bedi sanâ‘at nokta-i nazarından dâhilen bir nümûne-i letâfet ve hâricen de gayri kâbil-i kıyâs ve tanzîr bir enmûzic-i ihtişâm imiş.

Bu ma‘bed müdevverü’ş-şekl olub etrâfında yedi mihrâbı vardı, üzeri kubbeli idi ve biraz daha küçük olmak üzere civârdaki Hriso Triklyoas’a benzerdi.

Fener’in Meryem Ana Kilisesi gibi taht salonunun cihet-i şarkiyyesindeki sed üzerinde mebnî olub mezkûr Meryem Ana Kilisesi’yle kesb-i ittisâl imiş.

*Aya Kleman Kilisesi*²

(s.195)Vasil, Ankara episkoposu mazlûm ve mağdûr Ayyios Klemanos nâmında bir kilise yaptırmışdı. Bu kilisede mûma-ileyh Klemanos ile diğér bazı fedâkârânın ez-cümle Klemanos’un refiki Agata Nikelos’un metrûkât-ı mukaddeseleri mahfûz idi. Bu iki fedâkârın metrûkâtı gümüş sandukçe içerisinde hıfz olunurdu.

¹ İlyas ma‘bedinin mihrâb cihetinin cenûbunda Aya Kaleman ma‘bedi cenûb-ı şarkisinde Hazreti İsa nâmına küçük bir ma‘bed vardı. Fener, Hazreti İlyas ma‘bedinin şark-ı cenûbîsinde idi.

² Kabasakal’da Çeşme Sokağı taraflarında idi.

Bu mebânînin civarında, Vasil, Hazreti İsa nâmına bir ma‘bed *Oratoire* yapdırdı. Bunun zemîni savatlanmış kalın gümüş tabakalarıyla mefrûş, duvarları da altun kaplı gümüş, inci ve ahcâr-ı k ıymetdâr ile mestûr ve müzeyyen idi. Kilisenin mihrâb önündeki bölmesi *Cancel* gümüş evânî ile ve Hindistan’ın bütün müzeyyenâtı ile pür- zînet ve letâfet idi, muhtelif mahallerinde mînâkârî, tasvîr-i İsa vardı. Sarayın diğer bir cihetinde sâlifü’z-zikr imparator Vasil, Havâriyyûn’dan Ayıyo Pavlos nâmına da bir ma‘bed yapdırmışdı ki, zînet ve ihtişâmca sâirlerinden aşağı kalmazdı; Ayıyos Petros nâmına da bir mescid ve ittisâline Mikâil nâmına da diğer bir ma‘bed yapdırmışdı. Bunların daha yukarısında Hazreti Meryem nâmına bir kilise vardı. Kitab-ül Merâsim’de yalnız Petros Kilisesi’nden bahsolunuyor. Ayıyos Dimitriyos yortusunda imparatorlar Ayıyos Dimitriyos Kilisesi’ne gitmeden evvel Petros Kilisesine giderlerdi. Yevm-i mezkûrda icrâ edilen âyinde patrik mihrâba giderek âyini icrâ eder. Sonra elinde İncil ve refâkatindeki İkinci Deyakos’un elinde de salîb bulunduğu hâlde bâb-ı kralîye gelirdi, İmparator ve imparatoriçe burada İncil’i takdîs ederlerdi.

Ayıyos Petros ma‘bedine gitmek için müvekkeb-i imparatorî Hriso Triklinos’dan çıkar Teripeton’dan Lozyakos’dan, Jüstinos’dan Eskila *Skyla* ve Marsiyen’in hârici geçîdlerinden bi’l-mürûr Ayıyos Petros ma‘bedine gelirdi. Âyinden sonra Hriso Triklinos’a avdet ederdi.

Magnavra Sarayı ve Civarı¹

Magnaure et ses abords

Sarayın civarında diğer bir bina daha vardı ki, Lui Prant bunun cesâmet ve revnak ve ihtişâmına hayrân olmuş idi. Bu binanın inşâsını Konstantin’e atf ve isnâd ediyorlar.

(s.196) Bu dâire Magnavra dedikleri taht-ı Süleyman’ın mevzû‘ olduğu Büyük Triklinos idi. Taht-ı İncîlî’ye bazı müşâbeheti olan bu serîr-i saltanata altı basamakla çıkılıyordu. Tahtın iki tarafında arslan vardı. Te‘âmül-i kâdîme tevfiikan, imparatorlar süferâyı ve me‘ıyyü’l-hâtır misafirîni buraya huzûruna kabûl ederlerdi. Tahtın yanında altun yaldızlı tunçdan masnû‘ ve dallarına kuşlar konmuş ağaçlar

¹ Magnavra Sarayı’nın Büyük Triklinosin’den Fener seddine kadar olan zemîni mermer döşeli bir yol vardı. Şehremâneti muhâsebecisi merhûm Reşad Beg’in Konağı ile Kabasakal’da kodle kâtibinin hanesi arasındaki sâhada (Hriso Triklinos) denilen dâire-i muhteşeme varmış. Matba‘a-i âmirenin bulunduğu yer Aya Lazar Kilisesi idi.

vardı. Serâpâ müzehheb iri cüsseli arslan heykelleri taht-ı hükümdârîye nighbân olurlardı.

Kabûl merâsiminde bu arslanlar vakit vakit yerlerinden kalkar, kuyruklarıyla yeri döğerler ve ağızlarını açarak muhavvef sadâlar çıkarırlar, dallar üzerindeki kuşlar da nağmesâz olurlardı.

Serîr-i hükümdârî de bir âlet vâsıtasıyla havaya doğru kalkardı.

İsmi geçen Lui Prant, bir resmî kabûlde imparatorun huzûrunda yerlere kapandıktan sonra başını kaldırıncâ hükümdârî tahtında oturmuş olduğu hâlde tavanda yüksek bir mahalde görmüşdü.

Bu gibi merâsim münâsebetiyle Magnavra Sarayı muhteşem ve fevkalâde tezyîn ediliyordu. Taht-ı imparatorî salonun ortasında dururdu ve üzerine merdivenle çıkılırdı. Magnavra Sarayı üç kubbeli bazilik tarzında idi ve cihet-i şarkiyesinde de hücre-i mihrâbiyye *Abside* bulunması lâzım gelirdi İhtimâline nazaran nihâyetinde dört cesm sûtûn vardı. Bu tertîbe göre hücre-i mihrâbiyyenin üstünde büyük bir kemer sağında ve solunda da iki kemer daha bulunurdu. Bu iki kemerden biri sağdaki kubbeye diğeri soldaki odaya açılırdı. Salonun medhali garb cihetinde idi. Cânibinde bulunan iki kapunun üzerinde iki perde asılmışdı. Salona girilirken bu perdeler çekilirdi. Kapulara basamakla çıkılıyordu. Binanın kubbeli olan orta kısmına büyük bir kapudan giriliyor ve cihet-i garbiyesinde kâ'in revâka yine bu kapudan geçiliyordu. Magnavra Sarayı'nın etrâfında müdevver bir sed vardı ki bu sed 596 senesinde imparator Moris tarafından inşâ ve heykelini de koydurdu. Kabûl merâsiminde bu sedde gâyet kıymetdâr Acem halıları döşenirdi. İki sûtûna isnâd eden bir kemerde Magnavra Sarayı'nın civarını tezyîn ederdi.

İmparatorla imparatoriçeyi alkışlamak için asma çardağında da nöbetçiler durur ve Dafne'nin Ayiyos Estefanos Kilisesi'nde merâsim-i izdivâciyyelerinden sonra Magnavra'ya zifâf odasına girdikleri esnâda kendilerine refâkat ederlerdi. Zifâf odasında helezonî büyük bir sadef şeklinde bir mahall-i mahsûs vardı. İmparator ve imparatoriçenin başlarına râhib tarafından konulmuş olan tâc imparatorî ile gelin ve güveyi eklîlini bu mahall-i mahsûsa bırakırlardı. Sonra On Dokuz Yatak Triklinosu'nda keşide olunan ziyâfet-i urûsiyyede bulunurlardı. Zifâf odasının mevk'î kat'î bir sûretde ta'yîn edilebilir.

Dafne Sarayı'ndan Magnavra'ya gitmek için gelinle güveyi (Mendor) *main d'or*'dan Onopodyon

Odoketriya *Eodogetria* denilen kilise Gülhane Hastanesinin mevki' olacak.

Eski Bâb-ı Humâyûn önündeki Sultan Ahmed Çeşmesinden İshâk Paşa'ya, Ahur Kapu'ya giden yokuş, Bizanslılar zamanında mevcûd idi.

Saray içinde fişenkhanelerin bulunduğu mevki'de hazîne-i imparatorî, bunun yanında da elbiselerin hıfzına mahsûs bir dâire mevcûddu.

(s.197)derler ve erguvânlarda teşnîf-i izân eylerlerdi. Magnavra'ya çıkılacak merdivenlerin yanında nöbetçiler *faction* durur ve imparatorla imparatoriçeyi ta'kîben Magnavra Sarayı'nın çardağı önüne geldikleri zaman alkışlarlar ve zifâf odasına kadar kendilerine refâkat ederlerdi.

Kandidalılar Triklinosun'dan çardağa¹ muntehî olan merdiveni çıkdıktan sonra Magnavra Sarayı'na girilirdi. Magnavra Sarayı'ndan bir geçit vâsıtasıyla Ayasofya ma'bedine de geçiliyordu. Bu geçit Lui Prant'ın dediği gibi saraya muttasıl idi. Magnavra'nın Ogüsteon meydânının cihet-i şarkiyyesinde bulunmuş olması lâzım gelir. Saray cihetinden Magnavra, Hazreti İsa nâmına olan kilise ile de ittisâl peydâ etmiş idi. Bu kiliseden sâlifü'z-zikr geçide (Dar yol)a geçiliyor ve buradan da bir iki dâire (*Sacelle et oaton*) geçdikden sonra Magnavra seddine çıkılırdı. Magnavra Sarayı gibi *Oaton*'u da yine İmparator Kostantin yaptırmışdı. Bu dâirenin bu nâm ile tevsîmi *ovatum* üzerindeki kubbeden nâşî olması muhtemeldir.

Ale'l-ekser *oaton oatos* denilen bu dâireye ekseriyâ kubbenin Triklinos *triclinos de la coupole* ve yâhud Büyük Saray'ın kubbesi dahi deniliyordu.

Bu saray-ı kebîrin vaktiyle meclis-i ruhbânın ictimâ' eylediği dâiresinde *Truilles* 1180 senesinde İkinci Aleksiyos Kominos ile Fransalı Aniyes'in merâsim-i izdivâciyyeleri icrâ edilmişdi.

Oaton ile Hazreti İsa nâmına olan kilisenin ara yerinde bulunan (*sacel*) *sacelle* denilen dâirede hazîne ve evrâk hıfz ediliyordu. Bu cihetde bir ahur bir hamam ve Aya Hristin nâmına bir de kilise vardı. Hristin fedaâkân-ı Hristiyâniyye'den bir kadındır. 24 Temmuzda yortusu vardır.

Sarayın muhtelif hamamları vardı. Birinci Vasilyos Fener seddi civârında bir hamam yaptırdı. Rivâyete nazaran, Kostantin sarayda iki hamam yaptırmış; biri İkonomiyos *Iconomios* hamamıdır ki Çikanisteryon (Ahur Kapu- Akbıyık civârı) civarında idi. Ve yedi dâireyi, on iki revâkı ve bir büyük havuzu vardı. Bu hamam

¹ Anadendration

Nikiforos Fokas'ın zamanına kadar pâyidâr olmuşdu. Ayiyos Çiminski Jean zymices bunu yıkdırarak enkâzıyla Hallke Sarayı'nı inşâ etdirdi ki kendisi de oraya defnolunmuşdur. İyo anis'in defnolunduğu mahal Halke Sarayı dâhilinde Hazreti İsa nâmına olan ma'beddir ki, burasını Yani tevsî' eylemişti.

Ermeni Leon zamanında (Piti kiyon: küçük maymunlar) nâmına ma'rûf bir hamam daha vardı ki Kekeme Mihal İmparator aleyhine bulunmak töhmetiyle az kaldı ki bu hamamın külhânına atılıyordu. Bu hamamla Üçüncü Roman Argir'in 1028-1034 içinde boğulduğu diğer bir hamam mevki'i ma'lûm değildir.

Sarayın yanında müte'addid âsâr ve âbidât vardı. Hepsinden büyüğü ve en muhteşemi olub bağçelerle sedlerin ortasında kâ'in Magnavra Sarayı idi. Buradan deniz tarafında bir hamama be Aya Hristin nâmına inşâ edilmiş (s.198) bir kiliseye inilirdi. Sarayın daha yakınında yukarda ismi geçen kubbe Triklinosla beraber *Oaton* ile *Sacella* vardır ki bir taraftan Magnavra'ya diğer cihetden Hazreti İsa Kilisesi'ne ittisâl peydâ etmiş idi.

Mağnavra Sarayı Ayasofya ma'bediyle halke denilen Ayasofya (Hamâm-ı Sultânîsi) mevki'inin arasında ve mülga Adliye Nezâreti dâiresinin bulunduğu mevki'den İshâk Paşa Hamamı'na kadar olan sâha dâhilinde idi.

Adliye nezâreti dâiresinin önünde inşâ edilen tevkîfhanenin temelleri kazılırken Hamamı temelleri kazılırken, üzerleri yazılı salıbli ve eşkâlî hâvî yüzlerce tuğla bulunmuşdur.

Adliye dâiresiyle İshâk Paşa Hamamı arasındaki kısım, üzeri kemerli yollar, pek muntazam kubbeler *Coupole par assies* ve kemerli devâ'ir meydâna çıkmıştır. Bu dâirelerin birinde adliyeye yani Ayasofya'ya doğru büyük kemerli bir yol görüldü. Bu yolu sonradan, bu dâirenin üzerinde harîkden evvel bulunmuş olan hane sahibi ördürmüştür. Bu yoldan başka adliye dâiresinin altında muntazam kemerli bir su yolu da çıkmıştır. Bu yol adliyenin Ayasofya meydânına gidiyor. Şimdi bu yol yeni tevkifhanenin adliyeye yakın arka duvarı altında kaldı.

Tevkifhanenin caddeye nâzır duvarı inşâ edilirken, esâsı üst tarafı tuğladan bir sıra üzerine yedi ayak zuhûr etmiştir. Tuğlaların üzerinde İkinci Teodoz işareti görülmüştür. Tedkîkâta nazaran bu ayakların bulunduğu mahalli, şehremîni Kostantin yaptırmış.

Hriso Trikliyos ve Civarı¹

Chrysotriclinos

Hriso Trikliyos yâhud altın Triklinos *Triclinos d'or* tesmiye edilen bu dâireyi İkinci Justen yaptırmıştır. İkinci Tiber fevkalâde tezyîn eylemiştir. Lui Prant'ın ifâdesine göre burası sarayın en müheyyib kısmı imiş.

İkinci asırda İmparator Birinci Roman, bacnahı Yedinci Kostantin ile mahdûmları Estefanos'la Kostantiniye sarayın diğer aksâmını tahsîs ettiği zaman kendisi de Hriso Triklinos'da oturmuşdu.

Hriso Triklin, inşâ edildikten sonra ikâmetgâh-ı hükümdârînin topografyasını hayliden hayli ta'dîle bâdî olmuşdur. O vakte kadar sarayın merkezi Dafne Sarayı idi. Hriso Triklin inşâsından sonra merkez değişti. cesâmet ve ihtisâmı ile bütün devâ'irin fevkinde olan bu dâire sonraları fevkalâde ve muhteşem merâsim icrâsına tahsîs olundu. Bu dâire yed-i ilâhî sevk ve idare olunan mukaddes imparatorun târîhçe-i hayatında pek mühim bir mevki'î işgâl etmiştir. Hriso Triklinos üzeeri kubbeli sekiz zal'lı bir dâire idi. Murabba'u'-şekl bir bina olan dâirenin bir kubbesi ve açık bir kapusu ve tâ nihâyetinde de kapalı

(s.199)bir kapusu ve kubbenin on altı penceresi vardı. Kubbenin ortasında bir âvîze mu'allakdı. Dîvânhanenin büyük bir hücre-i vardı. Kubbe sekiz kemer üzerine müstenid idi. Şark tarafındaki kemer mihrâb kubbesine açılırdı. Tarz-ı mi'mârîsi i'tibârıyla bu Dîvânhanenin altıncı asrın mü'essesâtı mezhebiyyesiyle Raven şehrindeki Sen Vital ve İstanbul'daki Küçük Ayasofya ma'bedleriyle bir dereceye kadar müşâbeheti vardı. Bununla beraber Hriso Triklinos'un kubbesi bu iki ma'bedin kubbesine benzemezdi. Bu kubbenin on altı penceresi bulunmasına nazaran on altı dilimi bulunmak iktizâ eder. Küçük Ayasofya'da kubbenin on altı eteği vardır. Yalnız müsemmenü'l-izlâ'ın büyük kemerleri üzerindeki sekiz dilimde de pencereler vardır. Diğer sekiz dilim mücevvef satuhdur ki müsemmenü'l-izlâ'ın sekiz sûtûn üzerine istinâd etmiştir.

Bu iki ma'bed gibi Hriso Triklin de sekiz köşeli bir bina idi. Bunun şarkındaki kemer nısf dâire şeklinde bir hücre-i mihrâbiyyeye *abside* merbût ve mültasak idi. Halbuki diğer yedi kemer Sen Vital Kilisesinde görüldüğü gibi nısf dâire şeklinde hücrelere açılıyordu, yâhud mi'mâr bu husûsda Küçük Ayasofya

¹ Ayasofya'da şehremâneti muhâsebecisi merhûm Reşad Beg'in hanesine Kabasakal'da kodle kâtibinin hanesi arasındaki sâhada bulunuyormuş.

ma'bedini nümûne olarak mı ittihâz etdi ki bu müsemmenü'l-izlâ'ın dört zal' mâ'ilî hücrelere müntehî ve muvassaldır. Şurası muhakkaktır ki sâlifü'z-zikr yedi kemer, birbirine müşâbih Sen Vital'de görüldüğü gibi, salonu dâiren mâdâr ihâta eden hücreler açılırdı. Sekizinci kemer, yani şark tarafındaki kemer ise, sade şeklide bir mahrût ile müntehî olan hücre-i mihrâbiyyenin nisf dâirevî kubbesine açılırdı.

Sâir me'âbidde olduğu gibi, çıkıntının bu nisf dâiresi içinde Hriso Triklin'inhücre-i mihrâbiyesi vardır ki taht-ı imparatorî burada mevzû' idi. İmparator bu tahtta oturduğu zaman ma'iyyeti arka tarafında, nisf dâirenin çevresinde dâire şeklinde dururlardı.

Tahtın sağ ve solunda imparatora mahsûs olarak diğer bir koltuk ile tahta iştirâk etmiş olan imparatorlara mahsûs olmak üzere sâir koltuklar da konulurdu.

Kudüs-i şerîf kralı Birinci Amori (1171) senesinde İmparator Emanuel Komnen tarafından kabûl edildiği zaman üzerleri sırmalı kumaşlarla mestûr ve müzeyyen olan bu koltuklardan birine oturmuşdu. Bu kral, imparatorun ku'ûd ettiği altın tahtdan biraz alçak bir koltuğa oturmuşdu.

Bunu müte'âkib, taht-ı imparatorînin önünde asılı bulunan ipekden ma'mûl ve serâpâ altın işlemeli ve inci ve mücevherle müzeyyen büyük bir perde açıldı ve iki imparator arz-ı dîdâr eylediler.

Hücre-i mihrâbiyyenin üstündeki nisf kubbede Hazreti Mesîh'in bir taht üzerinde oturmuş tasvîri vardı. İmparator ve imparatoriçe dâirelerinden çıktıkları ve yahud dâirelerine girdikleri zaman tasvîrin önünde durub arz-ı ta'zîmat ve dua ederlerdi. İşte bir de açıldığı zaman bütün azamet ve ihtişamıyla hâkim Lâhûtî ile ânın yeryüzündeki vekîl-i enzârî âmmede arz-ı şa'sa'a ederdi.

(s.200)Serîr-i hükümdârînin üstünde menkûş olan bu tasvîri, betşeken imparatorlar tahrîb etmişlerdir. Üçüncü Mihâl tekrar yapıldı, derûnundaki altunun mebzûliyyetinden dolayı (Hriso Triklin) denilen bu dâireye bilâhare (taht-ı yesû' salonu) denildi.

Üçüncü Mihâl, burasını mozayik tesâvîriyle tezyîn ve salonun medhali üzerine Meryem'in resmini tersîm etdirdi. İkâmetgâh-ı imparatorînin etrâfında da nigehbân olmak üzere Havâriyyûn'un martirlerin, piskoposların Mikâil'in resimleri menkûş idi.

Kostantin Porfroyenet, Hriso Triklini gâyet ince ve elvân-ı muhtelifede mozayiklerle tezyîn etdi, bu mozayikler o kadar nazar-ı ribâ'ıyyûn ârâ idi ki, görenler

burasını âdetâ bir çiçek bağçesi sanırlardı. Mozayiklerin etrâfı sîm tezyînât ile perzîb ve letâfet idi.

Salonda pek kıymetdâr eşyâ vardı. Teofil tarafından inşâ edilen beş kuleli bir geniş dolabın bölmelerinde, resm-i kabûller esnâsında muhtelif eşyâ teşhîr edilirdi.

İmparatorlara mahsûs tahtlaristirâhat yatakları, sîme gark olmuş bir sofrâ, kalemkârî yemek takımları, eklîlleri, mînâkârî eşyâ ve evânî, avîzeler, güvercin şeklinde evânî-i mukaddese (vazolar), salîbler, melbûsât-ı hükümdâriyye, ...İşte bütün bu zî kıymet eşyâ-i ecânibin nazarlarını kamaşdırmak için sarayın kilisesinden celb ediliyordu. Bu eşyâ-yı nefise ve nâdire, saray-ı imparatorîde asırların birikirdiği şeyler idi. Hrizo Triklin'in, pek ziyâde revnâkdâr olan gümüş kapularını da Kostantin Porfiroynet yaptırmışdır. Bu dâirenin garb cihetinde salona girmek için gümüş kapular vardı, bu kapular iki kanadlı idi ve üstlerine zî kıymet perdeler asılmışdı. Büyük merâsim için, bâ husûs hulefâ-yı Abbâsiye tarafından gönderilmiş hey'et-i seffire için, önünde kezâlik bir perde mu'allak olan sonuncu bir hücre daha vardı ki (Panteon) denilen bir mahalle muvassal idi. Bunun da Tripeton gibi bir dehlîz olması muhtemeldir. Tripeton misüllü bu da Hrizo Triklin'in başlıca medhallerinden biri idi.

İşte bu sûretle dîvânhanenin etrâfında bulunan bu yedi hücre perdelerle müzeyyen bu dîvânhanenin şark cihetinde bir perde mu'allak idi ki, bunun arkasında taht-ı imparatorî mevzû' blunurdu.

Miparator serîr-i hükûmetinde kâ'id olduğu hâlde, me'mûrîni huzûruna kabûl ederek mesâlih-i devlet hakkında ânlarla müzâkere ve huzûra girecek ecnebîleri kabûl ederdi.

Bu kabûller, son derece bir dikkat vei'tinâ ile ta'yîn edilmiş merâsim dâiresinde îfâ edilirdi. Fi'l-hakîka taht salonu, günün bazı mu'ayyen saatlerinde kemâl-i i'tinâ ile tanzîm olunmuş usûl ve kavâ'ide tevfikân açılırdı. Bazı merâsim-i dîniyye icrâsı için, gideceği mahallere imparatorlar buradan hareket ederlerdi. Ekser me'mûrînin nasb merâsimi burada yapılırdı ve bunu da me'mûrîn bir mevhibe-i İlâhiyye olarak telakkî ederlerdi.

(s.201)Me'mûriyyete nasb olunacak zât gelir. serîr-i imparatorînin basamakları önünde secde edercesine yerlere yerlere kapanır. imparatorun ayaklarını ve dizlerini öper. Bu esnâda imparator me'mûriyyetine mahsûs alâmeti kendisine

verir. ve yahud o me'mûriyyete ta'yîn edildiğini söylerdi. Me'mûrda, nişâne-i şükran ve minent olmak üzere imparatora perestiş ederdi.

Paskalya yortularında müteaddid merâsim ve büyük ziyâfetler icrâ ve keşide olunurdu.

Velum paskalyanın pençşenbesinde patrik Haziro Tiriklininin gümüş kapularının sağında bulunan bir kamara içinde Velum denilen perdesinde arkasında omoforyon (yeknesak) omophorion denilen elbisesini giyer. İmparator tarafından keşide olunan ziyâfete ondan sonra giderdi. Ziyâfeti müteâkib bu elbiseyi yine bu kamaraya kordu.

İkâmetgâh-ı imparatorî bir kaç Daireden müteşekkil olub bunların birini Fevkas yaptırmışdır. (610-602) sonra Kostantin Porkiroyanet, tasvîrlerin bulunduğu dâirenin dehlizini renk ve san'at tersîm i'tibârıyla şâyân-ı dikkat mozayiklerle tezyîn eylediği gibi, etrâfi mücellâ mermerlerle müzeyyen sama giden bir de şadırvan yaptırmışdı. Suyun fişkirdiği borunun üstünde gümüşden bir kartal kuşu vardı. Başı bir tarafa müteveccih, gurur ve azamatle şikârını gözetleyen bir kartal pençeleri arasında bir yılanı öldürürn vaz'iyetde idi.

Haziro Tirikli'nin cenûb cihetinde imparatoriçenin dâiresi vardı. İmparatoriçe tevlîdden sekiz gün sonra nevzâdını yanına kabul ederdi. Şöyleki:

Bu münâsebetle oda Haziro Tirikli'nin sırmalı örtüleriyle ve avizelerle tezyîn ediliyordu. Beşikdeki nevzâd ile vâlidesi, sırmalı kumaşlarla örtülürdü. İbtidâ ricâlin cürümleri, imparatora takdîm olunmak üzere, ellerinde bir takım hediyeler bulunduğu hâlde içeri girerler ve arz-ı tebrîkât ve tehniyet ederlerdi.

Onlardan sonra, arz-ı tekrîmât ve temenniyât eylemek üzere ricâl dâhil olurlardı.

Lozyakos Le Lausiacos bu dâireyi ikinci Jüstinyen (*) yaptırmışdır. Bi'l-âhere dokuzuncu asrın ilk nısfında toofil burasını altun zemin üzerine mozayiklerle ve birçok direk başlıklarıyla tezyîn eyledi.

Bet şiken imparatorun, tesâvir hakkında, biraderi Tufan ile mücâdeleleri işte bu Dâirede vâki' oldu. Ve biraderlerini Loziyakos bağçesinde değneklerle darb ve te'dîb etdirdi. Toofilin ahlâfından beşinci Ermeni Leon mesâlih-i devleti ru'yet etmek için Loziyakos'a gitmeği pek severdi.

Bu yeni dâire taht odasına yakın idi. Teripetün yâhud Haziro Tiriklinin revâkibinden ve örülü cebünden (sâ'at kulesi) Loziyakos'a gitmek için tunç kanadlu bir kapudan

geçilürdü. İmparator, merâsim-i fevka'l-âde ile Haziro Tiriklinden çıkarken bu kapuda durur, halk kendisine perestiş ederdi. Maiyyeti halkı ise Teripetünden Lozyakos'a muntelhî olan kapudan i'tibâren Jüstinyenos denilen ittisâlindeki salona açılan¹

(s.202)kapuya kadar olan mesâfede, Lozyakos'da iki sıralı diziliyorlardı. ve avdetinde imparator Hârizo Tiriklin'e Teripetun tarîkiyle girerken, güzergâhda duran zevât tarafından yine Lozyakos'da alkışlanırdı.

Lozyakos'dan taht salonuna bu salonun başlıca medhalinden geçilirdi. İkinci Justinyen, Lozyakos'un yanına bir dâire daha yapıdırarak, buna kendi ismini verdi. (Justinyanos) denilen bu dâire, (694) senesinde inşâ edildi. Toofil, lozyakos'u mozayiklerle tezyîn ederken burasını zinetlendirdi. justinyanos, cesîm bir dâire idi. duvarları altun zemin üzerine mozayiklerle ve düşmesi de renkârenk mermerlerle mefrûş ve müzeyyen idi. Bir şâirin dediği gibi küre-i arz üzerinde böyle bir güzellik görülmemiştir. (1289) senesinde patrik Atanasyos'un, ikinci Anderonikos Paleologos tarafından merâsim nasbı bu dâirede icra edilmişdi.

Justinyanos Lazyakos denilen dâireye bir kapudan geçilirdi. Burası me'mûrîn ve ricâlin dâiresi intizâr salonu idi. Bazı merâsimle dîni ihtifâllerde bulunmak üzere gelen zevât ekseriya burada toplandıklarından (Jüstinyanos)a merâsim Tiriklinos'u derlerdi.

Tiriklinos gibi, Justinyen Tiriklinos'u da imparatorların ziyâfet salonu olmuştur. Birçok dini ve gayr-ı dîni yortularda, merâsimde ekseriya burada ziyâfetler, imparator, med'ûvîn ile birlikde seferede otururdu.

İstanbul'a gelmiş olan Arab hey'et sefaretiyle prenses Olga'ya bu seferede ziyâfetler keşide olunmuşdu. Bu mükellef ziyâfetler esnasında oyulmuş gümüş takımlar kullanmışdı. Moskof imparatoriçesi bu salonda evvelce yedinci Kostantin Porfiroyanenin zevcesi Helena tarafından kabûl edilmişdi.

Lozyakos'a muttasıl olan Justinyen Tirikilonos'dan, ağleb ihtimâle göre ikinci Justinyen tarafından inşâ edilen Eskila Skyla vâsıtasıyla At Meydanı'na geçilirdi.

(Eskila)lar Justinyanos'un bir cihetine muttasıl olub, buradan At Meydanı'na bir kapudan geçilür ve buradan da doğruca Eskila'ya girilirdi. Bu kapuya (halke) denilirdi. ki, sarâyîn büyük kapularından biri idi.

¹ Just II, Abinotmete (*)

Büyük merâsimde imparatorlar ba'zen bu kapudan geçilirdi. Ekseriya da me'mûrîn ve ricâl-ı Eskila'ya ve Justinyanos'a At Meydanı'nda girerlerdi. Bundan anlaşıldığına göre Eskilalar Justinyen Tirikilinos'u ile At Meydanı'nı yekdiğerine vasl eder bir nev' geçid, bir dehliz idi. Bu dehliz dâire şeklinde idi. Burasının duvarları ganaimden olan esliha ve metrûkât ile müzeyyen olduğu için Eskila skyias diye şöhret bulmuş olması muhtemeldir. Bu dehliz Justinyen Tirikilinos'un garbında idi. Şu hale göre Justinyen Tirikilinos'u garben Eskilalarla, şarkan da üstü açık bir havlu ile

(s.203)bu dâire, bir tarafından Haziro Tiriklinos'un garb cihetindeki Lozyakos'a bitişik idi. Binâen aleyh, serîr-i hükümdârî At Meydanı'ndan pek uzakda değildi. At Meydanı'ndan Haziro Tiriklinos'a gitmek için Eskilaları Justinyanos'u ve Lozyakos'u geçmek lâzım gelirdi. Binaen aleyh, At Meydanı cihetinde fevka'l-âde muhteşem iki divânihâneye geçilür bir kapu vardı. Bu divânihâneleri ikinci Justinyen yaptırmışdı. Bu iki divânihâne Lozyakos ile Justinyanos dâireleri. Bu dâireler taht-ı imparatorînin mevzû' olduğu salonla At Meydanı'nı birbirine vasl eder idi.

FENERİN MERYEM ANA KİLİSESİ

L'eglise de la Vierge -du- Phare

On sekizincia asrın evâsıtında beşinci Kostantin Kurperotimos (741-775) ikinci Ayastafenos tarafından yaptırılan mebâniye ilâveten fener üzerinde, yeni bir binâ, yeni bir kilise inşâ etdirdi.

Bir asır sonra, Ortodoksluğun galebe-i kat'iyesinden sonra, üçüncü Mihail 866'da kilisenin bânisi olan zâtın ceddini mezardan çıkartdı. Ve değneklerle darb ve ihrâk-ı bi'n-nâr etdirdikden sonra bu betşiken imparatorun medfûn olduğu yeşil mermerden ma'mûl ve masnû' sandukanın fener kilisesinde Kancel Cancell denilen mahall-i mahsûsun i'mâliçün biçilmesini emr eyledi.

Nâmını kiliseye izâfe eden fener, bir kule idi. Geceleyin gemiciler ziyâsından istifâde ederek sefer ederlerdi. Bu bir işâret mevki'i idi. Saray ile Anadolu'daki eyâlât arasında, mesâfe bimesafifi yakılan ateşlerle te'mîn-i muhâberât olunurdu.

Anadolu hattı üzerinde ilk fenerde S'Auxence Çamlıca Dağı üzerinde idi. Fenerin seddi üzerinde gece ve gündüz tarassudda me'mûr bekçiler vardı. Buradan manzara Vitini'ye (Bursa Dağlarına) doğru mümtedd olur.

Fenerin mebnî olduğu sed üzerinde hazret-i Meryem (Seyyidetü'l-beyt) nâmına bir kilise vardı. İkâmetgâh-ı imparatorî bu tek himâye-i ma'neviyesi altında bulunuyordu.

Hazirol Tiriklinon denilen dâire-i imparatorînin bu kiliseye taht salonunun şark cihetindeki kapulardan veya mezkûr sed ile Hazirol Tiriklinos'un cenûbunda kâin devâir-i imparatorîye muttasıl dehliz vâsıtasıyla ve yahud ki salonun şimâl cihetindeki bir kanadlı kapusundan geçilirdi. Bu sûretle bu kilisenin taht salonuyla ve ikâmetgâh-ı imparatorî ile doğrudan doğruya bir irtibatı vardı.

Sara-yı imparatorîde icrâ edilen merâsimde bu kilisenin pek büyük ehemmiyeti vardı. İmparatorların prenslerin, prenseslerin merâsim-i ezvâciyeleri burada icrâ edilmiş, dinî yortularda ala-yı imparatorî ekseriyâ buradan bede' eder idi. Usûl-i teşrifâtta mezkûr ba'zı merâsim-i dini icrâsiçün imparatorlar buraya gelirlerdi.

(s.204) Bu kilisenin duvarlarında vekâyi'-i inciliye müteallik tesâvîr menkûş idi. Ez cümle, velâdet ta'mîdiisi ve mu'cizât-ı mesîhiyyeye ve sâireye dâir tesâvîr şayân-ı dikkat idi.

Botritibatek, kilisenin hîn-i inşâsında mevcûd olmadığı muhakkaktır. Ne beşinci Konstantin ve ne de bet şiken imparator ve ahlâfî, insân tasvîri mezbûl olan tezyînâta saray dâhilinde müsâade edememişlerdi. Botritibatek kıdem-i târîhisi daha evvellere, dokuzuncu asrın evâsıtına kadar çıkar.

On üçüncü asrın ibtidâlarında fenerdeki (Kaba Sakal'da) Meryem Ana Kilisesi sara-yı imparatorinin en servetdâr en mukaddes meâbidinden biri idi. Cesâmetçe pek de büyük değildi. Şarka müteveccih olan bu kilise sarâyîn Hazirol Tiriklin denilen dâiresinden uzakda değil, fener civârında ve denize hâkim sed üzerinde mebnî idi. Binâen aleyh devâir-i imparatorî kurbünde bulunurdu.

Hazret-i Meryem'in tasvîri ki, bu ma'bedânın nâmına tezekkür ve inşâ edilmiş idi. Mecrânın üzerindeki nısf kubbede imparatorun şahs-ı mukaddesini himâye ve ona nezâret idi.

Bu kilisenin zer ve simden ibâret olan tezyînâtı fevka'l-âde ve gâyet kıymetdâr idi.

Kapularından, son cemâat mahalline girilecek medhalin gümüşden ma'mûl parmaklıklı iki kanadlı kapusu vardı. Ma'bedin sevr ile muhât bir havlusu da vardı. Buradan fenerin kulesi görünürdü. Kilisenin üç mihrâb mahalli vardı. Mihrâb

önündeki kısm-ı mahsûsda autel mevzû' sefere-i mukaddesin üzerinde altun ve gümüş kaplı dört aded sütuna istinâd etdirilmiş gümüşden ve ihrâmi'-şekl bir kubbe ciboruim vardı. Mihrâbın önündeki mukaddesde sanctuaire bulunan salılar incu ve sâir zî kıymet ahcâr ile pürzîb ve revnak idi.

Bu seferenin üzerinde mat altundan ma'mûl gögercinler muallak idi. Gögercinler kanadlarını zîkıymet ahcâr ve incu ile müzeyyen idi. Gögercinler öyle bir vaz'iyette yapılmışdı ki görenler istirahat etmek için kanadlarını itdirmek üzere inmişler sanıldı. Ağızlarında altun salıblar vardı. Bu müzeyyenât, senelerden beri cem' edile edile toplanmış idi. Kostantin Puroferojenet, bu ma'bede büyük bir salib vaz' etdirmişdi. Kilisedeki gögercinler taclar ve sâir müzeyyenât merâsimde Haziro Tiriklin'in tezyîni için alınırdı. Bu müzeyyenatdan başka, burada bir takım bekaya-yı mukaddesede vardı. Ez cümle mukaddes kargı, Hazret-i isa'nın (İnsan elinden çıkmamış) tasvîri de burada mahfûz idi.

TİRİKONİK Tiriconque

Dokuzuncu asr-ı mikadînin ikinci rub'unda bet şikenlerin sonuncusu olan Teofilos sara-yı hükümdarîde bir çok devâir yapırdı ki en mühimmi tertonik idi. Burası yeni bir sulde yapılmış bir binâ idi. Bunun üzeri yaldızlı bir sakaf olub şarka, şimâle cenûba nâzır üç hücre-i mihrâbiyesi vardı.

Garb cihetinde iki sütûn arasında üç kapu görülüyordu. Merkez kapusu gümüşden, diğer ikisi

(s.205) Mücellâ tunçdan ma'mûl idi. Bu kapular vâsıtasıyla Tirikonokdan girilerek Şiğa denilen nısf dâire şeklinde bir divanhaneye geçilirdi. Bu divanhanenin duvarları Tirikilosun ki gibi renkarenk mermerle müzeyyen idi. Ve gözleri kamaşdıracak derecede pür zip ve letafet olan sakafı on beş sütun üzerine oturdulmuş idi. Siğmanın kurbünde üzeri açık vâsi' bir havlu ve ortasındada bir şadırvan vardı. Bu şadırvanın kurnasının, havzının kenarları kâmilen gümüş kaplı idi. Su, buradan kozalak şeklinde bir ? fişkırđı, Kapul merâsiminde şadırvanın kurnasını meyvelerle doldurdular. Ve kozalıklara musattar şarablar akdırırlardı.

Siğa cihetinde ise, su, tunçtan ma'mûl iki arslanın ağzından fişkırđı ve bütün şığmaya taravet bahş ederdi. Siğmadan Marmara Adasının beyaz mermerlerinden yapılmış merdivenle şadırvanın olduğu yere aniliyordu.

Mermer basamakların ortasında iki ufak sütuna istinâd etdirilmiş bir tak-ı zefer vardı. Yukarıda zî kıymet ahcâr ile müzeyyen, altun taht üzerinde imparator ahz-ı mevki ederdi.

KENÖRYON

(*) *Le kenourgion*¹

Kostantin ve Referveyenitos, yukarıda ismi geçen binâlardan ki noryon tesmiye edilen dâireyi küttâb el-merâsiminde zikr ve ta'rif ediyor. Dokuzuncu asrın nısf âhirinde, sara-yı imparatorî dâiresi dâhilinde bir takım devâir inşâ edildi ki Bunların bâbnisi Makedonya sülalesinin, müessisi olan Birinci Vasil'dir. Bu devâirin en müzeyyen, en muhteşemi ki Noryon (Yeni Saray demektir.) denilen dâire idi. (867-887) bir dâire on altı sütuna müstenid yazılının şeklinde bir divanhane idi. Sütunlardan sekizi Tesalya'dan (Mora Yenişehir'inden) getirilmiş. Yeşil emrmerden, diğer sekizi üzerleri işlenmiş damarlı akikden idi. Bunların altısı üzüm dal ve yaprakları ve hayvan resimleriyle müzeyyen olup diğerleri üzerinde dolambaçlı bir takım tesâvîr menkûş idi. Ki bunların tenevvu'undan dolayı oraya bir kere muattaf olan nazar, oradan bir dürlü ayrılamazdı. Sütunların üzerinden tavana kadar duvarlar ve şark cihetindeki yarım kubbe Conque altun zemin üzerine mozayiklerle müzeyyen idi. Tavanda imparator birinci Vasil'in tasvîri vardı

(s.206) İmparator ceneralleri, peykleri rikâbdârları ile muhât olduğu hâlde tahtında oturmuş feth ve zabt edilen memâlik ve beledanın anahtarları sâlifü'z-zikr zevât tarafından kendisine arz ve takdîm edilir. bir vaz'iyette tasvîr edilmiş idi.

Duvarlarda, tavanın sâir cihetlerinde imparatorun bir takım menâkib-i kahramananesi, icrââtı, muhârebâtı, muzafferiyâtı menkûş idi. Bu divânânenin ortasında ve bir de Milas taraflarından celb edilmiş mermerden ma'mûl bir dâire içinde mozayikden bir tavus kuşu mersûm idi. Bu dâirenin etrâfından daha büyük bir dâireye müntehi olmak üzere aynı mermerden ma'mûl şuaât münteşir idi. Bu

¹ Kadim planların tedkikinden anlaşıldığına göre ki noryon Fener-i Meryem Ana Kilisesi, Hazret-i İlyas, Aya kuleden mabedleri Kaba Sakal'da Çeşme Sokağı'nda kâin muhterik agâh ve veznedâr başı konaklarının mevkiinde bulunmuş. Fener Seddi, âilemizin taht-ı tasarrufunda iken muhterik olan konağın kemeridir.

İmparatorun yatak odası da bu civârda idi. Bütün bu mebânî Kaba Sakal'dan yol, sokak arasına, nalbanda kadar olan sahayı işgâl ederdi.

Kaba Sakal Câmîin altındaki Ayazma'nın Hazret-i İlyas Mabedinin Mevkii olmak ağıleb ihtimâldir. Çatladı Kapu istikâmetinde Hazret-i İsa (Münci) nâmına küçük bir mabed vardı.

* Kaba Sakal ile İshak Paşa arasına tesâdüf ederdi. Bu mabedin havlusunda muhteşem şadırvan ve saray ile mabed arasında fevkânî bir geçid vardı. İmparator saraya bu geçid geçirdi.

dâireden mermerin dört zevâyasına ya'ni dört köşesine doğru kartal kuşu menkûş olub, bunlar sanki havalanmak üzere idiler.

Renkârenk billur levhalarla müzeyyen olan duvarları nazarlara bir çiçek bağçesi gibi arz-ı letafet ederdi.

Altun müzeyyenât dairenin aşağı kısmını yukarı kısmından teşrik ederdi. Tavanda, arkalarında libâs-ı imparatorî başlarında tâc-ı hükümdârî bulunduğu hâlde imparatorla zevcesi Evdoksiya'nın mozayikden tasvîrleri vardı. Bu mozayikin zemini serâpâ müzehheb idi.

Alay libâslarını lâbis, eklil-i hükümdârîyi hâmil olan müşârun ileyhâ yıldızlar gibi parıl parıl parlardı. Ve elelerinde incil-i şerif vardı. Bu odanın dört duvarları bu tasvirlerle müzeyyen ve müzehheb idi. Dâirenin tavanı bir az açlakdı. Ortasında yeşil billurdan bir salib vardı. İmparatorla zevcesi ve çocukları bu salibin etrâfında ellerini semâ doğru kaldırmışlar dua eder vaz'iyetde idiler. Duvarlarda ebeveyn ve çocukların tazarruâtı menkûş ve muharrer idi. Ebeveynin tazarruâtı şu sûretle idi.:

"Pek merhametli ve pâdişahlar padişahı olan Allah! Senin an'âm ve ihsânın şâkiri olan çocuklarla" bizi muhât kıldığından dolayı sana hamd ve şükr ediyoruz. Bu çocukları arzu-yı ilâhın vechile hıfz" ve sıyanet buyur. Bunlardan her biri senin emr ve irâden hâricine çıkmasun, tâki bundan dolayı da senin lütf ve inâyetin ki arz-ı şükran ve minnet edelim.

Çocukların niyâz ve tazarruâtı da şu vechile idi.:

Ey hikmetullâh! Babamızı Davudun fakr ve zaruretinden tahlîs etdiğinden ve rûhunla tedhîn etdiğinden dolayı sana arz-ı şükrân ve minent ediyoruz. Melekût-ı semaya layık görerek peder ve vâlidemizi ve bizi kudretinle hıfz ve sıyanet et. İşte birinci Vasilin yaptırdığı yeni bina, şark cihetinde nısf daire şeklinde bir çıkıntı ile mahdûd bazilin şeklinde bir merâsim divanhanesiyle bir hücre-i mukaddeseden ibaret idi.

(s.207) Merâsim divanhanesi Haziro Tiriklin'in cenûb cihetinden devâir-i imparatoriye ile kesb-i ittisal eylemiş idi.

Prences Olga'nın Justinyen Tirikilinosunda resm-i kabulünden sonra imparatoriçe Helena tahtından kalkarak Losyakos'dan Lausiacos Teripetün Tripeton geçerek ki noryona dâhil olmuş ve oradan odasına geçmiş idi. Moskof prenses de aynı yolu ta'kîben Justinyanos'dan Lozyakos'dan Tiripeton'dan Bi'l-murûr kinoryona

geçmiş ve orada bir müddet tevakkuf eylemiş idi. Sonra kinoroyondan yedinci Kostantin'in, imparatoriçe ile çocuklarının nezdine isâl edilmiş idi.

Kezalik hanedan-ı imparatoriden prensesin tevellüdünü müte'âkib ricâlin haremleri imparatoriçeyi tebrîke giderlerdi. Bunlar kinoroyondan imparatoriçenin odasına idhâl ve isâl olunurlardı.

Tiripetun ya'ni Haziro Tiriklin'in garbında kâin dehlizden doğruca kinoroyon'a girilirdi. Buradan da imparatoriçenin odasına dâhil olunurdu. İmparatoriçenin odası Haziro Tiriklin'in cenûb cihetinde idi. Fakat bu oda, kinoroyona muttasıl ve murabbau'ş-şekl bir oda değildi. Bu odanın imparatorun devâiri müştemilâtından ma'dûd olduğu muhtemeldir.

Bu sûretle birinci Vasil, taht salonunun cenûn tarafına iki muhteşem salon daha inşâsıyla devâir-i mevcûdeyi teksîr etdi. Bu salonların dört duvarı serâpa, fevka'l-âde zarif, aynı ara mozayik mermerlerle mefrûş ve müzeyyen idi. Bu mozayikler üzerinde imparatorun vekâyi' ve bülendi-i şanına delâlet bir çok elvâh ve tesâvîr ve menkûş ve mersûm idi.

YENİ KİLİSE (*)

Sâlifü'z-zikr devâir-i âliye-i muhteşemedden mâadâ mûmâ ileuh birinci Vasil saray dâhilinde küçük bir ma'bed daha yapırdı ki yeni Kilise'ye meşhûr olmuş idi. Bunun küşâd merâsim-i mutantanası (881) sene-i milâdiyesi mayısının birinci günü icrâ edildi. Bu merâsime riyâset eden patrik Fotyos bu münâsebetle mufassal bir nutuk irâd ederek sarayda bir necm-i tabdâr gibi parlayan bu kilisenin letafet ve ihtişâmından bahs eyledi.

Bu kilise Hazret-i İsâ ile Meryem'e ve İlyas ile İpsekpos Nikola'ya ve melaike-i mukarrebînden Mikail ile CebRâil'e nezr edilmiş idi.

Koca Mi'mâr Sina'nın zâde-i dehâsı olan bu câmi'-i muallâ, hicretin (988) ve milâdın (1555) senesinde Kanunî Süleymân Hân tarafından kerîme-i muhteremeleri Mihrimâh Sultân nâmına yapıdırılmışdı.

Yukaruda, ne fikir ve maksadla inşâ edildiği bildirilmişdi. Şu keyfiyete binâen bu câmiin bizce pek büyük bir kıymet-i târihiyyesi muazzez bir hâtıra-i milliyesi vardır.

Şu vatana merbût olan Her müslim Osmanlının bir ma'bed-i muhteşemi ziyaret etmesi bir vecîbedir. Çünkü orayı ziyâretle âlicenâb ecdâdımızın hâtırât-ı celâdet şiarîleri yâd âver-işükrân olur.

(s.208) Bu câmiin, mevkii yüksek, hey'et-i umûmiyesi muallâ olduğundan, her taraftan görünür. Hele Şişli taraflarından nazar edilecek olursa pek mühîb, gâyet muhteşem bir hey'etde manzûr olur. Hülâsa bu câmi' Türklüğün bu şehirdeki muazzam abadâtı meyânında ayrıca bir mevkii vardır.

Câmi'in derûnundaki dört aded cesîm ve yüksek granit direkler pek kıymetdârdır.

Bizans müverrihlerinin ifâdelerine bakılırsa, bu sütunlar Edirne Kapusu kurbünde vaktiyle mevcûd bulunmuş olan (Hazret-i yahyâ) nâmına müesses kiliseden alınmış.

Ma'bed-i latîf ve kudsiyyet neferek havlusu pek geniştir. ve dairen mâdâr muhtelif renkde mermer ve granit sütunlu ravaklarla müzeyyendir. İki medresesi vardı. Fakat bin üç yüz on senesinde vuku'bulan şiddetli hareket-i arzda hem câmi' ve hem de medrese, mekteb ve türbe harâb olmuşdu. Câm' Turhan Paşa'nın ve muahharan Müsteşar-ı esbak Merhûm Mehmed Ali Paşa'nın evkâf nezâretleri zamanında mükemmelen ve bir çok yerleri tecdîden ta'mîr edilmiş ise de medrese ve türbe alâ hâlihî bırakılmışdır. Bu ta'mîrden sonra yine hafif s'uretde vukû' bulan hareket-i arzdan câmi'in yan duvar ve kemerlerinden ba'zısı tekrâr çatlamışdır.

Şark-ı cenûbîdeki bu çatlaklardan anlaşıldığına göre, harekât-ı arziyye, bu mevki'de dâima aynı istikâmetde te'sîrini gösteriyor. Mektebi ve hıfta hamamı oldukça ma'mûrdur.

Hamâmın ittisâlinde bir de çeşme vardır.

Câmi'in şark-ı cenûbî cihetindeki türbede sadr-ı a'zam Rüstem Paşa'nın damadı vezîr-i A'zam Ahmed Paşa ile taallukâtından beş on zât medfûndur. Bunların mermer sandukaları başlarındaki dolama kavukları pek musanna'dır. Nâdir bulunur mermerden yapıldığı için kıymetdârdır. Teessüf olunur ki hareket-i arzdan harâb olan bu türbe aradan deneler geçdiği hâlde içerisini hes ve haşak istila etmişdir.

Câmi'in müştemilâtından olan mektebin penceresi önünde hilye sâhibi hakanî Mehmed Bey medfûndur ki, güzelce Rüstem Paşa'nın kerîme zâdesi ve Eyyûb'da türbe-i şerîfenin Bostan İskelesi Kapusu'nun ittisâlinde, Reisü'l-küttâb Esbak

Mustafa¹ Efendi'nin kabrinin sağ tarafında etrâflı açık ve sütunlu türbe derûnunda medfûn sadr-ı a'zam Ayas Paşa'nın dahi akrabasındandır.

Cami'in sağ cenâhındaki medrese odalarının önünde ve bir büyük ağaç dibinde baş ve ayak taşları müdevver bir kabir daha vardır ki,

İSTANBUL'DA HÂL-İ HAZIRDAKİ RUM KİLİSELERİ

(s.209)İstanbul'da el-yevm mevcûd olan Rum kiliseleri Kanlı Kilise Mougullotissa müstesnâ olduğu hâlde diğerlerinin sakafı ahşabdır. Meabid-i mezkûreden en mühimlerini de ber vezh-i âtî zikr ve beyân ediyorum.

Evvelâ, Fener kilisesidir ki, vaktiyle Bizanslılar zamanında (Bamma Harist) Pamma kariste diye ma'rûf olub el-yevm Fethiye câmii diye yâd edilen kilise ile Ayayorgi kilisesinin (1) ihyâtı havâtırı maksadıyla inşâ edilmiştir. Yukarıda Fethiye Câmii bahsinde tafsîl edildiği üzere, Sultan murâd-ı Sâlis devrinde patrikhâne olan pmmaharist kilisesi câmia tahvîl olduğu zamân, patrik vekâletinde bulunan (Nisefor) Nikiforos) bu kilisede medfûn zevâtın bekâya-yı azameti ve hazret-i Meryem'in mozayikden tasvîrini alarak bu fener kilisesine götürmüştü.(Pammaharist) Hazret-i meryem'e verilen sıfatlardan biri olduğuna binâen Fethiye câmiide bidâtey-i inşâsında o nâm ile tevsîm edilmiş ve tasvîr-i Meryem'de evrâda muallak bulunmuş idi.

İstanbul ve tevâbii Rum patriklerinin dâire-i mahsûsaları bu kilisenin ittisâlinedir. Kilise-yi mezkûr (1614) sene-i mîlâdiyesinde kapu Dağlı patrik (Timote= Timoteos)un zamanında tevsî' ve ta'mîr ve (1725) senesine müsâdif patrik üçüncü) Jeremi= İyeremeyas)nın zamanında da Rum cemâati tarafından tecdîden termîm kılınmışdı.

2- Kuds-i Şerîf Patrikhânesi Kilisesi

Bu kilise el-yevm fener civârında Petriyon mahallesinde kâin olub vaktiyle Ayayorgi nâmına inşâ edilmişdi. Rivâyete nazaran burası vaktiyle, Ulah beğleri bulunan Kantakozinosların- küçük kiliseli bir hane imiş. Sonra Kuds-i Şerif patriği Tofanos tarafından samaton alınmış (1640) senesinde yanmış muahharan Kürkçü esnâfinin îanesiyle tekrâr yapıdırılmışdır. Yine yandığından (1728) senesinde mücedded inşâ edilmiştir. Ki hâla o şekil ve tarz üzere duruyor.

¹ Gavukçu reis dediklerim Mustafa Efendidir ki, Boğaziçinde Rumili HiSârında Kınalarda Yalısı, bağı, bağçe ve çeşmesi vardı. Çeşmesi (1232) senesi mayıs zarfında sâhil-i bahirdaki Bostan kat edildiği zaman hedm edilmiş ve bazı emsâli misüllü bir daha yapılmamıştır.

3- Dururniya Kilisesi

Bu kilise balat'da ve fener caddesi üzerinde kâin olub L'eglise du Mont sinai hazret-i yahya namına inşâ edilmiştir. Esâsen gayet küçük ve dar bir kilise iken (1640) senesinde zuhur eden bir harfkda yanmış ve süferâdan birinin (Rusya sefiri olacak) tavassut ve mürâcaatıyla bir h3ane tarz ve şeklimnde yapılmış idi. Bir müddet sonra ba'zı avârizin te'sîriyle harab olduğundan (1729) senesinde Tu Sinada sâkin hıristiyanlar tarafından yapıdırılmışdır. Vaktiyle fener zâdeg3anıyla baş ipiskoposların reisi âyîn-i ruhâniyi istim3a' için ve kiliseye gelürlermiş.¹

(s.208)Bu Câmi'in mevkii yüksek, hey'et-i umumiyesi muallâ olduğundan, her taraftan görünür. Hele Şişli taraflarından nazar edilecek olursa, pek mühib, gayet muhteşem bir hey'etde manzûr olur. Hülâsa bu câmi' Türklerin bu şehirdeki muazzam abadatı meyanındaki ayrıca bir mevki'i vardır.

Câmi'in derûnundaki dört aded cesîm ve yüksek granit direkeler pek kıymetdârdır.

Bizans müverrihlerinin ifâdelerine bakılırsa Bu sütunlar Edirne Kapusu kurbünde vaktiyle mevcûd bulunmuş olan (Hazret-i Yahyâ)nâmına müesses kiliseden alınmış.

Ma'bed-i latîf ve kudsiyet netarik havalisi pek genişdir. ve dâiren mâdar muhtelif renginde mermer ve granit sütunlu ravaklarla müzeyyendir. İki medresesi vardı. Fakat bin üç yüz on senesinde vukû'bulan şiddetli hareket-i arzda, hem câmi ve hem de medrese, mekteb ve türbe harab olmuşdu. Cami' Turhan Paşa'nın ve muahharan

Müsteşar-ı esbak Merhûm Mehmed Ali Paşa'nın evkâf nezâretleri zamanında mükemmelen ve bir çok yerleri tevdîden ta'mîr edilmiş ise de medrese ve türbe alâ hâlihî bırakılmışdır. Bu ta'mîrden sonra yine hafif s'uretde vukû' bulan hareket-i arzdan câmi'in yan duvar ve kemerlerinden ba'zısı tekrâr çatlamışdır.

Şark-ı cenûbîdeki bu çatlaklardan anlaşıldığına göre, harekât-ı arziyye, bu mevki'de dâima aynı istikâmetde te'sîrini gösteriyor. Mektebi ve hıfta hamamı oldukça ma'mûrdur.

Hamâmın ittisâlinde bir de çeşme vardır.

¹ Bunların ecdâdı esâsen fenerli olub, cânib-i bâb-ı âliden olan Bağdad beğlerbeğliğine nasb ve tayîn buyurulmuşlardı.
İstanbul târihi -1

Câmi'in şark-ı cenûbî cihetindeki türbede sadr-ı a'zam Rüstem Paşa'nın damadı vezîr-i A'zam Ahmed Paşa ile taallukatından beş on zât medfûndur. Bunların mermer sandukaları başlarındaki dolama kavukları pek musanna'dır. Nâdir bulunur mermerden yapıldığı için kıymetdârdır. Teessüf olunur ki hareket-i arzdan harâb olan bu türbe aradan deneler geçdiği hâlde içerisini hes ve haşak istila etmiştir.

Câmi'in müştamilâtından olan mektebin penceresi önünde hilye sâhibi hakanî Mehmed Bey medfûndur ki, güzelce Rüstem Paşa'nın kerîme zâdesi ve Eyyûb'da türbe-i şerîfenin Bostan İskelesi Kapusu'nun ittisâlinde, Reisül'-küttâb Esbak Mustafa¹ Efendi'nin kabrinin sağ tarafında etrâflı açık ve sütunlu türbe derûnunda medfûn sadr-ı a'zam Ayas Paşa'nın dahi akrabsındandır.

Cami'in sağ cenâhındaki medrese odalarının önünde ve bir büyük ağaç dibinde baş ve ayak taşları müdevver bir kabir daha vardır ki,

Câmi'in müştamilâtından olan mektebin penceresi önünde hilye sâhibi hakanî Mehmed Bey medfûndur ki, güzelce Rüstem Paşa'nın kerîme zâdesi ve Eyyûb'da türbe-i şerîfenin Bostan İskelesi Kapusu'nun ittisâlinde, Reisül'-küttâb Esbak Mustafa² Efendi'nin kabrinin sağ tarafında etrâflı açık ve sütunlu türbe derûnunda medfûn sadr-ı a'zam Ayas Paşa'nın dahi akrabsındandır.

Cami'in sağ cenâhındaki medrese odalarının önünde ve bir büyük ağaç dibinde baş ve ayak taşları müdevver bir kabir daha vardır ki,

(s.210) İstanbul'un fethinden sonra, muhtelif zamanlarda yapılub zamanımıza kadar pâyidâr olan sâir Rum kiliseleri yukarıda ismi mezkûr mogouliotissa kilisesiyle ayvansaraydaki Meryem Ana, Ayayorgi, Balat'da melâike-i mukarrabînden Mikail diğer Meryem Viarge de Paline Odun Kapusu'nda Aya Dimitri kiliseleri ve Bizans müverrihlerinin ifâdesine göre, Hazret-i Meryem'in tasvîr mu'cize nümâsı hâvî Eğri Kapu'da Hazret-i meryem Ste V de Cyrus ve Tekfur sarâyında hançerli Meryem Ana³ ve Edirne Kapusu'nda Aya Yorgi kiliselerinden ibâretdir.

Mîlâdın (1556) senesinde kanuni Sultân Süleyman Hanın kerîme-i muhteremeleri Mihrimâh Sultân, peder-i vâlagüherleri nezdinde sebk eden binâ ve

¹ Gavukçu reis dediklerim Mustafa Efendi'dir ki, Boğaziçinde Rumili HiSârında Kınalarda Yalısı, bağı, bağçe ve çeşmesi vardı. Çeşmesi (1232) senesi mayıs zarfında sâhil-i bahırdaki Bostan kat edildiği zaman hedm edilmiş ve bazı emsâli misüllü bir daha yapılmamıştır.

² Gavukçu reis dediklerim Mustafa Efendidir ki, Boğaziçinde Rumili HiSârında Kınalarda Yalısı, bağı, bağçe ve çeşmesi vardı. Çeşmesi (1232) senesi mayıs zarfında sâhil-i bahırdaki Bostan kat edildiği zaman hedm edilmiş ve bazı emsâli misüllü bir daha yapılmamıştır.

³ Bu kilisede Hazret-i Meryemin göğsünde bir hançer olduğu hâlde tecessüm etdirilmiş bir tasviri vardı.

istirhâmı üzerine, Edirne Kapusu kurbünde Porte Polyanrie kâin Ayayorgi nam kadim kiliseyi almış idi. şimdiki mihrim3ah sultân câmi'-i muhteşemini bu kadîm kilisenin yerine yaptırmıştır. ayayorgi kilisesi de şimdiki yerinde inşâ edilmiştir. Bu kilise el-yevm Edirne Kapusu'nun tam karşusunda kâindir.

Bu kilisede mahfûz olub, parşumen ya'ni kodri üzerine yazılmış bir İncil nüshası, (1438) sene-i mîlâdiyesinde Kanadiyeli (Arsan= Arsanyos) bir rahib tarafından Ayasofya-yı kebir kilisesine vaz' edilmiş idi. Bu incil, şark ve garb kiliselerinin tevhîdi ümniyesiyle İtalya'da kâin (firâr) kasabasına gitmiş olan İstanbul patriği (Yusuf)a orada iken verilmiş. Ma'lûmdur ki mezkûr iki kilisenin tevhîdiyle ortadaki nizâ'-ı mezhebînin ref' ve izâlesi için mezkûr (fırar) kasabasında da bir meclis-i ruhanî akd edilmiş idi. (1438) Bu meclisi ictimâa da'vet eden Papa dördüncü Ojen'in şu teşebbüsünden de bir netîce hâsıl olamamış idi.

Muma-ileyh patrik Yusuf bu İncil'i İstanbul'a gönderdi. Burada Ayasofya ma'bedine kondu. Ki Ayasofya ma'bedinin m o zamanki hazîne-i evrâk muhâfızı nüsha-i mezkûrenin bu ma'bede vaz' eylediğini hâtimesinde kayd ve zikr etmiştir.

Fakat anlaşılan, İstanbul'un hîn-i fethinde bu incil-i şerif Kostantin'in oğlu Emanuel isminde birinin eline geçmiş o da, (1568) senesinde, on iki sene sonra yapılan sâlifü'z-zikr eski kilisenin hâtıratını idâme etmek üzere yapılan Ayayorgi kilisesine vakf ve teberru' etmiştir.

Bâlâda mezkûr kiliselerden mâada, Topkapu'da kâin Ayanikola, ve Samatya civârında Ayayorgi St George Cypres kiliseleri de vardır. Ayayorgi Kilisesi pek kadîm ve İstevani eş-şekl kubbeli idi. Bu kilise küçüklüğü hasebiyle ba'de'l-fetf Rumlarda ibkâ edilmişdi. Burada İstanbul ricâlinden çok kimse medfûn bulunduğundan taraf-ı imparatorîden tahsîsâtı verdi. Yukarıda mebhas-ı mahsûsunda zikr edildiği üzere bu cihet kilisenin nizâm-nâme dâhilinde mukayyedir.

(s.211) Kilise-yi mezkûr (1832) senesine kadar pâyidar olmuş ise de o târîhde zuhûr eden bir harîkde yanub kül olmuşdu. Samatya'da Ayayorgi Kilisesi de o târîhde muhterik olmuşdur.

(1832) senesinde ve me'hazım olan olan eserin müellifi patrik (Kostantin) zamanında bu kilise, şimdiki şekl ve hey'eti üzere kubbeli olarak yapılmıştır.

Bu kilisede parşuman ya'ni tirşe üzerine yazılmış iki İncil nüshası vardır. Diğer bir çok kitâb murûr-ı zaman ile zâyî' olmuşdur.

Balıklı Kilisesi ve Meryem Ana Pınarı

Ste Marie de la Source

İmparatorların kemâl-ı şevk ve huzû' ile girdikleri yalnız bakırcıların Meryem ana kiliseleri değil idi. Pınarın mukaddes Meryemi de halkın ekseriya ziyâret ettikleri bir mahal idi. Urûc-ı isâ yortusunda imparatorlar buraya gelir ve kilisenin mihrâbındaki table-i mukaddese üzerine atiyelerini koyarlardı. Bu kilisenin müştemilâtından olmak üzere imparatora mahsûs bir dâire de vardı.

İmparator burada yemek yerken, fırkalar erkânı, isbağıda, havluda durur ve zemin ve zamana münâsib manzûmeler okurlardı.

Bu fırkalardan maviler: Ebedi ırmak! mukaddes pınar, biz, hıristiyanlar seni bulduk, gördük pek azîz ve mukaddes madrala, senden mütemâdiyen niyâz ve tazarru' ediyoruz. Müstehak olduğun kader seni medh ve senâ ediyoruz.

Bu avaz-ı senâkârî üzerine yeşillerde: Romalıların menba'-ı hayâtı, madrala olan Meryem, arguvan içinde doğmuş ve senden tac giymiş olan imparatorları sevk ve idâre et. senin himâyeni taleb ve istirhâm ediyoruz. Himayekâr olan kanadlarla bizi kuşat.... diye cevap verirlerdi.

Velaharnede olduğu gibi bu meryem Ana da dahi mukaddesm bir pınar ve bir kilise ve kitâbü'l-merâsimde görüldüğü üzere, bu kilisenin bir havlusu tabakalı bir de son cemâat mahalli vardı.

Dokuzuncu asırda, bir abide, müverrih Nikoforos (1), bu âbidenin tarz-ı binâsına dâir ma'lûmat-ı mütemmime veriyor ve diyor ki bu âbide şehirden tahmînen bir üstâd (2) bu'd ve mesâfede, çınar ve servi ağaçlarıyla sayedar ve çayırırlarla muhât ve mahdûd latîf bir mevki'de kâin idi.

İmparator birinci Leon (457-474) pınarın olduğu yerde madrala nâmına bir kilise yaptırdı. Bu pınar, kilisenin sakafı altında mebnî idi.

Bu binâ, ale'l-umûm bir müstatil şeklinde, tavlı, arzının bir meyli mikdarını geçirdi.

Binânın etrâfında dört ravak vardı. Dört ravakdan ikisi, şarkdan garba ve yukarıya doğru müstekillen uzanmış hiç bir yere istinâd etmemiş, diğer iki ravakda, şimâlden cenûba doğru civârındaki duvarlara mutatsıl bulunmuş idi.

(s.212) Ravakların kısm-ı bâlâsı müdevevr bir dâire şeklinde olub pencereleri de vardı. Bu pencerelerden, pınara ve kiliseye mebzûlen ziyâ nüfûz ve intişâr ederdi. Binânın üzerini müdevverü'ş-şekl bir kubbe örter idi. Kubbenin içerisi o derece

revnekdar idi ki âdetâ mükemmel bir simâ-yı münevver ve bir ateş-i suzan hâlinde meşhûd ve mer'î idi. Ve'l-hâsıl, kubbenin her tarafı altun, mozayiklerle pür zib ve letafet idi. Kilisenin duvarları beyâz mermerlerle mefrûş ve müzeyyen idi.

Pınar, hemen hemen kilisenin ortasında idi. Murabbau'ş-şekl ve mermerlerle mefrûş idi. kulp ve payesiz kurnaya iki taraftan merdivenle iniliyordu. su, oldukça derin bir kurna içine akardı. Bu kurnanın kenarlarında delikler vardı. Su o deliklerden fişkırırdı.

Bu ma'lûmatı veren Nikoforos, ilave-i makal olarak kilise ile pınar-ı mukaddes arasında basık tavanlı bir kubbe bulunduğu ve kurnaya kolaylıkla inilmek için mermerden iki merdiven mevcûd idüğünü de söylüyor.

Bâlâdaki ta'rîfâtdan anlaşıldığı üzere, Meryemin kilisesi suret-i tertîb ve inşâca nev icâd bir binâ idi. Şekl-i umumisi müstatil olubb, garb cihetinde bir son cemâat mahalli, şarkında da bir mihrâbı, şark ve garbında kemerli bir sıra sütunları vardı.

Kilisenin bânîsi hakkındaki ma'lûmata gelince: Nikoforos kalitis Nicephore Calliste göre bu kiliseyi birinci Leon yaptırmış fakat bi'l-âhere birinci İyostitiyanos, burasını pek güzel bir ma'bed hâline koymuşdur. Purokopoyos ile diğer vak'a nüvisler, bu kilisenin İyostitiyanos tarafından inşâ etdirildiğinde müttefikul-beyandırlar.

Kilisenin banileri hakkındaki ihtilâf şu suretle te'lif ve tevsîk edilebilir ki Meryem Ana kilisesi ayrı ayrı iki binadan müteşekkil idi. Kubbeli, etrafı duvarla mahdûd olub kendi başına küçük bir bina teşkîl eden asıl pınardır ki, beşinci asr-ı mîlâdinin ikinci nısfında, miyah-ı mukaddeseyi setr ve muhâfaza etmek üzere, birinci Leon tarafından yaptırılmış idi.

Altıncı asırda, imparator İyostitiyanos, bu pınarın üzerine muazzam bir bina inşâ etdirmiş idi.

Pınarın kilisesinin umumi planı murabbau'ş-şekl olub dibinde çeşme, ya'ni pınar vardı. Pınarın etrafı ravak ve duvarlarla muhat olub, kilisesi de büyük kubbeli, kürsülü idi. Pınarda bu kubbenin altında idi.

Hülâsa-i kelim pınarda büyük kilisenin sakaf-ı muazzamı altında idi.

Kilisenin imparator İyustitinayos tarafından inşâ etdirildiği şu vak'a ile de sabit oluyor ki günün birinde birinci İyustitiyanos, sayd ve şikar için Trakya'ya gitmiş idi.

Kızda bir cem-i gafirin küçük bir ma'bedden çıktıklarını görmüş ve sual etmiş, maiyyeti erkânından bir zât, orası hastalığı şifâyâb olanların pınarıdır. Cevabını verince imparator kilisenin derhal inşâsını emr etmiş ve Ayasofya'nın inşââtında kullanılan malzemelerin bakayasıyla kilise yapılmış.

(s.213) Balıklının Meryem Ana Kilisesi, muhtelif zamanlarda ta'mir edilmiştir. Birinci def'a olarak, sekizinci asrın nihâyetinde imparatoriçe eyrini ve mahdûmu altıncı Kostantinos tarafından bir zelzeleyi müteâkib, ikinci def'a olarak da dokuzuncu asırda birinci ve isiliyos tarafından, ve bi'l-âhere hakim lakabıyla mülakkab altıncı Leon tarafından ta'mir edilmiştir. Bu âbidenin tezyînât ve müctemilâtı fevak'l-âde bir tarzda idi. Nikoforos ifâdesine göre duvarlar kâmilten mermerlerle mefrûş kubbede mozaiklerle müzeyyen ve zerrin idi. Kilisenin her tarafı, Hazret-i Meryem ile Mesihin resimleriyle ve haml-ı Meryemi ve mesihin ma'bede resm takdîmi ve kör ve sağrıların sûret-i şifâ ve tedavisini ve Mesihin çarmıha gerilmesini ve'l-hâsıl, kubbede mi'râc-ı mesihi gösterir tesâvîr ile müzeyyen idi.

Fakat bu kilisenin asıl câzibedâr olan ciheti, pınar idi.

On dördüncü asırda Emanuel Filos Emanuel Filos Emanuel Philes tanzîm ettiği şi'lerde pınarın ikonunu, mükerreren medh ve senâ ediyor. ve: Meryem ben, sende menba' hayat görüyorum, sen kazâ ve tehlikenin şiddet ve hararetini tehvîn ve teskîn ediyorsun geribelerinle sen, beni ihyâ ediyorsun sen ki sinekde lâ yemutluk menba'ını hıfz ediyorsun. diyor.

Menba'-ı hayât olan meryem, iki yamın tekarubundan hasıl olmuş İkonografın bir tipidir: Bu tipin biri Meryem, diğeri de miyâh mu'cizkârdır. Meryem'in kucağında tıfil Mesih olduğu hâlde bir kurna içerisinde temsil edilmiştir. Meryem'in bu temsîli Bizans devletinin son devresinde her tarafda şâyi' olmuş ve asr-ı âhire kadar da bu şekil üzere taammum etmiştir.

Meryem'in tasvîrinin bulunduğu kurnanın etrâfında bir takım insan, kadın, imparator, patrik, papas, hasta, mübtelâ, giriftâr ve meczûb resimleri de vardır. Bunlar hep şifâ talep etmek için buraya gelmiştir.

On dördüncü ve on beşinci asırlarda Purus hazıları, kendi ifâdeleri vechile, Meryem'e teba'ud etmek, mu'cizekâr mukaddes suyu içmek ve onunla yıkanmak üzere Balıklı'ya gelirdi.

Balıklı'yı ziyâret etmek husûsusunda ki nihâlin zamanımıza kadar devam etmektedir.

Balıklı kilisesi, yeni bir binâdır. mükerreren tahrîbatına uğramıştır. balıklı mevki'i, Salhor'da ağaçların sâye-i sükûtuna ilticâ etmiş latif bir çimenzâdır.

İbrâhimîlerin Manastırı

Bu havâlîde, vaktiyle, bir küçük ma'bed vardı ki imparatorlar la-yı vala ile buraya gelirlerdi. Nikoforos Fokas, 963 senesinde resm-i tetevvücü, crâ edilmek üzere yedi kuledeki Yıldızlı Kapu tarîkiyle İstanbul'a girmeden Vierge Acheiropoetos nâmıyla ma'rûf İbrahimîlerin manastırında me, des Abramites tevakkuf etmiş idi.

(s.214) Birinci Vasilos 831 ve 837 senelerindeki seferlerinden muzafferen avdetide Yıldızlı Kapu'nun tak zaferi altından geçmeden dua ve niyâz etmek ve mum yakmak üzere İbrahimîlerin Meryem Ana Kilisesi'nde bir müddet tavakkuf etmiş idi.

Ba'zı def'a, Meryem Ana Ste. Marie A cheiropoietos ve ba'zan da İbrahimîlerin manastırı diya yâd olunan bu manstırın inşâsını Kostantin'e atf etmişler idi. Bu imparator bu manstırı Abramyos Abramios için te'sîs ve inşâ ettirmişdi. Bu manastır mader-i ilâhînin, tıfl-ı mesîhi sağ kolu üzerinde gösterir vaz'iyette bir resmini mahfûz olmasından dolayı tebcîl ve tes'îd edilirdi.

Muhît ve çevresi dâhilinde Hazret-i Meryem'e nezr edilmiş olan bir kilise mebnî olan bu manastır Yıldızlı Kapu kurbünde fakat sur hâricinde kâin idi. Meryem'e nezr ve ithâl edilmiş olan bu küçük ma'bed sanctuaire (Yeni Kudüs) Nouvelle- Jerus alem nâmıyla dahi ma'rûf idi.

On altı Ağustos'da, orada bir merâsim -i ruhâniye alayı icrâ ediliyordu.

Yıldızlı Kapu'nun iç tarafında Kuds-i Şerif nâmıyla diğer bir Meryem Ana Kilisesi daha vardı.

Surların dâhilinde mebnî olan bu kiliseyi, sâlifü'z-zikr kiliseden tefrîk etmek lâzım gelir, bu kilise sur hâricinde idi.

Sur dâhilinde, Kuds-i Şerîf nâmıyla ma'rûf Meryem Ana Kilisesi'nde Ayos Diyomidis St. Dionede nâmında azîzin mezarı vardı. İmparator bu son ma'bede ağustosun on beşinci günü akşamı gelir ve râhib de, ertesi günü şehrin hatırasını tezekkür eder idi.

Binâen aleyh zâlik Bu Meryem- Kuds-i şerîf kilisesi, ba'zı Bizans müelliflerinin Ayos Diyomidis dedikleri aynı kilise midir?

Demek ki, Ayos diyomidis kilisesi Meryem-Kudüs-i Şerîf kilisesinin bir müştemili olub, Yıldızlı Kapu tek dâhilinde bir manastırın suru içerisinde mebni idi.

Vakta ki, müstakbel birinci Vasilos Makedonya'yı terk ile o derece parlak muvaffakiyetler icrâsına mecbûr ocağı, İstanbul'a geldiği zamân Yıldızlı Kapu'dan girmiş idi. Yıldızlı Kapu'dan geçtikden sonra, esnâ-yı seyâhatde pek ziyâde yorulmuş olduğundan Yıldızlı Kapu'nun hemen yanında bulunan, Ayos Diyodimisin Kapusu önünde uyuya kalmış idi.

Gece ru'yâsında, Ayos Diyodimis manastırın higoumene baş râhibe görünmüş ve ana kapuya git, orada duran adamı içeri al. ve ana bak. hizmet et. Zira bua dam günün birinde imparator olacaktır diye emr etmiştir.

Vasilos calis-i serîr-i hükümdârî olunca, ihbâr ve tebşîri tahakkud eden azîze karşı Lâzime-i şükrân ve mehmedeti ifâ etmiş olmak için kilisesini tevsî' ve derûnunu fevka'l-âde muhteşem ve giran baha eşyâ ile techîz etdi.

(s.215) Bir rivâyete göre, kilise Büyük Kostantin devrinde inşâ edilmiştir. Şurası muhakkaktır ki bu ma'bed, altıncı asırda İyostiniyanos'un zamanında mevcûd ve müesses idi.

İmparator Diyoklatinos¹ Diocletten (284) zamanında i'dâm edilen bu azîz doktor nâmına yapılan âyîn-i dîni her hâlde İstanbulca oldukça kadîm idi. bir masala inanılıyorsa, azîzin bakaya-yı izâmı Petronya Petronia nâmındaki karısı tarafından kaldırılıb İstanbul'a getirilmiştir. 1150 târihinde, bunun bir kolu Havaryon

¹ Roma imparatorlarındandır. Dalmaçya'nın pâ-yı tahtı olan Salona şehrinde 245 senesinde doğmuştur. 284 den 205 e kadar icrâ-yı hükûmet etmiş 313 de müskit re'si olan Salona şehrinde olmuştur. Bir köle zâde olub,, bir fırkada hizmet etmiş, bi'l-âhere imparator Oralyan Aurelen tarafından (276-270) konsolos tayîn ve Numaryanos'un Numerion vefatında imparator ilân edilmiştir. Faal, cevval, zekî bir hükümdâr fakat nihâyet derecede müstebid idi. 286da Maksimanos'a iştirâk ve 292 de garb hükûmetini Kostanis Klora Conet Chlolore ve galere Galere terk etdi. bu tek-i hükûmet vesîlesiyle tetarethie usulünü teşkîl ve te'sîs etmiş oldu.

İmparator galrin ısrarı üzerine, hıristiyanlara ezâ ve cefâ etmeğe başladı. Bu sebeble hıristiyanlar bunun evâhir-i saltanatına (şehidler devri) nâmını verdiler.

Galya kıtasında zuhûr eden Bağot Bagaudes'lerin dehşetli isyanı bunun zamanında olmuştur. (311-303) ihtiyarlığında saltanattan ikrâh etmekle saltanattan resmen ve alenen ferağat ederek Salona'ya çekilmiştir. Orada, re's-i hükûmetde iken gösterdiği istibdâda nazaran hayat-ı husûsiyesinde fevka'l-âde bir sadelik ve tevazu göstermiştir.

Orada bağile, bağçesiyle meşgûl olmuş ve tekrar saltanatı elde etmesi için kendisine teklifâtta bulunanlara karşı Salona'ya geliniz orada Marol ve salata yetiştirmekden hâsile tdiğim zevk ve neş'eyi bi'z-zât görüb takdîr edeceksiniz.

Hatta Duyukla tiyenin bu sözlerinden kinaye olarak, Salona'da Duyuklatepen ya hud Duyuklatiyenin marul ve salataları faiture sözleri pek meşhûr olmuştur.

kilisesinde Noğorodlu Anduvan, Yıldızlı Kapu kurbünde ki Diyomidis Kilisesi'nde, azizin bakaya-yı izâmını görmüş.

Bu azîz doktor vefatından sonra, birçok hastalıkları şifâyâb edecek te'sîrâtı-ı ma'nevîye göstermiş...

İşte İstanbul kapularında Hazret-i meryem'e nezr ve ithâf edilmiş müteaddid ma'bedler var idi.

İstanbul şehri hâricinde, bir mu'cizenümâ menba üzerinde bir resm-i ibâdet te'sîs edildi. Yıldızlı Kapu dedikleri medhal Gali kurbünde, sur hâricinde, Meryem'in bir resm ve tasvîri yeni kuds-i şerif kilisesine birçok esdikâ-yı hıristiyanıyeyi celb ve da'vete vesile olmuşdu. Surların dâhilinde, bevâb-ı seferiyye yakınında, bir azîz şifâkâr nâmına yapılan küçük bir ma'bedden dolayı Meryem-Kuds-i şerif kilisesi de mazhar tebcîl olmuş idi.

Hazret-i Meryem nâmına nezr edilmiş küçük ma'bedler meyânında, Hazret-i Meryem'in metrûkâtını ihtivâ etmek

(s.216)üzere en mühimmi iki ve lahzenelerle bakırcıların halku pratya kilisleri idi.. Fakat, tasvîrler resm ve âyîn-i mezhebîde pek çabuk bir mevki'-i mühim işğâl etdiler. ve lahzenitsa La Blahernitissa ile Hagiosritissa Hazret-i meryem'in metrûkâtı derecesinde mazhar-ı hürmet ve tebcîl olmuş tasvîrler ikonlar idi. Tasvîr metrûkâtda ziyâde, azizin hâtîrâtını daha ziyâde göz önünde tecessüm etdirdi. Bâ husûs dest-beşerle yapılmamış resimlerin Les Achei ropiotes zuhûru târihinden beri.

Yukarıda zikri beyân olduğu üzere, Bizans Meryem Kuds-i Şerîf Kilisesi'nde, bi'z-zât Meryem tarafından yapıdırılmış bir tasvîriyye mâlik olduğu zannında idi. Bu kilisede İncil'i yazanlardan lucak tarafından tersîm edilmiş bir tasvîr-i meryem de vardı.

Bir rivâyete göre, İkinci Teodosiyosun (450-405) zevcesi Odakya bu tasvîri, kuds-i şerif ziyâretinde görmüş ve İstanbul'a imparatorun zâhid hemşiresi Polkarya'ya göndermiştir.

Bu kadın, rehberlerin Meryemi Kilisesi'ni te'sîs etdi ki (rehber-i Meryem) tasvîri münâsebetiyle bu kilise iştihar etdi.

Rehber-i Meryem'in asıl sûreti, mader-i ilâhî, ayakda ve tıfil mesihi, sol kolu üzerinde gösterir bir vaz'iyetde idi. İstanbul'un en ziyâde takdîs etdiği ikonlardan biri de bu idi.

İmparatorlar sefere gittikleri zaman bu resmi beraberlerinde götürürler, ve onunla alay ve ala ile İstanbul'a avdet ederlerdi.

Şehr, bir düşman tarafından tehdîd edildiği zaman, ve resmi bir sancak gibi surlar üzerine dikerler idi. Bu tasvîrin bulunduğu bir manastırın müştemilâtından idi. Buraya bir buçuk hacılar gelirlerdi. Bu hacılardan birnin dediği gibi, buraya ne kadar halkın ve sâir bilâd ahâlisinin toplandığını görmek hakîkaten şayan-ı taaccüb idi. Diğer biri de ana, kemâl-i zühd ve iman ile kim yaklaşırsa sıhhat ve afiyet bulurdu diyor.

Üçüncü bir hacı da, bet şikenlerin hâdisesinde bu tasvîri zirin kilise câmi'i serûnunda, duvar içerisinde sakladılar. Ve önünde bir mum yakdılar ki bu mum altmış sene hiç sönmeden yanmıştır. diyor.

Hacıların rivâyetine bakılırsa bu tasvîr-i meryem o kadar büyük imiş ki kiliseden çıkarılmak lazım geldiği zaman dört adam ancak getürebilirmiş.

Kiliseyi mozayiklerle ve meşhûr tasvîr ile müzeyyen olarak görmüş olan kılavuz, bu tasvîrin murabba' bir levha üzerine mersûm ve iki ayak üzerine mevzû olduğunu söylüyor. Bu levha gümüş kaplamalı imiş. Levha yakut, nemrud turkuvaz dedikleri kiroze ince inculer ve daha bir çok kıymetdâr kıymetdâr taşlarla müzeyyen imiş.

Bu tasvît, demir bir sanduk içerisinde mahfûz olub, her salı günü, bunun hakkında büyük hürmet ve merâsim icrâ edilürmüş.

(s.217) Bu tasvîr, 1453 senesine kadar tebcîl ve takdîs edilmiş, o târîhden i'tibâren görünmez olmuştur. Ayasofya'nın şarkında ve Ayasofya'dan denize ayan (İshak Paşa yokuşu) yolun sağında kâin manastırda gözden nihân olmuştur. ¹

İşte, hıristiyanlığın mehd-i zuhûru olan arz-ı Filistin'in İstanbul'da bir çok hâtrâtı vardı.

Burada, Kuds-i Şerif ve yeni Kudüs-i şerif namlarıyla kiliselere tesâdüf edilirdü.

Bazı mesâili olanların da İstanbul'da bir manastırları vardı. Ayaelona tarafından te'sîs edildiği söylenen bir manastır (Beytu'l-lahm) nâmı almış idi. Te'sîs ve inşâsını Kostantin'in vâlidsine atf etdikleri Ayos Kariyos, Vapilos, Sts-Garpus-et- papylus kilisesi de hazret-i isâ'nıbn sandukası tarzında inşâ etdirlirmiş idi. Arz-ı Filistin,

¹ Mortman (İstanbul'un topoğrafi taslağı) nâm eserinde: S: 52, bu havalide bir ayazma bulunduğunu söylüyor ki bu ayazma patriyada olunan menba olsa gerek.

Bizans'a mabedlerinin modelerini ilhâm etmekle kalmayub, bir çok hazâin, tesâvîr ve bâ husûs Hazret-i isa'nın Meryem'in havariyyunun metrûkât ve bakayasını da vakf ve teslime tmişdir ki, bunlar İstanbul'un imparator ve tebası tarafından kemâl-i hırs ve tamala aranılmışdır.

4- Belgrad'daki Aya Meryem Kilisesi

Bu kilise, Belgrad Kapusu'nun iç tarafında ve Ağaç Kakan Caddesi üzerindedir.

Kanunî Sultan Süleyman Han, mîlâdın (1521)inde Belgrad üzerine icrâ eylediği sefer netîcesinde Belgrad Kalasını zabt ve teshîr eyledikten sonra, orada mütemekkin Hıristiyanları İstanbul'a sevk ve izâm eylemiş idi. Hıristiyanlar belgraddan çıkarken bir takım tesâvîr ile âyînlerde isti'mâl olunan kap, kâse gibi evaniyi ve bu meyânda (aya paraskivi) nin de cesedini beraberlerinde getürmüşlerdi. (mezkûr cesedu'l-yevm Boğdan eyaleti dâhilinde Yaş kasabasında bulunmaktadır.)

Kanuni Sultan Süleyman Han hazretleri, Belgraddan hicret eden Sarblıların balka yahud silori pighi Yedi Kule ve Samatya Kapuları arasındaki mahallâtda iskân ve yukaruda ismi mezkûr Aya Meryem Kilisesi'ni de inşâ etmelerine müsâade etmiş olduklarından, bunlar Belgrad'dan beraberce getürdükleri tesâvîr ile (Aya Paraskavi)nin cesedini de bu kilise derûnuna vaz etdiler. Hâl bu ki, ol vakit Rum patriği bulunan (Jeremi Ayeremiyas) muhâcîrinden olan mezkûr Sarblılara, bir mikdâr para verüb cedd-i mezkûru yedlerinden alarak- o târihde patrikhane olan - mezkûr Samatya kilisesine vaz etdirmişdi. Bu kilisede bazı tebrrukât-ı kadîme meyânında, cennet mekân Sultan Mahmud han-ı adlînin ihdâ buyurmuş olduklarını rahibden tahkîk etdiğim bir iki eazze tesâvîrini gördüm. Bu kilisenin bir de ayazması vardır.

Belgrad'dan hicret eden diğer Sarblılara gelince, bunlarda sarzan buyurulan müsâade-i seniyye üzerine bendler civarında iskân etmişler. ve kadi me'valarının hâtıra-i ebed numunu olmak üzere, hâlâ mevcûd olan Belgrad işte o târihde te'sîs etmişlerdir.

(s.218)Bâlâda mezkûr kiliseden mâadâ, Samatya'da (Ayos Polkarpos), ((Uruc-ı İsâ) altı mermerde (Meryem Ana), mahallesinde (Ayos Dimitriyos) (2,1) kiliseleri de vardı.

(Kostantinad) ifadesine göre, İstanbul'un Osmanlılar tarafından zabt ve istilasını müteâkib, hazret-i Fâtih tarafından patrikm nasb ve tayîn buyurulan (İskor

layos kenadyos) Eflatun'un meslek ve mezhebini üzerine yazılmış. Bir çok kitabı ateşde yakdığı gibi, bir takım ruhbanlar, hürriyet-i efkâra mâni olmak için dürlü dürlü tedâbîr-i mânia ittihâz etmişlerdi.¹

(¹ Lütfullah) manâsınadır.
Eski Yunanilerde hıristiyanlara intikâl etmiş bir isimdir.

ALTINCI MEBHAS
İstanbul civârı: EYUB KASABASI

(s.219)Vaktiyle (Bab Kralı) dedikleri Porte royale o Palatinienne Balat Kapusu'yla ve Lahazne Kapusu arasında, surların hâricindeki saha-i vesfaya ezmine-i kadîmede (sayyad) manasına olan (kinigos) Kynigos derlerdi ki, vecih tesmiyesi de pek yakınında (kinigos) kapusu bulunmasından nâşidir. Velaharnenin hâricinde bulunub ayvansarydan Eyyuba kadar mümted olan mahallerede kable'l-feth (kozmidyon) Cosmidion tesmiye olunurdu.

(Kozmidyon) denilen mahalde¹ bulunduğu mahalde (Ayapantalemos) St Pantelemon yahud Teodoranın kilise ve şatosu vardı ki, bunlar (Yostiniyanos)un zevcesi imparatoriçe Teodora Thedora yaptırmışdı. Bu mebani, Taş köprü'nün kurbünde olub doktor (Detiye) nin keşf etdiği bir kitâba mealine nazaran, gavz-ı asâkir-i muâvinesinin eytam ve eramiline terk edilmişdi. Bu kiliseden biraz ötede şimdiki defterdâr mevkii kurbünde, ahşab bir köprü'n var idi. Bunu kayser (Bu sitinayanos) bi'l-âhere on iki kemer üzerine kârgir olarak inşâ ettirmişdi. Ahali Eyyub cihetinden karşı yakaya yani Südlüce taraflarına bu köprüden geçerlerdi.

Hatta, müverrihin-i kadimeden (İki Lizi) skylizi bu köprü hakkında diyor ki:

Erbâb- bağı ve isyandan (birine Nios) Bryenniusun maiyyeti asâkiri velahirne sözlerine yaklaşıldı. Ve bir iki müsâdemeden sonra ricate mecbûr olduklarından (Aya pantalemon)u geçdiler. ve bütün civârı ateşlediler.

Bu köprüye bir vakitler Kamiloğa Fira Kamiloğa phyra yani (deve köprüsü) derlermiş. Bu köprüyü geçince vaktiye bir saray ile (Ayamamas)ın küçük bir limanı (körfez) vardı. Bu liman mahalli'l-yevm defterdar iskelesi namıyla marûfdur. Saray Fatıma Sultan sarayıdır. Feshane-i âmire bu sarâyın arazi-i vesiasını işgal etmektedir. Hatta Evliya Çelebi seyahatnamesinin (1) cildinde (Şarl) Charlesdu Fresne İstanbulu tasvir ederken tersanelerle küçük limanların zıkr ve tadâdı meyanında Halic'de (Eptaskalon= Yedi İskele) Heptascalon namıyla bir tersane mevcûd olduğunu söylüyorsa da bunda aldanıyor. Zira müverrih (Kantakozinos) târihinin dördüncü kitabında

¹ * Defterdar iskelesinin arka taraflarına müsâdif zâl Mahmud Paşa Türbesi civarında Sultan mustafanın bidâyet-i cülûsunda yeniçeri ocağı baş çavuşu Kara mizac burada bir mevlevihâne te'sis etmiş ise de resm-i küşadı icrâ edilmeden evvel- vukubulan bir hareket örtde geceleyin yıkılıb hâk ile yeksân olmuş ve bir daha yapılmamıştır.

(s.220)(Eptaskalon- yahud Kondon sikalyon (1)¹ denilen mevkide bir tersâne mevcûd olduğunu mükerreren zikr ve beyan ediyor. Şarlın haber verdiği tersane (Kondoskalyon) civarında vaktiyle (Sofiler limanı) namıyla maruf olub el-yevm Kadırğa limanı denilen küçük bir liman olması muhtemeldir.

Muma-ileyh (Kantakozinos) salifü'z-zikr tarihini dördüncü kitabının yirmi ikinci mebhasında şu vechile bast-ı makal ediyor.

Bu küçük liman murur-ı zamanla öyle bir surette dolmuşdur ki gemiler limana kolaylıkla giremez oldu.

Kantakozinos, pek çok mezâhim ve müşkilât ile ve azim meblağ sarfıyla limanı tathîre muvaffak oldu.

Ve bu sayede liman içerüsüne müteaddid sefain ile üç sıra kürekli kadırgalarla girebildi. Mahall-i mezkûrda ikinci Teodosyos zamanında bîçare (Bavlinos) Paulin tarafından te'sîs edilüb ehl-i salib zamanında (Buemond) Boemond cânibinden işğâl edilen manastırın yanında, sütunlarla müzeyyen kemerli bir divanhane ve bir de(At Meydanı) denilen ipodrum vardı. Bu meydanın yanında, sütunlarla parmaklıkla çevrilmiş olduğundan Xylocirque xylocercos (2)² diye şöhret bulmuş idi. İmparator büyük Leon tarafından sâhil-i bahırda inşâ edilen (İyoos Mamas) 2. Mamas Manastırı da burada idi. Bu manastır bi'l-âhere milâdın /1185 senesinden 1195) senesine kadar icrâ-yı hükûmet eden ve (mülk) sıfatıyla tavsif olunan ikinci (İshak) tarafından tamir ve tecdîd edilmiş idi. ³

(s.221)Müverrih, Kayser (Kantakozinos) mezkûr manastırdan bahs ederken (Ayios Mamas) st. Mamas Manastırı, gerek mevkiinin letâfeti ve gerek şehrin ve lula ve şemanetden uzaklığı ve bu itibarla ile sükûn ve nihaisi hasebiyle, ruh ve fikrin

¹ Kadırğa Limanı

² Odun sırik demektir.

³ Moris. (582) senesinde Tıyeyiosun kızı Kostantiniyye ile izdiVac etmiş idi. İstanbul'da zuhur eden kargaşalıkta Moris ahâli tarafından tahkîr edildiğinden ve ordu isyan ederek kaves kısır ilan eylediğinden Moris firara mecbur olmuşdu. Müşarun ileyh (602) senesinde mahdumları (Tıyeriyos Yetro Pavlos, Postinos ve Postinos) ile birlikde Kadıköy civarında Kalamış körfezinde Ports Europe idam edilmiş idi.

Sâlifü'z-zikr (Moris)in zaman-ı hukümetinde acemlerle muhârebe edilerek anlar mağlub edilmiştir. (Avarlarla) etdiği muharebede gerçi Şarlıya imparator galib gelmiş idi. Zuhur eden kıyâm-ı askeriden halkın hedef-i tahkîri olmuş ve (Avarlar)la tekrar muharebe edilmek üzere (Moris) Biraderi Çızal (Petro)yu meydan-ı harbe sevk etmiş idi. Asker ihtilaf ederek Foksı imparator ilan eylemiş Ve İstanbul üzerine yürümüşdür. Bu aralmak İstanbul'da ihtilal zuhur etdiğinden zavallı (Moris) saraydan firar eylemiştir. Bu ahvâlin neticesi olarak milâdın (602) sene-i mezkûre teşrîn-i sanisinin yirmi altıncı gününde de müşarun ileyh (Moris) Kaşıköy civarında (Aftoroyos) Prt Eutrope limanında şimdiki Kalamış Körfezinde Beş oğlu (Tıyeriyos, Petros, Pavlos, Bostinos, İtyostıyanos) ile birlikde idam edilmişdi.

necat ve selâmeti ve masi-i sabıkadan tevbe ve istiğfar maksadıyla, cenâb-ı hakka ibâdet ve taatde bulunanlar için pek muvâfık bir mahaldir. diyor.

Müverrihînden (Kodinos) da şu sûretle bast-ı makâl ediyor. (Leon Makelos) Leon Makelos (Ayios Mamas) manastırı ile karşusundaki saray (Bu saray otakçılar cihetinde idi) ve devrinde imparatorların arabalarla yarış ettikleri meydanı inşâ etdirirdi. Mûmâ ileyh /Kodinos)un rivâyetine nazaran imparatoriçe (Ayrini)nin oğlu (Kostantin) ilk zevcesi (Mari)nin hâl-i hayatında ülfete guruhundan (Neodoto) isminde bir kadın ile -Mezkûr sarayda izdivâc merâsimini icrâ etdirmiş, imparator Makedonyalı Birinci Vasil de Mîlâdın (842 senesinden- 867) târihine kadar icrâ-yı hükûmet eden süfehâdan üçüncü (Mihail)i bu (Ayios Mamas) sarâyında ve mîlâdın (867) senesine müsâdif eylülün yirmi dördüncü gününde katl ve idâm etmiş idi.

Sâlifü'z-zikr Saray'dan bir az ötede ve Eyyub cihetinde, Anargirlerin (Come Daminn) kilisesi de vardı.

Bu kise âlim ve mütebahhir, ve muallim (Pavlino) (*) Pavlin¹ tarafından te'sîs ve bi'l-âhere (Ayostiyanos) tarafından tecdîden inşâ olunmuşdu. Çünkü Kayser Postiniyanos Mühlik bir hastalıktan kurtulduğundan, nişane-i şükran ve mehemmedet olmak üzere kiliseyi tecdîd etdirmişdi.

Müverrihînden Kayserili (Purokosis) bu kiliseyi tarîf ederken diyor: Haliç cihetinden bu kiliseye gidenler, onu, karşularında ayruca bir tepe(Akrapol) gibi bulurlar. müverrihin akrapolden maksadı, kilise, o derece tahkîm ve etrâfi yüksek duvarlarla o mertebe tecdîd ve muhâfaza edilmiş idüğü, uzakdan görenler burasını âdeta bir mevki-i müstahkem zan ederlerdi. demekdir. Hattâ ehl-i salîb nuhârebâtı zamanında bu kilise bi'l-âhere Kuds-i şerifin tahlîsine giden prens (Boemond)un Boemond muvakkat bir ikâmetgâhı olduğundan dolayı (Fransızların şatosu) diye de şöhret bulmuşdu.

Zamanımızda, sâlifü'z-zikr dört kilise ile saraydan eser bile kalmamışdır. Zira Bulgarlar defaate İstanbul'u istila ettikleri zaman bu mebaniyi nehb ve gâret ve ihrâk ettikleri gibi, bu akvâmın eyadi-i tahribinden kurutlan bekayaya, bazı Rum müverrihlerinin ifâdelerine göre, bi'l-âhere yani esnâ-yı fethde tahrîb edilmişdir. Hatta Fatih hazretleri Eba Eyyub Ensârî câmi-i şerîfinin hîn-i inşâsında mebâbi-i mezkûre enkâz ve bekâyasından bir kısmını kullanmış idi.

¹ Muallim-i mûmâ ileyh âdi ve esâsız bir şüphe üzerine imparator genç Şodosyos tarafından idâm edilmiş idi.

YEDİNCİ BAHS
SU MENBALARI
des sources

(s.222)Balıklı Kilisesi edvâr-ı târihiyyesi, Hâric-i belde Marmara denizinden tahmînen altı üstdâd (Bir üstad eski Rumlarda altı yüz kıdem tavlında idi) Buud ve mesâfede muall3a ve muhteşem (Piki = ayazma demektir) Pighi kilisesiyle pighea nâmıyla marûf gâyet latîf ve mükellef saraylar vardı. (Piyi) spige ce sigasıyla pınarlar demektir. Kasım Paşa'da idi. (piyi) müfred olarak (Balıklı)dır. (Mortman) mezkûr (piki) kilisesindeki Ayazma Rumlar nazarında pek mukaddes idi. ve halda öyledir.

Muharrirîn-i meşhûreden (Nikoforos Okalitos) Nicephore le Calliste Ayazmanın kirâmına dâir bir hayli tavsifatda bulunduğu gibi (İyo Anis Euchaiton ile (Amanuel Files) Emanuel Philes de havâs sahrakârisinden Bahis beğ pek zengin şiirler yazmıştır.

Piki (Balıklı) kilisesini yaptıran (Makelos (1) ¹ Macelos lakabıyla şher-i tişâr, imparator büyük Leon'dur. (484-457)

Leon, bu kiliseyi bir vaka-i hâriku'l-âdede üzerine inşâ etmiştir. Guya bu kilise derunundaki Ayazmanın suyu bir amalinin gözlerini iyi ettiğiinden, imparator bu vakayı tezekküren ve nişâne-i şükrân olarak yaptırmıştır.

Bu kilise, bi'l-âhere imparator (İyostiniyanos) tarafından tevsî ve tezyîn edilmiştir. Bu târihten iki yüz sene sonra kilise şiddetli bir hareket-i arzdan yıkılmış, bunun üzerine imparator dördüncü (Leon kazara)ın Leon IV. de Khazare(775- 780) zevcesi (Ayrini)nin nakd ve himemtiyle tekrar yapıdırılmışdır. İmparator-u müşârun ileyh kiliselerdeki tesâvîrin şiddetle aleyhinde idi.

Bir müddet sonra, yine yıkıldığından Makedonyalı birinci (Vasilos) (867-886) tarafından tekrar inşâ etdirildi.

İmparator Birinci (Romanos Lakapanos) Romanos Lacapenus zamanında, Bulgar kralı (Simeon) Symeon İstanbul üzerine yürüyerek Bizans ordusunu (piki) Balıklı sahrasında mağlûb ve perişan etdikden sonra hem kiliseyi ve hem de saray yakmışdı. (Mîlâd:921) Bulgarlar, terkos'dan indiler bendlerde imparator Postiniyanos

¹ Makelomi i Latince Macare filinden mütekaddir ki, öldürmek manasınadır, zira imparator Aspar isminde birini ve Ardavorpos Ardavourius nâmında diğerini öldürtmüşdü.

su kemeri civârında Mankala ve ovasında karargâh te'sis eylediler. Oradan Ali beğ Köyü üzerinden Kasım Paşa'ya kadar geldiler.

(s.223)Fakat Romanos, kiliseyi ve sarayı derhâl inşâya müsâraat etmiştir ki mahdûmu (Hariston) un kerimesi (Marya)nın Bulgar kralı ve sâlifü'z-zikr kilise ve sarayı tahrîb eden (Simeon)un oğlu (Petro) ile izdivâcını işte bu Balıklı kilisesinde icrâ etdirmiştir.

İmparator (Kantakozinos) kerimesi (Helena) ile imparator genç (Andokinos)un oğlu (İyo Anis Pale ologos)un nişânlanma merâsimi sâlifü'z-zikr (İyo Anis)in vâlidesi imparatoriçe (Anna)ile bütün erkân ve ricâl-i devlet hâzır oldukları hâlde - bu kilisede müdebdet bir sûretde yapmıştır.

Bizans imparatorları her sene (Urûc-ı İsâ) yortusunda alay-ı vâlâ ile (Piki= Balıklı) sarâyına gelerek orada bir kaç vakit tebdîl-i hava ederlerdi. Bu merâsim-i fevka'l-âdeye o vakit (Nakl-ı rabî) derlerdi.

(Piki) sarayları Makedonyalı (Vasilos) tarafından te'sis edilmiş idi. mevkiinin fevka'lâde güzelliği ve etrâf ve civârının hazret ve letâfeti hasebiyle müşâru'n ileyh imparatorlardan sonra bir çok imparator burasını tamîr ve tezyîne bezl-i himmet etdiler. Bu sarayların bulunduğu sahaya (Yaldızlı Kapu Çayırı) veyahud varoşu ve (Kılopayton meydanı) Hippilaton Philopation derlerdi.

Müverrihinden Kayserili (Purokopis) bu kilisenin mevkiinin letafetinden bahs ile diyor ki burada bir servilik ve şukufelerle müzeyyen bir çayır ve tatlı ve berrak bir su fişkiran bir de pınar vardı.

Kezâlik vaka nuvisândan (Kasantopolos) da bütün bu havali saf bir ceryan -ı havaya marûzdur. Birçok mütenevvi ağaçlar vardır. Çınar ağaçlarının tenazuru servilerin kamet bülendi, buraya latif bir manzara bahş etmektedir. Buranın toprağı yağlı ve münbitdir. Ve vasi otağı vardır. diye tavsifâtda bulunur. İyo anis isminde diğer biri de diyor ki: şehirlerin ve lule ve şemaetinden uzak durmak isteyenler te'mîn eylediği huzûr ve sükûndan ve gerek mevkiin hazret ve nezaretinden nâşi burasına Philopation derlerdi. hakîkaten bütün havâli sayedâr ve kâmil m yeşilliklerle mestûrdur.

Târîhin vaka nüislerin ber vech-i bala tarîf ve tavsîf etdiği bu mebaninin el-vevm en ufak asârı bile kalmamıştır. Rivâyete nazaran bekaya-yı asârı diğer bazı mebaninin inşâsında kullanılmıştır. Meamâff vaktiyle pâydâr olan cesîm manastırın ortasındaki küçük (Piyi) Pighi Kilisesi, yani Balıklı Kilisesi'ni hâlâ duruyor.

Rumlarca mukaddes ve binaen aleyh ziyâretgâhdır. Müverrih Dokas'ın rivâyetine bakılırsa Kayser Rum emanuel Paleologos'un zaman-ı hukümetinde (2391-1425) Sultan Murâd Hân-ı sâni İstanbul üzerine yürüdüğü (826) otağ-ı hümâyûn sâlifü'z-zikr Balıklı Kilisesi'nin havlusuna rezk ve ikame edilmiş, gerek bu manastır ve gerek kilise ile saraylar işte bu hengâmda tahrîb edilmiş, bakayası da esnâ-yı fethde harâb olmuşdur.

(s.224)Sultan Mahmud hân-ı evvel zamanında (1732: mîlâd) sadr-ı azam Kaba Kulak İbrahim Paşa altı mermerde bir Ermeni mimara bir câmi yaptırmışdı. Mimar, sadr-ı azamın kendi hakkındaki teveccühünden bi'l-istifâde balıklıdaki çeşme-i mukaddesin (Ayazma) Rumlardan alınarak Ermenilere verilmesini ricâ etmiş ise de Rum cemâati tarafından hâkpâ-yı şâhânedan vuku bulan niyâz ve istirham üzerine Ayazma yine Rumlar biraKılmış idi.

Mîlâdın (1833) senesinde, Hûmet-i Seniyye-i Osmâniyye cânibinden verilen müsâade üzerine bir yığın enkâz hâlinde bulunan Balıklı kilisesi tekrâr inşâ edilmişdir. Esnâ-yı inşââtda enkâz ile mestûr meydanı temizlerken eski (Piyi) kilisesinin, zemini tuğla ile mefrûş cümle kapusunun önünde meydân keşf edilmiş olduğu gibi, kilisenin medahlinin ortasındaki beyaz mermerden masn bab-ı bekiri de çeydana çıkmışdır.

Rivâyete göre, Sultan Bayezid cami-i şerifinin hîn-i inşâsında Balıklı'daki mebaninin bütün enkâzı nakl oldunduğu zaman, bu kağu kısmen yokdırılarak olduğu yerde terk edilmiş. çünkü gayet cesîm parçalardan müteşekkil olduğundan kâmilan nakli edilememiş.

Enkaz ve bekâya-yı sâireye gelince: Bunlardan yalnız temelleri keşf edilerek. patrik birinci Kostantinos zamanında Rum cemâati tarafından verilen para ile o temeller üzerine şimdiki Balıklı Kilisesi yapıdırılmışdır.

Bu inşâât esnasında küçük kilise ile pınar yani Ayazma da tamir ve tedfîd olunmuşdur.

Davud Paşa Ciheti

Ressâm ve mimâr melinifin ifâdesine göre, sultânın bulunduğu mahal Ebdome mevki-i kadîmidir. Hâlbuki Eyyub mevkiine vaktiyle Kozmidyon derlerdi. (Evdome) Edirne Kapusu civârına ve bi'l-hâssa Doktor Moratmana göre, Edomon mahkemesi diye Tekfur Sarâyî'na derlerdi.

Bizans târihinde bu mevki pek meşhûrdur. Şark imparatoru burada cülûs ve dersâadet patriği yedinden tâc-ı imparatorîyi ahz ederlerdi. Edvâr-ı muhtelifede câri olan usul ve âdet az çok tehâlûfle devr ve teslül edegeldiğinden şark imparatorluğunda câri olan bu kâide-i tetevvüz selâtîn-i âl-i Osmanede intikâl ederek taht-ı âli baht-ı Osmâniye cülûs buyuruna pâdişâhân-ı izâm hazerâtı da taklîd-is eyf-i resmî âlisini Eyyûb Sultân câmi-i şerîfinde icrâ buyurmaktadırlar. demekki bu bir an'ana-i mütevârie-i târihiyye imiş.

Eyyûb Kasabası'nın garb cenûbî cihetine müsâdif sırtlar, tepeler Davud Paşa cihetini teşkîl eder. Malûm olduğu halde, Sultan Bayezid-i sâninin sadr-ı azamı Davud Paşa mîlâdın (1483) senesinde burada el-yevm mevcûd ve mamur olan câmi-i şerîfi mektebi imâreti yaptırmışdı. Muaahharan bir de cesîm kışla inşâ edilmiştir.

Davud Paşa sahrâsı Târîh-i Osmânîde pek mühim hâtîrât-ı hamasete cevelan gâh olmuşdur. Fâtih Sultan Mehmed han hazretleri, bu hâvâlide ihyâ-yı inân-ı satvet buyurdıkları gibi, Rumeli cihetine sefer-i hümâyûn vâki oldukça, selâtîn-i izâm hazeratının, mebd'e-i hareket olmak üzere burada nasb-ı hiyâm-ı iclâl ve şevket (s.225)ve rekz-i ru'yet-i ikbâl ve satvet buyurmaları mu'tâd idi. (1)¹ en son bir vaka olarak şunu da söyleyelim ki Davud Paşa tepesi Bizans devleti zamanında (Fazail) manâsına olan Aretni tesmiye edilmişdi.

¹ Sultan mahmûd hân-ı sâni, Rumili'den pâyihtaht-ı seniyyelerine esnâ-yı muâvedetlerinde burada bir müddet aram buyurarak, istikbâl-i şahanelerine şitâb eyleyen eazım-ı ricâl-i devleti ve ümerâ-yı benâm-ı askeriyeye ve ulemâ ve meşayih-i kirâmı bu mevki-i târihide huzurlarına kabul buyurmuşlardı. Hatta müstakbelîn meyânında Fındıklı Dergâhı şeyhi merhûm Yunus Efendi'nin bulunmayışı nazar nazar-ı dikaktleri celb etmekle kurenâdan birinden vâki olan istiftah-ı hümayununa şeyh-i müşârun ileyhın rahatsız oldukları cevâbı verilmesi üzerine, oradan esb-i süvar olarak sara-yı hümayunlarına esnâ-yı muavedetde el-yevm meclis-i mebûsân dâiresi ittisâlindeki Fındıklı Dergâhı önüne geldiklerinde râkib oldukları bârgîrin başını çekerek karinleri vâsıtasıyla şeyhin istifşâr-ı hâtîratına bezl-i mürüvvet buyurmuşlardır.

Âcizlerine, bu vakayı nakl eden Yeni Kapu Mevlevîhânesi post nişini merhûm Celaleddin Efendi'den yine mesmûum olmuşdur ki, Şeyh Yunus rahatsız değılmış, hatta merâsim-i istikbâlide bulunmayışı da eşayihin esâsen vazifeleri duâ-yı din ve devletle ve tevfir-i ömr ve afiyet-i pâdişâhiyle meşğûliyet olub böyle sûrî ve zâhirî ve reyaya mecmul olabilecek merâsimden müstağni bulduklarından nâşi imiş. Fakat Sultan mahmud hanın şiddet-i tabîide malum olduğundan kurenâsı bu mes'eleyi hikâye edildiği vechile hüsn-i idare etmişler ve hatta ve hatta davud Paşa sahrasında cereyan eden sözlerden şeyhi ale'la-cele haberdar etmeleriyle şeyh de aldığı talimâta tevfikân firaş-ı istirahatâ çekilmiş imiş.

Dördüncü Romanos *(İSTANBUL TÂRİHİ 15) 8Diyojen) (1071) sene-i milâdiyesinde ağustosun yirmi altısında (Manazgird) Manziouourt muhârebesinde Selçûkilere mağlûb olarak esir düşmüş ise de bi'l-âheren lbarslan'ın (463 h) müSâdae-i mahsûsası üzerine salıverilmişdir. Romanos İstanbul'a avdet etmiş ise de yerine Yedinci Mişel Dukas (1071) imparator ilân edilmişdir. Müşârun ileyh Adana'da iki defa mağlûb ve muhâsara dahi edilmişdi. Orada mecrûh olmağla istanbul'a getirilmiş ve cerihalarından müteessiren sene-i mezkûrede Kınalı Proti Adada vefat etmişdi.

(**) Müşârun ileyhın zamanında Normanlarla muhârebe başlamış, Rum Selçûkileri Antakya'yı, Sinob'u zabt etmişler. Kılınçarslan İznik'de icrâ-yı saltanata ibtidâr etmiş (1085) salib seferleri bu

İstanbul'un civarında ve havaca sıhhata nâfi ve hâdim b ve ceyyid-i havaya marûz bir mevkide bulunmasını itibarla imparator dördüncü Romanos (1067-1071) burada gayet güzel ve mükellef kâşâneler yaptırmışdı.

Mîlâdın (1081-1118)sına kadar icrâ-yı hükûmet eden Alaksiyos Kominiyos Davud Paşa sahrasında te'sîs-i karargâh ederek İstanbul üzerine yürümüş ve şehre girmiş idi.

Ali Beğ Köyü- Kağıdhâne Ve Civârı

Ali-Bey Keui Eaux Douces, Kiat-Hane

Eyyub'dan Baharya semti tarîkiyle kağıdhaneye doğru gidildikde Ali Bey Köyü'ne tesâdüf edilir. Burası pek latîf bir mevkidir. hazaretnüma, Salhor'da ağaçların sâye-i sükununda bir mahall-i nüzhetefezâdır. Kağıdhane bu mevkiden bir az ötededir. Sultan Ahmed-i sâlisin ekser zaman gelüb safalar sürettiği çay -ı dilküşâdır.

(s.226)Hâkân-ı müşârun ileyhın damad ve sadr-ı azamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Avrupa üslub ve tarzında hakikaten zarif ve latif bir çok kâşaneler, kasırlar yaptırmış ve mîlâdın (1723) senesinde de dağlardan tepelerden bulub getirdiği mebzûl sularla şelalelerle, çağlayanlar te'sîs ederek mevkiin letafet ve hazeretini tezyîn eylemiş idi.

Hâtîrât zevk-i perestanesinden olmak üzere oraya hâla (Hüsrevabâd)derler ki bu nâmı oraya veren zamânın şurâ-yı marûfesidir. Selim-i Sânînin Kağıdhâne sahilinde müteaddid köşk ve sayfiye inşâ etdirmişdi.

Buraya gelir ve harem-i hümayun ile birlikde bir ay kadar otururdu. Cirid oyunlarını seyr ve temaşa için de gelirdi.

Ali Bey Köyü'nden sonra, Rumlarca Drepanicon Rumlarca Drepanicon denilen mevki geçilince, müverrih Kantakozinosun rivâyetine nazaran (pisa) mevkii gelür ki biz burasına (Kağıdhane) diyoruz

Voroviz Vorvyiz ile (Sedaros) Cydarus) ırmağı işte burada yekdiğerine mülâki olarak halice münsab olur.

devirde başlamış (1095) sergerdeleri God korova (Piyerlermit) ordusuyla İstanbul önüne gelmiş (1096) Bizanslılarla arasında mücâdele zuhur etmiş, God forova, merâsim-i mahsûsa ile imparator Aleksiyo'sun yed-i zabtına geçmiş (1097 haziran 20) Alaşehir'de Selçükîlerle muhârebe edilmiş (1097 temmuz 1) Kuds-i şerif zabt olunmuş (1099 temmuz 15) Buemond, Antakya birliğini ihrâz etdikden sonra İtalya'ya avdet ederek Aleksiyo's ile muhârebeye başlamışdır. İstanbul târihi -15

Karaağaçtaki emâkin-i askeriye ile tersabatdan husûle gelen adacık arasında ve deniz sathından görülür mermer bir sütun vardır ki, burasına arz-ı hâl taşı tesmiye ederler. Vaktiyle burada sahilsara-yı hümâyun varken ashâb-ı hâcât arz-ı hâllerini getürüb bu taş üzerine koyarlarmış. Bu arz-ı hâl kurenâ-yı pâdişâhî tarafından buradan alınub arz ve takdîm olunarak icâbı icrâ edilirmüş.

Südlüce Kasabası

Südlüce Kasabası'na Bizanslılar zamanında da (Gala karinibi)(süd menbai) derlermiş. Südlüce kasabasından İstanbul patriği mutasavvifeden (Nikola bir manastır yaptırmış idi. İmparator altıncı Leon zamanında ve mîlâdın (901) senesine müsâdif martının birinci günden patrik nasb edilerek bu imparatorun halefî yedinci Kostantin zamanında (912-659) bu makamda bulunmuş idi. Patrik muma ileyh (325) senesinde vefat etmekle eser-i binâsı olan bi manastıra defn edilmiş idi.

Evliya Çelebi Südlüce'den bahs ederken diyor ki: Südlüce iki yüz kadar mamur ve abadan bar armalı saraylar (Kaşifane yalılar olacak) ve ali binalarla müzeyyen şirin bir kasabadır ki lisân-ı acemde ismine (kendişir) derler lisân-ı arabda ismi ise (Rabta-ileben) dir Rumca (Galata) cümlesiyle süd manasınadır. Bu kasabaya südlüce denmesinin sebebi nebâtat derler ki ve havasının letafeti eseri olarak südü'nün hâlis olmasıdır.

Burada Eyyub Sultana kayıklara arası sıklık olduğundan büyük gemiler geçemez. Zaman-ı küffarda bu mahalde zincir üzere bir büyük köprü varmış. Hâla asâr binâsı meşhûrdur.

Evliya Çelebi'nin zincir köprü dediği yukarıda defterdar iskelesi civarında beyan edildiği vechile kadimen mevcûd olub bi'l-âhere yani Bizanslılar zamanında (Justiniyen) tarafından kârgîr olarak inşâ

(s.227)Südlüce kasabasının müessesât-ı mütehevviye-i kadimesinden biri de leb-i deryâda Kara ağaç Yalısı idi. ki Karaağaç kurusuyla çevrilmiş latif bir yalı imiş. Mukaddemen Defetrdar zade İbrahim Paşa'nın bağçesi imiş. Bağçenin letafeti, mevkiinin fevka'l-âde zevkâver olması Fatih Bağdad Sultan Murad-ı râbiin pek ziyâde hoşuna gitdiğinden, buraya daima gelir hoş demler geçirir imiş.

Şeyhu'l-İslâmı meşhûr Ebu's-Suud Efendi'nin bağçesi de Karaağaç yalısına muttasıl ve çam ağaçlarıyla müzeyyen güllü bülbüllü bir hadîka-i ferahfezâ imiş. Müşâru'n ileyh Ebu's-suud Efendi tefsîr-i meşhûrunu bu bağda te'lif etmiştir.

Sadr-I Esbak sokullu Mehmed Paşa'nın mahdum güzini (İbrahim Hanzade Yalısı) da pek meşhûr idi.

Bu yalı bi'l-âhere yanmıştır. Yeri hâla Südlücede iskelesinin Karaağaç tarafında ve sâhildedir. Sadr-ı müşârun ileyhın hafidi ve vakfi mütevellisi merhûm Abdulkerim Cevdet beğden işitdiğime göre, bu yalıda Sokullu merhûmun kılını ve arkasına giydiği gömlek mahfûz iken, yalının ihtirâkıyla beraber yanmıştır. Sokullu'ya âid mühr-i sadaret de bu yalının muhterik olduğu esnâda zâyî olarak - beş altı seneye gelinceye kadar ne olduğu malûm değil iken her nasılsa o civarda birinini eline geçüb mevlis-i meşâyih reis ve Südlüce dergâhı şeyhi Elif Efendi'ye verilmiş o zât da mütevellî beğe teslim eylemiştir. Ben bu mührü gördüm. Üzerinde şu ibâreler yazılıdır.

Esâsen Sokullu Mehmed Paşa'ya âid ulak bu yalı pek müzeyyen ve mükellef olduğu gibi bağçesi de gunagun meyve ağaçları ile ve dürlü şukufelerle memlu ve arastda imiş.

Südlüce'de mamûr ve meşhûr olan dergahlardan sad dergahı vardır ki (Cezîre-i msnevî) müellifi uzama-yı tarikat-ı aliyeye-i mevleviyeden ve sabıkan mevlevihanesi şeyhi Sine çak Yusuf dede bu dergâhın kabristanında medfûndur.

El-yevm tarikat-ı aliyeye-i Bektaşîye dergahı olan Cafer Abad Tekyesini Kanuni Sultan Süleyman Han hüddamından Cafer nâmında bir zât yaptırmıştır. Bu tekye kasabanın mürtefi bir yerinde kâin olduğundan fevka'l-âde nezâreti vardır. Kanuni Sultan Süleyman Han merhûm bazan bu dergâha gelir kalırmış. Hatta Evliya Çelebi'nin ifâdesine bakılırsa, hakan-ı müşâru'n ileyh bu dergâhda bulunduğu bir zaman Hind pâdişâhından gelen zîkıymet bir çok hedeyâyı bu tekyeye vakf ve teberru etmiş. Tekyenin duvarları acemkârî nakş ve tesavîr ile müzeyyen imiş. Bu tesâvîr-i acibenin ressâmı ve nakkaşı (Ağa Rıza) isminde ve isminden anlaşıldığına göre bir Acem imiş. Duvara siyah kalem ile vahşi geyik sesim bir kaya üzerinde bulunduğu hâlde tasvîr imiş. Bunu Evliya Çelebi pek medh ediyor ve behzadumanı kalemini çekmekden âcizdirler diyor.

(Hasan Abad Tekyesi) de vaktiye pek meşhûr imiş. Sultan Murâd-ı Râbi zamanında un kapanı tarafından sâkin Perviz Ağa isminde zengin bir adamın kölesi Hasan namında biri yaptırmış.

Süleyman câmi-i şerifindeki celi hataları yazan hattat şehir-i Karahisarlı Ahmed dahi burada, Çavuş başı câmiinde kapuya nâzır mahalde medfundur.

Türbesinde kubbe yoktur. Medfeni üzerinde mermer sanduka vardır. mezarı taşındaki yazıları kendi yazmıştır.

(s.228)Kanunî Devri şuarâsından Habibi de Caferabad tekyesinde medfûndur. Sultan Selim-i Evvelin nudemâsından idi. Zengin bir hayli eşârı vardır. Kendisi Caferî mezhebinde olduğundan Caferabad Tekyesinde defn-i vasiyyet etdi diye hakkında zamânında bir hayli sözler söylenmiş.

Yukarıda mevzû bahs olan manastırın civarında ve sâhil-i bahırda vaktiyle (Aya Animos St. Anthime ki kilisesi vardı ki, burası vaka nüvisiYândan (Purokopi) nin ifâdesine nazaran imparator (Justiniyen) tarafından inşâ ve fevka'l-âde tezyîn edilmiş.

Hâla bu kilisenin mevkiini Hasköy'deki Topçu mektebi ve kışlası işğâl etmektedir.

Hasköy

Haskeuy

Südlüce Kasabası'ndan sonra Hasköy gelir ki, bu kasaba-i cesîme vaktiyle Bizanslılar beyninde Perea d'Arabinde des Keramarius et de Picridius diye marûf idi. Hasköy'de vaktiyle (Ayaloran) Manastırı vardı. Bu manastır, Ebu Enasri cihetinde kâin ve kitâbımızın yukarı tarafalarında tafsîlât ve tefrikâtı mezkûr meşhûr Velaherne sarâyînın tam karşusunda müsâdif idi. Bu manastırı imparator Justiniyen yaptırmıştır. Bu manastır bi'l-âhere tamîr ve kısmen tadîl edilerek el-yevm depo Hâlinde kullanılmaktadır. Kitâbımızdaki resminde görüldüğü üzere, kârgîr ve kâideleri menşûr şeklinde kubbeyi hâvidir. ve sâhil-i bahırdadır.

Hasköy'e(Arabend) Aarabind kasabası denmesini, orada bu nâmda bir mekteb hocasının Hânesi, hamamları ile (Aya pıraşkevi) St Praskier nâmına küçük bir kilise bulunmasından nâşi imiş. Bu kilise bade'l-feth Fatih hazretleri tarafından Rumlara terk ve îade buyurulmuştur.

Yetmiş seksen sene evveline gelinceye kadar bu kilisenin içerusunde eski bir takım küçük heykelelr mevzû imiş. Bu heykelelr yukarıda ismi mezkûr hamamlarla müessesât-ı sâirenin derun ve birunu tezyîn edermiş. Me'hazım olan Kostantinad diyor ki:" Fakat bu heykeller bir zamandan beri ortadan Gaib oldu. Binaen aleyh zan ederiz ki: Eski Yunanistan'ın bunca ulvî ve muhteşem bakayası üzerine ayadi-i tahkîrini dest-i küfrâmizini uzatarak ecDâdımızın bedâyi-i asârını dâima sisli bir simâ altına nakl eden (Medeni Avrupalılar) Sâlifü'z-zikr kilisede mevzû heykelleri

de mutadları olduğu vechile gerek para vererek ve gerek amâl-i hükm ve nüfûz eyleyerek alub getürmeüşlerdir.

Hasköy'deki Rum Kilisesi târihî bir kilisedir. (1840) senesine kadar Rum aptrikleri ulac ve Moldovya beğleri mezkûr kilise havlusuna defn edilmişlerdir.

Hasköy'ün yukaru tarafındaki tepelerde Bizans devleti zamanında Musevî mezarlığı vardı. Hatta müverrihinden (Honyadis) zaleme-i hükümdârândan (Andonikos)un zamanından bahis kitâbında bu mezarlıktan şu cümlelerle bahs ediyor. Onu (Pereah)(Hasköy)ye getürdüler. Burası Musevilere

(s.229)müverrihin bu cümlede bahs etdiği kimse (Andero Nikos Dukas) der ki, kayser ve zaleme-i meşhûreden birinci Andernikos Komininos, anı bu Musevî mezarlığına getürerek orada kazıklatmış idi. Garibdir ki Kayser-i müşarun ileyh, mîlâdın (1185) senesi eylülünün on ikinci günü yakalanarak ahali tarafından pek fecî sûrette katl ve idâm edilmişdi.

Aynalı Kavak Kasr-ı Hümayunu

El-yevm arabacılar caddesinde aynalı Kavak denilen mahalde vaktiyle Kanuni Sultan Süleyman Han tarafından yaptırılmış gayet mükellef bir kasır varmış. Bu saray selâtîn-i müteahhire taraflarından tezyîn eylediği gibi Sultan Ahmed hân-ı sâlis zamanında da tecdîden tamîr ve fevka'l-âde tezyîn ve Aynalı Kavak tevsîm edilmiş idi.

İstanbul'da Köprü başında kâin Vâlide (Yeni) Câmi-i şerîfinin bulunduğu yerde vaktiyle musevîlere mahsûs bir sinaço bulunmuş olduğunu, birinci kitabımızın kapular bahsinde söylemiş, hattâ Bağçe Kapusu'na Çifut Kapusu denildiğini de ilâve eylemiş idik. Valide yahud Yeni Câmi-i şerîfinin târih binası olan (1074) târihinden evvel bu civarda büyük bir yangın zuhur ederek şuhud yahud Çifut Kapusu'ndan içeri doğru bütün Yahudî evleri yandığından sinagoğunun bulunduğu yere şimdiki câmi-i mualla ve muhteşem yaptırılmış evleri yanan Yahudilerde Hasköy'e nakl edilmiş idi. Meama fihi Hasköy'ün üst tarafındaki Yahudi mezarlığı ta Bizans devleti zamanında da mevcûd idi.

Bundan on beş yirmi sene evveline gelinceye kadar Meydancık civârında Hamidiye medresesinin Yıldız hamamının arka taraflarında bir takım musevî haneleri vardı.

Hasiye- Mervîdir ki Sultan Selim taht-ı saltanata panhada olduklarında (918) merhûm Taczâde rikâb-ı hümayuna ref etdeki kasidenin tatayyur numunu ki:

Beyt: Can âferin ki bir guft ma bakıdcan nihâd beher nisâr mukaddem şâh-ı cihânnihâd)da mutâbık vâkiu'l-hâl olduğu ruzGâm endozda şehirde külli ihtirak vâki olub Sultan Akak hazretleri müteessifane bu ateş bîçare tac revanın kanun devrinden rebanekeş olmuş işdir." deyu izhâr-ı nedamet buyurdular. Galata Hududu'ndan Balat Kapusu mukâbelesinden tersaneler yapılub her birine rayic-i fi'l-vakit ellişer bin osmanî harc olduğu defter divanında derc olmuşdur. Fi M ravzatu'l-ebrar sahîfe 404.

Bu kasr-ı dilaraya Aynalı Kavak denmesinin sebebine gelince: Sultan Ahmed hân-ı Sâlis (1127) târihinde Mora'yı feth ve teshîr ederek ve nediklileri oradan tard ve tebîd eylemiş idi. Müsâlaha akd eyledikten sonra venedik Zâdegâni zât-ı hazret-i pâdişahînin teveccüh ve muhabbetini kazanub geçmii unutturmak için ol vakit Venedik şehrinde imâl edilmekte olan gayet mükellef Aynadan bir çoğunu Sultan-ı müşarun ileyhe takdîm etdiklerinden bunlar kasr-ı mezkûrun enderun ve devâir-i sâiresini tezyîn etmek üzere oraya vaz ve talik kılınmış idi.

İstanbul'un en eski mebanisinden biri de bu Aynalı Kavak kasrıdır.

(s.230) Kırım kıta-i cesime-i islamiyesinin Rusya'ya terkini mütezammın olan meş'um muâhedenâmeyi, cenentmekân Sultan Selim han-ı sâlis gözlerinden eşk akıdarak bu aynaları kavak kasrında vaz-ı imzâ buyurdıkları gibi Napolyon'un birinci konsolosluğu zamanında, müşarun ielyhin bir nâmesini Hâmil olan ceneral Sebastiyani, nâme-i mezkûru hâkpâ-yı pâdişahaneye bi'z-zât takdîm etmek için ısrar etmiş olduğundan o zamana kadar cârî ve meri olan usul ve teşrifât-ı seniyye hilâfında olarak ceneral-i muma ileyh Hosar alayı üniformasını Labis ve kılınç hâmil olduğu hâlde huzura girmiş hatta arkasındaki resmi kürklü paltoyu bile çıkararak intizar odasında bırakmış idi.

Halbu ki vaktiyle Şarlken ile on dördüncü leo taraflarından gönderilen murahaslar, tamamıyla teşrifât-ı osmaniye mütebais etmişlerdi.

Teşrifât devletde henüz görülmeyen bu tarz ve kıyafet ve tavırda huzûra dâhil olmak mes'elesini hüsn-i idâre husûsunda sultanın kapudan paşanın hüsn-i tedbiri görülmüşdür.

Hadice Sultan'ın ressâm ve mimârı Meliğ, ceneralin huzura bu tarz kabulünü bâb-ı âlinin, Fransaya karşı bir eser-i acz ve zaafi diye telakki ediyor.

Sultan Selim-i Evvelin "Bu ateş tac zâdenin kanun derunundan zebane geç olmuşdur" demesi Tac zâdenin katlini intâc eden bir vaka-i müessifeye telmihtir şöyle ki:

Yavus Sultan Selim Amasya'da vaz ve sade-i aram oldukları zaman yeniçeri tâifesi âyîn-i dirinleri üzere nağme-i bâhenk kütahiyi serağaz ve bir bahane ile muallim -i sultânî Abdulhalim ve vezir Piri Paşa hanelerine adak dest-i taarruz etmişler idi. Husul me'mul ile İstanbul'a vusul müyesser oldukda berehin-i akla ve nakliye ile evvel tâife-i gayr-ı hafiyeyi muhrik vezir İskender Paşa ve sadr-ı Anadolu Taczâde Mevlana Cafer Çelebi ve sekban Başı idüğü mukarrer olub askeri vadi-i isyana sevk etmek ile mesalih-i mülkiyeye sebep-i avn olan kimesneye şeran ne lazım olur deyu kadiaskerden istifsar ol dahi bade's-sübut katl lazım olur deyu ifta etmeğin üçü dahi serince şimşir gelugir mübtela oldular. Fi cemadiye'l-âhire 921

Esterad- Semendre Sancağı dâhilinde kâin Pasarofça karyesinde akd olunan muâdeyi müteâkib Avusturya hükümetiyle iâde-i sulh ve tecdîd müsafat olunduktan sonra gerçi devlet bir asayişe girub imârât-ı dâhiliye sarf-ı ikdâm olundıysa da sadr-ı azam Mukbil İbrahim Paşa'ya Köprülü hafidi Numan Paşa'ya tezvîh buyurulan hanım sultanlar ile şehzâdegânın pek mutantan sûretde icrâ kılınan hitân cemiyetleri bu devr-i asayişin vekayi-i mühimmesinden olub bir taraftan da Boğaziçi mesirelerinde, kağıdhane ve (Aynalı Kavak) kasırlarında zevk ve tenezzüh alemleri revac buldu.(Aynalı Kavak) da bir sened imzâlanmışdır ki- Mevâdd-ı münderecesi Kaynarca muâheden3amesinin bazı maddelerini tenkih etmektedir. Bu tenkîhâtnameinin birinci maddesinin bir fıkrasında: Kaynarca ahidnâmesini başka iki kıtasında mestur iki madde-i müteferridesiyle maan tamamen kuvvet-i kamilesinde biibaratihâ biaynihâ nasbı üzere iş bu muahede-i cedîde ile tasdik ederiz. denilir.

(s.231) (On ikinci asr-ı hicrî evahiri) bu Aynbalı kavak tenkîhâtnamesiyle Şahingirâyîn Kırım hanlığı teyîd edilmişdi.

Târîhlerde mezkûr olduğu üzere, sefaretnâmesiyle meşhûr oplan bâb-ı âli ricâlinden (28) Muhammed Efendi'nin Fransa Kralı on beşinci Lui nezdine sefaretini bu târîhlerde müsâdif olub avdetinde, orada ziyâret etmiş olduğu on dördüncü Lui'nin ve hafidinin cevelangâh-ı safası olan Versay saray ve bağçelerini taklîden Kağıdhâne Çağlayan ve Koruları vücûda getirilmiş idi. Avrupa'dan celb olunan lale çiçeği pek nâdîde gördüldüğünden heveslileri arasında ziyâdesiyle makbûl tutulub târîhlerimizde meşhûr olduğu üzere soğanlarının birer fındık altun kıymet bulması bu devr-i safa ve ihtişâmın teazuhurundandır.

TERSANE KASIM PAŞA Kassim Pacha L'Arsenal maritime

tersanenin bulunduğu saha-i vesîa vaktiyle kabristan imiş. Sultan Selim-i Evvel zamanında ve mîlâdın (1515) târîhinde tersaneye tahvîl ve oradaki mekâbire âher mahalle nakl edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman Han zamânında tersâne ve Kasım Paşa cihetinin imârına teşebbüs olunmuştur.

Seyyâh-ı şehir Evliyâ Çelebi kitâbının birinci cildinde der ki: "Bu Kasım Paşa mamûr bir manastır olup beyne'l-kefere (Ayalonga) nâmıyla meşhûr imiş. Bade'lfeth mezaristan ümmet-i Muhammed olması fermân olunur. Zira (Abdul mü'min Melik) hilâfetine müslime ve Ebâ Eyyûb vâsıtasıyla ve sonraları Harunu'r-Reşîd ve Yıldırım Bayezid zamânında İstanbul'un bir kısmı ve Galata'nın nisfi feth olundukda yine bu Kasım Paşa'da tersâne arkası cümlemiz aristan olup sahabe-i kirâm evlâd-ı zevi'l-ihtirâm menfun olduğu müsbitdir. Hâlâ mezâristândaki mezar taşlarında kûfi hat ile tahrîr olunmuş alâmetler vardır. Bunun için Fatih tamîrine bezl-i himmet edub bir kaç göz tersane ve divanhâne-i kapudan Paşa ve bir câmi inşâ etmiştir. Sonra eyyâm-ı devlet-i Süleymân hânda İstanbul şehri bir âdem deryâsı kesilüb omuz omuzu sökmez olunca vüzerâdan Anadolu fâtihi Kasım Paşa'ya Sakız fâtihi Piyâle Paşa'ya, Ahîsha fâtihi Ferhad Paşa'ya Alâü'd-devle fâtihi Ayas Paşa'ya fermân-ı pâdişâhî dudur ederek Kasım Paşa şehrini mamûr etmekle me'mûr oldular. ve binlerce ayân-ı devlet dahi sarf-ı makderet ederek o şehri hakkıyla mamûr ve âbâd eylediler. Merhûm Koca Piyâle Paşa Çire dest-i cihâdî olarak on iki bin esîre mâlik olduğundan Kasım Paşanın tâ nihâyetinde bir câmi ve medrese ve tekye inşâ ettirmiştir. Lâkin câmiin cemâati olmadığından cemâat peydâ etmek için atık tersâne boğazında derYâyı kesub tâ câmie kadar bir sâat yere deryâyı getürmüştür. O zaman Halicin iki tarafı bağ ve bağçeli evlerle dolu ve câmiin etrâfı mamûr olarak cemâati çoğalmıştır. Lâkin Piyâle Paşa'nın vefâtından sonra Haliç tathîr olunmayarak bârân-ı rahmet selinin getürdüğü hashaşın ile pür olub kayıkların girün çıkması muattal oldukda herkes hânesini ileru bin'â edub hâlâ Halic'in o tarafı muattal kalmıştır. Lâkin pederimin hikâyesine göre Kasım Paşa'nın çarşusu içinde dört ağızlı denilen kapılara kadar deryâ gelirmiş. Hicretin (922) senesi rebû'l-âhirinin on ikinci ve martın on sekizinci günü tersâne-i âmire Gelibolu'dan darsââdete nakl edilmiştir. Tersane umûrunun tanzîm ve ıslâhı husûsunda Kanuni Sultan Süleyman Han

(s.232)sâlisin pek büyük hizmet ve himmeti sebk eylemiştir. Ol vakit Fransız elçisi bulunan Şovazol Gofye'nin tavsiyesi üzerine, Tulon tersânesine me'mûr mühendis (Le Rou) Le Toi dersââdete celb eyleyerek tersâne umûrunu tanzime başlamışdı. Kapudan-ı Deryâ Hüseyin Paşa'nın himmet ve gayretiyle az zaman zarfında (74) topu hâmil büyük bir sefine inşâ edilerek deryâyâya tenzîl edilmiştir.

Hüseyin Paşa'nın tersâne umûrunu ıslâh husûsunda pek çok hizmeti sebk etmiştir. Müşârun ileyh az zamân zaman zarfında techîz eylediği bir filo ile adalar denizine çıkarak tesâdüf etdiği sefâin-i ecnebiyye kapaudanlarıyla görüşmüş ve dersââdete avdetinde Sultan Selime bir ıslâhât lâyihası takdîm eylemiştir.

Bu aralık Fransa hükûmeti (Brun) Brun isminde bir mütehassısı dersââdete gönderdi. müddet-i medîde Avrupa'da bulunub avdet eden İshak Beğ kapudan Paşa'ya dest-i muâvenetini uzatarak az zaman zarfında yirmi kıta hrb sefinesiyle on beş firkateyn, on kuruvet inşâ etdirerek tersâne limanı tezyîn eyledi. Kapudan Paşa ve İshak beyin himemtları bunlara münhasır kalmayub bir de bahriye mektebi te'sîs eyledi. Avrupa'dan celb edilen muallimler vâsıtasıyla tadrîsâta intizâm-ı tâm verildi. Her tarafda görülen intizâm -ı Tâm ve faaliyet işleri teshil ve tesrî eyledi. Tersânede gemileri ve kadırgaları çekmek üzere üstü kapalı mahaller rıhtım babarlar inşâ edildi.

Hatta kapudan Paşa Sultan Selime sâhildeki dâirelerden birinde mükellef ziyâfetler bile keşide eyledi. Kapudan Paşa'nın bu hizmetine mükâfeten sıhriyyet-i seniyye -i pâdişahiyede mazhar oldu.

Galata- Galata'ya Bizanslılar zamanında (incir) manâsına olan (sike) skyai derlerdi. Zira burada pek çok incir ağacı vardı. Aimpfiaraüs mabedi de meşhûr idi. Bu havaliye bi'l-âhere (Galata) denilmiştir. müverrihîn-i kadîmeden İyoanis Jean Szesse ile (Kilyos)un rivâyetlerine bakılırsa mîlâddan (270) sene evvel Galyalıların (Brenos) Brenos'un taht-ı kumandasında hâld eburadan geçmelerinden dolayı burasına Galata denilmiştir. Müverrihîn-i kadîmeden İyoanos Jean Szesse ile (Kilyos)un rivâyetlerine bakılırsa, mîlâdın (270) sene evvel Galyalıların (Brenos) Brenos'un taht-ı kumandasında hâlde buradan geçmelerinden dolayı burasına Galata denilmiştir.

Kitâbımızın mukaddemesinde, mntıkalar bahsinde görüldüğü üzere Galata İstanbul'un onüçüncü mntikasını teşkîl ediyordu. Galata, tevessü etmiş ve imparator birinci (Justiniyen) (527-565) tarafından bir çok mebâbni ve müessesât işâ ilavesiyle

tevsî edilerek nâmına izâfeten (Justinyanopolis) yani (Hustinyanopolis) yani Justiniyen beldesi nâmıyla marûf olmuş idi.

Mîlâdın (528) senesinde imparator-ı müşâru'n ileyh Sykae yani Galata surlarını tekrâr inşâ ettirmişdi.

Mîlâdın (1261-1282) senesinde icrâ-yı hükûmet eden sekizinci (Mihal) paleolo zamanında Cenevizliler menâfi-i ticariyelerinin te'mîniçün imparator-ı müşâru'n ileyh mürâcaat ve istirham ederek istihsâl eyledikleri müsâade-i mahsûsa üzerine mîlâdın (1261) senesine müsâdif ağustosun on beşinde millet-i mezkûre Galata'da bir nev-i müstemirre te'sîs etmişlerdi.

(s.233)Yukarıda beyan olundu vechile, Cenevizliler Galata'da yerleşdikden, ve tüccarlarını tâ (dun) Tanais biri mansabına kadar tevsî eyleyerek azîm servet te'mîn eyledikten sonra (1276) senesinde veli nimetleri olan Bizans devletine karşı ref-i liva-yı isyân etmişlerdi. Binaen aleyh Cenevizliler'i pâyitahtın ağış-ı himâyetine almış olan Mihail Paleologos, kâfir-i nimet olan bu âsîler üzerine kuvve-ia skeriye sevk ederek anları te'dîbe muvaffak olmuş idi. O târîhde Galata'nın etrafında henüz sur inşâ edilmemiş olduğundan imparator te'dîbini suhuletle icrâ edebilmiş idi.

Fakat bir müddet sonra, ihtiyarlığıyla marûf birinci AnderNikos ile genç yani ikinci (1183-1185) AnderveNikos Paleologos, ve yatılıyovanisKantakozinos zamanlarında bu nankör ve muzır Cenevizliler imparatorlukda devâm eden nizâ ve ferâğdan, ve hükûmetin sanfetinden bi'l-isitifâde tekrâr silâha sarılıb Galata'nın etrafında surlar ve kuleler inşâ ve ilâve etmişlerdir.

Müşârun ileyh ikinci AnderveNikos Paleologos zamânında, ve milâdın (1296) senesinde Venediklulerle Galata'da sâkin Cenevizliler arasında zuhûr eden ihtilâf ve mücâdele üzerine Venedik donanması gelerek Galata'yı yakmış idi. Bunun üzerine Cenevizliler silaha sarılarak İstanbul'da ne kadar Venedikli varsa cümlesini Boğazlamışlardır.¹

İşte bu esnâda Osmanlı Türkleri Anadolu'da birleşmişlerdir. (1296)

Venedikliler'in kat-i âmmı üzerine (1302)de bir venedik donanması gelerek İstanbul'a hüçûm ve taarruz etmiştir. İspanya'da kâin (Katalanya) ruesâsından (Roje) Roger Seflor isminde biri imparatora arz-ı hidmet maksadıyla İstanbul'a gelmiş.

¹ Sahîfede bu vakaya dâir tafsîlât verilmiş idi.

81303) ve imparatorun yeğeni (Marya) ile izdivâc etmiş idi. Bu esnâda İstanbul'daki cenevizlilerle Katalanyalılar arasında dehşetli bir kıtâl vukû bulmuşdur. Katalanyalılarla Osmanlılar arasında mîlâdın (1305) senesinde Alaşehirde vukû bulan muHârebede Osmanlılar mağlûb olarak Katalanyalılar Gelibolu'da yerleşmişlerdir. (Beranze)Etenca namında biri de orada nasb ve granduka tayîn edilmişdi. (1306)

(1307) de sâlifü'z-zikr (Roje) kayser ilan edilmiş idi. Edirne'de ne kadar Katalonyalı varsa Paleologos muvâcehesinde katl ve iğlâm olmuşdur. İşte bu esnâda İstanbul'da ne kadar Katalonyalı varsa hepsi katl ve idâm edilmişdir. Granduka Beranjede Marmara denizi sevahiliyle Edirne vilâyeti ve havalisini Thrace tahrîb ve yağma etmiş idi. Cenevizlilerin dâm-ı esaretine düşerek Galataya getirülmüş, oradan Trabzon'a, ve bi'l-âhere Cenûba izâm kılınmışdır.

(s.234) (Rokafor) gelibolu açıklarında Bizans donanmasıyla karşılaşarak Rumları mağlûb ve perişan etmiş idi. (1308) bi'-âhere dâm-ı esârete giriftar olmuş ve İtalya'ya gönderilerek orada vefât eylemişdir. Bu târîhde İstanbul'da büyük bir yangın zuhûr etmişdir. Bu vukûât-ı mütemâdiye üzerine Katalonyalılar Yunanistan'a akın eylemişlerdir. (1311)

(Kariye Câmi-i şerîfi) nam eserinde ber tafsîl-i beyan eylediği vechile (1316) senesinde, mutasavvife-i mesihiyeden (Teodor Metohit) hidemât bergüziresine mükâfeten (Büyük loğofet) unvan misina nâil olmuşdur. Metohit mîlâdın (1332) ve Ayasofya Bud-ı âlisiyle Postiniyanos sütunun term^mimi hep bu zamana müsâdifdir. (1317)

İmparator dokuzuncu Mihail'in vuku-ı vefâtı üzerine (1320) oğlu üçüncü Anderve Nikos imparator ihtiyar birinci Anderve nikos aleyhinde bir sû-i kasd etrîb etmişdi. Genç Anderve Nikos İstanbul'dan firar ederek tarafdarlarına iltihak etdikden sonra İstanbul üzerine yürümüşdür.

(1321) 1332 de iki Anderonik beyninde bir muâhede akd olunarak genç AnderveNikos da, hukumete iştirake tdirilmişdi. Bulgarlarla muharebe işte bu zamanda vâki olmuşdur. (1323) Tatarlar Terakiye denilen Edirne ve havalisine geçmişler. Genç Anderve Nikos Savva hanedanına mensûb (Jan) ile akd-ı izdivâc etmişdi. (13269)

Sultan Orhan Gazi hazretlerinin Bursa'yı zabt ve teshîri bu hengâma müsâdifdir. (1326) Sâlifü'zzikr Ander ve Nikoslar bidayeten aralarında zuhur eden ihtilaf ve mücâdele üzerine bir müddet akd-ı mütâreke ve te'sîs muvâhat etmişlerdir.

(1322) fakat (1327) senesinde beyenlerinde tekrar ihtilâf-ı efkâr zuhur etmekle genc lakabıyla meşhûr olan ikinci Anderve Nikos bir çok şehirleri zabt ederek mîlâdın (1328) senesinde müsâdif mayısın yirmi dördüncü günü İstanbul şehrini işgal etmişti. ve işte bu snada ihtiyar lakabıyla marûf olan birinci nderve nikos hal edilmiş idi.

Yeniçerilerin teşkîli imparator üçüncü Andernikos'un zamân-ı hukûmetine müsâdifdir. (1330) Sultan Orhan ile Bizans devleti arasındaki muâhededir. (1331) senesinde imzanlanmışdır.

Yukarıda tafsîlen beyan edildiği vechile Galata'da sakin Honoliler, kasaba-i mezkûreyi surlarla kulelerle tahkîm etmeleri üzerine imparator beşinci Yani Kantakozinos Galata'nın tahkîminden tevellüd edecek mahzûrları nazar-ı dikkatden dûr tutması idi. Bahren onlara fâik bir kuvvetde olmadığından onlarla akd-ı müsâvât ve musâlahaya mecbûr olmuş idi.

İmparator-ı müşârun ileyhın kayınbiraderi Yani paleoloğun zaman-ı hukümetinden Cenveliler cür'et ve cesaretlerini od ereceye (s.235) getirdiler ki ekseriya İstanbul'u topla dökmeğe başladılar. Kitâbımızın müellifi diyor ki: Bununla beraber hepsinden ziyâde almanak olan şey, Bizans hukûmeti gerek dâhilî münakaşa ve münâzaalardan ve gerek Hâricî ve dehşetli düşmanların rekabetlerinden dolayı gündün güne zafa duçar olarak çarh-ı idârenin bozulmağa yer dutması idi." Bununla beraber kendilerini denizlerin hâkim-i mutlakı fazr ederek muvaffakiyyet-i ticâriyelerinden ve Kardeniz Boğazındaki kuvevt ve iktidarlarından dolayı tekebbür eden ve Rumlara karşı kendilerini arslan farz eyleyen ve fakat gündün güne kuş ve mektepleri ufule den Cenevizliler yani Cenevizler, Osmanlıların mütezâyid bir sûretdeki terakkî ve kuvvetlerinden nâşi titremekte idiler. Bunun için mîlâdın 81446) senesinde Galata'nın surlarını yükseterek anları tahkîm etdiler. Bu tahkîmât neticesi olarak Galata surlarının nukat-ı muhtelifesinden on iki kapu açdılar.

Eyyâm-ı müteahhirede İstanbul'un Osmanlılar tarafından hasin-i muhâsarasında Cenevizliler korkularından tilki hilelerine mürâcaat etdiler. ve gah eşâra ve gâh gizlice Fatih Sultan Mehmed Han hazretlerine arz-ı malunet eylediler.

Hakim mutasarrıf olacakalr ve Bizans devleti zamanında olduğu gibi ticaretlerinin semerâtını iktitâf edecekler. Fakat ahzret-i Fatih akıl ve dervişandiş bir

siyâsi olduğundan İstanbul'un fethi müteâkib Cenevizlileri de Galata'dan tard ve def eylemiş idi.

İşte Cenevizliler, Tard edildikten ve dal budak salan ticaretleri de kökünden kal olunduktan sonra Karadeniz Boğazının Avrupa sefainine mururu katiyyen sed ve men olundu.

Bizans imparatorları zamanında Galata'da müteaddid hamam ile Arkadios çarşusu, bir tiyatro, bir tersane, ve Ayairini nâmlarıyla kiliseler mevcûd ve mamûr idi. Ayairini kilisesi vaktiyle perestlere mahsûs bir mabed iken imparator büyük Kostantin burasını kiliseye tahvîl ve (Justiniyen) de mükemmel sûretde tamîr ve tezyîn eylemişti.

Bu kilise, Tobhâne-i âmirenin bulunduğu yerde imiş.

Bu mebanînin kâffesi murûr-ı zaman ile mahv ve kemnan olmuş yalnız el-vevm (Arab câmii) denilen kadîm Latin kilisesi payidar olabilmiştir. (Baret)in rivâyetine bakılırsa, burası, (Aya araobendos) Saint Dre obindus nâmına inşâ olunmuş. Ninaen aleyh (1803) târihinde muhterik olan eski bina Bizansın Arablardan tarafından dördüncü defa muhâsarasından ve Galata'nın sekizinci asır ibtidalarında feth ve istilâsından sonra akd olunan musâlahayı müteâkib Arablara terk olunan bir mabed-i islam olması muhtemel değil. Zira eski müverrihleyn ifadelerine göre, bu câmiin bi'z-zât Arablardan tarafından yapıldır. Arab Camii ismi zâten (Araopendos)nâmını tezekkür ediyor.

(s.236) Galata'nın deniz tarafındaki surlarla Galata kulesi ezmine-i kadîmde (isa kulesi) nâmıyla marûf meşhûr idi. kasaba-i mezkûrenin kara tarafındaki surları İstanbul'un fethinden iki hafta sonra Fâtih hazretlerinin emriile yıkılmıştır.

Galata kulesi bu kule milâdın (407) senesinde, imparator birinci (Anastas) Anastase le Diocore tarafından, Karadeniz Sâhili'nden (Yani Saray Burnu'ndan) Marmara Sâhili'ne doğru surlar inşâ etdirildiği zaman yapıldır. Bu sözler (Anastas suru) nâmıyla meşhûrdur. Muahharan milâdın (1446) senesinde Cenovalılar bu Galata kulesini tevsî etmişlerdir.

Milâdın (1794) senesinde ve Sultan Selim-i sâni zamanında evvelce bir harikdan hasarzaede olan bu kule tamîr edilmiş idi. Yine bir harîkdan rahnedâr olduğundan Sultan Mahmud Hân-ı Sâni tarafından (1824) târihinde yeniden işâ edilürcesine tamîr ve termîm edilmiştir. Galata'da ikamet eden Cenevizlilerin reisinin köşkü Voyvoda Caddesi'ndedir.

Galata hakkında malûmât-ı târîhiyye müluk-ı Emeviye'den Muaviye'nin zaman-ı saltanatında ve hicret-i seneviyenin kırk üçüncü senesinde İstanbul muhâsara edilmiş idi. Feth olamayarak yalnız bazı mal-ı ganaimle iktifâ edilerek avdet olunmuşdu.

Hicretin (53)ncü senesinde Emeviler'den Abdülmelik'in zaman-ı hükümetinde Müslime ve hazret-i Eba Eyyun Ensârî ve Ömer bin Abdulaziz kumandası altında iki yüz bin kişilik bir ordu ile İstanbul berren ve bahren muhâsara edilub Galata'ya eman vermeyerek feth olundu. Bu oru Karadeniz tarafında Kostantine tarafına geçmişti idi.

Evliya Çelebi seyahatnâmesinde, Arab câmiini Ömer bin Abdulaziz bina eylediğini yazıyorsa da burasının kadîmen ve esâsen latin kilisesi olduğu Bizans müverrihlerinin ifadelerine atfen yukarıda söylemiş idik. Ömer bin Abdulaziz burasını tamîr ve câmia tahvîl etmiştir.

Buradaki Yeni câmi Sultan Mustafa-yı Sani ile validesi Rabia Sultan tarafından mîlâdın (1680) senesinde eski bir latin kilisesinin temelleri üzerine inşâ edilmiştir.

Yine Evliya Çelebi'nin rivâyetine nazaran, Galata'nın şimal cihetinde Ömer bin Abdulaziz bir kala inşâ etdirir.

İmini (kala-i kahr koymuş bununiçün bazıları Galata'ya (medine'l-kahr) demişler. Hala kurşunlu mahzenin bulunduğu mahal dahi onlar bina etmişler. Beğoğlu- bu mahalleye Beğoğlu denilmesi Trabzon imparatoru (Kaloni Koman)ın oğlu prens (Aleksis)in burada bir müddet ikamet etmiş olmasındandır.

Gürcistan kıtasının hazret-i Fatih tarafından zabt ve istilâsından sonra, mûmâ ileyh prens (Aleksis) amcası ve Trabzon imparatoru (Davudd Kominsos)u İstanbul'a celb ederek Aleksis Beğoşlunda ikamet ettirmiş amcası bulunan müşâru'n ileyh Davud Komandi çocuklarıyla beraber Edirne'ye göndermiştir.

(s.237)Fakat sonraları, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın zevcesi ve müşâru'n ileyh Davud Kominos'un karındaş kızının kendisini gelüb görmek üzere Aleksis ile muhârebe eylediğini haber aldığından tallukâtıyla beraber katl ettirdiğini Rum târîhleri yazıyorlar. (Kostantinat) nâm eser)

Tobhane- Galata'dan Tophane dönerken berberun varmış. Bu beruna Bizanslı müverrih (Deni)nin rivâyetine nazaran (Motopon) Metopon derlermiş ve ebrunun bulunduğu yere, hala letâfet ve ihtişâmına hayrat olduğumuz Sultan Ahmed hân-ı sâlisin çeşme-i dilârâsı yapılmıştır.

Galata'nın Kırkları

1- Grab tarafında Kasım Paşa tersanesine nâzır Hisâr biçiminde meyyit kapusu- el-yevm meyyit yokuşu diye ma'rûf olan yokuş altıncı dâire-i belediyenin aşağı âyîn ve Un Kapanı Köprüsü'ne münteh-î olan câddedir.

Bu civar evvelki seneye gelinceye kadar (1326 Rumi) kabristan idi. Evkât-ı hümâyûn nâzırı Mısırlı müteveffâ Halit Cemade Paşa zamanında ve şeyhu'l-İslâm Sâhib Monla beğın hengâm-ı meşihatinde Kasım Paşa'ya doğru imtidâd eden mekâbir-i müslimîn fesh edilerek taşları el-yevm mevcûd ve muhtâc tamîr bir hâlde duran kârgîr (Sâliha Hatun) türbesinin baş tarafında ihzâr edilen cesîm bir çukura gömülmüştür. Fakir gördüm. Bu Saliha Hatun'un medfeni meyyit zâde kabri diye marûf idi. Evliya Çelebi'nin rivâyetine bakılırsa bu türbede medfûn olan zâtın pederi Sultan Mehmed-i râbi ile Macaristan'da kâin (Eğri) Eriau)fethine müteveccih olduğu zaman bi'l-hâssa Hatun Hâmil imiş pederi İstanbul'dan hîn-i müfâreketde zevcesi batnında bulunan çocuğunu hâfız-ı hakiki olan cenâb-ı hakka emanet ederek yola çıkmış Halbu ki kadın vazını haml etmeden evvel vefât ederek defn edilmiş fakat kabirde vaz-ı haml eylemiş masûm validesinin memesine yapışub emzirmiş. Pederi seferden avdetle zevcesini sormuş. Vefât etti haberi verilmiş. Mutekid vâlidesi hemen:

"Ben anın kurbündeki kârhâne Sâhibine emanet eylemiş idim. Çabuk ehlimin kabrini bana gösterin diyerek derhâl kabre varmış. Kabirden bir çocuk sadası geldiği işidilmekle kabir derhal açılarak masûmun henüz ber hayat olduğu görülmesiyle oaradfan hâne-i pedere götürülmüş ve büyüdülüb talîm ve etrbiyesine itina edilmiş. Bu çocuk bi'l-âhere efâdıl-ı ulemâdan olmuş. Sultan Ahmed han zamanında irtihal etmiştir. Validesinin yanına defn edilmiş hâla üzerinde kalın taşlardan yapılmış kubbeli bir türbe vardır. Derununda ve ortada vâlidesi sol tarafında oğlu medfûndur. Validesinin mezarı üzerinde cevizden mamul parmalık vardır. Etrafında yazılar mevcuddur. Türbenin kapusu üzerindeki mermer levhada yazılar varmış fakat sonradan silinmiş. Hala yazı olduğu fark ediliyor.

Seyahatnamesiyle marûf Evliya Çelebin pederi Derviş Mehmed Zıllı, vâlidesi, dedesi timurcu Kara Ahmed, dedesinin dedesi Yavuz Öz beğ ile Evliya-yı

mûmâ ileyhın vâlıdesı mezkûr Saliha hatun türbesinin kurbünde bir safa kârgır üzerinde medfûn imişler. Geçki tahrîbde bunlarda kemnam edilmişdir.

(s.238)2- Cenûba nâzır ve leb-i deryâda Azab Kapusu burada Kanuni Sultan Süleyman Hanın sadr-ı azamı meşhûr Sokullu Mehmed Paşa'nın te'sîs gerdesi olan mükellef bir câmi vardır. Mimârı mimâr Sinandır.

3- Cenûba nâzır leb-id eryâda Kürkçü Kapusu

4- Bağ kapanı tarafına açılır leb-id deryada Yağ Kapanı Kapusu

5- Leb-id eryâda cenûba nâzır Balık Pazarı Kapusu

6- Cenuba nâzır Karaköy Kapusu

7- şark cihetinde leb-i deryada Kurşunlu Mahzen Kapusu ki Rumla bu kapuya (Ayaniko)Kapusu derler çünkü burada havariyyûn ayazması varmış.

8- Cânib-i şarkda deryaya nâzır Kireç Kapusu ile Halice açılır Timur Kapusu

9- Karaya nâzır Tobhane Kapusu

10- Kara tarafından şimâle nâzır Küçük Kule Kapusu

11- Şimale nâzır Büyük Kule Kapusu

12- balâda mezkûr kapulardan sekizi deniz kenarında idi. Mütebaki Kapular kalanın etrafında tobhane ve kala kapuları karaya nâzır idi.

Bunlardan başka derun-ı akladaki bölme hisarların da kapuları vardı ki anlrda şunlardır. Küçük Kara Köy Kapusu, Küçük Kala Kapusu'nun İçyüzünde Mihal Kapusu, Meydancık Kapusu, Kilise Kapusu, İç Azab Kapusu, Sadık Kapusu'dur. Bu Kapulardan Üçü caddeye nâzır idi.

Tophane Çeşme-İ Dilarası

Osmanlı taz mimarisinin en latif bir numune-i zevk averi olan bu sebil-i dilara ve muhteşem cenentmekân Sultan Ahmed han-ı sâlisin hengâm-ı saltanatındave(1143) târîh-i hicriyesinde yapıdırılmışdır.¹

Hakan-ı müşâru'n ileyh zamanında inşâ etdirilen çeşmelerin en latifi, en muhteşemi Ayasofya mabed-i kadîmi civârında ve bâb-ı hümâyun karşusundaki sebildir.

Galata'da Azab Kapusu civarındaki çeşme ile Üsküdar'da iskele meydanındaki sebilde Sultan-ı müşâru'n ileyh cümle-i asâr-ı meşkûresinden ve Osmanlı üslûb-ı

¹ Sultan-ı müşâru'n ileyh (1143) senesinde vukû bulan halı üzerine (1145) de Sultan Mahmud han evvel tarafından ikmal edilmişdir.

mimârisinin enmuzec-i bedayi pervisinden ve el-hak İstanbul'un daha doğrusunu Osmanlıların bâis-i iftiharî olan mebanî-i geridesindedir.

Fındıklı

Fındıklının Bizanslılar zamanındaki ismi (Gümüş Belde) manâsına olan (Argiropolis) Fındıklının bu nâm ile tesmiyesinden evvel Aiantion nâmıyla meşhûr idi. Zira Bizanslılar orada (Telamon)ın

Telamon

(s.239) Oğlu /ajaks) Ajaks nâmına yortular icra ederlerdi. Bir rivâyete göre, Fındıklı ve havalisi kâmilen Fındık ağaçlarından müteşekkil orman imiş.

Argyroupolis Bizans müverrihlerinin ifadelerine nazaran havariyyundan (Aya Anadara) Bizanslıların mahzarında hak kelâmını yani dîn-i İseviyeye müteallik ahkâmı- burada ilân ve tebliğ ve bir kilise inşâ etdikden sonra İstanbul'un ilk papası olan (Atakis) Stachys)i takdît etmiştir.

Fındıklı'nın letâfet-i mevkiiyesinden dolayı, imparator (Arkadiyos) zamanında patrik (Atiyenes) Attiens burada balâda mezkûr olduğu üzere(Arkiropolis) nâmını vermişti.

Hatta müverrihînden (Sokavat'ın ifadesine bakılırsa "patrik-i mûmâ ileyh" Fındıklı mevkiiinin letafetini görerek burasına (Arkiropolis) demelid emiş ve bu isim oraya alem olarak kalmıştır. Fındıklı'da salı pazarı denilen mevkide Sultan Mahmud hân-ı Sâni hazretelrinin hemşire-i muhteremeleri fahru'l-muhderât, tâcu'l-mestûrât aile sultan merhûmun sahil sarayları vardı.

Dolma Bağçe

Toma Bağçe'nin zamân-ı kadîmdeki ismi (Jazonion) Jasonion idi. bu vechile tesmiyesine sebep ise, Yunan-ı kadîm Târihinde meşhûr olan (Argonotlar) sergerdeleri olan (Jazon) ile birlikde Gürcüstan'a sefer edüb hân-i avdetde Dolmabağçe'ye yanaşmış olmalılarıdır. Malûmdur ki, Yunânistân târîh-i kadîminde (Argonotlar) seferi diye meşhûr bir sefer vardır. Bunlar (Ayargo) ismindeki sefinelerine Râkiben ve (Altun postu) toison d'or almak üzere Gürcistan'a gitmişlerdi. Bunların kıta-yı mezkûreye târîh-i azimet ve seferleri malûm değildir. Daha doğrusu bu vaka esatîr-i Yunaniye devrine âid olduğundan mübalağadan hâli değildir. Rivâyete nazaran bunlar elli kişi miş. Hiç şübhe yokdur ki Bunlar bir takım âmal ve servet peşinde koşar adamlar idi. ve Gürcistan'da bir çoksa ervet ve sâir

esbâb-ı saâdet mevcûd olduğu haber almış olduklarından kayıklarına râkiben kıta-i mezkûreye gitmişlerdi. Bunlar âdetâ korsan idi. Hatta el-yevm Fransızca (Argonot) tabîri bir takım çetin ve cür'etkâr vesâitle müşkil bir net^'iceyi elde etmeğe azm eden, bu sûretle nefislerini tehlikeye ilka eyleyen kimseye alem olmuşdur.

Vaktiyle Dolmabağçe sâhilinde bir köşk varmış. Bu kasr-ı dilâra, Çin hâkânlarının mükellef kâşânelerini taklîden yapmış idi.

Dolmabağçe eskiden servili bir bağ imiş. Sultan osman-ı sâni fermânıyla bütün donanma gemileri sandallar, filika, fırkateleri, istanbul'un yirmi bin kodoframa, kayık muavvenelri cem olub taşlar doldurulub önündeki deryâya dökülüyordu. Liman gibi bu boğaz iken doldurulub ismine(Dolmabağçe) denildi. Vaktiyle dört yüz Arşun terabbuunda bir meydan avrmiş. Sultan osman orada cirid oynarmış. Sultan Selim'in bir kasrı bir de havuzu varmış.

Evliya Çelebi

(s.240) Beşiktaş'ın bir ismi (Rodiyen Köprüsü) Pont de Rodiens olub nâm-ı kadîmi de (Diplokiyoniyon) Pidlokionion (Zengakiyonion) Zengakionion idi ki (amud-ı müctemiada) manâsnadır. Bu vechile tesmiyesine sebeb de imparator birinci Roman (919-944) Romain le Vieux orada bir takım sütunlar rekz ve ikame etdirirmiş olmasındır. Bu amudların tepesinde salib vardı.

İstanbul'un fethinde, Osmanlı donanmasını teşkîl eden gemilerin Halic dersaâdete Beşiktaş'dan nakl eylediklerini Bizans müverrihlerinden (Dukas) ile (Francari) Frantzi eserlerinde zikr ve hikaye ediyorlar.¹

Kostandinad nâm esere göre, Hazret-i Fatih'den evvel de bu yolda üç defa harikalar icRâ edenler olmuş ez cümle:

1- Dokuzuncu asr-ı mîlâdide ve imparator Makedonyalı Vasil zamamında Patrihi amiral (Nikitas orifa) Nicetas Orypha) bir gece içinde bütün donanmasını

¹ İmparator Aleksiyon Kominosu zamanında Selçûkîlerle Bizansılar arasında pek mhim vekayi -i harbiye cereyân eylemiştir. Şiddetli bir muhârebeden sonra Antalya Selçûkîler bir zabtına geçdiği gibi (1805) Sinopu da almışlardır. Bu esnâda Aleksiyos İzmid'i istard etmiş Kılıç Arslan da İznik'i almıştır. (1806) târihinde İstanbul'da büyük bir zelzele olmuşdur. İstanbul üzerine ehl-i salib seferi bu esnâda başlar. (1905) Salibiyyûnun pişva ve sergerdesi olan Petro ismindeki rahib İstanbul uğzerine yürür. Fakat ordusu Anadolu'da Selçukî Türkleri tarafından perişan edilir. (1096) salibiyyundan (Godforova) Bulgaristan tarikiyle İstanbul'a gelir. Ehl-i salib ile Bizans askerleri arasında mücâdele zuhur eder. (Godforova) imparator Aleksis tarafından siuret resmine de sarayda kabul edilir. Bunun üzerine (Godforova) Anadolu'ya geçer. (1097) Aleksis İznik üzerine yükleterek sene-i mezkûrede haziranın yirminci günü şehri zabr ve istila eder. Temmuzun birinci günü de Eskişehir civarında Kılınc arslanın ordusuyla büyük bir muhârebe vâki olur. (1907) Bu muhârebede Selçûkîler mağlûb olmuşlardır.

Kornet Berezhan'ın diğér cihetine karadan geçerek bu sâyede Girid'de kâin Kandiye (Hendek)beldesinde kalmış ara sıra Moraşba ceziresinin sevahil-i garbiyesini yağma ve tahribden hâli kalmayan Arabların gemilerini mahv ifnâ etmiştir.

Birinci vaka budur.

2- İkincisi ehl-i salib muhârebâtı zamanında ve İznik muhâsarası esnâsında olmuştur. O târîhde İznik şehri Konya Selçûkilerinin zir-i idâresinde bulunuyordu. İstanbul imparatoru da Aleksiyos Kominos) idi. (1097) o esnâda, ehl-i salibin gemileri (kadırgaları Gemlik Körfezinde bulunuyormuş. Muhârebeler kadırgalarını kara tarîkiyle İznik civarındaki göle golfed'asvanie aşırılmışlar ve bu sayede İznik beldesini kolaylıkla zabt etmişlerdir.

3-Üçüncü vaka ise İstanbul'un fethinden on dört sene evvel vâki olmuş ve hazret-i Fatihi de bu yolda teşvîke sebep teşkil etmiş şöyle ki:

Mîlâdın (1929) senesinde Venedikliler Milet şehri dukasıyla diğér İtalya beğleriyle hâl-i harbde buldukları hengamde gemilerin bir kısmını Venedik'den (Grda) gölüne kara tarîkiyle geçirerek bu sûretle mezkûr gölün sâhilinde bulunan beldeleri müdâfaaya kıyam etmişlerdir. Zira o târîhde sevahil-i mezkûredeki

(s.241) Şehr ve kasabalar Venediklülerin düşmaları olan İtalyanlar tarafından fevka'l-âde tehdîd ve tazyîk edilmek de idi. rivâyete göre, gemilerin Venedik'den (Garda)gölüne naklini teshîl ve icrâ eden Kandiyesi)Lorbol) Lorbule isminde bir Rum imiş. Bu adam gemilerin Venedik'den mezkûr göle nakli için pek çok müterâhim be müşkilât çekmiş ve yüz mil mesâfede ki yolu bu sûretle kat etdikden sonra emenine muvaffak olmuş ve bbu yüzden Venedik zâdegânlığının düşmelerine büyük Zâyiât verdirmiştir.

Esnâ-yı fethde donanma-yı hümâyûnunun Beşiktaş tarîkiyle Halic'e nakli hakkında tedkîkât ve rivâyât-ı târîhiyye Diplokiyoniyun) denilen Beşiktaş'ın bir az ötesinde Çırağan sara-yı muhteşemi vardır ki, tezyînât-ı dâhiliyesi itibâriyle Arab üslûb-ı mimârîsinin bir nemuzec-i letâfet perveri idi. Çırağandaki sarâyın târîhidir. "Bu Sâhili gâh ola lev-i safayihân sultâne) Çırağan Sarâyı'nı cenentmekân Sultan Abdulaziz han hazretleri yaptırmışlardır. Bu sarayı bir arallık meclis-i mebûsân Dâiresi olmuşken ((1325) senesi kânun-ı sânisinin altıncı ve (326) senesi

muahrreminin yirmi dokuzuncu günü tavan arasında harîk o muhteşem saray münaklib rimâd olub mahv olmuştur. ¹

Şayan-ı dikkatdir ki meclis-i mebûsân İstanbul'da eski evkâf ve şimdiki adliye dâirelerinde ictimâ ederken, edildiği esnâda, şeyhu'l-islam bulunan Sahib Monla bey bu nakle şiddetle mümânaat ve hatta ol vakit meclis-i mebûsân reisi bulunan Ahmed Rıza beğ'e bu mes'eleden dolayı ince sözler söylemiş ise de - mükellef muhteşem binalarda oturmak gurur ve hevesi bu bâbdaki muhik mütâlaâtı te'sîrsiz bırakmış ve bu sûretle hâlâ sebep-i ihtirâkı perde-i zulmetde kalmış olan koca Çırağan sarayı yanub kül olmuştur.

Beşiktaş Mevlevihanesi

(s.242)Beşiktaş Mevlevihanesi, Kapudan-ı Derya damad şhr-i yari Ahurlu Hüseyin Paşa tarafından (1031) de Çırağan Sarâyî'nin olduğu bulunduğu yerde te'sîs edilmiş ve ilk post nişinliğinde, kapudan-ı müşarun ileyhın rica ve niyazı üzerine Gelibolu mevlevihanesi şeyhi eâzım-ı urefâ-yı mevleviyeden Yeniçeri ağası zâde Mehmed Efendi tâyîn ve izam kılınmıştır. Efendi-i müşâru'n ileyh her iki mevlevihanenin meşihatini uhdesinde cem etmiş idi. Mevlevihânenin olduğu yere Çırağan Sarayı inşâ edildiğinden)1286= senesi şavvalinin yirmi yedinci çarşamba günü Maçka'da bu mevlevihane inşa ve küşad olunmuş idi.

Fakat beş sene sonra Maçka'da te'sîs olunan mevlevihanenin de yerine el-tevm babir ça-yı mehabet olan kışla-i hümayun inşasına lüzum görüldüğünden, dergâh oradan da kaldırılmış idi.

Hicret-i seniyyenin (1291) senesine müsadif zi'l-hiccenin otuz birinci pazar ertesi günü bahariye mevlevihanesinin vaz-ı esâs resmi icrâ kılınarak(1294) senesi rebiu'l-evvelinin on sekizinci çeharşenbe günü ikmâl inşââtıyla resm küşadı icrâ kılınmıştır. Beşiktaş mevlevihanesi postnişinlerinden Yenişehirli Şeyh Nazif dede

¹ Çırağan Sarâyî'nin bulunduğu sahada vaktiyle Sultan Mahmud-ı sânininbir sayfiyesi varmış. Çırağan Sarayı,, (750) metre tavlında bir saha teşkil eder. Dâhilinin zînet ve ihtişâmı itibarıyla Dolmabağçe sarâyîni fersah fersah geride bırakmıştır. Dolmabağçe sâhillerinin cebhesi (650) metredir. Dolmabağçe Sarayı gerek binasının ihtiş ve akla hayret verecek derecede vüsat ve mehabeti ve gerek tezyînâtı itibarıyla Avrupa'daki mebaninin en muhteşemidir. Devr-i Mahmud hân-ı sâni Osmanlı tarz mimârîsi, için yeni bir devredir. Tatbîk ve işğâl edilmeğe başlanan yeni üslûb mimârî saraylar inşâatında, cebhelerin zarafet ve ihtişâmı, oldukça latif ve sai bir zevk ile, kesret-i tezyînât ile temeyyüz etmedi. asr-ı âhirin son senesi,i zarfında inşâ edilen müzeyyen ve muhteşem cebhelerin meydanını muazzam ve mükellef zulme bağçe sahra-yı hümayunu teşkil eder. Bu saray ata hakan müşârun ileyhın devr-i saltanatında ibtida eden yeni tarz-ı tezyîn ve mimarînin başlangıcının ilk numunesidir. Bu saray-ı muhteşem Sultan Abdulmecid han tarafından yapılmıştır.

Efendi Beşiktaş'da irtihal-i dar-ı beka eylemiş olduğundan oradaki türbeye defn olunmuş idi. Fakat tekyenina demi münasebetiyle müşarun ileyhin anşı gufran nakşı mevdû olduğu lahidden çıkarılarak Maçka tekyesine götürülmüş, Maçka dergâhının hedm ve naklinden dolayı da tekrar mezardan çıkarılarak şimdiki bahariye mevlevihanesine nakl ile semahane derunundaki medfen-i mahsûsuna vedia-i lahd-ı gufran kılınmıştı.

El-yevm Çırağan Sarâyî'nin bulunduğu mahalde bir türbe-i mahsûsa mevcûd olub derunundaki dergâh-ı mezkûr post nişinlerinden on zat ve dört kadın medfûndur.

Beşiktaş sahil sarayı hümayunu Sultan Selimhan-ı sâlisin makarr-ı sayfiyesi Cenentmekan Sultan Selimhan-ı Sâlis yaz mevsimlerinde Beşiktaş sahil saray-ı hümayunda ikamet buyururlardı.

Bu arın tarif ve tesvîrine girişmeden civarı hakkında bazı malûmat verelim.

Zât-ı şahaneye mahsûs olmak üzere Dolmabağçe tarafında kalın kazıklar üzerinde mevzû üç köşk vardı. Bunlar ol suretle inşa edilmiş di ki pencere Kanadlarının birini akıldırınca padişah hazretleri oturduğu yerden kımıldanmadan olta ile balık tutabilirdi.

Bu kasr, zevk-i selimi tamamıyla okşayacak sûrette hurdakârî ile hele ser ve duvarları müteşekkil manzaralar teşkîl etmekte idi. Zât-ı şahaneye mahsûs bu kasırlarla harem dâiresi arasında latif ve nazara pira hıyabanlar vardı.

(s.243) Bu binalar, tarz-ı inşâları itibârıyla diğer mesâkin-i husûsiyeden farklı değillerdi. yalnız pencereleri gâyet yüksek ve kafesleri de pek sık idi.

Saray-ı mezkûrun mûret-i tertîb ve taksîmine gelince büyük dâirenin bir tarafı zemin katından ibâret bir bina olub (gotik) tarz-ı mimârisinde sütunlarla müzeyyen bir dehlizi vardı. harem dâiresiyle kâmetgâh-ı humayuna buradan geçilür, Boğaziçi gibi bütün mehasin-i şarkiyeyi cem etmiş bir mahalde böyle ecnebî tarz-ı mimârisi üzere müzeyyenât ve tahmîlât bulunması nazarlarda âdeta bir tezat teşkîl ederdi.

Büyük bir dehlizin ortasında arz-ı çehre-i ihtişâm eden bu kasr-ı latîf ve dilâra mîmârı olan Mösyö Milinga cenentmekân Sultan Selim hân-ı Sâlis tarafından yapıdırılmış idi. Mezkûr dehliz sağ tarafını teşkîl eden vâlide sultan dâiresi, latif ve Boğaz içinde letafet bahş balkonuyla müzeyyen üç yüz kadem tavlindeki rıhtım da mimâr-ı muma ileyhin mahsûl-i himmetidir.

Kasr-ı dilara, ahşab olarak yapılmış ve cebhesi ve bütün rıhtım bu nice istidad etmek üzere (İyonik) tarz-i mimarisinde gayet beyaz ve latif sekiz aded mermerle tezyîn edilmişdi.

Kasr-ı âlinin dehlizi (koznetiyen) üslub mimarisinde inşa edilmiştir. Avrupa sanayi-i nefisesine nazar-ı tercih ile gören Sultan Selim Han, inşa ettirdiği binalarda daima bu tarz mimariyi tatbîk ve istimal ettirmiştir.

Mösyö Milinin bu husûsdaki hidemât-ı makbulesi nezd-i şahanede karin-i takdir ve tahsin olduğu için muma ileyh o vakte kadar süferaya ve hidemât-ı mülukanelerinde bulunanlara bahş ve ihsan buyurulan samur kürklerden bir danesi ihsân buyurulmuş idi.

Bu kasr fer hafezanın sağ tarafında yani Dolma Bahçe cihetinde acem tarz-ı mimarisi üzere kârgir diğer bir köşk daha vardı ki zemin katından ibaren yukarıya kadar haricen en latif, gayet nazar ba çinilarla müzeyyen idi.

Binanın cephesi, yekdiğeri içine dökülmek ve fakat katran yukarıya doğru küçülmek şartıyla, mrmerden ve âdeta sadehkari kabuğa müşabih selsebillerle müzeyyen idi. Bu suretle yukarudan dökülen sular bu kurnalara akarak latif şirtiler hâsıl ederdi.

Asıl binânın ortasında mermerden büyük bir havuz vardı ki, müteaddid yerlerinden sular fişkırırdı.

Binanın tavanları, tavan kenarları hurdakâri nukuş ve müresssem3at ile müzeyyen idi. Bu nukuş o derece san'atkârane yapılmış idi ki, insan temaşasına hayran olurdu.

Beşiktaş Hakkında Baze Malûmât-I Mütemmîme

Seyyâh-ı şehir Evliya Çelebi diyor ki: zaman-ı kadîmede bu şehir (Konapetro) ismiye yâd olunurdu ki manâsı (Taş beşik) demektir. Buna sebep de şehrinz emini cenklistan ve hıyaban iken (başka) isminde bir rahib burada bir büyük kilise bina eylemiş. Hazret-i İsa alehisselamın beşiğini kuds-i şerifdeki beytü'l-lahm (s.244) nâm mahalde götürüb koymuşdur. Hazreti isa ibtida sabavetinde gasl olunduğu vakit bu taş tekne yani beşik içinde yunmuşdur. Buna binâen Rumcada Beşiktaş ismiyle bu kilise şöhet bulmuş, rahib evvelince bu taş beşiği Herakliyusun oğlu İliya nâm kral Ayasofya direğinin sağ tarafındaki tabakaya koydurmuşdur ki, hâla ziyâretgâhdır. Bunun üzerine İslamlarda bu şehre Beşiktaş demişlerdir.

(Beşiktaş Bağçesi) Bayezid hân-ı sâni asrında vüzeradan birinin yalısı imiş. Kat kat kaalarını ve şahnişinleriyle meşhûr imiş.

Beşiktaş, kapudan-ı derya-yı esbak Barbaros Hayreddin Paşa'nın medfen-i âlisini ihtiva etmekle Türkler nazarında layık-ı zanara-i tevkirdir. Müşarun ileyhin türbe-i muallası vapur iskelesi kurbünde ve kadimen sahil-i bahırda idi.

Müşarun ileyhin irtihaline tarih şudur:

Daldı rahmet denizine kapudan.

970

Diper târîh de budur:

Mat-ı reisu'l-bahr

970

Akdeniz'de Türklerin, Kanunî Sultan Süleyman'ın yüzünü ağartan ve liva-yı şevket ihtivâ-yı islam'ın şanını alâ eyleyen Barbaros Hayreddin Paşa'nın Türbesi'ni Koca Mimar Sinan Yapmıştır.

Sultan Süleyman-ı Kanuni'nin sūd biraderi, Trabzonî Şeyh Yahya Efendi'nin mirkad-ı münevveri de Çırağan Sarâyî'nin arka tarafında ve dağ eteğinde ve latif hıyaban içerisinde. Vefatına târîh şudur ki: Leyle-i îd-i edha

978

Ortaköy keryesine Rumla(Ayafokas) derler. Rivâyete nazaran burada imparator Peyemihal (820-829) Michel le Begue zamanında bir ceubicularius ikamet edermiş. Fakat oradaki (Ayafokas) manastırını Makedonyalı birinci Vasil yaptırmış. (767-886) ve ittisâline bir takım dâireler ve akar ilavesiyle tevsî eylemiştir.

İstanbul'un fethinden sonra bu manastırın küçük bir kilise ikame edilmiştir.

Ortaköyde Sultan Abdulaziz hanın inşa gerdesi olan mualla ve muhteşem câmi-i şerif civarında Sultan Ahmed-i salisin damad ve sadr-ı azamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın güzel bir çeşmesi bulunduğu gibi Kuru çeşme tarîki üzerinde ve sultan sarayları duvarına malaskı ufak çeşme kitabesinde (1130) târihi ve vezir-i azam İbrahim Paşa'nın hazinedari sahr-ı pakı Mustafa Ağa ibareleri mahkûkdur.

(s.245) Ortaköy'den Kuru Çeşme'ye duluken el-yevm defetrdar Buruni denilen mahal görüyor ki, burasına vaktiyle (Kıldıyun) Kilidion= derlerdi. (Kilidiyon) Kilid demektir ki, denize doğru âdeta bir kild şeklinde uznamış ve bu sûretle boğazın manzara-i sâiresine hâil teşkîl etmekte bulunmuştur.

Defeterdar burusnedeki cāmile sâhil sârâyîn bânisi defterdar İbrahim Paşa olduğundan name-i asafetle iştihar eylemiştir.

Sultan Ahmed-i salis in zaman-ı saltanatlarında buraya bir sâhil saray yaptırılarak (neşad abad) denilmişdi. Bunun civarındaki cesim sarayı da Sultan Abdulhamid han-ı evvel devri ricalinden selime fendi tecdîd ve tezyîn ederek saray ile sahilhane arasına bir sed, çeşme ve bir namazgâh da yaptırmışdı.

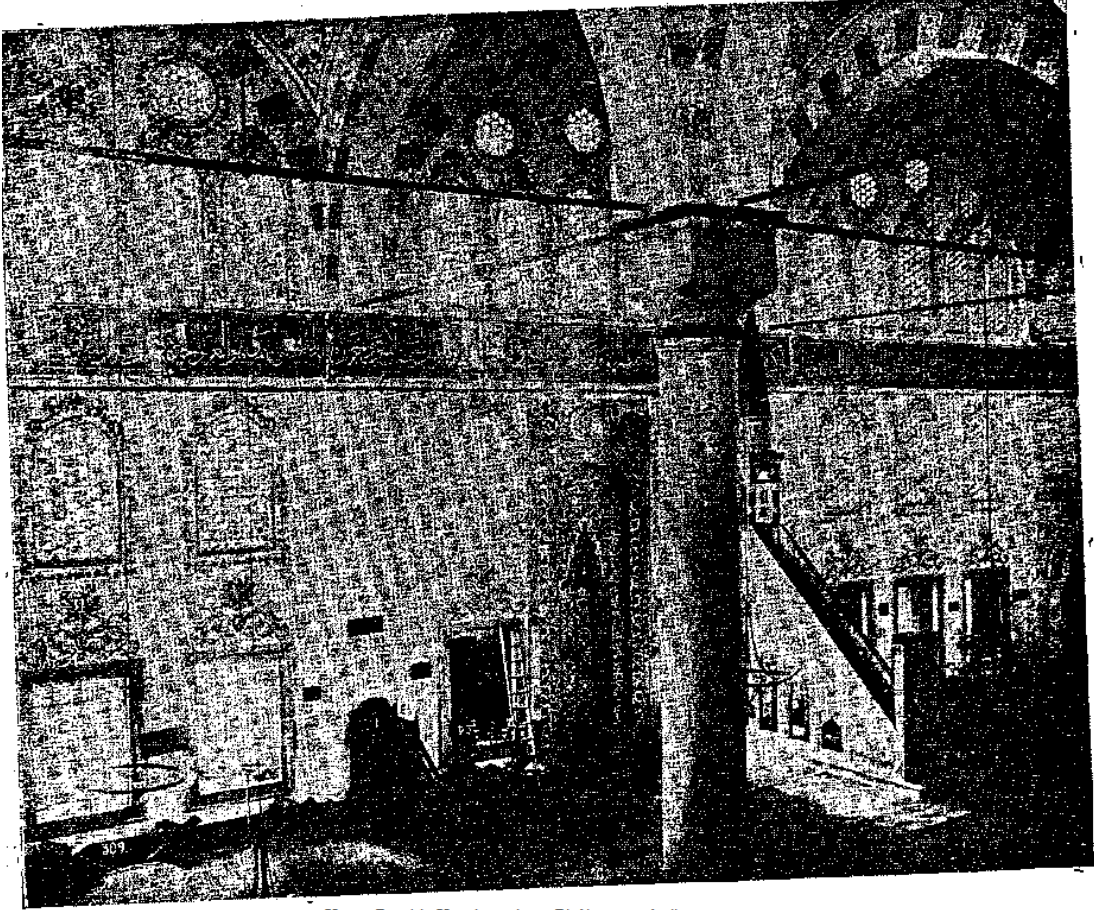
Sultan Selim han-ı sâlisin hemşire-i muhteremeleri Hadice Sultan mezkûr sahil sarayı birader-i muhteremlerinden alarak bir tarz-ı nevin üzere tezyîn ve tecdîd ettikleri gini bi'l-ahere üç tuğla vezir olan sâlifü'z-zikr Selim Efendii (Selim Paşa) yalısını da satun alarak tevâbiine tahsis etmişlerdi.

Sultan-ı müşarun ileyhanın vefâtından sonra bu yalı hattat-ı şehir kadıasker Mustafa Rakım Efendi'ye intikal etmiş idi. Devr-i Sultan Abdulhamid han-ı sanide bu cesim sahilhanenin birine ayrı ayrı iki yalı inşa edilerek kerimleri Nesime ve Zekiye Sultanlara tahsîs edilmişdir. Bahriye nâzır-ı esbakı Eğribozlu Merhum Hasan Hüsni Paşa'nın yalısının yeri de Hattat-ı müşarun ielyh Mustafa Rakım Efendi'nin yalısı sahası dâhilinde idi.

Defterdâr Derununda Hadice Sultan Sarayı- Ressam ve Mimar Meliniğ

Hadice Sultan Sarayı hakkında tafsîlât itâsından evvel, ressâm ve mimâr Meliniğın Sultân-ı müşarun ileyhânın sarâyına suret-i intisabına d'âir eserine derc ettiği tafsîlâtı hülâseten zikr edeyim. Sultân Selîm-i sâlisin hemşire-i muhteremeleri Hadice Sultan'ın, sanâyi-i nefiseye ve bi'l-hâssa Avrupa tarz mimarisine ve usûl-i tezyîn ve tecemmülüne pek ziyâde meyl ve hevesi vardı. Bir gün, Büyükdere'de Danimarka maslahat güzârı Mösyö Baron (Havis) B de Hübsch n yaptırmış olduğu latîf kaşanesiyle, hadîka-i ferah fezası ziyaret ve temaşa eylemiş idi. bağçenin tarh ve tanzîm ve tezyîddeki hüsn-i tertîb ve letafet Hadice Sultan'ın pek ziyade nazar-ı tahsîn ve takdîrini celb ederek oradaki mehâsin-i tabîyyenin meftûnu olduğundan, ânin gibi bir kâşâne ve bağçe inşâsını tasmîm ve tasavvur etmi idi. Fakat böyle bir saray inşâsına muktedir İstanbul'ta mimar bulunamadığından sâlifü'z-zikr baron (Haviş)'in tavsiye ve del'âletiyle ressâm ve mimâr Mösyö Miliniğ Hadice Sultan'ın sarâyına alındı. Fakat bir kaç gün sonra saraydaki bazı mukarrebînin ilkâat-ı mefsedetkâranesiyle mimar-ı muma ileyh dâireden tebâud etmeğe mecbûr oldu. Fakat Hadice Sultan'ın taleb ve ısrarı üzerine bir gün Sicilyateyn sefîri Kont Lodolof Ludolf 'un balosunda iken gönderilen bir baltacı Mösyö Miliniğ'in tekrar saraya savet

edildiğini elçiye tebliğ etmekle Mösyö Miliniğ davet-i vâkıaya icâbeten tekrâr Hadice Sultan'ın hizmetine dâhil oldu. Mösyö Miliniğ Türkçe okuyub yazmak hatta Konuşmak bilmediğinden.maiyyetine bir de tercümana verilmiş idi. Mösyö Miliniğ az zaman zarfında Türkçe'yi öğrenmiş hatta sultân-ı müşarun ileyh

Kasım Paşa'da Kapdan-ı derya Piyâle paşa câmiî

(s.246)ile Türkçe ibâre, Fransızca hurûf ile muhâbere ve mükâtebe etmeğe bile başlamış idi. Hadice Sultan muma,leyh Mösyö Miliniğden Fransızca okumuşdur. Hadice Sultan, ikâmet etmekte olduğu sarâyîn tezyînât-ı dâhiliyesini değiştirmek istiyordu.

Bu arzusunu Mösyö Miliniğ'e bildirdi. Mumâ ileyh Bal muma ileyh kabartma resimler yaparak müşârun ielyhâya arz ve irâe ederek, mûcib-i tahsîn ve takdîri oldu. Miliniğ çalışdı. Sarâyîn tezyînât-ı dâhiliyesini daha zevk âver bir hâle ifrâğ eyledi.

Bu husûs gözü dâima yoran altun ve yaldızlı tezyînâtını değişdirerek yerleri,ne elvân ikâme eyledi.

Sultan Selim-i Salis, ekser zaamnlr hemşiresini ziyarete gelirdi. Orada Mösyo Miliniğin hidemât

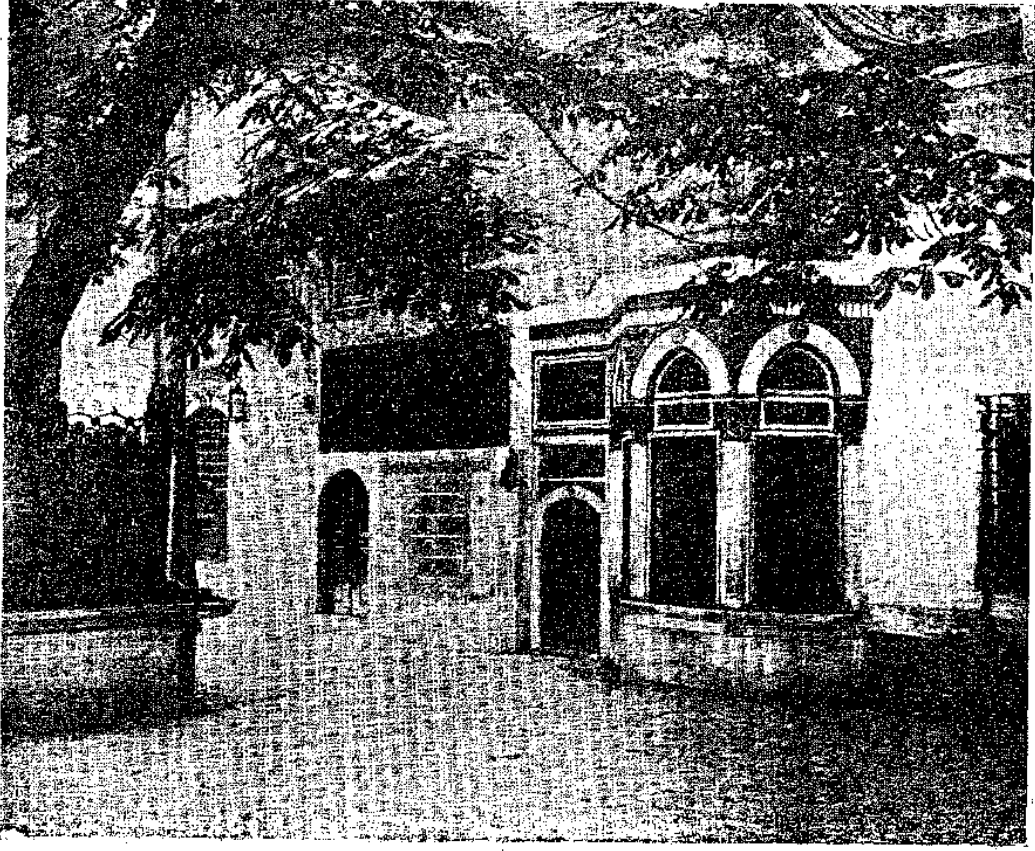
(s.247)Güzidesini görerek takdîr ve taltîf eder idi. Hatta bir defasında kendisine g3ayet kıymetdâr bir samur kürk ile taltîf buyurmuşlardı. Bu kürk süferâ ile hizmet-i şahânede bulunan ecânibe ihsân olunurdu.

Sultân Selîm, Miliniğin işlerinden son derecede mahzuz olduğundan, aksâm-ı dâhiliyesi Avrupa tarz-ı mimarisinde müzeyyen, Beşiktaş'da bir saray inşasını irâde buyurmuşlar idi. Hemşireleri birader-i muhteremelerini dâima nazar-ı piraşilerle hoşnud etmek istediğinden, Miliniğ'e (labirent) şeklinde bir de bağçe yapmasını Sultan Selim'e teklîf etdi. Vakıa böyle garib bir hadika inşası teklîfine karşu padişah hazretleri hande ve tebessüm ile mukâbele buyurmuşlarsa da, netîce itibarıyla pek mahzuz olmuşlardı. Çünkü bağçe her dürlü tasvîr ve tasavvurun fevkinde bir letâfet arz ederek itmâmı müyesser oldu. Hadî'ika leylayk, gül, Akasya, ağaçlarıyla kesb-i zinet ve taravet etdikçe, Hadice Sultan'ın zevk ve neş'esine Hadupaman tasavvur olunmuyordu.

(s.248) mevkiin, iklimin icâbâtından olarak bu ağaçlar o zaman zarfında kesb-i cesamet etdi. tulumbacılar o derece mâhirane yapılmışdı ki bütün dönüp dolaşub merkeze gelirdi. bu sûretle, bağçe hakikaten labirent hâlini aldı. Hattâ bir defa Hadice Sultan maiyyetindeki kızları bağçeye saluvermiş, onlar da uzun müddet oyun oynadıktan sonra hareme girmek için dönmüşler. dolaşmışlarsa da bir dürlü yolunu bulamamışlardı. Bu kızların gülüşmelerinden inim inim inliyordu. Nihayet yolu bularak nihayet yolunu bularak hareme can etmişlerdi. Fakat bu latif vakadan sonra, bu kızlar için en büyük lütuf ve şeref, onlara bağçeyi gezmeğem müsaade bururulmak olmuş idi.

Miliniğin, zevk-i selim ashâbının müceb-i takdîri olan şu hidemâtı saray halkının ve bâ husûs bai harem ağasının nazar-ı kin ve hasedini mucib olarak muma ileyhi müşârun ileyhânın nazarından düşürmeğe pek çok çalışmış idi. Muvaffak olamayarak eliyle kazdığı kuyuya kendi düşmüş ve binaen aleyh İstanbul'dan tard ve tabîd olunmuşdu. (İstanbul'a Boğaz içine seyahat) unvanlı ve mîlâdın (1819) senesinde Paris'de tab ve neşr olunan metn-i musavver eser-i marûfda, bu harem ağasının, taassubuyla beraber, mimar Mösyo Miliniğ'in dairesinde ara sıra ark-ı nuş neşve olduğu da mezkûrdur.

Hadice Sultan, Mimarı Mösyo Miliniğ'e büyük sarâyın ittisalinde küçük bir dâire yaptırmışdı. Ekser ecânib bu sarâyın d'âhilini gezmeğe ve hattâ sultân-ı müşarun ileyhânın müsaaade-i mahsûsasıyla vekie olduğu zamanlar harem dâiresi bile temaşaya muvaffak olmuşlardı. bus arayların derunu renkâmiz mermerlerle müzeyyen idi. Bir defasında salifü'z-zikr Mösyo Rodolof, Sultan-ı müşarun ileyhânın bağçelerini ziyaret ve temaşaya muvaffak olmuş ve ikâmetgâha hîn-i avdetinde râkib olduğu kayıkda Sultan-ı müşarun ileyha taradından ihsan olunmuş bir takım zîkıymet hedaya bulmuş idi Hedaya-yı mezkûre Keşmir şalları, Hind kumaşları, sırmalı çevreler göndererek Hadice Sultan gayet musanna ve kıymetdar incu ve mücevherat takdimine müsaaraat eylemiş idi.

Eyyub Sultan türbesi niyaz penceresi

Tesadüfatdan olmak üzere sefirin kızı saraya geldiği zaman, Sultan Selim Han da hemşiresini ziyaret maksadıyla buraya teşrîf buyurmuşlardı. Bu kızın maiyyetinde fRansa'nın sâbık İzmir konsolosunun kerimesi Madmazel (Amoro) Amoreu de varmış. He riki kız fevka'l-âde hüsn ve ana tenasüb endama mâlik per-i peykerler imiş. Hadice Sultan kendileriyle görüşmüş Hatta (Amoro) ya (Harib) ile bir iki havada çaldırmışdı. Kızlar orada raks da etmişlerdi.

Sultan Selim, gerek musikîyi raksı paravane arkasından istimâ ve temaşa eylemiş idi. Persi letafetlerin etvar-ı şuhanesi müşârun ileyh hazretlerinin pek ziyâde

mahzûziyet ve takdîrât-ı şahanelerini mucib olarak Mimar Miliniğ vâsıtasıyla her ikisine mahzuziyet-i sniyyeleri tebliğ ve kirabına hedaya takdîm olunmuş idi.

(s.249)Mösyö Miliniğ Mimarlık ve ressamlıktan maada hareme alınan eşyânın tedkîk ve muâyenesinde me'mûr olmuş ve zevcesi madam Miliniğ da bu vazifeye teşrik edilmiş idi.

Sultan Selim'in Avrupa san'âyi-i nefsesine, husûsiyetle tarz-ı latîf olan mimarisine olan meyli gündən güne artmakta idi. Pâdişah hazretleri, bu eser-i mehâsin-i perverîden pek ziyâde mahzûz olduğundan hemşire-i muhteremesinden arzu ve teklif ehl-i perverîleri vech ile, mimâr-ı mûmâ ileyhi (ser mimar-ı hâssa)ünvân mefharet beyânıyla taltîf buyurmağı düşünülürdü.

Saray bîrûnunun, küre-i arz üzerinde yektâ bir mevki-i letâfet pira olduğunu nazar-ı dikkate alan Sultan-ı müşarun ileyh, orada muhteşem ve mükellef bir sahil saray inşâsını tasmîm ederek, mimara bu bâbda evâmir-i lâzime itâ edilmiş idi. Dünyânın en latîf, en ulvî manâzırını muhtevî olan burada, yapılacak sarâyîn mevkiile mütenâsib bir tarz-ı bedîa kârîde vücûda gelmesi için hiç bir fedâkârlıktan geri durulmadı. En nefis mermerler, en latif malzeme-i inşâiye ihzâr edildi. Fakat Miliniğ böyle büyük bir eseri yalnız başına deruhde etmeğe güvenemeyerek ol vakit Fransız elçisi bulunan Kont (Şovazol Gofye)n birlikde İstanbul'a getirdiği sanatda mahir mimâr (Kofer) Kauffer in bu husûsda re'y ve fikrine mürâcaat eyledi. (Kofer) o târîhde hidmet-i saltanat-ı seniyyede müstahdem bulunurdu. Binaen aleyh Miliniğ'in teklîfini meal-memnûniyye kabul ile re'yn emr-i inşâsıyla teşrîk-i mesâiye karar vermiş ise de, o aralmak Mısrun Fransızlar tarafından istilâsı vekûbulunmakla, he riki mimârın ümidleri boşa çıkmış, Sultan Selim de Fransızların şu tecâvüz ve taaarruz-ı nâgehanlarından pek ziyâde müteessir ve dilgir olmuş olduğundan, bir çok asâr-ı güzîdesiyle hukûmetde hoş bir hâtıra bırakan Miliniğ kemâl-i teessür ve teessüfle, Hadice Sultan'ın dâire-i ismetpenahilerini terk etmeğe mecbûr olmuş idi.

Hadîce Sultân Sarâyînın Tarîfâtı

Hadîce Sultânın defterdâr birununda mimâr Miliniğe inşâ ettirdiği sarâyîn taksîmâtı şu sûretle idi.

Evvela baş ağaya nahsûs bir dâire vardı. Bu dâirenin pencerelerinde bi't-tab ne kafes ve ne de parmaklık vardı. Bu dâire sultanın ikâmet ettiği asıl dâirenin hâricinde, ve arası duvarla tefrîk olunmuş idi. Bu dâire binânın bir katında idi. ve Sultan Selim hânın hemşirelerini hîn-i ziyâretde maiyyet-i şahânelerinde bulunan

ümerâ ve zâbitân pâdişah hazretlerini harem dâiresi kapusuna kadar teşyî etdikden sonra bu dâireye gelirler, burada avdet-i şahaneye intizâr ederler idi. Hadice Sultan'a mahsûs olmak üzere, Mösyö Miliniğ'in inşâ ettiği latîf ve muhteşem kasr bu merhûm ağası dâiresine muttasıl idi. Pencerelemi gayet zarîf kafeslerle mestûr ve müzeyyen idi. Bu dâireye muttasıl üstü kapalı uzun bir dehliz vardı ki, Tam ortasında iki büyük ve kalın ahşab sütuna müstenid ve denize doğru çıkmış bir de latif bir köşk mevcûd idi. Hatta köşkün kepenkleri kaldırılınca olta ile denizden balık bile avlanırdı.

(s.250)Hadice Sultan Sarayı, işte asıl buradan başlar. Bu saray, yerusuyla zemin katından, ve gayet latif birinci katdan ibaret idi. Bu dâire-i muhteşemenin boydan boya geniş odaları ve ortasında ayruca muhteşem bir dâiresi vardı ki, burası zât-ı şahâneye mahsûs ve ancak teşrîf-i hümâyûnda feth ve küşâd olunurdu. zât-ı şahane, hemşirelerini ziyarete geldiği vakit burada bir kaç gün ikamet buyurlardı. Hadice Sultan'ın ressam ve mimar (Miliniğ'e) yaptırmış oldukları, latif bağçe, manzara pir ihyabnan, Sarâyîn hariminde bir cihetinde yüksek bir duvar ve bunun hâricinde ve hemen ittisalinde, sultan bu dâirede ikamet ederdi. Padişah dairesiyle Hadice Sultan dairesi arasında ve toprak zeminde yalnız bir kapu vasıtasıyla duhul ve huruc vâki olurdu. bu kapu harem baş ağası tarafından zeminde yalnız bir Kapu vâsıtasıyla duhul ve huruc vâki olurdu. Bu kapu harem baş ağası tarafından, oda, Paşa, zevce-i muhteremeleri tarafından avdet olunduğu zaman açılır, başka vakit daima kapanı ve kilidli dururdu.

Paşa dâiresinin ittisâlinde yüksek ikinci bir duvar daha vardı ki muttasıl olan diğer bir dairede sultan kahyası otururdu. Mimâr Miliniğ ise Erzurum beğlerbeğinin dâiresinde, kendine tahsîs ediilen dâirede ikâmet ederdi.

Kuru Çeşme

Kourou-Tchechme

Kuru Çeşme'nin eski ismi (Parolorus) Parav s, (Vitinas) Bytni s, (Kalamos) Kalamos idi. Çünkü burası kâmilen kamışlık olduğundan b u isimle tevsîm kılınmış idi.

Kuru Çeşme körfezi iki burun teşkil eder ki biri el-yevm mevcûd olup, Sarra burununda kâin (Ayayani Kilisesi) tarafında, diğeri de Arnavud Köyü iktisine varmadan vapur iskelesinin bulunduğu mahaldedir.

Kuru Çeşme Körfezinin Arka tarafı iki evkaf dağ şeklinde geriye doğru uzanarak iki vadi teşkil eder. Bu vadinin büyüğüne, orada kadîmen bulunmuş olan

(Ayadimitri) kilisesine (*) izxâfeten (Dimitri vadisi) derlerdi. Bu kadîm kilisenin yanında bir de Ayazma avrdr. Muharrirîn-i meşhûreden (Piyerjil) P. Gilles İstanbul Boğaziçinin tasvîrine d3air (1540) sene-i mîlâdiyesinde neşr eylediği eserinde bu ayazmadan bahs ediyor. Bu ayazma Kuru Çeşme'nin üstünde Ermeni mezarlığı civarındadır. ismine (Ayalipisis) derler ki Hazret-i İsa'nın urucunu tizk3ardır.

Arnavud Köyü

Arnavud Köyü'nün eski ismi (Estiye) Estibi, (Anapalos) Anapious (Meyhaneliyon) Miehaelion dur.

İmparator Büyük Kostantin, Ayamihail nâmına burada bir kilise yaptırmışdır. (641) İkinci Yustiyanos da (695-685) onu mükemmel sûretde tecdîd ve tezyîn eylemişdi. Müşâru'n ileyh Yustiyanos, Arnavud Köyü'nde birde liman inşâ ettirmişdi. Bu limanı inşâ etmek için denize gâyet iri kaya parçaları (s.251) atarak orasını o sûretle mahfûz bir liman hâline koymuş idi. ağleb ihtimale göre, bir liman aktı birunu ile Mega Revma Kuru Çeşme arasında ve kara tarafına doğru kâin olub murûr-ı zaman ile dolmuş saha olacak.

Sâlifü'z-zikr Ayamihail Kilisesi murûr-ı zaman ile harab ve münhadım olduğundan (melik) sıfatıyla mevsûf olan Kayser İkinci İshak (1185-1195) tekrar inşâ ve derûnunu muhtelif şehir ve kasabalardan celb ve tedarük ettiği gayet latîf ve zarif mozayikdan mamûl eizzi-i ensâr tesâvîri ve sâir kıymetdâr teberruât ile tezyîn ettirmişdi. Hazret-i Mesih ile Meryem'in ve sâir eizzenin şu tasvirlerinin el-yevm mezkûr kilisede mahfûz oldukları mervîdir.

Rum müverrihlerinin rivâyetlerine bakılırsa, Fatih hazretleri Rumili hisarını yaptırırken bu Ayamihail kilisesinin ve sâir bazı manastırların bekaya-yı enkâzını kullanmış. Bu hayrın dereceye kadar sıhaht olduğunu bilemeyiz.

Şu hale nazaran harab ve mahv olan kilise yerine (ruhaniyyun) St Incordorls kilisesi yaptırılmışdır.

Bu kilisede murur-ı zamanla harab ve bir harîkde muhterik olduğundan, şimdiki şekli üzere ve Bizans mimarisine tevfikân taş ve kısmen kırmızı tuğladan kubbeli olarak yaptırılmışdır.

Mihailiyyun kilisesi namıyla maruf olan bu kilise,, askeri Karagolhanesinin civarındadır.

Bu kilisenin mihrab kısmındaki ahşab ve müzeyyen bölmeyi Sultan Ahmed Hân-ı salisin damad ve sadr-ı azamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yaparmış olduğunu köylülerden tahkik eyladım.

Arnavud Köyü aktı burununda Sultan Selim han-ı salis namına ve (1219) tarihini havi çifte tuğralı güzel bir çeşme vardır.

Rivâyete nazaran Damad İbrahim Paşa'nın mükellef bir kasrı el-yevm Ayagiryaki mahallesinin bulunduğu yerde imiş. Arnavud Köyü harik-i kebirinden sonra bu mevkile iki köşk yaptırılmışdır ki, Bunlar damad-ı merhum Mahmud Paşa'ya aiddir. Mezkûr Aya Mihailiyyun kilisesinin havlusunda (Aya Perasköy) namına merdivenle inilür bir kilise ve derûnunda bir ayazma vardır. Ayazmanın suyu berrak ve şeffaf ve pek soğuktur. Bu ayazma mahalli pek kadim olup, Kostantin tarafından ilk te'sîs olunan Aya Mihail kilisesinin mahallindedir.

Diğer bir rivâyetine göre de şehzade Süleyman Efendi merhuma âid olup Bebek karyesinin tepesinde kâin (Nisbetiye) kasrı sadr-ı azam ve Damad İbrahim Paşa'nın imiş. Sultan Selim Han-ı salisin ara sıra bu mahall-i ferahfezâyâ gelerek buradan, cihanda bir misli daha bulunmayan boğazın, Anadolu sırtlarının letafet ve azamet Seyhun menazırını temaşa ile zevkiyat olduğunu (Mösyö Miliniğ) eser-i marufunda yazıyor.

Bebek Karyesi

(s.252)Bebek koyunun eski ismi (Hile) Cihilni dir. Bu koyda, vaktiyle Dictyne yani balıkçıların hamisi add edilen mabudelerden (Dayana) ¹ Diane Dictyne namına bir mabed varmış. Ezmîne-i kadimede Bebek yazıyor. Mebzûlen Akar suları hâvi latif bağçeleri, hıyabanla meşhûr ve zebk âver imiş.

Zevk-i bedia perveresiyle meşhûr-ı enam olan, Sultan Ahmed-i Hân-ı salisin damad ve sadr-ı azamı Nevşehirli İbrahim Paşa, Bebekde muhteşem bir sayfiye yaptırmış idi. Umur-ı devletden dağdağa-i resmiyeden azade ser olduğu zaman buraya gelir. Sehpa-yı neşat etrafında pigola pimay zevk ve neş'e olurmuş. Bu sahilsaray letafet pira, târihde (Hümayun abad) vasfiyla şöhret şiardır. (Kostantinad) nam eserin müellifi bu kasrın (1846) senesine kadar payidar idüğüne eserinde yazıyor.

¹ Bu mabûdeye balıkçıların hâmisi nazarıyla bakarlardı.

Bu sâhilhanenin olduğu yere bi'l-âhere güzel bir bağçe tarh ve tanzim edilmiştir ki, el-yevm Bebek Bağçesi nâmıyla marûfdur. Cenent mekân Sultan Selim Hân-ı salis bu kasrı, tezdîden inşâ ve tezyîn etdirmişdi.

Bebek bağçesinin olduğu yerdeki kasr-ı hümâyûn cenentmekân Sultân Abdulmecid Hân'ın zamân-ı saltanatlarında kader payidâra mamûr idi. Bir gün sultân-ı müşâru'n ileyh kasr-ı mezkûru teşrif buyurdıkları esnada muhtâc-ı tamîr olduğunu görerek muhâfazasına me'mûr olan bekçi ile lüzum-ı tamîrine dâir muhâverâtda bulunurken, Bekçi cevâben "Efendim, bu köşk daha bir çok pâdişahı eskidir. hitab-ı hâmindâ bulunmasıyla oradan avdet-i hümayunda bu kasrın yıkılması ferman buyurulur ve icâbı da bi't-tab derhal icrâ edilir. Bu rivâyet mevsûk ve mütevâtirdir.

Bebek vapur iskelesinin karşusunda kâin olub bir aralık nâtamam olarak Sultan yalısı olan, sâhilhâne Abdulhak Monla'nın yalısıdır. Esâsen hekim başı Behçet Efendi'den müntakildir. Bunlar üç kardaş enderunda ve üç senelik vukûtdan bâhis bir eseri vardır. Abdulhak Monla'nın târîh-i vefatı " Gitdi hak diyerek hakka bu gün Abdulhak"

Sâhilhânesindeki eczâhanenin üzerinde:" Ne ararsan bulunur derde devâdan gayrı" levhası muallak imiş. Bebek'de vüzerâ ayan yalılarında en meşhurları: Teşrifâtçı İbrahim Paşa'nın pederleri dâhiliye kâtibi Bebekli Saib Bey yalısıdır ki, Dalyan mahalline nâzırdır. El-yevm müşarun ileyhin veresesindedir.

Sultan Ahmed hân-ı sâlis devri sudur-ı izamdan Dürrîzâde Ârif Efendi yalısı bi'l-âhere Rauf Paşa'ya andan sadr-ı esbak Emin Âli Paşa'ya ve nihayet Hidiv İsmail Paşa merhûmun haremleri Emine Hanım Efendi'ye

(s.253) intikâl etmiştir. Bu seyâhatnâme, târîhden yedi sekiz sene evvel tarz-ı mimarisinin demir ve çimentodan dondurma olarak yapılmıştır. Ey son hedm olunan yalı, bu Dürrîzâde yalısıdır.

Dürrîzâde ailesi, nezd-i saltanat-ı seniyyede muhterem bir âile-i ulemâ idi. Bu âikleme âid yalılar, had'ikalar el -yevm Rumili hisârı cihetinde bulunan Abid Monla yalısıyla Abid Monla, yalısını hisârın tepesinde bulunan ve gündün güne cesim bir Amerika müstemlekesi hâlini alan (Rober Koler) mekteb-i idâresine satmıştır. Bu sûretle mekteb tepeden sâhile kadar uzanmış demektir. Sâlifü'z-zikr Hidiv'in vâlidesine âid sâhilhânenin arasındaki saha-i vâsiayı işğal edermiş.

Bebek Kasrı

Vükelâyı fiham ile nezd-i saltanat-ı seniyyede bulunan süfera--yı ecnebiyenin mükâleme ve müzâkerelerine mahsûs dâire.

Bebek kasrı, bu nâm ile marûf küçük bir koyun içerisine kâin idi. Mevkiinin latif ve bâhusûs mahfûz olması hasebiyle, anı boğazın şedîd ruzgârlarından dâima musavver bulundurur idi. Bebek körfezine vaktiyle (İskeleler körfezi) derlermiş. Bu nâm ile iştihârı ise oradaki kayalıkdan Nâşi imiş.

Yukaruda söylendiği vechile, balıkçıların hamisi olmak üzere tanınan (Dayana) Artemis) nâmına bura bir de mabed varmış. Ta ezmine-i kadîmeden beri burası balıkçıların mecmâi imiş. Fi'l-hakîka halâda öyledir. Her mevsime yüzlerce balıkçı bu sâhilde, balık avlarlar. Bebek dalyanları pek meşhûrdur.

Bu havalinin badi-i şeref ve zineti olan mezkûr sâhilhânenin tavlı (120) kadem idi. Tarz-ı inşası itibarıyla zevk-i selîmi okşayacak derecede muza değilse de muhteli ve acib eşkâli itibarıyla yine nazara pirâ idi. Bununla beraber hey'et-i umumiyesi itibarıyla bu gibi mebâyînde matlûb olan metanet ve resaneti pek de h3aiz değildi. Daha doğrusu ale'l-acele yapılmış olduğu cihetle tul müddet payidâr olamayacağı istidlâl olmakda bulunmuşdu. Binaen aleyh bu derece itinasız yapılan bu kasrın, tarihî binasında yirmi beş sene kadar bir zaman murûr eder etmez, esâsından tecdîd ve temîrine lüzûm his edilmiş idi.

Bebek kasrını tekrâr inşâ etdiren zât, denizciliğinde ahvâl ve harekât bi't-tekrâriyesiyle ve İstanbul'da ve Midilli'de bir çok hayrat ve müberrâtıyla târihimizde hoş ve muazzez bir nâm bırakan kapudan-ı deryâ-yı esbak Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dır.

Sultan Abdulhamid Hân-ı evvel, bu kasra ara sıra icrâ-yı zevk ve şadumanı edermiş. Kapudan Paşa, bu kasrı Sultan-ı müşarun ileyhe hibe ve takdîm etmiş olduğundan o zamanın reisu'l-küttabı olan Efendi hazretleriyle süferâ-yı ecnebiyye, yaz mevsiminde bu aksrı latîf ve dilârada muhasaralar icrâ ederlerdi.

(s.254)Bebek kasrının hey'et-i mecmûası üç dâireden müteşekkil olup ortadaki diğerlerine nazaran o ki doğru çıkmışdı. Bu çıkıntılı dâirenin cebhesinde mermer sütunlar vardı. Pencereleri, eski binâlarda, çarşu ve pazarlarda ve kahvehânelerde görüldüğü üzere yukarı kalkar, aşağı iner müteharrik kanadlarla kapanırdı. Bursa'daki keten pazarı dükk'ânları hâla öyledir. Bu pencerelerin

duvarlarını, gayet sanatkârâne bir sûrette tersîm ve tezvîn edilmiş aşğı tarzında çiçek ve yapraklarla pür zib ve letâfet idi.

Kasrın sakafı hemen düz denilecek derecede yerli kiremitlerle mestûrdur. Asıl binâ, dâire madar bir balkonla ihâta edilmiş olup, buraya rıhtım üzerinde kâin ufak kapular vâsıtasıyla girilurdu.

Kasrın dâhili gayet basît idi. bir kaç cesîm endâm aynasından başka müzeyyenât yoğîmiş. kasrın arka tarafı latif bir hıyâbân teşkîl ve hudûdu da arka cihetdeki husûsî hânelere kadarn imtidâd edermiş.

Bebek câmii Sultan Ahmed Hân-ı salisin te'sîs-i gerdesidir. Oradaki çeşmede müşâru'n ileyhindir.1128 Bebek camiinin resmi (hadikatü'l-cevâmi) nam eserin rivâyetine göre Sultan Mehmed han-ı rabiin buraya zabıt me'mûru olmak üzere tayîn eylediği me'mûr (Bölük bani bebek) denmekle marûf olduğundan bu karye onun ismi ile şöhret bulmuş Bebek bağçesi kurbünde k'âin mezkûr ahşab ve fevkani câmi, hedm edilerek yerine (1332) sene-i hicriyesi zarfında, eski tarz mimarisinde kârgir yüksek kubbeli, tek minaresi latif ve zarif bir cami inşa etdirilmiştir.

Bebek karyesi ile Rum ili hisârı arasındaki Girif Fâtîhi olup sadr-ı asbak Köprülü Mehmed Paşa'nın kurban tiğ-i siyaseti olann Deli Hüseyin Paşa'nın (*) bağı varmış Bu bağ el-yevm Tavukçu reis denmekle marûf reisu'lküttâb Mustafa Efendi'nin yalısıyla, İsmail Maşûkînin medfûn olduğu kâdirî dergâhının arka taraflarında yukarı doğru sırtlarda idi ki, burasını kısmen kalaların yukarı cihetindeki (Rober Koler) Amerikan arazisini işğâl etmektedir.

İsmail Maşûkînin medfûn olduğu dergâhın ittisâlinde Tavukçu Reis'in direkleri cesim konağı mayıs 1323 bu çeşme de imhâ edildi.

İsmâil Maşûkî Kimdir?

Müşâru'n ileyh oğlan şeyh denmekle marûfdur. Ve Pir Ali Aksarayî'nin oğludur. (935) de Şeyhu'l-islâm Kemâl Paşazâde'nin fetvâsıyla katl ve idâm olunarak cesedi Ahur Kapu'da denize atılmışdır. Üç gün sonra akıntı ile Bebek sahiline geldiğinden çıkarulub bu dergâhın bağçesine ve sokağına nâzır cihete defn olunmuş ve başı da talatum derya ile gelerek cesedi yanına konulmuşdur.

(s.255)Evliya Çelebi'nin rivâyetine nazaran, şeyh-i müşâru'n ileyh At Meydanı'nda elbise anbarı ittisâlinde ki Çukur Çeşme'nin arka cihetinde ve üçler mektebi ittisâlinde mescid mahallinde on nefer dervişle birlikde idâm edilmiştir. Katl olunduğu mahal mezkûr çeşmenin ittisâlindeki hânenin arka tarafındadır. Bi'l-

âhere mensûbiyetinden biri oranın etrafına parmaklık çevirmemiştir. Leyali-i mübârekede hâlâ kandil yakarlar.

İsmail Maşûkînin medfeni hakkında muhtelif rivâyet vardır:

Senk-i mezarında şu yazuludur. Bin iki yüz sâl doksam yedide keşf olundu. Bu mahal hak refik kıldı say ihyâyâ iş bu merkadi Beyt-i ala hâs tarîk-i müstakîm zade demiş târîhi oldu İsmail kurban tarîk.

Baş vekîl-i esbak Ahmed Refik Paşa'nın iddiâsına nazaran, Durmuş Dede tekyesine muttasıl umumi mezarlıkda imiş. Hatta Paşa-yı müşarun ileyhce orada olduğu katiyyenn sâbit olduğundan, kendisinin de oraya defnini vasiyyet etmiştir. Demek İsmail Maşûkî'nin medfeni Paşanın mezarı civârında bulunuyor. Hatta Paşa hayatının son demlerinde şeyhin şimdiki mezarından bahs ederken "orada idris-i muhteki vardır." sözlerini tekrâr eylemiştir ki, maksadı, İsmail Maşûkî olacak Paşa'nın böyle yanlış olarak diğer bir zâtın ismini zikr etmesi, dem ve epenide bulunmam hasebiyle kuvve-i müfekkeresine zaaaf ve haleldarı olmasındandır.

Yıkısa sofiyeden İdris-i muhtekî Kasım Paşa da havuzlar arkasında medfündür.

Diğer bir rivâyetde:

Maktûl İsmail Maşûkî ile on nefer halifesinin medfenleri el-yevm reisü'l-küttab-ı esbakı Mustafa Efendi'nin yalısına muttasıl Kadirî dergâhının arka tarafında duvar dibinde imiş. Bu rivâter dergâhın şeyhi olan zâtdan menkûldür. Eğer bu rivâyet doğru ise şeyh-i müşâru'n ileyh nâmına dergâh-ı mezkûr bağçesinde ve sokağına nâzır pencere önünde merkûz kitâbe-i senk mezar, vesile olmak üzere sonradan rezk rezk edilmiştir. İsmail Maşûkî dergâhının kayalar cihetinde ve sed üzerindeki, büyük (Yılaklı) yalının vech-i tesmiyesi pek garîbdir. Bu yalı Gefçe yalısı nâmıyla marûfdur. Cenent mekân Sultan Mahmud hân-ı sanî bir gün kayıkla buradan geçerken yalının cesâmetinden bahs etmesi üzerine, musâhib Said Efendi cevâben Aman Efendim, Bu yalının pek çok yılan vardır. Yılandan geçilmez" marûzâtında bulunmuş, o vakadan itibâren bu yalıda elsine civarda (Yılanlı Yalı diye kesb-i marûfiyet etmiştir.

Rumili Hisârı

Bebek ile Rumili Hisârı karyesin arasında ve sâhildeki kabristanın bulunduğu mahalle kayalar, ve mezarlığa (Kayalar Mezarlığı) derler. Buranın nâm-ı kadîmi

(Hermeon Burunu) idi. Promontoir Hermeon bu vechile tesmiyesi, burada pek eski zamânlarda, Yunan devr-i esâtîrine âid ve fesahat ve ticâret ve hattâ sârikların (s.256) hâmisî ve mabûdu olmak üzere telakki ve temsîl edilen büyük mabûd ve pîterzâde (Merkur) Mercure Hermes nâmına bir mabed bulunmuş olmasından müverrih Heredot'un Jupiter kavline nazaran eski İran hükümdârlarından (Dara) Buradan Rumili yakasına murûr eylediğini tahattur ettirmek üzere buraya beyâz mermer sûtûnlar kürede, Bizanslılar buraya (Boğaz Kesen) manasına olan Lemocopion derlermiş.

Sebebi de bu mahallin denize doğru ilerliyerek bu vaziyetle teşkîl eden burun tarafından kat edilmiş gibi görünmsinden dolayı imiş.

Diğer bir rivâyete görede, orada (Püroyaskiyun) Pyrias kyon isminde gayet azgın bir köpek varmış. orada dolaşmış. dalgalı havalarda sâhile takarrub etmek isteyen kayıkların üzerine muttasıl havlarmış. bu sebeble o buruna (Peripaskiyun) derlermiş.

Ne garib tesâdüfdür ki, (1328) senesi haziranı içinde bir akşam Boğaz içine çıkarken, büyücek bir köpeğin sahile doğru koşarak vapurun dalgalarından mütahassıl gürültüye karşı ve denize doğru hadid ve şiddetle havladığını gördüm. Köpeği bu hâle sevk eden dalgaların şiddeti idi.

Osmanlıların ebedî bir âbide-i satvet numûnu olan ve bizim târihde de Boğaz kesen marûfiyet eden gözümle gördüğüm bu vaka üzerine ezmine-i kadîmenin burun hakkındaki rivâyetini tasdik ederim. Mehmed Rızâ

Rumili Hisârı kalasının orta yerinde tevbihhane serdar menzili ve kala muhafızları yani dizdarları haneleri varmış. Bu haneler el-yevm mevcûd ve meskûndur. Oradaki küçük mescidi Fâtih-i müşâru'n ileyh hademesinin vezaifi Ayasofya câmii vakfına merbûtdur.

Rumili Hisârı

İstanbul'un fethinden bir sene evvel 856 târihinde inşâ edilmiştir. Kalaların inşâsında Zağnos, Halil ve mühendis Saruca Paşaların büyük himmetleri sebk etmiştir.

Bebek cihetine nâzır yüksek kule Zağnos Paşa'nın, Hisâr karyesine nâzır ve hâkim kala Halil Paşa'nın, yine hisâr tarafına müteveccih köşel, büyük kule mühendis Saruca Paşa'nın himmet ve nezaretiyle inşâ ettirilmiştir.

Kayalar Mezarlığı'nın ittisâlinde (Durmuş Dede) tektesi vardır. Bu zât Karadeniz sahilinde kâin (Akarman) beldesinde sâkin mecâzibden biri imiş. Bir gün oradan İstanbul'a gelen bir gemiye binerek Rumili hisârına gelir. Buraya çıkarılır. Zâten burada bir zâviye mevcûd ve zâviyedârı bulunan

(1) (1330) sene-i rumiyesi mayısının otuzuncu günü, dördüncü defa olarak icrâsına muvaffak olduğum, Fatih ihtifal-i millîsi günü Hamiyet Mendan tarafından bu hisârın balâ-yı burcuna Osmanlı sancağı çekilmiştir. Eyyâm-ı resmiye ve mübârekede sancak keşidesine devâm edilir. Hâza min fazlı rabbî

(s.257)Ali Baba'da kendisinin hemşiresi olduğundan ânın yanında müsâfir olmuştur. Anlaşılan Durmuş Dede memleketince de marûf bir zât imiş. Kendisinin burada sâkin olduğu Akkermana kadar aks etmiş olduğu cihetle oradan gelüb İstanbul'a geçen sefineler zahire ve sâir eşyâ götürüb Durmuş Dede'ye itâ ve teberru ile hayır duasını talep ederlermiş. Bu âdet hala bâki ve cârîdir. Odununu, zahiresini İstanbul'da satub Karadeniz Boğazına selametle çıkmak üzere yola çıkan kayıklar bu tekyenin önünden geçerken rıhtıma beş on odun ve yahud sâir zahire ve eşyâ bırakarak yollarına devam ederler.

Durmuş Dede Sultan Ahmed Hân-ı evvel zamanında gelmiş ve yine müşâru'n ileyhin zaman-ı saltanatında ve (10529 senesinde vefât ederek buraya defn edilmiş ve bi'l-âhere üzerine ahşab bir türbe yaptırılmışdır. Ali Baba ise mezarlıkda açıkda medfûndur.

İKİNCİ KISMIN SONU

SONUÇ

İstanbul, tarih boyunca çok kıymetli bir şehir olmuştur. Roma imparatorluğun son büyük kenti Konstantinopolisi olarak bilinir. Ortaçağ'ın, Bizans İmparatorluğu'nun, kültür mirasıdır. Roma ve Bizans imparatorluğundan sonra 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethi gerçekleşmiştir. Başkent olmasının ardından bünyesinde Osmanlı mirasını da barındırmıştır.

İstanbul'a altıncı yüzyıldan itibaren kent olarak yerleşimler yapılmıştır. Bu yüzyıldan itibaren İstanbul'da sosyal hizmet kurumları, kilise, cami, liman, pazar vs. hizmet etmeye devam etmiştir. İfade edilen kurumlar hizmet kurumu olmakla beraber mimari birer yapıdır. Yüzyıllar boyunca ayakta olmayı başarmışlardır. İstanbul, bulunduğu konum, ekonomik yapı, mimarî yapı, sanat, edebiyat gibi alanlarda her zaman dikkat çeken bir şehir olmuştur. Birçok milletin kültür izlerini taşımasından dolayı tarihi araştırmalarda özellikle tercih edilmiştir.

Bir şehir olarak kıymetini hala koruyabilmiştir. Hanları, hamamları, mescitleri, kiliseleri, surları, türbeleri, mahalleleri, sokakları, köyleri bugün tarihi birer örnek teşkil etmektedir. Kültür çeşitliliği, mimarî yapıda kendini göstermiştir.

Şehir tarihçiliğinde ve Seyahatnamelerde İstanbul'ın mimari yapısındaki zenginlik işlenir. Evliya Çelebi, Tudelalı Benjamin, Ebu Abdullah Muhammed el-şefef İdrisî, Doktor Denbit D.r.p.a Bethier gibi önemli yerli ve yabancı araştırmacıların durak noktası olmuştur. İstanbul adına eserler meydana getirilmiştir. Bu konuda, doğu ve batı için değerli bir şehir olması etkilidir.

İstanbul, kültür tarihinin zengin olmasının yanı sıra kültürel farklılığın çok olduğu bir şehirdir. Bu durum mimarî yapıda da kendisini göstermiştir. Birçok yapının Latince, Fransızca ismi bulunmaktadır. Roma İmparatorluğundan ardından Bizans İmparatorluğuna ev sahipliği yapan İstanbul Osmanlı'yla çok daha farklı bir milletin eline geçmiştir.

Eski yapılar restore edilerek veya yıkılarak yerine yeni binalar inşa edilmiştir. Bu restore uygulamalarından dolayı İstanbul'un birçok tarihi yapısı günümüze kadar ulaşmıştır. Bazı kiliseler restore edilerek cami haline getirilmiştir. Bunun en iyi

örneğini Pmmahonist Kilisesi göstermektedir. Sultan Murat zamanına kadar bir kilise iken camiye dönüştürülerek Fethiye Cami adını almıştır. Harabe olmuş binalar yıkılarak yerine yenileri yaptırılmıştır. Bu süreç devamlılık göstermiştir.

Camilerinin sayıları kadar manastır ve kiliselerinin de sayıları oldukça fazladır. Bununla beraber tarih kültürünün zengin olmasının yanında bugün hala farklı kültürden göç almaktadır. İstanbul, her dönem önemini koruyan bir şehir olmuştur.

SÖZLÜK

Ahcâr:taşlar.

Akd:1.bağ, bağlama, düğümleme, bağlanma, düğümlenme. 2.sözleşirme, kararlaştırma.3.kurma, düzme. 4.nikah. 5.nesri nazma çevirme.

Arz:bir büyüğe sunma, gösterme, bildirme, önüne koyma.

Arz-ı dîdâr:yüz gösterme.

Âsâr-ı nefîse:güzel sanatlar eserleri.

Ba'dehû:ondan sonra.

Bâdî: 1.sebeup, mûcip. 2.sebebolan. 3.ilk, başlangıç. 4.fels.sonsal, aposteriyyori.

Bahr-i Sefid: Akdeniz.

Bânî:binâ eden, yapan, kuran, kurucu.

Cevelân, cevlân: dolaşma, dolanma, gezinme.

Cibâl: dağlar.

Dehlîz: 1.hol, koridor. 2. hek.kalpte kulakçık kapakçığı.

Derc: 1.sokma, arasına sıkıştırma. 2.gazeteye yazma. 3.toplama, biriktirme. 4.hattatların yazdıkları meşk tomarı.

Derûn: 1.iç, içeri, dâhil. 2.gönül, kalb, yürek.

Dûcâr:tutulmuş, uğramış, yakalanmış.

Duhul:içeri girmek, içine girme.

Efrâd:tek olanlar, birler.

Ekâbir:rütbece, görgü ve fazîletçe büyük olanlar, devlet ricâli.

Elvâh:düz satırlar, üzerine yazı yazılan ve resim yapılan şeyler, portreler, tablolar.

Emâkin: mahaller, mevzîler, mevkiler, yerler.

Emvâl:mülkler, para ile alınan şeyler.

Enbiyâ: müstakil şerîat sahibi olmayan peygamberler, yalvaçlar.

Envâ': çeşitler, türler.

Evâsıt:ortalar, ortadakiler, ortada olanlar; orta günler, orta zamanlar.

Hadve:adım.

Hâiz:mâlik, sâhip; taşıyan.

Hâlis: 1.hîlesiz, katkısız. 2.i.erkek adı.

Havâlî:etraf, civar.

Hıfz: 1.saklama. 2.ezberleme.

İbtidâ': 1.başlama. 2.başlangıç. 3.zf.ilkin, en önce, başta.

İcbâr:cebretme, zorlama, zorlanma.

İhâta: 1.bir şeyin etrâfını çevirme, sarma, kuşatma, etrâfi çevrilme, kuşatılma, sarılma. 2.tam kavrayış, anlayış, geniş bilgi.

İhlâf:yemin ettirme.

İktitâf: 1.meyva toplama, toplanma. 2.mec.bir çalışmanın veyâ işin netîcesinden faydalanma, bir çalışmanın meyvasını, yemişini alma.

İktizâ: 1.lazım gelme, gerekme. 2.lazım getirme, gerektirme. 3.ihtiyaç, gereklik. 4.işe yarama.

İlticâ:sığınma, barınma.

İltihâk:katılma, karıştırma.

İmrân:Hazret Meryem'in babası.

İnfisâl: 1.ayrılma, yerinden ayrılma, yerini bırakıp gitme. 2.azledilme, me'murluktan çıkarılma.

İnhidâm: yıkılma, harap ve virân olma.

İnhitât: 1:düşme, aşağı inme, aşağılama. 2:yaşlılığa yüz tutma. 3:kuvvetten düşme. 4:bir şişin inmesi.

İntac:1.netice (sonuç) verme, netîcelendirilme. 2.doğurma.

İrtifâ': 1.yükselme. 2.yükseklik, yükselti.

İrtihâl: 1.göçme, göçetme. 2.ölme.

İrtikab:bekleme, gözleme.

İst'imâl:kullanma.

İstimâât: 1.dinlemeler, dinlenilmeler, işitmeler, işitilmeler. 2.dinleyip kabul etmeler. 3.kulak verip dinlemeler.

İstimlâk:1.mülk alma, bir yeri satın alma. 2.umûmun yararına olarak bir şeyi sâhibinden satın alma; kamulaştırma.

İstirdâd: 1.geri alma, alınma. 2.verilmiş veyâ gönderilmiş bir şeyin geri gönderilmesini isteme, geri isteme.

İtfâl:insan vücudûnun fenâ kokması.

İttisâl: 1.bitişme, kavuşma, ulaşma. 2.yakınlık. 4.fels.bitişiklik, rf. contiguite. 5.bot. kavuşma, fr. conjugaison.

İzâfet: 1.iki şey arasındaki bağ, ilgi. 2.gr.isim tamlaması, isim takımı.

Kain: mevcut olan, bulunan, vâr olan.

Kesret:çokluk, bolluk, ziyâdelik.

Kezâlik: kezâ, bu; bu da öyle.

Lâhd: çukur, mezar, kabir.

Ma'rûf: 1.herkesçe bilinen, tanınmış, belli. 2.meşhur, ünlü.

Mağfûr: Allah tarafından günahları affedilmiş olması için duâ edilen (kimse), ölmüş, yargılanmış (kimse).

Mahallât: mahalleler.

Mebânî: binâlar, yapılar, temeller.

Mebhas: 1. bir şeyin arandığı yer. 2. arama, araştırma yeri. 3. bâb, fasıl. 4. "logie: ilim, bilim" sözünün karşılığıdır.

Medfen: defnolunacak yer, mezar, kabir.

Medfûn: defnolunmuş, gömülmüş.

Medhal: 1. dâhil olacak, girecek yer, kapı, antre, fr. entree. 2. başlangıç. 3. giriş.

Mefrûş: ferşolunmuş, döşenmiş.

Mekşûf: 1. keşfolunmuş, meydana çıkarılmış. 2. açılmış, açık, belli.

Melbûsât: libaslar, giyecek şeyler, elbiseler, esvaplar.

Memâlik: 1. memleketler, ülkeler, 2. bir devletin toprağı.

Menkuş: 1. nakış olunmuş, işlenmiş, resim yapılmış, boya ile süslenmiş. 2. i. g. s. Nakışlı pencere, alçı pencere.

Merbût: 1. raptolunmuş, bağlanmış, bağlı. 2. ulaşılmış, bitişmiş, bitişik. 3. iliştirilmiş, eklenmiş. 4. bağlı.

Merkad: mezar, kabir.

Mesdûd: seddolunmuş, kapanmış, kapalı, tıkanmış, tıkalı.

Mesrûr: sürurlu, memnun, sevinmiş; merâmına ermiş.

Mestûr: satırlanmış, yazılmış, çizilmiş.

Metrûk: terk edilmiş, bırakılmış, kullanılmaktan vazgeçilmiş; battal.

Mu'tâd, mu'tâde: îtiyad edilmiş, âdet olunmuş, alışılmış.

Muâhede: 1.karşılıklı antiçme. 2.andlaşma.

Muallak: 1.ta'lik edilmiş, asılmış, asılı. 2.havada, boşta duran (bir yere dayanmadan). 3.sürüncemede kalmış (iş). 4. Bağlı. 5. Açık hece, yânî bir vokal vâsıtasıyla okunan tek harf: “bâ” hecesi gibi. 6.bir yazı sili.

Muhayyer: 1.seçmeli, beğenmeye bağlı, beğenmece. 2.i.müz. Türk müziğinin en eski ve en çok kullanılan makamlarındandır.

Muhterik: ihtirâk eden, tutuşup yanan, yanmış, yanık.

Muhtevî: ihtivâ eden, içine alan, içinde bulunduran, kavrayan.

Mukayyed: 1.kayıtlı, bağlı, bağlanmış. 2.ayağında zincir ve pranga bulunan. 3.bir işi ehemmiyet veren. 4.kaydolunmuş, deftere geçmiş.

Musîl:îsâleden, ulaştıran, yetiştiren, vardiyan.

Müberrâ: berî kılınmış, temize çıkmış, aklanmış.

Müceddid: 1.tecdîdeden, yenileyen, yenileyici, yeni bir şekil ve sûret veren. 2.dîne yeni bir veche veren zat.

Müdekkik: tetkik eden, inceden inceye araştıran; en ufak gizli şeyleri gören.

Müdevver: 1.tedvîr olunmuş, döndürülmüş. 2. yuvarlak, tekerlek, değirmi. 3. eko. yeni bilançoya geçirilen.

Müessesât: 1.yapılmış binalar. 2.dâireler.

Mültesık: 1.bitişik, yapışık. 2.birbirine bağlanmış.

Mümtâz: 1.imtiyazlı, ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş. 2.seçkin. 3.i.erkek adı.

Mümtedd: imtidâdeden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.

Mümtedd: imtidâden, uzayan, uzanan, süren; sürekli.

Müntehâ: 1.nihâyet bulmuş, bir şeyin varabildiği en uzak yer, son derece, son kerte. 2.son uc. 3.Yazıcıoğlu Ahmet Bîcan'ın dînî, tasavvufî mensur eseri.

Müntehî: 1.nihayet bulan, sona eren, biten. 2.son, en son. 3.bir şeyi tamamlayan.

Müsâdeme: çarpışma, tokuşma, birbirine çarpma.

Müsâdif: tesâdüf eden, rastlayan, rastgelen.

Müselles: 1.üçleştirilen, üçlü, üç. 2.i üç kere tasfiye olunarak çekilmiş bir cins şarap. 3.i.geo.üçgen, fr.triangle. 4. müz. üç mısralı güfte. 5.i.g.s.bir yazı sitili.

Müsemmen: 1.sekiz renkli. 2.sekizli, sekiz parçadan meydana gelen. 3.geo. sekizgen, fr. octogone. 4.fik kıymet biçilmiş veyâ biçilen kıymet karşılığında satılmış şey. 5. ed. sekizer mısralı bendlerden müteşekkil nazım.

Müstebân:1.meydanda, açık (olan). 2.açık olarak anlaşılan.

Müstecâb:isticâbe edilmiş, kabûl olunmuş.

Müstenid: 1.istinâdeden, dayanan, yaslanan; güvenen. 2.bir delîli, şâhidi olan.

Müstevlî: 1.istilâ eden, ele geçiren, idâresî altına alan. 2.yayılan, her tarafı kaplayan.

Müşâbehet: benzeyiş, benzeme.

Mütâlaa: 1.okuma. 2.tetkikler. 3.düşünceler.

Mütebâkî:bâkî kalan, geri kalan, artan.

Mütelessim: telessüm eden, yüzü peçeli; yaşmaklı.

Müteveccih: 1.teveccüh eden, bir cihete, bir tarafa dönen, yönelen. 2.birine karşı sevgisi ve iyi düşünceleri olan. 3.bir tarafa gitmeye kalkan.

Mütezzâid:tezâyüdeden, ziyâdeleşen, çoğalan, artan.

Müttehiz: ittihâz eden, kabûl eden, sayan.

Müzehheb: 1.tezhibolunmuş, altın suyuna batırılmış. 2.yaldızlanmış.

Müzeyyen: 1.zînnetlenirilmiş, süslenmiş, süslü. 2.kadın adı.

Nezr:adak, adama.

Nısf: 1.yarım, yarı 2. **i. g.s.** bir yazı sitili.

Nukz: binâ yıkıntısı.

Nüzhetezâ: eğlenceli, gönül açan.

Perhîz-kâr: mahrem olan şeylerden kaçınan, sofu.

Peyk: haber ve mektup getirip götürten.

Pürz: kumaş havı.

Revnak: parlaklık, güzellik, tâzelik, süs.

Ricâl: 1.erkekler. 2.yayan, yaya olanlar. 3.belli mevki sâhibi kimseler.

Saîr: 1.ateş, alevli ateş. 2.Tamu, Cehennem.

Sâlib: 1.kapıp götürten, alan, alıp yok eden. 2.münfileştiren. 3.inkar eden.

Sebîl: 1.yol, büyük cadde. 2.hayrat olarak, parasız satılan su.

Sekbân=Segbân: 1.seymen, yeniçeri ocağına bağlı bir sınıf asker. 2.Osmanlı saraylarında av köpeklerine bakan kimse.

Sıyânet: koruma, korunma.

Sûkî: 1.çarşı Pazar ile ilgili. 2.çarşılı, pazarlı.

Şiâr: 1.alâmet, işâret, iz. 2.ayırıcı işâret, ayırtedici âdet. 3.hacı olmak için Mekke'de yapılan tören(ler).

Şifâ-yâp: şifâ bulan, iyileşen.

Şitâb: acele, sür'at, çabukluk.

Ta'mîm: 1.umûmîleştirme, umûmîleştirilme. 2.genelge.

Ta'rîfât: târifler.

Ta'zimât: hürmetler, saygılar.

Taaccüb: şaşakalma.

Taallukat: 1.hısımlar, akrabâ. 2.ilgiler, ilişkiler.

Taâm:yemek, aş.

Tahkika: gerçekten.

Tahkîm: 1.hakim tâyîn etme (bir dava için). 2.sağlamlaştırma, berkîtme.

Tahkîmât: ask. bir yeri düşmanın hücumuna karşı sağlamlaştırma veyâ düşman saldırmasına karşı sağlamlaştırılmış yer.

Tahrîc: 1.çıkartma. 2.diploma verme. 3.H. Peygamber'in sözünü ilk rivâyet edeni ortaya çıkarma.

Tahvîl: 1.değiştirme, değiştirilme, çevirme döndürme. 2.borç senedi; aksiyon.

Tahvîlât:borç senetleri, aksiyonlar.

Talîk: 1.güler yüzlü (adam), 2.düzgün söz söyleyen (adam).

Te'dîb: 1.edeplendirme, edeplendirilme. 2.terbiye etme, terbiyesini verme;haddini bildirme.

Tebcîl: ululama, ağırlama.

Tebdîl:değiştirme, değiştirilme, başka bir hâle getirme.

Tebrîkât:tebrikler, kutlamalar.

Tebşîr:müjde verme, müjde vermeler, müjdelenme.

Tedhîn:tütsüleme, dumanlama.

Tehâlûf: birbirine zıt olma, birbirine uymama.

Tehniyet:tebrîk etme, kutlama: "hoş geldin!" deme.

Teklîfât:teklifler, önermeler, öneriler.

Tekrîmât:saygı göstermeler, ulumalar.

Temâyüz:yükselme, üstün olma, sivrilme, kendini gösterme.

Temlîk: mülk olarak verme.

Terakki: 1.yukarı kaldırma, yükselme. 2.ilerleme.

Tersîm:resmetme, resmedilme, resmini yapma, yapılma, resmini çizme, çizme.

Teshîr:büyü yapma, büyülenme, aldatma, aldatılma, kendini bağlama.

Tesyîr:1.yürütme, yürütülme. 2.gönderme, gönderilme, yollama, yollanma.

Teşrîfât:protokol, büyük, resmî olan ziyâretlerde, kabûl resimlerinde ve törenlerdeki uyulması gereken âdetler, usuller.

Teşrîfâtî:teşrîfatçı, protokol me'muru.

Tetvîc:taç giydirme, giydirilme.

Tevârih:târihler.

Te vessü:genişleme, yayılma.

Tevfikân:uyarak, uygun olarak, (-e) göre.

Tevkir:güzel karşılama, ağırlama; uluma.

Tevliyet: 1.mütevvelilik, vakıf işlerine bakma vazîfesi. 2.yüz çevirme, yüz döndürme. 3. fık.sâhip olunan malın peşin değeri ile başkasına tevcih etme.

Tevsî':genişletme, genişletilme.

Tezyînât: süs, bezek.

Uhde:1.söz verme, bir iş üzerine alma. 2.vazîfe, birinin üzerinde bulunan iş. 3.yapma, becerme. 4.sorumluluk.

Ülfet: 1.alışma,kaynaşma. 2.görüşme, konuşma. 3.ahbaplık, dostluk. 4.huy etme.

Vâsi:geniş, açık; enli; bol.

Veche: 1:yüz. 2.yan taraf, semt.

Vestî:şerh, tercüme.

Vusûl:ulaşma, gelme, varma, erişme, yetişme.

Zâhib: 1.gidici, giden. 2.bir fikir veyâ zanne uyan, kapılan.

Zevât:kişiler, şahıslar, kimseler.

BİBLİYOGRAFYA

- BARBARO Nicolo, **Konstantiniyye'den İstanbul'a**, (çev. Muharrem Tan), İstanbul 2007.
- ÇELİK Ülkü, **Sorularla Evliya Çelebi**, Ankara 2011.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi I**, (nşr. Tevfik Temel Kuran, Necati Aktaş), İstanbul 1975
- EYİCE Semavi, "*İhtifalci Mehmet Ziya Bey*", **DİA XXI**, İstanbul, 2000.
- İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **Bursa'dan Konya'ya Seyahat**, (haz. Melek Çoruhlu) İstanbul 2009.
- İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **İstanbul ve Boğaziçi (Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası) I-II**, (haz. Murat A. Karavelioğlu, Enfel Doğan, Yahya Başkan, İsmail Mangaltepe, İsmail Karaca), İstanbul 2004.
- İhtifalci Mehmet Ziya Bey, **Yenikapı Mevlevihanesi**, (haz. Yavuz Senemoğlu) İstanbul 1913.
- ÖNALP Ertuğrul, **XV. Yüzyıla Kadar Türkiye ve İslâm Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginler**, Ankara 2010.
- SAPAN Süheyl, "*II. Abdülhamid Döneminde Arap Elitleri Gözüyle İstanbul*", **Osmanlı İstanbul'u II**, (Edit. Feridun Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan), İstanbul 2014.
- SÜRÜN Mustafa, "*Mehmet Ziya Bey'in Ticaret Mekteb-i Âlîsi'nde İstanbul'daki Eski Anıtlar Üzerine Verdiği Bir Konferans*", **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (2014).
- ŞİMŞEKLER Nuri, "*Mevlâna ve Mevlevîliğin Kültürümüze Katkıları*", **Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik-Ulusal Sempozyumu**, (haz. Fevzi Gününç, Dilaver Gürer, Nuri Şimşekler, Semra Tunç), Konya 2016.
- TUDELALI Benjamin, RATISBONLU Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya, Afrika Gözlemleri**, (haz. Nuh Arslantaş), İstanbul 2001.

EKLER

استانبول

۲۲

St. Luc ، آيئوس ديتوس (أت يمز) St. Dius مناسترلرته ، و بورادنده اسكى يالديزلى قابو جوارنده كان [۸] ا كسوكيونون [۲] ستونته كچور . و بعده ده قتهرون Denteron محله سنده كى [۳] سن رومهن ، آيئوس رومانوس (طوقيو) قپوسى جوارنده بولنان كليسالره ، آيئوس ايبو آئيس كليسالته εὐ τῆ ἱεῖου وادرنه قپوسنك نام قديمى اولان خارليسوس قپوسى ياننده كى آيئوس يوركوس [۴] معبدينه و كتاب المراسمه نظر آ حواريون كليساسى (فاتح جامه شريفنك موقعنده ايدى) قربنده بولنان آيئون پاندون معبدينه ، و نهايت (آيتا نه فيسيا اولنور يئو) كليساسى طرفته كچور . بوموقه كلدكدن صوكره ، آيتا ته ئودوسيا (كوچك مصطفي پاشاده كى كل جامعيدر) Ste. Theodosie ، آيئوس ايسا يئياس [۵] St. Isaie ، آيئوس لاوره ندييوس

على آقا ، طبعا سرت ايدى ، فقط بوتون شدتى عدل واستقامت يولنده كوستردى . اقتصادا صوك درجه ميالدى ، سرايك مصارفي كال دفته تنظيم ايلديكي ، كندى خصوصى مصارفي ده عين صورته تنظيم ايش ايدى . قوناعده هر كرنك واردات و مصارفات بردقته قيد اولنور ، هر آى نهايتنده آياق دفته كچر ياور ، سته نهايتنده ناسه سى كور يوردى . على آقا ، يكرى اوتوز سنه ك حسابى بوسورته تنظيم ايش ، بوتون دفتر لى رقى طور به سى اينجده ساقلامشى . علم و فته رعيت ايدر ، ارباب مارق حياه ايلر ايدى . مؤرخ راشد ، شاعر رحيمى ، مصطفي ساي ، سلحدار على اناك بزم الفتنده حرمت كورن سيالدر .

خلاصه ، سلحدار على اناك فضل و كالى ، اداره امور دولته مردانه حركتلى ، بالخاصه صداقت واستقامت حسييله سلطان احمد ثالث بالخاصه قيمتدار نظر توجهى قازاندى ، اداره حكومته كنديسنه لك قرى بر معاون اولاجق اولان على آقا يه هنوز طقوز يانلرنده بولنان كريمة بادشاهى فاطمه سلطان تروج ايدلى [۱۱۲۱] . سلحدار على باشا موره سفرنده ، قارلوجه ماهدسييله و نديكلورك المزدن آلدقلى برلك برر استردادنده نسل ، متون ، قرون ، ناورين موقلرنده كى مظفريتلى تاريخمك شانلى صحيفه لى تشكيل ايدر . خادم دولت و ملت اولان سلحدار على باشا ، آوستريا سفرنده (و ارادين) ده ، آلتندن بر قورشونله اورولدى ، زسره شهديه ملحق اولدى . يارهلى اولدينى حالده ، برجه خانه ارايه سيله بلغراد يولنده ترك حيات ايدلى . و غش غفران نقى قامه بالا ايجريسنده سلطان سليمان جامعى خطيره سنه دفن ايدلى .

— ۱۱۲۷ —

[۱] قسطنطين سورلريك قبولى مياننده ات يمز قربنده محتمم رقاو و اردى . تاريخلرده اسكى يالديزلى قابو ناميله معروف اولان بوباب مملانك ىرى حالا آسه يعنى عيسى قپوسى ديه زياترددر . قيصرته ئودوسيوس شمديكى سورلى ياپديرنجه اسكى يالديزلى قابو نامى ، يدى قلهده كى باب معلايه علم اولمشدر .

[۲] ا كسوكيونون ، ستون خاريجى ديمكدر كه ، قسطنطين سورلى خارجنده قالات مناطق اطلاق اولنوردى . صابيه ، آلى سرس ، ممجونجى ، يكي باشجه ، قره كرك جوار و محلاق بوتيميره داخلدر .

[۳] ده قتهرون ، سيلورى قابوسنك ايج طرفى ، حاجى حمزه ، آقا جامعى محلاقى .

[۴] آيئوس يوركوس ، شمديكى مهرباد سلطان جامنك يرده ايدى . فاتح سلطان محمد خان ادرنه قپوسندن آلاى والا ايله شهره كيردركن بوراده بر مدت توفند ايدرك شهرى تاماشا ايشلر ايدى . بر خاطر تاريخيه اولقى اوزره بوموقه بر جامع انشاسنى آرزو ايشلر سهده ، ققى متعاقب ظهور ايدن غوايل بوكا مانع اولش ايدى . بالاخره قانونى سلطان سليمان ، كريمة محترمه لى مهرباد سلطان نامه ، معمار ستانه اليوم ياز و اغيارك حيرت و تقدير ايله تاماشا ايشكلرى جامع معلايى ياپدريمشدر ، و آيئوس يوركوس كليساسى ده استبدالاً ، ادرنه قپوسنك ايج طرفه وقارشوسته انشايه مساعدده ايشلردر . بو كليسا حالا موجود و معموردر .

[۵] آيئوس ايسا يئياس ، كليساسى ، حديقة الجوامع ده سهو مرتب اولارق و آندن نقلاً باسپانك ارنده (برقيو) طرزنده تخرير اولنان بر مق قيو ، نام اصليسى مثلا خسرو ولسان عوامده قندىلى كوزل مسجد بركه ، مفتى على حياي قربنده (عاشق باشا جوارى) در . برنجى كتاپمك (۳۶۵) نجى صحيفه سنك حاشيه سنده بوكا دائر تفصيلات وارددر .

شهرامیتی فرینده کائن ایکن خراب اولان آپتوس موکوس (دکتر آبدالی چلمی مؤهنده ایدی) کلیسارینک
جین انشاندنه قولانش اولشینی اسکی مورخلر بلزیورلر ...

سرای عتیق مؤهنده اربابای یلمی دهک تفصیوت : [جلد ۱ ، ص : ۱۱۸]

« مناسبه آب حیات سرای عتیق »

ابوالفتح محمد خان صاحب طبع بر پادشاه ذی شان اولمده « آیا اسلاصیوت هاتکی صولی لطیفدر » دیو
جه حکمانی جمع ایله سؤان بیوردیلر . آنلر دهی اسکی سرای ناخشنده اولان عین ششمونی خنیف
و معتدل و سریع الهضم بر آب حیات بولدیلر و بوندن غیری عینلرک آب صاقیزیری بشر مثقال اوقی اوزده
پنجاه برابر وزن اولمش آب رقیقلره الفا ایدرب مذکور پنجاه بشر مثقال صوری حذف ایله بالآخره
پنجاهری کولنده قوریدوب جه پنجاه وزن ایدلرکه عین ششمونده اسلانان پنده حیستدن خنیف گلک ایله
قول حکما نایت لطیف سو اولدندمن ابوالفتح حضرتلری دایما اول آب لایندن نوش ایدر ایدی .
الی هذا الآن جه بادشاهلر اولمن نوش اینلرکی کیلارچی باشی و طیش سقا باشی طرفلرین اوجیر آده
بهر یوم آتی کیتی اوج سبسی غله بوک یکر مبشر قیه کلیر کومش کو کومله اول آب نایدن لب بر لب
ایدوب سو نظری حضورده کیلارچی باشنک مشته علیه آدملرینک مهرله قیزری بللوسی ایله مهرلوب
بادشاهه کنودرلر . حالا اول چشمه حیوان اسکی سرایک شرفه نظری قیوسی او کنده درک ابوالفتح سرای
عیتلندن مشره اجرا ایدوب بو عین الحیاتی بنا ایشدر . حالا مشهو : آقل عین ششمون نایبه شیر شمار برما
کوژدر . بیده سلطان سلیمان برسرای عتیق اوج میل اسطه ایدر برسرای ایدوب اوج قیو ایدی . دیوان
قیوسی شرفه نظره و یوزید قیوسی جنوه نظره ، سلطانیه قیوسی غریبه نظردر . و بو سرایک خارجه سلیمان
خان بلنراق و مالطه و ردوس قلی مالندن سلطانیه جانمن بنا ایشدی و مدارس و دارالحدیث و دارالقرآ و مکتب
صیبان ایچد خوان و رسوق سلطانی و دردار الصیافه (عمارت) و بزتاب غله و برکرواندرسرای (اولفاموز سنک
آره طرفنددر) و دردار الشفا (ایوم عسکری مطبعمسیدر) و کندیله بر مرقد بر اولور و رحام (دوکجه چیر حمای)
وسوق حفافین (مدرسه ترک آتی) دوکجه میان و زر کران (دوکجه چیر چار شوسی) بنا ایشدردی . و مقبول
سیاوش پشایه بر سرای عظیم ، و یکچیری آغازنه مخصوص بر سرای قدیم [۱] (ملقا باب مشیبتینعلی)
ولالا مصطلق پشایه ایچون [۲] ویز محمد پشای فرماز ایچون بر سررای و ککبوزده جامع صاحبی (حیوان)
مصطلق پشایه و قیزی اسبیخان سلطان کتلا بر سررای ایدوبوب جامع خدمتسی ایچون بیک عدد حجره انشا
ایدوب اسکی سرایک جوانبار بهمنی طرفی عامه ایله آراسته ایدوب الای کبرجانب اتصالی یولی بر سررای عظیمدر ...
بالاده تحریر اولشان سرای وزدا ، عمارتفر ، بالجه سرای عتیق (بووک فسططینک ایدوبردینی ایمان
سرایدر) زهیفته بنا اولمشدر .

اما اسکی سرای سلطان محمد خلایک بناسیدر . آندن یکچیریله یوز آلتیش بوک و جماعت و سکیانان یوز آلتیش

[۱] بورده وتیه یز تاملیلر (مانسوده برسرای و اردی .
[۲] دهی کتایرک منطوق بکنده ذکر ایدلری اوزده . تحت القلعه و نایبه نظراسی اراهر ادم پشایه مرصومک
قوانلک آره طرفنده فانیه نامی فرمه مصطلق پشایک بر چشمی و لور . پندمه تک اوزده کی کتابدهن آکلشیلدینه
گوره ، فونده پادای متارایه تک برسرای و ارمنش . اولیا چلی تک خیر و بوکی سرای امالک بوراسیدر .

یزانس مؤرخان تەن ئېكىتاسى كەتۈنچە، مۇخرا ماماتو ئېل قومىنىس (۱۹۴۳) اطرافقە بۇرۇد سۈر چىكىرىمىش [۲] و سرائى تار كىكرك اقامتلىرىنى مھسوس اېكى ولسع خارە غلاموسىلە نوسىج، و بودا زمارك دىوارلىرىنى ، ناواتلىرىنى موزابىق اصولىە كىندى غزا و مھاربانى لىسور ايدر دىسەر ئىسىم ايتىرىمىش ايدى . واسحاق آنگالوس دە ولاخرىنى شاتوسى قىرىنى غايت مېتىن بىرقە انشا ايتىرىمىش ايدى. تارىخ مەزكۈردىن ايتىلاراً ، اېمپراطورلار ولاخرىنى مھسوس نىل مەكان اېتىشلىرىدۇر . فاننا ئوزىنىس ، بو سىسورك حىسارىنى (ولاخرىنى سرائىك شاتوسى) ئامى دىرېيور ، دىيوركە ؛ ، پىشاتو ، دروندىمە يەنى سولېسندە بولان خانلارلە بىرارە ، فاننا ئوزىنىس كە نامەدى بولان ايوانىس پالە ئولوغوس . فارىش آچىدىقى مھاربە داغىبە ئاتىلىنىدە اھالى طرفىدىن اسىپلا وىدە اېلىش ايدى . مۇرخىنىدىن قومىنىس كە اقادە سىسارىن مەسئبان اولدىقى اوزۇرە ، بوسراپە (پوپوكرك سرائى مەلانىس = آيوانسراي) دىرلىمىش . بۇلدىندە آنگالاشىيوركە ، بوسراي كرك موقىفا ، كرك طرز انشاچە پاك مەلاو مھسوم ايش . زىرا ، سوتىلدىس ك ، اېمپراطور اسحاق آنگالوس Isaac l'Ange حىلىدە يازدىقى بىر تۇردە ، اولوقت (پوكىش سرائى) دىيىلن ولاخرىنى سرائىدە بىر خىرە دىن ئىخت ايدىلپور . بو خىرە دىن سوزلر كە تىز جىندە (فېلوتاپىون) ك [۳] بان طرفىدە اولان ترلاز كورنىورى .

(مەد نەشەر) دە Pétale Purification ، اېمپراطورلار ، مھاربەتە تىرداران خىلىدە [۱] بولدىقى خالىدە ولاخرىنى كىياسەتە كەلدىرىدى . بۇرۇندە اېمرا ايدىلن آيىن روخايتىدىن سۈكەرە ، مومىت مىسكىلىرى ، پاللىقار اوموزلىرىدە اولدىقى خالىدە پوپوكرك سرائى قىيوسىدە سىب بىستە احترام اولەرق سىكىمدارى بىكلىرىدى . بو موقى ، پالاندە [۲] اشارتلىقە كوستىلىشىدۇر .

بو مھسوم سرائى ، اسىتانبولك كىتىدىن بىر آز اول اسكىسى كى ، دقت وادىنا اېلە مھافىلە اولشە يۈردى . چونكە مەقام سىكىمدارىدە بولان پالە ئولوغوسلر بۇرۇسنى نەظر دىكىدىن دور طوئىشلىرىدى . [۵]

- [۱] قرە دىكردىن بىن غايتىدىن مەرمە سامەك نەشەر سوز اتنا ايتىرىل قومىنىس نالىسىدىن مېخالىق دە . بوسور اسىتانبول آقا خىلقە تارىختە (آناستاس سۈرى) دە مەشورۇدۇر . اېمپراطور بىشى ئاتون (لىمىن) دە مەيلاك (۸۱۳) نەسىدە ولاخرىنى مھسوس اوكىتە بوسور تەنچىلەپ بولدى . قرە جەتتە ، تەئودوسىوس كە يازدىقى سۈرك ولاخرىنى مھسوس دەر بولان طول (۵۰۰) مەلە اولوب ، بو مەلە دە داخلى اولدىقى مەلە ، خىلىق ئايانە دەر سوزلر كە طول (۶۰۰) مەلە باق اولوردى .
- [۲] فېلوتاپىون Philippestien -- (زورۇر خىزىرى) Zooscho Pighi بىن باقىلى اطرافقىدىكى ئاروپە فېلوتاپىون ويايلىرىدى . بۇرۇدە ، ولاخرىنىدىن ئىختىفا اېكى سەمت بەد و مەلەدە اولوب زوملر نەظر دىكىدە بىلە مەراج مەقسەس خاتىرىلدى .
- [۳] (وارەق) Varrigoes شىبە اولتان بولدىلار ، پوتون ، جىرمەن و اسلازلردىن سىرك بىرقە مھافىتە ايدى .
- [۴] جلال اسىدىكىك (اسكى اسىتانبول) نامىدىكى ائىدە ولاخرىنى سرائىدە بىخت ايدىركىن دىيىلپوركە ؛ « اېكىشى ئىدەس بىزاس شىجرى بوغۇلك اېچون سوزلرى انشا ايتىرىدىكى زمان [۵۱۲] شىرك خاتىرىدە شال خىرى جىتتە و خىلىچە قاتر لېدە ولاكرە سرائى كىلە پە بولسىدە بوسراي وادى . اېمپراطورلر آوۋ كىتەكلىرى دقت ، دىبەتاً يازىن بوسراپە كىلر ، دىنى بىراج كۆن قەت دىنى ايتىلدى . تەئودوس سوزلرى بايلىقى زمان سوسراي دىوارلر كە خاتىرىدە قەلدى . آيىن اېكى مەركە بوسرايك جوازى قەلەكەشلىقە اېمپراطور مەللىوس (ايرىقلى) طرفىدىن ولاكرە دىوارلرى بايلىقى بوسراي كىكەم ايدى .
- موسىو شىلەپە دۇدەم كوزە ، مەللىوس دىوارلرى بايلىقىدىن سۈكەرە كۆندە كۆنى قالدەسز قان تەئودوس دىوارلرى يەلەپ بولدى . »

یادگیری قبول بری، شهری باشند که قطع اندک عوس میدانتری اوکوستون میناته ربط ووصل این دیوان پولی کایر، بوجده، آسوفیه و سرائی ایبراطوری فریاده نهایت پلوریدی .
اطراف رواقله محاط اولان بو دیوان پولی سرائیک مدخلدن فوروم قسطنطین دیدیکمز جنیرلی طاشه قدر اوزانبردی .
فوروم قسطنطینک موقی، الیوم مشهورتر اولان قسطنطین سئوتیه معین اولدیجی اوزده، جنیرلی طاش موقیبدر . بویول، شاهراه ایبراطوری ایدی .

ایبراطور، هرمانکی بر سفر دن عودتلرند بو پولی تعقیب ایلردی . نیکفوروس قوقس، استانبوله مظفراً دخولنده یلدرلی قبولدن اعتبار فوروم قسطنطیه قدر بویول تعقیبایش ویراندن آسوفیه کئش ایدی .
برنجی واسیلیوسده، یادگیری قبول کیردک سرائیک مدخل اولان حالکجه نسر بو دیوان پولی تعقیب ایلدیکی کی، ایوستیپانوسده بو کئزار کاهدن کیشدر .

اوکوستون جوارنده، ایبراطورلرک هیکلرله مزین (میلیون) Milion و Milion دییلن بر آیده واردی . بوتانک قیمتنه، حضرت عیساک و انکر، ارادت ینسریسه معتقد monothélite ایبراطور فیلیپقوس واردان Philippikos Bardanes، کندیسی، و اطریق سرکیوس آقده اولدقاری و اطراخده بیس بیس روحال اعنای بولدیجی حالده، بو یوک قشعهده رسمتی یلدریش ایدی .

سرایک جیهسی، شمعیکی زمانک محکم مانیسی کی، یکیاره اولوبو بر جوق دواتر و مشعلاتک برره کئشدن حاصل اولش ایدی . بودارمار شو اسمارله یاد اولشوردی :

Triclistum	یک و ضیافت اوطاسی	تریقلیتوم :
Cubiculum		قوبیقولوم :
Cotia	یتاق دآررسی	قوتیقون :
Diabetica	مایین دآررسی	دیواتیقا :
Phiale	اورتسی سوشل، شادروانی حولی	فیال :

ایبراطور، یلدردیجی بورسمله، آقنچی مجلس دهجانی [۶۸۱ - ۶۷۰] طسایامت اولوب، چونکه، بو آقنچی مجلس روحانی، حضرت عیساک سالفالیبان سئتی قبول ایچور ایدی . ققط بالآخره، بو آقنچی قونسیلده، اولنکی بیس قونسیله التحاق ایچش ایدی .

کئسلساردهکی کساورک شده غلبتده بولان بت شکن Iconoclaste بیئتی قسطنطین فویردیجوس کئسلساردهکی Constantin V Copronymه، سویتهمانی هنوز انکشاف ایتمیش خام ارواح ایله، اجانب نظرندماور تودوقس مذهبک بجران ولشش کوسون بورسی بالآخره اوراندن حک وازاله ایلدردی .

ایندی اوزرئەكى محكولەن آكلاشلىيور ، بوفرعوك زمان حكومنى عصرده نورەدىتك باشلايدى
 زمانە ينى مېلادى غېسانون بىك آلې بوز سە اولتە مەسافىر ،
 بوستون دېگر ستونلارە بار بېل يېنى حىتى مېدى اوكتە مەركوز اېدى ،
 دوكتور دەتىنەك زوايتە باقپورسە ايكتەنى فونستاتس ژولېنە ، برىجى تودوز ، بونك استانبولە
 تىق كېتتېبە مشغول اولشار وفىق پونى شەدىيى حەكە ركە (مېلادىن دىرت بوزسە صىرە) آرقادىوس
 موفق اولشار .

فستعلېبادەك اقدەسە كورەدە برىجى تودوز ۳۹۰ سە مېلادىستە غىربا اېمپراطورلىقنى يىغىنىنە
 كېرەن مەسىرى فەر وىكىل اېلە تېجەن مظهرىت عىلىبە اوزرئە اولوقت استانبول والمىسى بولان
 بوقوس كەمىيە اونوز اېلى كوندە شەدىيى حەكە دېكەرىمشدر .
 ارتقاي تەجىباً اونوزمەدە ، (۱) قاعدەسى اېكى مەزە اولوب اساس طلائىك ارتقاي مە پى مەزەدە
 بوستون مەرسر قاعدەسى اوزرئە ، دىرت كوشەدە خوتەن مەمولى دىرت آق اوزرئە اوپورەكلىدەر .
 دىت اېلورسە ، سونك تىقلى مەرسر قاعدەلى تىشىق اېلە زمەشدر .
 بوقاعدەك دىرت جەمەتدە بولمق قوش وىلصاور واردرەكە ، لىقانلار تە رەغماً اونارغىدە صنایع نېسەك
 دور اىلمەلە بوز خوتەننى كوستر .

مەرز زمان اېلە بوزونق درجەسە كلن بولصاور برىجى تودوزە آرقادىوس زماندە آت مېنەشە
 جەريان اېقىش وىقاي مەسوردر ! بولصاور دىن اوچى برىجى تودوزەك برىدە آرقادىوس كە جەنە مەشدر .
 جەمەك شوق جەتتە يېنى سەلمان اجد جەمە ناظر طرئەدە ، اېمپراطور تە تودوسىوس ، ائەدە
 براكىل مەسافىدە وصولدە جوققارى اونوزبوس اېلە آرقادىوس اولدېنى خالە بر جەرە اېمپروستەدە
 آيقدە طورپور . نختە اېمپراطورى اولق لازمەك بوجەرەك خارجەدە مەسافىدە وصولدە اقرئە مەزرافەر
 برطاق ذوات حاضر . دەا آشاغىدە برطاق قەرىنار دىس اېدورلر - اېكى قەرىنە اېر (چەك) چالپور .

بوجەدەكى قاعدەدە بش سطرلى بر كتابە واردر .

جنوب ينى اورمان نەقارى جەتتە ناظر جەمەتدە ، يە تودوز نختەدە لوطورمەش ياندە جوققارى
 وصولدە والاقتېن ، مەم اېمپراطورنىك خارجەدە ساحل صولق ، اقرئە قاتقان ، مەزراقى برطاق
 ذوات طورپور ! بر آز آشاغىدەدە نخت اېمپراطورنىك اوكتە مەسافل وصولق اېكى ذاتەدە آيقدە
 طورپور وچاينى كېسەك طرفىتتە دېگر ذوات بولپور .

قونى سلطان سەيان اېلە جارسان مەزەن مەوت اېدركن موغن قەرىبە بوغرامش اوران اىتام اېمىرى اقرئە
 مەركولە دەا و آقون مەنكرى (۱۰۲۶) سەستەدە و لىم سەيدەك قەزىبە مەسافل اچك اوزرە ، مېدەلەك
 آلى مەس سونەن برى اوستەركن اېدەرىمەنى جن باشاك بوھىكل وكزى مەسافلن طولاى دورا
 «دورامەم تەد بچەر جەان بىكى بەشكەن وېكى بە نغان»
 چەك مەسافل اوتەدى . باشاك وقاتن مەركە بوھىكل ارمەلىش .
 [۱] دوكتور دەپ ، فستعلېبادە ، بوستونك ارتقاي (۲۰) تودوز جەمەتلىك مەزە آلى دەم كېشىكەتتە
 اولق اوزرە كوسترپور .

بانه دفن ایداش ایدی . بنایاً حقیقی بر موزه خائنه اولان خالک کولک برنده خائزه لارک دلفنه مخصوص برلده خانی آیدی . بوتون بنای و کندی نامه اساقه ایندیرن و مشهور طونج قیو عییا ترمه ایدی ؟ طونج لوسلرک رونق و ششمه سندن ، باریل باریل پارلاوان برکسک قیولی ، عتتم و مولا سولی زرده ایدی .

کتاب الزام ، مورخلرک لریفات و توصیفاتیک بعض خطه لری ایضاح و منارلی اکل ایدیلور ، ایبراطور ، یوزطی کولتارده کجیسه و اخود شهردکی سرایزه کیشک اوزره ، اکثر پارلاق و عتتم برمیله حرکت ایدر ایدی .

حکمدارک تقیب ایدچی یول ، اصول نظریات و توصیفاتیک کل دقت و اعتنا ایدر امین و محمد ایدیلور ایدی . بولده کیدر ایکن موکب ایبراطوری بعض مین نقلیه لره طورور ، و بورده شرقی اعضای طرفدن استقبال ایدیلورک شرقه لئی اولان فصائی ، آلفیشلاری ویکلر ایدی . سرایه عودته عین مراسم دائره سنده وقوع بولوردی .

اوکوستون میداندن سرایه کیدرکی ، خالکک باب کیری) نامیه معروف بویوک رقبویه اصادف ایدیلوردی که بورده ایبراطور برآز نوبت ایدر ایدی . [۱]

سرایک خارجی نسبی طرفنده کی بو آغیر و جسم آیدو ، سالفالکر میدانک رواقری جهته آیدیلوردی ، بوقیو کیدرکدن سوکره ، ایبریده بر بارملقه [۲] Carceus xivrydlov اصادف ایدیلور ایدی که فرقلر ، حکمداری بو نقطه ده امتیال ایدریدی . بو بارملقه ده کیدرکدن سوکره طونج قیویه کیدرکی که ، ایبری کیریلجه بویوک قیولک آئنده کی میدانله کجیلوردی .

بو آغیر قادلی ، کیشی و یوسک قیو ، سرایک قیوسی ایدی [۳] . و بورایه ده کیدرکی اصادف برحس قدرت و شوکت ایشا ایدر ایدی .

سرای جهنده ، خالکک باشقه بر مخرج و محوری ده واردی . بوراسی ، بویوک رقبوی ایدی .

[۱] بویوک باغالیده و association بورمیسنده ایبراطور ، آسورلیه کیشک ایچون بویورن کجی ایدی . وکرک بویوک باغالیده کرک *proplante* بورمیسنده ایبراطور سرایه دورکن ، ایشک کجی قیو ، خالکک بویاب کیری ایدی .

[۲] بویوک بوزملره ایبراطور و ایدر قیویه کیشک اوزره ، سرایدن بیضی وقت ، بیضی دسم قیول اوکوستون آیدیلان بویوک قیو اوکونده امرا ایدیلور ایدی .

[۳] منتر بوزملقک شکله دایر هیچ رملومات ورمیورل . عییا و بارملق کویازده اولدی کی عییا عییا کیری فلان قیوی یکه کیردن آیدیلان بویوک بوزملق ایدی . بارملقک و اوکوستون میدان آیدیلان بویوک قیو ایدر طونج قیو آرمسده بولسده بولده کورولور . باغالیه ، بویوک بوزملره عودگی دسم قیول ، خالکک باغالیه خارینده وقوع بولوردی . بنجیورده ، متاقی اوکوستون قیوی کیمان بویوک قیو اوکونده ایدیلوردی . عودته ، ایبراطور بویوک بوزملق اوکونده استقبال ایدیلوردی .

خلاف عییا و مانده ، استایوله کین عییا سفاوت ، خالکک کیمک اوزره ، بو بارملقک خارینده آئیردن ایشل ایدی .

[۴] بویوک بوزملره ، بوزملره ، ایشکین لسلق آئکولس (۵۰۰) زمانه قدر قیوی . بوزان ، آغری اورولون قلدیری . *Nicetas chron. de Isaac l'Arge III. p. 282. Labours, Paris, p. 490*

قانونی دوری شعراندن حیبه ده، جعفر آباد نکیه‌سندده مدفوندر. سلطان سلیم اولک بدماستمن ایدی، زنگین برخیل اشعاری واردر. کندلیسی جعفری مذهبنده اوله‌بندن جعفر آباد نکیه‌سندده دفن وصیت ایددی ویه، حقنده زماننده برخیل سوزار سولمتش. یوقزوده موضوع بخت اولان مناسک جوارنده وساحل بجرده وکینه (آیا آکیموس St. Athime کلیسای واردی که، بوراسی وفه لوپاندن (بروقون) نکه افاده‌سده نظر آه ایچراطور (ژوستون) طرفدن انشا و فوق‌العاده ترین ایدلتش. حالا بو کلیسایک موقعی خاصکودده کی طرفیجی مکتبی و قشقه‌سی اشکال ایتکدهدر.

ماسکری

Haskuy

شودلیجه قصبه‌سندن سیزکه خاصکوی کاورکه، بوفیه جسیبه و قریبه ییزالسایار پیننده :
 Pèren d'Arabinde des Kéramarias et de Pleridius ده‌سروفایدی. خاصکودده وکینه (ایاوران) مناسکری واردی. بومانسره ایرانسرای جهنده کاش وکنا بیزک برقرار طرفزنده تصنیفات و تخریفات مذکور مشهور و لاهرنه سراینک نام قارشوسنه عصادف ایدی. بومانسری ایچراطور ژوستوندن پیدیرمشدر. بومانسره بالآخره نهمه و قسماً تعدیل ایدیلرک الیوم‌پوی حالنده قولانگندهدر. کتابزده کی رسننه کولدیکی اوزره، کازیر و لاهرنه مشهور شکلده قبه‌ی طوبدر، وساحل بجردهدر. خاصکوی (آرابنده) Arabinde قصبه‌سی دخی، واراده بونامده بومکتب خواجه‌سک خاناسی، حاملری ایل (آپراشکوی) St. Praskier نامنه کوچک بر کلیسا بولسندن ناشی ایتش... بو کلیسا پیدالنتج فاتح حضرت‌نری طرفدن رومره ترک و اناده بیورلمشدر.
 پتیش کسان سه اوله کتجه، قدر بو کلیسایک ایچروسته، اسکی برطاقم کوچک هیکلر موضوع ایتش. بو هیکلر یوقزوده اسکی مذکور حاملره مؤسسات سازمک درون و بیوتی ترین ایدلمش. ماخذم اولان قسطنطنیاد دیورکه: ... فقط بو هیکلر رزماندن بیری اورتون غالب اولدی. بناه‌حلیه نطن ایدر که، اسکی یوانتسایک بوجیه علوی و محشم بقایاس اوزرینه اادی تحفه‌ری، دست کفر آمیزی اورانورق اجدادمنک بدایع اثری دانما سیسلی برسا آتیه نقل ایدن (مدنی آوروپالیز) سالف‌الذکر کلیساده موضوع هیکلری ده. متنازری لولمانی وجهه - کرک باره و بربرک و کرک‌احمال حکم و نفوذ ایدیلرک - آلوب کتور مشردر.

خاصکودده کی روم کلیسای، تاریخی برکلیسادر. و (۱۸۴۰) سنه‌س قدر روم باخرقاری اولاج ومولداویا بکری مذکور کلیسا حوالیسنه دفن ایدلشدر.
 خاصکویک یوقزوه طرفده کی تیارده - ییزانس دولتی زماننده دخی - موسوی مزارلی واردی. حتی مورخیندن (خوتیادیس)، غلامه حکمدارانمن (آندرونیقوس) ک زماندن ناحت کتابنده بومزارقندن شو جهلره بخت ایدیلر: «لونی (جزه‌آ) (خاصکوی) یا کتورده‌نره بوراسی موسویله مخصوص مقبره‌در...»

حایمی و مبعودی اولوق اوزره تاقی و تمثیل ایریلان بویوک مبعود وی تر زاده ، (مرکور) Mercure Hermès نامنه برمه ببولتش اولمندن ومورخ هرودوتك Jupiter قولنه نظر آ ، اسکی ایران حکمدار لر تدن (دارا) ، بورادن زوم ایلی یقاسنه سرور ایله کیکی تحنظر ایتمه ريك اوزره بورایه بیاض مرمر ستونلر رکز ایتمه بره سندن ناشی ایلیش ، [میلاددن اول ۴۸۵-۵۲۱] دوروملی مورخ (دانیس) ك روایتنه کورده ، یزاد ایلیر بورایه (بونگار کسن) معناسنه اولان Lemocopton دیرلش .

سپی ده ، بو محک دکره طوغری ایرو لیمه ريك بورصیته اشکی این برون طرفدن قطع ایلتش کی کوروستندن طولای ایلیش .

دیگر بروایت کورده ، اورده (بریاس کوبون) Pyrius kyon اسمنده ثابت آرزقین برکوبک وارمش ، اورده طولای شرمش ، طالعقلی حوالده ساحه تقرب ایتمک ایستین فاینجیلرک اوزرینه متصل حوالارمش ؛ بو سببه اوبرونه (بریاس کوبون) دیرلش .

نغریب تصادفدکه ، (۱۳۲۸) سنه سی حریرانی ایچنده بر اقصام برعاز ایتمه چیقارکن ، بویوک بر کوبک ، ساحه طوغری قوشاوق واپورک طالعقلردن متحصل کوروشیه قارش و دکره طوغری حدید رشده حوالای ایلی کوردم . کوبکی برحاله سوق ایلم طالعقلرک شدنی ایلی .

عظایملرک ایلی بر آیمه سلطوت نمونی اولان و ترم تاریخدهده بوغاز کسن معروفیت ایند کوزمه کورده بیکم بووقه اوزرینه ازمنه قدرته تک برون سفنده کی روایتی تصدیق ایلدم .

- محمد رضا -

روم ایلی حصاری ، بو قیالر موقنک بالای مهاجمنوننده در ، روم ایلی حصاری ، بر طرفدن تورک کرک فروغ شوکت وسطونای ، دیگر جهتن اوزمانکی استانبول حکومتک زوال و انحطاطی اعلان ایلم بر آیمه معیندار اولمندن ، تاریخ سیاسی و عسکری نقطه نظرندن پک زاده شایان تدقیق و تأملدر ا روم ایلی حصاری قلمسنتک اورته برند . نوبخانه سردار منزلی و قلعه محافظلری یمنی خردلوری شاهلری وارمش . بو شاهلر ایوم موجود و مسکوندر . اورده کی کوچک مسجدی فاتح مشرالیه خدمه سیک وظائفی آساقویه جامی وقفنه مربوطدر .

روم ایلی حصاری ، استانبول کتشدن برسه اول ۸۵۶ تاریخده انشا ایلشددر . قلمه لرک انشاستده زغنوس ، خلیل ، مهندس ساروجه باشلرک بویوک همتری سبق ایلشددر .

بیک جهته خاطر بویوک قبه زغنوس باشلرک ، حصار قریسته خاطر و ساکم قلمه خلیل باشلرک ، ینه حصار طرفه متوجه کوشلی بویوک قبه مهندس ساروجه باشلرک همت و نظارتیه انشا ایتمه اولمشدر .

قیالر مزارلرک انشالنده (دورمش دهه) تکیمی واردر . بو قات ، قریه کوز ساحلنده کاشن (آقورمان) بده سنده ساکن عجازیدن بری ایلیش . برکون اورادن استانبوله کلان برکلیه چنبرک روم ایلی حصاریه کلیر ، بورایه چیقاریلور . قاتاً و قدیماً بوراده بر زاویه موجود وزاویه دلری بوشان

[۱] (۱۳۳۰) سنه رومیسی مایسنک ارتوزنجی کونی ، دردنجی دله اولمق امیراسنه دولی اولمده ، فاتح احتفال ملیسی کونی یمنی حیث متدال طرفدن ، بوساوک بالای برجه هتایی سنجایی یچکشددر . ایلام دسپیه و مبارکده سنجایی کتیبه سته دوام ایلمیلور ، هذا من فضل ربی !

باشکاهده افادات و بیانی بلکہ دعا زیادہ چاہ وقت و مراعات. فی الحقیقہ تاریخ مذکورہ ، پزانیسی ذرات
ایدتیک جلمی یکزبان اویغری پر خاصہ ملوکہ و دلارادی سراییک ، معابدک و سائر مصنوعات
عجیبک کزت و وفرتین ، و یونلک طرز و اسلوب انتشار کدی لطافت و استحساند اوزون اوزادی
بخت ایدیورلر ، ازجمله ، مشهور عرب جغرافیوندن (انریس) [۸] ایله (تودہ) لی موسوی سیاح
(بیانی) [۹] ، (ویلاردوگن) [۱۰] و عروالی (زویبر دولقاری) Robert de Clari ، استانبول ، سراپریله
بدایع مشحون اوق اوزره تعریف و اطرا ایدیورلر - بو ذوات ، استانبولک معنوی ثروت و احشاشی ،
آبادات و بیانیستک کوزملکی ، معابدیک و مقدس متروکاتک کزت و تنوعی ، سکنهستک الطوار زینت کون
و مددب طرز و رفتار کیرامی و عارفانده رونق و طرائق خصوصتده کندهیری حیرتکن آلمیورلر -

ویلار دولک کندی لیدر خصوصیه : « بوگون بدایر چانده ، استانبول ملوکہ برشهر ایلی ... ،
بیابن : « بدایر استنا ایدیورسه ، استانبولک دیانده برمش بقدر ، دیککن سوکر ، آلمیوریک
قیغیر اولان شمشه و احشاشی و ولاخره سراییک « ہا وقیتی غیر قابل حساب و تعداد جومرانیہ و برابر
طنشہستی ، زورسیدہ ، ارضوانی و سریری قشتره مستغرق مساکنی خصوصیتہی ، کہ - بقدر ترون مستغرق
مساک سائر هیچ بریلده تصلاف ایدیلمز - فوقالذکر کوزمل کیشش و کرک طرز تلبساری و کرک
منی و رفتارلی حسیله عادتہ برز قیصر زانہ ظل اولونان اسانقره طولی سوقاقریک حسن رنگا رنگنی
وله و سیرتک تعریف و حکایہ ایدیورلر - استانبولک توصیفندہ ، ویلار دولک قلمی اوجنہ دانئا نکرر ایکن

[۱] ایوردک عبد الحامد تعریف الادیسی لا آکتیبی عصر جمعی : ۳۳۸ م ۱۰۹۹ : ۱۶۸۰ - عروالیہ و فسدہ
مراکش خدان کیمسولندن ادریسیزک سلاستندز - قرطیہ ، جزایا ، بیت و طابیت تحصیل ایشی ، و لاقالی چانده
(استانبول قرطیہ) فطرتہ داتر یازینی جزایا کنایری عرب اولیہ قلمی طرفندن مع القدر الشافریہ دن انصوم و راندیہ ،
استانبولک لاین و آلمیورہ نقل و ترجمہ ایلدندز .

[۲] بیابن Henrich de Tudele بیابن ، موسوی و خاطر اوقیانوس اکتیبی عصر میلادی ایدالکده (کولرا)
Navarra طبعستکال (تودہ) بدستده طوموش و (۱۱۷۳) ده وقتانایندز . عربیک اصول و خدان و سراسوی
تعلیق ایکن دیانده تمدن (سہانویج) وارسه جیسی قولاستندز . نتیجہ مفادان و کتبتانی بین عروالی لسان لوزده
Zalalin de ses voyages بر اثر یازمش ، و بر اثر (۱۰۴۳) ده ۸ - ۱۰ دستانده پاسیوشندز . بالاخره لاجبیدہ
زچایداندز (۱۱۷۳) . اوردک زان اولیہ J.B. Bartrólط طرفندہ ، آسکروادہ ، فرانسیزیہ نقل و ترجمہ اولندز .
اول اکتیبی عصرده عرب سببیل مہودوسلندن (ابن بطوطہ) کہ استنبول زارت ایکن یک کتوبندہ استانبولک کمن
(بیابن) « بدایر دلازلای توصیف ایدرکن میوردک : قلم استنبولک تیرنہ برغر موسوی بقدر یونلک اولوردولری
عک (چرا) Mira درلر -

[۳] ویلاردوگن (Geoffroy de Villehardouin) - وقتہ تویسان اولوب ، (۱۱۶۷) کده De l'Asie-Mineure
طوموشندز - تالیاتیان عادتہ منسوب لونت یعنی (تیوت) Thibault زمانده مارشال اولندز - (۱۱۹۹) مستندک
دوہکی لغی سلیہ انتشارکده استانبولک کتبی ، ویزانہ برکدیبی مدیکہ قیصری دودکی آکتیبوس ایله اعل صلیب
آزمندہ اکثره ترچمانلی و طبعانی ایضا اولندز (۱۲۰۱) مستندہ استانبولک اعل صلیب طرفندن ضعیفی حالتستندہ
برکش و ریکی (بودوگن) طرفندل دودایا مارشالی نصب اولندن . (۱۲۰۶) ده بودوگن و ولغازہ منسوب اولمیش
زمان و اعل صلیب اوردوسی رعزت مطلقہ اولوزکرمہ موثق اولندز (۱۲۱۳) مستندہ تالیانہ وقت اولندز -
اسکی فرانسز لسان و تیبوسی لوزده (استانبولک قلمی) داغود (استنبول ابراطورلی بودوگن ایله عاتریک
و قلم کلمسی) کلمہ بر اثر یازمندز . (۱۱۹۸) دن (۱۲۰۹) مستندہ لغو اولان و قیمن باشت خوانتی ، جلیبیل
ورده لقب ایله زامانرا تیرنہستہ اوجسیدہ برکده (کولرا) Du Cange طرفندل (۱۶۰۲) ده طبع ایلدندز .

حامیسی و معبودی اونوق اوزره تاقی و تئیل اییلان بویوک میبود وی تر زاده ، (مرکور) Mercure
 Hermès نامنه بر مبد بولتیش اولسندن ومورح هرودوتك Jupiter قولنه نظر آ ، اسکی ایران حکمدارلردن
 (دلرا) ، بورادن روم اینی عاقسه سرور ایله یکنی تخمیر ایتمک اوزره بوزایه بیاض مرمرستونلر
 رکتز ایتمه برهسندن ناشی ایش . [میلاددن اول ۴۸۵ - ۵۲۶] دوروملی ، روح (نه بیس) ك روایتنه
 کورده ، بزانه ایله بوزایه (بوزاکسن) معناسنه اولان Lemocopton دیرلرش .
 سیه ده ، بومحک دکزه طوغری ایرو لیرک بووضعیله آدسکی ایدن برون طرفدن قلع ایدلش
 کی کوردوسندن طولای ایش .

دیگر بروایت کورده ، اوراده (پریاس کیون) Pyrias kyon اسمنده ثابت آرزغین برکوک
 وارمش ، اوراده طولاشیرمش ، طالعقلی حوالده ساحه قزب ایتمک ایستین قایغیلرک اوزرینه متصل
 حوالارمش ؛ بوسپله اوبرونه (ری بس کیون) دیرلرش .

تخریب اصادقده که ، (۱۳۲۸) سنهسی حزرانی ایچنده براقشام بوزایه جیقارکن ، بیوجک
 بر کوبتک ، ساحه طوغری قوشارک واپورک طالعقلردن متحصیل کوروشی قزشی ودکزه طوغری
 حدید وشدنه حوالادیفی کوردم . کوبکی بوحاله سوق ایدن طالعقلرک شدنی ایدی .
 عاتیلرک ایدی بر آمده سلطوت نمونی اولان ویزم تاریخدهده بوزاکسن معروفیت ایدن کوزمه
 کوردیکم بوقمه اوزرینه ازمنه قدیمه تک برون سفنده کی روایتی اصدیق ایدرم .

— محمود رضا —

روم ایلی حصاری ، بوقیلار موقعتک بالای مهابتسوندور ، روم ایلی حصاری ، بر طرفدن تورکوک
 فروغ شوکت وسطوتی ، دیگر جهتن اوزمانکی استانبول حکومتک زوال وانحاطنی اعلان ایدر
 بر آمده معیندار اوله بندن ، تاریخ سیاسی وعسکری نقطه نظرندن یک زاده شایان تدقی و تأملدر .
 روم ایلی حصاری قلعسنتک اورتی برنده نونخانه سردار منزلی وقلعه محافظتری بهنی قردلاری
 شاهلری وارمش . بو شاهلر ایوم موجود و مسکوندر . اوراده کی کوچک مسجدی قایغ مشارایه
 خدمه سنتک وظایفی آساقویه جامی وقتنه مربوطدر .

روم ایلی حصاری ، استانبولک خدمتدن برسه اول ۸۵۶ تاریخده انشا ایدلشدر . قلعه لرک انشاستده
 زغنوس ، خلیل ، ومهندس سازوجه باشارک بویوک همتری سبق ایشدر .

بیگ جهته خاطر یوکسک قبه زغنوس باشانک ، حصار قریمسنه خاطر و حاکم قلعه خلیل باشانک ،
 بته حصار طرفنه متوجه کوشلی بویوک قبه مهندس سازوجه باشانک حمت ونفارتیه انشا ایتدیلمشدر .
 قیلار مزارلنک انصالنده (دورمش دهه) تکیمی واردر . بو قات ، قرمدکیز سساحلنده کائن
 (آقورمان) یلمه سنده ساکن مجازیدن بری ایش . برکون اورادن استانبوله کلان برکی به پتیرک
 روم ایلی حصارسینه کلیر ، بوزایه جیقاریلور . فاناً و قدیماً بوراده بوزاویه موجود وزاوبه داری بولشان

[۱] (۱۳۳۰) سنه رومیسی مایسنتک ارتوزغین کوق ، وردنچی دلمه اولورق ابراسنه موقل اولدیلم ، قایغ
 احتفال ملیسی کوق بیسی حیث متندان طرفدن ، بوساوارک بالای برجه صفای ساجانی بیکلشدر . ایام رسمییه
 میازکده سجال کشیمسته دوام ایدیلور . عدا من فضل ری !